J. van Kessel

10

DE 12000 DANSERS VAN DE MAAGD

Volksmystiek en politiek protest in Noord Chili

ANTROPOLOGISCHE STUDIES·VU

Dr. J. van Kessel:

DE 12.000 DANSERS VAN DE MAAGD; Volksmystiek en politiek protest in Noord-Chili.

INLEIDING: DE MYTHE VAN LA TIRANA

Prinses Huillac, dochter van de laatste hogepriester van de Incas, had een dodelijke haat opgevat tegen de Spaanse veroveraars, vanwege de wreedheden die ze in Cuzco en in heel het Incarijk hadden begaan. Toen Diego de Almagro, een van hun leiders, na een korte afwezigheid in Peru terugkeerde om er zich blijvend te vestigen, trok zij zich samen met haar trouwe krijgers terug in de "Pampa del Tamarugal", destijds een bosrijke streek, van waaruit ze de Spanjaarden bestookte en honderden van hen doodde. Daarom kreeg ze de bijnaam "Tirana", een naam die overgegaan is op de plaats waar ze zich schuilhield, het latere heiligdom van La Tirana. Op een dag namen haar soldaten een Portugees gevangen en brachten hem bij haar. Het was Vasco de Almeyda, die van Huantajaya kwam, waar hij een goudmijn exploiteerde. De prinses werd echter verliefd op hem en dat bracht haar ten val. Gedreven door liefde, bekeerde zij zich tot de godsdienst van de veroveraars. Toen het verliefde paar zijn vlucht voorbereidde, werd het verrast door de Indiaanse soldaten, die de prinses en haar geliefde ter plaatse doodden. Honderd jaar later vond een Spaanse monnik, Antonio, op diezelfde plek een afbeelding van de Maagd, uitgehouwen in een rots, en een houten kruis. Hij liet er een kapel bouwen, die momenteel het centrum vormt van de eredienst van talloze pelgrims en dansers. Aldus luidt de mythe van de oorsprong van het heiligdom van La Tirana, gelegen in de woestijn, op 85 km ten oosten van de havenstad Iquique, waar jaarlijks meer dan 5000 dansers uit de Noordchileense havensteden en mijnwerkerskampen hun pelgrimsfeest aan de voeten van de "Maagd van de Karmel" komen vieren.

OP HET SPOOR VAN EEN SOCIAAL CONFLICT

Degene die een mythe vertelt, voltrekt een soort ritueel, dat een persoonlijke houding moet rechtvaardigen. Zo wordt de mythe van La Tirana het getuigenis van de overwinning van de Maagd, ofwel dat van het Indiaanse verzet, al naar de persoonlijke opstelling van de verteller.

In de oorsprongsmythe van La Tirana, zoals die wordt verteld door Ricardo Palma in zijn "Tradiciones Peruanas", weerspiegelt zich het latente sociale

conflict dat eeuwenlang deze provinciale samenleving - en tevens die van de Andeslanden in het algemeen - heeft beheerst. Dat is (in de vroege koloniale tijd) de strijd tussen de Spaanse en de Indiaanse Kaste; (in de late koloniale tijd) de tegenstelling tussen de Spanjaarden en - naast de Indianen - het groeiende contingent mestiezen; (in de 19e en 20e eeuw) de tegenstellingen tussen elite en arbeidersbevolking. De beide laatste zijn sociale klassen, die zich uit de voornoemde etnische groeperingen hebben ontwikkeld zonder daarbij hun oorspronkelijke culturele kenmerken geheel te verliezen. Door heel de sociale geschiedenis heen is de tegenstelling herkenbaar tussen het Spaanse, Europese, westerse, elitaire, dominante, cultuurpatroon en het oorspronkelijk Indiaanse, later gemengde cultuurpatroon van het gewone volk van boeren en arbeiders van de Andeslanden. De tegenstelling is zichtbaar op sociaal-economisch terrein, maar ook op godsdienstig gebied, waar Spaans-Romeinse orthodoxie staat tegenover volksreligiositeit van eigen bodem, de Andeslanden. De klassestrijd in Chili heeft met name in het gebied van de salpeter- en kopermijnen van het Noorden in alle hevigheid gewoed, en wel sinds het midden van de vorige eeuw. Dat verleden heeft de huidige verhoudingen en de mentaliteit van de bevolking sterk getekend,zoals wordt aangetoond in het hierna volgende hoofdstuk. De ambivalentie van een mythe als die van de oorsprong van La Tirana biedt argumenten aan beide groepen, zeggen we: volk en elite, elk met zijn eigen historisch, cultureel en religieus identiteitsbesef. Wanneer de verteller van de mythe de laatste alinea wil accentueren (de overwinning van de Maagd van de Karmel, gebracht en gepreekt door de Spaanse missionarissen van toen en door de katholieke bisschoppen en priesters van nu, tevens het nationale “paladium” van Chili, uitgeroepen tot opperste generaal van het Chileense leger), dan rechtvaardigt hij de verontwaardiging van de kerkelijke en sociale elite over het primitieve, half heidense, weinig Chileense “gedoe” van eindeloos dansende pelgrims. Wanneer daarentegen de verteller het eerste deel van de mythe alle nadruk geeft (de weerstand van de Indianen in en vanuit La Tirana geboden tegen de brute Spaanse overweldigers), dan biedt hij een morele en ideologische ondersteuning aan een half-Indiaanse arbeidersbevolking (de dansers), die zich bewust is van zijn positie als uitgebuite en machteloze arbeidersklasse en die steunend op heilige rechten (al of niet erkend door de Kerk) een emancipatiestrijd voert voor een betere sociale positie. Maar deze historische, culturele en religieuze tegenstellingen zijn dan wel een bron van sociale dynamiek, ze vormen op zichzelf nog niet een uitgesproken sociaal conflict. DE PUBLIEKE OPINIE

De mogelijkheid van deze tweezinnige uitleg die de verteller aan de mythe van La Tirana kan meegeven, gaat pas opvallen en wordt interessant, wanneer men de hedendaagse sociale context van de pelgrimages in die woestijn en van de belangrijkste en best georganiseerde groep pelgrims - de dansers - kent. De

publieke opinie over hen is verre van gunstig. Dat blijkt onder meer uit de pers, waaruit men een bloemlezing van verwijten aan hun adres kan samenstellen. In alle kranten van Noord-Chili leest men van tijd tot tijd artikelen met de strekking dat het "ongelofelijk en ontoelaatbaar is dat dit paganisme zo'n omvang heeft aangenomen in onze moderne Chileense samenleving, die toch bekend staat om zijn hoge culturele niveau", en andere meningen van deze strekking. Het dansen in de heiligdommen en in de stedelijke volkswijken wordt "Indianen-gedoe" genoemd. Dat betekent juist in de Andessamenlevingen, wanneer het door niet-Indianen gezegd wordt, een grove belediging. Clerus en leken van de Katholieke Kerk - een typische middenstandskerk - hebben nauwelijks een gunstiger opinie op dit punt, al zijn er uitzonderingen en al wil geen enkele bisschop deze grote religieus bewogen groep afstoten; integendeel, zij zullen steeds trachten hen vaderlijk aan zich te binden "om hun dwalingen en uitwassen te corrigeren". Deze houding bepaalt ook heel het pelgrimspastoraat, een speciale tak van zielzorg in de vier Noordchileense bisdommen. De Kerk stimuleert deze praktijken allerminst en voor theologiestudenten is het verboden eraan mee te doen. Overigens leidt de pastorale strategie van de bisschoppen steeds tot vriendelijke, tolerante en paternalistische verklaringen, ook in de pers, waarin niettemin de kerkelijke autoriteiten zichzelf duidelijk van deze devotiepraktijken distantieren (1). De protestantse secten - in 1970 nog 5,1 % van de stadsbevolking van Noord-Chili omvattend en in 1985 op 7,5 a 8 % geschat - staan volkomen afwijzend tegenover deze cultus die zij steevast en omwonden "idolatrie" noemen. Wegens de bekende onverdraagzaamheid van deze secten komen in de volkswijken tussen aanhangers van de ene en de andere cultus nogal eens conflicten en soms slaande ruzies voor. De term paganisme heeft in dit verband doorgaans de bijbetekenis van primitivisme.

Ook achterlijkheid en verzet tegen de "vooruitgang" wordt de dansers verweten, in de pers en door middenklassers en allen die zich graag tot de middenklasse rekenen en die zich goed opgevoed of ontwikkeld achten. Zij vinden dat "die tamtams en die Indianendansen een schande voor Chili vormen tegenover de buitenlandse toeristen die het zien"(2). Het ideaalbeeld dat deze kleine middenklassers zich van hun samenleving projecteren, wordt ontegenzeglijk door de dansers verstoord. Daarom wordt de dansers ook verweten dat ze geen "nationaal

bewustzijn" hebben, laat staan een nationaal eergevoel op dit punt: "Wat mij het meest kwetst, is dat dit een vreemde folklore is, die niets te maken heeft met de Chileense cultuur en onze nationale gebruiken; toch wordt het voor de toeristen vertoond als typisch voor onze folklore. Bovendien zijn die dansers zo geneigd tot exhibitionisme dat ze maar wat graag poseren voor de duizenden camera's van de touristen, zonder zich te bekommeren om de smet

die ze werpen op onze nationale eer. Toch verspreiden die foto's de indruk over de hele wereld, dat wij

Chilenen er nog steeds behoefte aan hebben onze ancestrale instincten uit te leven door te dansen op het geroffel van tamtams en dat we nog mijlen ver verwijderd zijn van de moderne samenleving, van het atoomtijdperk en van de ruimtereizen (3). " Elders leest men: "Ze weten niet wat hun nationaliteit is, laat staan dat ze een nationaal eergevoel hebben. Ze noemen zich, om het even,

Chileen of Boliviaan, al naar degene die hun erom vraagt."(4) Deze aantijging is een serieuze aanval aan het adres van de dansers, daar het een land en een streek betreft met een sterke nationale gevoeligheid terwijl bovendien in het populaire spraakgebruik het woord "Boliviaan" gelijk staat met "Indiaan" en daarom als belediging kan worden opgevat. "Ze zijn straatarm, maar dat is voor hen geen bezwaar om handenvol geld uit te geven om met de kostbaarste rituele kleding te pronken. Ze bekommeren zich niet meer om hun verplichtingen, hun werk, hun school, ongeacht de gevolgen. Ze willen hun festival niet missen, koste wat kost.(5)" Men beschuldigt de ouders onder hen ervan dat ze de gezondheid van hun kinderen in gevaar brengen door hen bloot te stellen aan de vermoeiende reis, het harde woestijnklimaat, de uitputtende dansen, de onhygiÎnische en onconfortabele tentenkampen. De wat hypocriete conclusie luidt dan: "Waarom ondernemen ze in plaats van die kostbare pelgrimstochten geen acties om de uiterste armoede onder henzelf te bestrijden?"(6) Volgens de publieke opinie zou de bijzonder slechte economische situatie van de dansers door hun geldverslindende cultus werkelijk uitzichtloos worden en zouden hun slecht geklede en ondervoede kinderen er de gevolgen van ondergaan. Verder leest men in de kranten nogal eens ingezonden stukken waarin mensen zich beklagen over om het "publieke molest" dat men in de volkswijken van de dansers zou ondervinden: "Hun irriterende tromgeroffel klinkt overal door. Het is onverdraaglijk voor gezonde mensen, maar voor zieken is het fataal en het maakt hun lijden onmenselijk. Soms denk ik dat ik er gek van word."(7)

Op het punt van het moreel gedrag van de dansers zijn de reacties van de publieke opinie, zoals die in de pers wordt vertolkt, minstens even emotioneel van aard. Het prestigieuze liberale weekblad "Ercilla" schrijft (8): "De dansers zelf worden gegrepen door die dolle verdwazing die het feest kenmerkt en in die dagen leven ze volgens hun eigen gedragsregels. De tentenkampen geven aanleiding tot een sterke promiscuÔteit. De alcohol heeft ook zijn effect... Negen maanden na het feest stijgen de geboortecijfers in de streek aanmerkelijk. De kinderen die zo geboren worden, heten "kinderen van de Maagd". De ongehuwde moeder treft dan geen blaam en een echtgenoot behoort niet boos te worden wanneer zijn vaderschap hem erg twijfelachtig

voorkomt." Alcoholmisbruik en promiscuÔteit onder de dansers is een veelgehoorde mening - of liever: beschuldiging - in het kamp van degenen die hun cultus verwerpen en hun onverdraagzaamheid willen rechtvaardigen. Een schijnbaar mildere houding wordt uitgedrukt door hen die het pelgrimsfeest een folkloristisch toernooi noemen. Het is inderdaad een toeristische attractie van de eerste orde. Sinds 1970 verschenen er jaarlijks meerdere grammofoonplaten met muzikale thema's ontleend aan de cultus van de dansers. Het feit ook dat jaarlijk 120.000 personen - waaronder ook veel toeristen - de drie belangrijkste pelgrimsoorden bezoeken, betekent dat er aanzienlijke economische belangen zijn voor handel, vervoer, 'horeca' en gemeentelijke financiÎn. Voor de gemeentekas van Pozo Almonte is het feest van La Tirana de belangrijkste bron van inkomsten. Overigens verwerpen de dansers zelf nadrukkelijk de interpretatie dat het een folkloristisch gebeuren zou

zijn en benadrukken ze voortdurend het exclusief religieus karakter van hun feesten en hun dansen. Ook de dansoefeningen in de stedelijke volkswijkendie het hele jaar plaats hebben worden beschouwd als een strikt godsdienstige zaak en als uitoefening van hun cultus, hetgeen hen overigens duidelijk beschermt tegen maatregelen van orde, of een verbod, waarom gevraagd wordt door hun tegenstanders. Vooral tijdens de repressie door het militaire bewind van Pinochet kon men zich daarop beroepen en werd er een asielfunctie aan ontleend, zodat een opheffing van de organisatie kon worden voorkomen, zoals nog zal blijken.

DE SOCIALE POSITIE VAN DE DANSERS

De werkelijkheid blijkt heel verschillend te zijn van het beeld dat de publieke opinie via de pers en de radio, en de iets beter gesitueerde burger, de ambtenaar, de kleine middenstander, de pastoor en de onderwijzer doorgaans van de dansers geven. Dit bleek uit een survey ondernomen in 1970, waarvan we hier in het kort de resultaten weergeven (9).

Van een groepering als de pelgrims kan men zeggen dat ze geÔntegreerd is in de regionale en nationale samenleving, in die mate dat ze actief en receptief participeert in de belangrijke sociale

structuren van die samenleving: de economische, politieke en culturele structuren.

De publieke opinie volgend kon men van mening zijn dat de dansers zich aan de marge van de samenleving bevinden: armoede, werkeloosheid, slechte behuizing en gezondheidszorg, en een laag onderwijsniveau zouden daarvan de bewijzen zijn.

Uit het onderzoek bleek dat de dansende pelgrims inderdaad vrijwel zonder

uitzondering tot de urbane arbeidersbevolking gerekend moeten worden. Van hen is 64 % werkzaam in grote of middelgrote bedrijven; deze hebben, behalve een lagere-schoolopleiding, gemiddeld 3 jaar technisch onderwijs genoten. De overige 36 % is doorgaans zelfstandig werkzaam als visser of ambachtsman, of drijft een negotie. Het gemiddelde maandsalaris bedroeg US$ 80,72 en lag daarmee 71% hoger dan het nationaal gemiddelde arbeidersloon in Chili, dat toen maar US$ 47,28 bedroeg. Wat betreft hun politieke integratie viel waar te nemen: een relatief hoge graad van deelname aan verkiezingen (in 1964 stemde 71 % van hen, terwijl toen op nationaal niveau slechts 55 % van de mensen hun stem uitbrachten) en een duidelijk linksgericht stemgedrag (in 1964 had 76 % van hen op Allende gestemd, tegen 36 % op nationaal niveau). Hun deelname aan de vakbeweging, maar ook aan wijkraden, aan coˆperaties en aan de vrouwenbonden ("Centros de madres") was beduidend hoger dan de gemiddelden op nationaal en regionaal niveau. Bijzonder veel leiders van de dansersverenigingen en de associaties van dansers bezaten ervaring als vakbondsleider op lager en middelbaar niveau. Wat betreft de indicaties van culturele integratie, bleek dat analfabetisme vrijwel niet bestond (1,3%) en dat de gemiddelde scholing onder de dansers 38 % hoger lag dan het nationale niveau van Chili op dat moment; dit ondanks het feit dat onder dansers een opleiding aan universiteit of hogeschool uitzondering is. Ook constateerde men dat de dansers veel intenser deelhadden aan de massa-communicatiemiddelen: kranten en tijdschriften, radio, film en de (beginnende) T.V.

Hun geografische mobiliteit was, afgezien nog van de pelgrimstochten, aanmerkelijk hoger dan de reis- en verhuiscijfers op nationaal niveau aangaven. Op grond van dat beeld is het niet vol te houden, dat de dansers een marginale, achterlijke groepering in de Noordchileense samenleving zouden vormen. Gerekend naar het niveau van scholing, inkomen, informatie, participatie in het moderne produktiesysteem, in de sociale voorzieningen en in sociale en politieke organisaties, moet men erkennen dat de dansers behoren tot de beter gesitueerde arbeiders en dat zij de bovenlaag vormen van de als strijdbaar bekend staande arbeidersbevolking van Noord-Chili. Ze toonden ook een duidelijk bewustzijn van hun sociale, economische en politieke posities en ze waren sterk betrokken bij verschillende vormen van klassestrijd; echter geen strijd vanuit een revolutionnaire of radicale opstelling, doch vanuit een strategie tot positieverbetering, een emancipatiestrijd. In dat perspectief moest men de harde, onafhankelijke en strijdbare vakbeweging verstaan, waaraan zij bijzonder actief deelnamen.

Het militante karakter van deze pelgrimsbeweging bleek ook duidelijk uit de bekwaamheid en de strijdbaarheid van hun leiders, waarvan men mocht zeggen dat ze goeddeels in de vakbeweging waren gevormd; het bleek ook uit hun

sterke, flexibele en uiterst actieve organisatie en uit hun slagvaardige sociale acties ter verdediging van hun belangen bij de overheid en andere sociale groepen (handelaren, reis- en vervoersondernemingen) en ter verovering van een beter sociaal prestige in de publieke opinie. Zij zochten niet zich te isloleren van de samenleving, maar ze trotseerden veeleer de locale machtscentra door een strategie van confrontatie en oppositievoering wanneer het erom ging respect voor hun cultus af te dwingen en een betere sociale positie te veroveren. Verder stonden democratische en patriottistische waarden, evenals de normen van modernisering en vooruitgang, hoog in aanzien. De gevolgen van een seculariseringsproces zou men kunnen zien in de vrij algemene bekendheid met, en de vroegtijdige aanvaarding van technieken van geboortecontrole.

DE CHILEENSE OVERHEID De over het algemeen negatieve opstelling van de publieke opinie tegenover de dansers en hun cultus bestond aanvankelijk niet in de traditionele dorpssamenlevingen van de oasen in dit gebied, en evenmin in het koloniale havenstadje Arica. We treffen deze kritiek trouwens ook niet aan in de buurlanden, Bolivia en Peru, waar godsdienstig-folkloristische dansgroepen ook in grote getale voorkomen, hoewel in een andere sociale en culturele context. De Chileense overheid heeft zich vanaf de verovering van deze streek op Bolivia en Peru (1879) tot aan 1900 ook strikt onthouden van al wat de godsdienstige gevoeligheid van de bevolking kon kwetsen. Dit gebeurde ongetwijfeld met het oog op het volksreferendum dat gehouden moest worden en dat beslissen zou over de vraag of Tarapaca aan Chili dan wel aan Peru zou komen. Vanaf 1900 echter sloeg de vriendelijke, maar blijkbaar niet efficiÎnte politiek van goodwill kweken onder de bevolking om in het tegendeel en maakte plaats voor een harde strategie van repressie en intolerantie voor al wat aan het Peruaanse of Boliviaanse verleden herinnerde. Peruaanse onderwijzers en priesters werden het land uitgezet. Boeren en ondernemers werden door betaalde knokploegen door middel van brandstichting en ander geweld geÔntimideerd en verjaagd. Tot aan 1929 (het jaar waarin Arica definitief aan Chili en Tacna aan Peru werd toegewezen, niet door een referendum dat ongunstig zou aflopen voor Chili, maar door arrogantie en harde onderhandelingen) leefden Arica en Tacna onder een waar schrikbewind, terwijl in die tijd het heiligdom van Las PeÒas zelfs werd gesloten en verzegeld, omdat de pelgrimages een voorwendsel voor anti-Chileense activiteiten en demonstraties zouden vormen. Maar ook elders, zoals in de oase van Pica, een van de oudste koloniale centra van de streek, werden de patroonsfeesten en de traditionele godsdienstige dansen vanaf 1900 streng gereglementeerd of verboden.In 1902 verbood een gemeentelijke beslissing te Pica (10) in vernederende bewoordingen de locale dansvereniging te oefenen voor het patroonsfeest van het dorp: "...(betreffende het verzoek) om het feest van San Andres te vieren op de gebruikelijke wijze, met Moreno-dansers, en omdat het noodzakelijk is te reageren tegen die

achterhaalde gebruiken die een beschaafd volk niet langer passen en die alleen gelegenheid en voorwendsel verschaffen tot wanorde en conflicten met de overheid, heb ik besloten en decreteer, dat het verzoek (om te mogen oefenen) wordt afgewezen...” De Chileense overheid en haar ambtenaren, maar ook de oppermachtige Vrijmetselarij onder de provinciale elite, hebben nooit gunstig gestaan tegenover deze “on-Chileense gebruiken”, en dit heeft ongetwijfeld sterk bijgedragen aan de negatieve “publieke” opinie erover. Evenals het kerkelijke kader en de priesterstudenten is het ook de Chileense militairen en de politiemensen in actieve dienst verboden lid te zijn van een dansvereniging, omdat dat niet verenigbaar wordt geacht met hun ambt of status. Wat betreft de dansers, is het misschien juist vanwege deze achtergrond, en als legitimatie tegenover de Chileense overheid en de patriottistische bisschoppen en ook als antwoord op de verdachtmaking, dat ze geen nationaal bewustzijn of vaderlandsliefde zouden kennen, dat men hen altijd de nationale vlag ziet meedragen bij hun processies en vieringen.

GROEI EN ORGANISATIE SINDS 1948

Ondanks de negatieve publieke opinie, de reserve van de kerkelijke overheid en de negatieve houding van de politieke overheid, groeide de religieuze dansbeweging sterk onder de arbeidersbevolking van het salpetergebied, niet alleen onder de lokale bevolking maar ook onder de tienduizenden gastarbeiders die van het meer zuidelijke Chileense platteland waren overgebracht. Deze groei gaat door tot op heden. De cijfers van voor 1950 onttrekken zich enigszins aan onze waarneming. Vanaf het midden van de eeuw valt echter een sterke stijging van het ledental te constateren, zoals blijkt uit onderstaand schema (waarbij de cijfers van de rurale gebieden overigens niet zijn inbegrepen):

==========

PROLIFERATIE VAN DANSVERENIGINGEN IN DE URBANE STREKEN VAN

NOORD-CHILI (1950-1985)

JAAR VERENIGINGEN LEDENTAL

1950 64 4.800

1960 95 6.600

1970 156 9.651

1985 221 12.625

==========

De stedelijke volksklasse van Noord-Chili, geschat op 85 % van de totale stadsbevolking, omvat ongeveer 481.000 personen, terwijl de som van degenen onder hen die in 1982 of verscheidene keren daarvoor,als pelgrims de jaarlijkse feesten in een van de drie volksheiligdommen hebben bezocht, wordt berekend op 364.000 personen; dat is ruim 75 % van de stedelijke volksklasse. Onder de pelgrims vormen de dansverenigingen de goed georganiseerde, harde kern van de beweging. Met het groeien van hun aantal verschenen ook hun overkoepelende organisaties. Voor 1950 bestonden deze niet. In de vijftiger jaren verschenen associaties van lokale dansverenigingen in meerdere steden, met het doel de gemeenschappelijke cultusfeesten te organiseren en de belangen te verdedigen van de aangesloten verenigingen, zowel thuis als bij hun jaarlijkse pelgrimstochten: men diende over vervoersprijzen en collectieve verloven te onderhandelen. Tenslotte verenigden deze associaties zich in 1964 in een Federatie, die alle associaties van dansverenigingen die naar La Tirana pelgrimeerden overkoepelde. De Federatie van La Tirana - met kerkelijke en burgerlijke rechtspersoonlijkheid - had haar zetel in Iquique en versterkte haar organisatie gaandeweg tot een organisatorisch bolwerk met ervaren leiders die, opgeleid in de school van de vakbond en de klassestrijd, van onderhandelen wisten en waar kerkelijke noch burgerlijke autoriteiten omheen konden, wanneer het het feest van La Tirana betrof. Enkele jaren nadien verschenen, naast de Federatie van La Tirana, ook de Federaties van Las PeÒas en van Ayquina. Deze organisaties hebben niet weinig bijgedragen om het sociale aanzien van de dansers in het Noorden van Chili te versterken, ook al zijn de tegenstanders er bepaald niet door “bekeerd”.

DE DANSERS TIJDENS HET MILITAIR BEWIND (1973 -)

In 1973 had de militaire coup van Pinochet plaats, die het einde betekende van het politiek populisme en het begin van een rechts autoritair regiem. Politieke partijen en vakbonden werden van tafel geveegd en weldra vormde de Kerk de belangrijkste georganiseerde oppositie tegen het nieuwe bewind, daarmee een nieuwe variant bespelend op het oude thema van de symbiotische rivaliteit tussen kerkelijke en wereldlijke machthebbers. Ze wierp zich op als beschermster van de slachtoffers van het bewind en als bewaakster van de mensenrechten.

Ook voor de dansers en hun organisatie werd een heel nieuwe periode ingeluid. De pelgrimsorganisatie leed zware verliezen, hoewel niet in dezelfde mate als de vakbonden. Een vijftiental leiders werd ter dood gebracht, enkele honderden kwamen in gevangenschap terecht of werden verbannen en weer anderen

werden “hardhandig” verhoord. In het algemeen werden de dansers sterk geintimideerd, maar de kerkelijke rechtspersoonlijkheid en het “zuiver religieus karakter” van hun verenigingen bood de dansers een goede bescherming. De Federaties en de cultus van de dansers bleven overeind, en binnen drie maanden na de coup werden de vergaderingen alweer hervat, maar nu op kerkelijk terrein, als cultusviering en in tegenwoordigheid van een geestelijk adviseur en na verlofaanvrage (voor elke vergadering) bij de politie en met een militaire auditor in de zaal. In 1975 werden deze regels wat verzacht.

Omdat de beschutting van de Kerk de conditie was waaronder de organisatie kon blijven functioneren, werd de invloed van de bisschoppen binnen de organisatie niet weinig versterkt: de dansers konden zich moeilijk aan het godsdienstonderricht onttrekken; op hun leiders werd veel aandrang uitgeoefend om deel te nemen aan intensieve vormingscursussen die aansloten op de postconciliaire situatie en die erop gericht waren “bewuste leken” als helpers van de clerus in te schakelen in het werk van het kerkelijk apparaat aan de “basis”. Met enig succes werden die “bewuste leken” dan ook gerecruteerd onder de leiders van de dansverenigingen. Niet alleen van kerkelijke zijde, maar ook van de kant van de militairen werden de leiders op het tweede en derde niveau (de Associaties en de Federaties) geÔnfiltreerd. Door de penetratie van de Kerk en de infiltratie van de militairen waren de dansers niet langer volledig baas in eigen huis en werden hun organisaties als zelfstandige machtsfactor sterk beknot. De Kerk kon echter de pelgrims van de Mariaheiligdommen in de woestijn weer tot haar clientele rekenen - hetgeen in de periode voor de coup meer een pretentie dan een werkelijkheid was - en ze verste

rkte daarmee aanzienlijk haar positie ten opzichte van de seculiere machthebbers.

Toch leeft er, ook na ruim 12 jaar militair regiem en intensieve kerkelijke penetratie, nog een duidelijk bewustzijn onder de dansers van hun eigen religieuze identiteit. Hoewel sommige leiders door de alliantie met de Kerk en de onduidelijke opstelling tegenover de “infiltranten”, voor de dansers aan geloofwaardigheid en prestige hebben ingeboet, bestaat er nog altijd een onverzettelijke kern onder hen, die onder deze uiterst moeilijke omstandigheden een eigen en onafhankelijke koers tracht te varen en die weigert het roer uit handen te geven. De eigen macht van hun organisatie, steunend op de getalsterkte, de sociale homogeniteit van haar leden, de intensiviteit van haar eigen devotie en de bekwaamheid en ervaring van haar eigen leiders, mag niet worden onderschat, zoals blijkt uit het volgende incident. In 1975 vierde de Katholieke Kerk het “jaar van de nationale verzoening”, een initiatief dat kenmerkend is voor de opstelling van de Kerk na 1973: die van bemiddelaarster tussen volk en militairen. In dat kader werd Maria naar voren gebracht als Moeder van alle

Christenen en in Iquique werd een groot religieus feest voorbereid, waarvoor de Kerk de massale medewerking van de dansers nodig had. Het miraculeuze Mariabeeld van La Tirana zou daarom in processie overgebracht worden naar deze havenstad (de Moeder Gods die zelf als pelgrim komt pleiten voor de broederliefde onder haar kinderen!), om daar in het centrum van de viering te staan, het hoogtepunt van een maandenlange campagne. De Federatie belastte zich, na lang en taai overleg, met de massale processie. Hoewel de leiders geenszins enthousiast waren over dit initiatief, meenden ze niet anders te kunnen. Het ging tenslotte om hun beeld en ze vreesden anders veel van hun rechten te verliezen. Ze wisten echter wel enkele concessies van de zijde van de kerkelijke en de militaire overheid te bedingen op het punt van het ritueel. Het beeld zou worden gedragen en geleid door de Federatie, en de muzikale begeleiding zou niet worden verzorgd door de militaire kapel, maar door de muziekgroepen van de pelgrims zelf. Daarna zou het op het stadsplein de hulde van de autoriteiten in ontvangst nemen. Deze laatste voorwaarde was geladen met betekenis: niet het beeld ging de militaire autoriteiten begroeten, maar de hoge officieren zouden op het afgesproken moment afdalen van hun podium en het beeld begroeten. Toen echter de massale processie het plein bereikte, kwam de boodschap dat de dragers zich naar het podium van de autoriteiten moesten begeven, begeleid door de militaire kapel. De leiders van de Federatie weigerden. De politie trachtte hen ertoe te dwingen. Er ontstond een rel rondom het beeld, waarbij de politie er met de wapenstok hard op in sloeg.

Ten slotte leidden de dansers, woedend en zonder enige glorie of vertoon, en met voorbijgaan van de militaire en kerkelijke autoriteiten op het podium, het beeld langs de kortste weg naar de kathedraal. De feestelijke cultus op het kerkplein met de kleurrijke rituele dansen werd door hen afgelast. De kerkelijke overheid sloeg een beschamend figuur tegenover de militaire autoriteiten. Maar de dansers hadden laten zien wie en wat ze nog steeds waren: waardig, moedig en onafhankelijk.

Deze gebeurtenis is om drie redenen opmerkelijk. Allereerst bewijst het dat de dansers het militaire regiem durven te trotseren, en wel op het gevoelige punt van het militaire eergevoel. Daarnaast wordt ook aan de kerkelijke overheid duidelijk gemaakt, dat ze ervoor passen als “misdienaars” voor de clerus in het nationale verzoeningstheater op te draven. In de derde plaats versterkte dit incident de positie van de leiders ten opzichte van hun achterban. In deze tijd van inkapseling dreigt er immers een verwijdering tussen leiders en volgelingen. Door in dit geval de confrontatie met wereldlijke en kerkelijke autoriteiten niet uit de weg te gaan, wonnen de leiders veel aan respect en gezag.(Cf. Van Kessel en Tennekes, 1984,153)

EEN LATENT SOCIAAL CONFLICT, DUS?

Een summiere beschrijving als in het bovenstaande gegeven werd, roept bij de socioloog verschillende vragen op. Het betreft blijkbaar een min of meer markante sociaal-culturele groepering in dat gebied, behorende tot de arbeidersbevolking van mestiezen, die zich positief en bijna uitdagend identificeren met deze religieuze dansen en andere pelgrimsriten, een cultuurgoed met typische mengvormen van Spaanse zowel als Indiaanse herkomst. Men zoekt niet het isolement, maar eerder de confrontatie; niet de politieke afzijdigheid of het ideologische indifferentisme zoals dat voorkomt bij de secten van de pinksterbeweging, maar veeleer de participatie in en de sturing van het sociale en politieke proces waarin de volksklasse betrokken is. Men kan hen beschouwen als een wat meer geschoolde en beter gesitueerde, sociaal en godsdienstig goed georganiseerde, politiek en sociaal bewuste en tevens strijdvaardige bovenlaag van de arbeidersbevolking van Noord-Chili en als een groepering die - mede dankzij de historische context van het populisme dat, globaal gesproken, in de jaren tussen 1948 en 1973 hoogtij vierde in Chili - religieuze argumenten en gedragspatronen weet te hanteren in een emancipatiestrijd, of althans een strijd voor meer sociaal prestige en voor positieverbetering binnen de bestaande sociale orde. Maar evenzeer kan men de groep beschouwen als een soort religieuze secte in het volkskatholicisme, die wel niet los staat van de Katholieke Kerk, maar toch geleid wordt door een alternatief godsdienstig regiem, dat in het heiligdom een strijd voert met de kerkelijke leiders voor vrije en ongehinderde uitoefening van hun devotionele praktijken, allerminst ten koste van een breuk met dat kerkelijk regiem, maar juist een volledige erkenning van de zijde van dat regiem nastrevend. Zowel naar de samenleving als naar de kerkelijke overheid en de civiele (of militaire) overheid toe, biedt deze religieuze dansbeweging een beeld van intense sociale dynamiek vol sociale en godsdienstige spanningen en conflicten, maar allerminst dat van een anarchistische of revolutionaire beweging.

Anderzijds staan bij hen democratische principes hoog in aanzien, evenals de normen van modernisering en vooruitgang en lijkt hun traditionalisme “in religiosis” veel op een poging tot strategische profilering van de groepsidentiteit. Men kan ook zeggen dat hun cultus - ondanks alle oprechte godsdienstige inspiratie en bewogenheid - bijzonder goed fungeert als een heilige vlag in de sociale strijd voor positieverbetering. Dit heeft men goed begrepen. Men hanteert daarom welbewust de religieuze bannier in de sociale strijd, reden waarom hun traditievastheid wel aanleiding wordt tot een zeker ritualisme.

Men kan leiders en organisatie van de pelgrims beschrijven als een religieus regiem, dat op grond van een duidelijk geaccentueerde eigen religieuze identiteit ruimte wil scheppen voor het recht van een alternatieve cultus naast de officiÎle, en dat aldus een betrekkelijke onafhankelijkheid en tevens

erkenning van de kerkelijke overheid nastreeft.

Behalve een sociale positieverbetering wordt ook erkenning bij de burgerlijke overheid nagestreefd, eerst (1948 - 1973) met een offensieve strategie expansie zoekend in het ruime speelveld dat geboden werd door het heersende populisme, later, in het defensief gedrongen, door zich in te graven op kerkelijk terrein, waarmee de dansers, zo niet verdreven uit hun eigen huis, dan toch feitelijk onder supervisie van kerkelijke adviseurs kwamen, en - in een driehoeksverhouding van machten - hun gewicht leenden aan de Kerk als enige georganiseerde oppositie in Chili tegenover het militaire bewind. Hun beloning: bescherming en (nauwelijks) voldoende ruimte om ongebroken en onafhankelijk te overleven onder het militair bewind. Als (enige?) politiek-onafhankelijke religieuze volksorganisatie - in tegenstelling tot de Chileense pinksterkerken, die "om een bord linzensoep" hun onafhankelijkheid aan het militaire regiem verkochten - kunnen de dansers zich vanuit hun kerkelijke verschansing handhaven en een oppositie van "non serviam" voeren, terwijl zich - ondanks de kerkelijke tol - meer dan ooit tevoren een toevloed van nieuwe leden bij de dansverenigingen aandient.

Kortom, men kan de groep beschrijven in godsdienst-sociologische termen als "een vorm van volkskatholicisme" (11), maar ook - zoals eerder gebeurd is - in cultuur-sociologische termen als een contrapunt-achtige cultuurvariant in de locale samenleving (Van Kessel,1981), of in ontwikkelings-sociologische termen als een emancipatiebeweging waarbij men strijdt met wisselende strategie, doch steeds onder de heilige vlag van een eigen religieuze identiteit (Van Kessel,1980).

DIEPTEONDERZOEK NAAST BREEDTEONDERZOEK

Oscar Lewis, met zijn "Pedro Martinez", zijn "Vijf Mexicaanse Families" en met andere soort gelijke studies, heeft aangetoond - ondanks

alle kritiek die mogelijk blijft en ondanks alle twijfels die men kan hebben over de objectiviteit van bepaalde interpretaties, wanneer een onderzoeker zich beroept op zulke zaken als "Verstehen" (Th. Abel) en Empathie - hoe belangrijk de aanvulling is van een diepteonderzoek op een bepaald punt in het antropologische studieveld. Men zou kunnen zeggen dat er in dat geval 1000 vragen gesteld worden aan 3 personen, waar al eerder met een meer gangbare interviewmethode slechts 3 vragen aan 1000 personen waren gesteld. Brede maar oppervlakkige informatie wordt dan aangevuld met een veel volledige informatie op een enkele punt van het homogeen geachte onderzoeksveld van - in ons geval - Chileense dansverenigingen. Voorwaarde is dan wel dat die ene persoon, familie of dansgroep die de onderzoeker heeft gekozen, representatief is voor alle andere.

Nog om een andere reden dan die van een “aanvullende observatietechniek” kan men in het geval van deze pelgrimsbeweging het diepteonderzoek rechtvaardigen. Dat is de aard van het verschijnsel zelf. Het gaat bij de pelgrimsbeweging niet om gemakkelijk meetbare of registreerbare zaken. Integendeel, het betreft een bij uitstek religieus en cultureel onderwerp, waarbij juist de kwalitatieve aspecten als de persoonlijke geschiedenis, de crisissituatie, de gevoelsmatige reactie, de eenmalige gebeurtenis, de ethische norm die wordt overtreden of bewaakt, het mysterie van goed en kwaad, van leven en dood, van schuld en uitboeting, geluk en wanhoop, enz. in het vizier kunnen worden genomen.

Of het verschijnsel van de religieuze dansbeweging als geheel nu bestudeerd wordt in het kader van de sociologie van de ontwikkeling, van de cultuur, of van de godsdienst, het is van belang tot een meer inzichtelijke verklaring ervan te komen. Dat zal niet mogelijk zijn zolang men hier de grenzen van specialistische deelterreinen wil aanhouden. Bovendien zal het toch noodzakelijk zijn, zich vooral op de studie van de religieuze en inhoudelijke aspecten ervan te concentreren, waarbij men een weberiaanse uitgangshypothese van “de godsdienstige, c.q. ethische of culturele, wortels van sociale processen” zou kunnen hanteren. Maar dan is meer diepteonderzoek nodig als aanvulling op de reeds ondernomen surveys en de statistische beschrijving van de dansbeweging, de verzameling en analyse van materiÎle cultuselementen. Juist om deze reden is de hier geboden inside-beschrijving ondernomen, en wel van niet meer dan drie dansverenigingen, die samen min of meer model kunnen staan voor alle andere. Men zou de verhalen kunnen beschouwen als het resultaat van diepteÔnterviews. De gegevens die erin verwerkt zijn, zijn het resultaat van langere periodes van participerende observatie tijdens de jaren 1968 - 1972, waarbij de onderzoeker - als gast van elk van de drie verenigingen - ongeveer 15 maanden verbleef in het huis van een familie die een centrale plaats innam binnen deze dansverenigingen. Hij nam daarbij deel aan al hun sociale en religieuze activiteiten. Het was ook mogelijk een voldoende inzichtelijk beeld van het verleden van deze groepen te verkrijgen notulen en kasboeken die trouw bijgehouden en zorgvuldig bewaard worden, en natuurlijk uit de talloze verhalen over vroeger die men U kan vertellen. Ook was het mogelijk in de jaren na 1972 en tot op heden een periodiek contact met deze families te onderhouden en eveneens met verschillende leiders van associaties en federaties en met de priesters die door de bisschoppen als hun geestelijk adviseurs zijn aangesteld. Onvervangbaar was het bijwonen van de jaarlijkse pelgrimsfeesten, want daar, in de heiligdommen, wordt het belangrijkste deel van de geschiedenis van de pelgrimsbeweging geschreven. Zo kon er ook een historisch perspectief van 1973 tot 1985 - de periode onder het militair bewind van Pinochet - worden gegeven, al is het maar bij wijze van

een schetsmatig overzicht van de verdere ontwikkelingen binnen elk van de drie pelgrimsverenigingen, tijdens een veranderde politieke situatie en onder een aangepaste strategie van de dansers.

EEN SELECTIE VAN DRIE VERENIGINGEN

De vraag doet zich voor of nu juist de drie groepen welke beschreven worden in dit boekje, representatief geacht mogen worden voor de 156 dansgroepen die op dat moment, 1970, in het Noorden van Chili bestonden. Het is daarom goed de selectiecriteria na te gaan. Er zijn immers op tal van punten aanzienlijke verschillen tussen al deze groepen aan te geven, zoals:

1. Het verschil tussen de drie belangrijke pelgrimsoorden waar de cultus van de dansers zich concentreert. Las PeÒas gelegen in het binnenland van Arica, en Ayquina, een oase in het binnenland van de mijnstad Calama, hebben een agrarische sfeer behouden, terwijl La Tirana in de woestijn ten oosten van de havenstad Iquique ligt. De pelgrims van Las PeÒas vertonen veel sterker dan die van de beide andere heiligdommen, de fysieke en culturele kenmerken van de inheemse bevolking, de Aymara-Indianen, en er is een aanmerkelijk percentage Peruanen onder hen. 2. De verschillen in sociaal-economische kenmerken van de afzonderlijke dansverenigingen zijn van belang. Hoewel de pelgrims allen tot de volksklassen behoren, zijn er verenigingen van - voornamelijk - vissers; andere bestaan hoofdzakelijk uit mijnwerkers uit de (moderne, welvarende) kopermijnen of uit de (oude, noodlijdende) salpetermijnen; weer andere bestaan voor een goed deel uit havenarbeiders, of uit agrariÎrs en ex-agrariÎrs; andere verenigingen zijn vooral uit een bepaalde stadswijk of uit een talrijke familieclan gerecruteerd.

3. In aansluiting op het vorige punt zijn de inkomensverschillen tussen de dansers, hoewel ze allen arbeiders zijn, soms ook aanzienlijk, zodat er ook rijkere en armere dansverenigingen zijn.

4. Er bestaat ook binnen elk heiligdom nogal wat verschil in prestige, dat elk van de dansvereningen daar geniet en dat onder andere wordt bepaald door: anciÎnniteit en traditie-vastheid, discipline, ‘splendeur’ (in danskunst, muziek, kostuums en overige cultus-elementen), invloed en bekwaamheid van de leiders waarover men beschikt.

5. De plaatsen van herkomst (een grote havenstad als Antofagasta, een modern mijnwerkerskamp als Chuquicamata, een vissersplaats als Tocopilla, een half-agrarische dorpsgemeenschap als Pozo Almonte, een traditioneel provinciestadje met een agrarische markt-functie als Arica) is ook bron van belangrijke verschillen tussen de dansverenigingen die elkaar treffen in eenzelfde heiligdom en binnen eenzelfde associatie of federatie van

dansverenigingen.

6. Intern wordt nogal belang gehecht aan de ouderdom van een dansvereniging en aan het aantal jaren dat zijn (oudste) leden in het heiligdom dansen. Dit is ook een bron van prestige.

7. Tenslotte het verschil in choreografische danstypen die men kan onderscheiden. Er zijn in deze heiligdommen oudere typen als: Chinos, Morenos en Chunchos (12) (voor mannen), Cuyacas (voor vrouwen) en er zijn modernere, meestal gemengde, typen als Pieles Rojas (roodhuiden) en Diabladas (duivelsgroepen).

Bij de selectie is getracht met een minimum aantal, drie, dansverenigingen een maximum aantal varianten te omvatten. De factor "toegankelijkheid van de vereniging" vormde een beperking: niet iedere groep leent zich meer dan een jaar lang voor dit soort diepteonderzoek op grond van participerende observatie gedurende twee jaar. Toevallige en persoonlijke factoren zijn daarom ook niet vreemd aan de uiteindelijke keuze, die gevallen is op:

1. De Morenos van Ayca in Arica, voluit "Sociedad de Baile Moreno Nuestra Se|ora de Las Pe|as de Hilario Ayca". Deze groep reist jaarlijks rond 8 december naar Las Pe|as in de kloof van Livilcar, waar het feest van "Maria Onbevlekt Ontvangen" wordt gevierd, ook wel het"kleine feest" genoemd, in tegenstelling tot het "grote feest" dat er op de eerste zondag van oktober door andere pelgrimsverenigingen gevierd wordt ter ere van "de Maagd van de Rozenkrans". Op beide datums is overigens de menigte van pelgrims even groot. De tweede feestdag is feitelijk ontstaan als gevolg van het feit dat de nauwe kloof tussen de steile rotswanden niet meer bezoekers toeliet. De belangrijkste familie in deze dansvereniging, hoewel niet de talrijkste, is die van haar stichter, Don Hilario Ayca. Naar datzelfde feest reisden destijds nog 19 andere Chileense en 5 Peruaanse dansverenigingen.

2. De Chunchos van Chuquicamata, voluit "Sociedad de Baile Chuncho Promesante", die niet alleen naar La Tirana, maar ook naar Ayquina pelgrimeren, waren in genoemd mijnwerkerskamp gesticht, maar brachten in de tijd van het onderzoek hun zetel over naar Calama. Deze mijnwerkersstad, tot 1940 niet meer dan een landbouwoase aan de rivier de Loa, telt thans bijna 100.000 inwoners. De stichter, Don Abdon Rosales, is hoofd van de belangrijkste en tevens talrijkste familie van deze dansvereniging. Hun belangrijkste jaarlijkse bedevaart geldt de Maagd van de Karmel van La Tirana, op 16 juli, maar het heiligdom van Ayquina, een eeuwenoud Indiaans landbouwdorp dat 102 km ten oosten van Calama ligt, heeft toch op gevoelsmatige gronden hun voorkeur. Daarom vieren zij ook in Ayquina, op 8 september en samen met nog 34 andere dansverenigingen, het feest van "Maria Geboorte", evenwel onder de titel van

“De Maagd van de Rozenkrans van Guadalupe”.

3. De Roodhuiden van Tocopilla, wier volledige naam is: “Sociedad de Bailes Pieles Rojas del Carmen de Tocopilla”, gaan jaarlijks naar La Tirana, verreweg het grootste heiligdom van de streek, waar in 1970 ruim 100, en in 1985 ongeveer 150 dansverenigingen samenstroomden. De familie van Don Alberto Madrid is de belangrijkste van de vereniging en levert ook de meeste leden. Het is een vissersfamilie, hoewel Don Alberto zelf in zijn jonge tijd jarenlang als havenarbeider voor de salpeteronderneming “Anglolautaro” heeft gewerkt.

Wanneer we de kenmerken van deze drie groepen afzetten tegen de eerder genoemde zeven variabelen, dan blijken verreweg de meeste varianten van de populatie van 156 dansverenigingen vertegenwoordigd te zijn, zoals blijkt uit het onderstaande schema:

==========

Kenmerken van de geselecteerde steekproef uit de populatie van 156 dansgroepen

==========

VARIABELE	VARIANTEN	FREQ.	VERTEGENWOORDIGD DOOR
1. Heiligdom	La Tirana	103	Roodhuiden van Madrid
	Las PeÒas	19	Morenos van Aica
	Ayquina	34	Chunchos van Rosales
2. Soc.-econ.	Kopermijnen	32	Chunchos van Rosales
milieu	Salpetermijnen	27	-
	Visserij	15	Roodhuiden van Madrid
	Diversen	82	Morenos van Ayca
3. Inkomen	Hoog (50%)	78	Chunchos van Rosales

	Laag (50%)	78	Roodhuiden van Madrid en Morenos van Ayca
4. Intern prestige	Hoog (50%)	78	Chunchos van Rosales en Morenos van Ayca
	Laag (50%)	78	Roodhuiden van Madrid
5. Geografische herkomst	Havenstad	101	Roodhuiden van Madrid en Morenos van Ayca
	Koperstreek	28	Chunchos van Rosales
	Salpeterstreek	28	-
6. Ouderdom van de groep	< 25 jaar	122	Roodhuiden van Madrid
	> 25 jaar	34	Morenos van Ayca
7. Choreografisch type	Oude typen	80	Chunchos van Rosales en Morenos van Ayca
	Nieuwe typen	76	Roodhuiden van Madrid

==========

I. DE DANSERS VAN DON ALBERTO

Proloog: Tocopilla

1. De Oefening
2. De Vergadering
3. De Gelofte
4. Het Vissersgeloof
5. De Beeldenverering
6. De Dansers
7. De ‘Geestelijke Adviseur’

8. Het Geloof
9. De Afscheidsvesper
10. De Pelgrimstocht
11. Het Feest
12. De Centrale
13. De nieuwe korporaals
14. Het einde van een dynastie

PROLOOG: TOCOPILLA

Van Tocopilla naar het zuiden, naar het noorden, zand,
ingezakte straten, de schuit met losse planken, verbogen ijzer.
Wie verstoorde de zuivere lijn van deze goud-gestoofde planeet van dromen, zout en dynamiet?
Wie bezaaide het met vuil, met schroot en afgedankt gereedschap?
Wie heeft het doorgezakte dak gelegd?
Wie liet de wanden open? Wie propte in de kieren oud papier?
Luguber licht van de mens, in jou onteerd,
dat steeds terugkeert naar de kloof van je kalkstenen maan,
en dat nauwelijks wordt opgevangen door je slapend zand!
Jij, havenmeeuw die zeldzaam bent geworden... jij, haring...
jij, betoverde albatros...
vruchten, jullie, van het bloedig visgerei en van de storm,
hebben jullie de Chileen gezien?
Hebben jullie een menselijk wezen ontdekt,
tussen de dubbele stalen lijnen?...
onder de handen van de kou en van het water?...
langs de grillige kust?... in de baai...?
Pablo Neruda

1. DE OEFENING

Een aprilavond in Tocopilla. Het schermeruur besloot de dag, zoals gewoonlijk, met een majestueus slotakkoord. Een vermiljoenkleurige zon zakte naar de horizon en weerspiegelde zich schitterend in de oceaan. De laatste vissersboten voeren de haven binnen. Ver weg waren de doffe tromslagen te horen, samen met hun echo die terugkaatste tegen de grillige bergen.

Alberto Madrid was een van de laatsten die de haven binnen voer. Zijn zoon Alberto Segundo - Beto in de omgang - was die morgen maar met hem meegegaan, want er was voor hem geen werk meer op de bouw. Met lange ritmische slagen roeiden ze naar de boei, waar ze vast maakten.

Alberto had nooit de gelegenheid gehad zich een motor aan te schaffen. Hij was trots op zijn talrijke familie, maar juist dit, samen met het feit dat hij geen vast inkomen had, was de reden dat hij een lening bij de visserscoˆperatie niet regelmatig af zou kunnen lossen. De cooperatie had daarom tot tweemaal toe zijn aanvraag voor een lening afgewezen.

“Die coˆperatie deugt ook al niet,” luidde toen het commentaar van Don Alberto. Maar tegelijkertijd had hij voldoende gezond verstand om te begrijpen dat de coˆperatie ook niet anders kon handelen.

Beto hoorde de tromslagen en herkende zonder moeite het ritme: “De ‘twee-bij-drie’ van Don Lucho,” zei hij tegen zijn vader, “ze zijn al begonnen met oefenen.”

Don Alberto had de verantwoording voor een van de elf religieuze dansverenigingen. Hij nam zijn taak zeer serieus. Jarenlang was hij voorzitter geweest van de dansvereniging ‘Piel Roja’(1). Die dag, tijdens zijn werk, had hij veel nagedacht over een probleem dat ontstaan was door een krantenartikel. Daarin werd zijn vereniging scherp aangevallen. Enkele dagen tevoren had hij die zorg besproken met zijn zwager, ook lid van de dansvereniging, en met de vier andere bestuursleden. Maar al met al was er nog geen aanvaardbare oplossing gevonden.

“We zijn laat”, zei zijn zoon, terwijl ze afmeerden, “ik ga meteen maar naar de oefening.”

Beto nam de schaarse vangst op - twee zeealen en negen jurellen, en klom langs de krammen naar boven de pier op.

“Zeg tegen mijn ‘compadre’(2) Heri, dat we na het oefenen nog vergaderen,” riep de oude visser hem na, terwijl hij zijn boot waste; “... en waarschuw ook mijn zwager, de ‘Doder’.”

Beto was al op weg naar de visafslag. Daar had hij geluk, want zijn alen leverden hem 12 escudos op. De jurellen bleken onverkoopbaar en Beto moest

ze mee naar huis nemen. Zijn broertje Anacleto zou ze langs de deuren van de wijk moeten slijten.

De 'zevendoder' werkte op een havenschuit van de salpertonderneming "Anglo Lautaro". Weinig mensen wisten zijn ware naam, maar in de haven kende men hem als 'de Zevendoder'. Die bijnaam had hij waarschijnlijk te danken aan zijn indrukwekkende lichaamskracht. Hij had een bestuursfunctie in de vakbond van de havenarbeiders.

Toen Beto langs de pier van de 'Anglo' liep, kwam juist de 'Doder' uit de kantine naar buiten, aan het einde van zijn werkdag.

"Hallo, oom."

"En ... de vangst ...?"

"Niet bijzonder!"

Samen liepen ze in de richting van hun wijk, die hoog tegen de berg lag. Zoals gewoonlijk vermeden ze de winkelstraat en namen ze een parallelstraatje, want hun werkkleding en de vislucht die Beto meedroeg, veroorzaakten misprijzende blikken als ze door het winkelcentrum van het stadje gingen.

"Om negen uur is er nog een vergadering," zei Beto tegen zijn oom, "een extra vergadering."

"Wat is er loos?" vroeg de 'Doder'.

"Die zwijnenstreek van de krant tegen de Chunchos."

'Chunchos' was de gemeenschappelijke benaming waarmee buitenstaanders de dansers aanduidden.

De straatverlichting ging aan. Zwijgend liepen ze verder. Hier en daar bood Beto zijn vis aan, maar niemand die hem kocht. Bij de Dolores-straat sloegen ze af. Daar begon de klim tegen de berg op. Deze straat was niet meer geplaveid en had ook geen verlichting. Met langzame en stevige stappen klommen ze naar boven. Het hese geluid van een oude radio klonk uit een van de schaars verlichte huisjes. De berg voor hen ving nog het laatste licht van de zon die al lang ondergegaan was. Een broodmagere ezel zeulde een kar met drinkwater de berg op. Tuca, zo heette de ezeldrijver, groette hen joviaal.

Tuca was een welbekend type in het straatbeeld, maar ook binnen de vereniging. Hij ging alle jaren naar La Tirana met de Pieles Rojas. Hij was zelf geen lid, maar wel ging hij alle avonden, na zijn dagtaak als waterverkoper, kijken naar de dansoefeningen en naar de 'Maagd', want dat was zijn devotie.

Ergens huilde een baby. Het geluid kwam uit een huisje, opgetrokken

van blik en oude planken. Daar nam Beto afscheid met een ‘chao, oom’ en ging naar binnen. Het huis bestond uit vier kamers die vol bedden stonden en dan was er nog een ruime patio die overdekt was met een zonnewering van salpeterzakken: de Doder had ze geleidelijk aan, twee aan twee, uit de haven meegebracht, “omdat ze hier beter dienen dan bij de ‘Anglo’.” Behalve als zonnewering, overdag, waren ze ook nuttig om de vergaderruimte ‘s avonds tegen de kou te beschutten, want daartoe werd de patio ook gebruikt. Uit het halfdonker klonk de stem van Anacleto, wel wat bitter:

“Je bent weer mooi laat,” mopperde hij, “... en denk je nou dat ze nog vis willen? Iedereen heeft al lang gegeten...”

Anacleto ging naar school en werkte erbij. Hij was 12 jaar oud, maar hij verdiende een aardige cent als krantenverkoper, ‘s middags wanneer hij uit school kwam. Bovendien, als zijn vader onverkoopbare vis van de afslag meebracht, was dat zijn avondwerk. Op zaterdag en zondag verkocht hij koekjes en zoetigheden die zijn moeder maakte. De jongen moest wel veel werken, maar op dat moment wilde hij toch liever naar het oefenen gaan kijken. Hij mopperde nog wat na en vertrok met vijf jurellen de straat op; de overige vissen waren voor de avondpot.

DoÒa Maria bracht een klein beetje water in een blik, waarmee Beto zich kon wassen. Het water was duur en het moest per blik betaald worden. De gemeente en de waterverkopers moesten het distribueren, want de leiding kon niet tot op die hoogte worden doorgetrokken.

Beto trok een schoon hemd aan, at een stuk vis met brood, en nam er natuurlijk een grote mok sterke, zoete thee bij. Toen vertrok hij weer met de woorden:

“Om negen uur is er vergadering, zegt mijn vader; chao.”

Manolo, die met Beto’s zuster samenwoonde, ging met hem mee naar de oefening. Beto en Manolo dansten al jarenlang - om precies te zijn vanaf hun twaalfde jaar - onder de leiding van Heriberto. Maar ook daarvoor gingen ze al naar het feest van La Tirana, elk jaar, want hun ouders hadden de gewoonte met heel hun familie, met alle kinderen en babies, de jaarlijkse pelgrimstocht te maken. De laatste tijd woonde Manolo bij Beto thuis. Hij was nog niet getrouwd, maar in La Tirana wilden ze trouwen en tegelijkertijd hun eerste kindje laten dopen in het heiligdom van de Maagd. Zo werd de familietraditie voortgezet, en het was voor hen ook een praktische oplossing, want in Tocopilla moest je zoveel formaliteiten nakomen en problemen oplosssen; vooral de kwestie geld!...

Manolo werkte op de bouw en kon niet genoeg geld bij elkaar brengen

om een huwelijk en een doopsel te betalen. Er waren trouwens in het huis van Don Alberto nog twee kleine kinderen zonder doopsel: zijn jongste, van zeven maanden, en nog een petekind van DoÒa Maria. Het laatste, een meisje van drie jaar, was overgenomen door haar peetmoeder sinds haar moeder in een kamp van de salpeteronderneming, in de pampa, was gaan werken. Vrouwen die "in de pampa werkten", tussen de mijnwerkers, leefden daar onder moeilijke en soms wat verdachte omstandigheden. Zo ook 'comadre (2) Ruth'. Juist wegens haar beroep kon ze maar moeilijk een peetmoeder vinden voor haar dochtertje. Maar Dona Maria wilde niet dat het wezentje als een 'heiden' zou opgroeien; iedereen wist trouwens dat haar 'comadre Ruth' uit noodzaak handelde. Wat moet een vrouw alleen beginnen, met een dochtertje en een blinde oude moeder. Dat jaar zou 'comadre Ruth' ook mee naar La Tirana gaan, hoewel ze geen lid was van de dansvereniging. Ze maakte de pelgrimstocht mee om haar dochtertje te laten dopen.

"Ik heb een karweitje voor je, morgen," zei Manolo tegen zijn zwager Beto, terwijl ze in de richting van de monotone muziek liepen. "Cement mengen. Wel een week of twee."

Beto was blij met het goede nieuws. Cement mengen op de bouw was zwaar werk. Maar Beto was erg sterk. Hij kon het aan. Je verdiende er 16 escudo's per dag mee; geld dat belangrijk was, vooral deze maanden van voorbereiding op het feest. De reis naar La Tirana kost veel geld; zeker voor een talrijke familie als die van Beto.

Het was intussen helemaal donker geworden. Op zes, zeven verschillende plaatsen was het dreunen van de trommen te horen. De slagen kaatsten terug tegen de berg en het eentonige ritme was te horen in de uitgestrekte volksbuurten van de havenstad. Ergens, in een straatje of op een pleintje, waar de stenen terzijde gegooid waren, dansten twee lange rijen mannen, meisjes en jongens; een gewoon straatbeeld op de najaarsavonden.

Toen de twee dansers aankwamen op het pleintje waar Heriberto zijn dansgroep oefende onder het schijnsel van een mercuriumlamp, verontschuldigden ze zich eerst bij de dansleider, de 'korporaal', dat ze te laat waren; dan knielden ze neer voor het Mariabeeld, de een na de ander, sloegen een onhandig kruisteken en wachtten zo geknield het einde van de dans af. Daarna sloten ze zich aan bij de overige dansers.

Manolo danste in de rij; Beto, in de rol van tovenaar, danste afzonderlijk, tussen de beide rijen in, zwaaiend met een houten bijl, die tevens dienst deed om de tekens van de dansleider aan de dansers over te brengen. Het oefenen duurde meerdere uren. Al dansende werden verschillende, zeer ingewikkelde en - voor niet ingewijden - eentonige en onoverzichtelijke figuren beschreven

door de dansers. In de kille avond zweetten de tromslagers, zweetten de dansers, zweette ook de 'korporaal'. Beto had als tovenaar een bijzonder zware rol te vervullen: hij voerde een speciale danspas uit, vol drie- en viervoudige wervelingen. Veel werd er overgelaten aan de inspiratie en de mate van energie waarover de tovenaar beschikte, maar hij moest steeds de korporaal tijdens de dans begeleiden en toezien dat de dansers van de rijen niet ontspoorden bij hun ingewikkelde figuren. Het zweet gutste hem over het gezicht en zijn hemd plakte aan zijn lichaam. Hij danste met inspirerende overgave en toewijding. Hoofdpijn, verkoudheid, griep of koorts waren voor hem geen redenen om een avond over te slaan. Temeer omdat hij een belangrijke taak had: hij mocht de bewegingen van de dansers geen moment uit het oog verliezen; hij moest voorkomen dat een danser zich bij vergissing in de verkeerde richting bewoog, want dat zou betekenen dat het hele kunstwerk instortte, tot algemene schande en schaamte; in het bijzonder voor de 'korporaal' en de 'tovenaar'. Het zou betekenen dat men opnieuw moest beginnen, onder het kritische oog van de vele omstanders.

Manolo danste om een gelofte in te lossen. Beto had nooit een gelofte afgelegd. Wel geloofde hij in de krachtdadigheid van een gelofte, maar hij zei doorgaans: "Ik houd er niet van een gelofte te doen; ik heb het nooit gedaan."

De oefening liep ten einde, wat vroeger dan gewoonlijk. Geknield voor het beeld, werd het 'afscheid' gezongen:

Wij zijn Roodhuiden, van weinig belang;

Wij zijn Roodhuiden, van weinig belang.

Die geknield voor uw beeld, afscheid komen nemen;

Die geknield voor uw beeld, afscheid komen nemen;

Afscheid komen nemen van U.

De verschillende strofen werden afgewisseld met tromgeroffel, dat, na enkele hevige slagen, een wegebbende donder scheen na te bootsen, terwijl een fluit met schrille tonen er overheen snerpte. Dan klonk de volgende strofe:

Na zoveel vreugde, trekken we ons terug...

Er werden vijf strofen gezongen, telkens afgewisseld met de stormachtige en dramatische muziek, terwijl de dansers zich geknield achterwaarts begaven. Tenslotte werd het Mariabeeld in processie teruggebracht naar het altaar in de patio van Beto's huis, waar het zou verblijven tot de dansoefening van de volgende avond.

2. DE VERGADERING

Om half tien kon de vergadering beginnen. De Mercuriumlamp - aan de deur gekocht van iemand die hem 'gevonden' had - was overgebracht naar de patio en bengelde boven de bestuurstafel. Het Mariabeeld met het vaandel van de vereniging en de Chileense vlag bevond zich terzijde op een tafeltje dat als huisaltaar dienst deed. Twee vazen met kunstbloemen en een rode doek met zilverpapieren sterren als achtergrond voltooiden de versiering. Als teken van geloof, vertrouwen of dankbaarheid waren aan de mantel waarmee het beeld was omhangen enkele escudo-biljetten vastgespeld, en zelfs een biljet van vijf en een van tien escudos.

Langs de muren stonden de banken, stoelen en kisten, die langzamerhand allemaal bezet werden. Toen Don Alberto naast de bestuursleden een dertigtal aanwezigen telde, verklaarde hij de vergadering voor geopend. Op zijn gebruikelijke, bijna rituele manier vroeg hij de secretaris de notulen van de vorige vergadering voor te lezen. Daarna vroeg hij of er opmerkingen waren: "Dames en heren, u heeft de notulen gehoord. Ik stel de notulen, die u zojuist gehoord heeft, ter discussie."

DoÒa Luisa, die geen vergadering kon bijwonen zonder een probleem aan te dragen, was de eerste die het woord vroeg. Toen de voorzitter het haar gaf, zei ze: "Mijnheer de voorzitter, ik zou willen vragen waarom mijnheer de secretaris zo kort van geheugen is, om de donatie van mijn familie aan de vereniging te vergeten. Verder niets, mijnheer de voorzitter." Onder deze opmerking zat een beetje venijn verborgen. De hele vergadering was zich daarvan bewust, want iedereen kende elkaar goed. Don Alberto vroeg:

"Bent u uitgesproken, DoÒa Luisa?"

"Ja, ik heb gezegd."

Don Alberto kende zijn volk. Zijn manier om de vergadering te leiden, wat wijdlopig en ceremonie"el; zijn gewoonte om ieder met titel en functie aan te spreken en om van anderen hetzelfde te vragen, bezaten in elk geval het voordeel dat rivaliserende partijen nooit rechtstreeks met elkaar konden discussiÎren. En discussies waren er in alle vergaderingen, maar Don Alberto was een handige gespreksleider in zo'n steekspel. Hij zei:

"Mijnheer de secretaris, Dona Luisa vraagt of u zich een donatie kunt herinneren van haar familie aan de vereniging." En de secretaris:

"Mag ik het woord, mijnheer de voorzitter?"

"Dat heeft u."

"Mijnheer de voorzitter, ik herinner mij de donatie, die bestond uit een bedrag van 1.500 pesos. Ik ben vergeten dat vast te leggen in de notulen, maar

ik zal het er aan toevoegen. Dat was het, mijnheer de voorzitter." En Don Alberto:

"Bent u uitgesproken, mijnheer de secretaris?"

"Ik ben uitgesproken." En DoÒa Luisa:

"Het woord, mijnheer de voorzitter?"

"DoÒa Luisa heeft het woord," besloot de voorzitter.

"Mijnheer de voorzitter, en waarom vergeet mijnheer de secretaris nooit de donaties van zijn eigen familie vast te leggen? Ik vind dat discriminatie."

Op deze rechtstreekse aanval verschoot de secretaris van kleur. Hij vroeg het woord, maar DoÒa Luisa hield nog even aan. Het probleem lag eigenlijk dieper. Het was een kwestie van jaren her. In de kern was het afgunst tussen de echtgenote van de secretaris (die gelukkig niet aanwezig was) en DoÒa Luisa. Bij de vergaderingen werd geen enkel detail uit het verleden ooit vergeten; zozeer zelfs, dat de notulen zelfs overbodig zouden lijken. DoÒa Luisa liet zich nog lang niet het zwijgen opleggen:

"Nee mijnheer de voorzitter, ik heb nog steeds het woord en ik moet eerst mijn probleem kwijt. Zo is het altijd nog geweest sinds mijn vader zaliger deze dansvereniging in 1952 mee heeft opgericht. U herinnert zich dat drie jaar geleden, op heilige grond van La Tirana, hetzelfde ook al gebeurd is. U herinnert zich dat daar de echtgenote van mijnheer de secretaris een kuikentje gaf, terwijl mijn familie een dikke eend geschonken had. Maar mijnheer de secretaris was de eend vergeten en hij herinnerde zich alleen nog het kuikentje. Ik wens dat nu dit soort problemen voor eens en voor goed ophoudt. Je zou bijna denken dat er kwade wil in het spel is. We zijn hier in een *godsdienstige* vereniging, waar deze dingen niet voor mogen komen. Hier zijn we allemaal gelijk, dacht ik. Daarom, mijnheer de voorzitter, vraag ik dat mijnheer de secretaris wat meer precies is met de notulen. Dat was het, mijnheer de voorzitter."

"Bent u uitgesproken?"

"Uitgesproken."

De vergadering, gewend aan dit soort discussies, luisterde geduldig en met een strakke gelaatsuitdrukking. Don Alberto zei:

"Mijnheer de secretaris, zoals DoÒa Luisa ook zegt, zijn we hier in een godsdienstige vereniging en in tegenwoordigheid van de Heilige Maagd; en daarvoor moeten we respect hebben. Daarom vraag ik u, het woord te voeren in alle rust en respect, zodat iedereen kan zien, hoe de mensen in een godsdienstige dansvereniging elkaar behandelen. U heeft het woord."

De secretaris zuchtte en zei:

“Mijnheer de voorzitter, ik herhaal dat ik de donatie van DoÒa Luisa zal toe voegen aan de notulen; dat is 1500 pesos. Ik heb gezegd, mijnheer de voorzitter.”

“Bent u uitgesproken?”

“Uitgesproken.”

Iedereen wist wel dat de secretaris veel meer zou noteren in zijn persoonlijk geheugen; veel meer dan alleen het bedrag van 1500 pesos. Don Alberto zei:

“Mijnheer de secretaris zegt dat hij de donatie van uw familie aan de notulen zal toevoegen. DoÒa Luisa, gaat u daarmee akkoord?”

“Akkoord,” was het eensluidende antwoord van Luisa en van de vergadering.

“Dan zijn de notulen goedgekeurd,” besloot Don Alberto, en hij ging over tot een ander punt:

“Als eerste en enige punt van deze buitengewone vergadering behandelen we het krantebericht, dat we allemaal hebben kunnen lezen. Ik vraag de heer secretaris het artikel voor te lezen, om het duidelijk vÛÛr ons te hebben.”

De secretaris was op die taak voorbereid. Hij vergat snel de aanval van DoÒa Luisa, vanwege het belang van dit probleem en vanwege zijn functie als bestuurslid. Hij begon:

“Protest tegen het lawaai dat de religieuze dansoefeningen veroorzaken.”

Hij hoestte terwijl zijn blik langs de gezichten van de aanwezigen gleed, om het effect van zijn eerste woorden te zien, en hij vervolgde:

“Als gevolg van het lawaai dat de religieuze dansoefeningen veroorzaken in het noordelijke deel van de stad, heeft de lezer, die ge”identificeerd wordt met persoonsbewijsnummer 50859 van Tocopilla, een brief ingezonden aan de redactie van deze krant, waarin hij het volgende uitdrukt: Mijnheer de Directeur, de reden van deze brief is, te protesteren tegen het lawaai dat de dansverenigingen Gaucho en Chuncho produceren in de wijken Prat en Ossa. In deze buurten bestaan vier of vijf van deze verenigingen, die dagelijks met benijdenswaardige energie oefenen, maar wat iedereen die het horen moet, heel slecht bekomt. Misschien denken deze heren dat de wereld op een eind loopt, zo wanhopig slaan ze op hun trommen. Als die dansen geoefend

worden, krijgt men de indruk dat er gek geworden timmerlui zich met hun hamers afreageren. Deuren en ramen sluiten helpt niet, want het gejammer dringt overal door. We leven in de 20ste eeuw, het tijdperk van de ruimtevaart. De mens doorvorst de maan; maar wij worden nog gekweld door het gedreun van de tam-tam van deze half-heidense gebruiken. Het is ongelofelijk dat dit voorkomt in Tocopilla, dat toch bekend is vanwege zijn culturele niveau. Waarvoor ik me het meest schaam, is wel dat deze folklore ons vreemd is, en dat ze niets te maken heeft met de Chileense gebruiken. En toch wordt dit in het buitenland door de toeristen vertoond als iets typisch Chileens. Iemand die voor het eerst in onze haven komt, moet wel denken dat de 'inboorlingen' van Tocopilla een of andere rituele dans uitvoeren, of een ritueel feest vieren, met schaamlapjes, met geschilderde gezichten en met een bot door hun neus gestoken. Als ze dan niet goed nagaan wat er loos is, moeten ze wel de genante indruk mee naar huis nemen dat wij Chilenen onze voorouderlijke instincten moeten uitleven met dansen op tromgeroffel, en dat wij nog ver verwijderd zijn van de moderne maatschappij van het atoom en de ruimte. Iedereen mag zijn eigen geloofsopvatting uitdrukken, maar om het te doen met tromgeroffel, dat is niet toelaatbaar in onze tijd. We hebben niets tegen op enig religieus geloof en we respecteren ieders ideeÎn. Maar als deze dansers werkelijk devoten van de H. Maagd van de Berg Karmel waren, zouden ze hun enorme enthousiasme, hun krachten en inspanning, de tijd die ze eraan besteden en vooral het geld dat ze opbrengen en besteden aan ik weet niet wat, beter kunnen besteden aan een gezamenlijke campagne ten bate van de allerarmsten, de meest ongelukkigen, de wezen, enzovoorts, om voor het hele land een voorbeeld te zijn van religieuze toewijding. Dan zouden ze echt God eren en dankbaarheid oogsten van de hele gemeenschap, die haar rust evenzeer op prijs stelt als haar prestige in Chili en in het buitenland. U dankend voor uw vriendelijke aandacht, neem ik afscheid van U."

De aanvankelijke aandacht van de vergadering, waarin de secretaris zich mocht verheugen, was verzwakt door het lange, eentonige artikel, dat met horten en stoten werd voorgelezen. Bij het zwijgen van zijn stem spitste men weer de oren. Na een korte pauze zei de voorzitter:

"Zoals u ziet zijn er mensen die zich beklagen over de danssoefeningen. Ik geef u het woord."

De stilte duurde voort. Het was niets nieuws, dat er klachten tegen de dansverenigingen bestonden. Menigeen die zichzelf respecteerde en meende een goede opvoeding genoten te hebben, beschouwde het als een plicht van zijn stand, verontwaardigd te reageren met dergelijke argumenten, of meewarig te lachen om de godsdienstige dansverenigingen van het stadje. Een neef van mevrouw Madrid vroeg het woord. Het was Euripides. Maar iedereen kende

hem slechts onder zijn bijnaam: ‘de Manke’. Toen de voorzitter hem het woord gaf, zei hij tot zijn oom, Don Alberto:

“Zoals ik hoor, mijnheer de voorzitter, beklagen ze zich over de herrie en zeggen ze dat we onwetend zijn en dat we geen beschaving hebben.”

“Bent u uitgesproken?” vroeg de voorzitter. Toen kwamen er verschillende meningen los. Men vroeg zich af wie het stuk wel had geschreven. Misschien de vrouw van de bakker, die protestant was, of een onderwijzer die er toe in staat was. De vergaderden wonden zich op, maar voelden zich onmachtig iets te ondernemen. De klachten waren niet nieuw, maar het feit dat ze in druk verschenen in de krant gold als een publieke belediging, waarop gereageerd diende te worden. Uit de reacties bleek wel duidelijk dat men de inhoud en de bedoeling van het krantenartikel heel goed begrepen had. Op talloze manieren werd het bekeken en herhaalde men de inhoud ervan. Er moest in elk geval iets gebeuren. Maar het was niet gemakkelijk wraak te nemen op het volk ‘van benenden’ (die in het lager gelegen stadscentrum woonden), want die hadden veel meer middelen ter beschikking: de burgemeester, de politie, de krant, de dokters: allemaal hielpen ze elkaar. De politieke partijen, van rechts en van links, hadden alleen maar beloften als de dansverenigingen hen om steun vroegen; maar als puntje bij paaltje kwam, hielp niemand. De kerk en de pastoor hadden nog nooit iets met de dansers te maken willen hebben, om van de protestanten maar niet te spreken, want die werden van een ‘heilige toorn vervuld’ als ze een dansvereniging bezig zagen met het vieren van hun ‘afgodendienst’. De centrale van dansverenigingen hield zich alleen bezig met de cultus en de processies, of handelde in opdracht van de aangesloten verenigingen. Zo verliepen de opinies, totdat de ‘Doder’ het woord vroeg aan zijn zwager, de voorzitter. Die antwoordde:

“U heeft het woord, mijnheer.”

De ‘Doder’ begon rustig. Hij was gewend in het openbaar te spreken. In de vakbond had hij geleerd zijn toespraken op te bouwen naar een climax. “Voor zover ik het zie, mijnheer de voorzitter, wordt er gezegd dat wij zoveel zijn als Bolivianen of Indianen. En dat wij geen Chileens gevoel hebben, mijnheer de voorzitter. Ik kijk naar de Maagd en ik vraag mij af: Wie is er uitgeroepen tot patrones van het Chileense leger? Mijnheer de voorzitter, aan wie heeft Bernardo O’Higgens (3) de belofte gedaan op het slagveld van Maip˙? Dat was aan de Heilige Maagd van de Berg Karmel, mijnheer de voorzitter. Daarom ben ik van mening, we moeten een antwoord sturen aan die krant en vragen of die lezer van persoonsnummer zo en zoveel wel een Chileen is of niet. Bovendien, we zijn hier allemaal katholiek, evenveel of nog meer als die ouwe wijven die zich in de kerk de rimpels bidden. Er is onder ons niet een heiden. En

we hebben allemaal onze waardigheid en ons geloof in God en in de Maagd, mijnheer de voorzitter, en er is hier geen heidendom te bespeuren. Bovendien, mijnheer de voorzitter, als ik een gelofte wil inlossen, dan doe ik dat met mijn eigen geld, en dan vraag ik geen cent aan mijnheer persoonsbewijs nummer zoveel, die alleen maar leugens en vuilakkerij weet rond te bazuinen. Ik vraag de vergadering een protest in te dienen bij de krant vanwege die zwijnestreek die ze hebben geleverd aan de H. Maagd - vergeef me het woord - en aan ons allemaal, mijnheer de voorzitter. Ik bied mijn diensten aan. Ik heb gezegd, mijnheer de voorzitter."

Zijn woorden, die onderstreept werden door zijn indrukwekkende verschijning, zijn krijgszuchtige gebaren, zijn hese stem, maakten indruk op de vergadering. Het bestuur kreeg de opdracht een antwoordbrief op te stellen en samen met de 'Doder' naar het kantoor van de krant te gaan. Ook zouden ze een brief opstellen, gericht aan de burgemeester, om zich te beklagen over de publieke belediging waartoe de krant zich had geleend.

Toen de gemoederen wat gekalmeerd waren, stond DoÒa Minerva op om het woord te vragen. Ze had de naam een verstandige vrouw te zijn, hoewel haar figuur in niets herinnerde aan de Griekse godin die zo heet. Verder was zij bestuurslid van de voetbalclub van haar wijk en een enthousiast supporter ervan.

"Mevrouw Minerva heeft het woord," zei de voorzitter.

"Dank u wel, mijnheer de voorzitter. Ik wilde u zeggen dat de centrale van dansverenigingen deze zaak moet behandelen. Ik wilde u ook zeggen dat alle sportclubs een erebestuur hebben, dat hen helpt bij dit soort problemen. Waarom zoeken wij ook geen erebestuur? Ik voor mij geloof dat dokter Hafon en de pastoor een erefunctie wel aan zouden nemen; en de Chinees Lo misschien ook wel. Dat is het, mijnheer de voorzitter."

"U heeft gehoord wat mevrouw Minerva heeft gezegd," zei de voorzitter. "Wie wil het woord?"

Maar niemand wist daarop zo snel iets te zeggen.

"Wie wenst het woord?" herhaalde Don Alberto.

De 'Manke' zei dat zoiets nog nooit in de vereniging was gebeurd. De 'Doder' zei dat de pastoors allemaal tegen de dansverenigingen waren. DoÒa Luisa zei dat de Chinezen alleen maar dachten aan geld verdienen. Manolo vroeg zich af wat de andere dansverenigingen ervan zouden zeggen. De secretaris was van mening dat hierover eerst de associatie van dansverenigingen geraadpleegd moest worden. Heriberto vroeg, bescheiden en wat timide zoals

altijd, het woord.

"Mijnheer de korporaal heeft het woord," zei de voorzitter.

"Mijnheer de voorzitter, u weet dat de korporaal verantwoordelijk is voor de instructie van de dansers. Ik wil vragen het betreffende artikel van onze statuten er op na te lezen."

"Mijnheer de secretaris, wilt u het artikel waarover het gaat, voorlezen?" vroeg de voorzitter.

De secretaris, opnieuw verzocht om in funcie te handelen, werd actief, zocht de statuten op en las voor:

"Titel 13, artikel 30, over de korporaal. Zijn verplichtingen zijn: a. gekozen worden door het bestuur van de vereniging en bevestigd door de dansers; b. er voor zorgen dat de leden godsdienstige en culturele instructie ontvangen, dan wel deze zelf verstrekken..."

"Dat is voldoende," onderbrak de korporaal, "dank u wel." En met zachte maar besliste stem vervolgde hij: "Om de redenen die mevrouw Minerva aanhaalt en op grond van de taak van de korporaal ben ik van mening, mijnheer de voorzitter, dat een 'geestelijk adviseur' veel goed zou doen. Er zou meer respect zijn in de vergaderingen, want dat kon wel eens beter. En eerlijk gezegd weten wij heel weinig van het katholieke geloof. Daarom wordt er zo dikwijls gezegd dat we onwetend zijn. En niemand weet wat te zeggen als ons iets gevraagd wordt over het geloof. Daarom vind ik dat een geestelijk adviseur nuttig kan zijn en dat hij de dansers iets kan leren. Dat is alles, mijnheer de voorzitter."

Beto, die hetzelfde respect betoonde voor de functie van zijn vader, vroeg het woord:

"Het woord, mijnheer de voorzitter."

Toen hij dat kreeg, zei hij:

"Ik ben het helemaal eens met de woorden van mijnheer de korporaal. En dat de centrale naar het probleem met de krant moet kijken. Dat is alles, mijnheer de voorzitter."

Hij zei het omdat hij zich een mede-arbeider op de bouw herinnerde die protestant was en die hem van tijd tot tijd lastig viel met zijn vragen en met zijn bijbelcitaten. Die vent zei dat Maria geen maagd was, dat God geen beelden kon hebben, en hij beweerde over 'de zevende dag', dat die geheiligd moest worden, en zulke dingen meer, die voor Beto niet duidelijk waren. Hij hield niet van zulke verwarrring. Maar toen Beto de petitie van de korporaal bijviel die

een pastoor in de vereniging binnen wilde halen, ontstond er heftige oppositie in de vergadering. De sprekers herinnerden eraan dat de kerkdeuren, 8 jaar geleden, voor de dansverenigingen eens gesloten waren, en dat de pastoors altijd de rijken steunden.

Het was niet nodig opnieuw die oude geschiedenis in de vergadering naar boven te halen, want iedereen herinnerde zich de details. In die tijd waren de voorzitter en zijn compadre Heriberto eens door de vergadering afgevaardigd om naar de pastoor te gaan en te vragen in de jaarlijkse processie van de kerk mee te mogen doen met de dansvereniging. Het verlof werd niet geweigerd, want de pastoor had geantwoord dat iedereen mee kon lopen in een publieke processie. Maar het was overduidelijk dat de pastoor niet gelukkig was met de de deelname van de dansers aan de processie, want het onderhoud was kort en koel geweest. Een zeer pijnlijk incident deed zich voor toen de dansgroep op het uur van de processie verscheen met zijn fantastische danskleding, met zijn Mariabeeld en zijn muzikanten. De dames van de 'Katholieke Aktie' maakten hun sarcastische opmerkingen; ze waren zeer ontstemd en plaatsten de dansgroep helemaal achteraan in de processie, tussen 'het publiek'. Er ontspon zich ook een kwetsende discussie over het Mariabeeld van de dansgroep. De dames zeiden dat dat beeld niet mee kon gaan in de processie. Maar toen de korporaal zei dat dan heel de dansgroep samen met het beeld zich terug moest trekken uit de processie, ontstond er grote verwarring en tenslotte gaven de dames toe, maar met tegenzin en zonder hun gevoelens te verbergen. Toen na afloop van de processie de stoet de kerk weer binnen trok, werden de kerkdeuren gesloten juist op het moment dat de dansgroep met zijn beeld binnen wilde gaan, tot grote en onvergetelijke vernedering en verwarring van de dansers. Na enige jaren werd de pastoor overgeplaatst, maar de dames van de Katholieke Aktie waren gebleven, en regelden alles in de kerk, zo zei men op de vergadering van de dansverenigingen. Niemand was na acht jaar de vernedering vergeten en dit was de voornaamste reden van de oppositie.

De zaak van het erebestuur werd lang besproken, zonder dat men tot een bevredigende conclusie kwam. Tenslotte werd besloten een brief te sturen naar de centrale, waarin een vergadering werd gevraagd om te overleggen hoe men zou reageren op het kranteartikel. Tegen middernacht besloot Don Alberto de vergadering te verdagen tot de volgende dinsdag, waarop het punt van het erebestuur opnieuw ter discussie zou worden gesteld.

Na een referentie voor het beeld en een groet aan Don Alberto en zijn echtgenote vertrokken de mensen ÈÈn voor ÈÈn de koude nacht in. Verschillenden van hen moesten de volgende ochtend om vier uur al weer in de haven zijn bij hun boten, zodat ze niet meer dan drie uur hadden om te slapen.

3. DE GELOFTE

In het gastvrije huis van Don Alberto heerste maar enkele uren per etmaal volkomen rust. Er woonden elf volwassenen en dertien kinderen. Het vuur in de hoek van de keuken werd vroeg aangestoken en erg laat gedoofd. Bovendien werden de weinige rust-uren nog vaak onderbroken door enkele van de vele kinderen die met hun gehuil de slaap van de anderen verstoorden.

Na de vergadering placht Don Alberto nog, gezeten op de rand van zijn bed, zich met een kroes sterke thee warm te drinken voordat hij ging slapen. Zo wilde hij nu ook zijn dag beÎindigen. Maar buiten hoorde hij nog het grind knarsen onder haastige voetstappen die naderbij kwamen. Toen werd er zacht geklopt tegen de planken die het venstergat bedekten.

“Wie?” vroeg Don Alberto.

“Ik ben het, compadre.”

Don Alberto herkende de bescheiden stem van Heriberto, die nog nauwelijks thuis geweest kon zijn. Alberto, die nooit zijn plicht als compadre zou nalaten, stond op, nam de ijzeren stang weg die de deur van zijn huis barricadeerde en deed open.

“Kom binnen, compadre,” zei hij, “wat is er?”

“Gloria is er slecht aan toe, compadre...”, en met weinig woorden vertelde hij wat er gaande was in zijn huis. Gloria, zijn vrouw, was in haar achtste maand. Toen Heriberto na de vergadering thuiskwam, vond hij haar te bed, met pijn en bloedverlies. Doen DoÒa Maria het alarmerende bericht hoorde, keek ze haar man aan, waaruit Alberto begreep dat zij haar diensten wilde aanbieden als hij het haar op dit late uur toestond.

“Kom,” zei Alberto, en ze vertrokken alle drie in de richting van het huis van Heriberto.

DoÒa Maria had veel praktische ervaring in deze zaken, en heel wat jonge en toekomstige moeders vroegen haar raad. Toen ze haar comadre gezien had, zei ze:

“Daar moet een verpleger bij komen.”

Er werd dus een verpleger gezocht en uit bed geklopt, die besloot: “Naar het ziekenhuis, nu meteen.”

Heriberto werd van moment tot moment meer bezorgd en angstig. Samen met zijn compadre bracht hij de verpleger weer terug naar huis, betaalde hem met vijf daglonen, en meteen gingen de compadres op zoek naar een vervoermiddel. Een vrachtrijder uit de buurt, die een klein gedeukt

vrachtwagentje had, werd uit zijn slaap gehaald en na enig aanhouden bereid gevonden de zieke naar het hospitaal te brengen.

Terwijl de oude wagen door de Dolooresstraat naar beneden hobbelde, riep Heriberto, in stilte en eenzaamheid, de Heilige Maagd aan:

"Lieve Maagd, help haar; sta haar bij."

Gloria moest worden opgenomen.

"Het is wel ernstig," zei de verloskundige. Dat zei ook de dokter. Heriberto, steeds meer in angst en nood, zag zich nu ook nog voor het probleem geplaatst contant 200 escudos te betalen voor de opname. De beide compadres bezaten op dat moment samen niet meer dan de helft, zodat ze DoÒa Maria met de zieke achter moesten laten om in de nacht bij zwager 'de Doder' geld te gaan lenen. Weer op weg naar he ziekenhuis, onder stille begeleiding van 'zijn' Heilige Maagd, waarin hij zijn vertrouwen had gesteld, nam de angst nog toe en met de angst groeide in hem zijn blinde overgave aan de enige die hem leek te kunnen helpen: de Heilige Maagd van de Karmel. Langzaam begonnen zijn gevoelens tot concrete gedachten te worden:

"Help haar, Moeder, en het kindje ook, en ik doe een gelofte op de knieÎn in La Tirana," sprak hij tot zijn onzichtbare Begeleidster.

Toen hij zijn gelofte had gedaan voelde hij verlichting. Zijn paniekstemming verdween en zijn gedachten werden weer helder als glas. Onderweg gingen de beide mannen langs Heriberto's huis om wat spulletjes van Gloria mee te nemen: ondergoed, zeep, een kam; daarna gingen ze door naar het ziekenhuis, terwijl Heriberto zich duidelijk rekenschap gaf van elk van de problemen die Gloria's opname meebracht. Met Don Alberto sprak hij over zijn twee kleine kinderen, die verzorgd moesten worden. Zoals te verwachten was, zei Don Alberto dat hij samen met zijn kinderen wel bij hem in huis kon komen zolang dat nodig was.

Toen ze weer bij het ziekenhuis aankwamen, hoorden ze van DoÒa Maria dat de nachtdokter Gloria had onderzocht en dat ze niet geopereerd zou worden. "Kom morgen tegen de middag terug, dan weten we meer," had hij gezegd. Ze betaalden het geld, en zonder van Gloria nog afscheid te kunnen nemen, moesten ze weer vertrekken. Heriberto gaf zijn pakketje af aan de portier en verliet het ziekenhuis bepaald in goede gemoedsrust, overtuigd dat zijn vrouw daar in goede handen was, en eigenlijk onder toezicht van de H. Maagd stond.

Boven de berg in het oosten begon het ochtendgloren al zichtbaar te worden. Terug in zijn wijk bood Don Alberto zijn compadre een kroes thee

aan, die als ontbijt gold. Ze warmden zich wat bij het vuur in de hoek van de keuken en Alberto zei tot zijn vrouw:

"Over een uurtje zouden de kinderen van mijn compadre opgehaald moeten worden."

Toen Heriberto zijn thee op had, stond hij op en ging hij naar het Mariabeeld in de patio om zijn laatste escudo vast te spelden op het kleed van de Maagd: het betekende voor hem de bevestiging van zijn gelofte. Terwijl hij met zijn handen langs het gewaad streek en zich bekruiste, zag hij in zijn fantasie de 800 meter lange kruisweg in La Tirana die hij geknield af zou leggen, te beginnen bij de calvarieberg en eindigend aan de voeten van de wonderdadige Maagd.

Al met al hield Heriberto zijn gedachten voor zich, want hij hield niet van die geloofsdemonstraties, zonder de daad. Hij zei niemand iets van zijn gelofte, ook zijn compadre niet. Tenslotte dankte hij zijn compadres en vertrok hij met een groet. Even later stond Don Alberto ook op, deed wat thee en wat suiker in een plastic zakje en vertrok naar de haven om te gaan vissen.

4. HET VISSERSGELOOF

In de haven vulde Don Alberto elke ochtend een vijftien-liter mandfles met drinkwater en kocht hij Allulla-broodjes die op zee tien dagen eetbaar bleven. Terwijl hij langzaam met zijn proviand over de pier liep, trof hij daar de 'Manke' in zijn boot met een stationair lopende motor, klaar om zee te kiezen. Blijkbaar wilde hij op zwaardvis gaan, want hij maakte zijn harpoenen klaar. De 'Manke' kon dat, omdat hij eigenaar was van een dertig voets motorboot. Hij had zijn boot gedoopt met de pompeuze naam "De zeven zeeÎn". Hij scheen tevergeefs op zijn gezel te wachten. Het was bekend dat die de slechte gewoonte had van tijd tot tijd zonder waarschuwen een paar dagen te verdwijnen om zich met zijn vrienden te vermaken bij enkele kruiken rode wijn.

"Hoe is het? Wacht je op de jongen?" riep Alberto van de pier naar beneden.

"Eeee," was het bevestigende antwoord.

Alberto klauterde het laddertje af om via "de Zeven zee"en" aan boord te gaan van zijn "Carmencita".

"Dat jong ligt weer in de lorem," bromde de 'Manke'; "ik ben het onderhand zat."

Alberto wilde hem een ontbijt aanbieden, terwijl de ander plotseling opmerkte dat Alberto ook zonder Beto was. Daarom stelde hij Alberto voor samen op zwaardvis te gaan. Alberto had, na een slapeloze nacht, ook niet veel

zin om alleen te gaan vissen en hij nam het aanbod graag aan. De ‘Manke’ wilde niet langer wachten, gooide het touw los en zette zijn boot in beweging. Alberto bracht een petroleumstelletje in orde op de buikdenning beneden in de kuip, om water te koken en thee te zetten voor het onbijt.

“Op de hoogte van Conchuela,” stelde de ‘Manke’ voor, en eenmaal buitengaats koersten ze zuidwestelijk.

Na het ontbijt wikkelde Alberto zich in een oude deken, want er was nog twee uur te varen voordat ze het viswater van de zwaardvis zouden bereiken. Hij verontschuldigde zich:

“Ik heb vannacht geen oog dicht gedaan. Maak me maar wakker als we er zijn.”

De ‘Manke’ had tot op heden nog weinig geluk gehad in het visseizoen, hetgeen temeer tegenviel omdat het hem het jaar tevoren zo voor de wind was gegaan. De vorige zomer had hij een ‘galerij’ boven de voorsteven laten bouwen, want het was zijn bedoeling zich speciaal aan de vangst op zwaardvis te wijden, die erg goed betaalde. Maar tot op heden had hij nog geen zwaardvis gezien, laat staan gevangen. Soms dacht hij dat hij gestraft werd voor zijn ambitieuze plannen. Zijn vrouw zei:

“Je wilt te veel! Waarom toch! Je kunt maar beter vrede hebben met wat je hebt, dan kom je verder! Je wordt nog gestraft voor je hoogmoed.”

De laatste weken, wanneer hij met een lege boot terugkeerde, voelde hij zich steeds weer vernederd als hij onder de kritische blikken van de andere vissers de pier tegemoet ging. Een keer had er ÈÈn gezegd, in goed vertrouwen:

“De Maagd straft je zeker. Waarom toch!”

Eerlijk gezegd was hij het er in zijn hart mee eens. Was het een straf voor het een of ander? Maar hij irriteerde zich grenzeloos aan het feit dat anderen zich met zijn zaken bemoeiden en vooral omdat ze zijn vaardigheid als visser in twijfel trokken. Trouwens, als de Maagd hem wilde straffen voor de een of andere kwestie, wat ging hen dat aan? Met de opbrengst van de kleinere vis had hij zijn familie nog behoorlijk kunnen onderhouden. Maar het probleem was dat hij nog termijnen van zijn motor moest betalen en hij lag al behoorlijk achter. Zijn moeder in Antofagasta lag ook al anderhalf jaar ziek; die liet hem van tijd tot tijd weten dat ze medicijnen nodig had.

Terwijl Alberto lag te slapen, liet hij zijn gedachten de vrije loop op het wiegende ritme van de golven. Ondanks al zijn problemen voelde hij zich tevreden als hij op zee was. Hij verstond zijn vak. Als geen ander wist hij

de watersoorten te onderscheiden. Hij kende de gewoonten van de vis die hij wilde vangen. Hij bewaarde het geheim van vijf verschillende visreserves die hij verleden jaar had ontdekt, en waar de vis voor het ophalen was. Een goede visser heeft zijn reserves, die hij vakkundig exploiteert, zonder ze uit te putten. Alles wel bedacht had hij zich niet te beklagen over de maagd. Zijn zoon danste bij de 'Piel Roja' voor hem en voor heel zijn familie, want hij wilde bij de Maagd niet in het krijt staan. Met zelfvoldoening placht hij te zeggen: "God zij dank, ben ik geen enkele heilige een kaars schuldig." Vorige zomer had hij een nieuwe boot gekocht en deze zomer een nieuwe motor, en het was hem tot dan toe steeds goed gegaan. Hij had meer visreserves, dankzij God en de Maagd, dan die lachers op de pier vermoedden.

Tegen elf uur bereikten ze het helder blauwe water van de zwaardvis. De 'Manke' wekte Alberto. Deze nam het roer en de motor over, terwijl de 'Manke' de uitkijkpost op de galerij beklom. Nauwelijks stond hij daar, of hij zag tot zijn grote verrassing voor zich de rugvin en de staart van een zwaardvis die boven het water uitstak, op elke golftop, op een paar honderd meter voor de boeg. Hij gaf Alberto een teken en hij zei met gedempte stem: "Klaarmaken." Dat betekende: snelheid minderen. Zelf sprong hij in de boot, trok kleren en schoenen uit, om door niets gehinderd te worden. Het gevecht met de vis kon lang en gevaarlijk zijn, want het was een erg groot exemplaar.

Hij greep zijn eerste harpoen met 100 vadem sterke nylon lijn. Alberto stuurde de boot langzaam, volgens de aanwijzingen van de 'Manke' op de galerij, met een wijde boog om de vis op de kop te naderen en te harpoeneren.

"Het schijnt dat de Maagd ons vandaag goed gezind is," dacht de 'Manke' bij zichzelf, en alsof hij een daadwerkelijk antwoord wilde geven aan de spotters op de pier, die in zijn verbeelding plotseling zwegen. Hij concentreerde heel zijn aandacht op de rustige beweging van de vis die voor hem dobberde.

Met een gebaar tot de motordrijver van "volle kracht vooruit" stortten ze zich gedurende tien lange seconden voorwaarts, recht op de reusachtige vis af. De 'Manke', met alle spieren gespannen en met vaste hand, stelde zich op en wierp de harpoen, met de zekerheid van een primitief instinct, en plantte hem precies achter de kop van het zeemonster, dat ruim vier meter lang was. Een schok ging door de boot. De harpoen zat stevig vast. Nu de nylon lijn vieren! Een stevige ruk van de visser en de schacht van de harpoen sprong los terwijl alleen de punt met de weerhaken in de rug van het beest bleef verankerd. De zwaardvis nam de boot mee op sleep. Langzaam liet de visser zijn lijn verder vieren. Dan een nieuwe sprong van het dier en weer ging er een schok door de boot, en toen hing de lijn plotseling slap. De vis had zich losgerukt, een

moment voordat de ‘Manke’ hem met een tweede harpoen vast zou zetten. De spijt stond op zijn gezicht te lezen. Maar de vissers verloren de moed niet. Misschien kwam er weer een kans.

Na een kwartier dook hij inderdaad weer op. De vissers maakten zich gereed om de manoeuvre te herhalen, maar toen dook de vis onder om niet meer te verschijnen.

Ze zochten nog drie uur verder, maar zonder succes. Toen ging Alberto weer thee zetten en hij zette een lijntje uit om tenminste een vis te hebben voor bij het brood. Terwijl ze aten, zei de ‘Manke’:

“Het schijnt dat de Maagd ons toch wil straffen.” En in zijn gedachten verschenen de spotters op de pier weer.

“Het schijnt zo...”, herhaalde Don Alberto en hij ging over op een ander onderwerp. Hij vertelde van zijn comadre Gloria. Dan vroeg hij de ‘Manke’ naar zijn mening of het goed zou zijn een collecte te houden binnen de vereniging om de korporaal te helpen zijn schuld te betalen.

“Ik vind dat ze geholpen moeten worden,” zei de ‘Manke’; we zijn niet voor niks in de vereniging.”

Maar hij pijnigde zijn gedachten nog steeds vanwege de mislukte vangst. Hij zag er tegen op naar de haven terug te keren. Plotseling stelde hij Alberto voor:

“Wat dan, als we het eens voor Antofagasta proberen?” Alberto raadde zijn gevoelens en stemde toe. Daarmee had hij ook de gelegenheid de moeder van de ‘Manke’ op te zoeken,die een tante van zijn vrouw was.

Na de maaltijd sliepen ze wat en daarna zetten ze koers naar het zuiden. De zon stond al laag in het westen. Het zou een heldere maannacht worden en de volgende morgen bij zonsopgang zouden ze meteen nog op zwaardvis kunnen gaan. Wie weet zou ‘Tante Marie’ - zoals de zee in visserstaal heette - hen in het zuiden gunstiger gestemd zijn. Maar de zwaardvis liet zich niet meer zien.

Na vier dagen keerden ze in de haven terug, zonder vis en zonder geld. Bovendien brachten ze het slechte nieuws mee dat de moeder van ‘de Manke’, tevens de aangetrouwde tante van Don Alberto, ook in het ziekenhuis lag. Dat betekende een nieuwe belasting voor het budget van de ‘Manke’, en indirect ook voor dat van heel de vereniging. Want er zouden nu twee collectes voor de zieken gehouden moeten worden. Alberto kon zich wel neerleggen bij de slechte vangst. Terwijl hij afscheid nam en naar huis vertrok, begaf de ‘Manke’ zich naar de visafslag om te informeren naar de prijzen. Die waren

goed. Dat gaf de doorslag aan het plan dat bij de visser gerijpt was, tijdens de terugreis naar de haven. Hij ging zijn zoon ophalen en hij nam een paar dynamietpatronen mee. Diezelfde middag voer hij opnieuw uit. Het speet hem dat hij een van zijn reserves moest liquideren, maar als de Maagd het zo had geregeld, had hij zich er maar bij neer te leggen.

"...Je kunt je er maar beter bij neerleggen...," hoorde hij zijn vrouw nog zeggen "Je wilt te veel..." Misschien had zijn vrouw wel gelijk. "Je kunt maar beter vrede hebben met wat je hebt..."

De volgende morgen meerde hij af met 2.000 kilo jurellen aan boord, maar hij voelde zich ongelukkig, hoewel nu niemand om hem lachte. De maagd leek verder weg te zijn dan ooit. Met de opbrengst van de vis kon hij een termijn van de motor afbetalen en geld aan zijn moeder in Antofagasta sturen. Die avond ging hij ook niet naar de vergadering, en voordat zijn zoon naar de dansoefening ging, stuurde hij hem naar het centrum om een vijf-liter-fles wijn te kopen.

5. DE BEELDENVERERING

Toen Don Alberto na zijn onfortuinlijke zwaardvisjacht thuiskwam, trof hij in de overdekte patio de kinderen van zijn compadre Heriberto aan, die, al helemaal gewend aan de nieuw situatie, speelden met de overige kinderen van zijn talrijke familie. Zijn dochter Mireya, die ging trouwen met Manolo, was bezig met het huisaltaar en groette hem:

"Mevrouw Gloria heeft er een kindje bij." Mireya had de plastic bloemen, het gordijn met de zilverpapieren sterren, de vlag en het vaandel weggenomen. De bruine geborduurde mantel en de witte tuniek van de Maagd, vol glittersterretjes, en de kleren van het kindje Jezus dat zij in haar armen hield, lagen opgevouwen op een bankje. Na deze 'ontmanteling' terwille van de liefdevolle wekelijkse beurt, bleef er niet meer dan een eenvoudig gipsen beeld van de Maagd van de Berg Karmel over, met een pruikje van blond mensenhaar op het hoofd, dat afhing tot over het middel.

Don Alberto keek met instemming enkele ogenblikken naar het werk van zijn dochter. De aanwezigheid van het beeld had zijn huis altijd beschermd tegen brand, ziekten en dood. Het huis was gewijd door die aan- wezigheid en was zoveel als de kapel van de wijk geworden, vereerd door gelovigen en ontzien door ongelovigen. Als men van de straat door de deur naar binnen keek, viel de blik allereerst op het beeld. De Maagd was om zo te zeggen de schildwacht tegen alle boze machten en schadelijke invloeden. Er was geen gevaar dat de duivel zou binnendringen om onheil te zaaien, zolang de bewoners haar aanwezigheid respecteerden.

Met een zekere bitterheid herinnerde Don Alberto zich een feit dat drie jaar eerder was voorgevallen. Een dief was ‘s nachts de patio binnengedrongen, zonder haar aanwezigheid te ontzien. Hij moest over de muur van de patio geklommen zijn, en hij had het beeld van de Maagd omgekeerd en met het gezicht naar de muur gezet. Daarna was hij er met de radio van Don Alberto, die in de keuken stond, vandoor gegaan.

Mireya verzorgde zo elke week haar ‘Virgencita’ met de tedere en geduldige toewijding en met alle devotie van haar hart van jonge, wat romantische vrouw. Ze parfumeerde het haar met de kostbare inhoud van een flacon die exclusief voor de Maagd bestemd was. Het haar was afkomstig van een ziek meisje uit de buurt. Haar ouders, die geen lid van de dansvereniging waren, reisden elk jaar met de groep naar het pelgrimsfeest in La Tirana en hadden een groot geloof in de Maagd. Ze smeekten haar om gezondheid voor hun dochtertje en beloofden haar het lange blonde haar van het meisje als gelofteoffer in geval van genezing. Toen hun gebed verhoord werd, beleed de moeder haar gelofte aan DoÒa Maria, en deze op haar beurt lichtte de voorzitter in. Tijdens de daaropvolgende vergadering werd de zaak besproken. Alle details en condities werden bekeken. Het meisje zelf met haar ouders moesten bij de vergadering aanwezig zijn, zodat elk van de aanwezigen kon constateren, op grond van de leeftijd van het meisje, dat de nieuwe pruik voor de Maagd, wel van een maagdelijk meisje afkomstig was. Toen pas werd de gelofte geaccepteerd, tot grote tevredenheid van haar ouders.

“En hoe is het met mijn comadre Gloria?” vroeg Don Alberto, na een reverentie voor de Maagd.

“Die is erg ziek, papa. Vanmorgen is het kindje gekomen, maar het was bijna gestikt. Het ligt in de couveuse, met zuurstof.”

Op dat moment kwam Heriberto van zijn werk. Hij was zichtbaar vermoeid, na een slapeloze nacht, grotendeels doorgebracht op een bank in het ziekenhuis, en na zijn daarop volgende dagelijkse taak, die behoorlijk zwaar was. Hij groette zijn compadre en vervolgens het beeld, en toen vertelde hij in weinig woorden de geschiedenis van de bevalling:

“Gisterenmiddag is het begonnen. Het heeft de hele nacht geduurd. Ze heeft er veel van geleden, want het kindje wou er maar niet uit komen. Om zes uur vanmorgen hebben ze haar nog geopereerd en het kindje levend gehaald. Een jongetje. Maar het is nog erg riskant.”

Heriberto deed zijn verhaal uitvoeriger dan zijn compadre van hem gewend was. Uit de toon bleek wel zijn bezorgdheid voor Gloria’s gezondheid, maar ook zijn vaste vertrouwen dat alles terecht zou komen dank zijn de

Maagd. Bovenal was zijn tevredenheid en dankbaarheid vanwege de geboorte van zijn derde zoon duidelijk.

Daarop trok hij zich terug, terwijl hij zijn compadre vroeg:

“Laat mij over een uur roepen voor de dansoefening, alstublieft.”

Hij verdween in een van de slaapkamers waar hij zich gekleed op een van de bedden uitstrekte.

“De gelofte op de knieÎn, met het kindje in mijn armen...,” dacht hij, gelukkig, bij zichzelf, nadat hij met gesloten ogen de gebeurtenissen van de afgelopen 24 uur aan zich voorbij had laten trekken. Hij sliep bijna onmiddellijk in.

Bij de eerste tromslagen van ÈÈn van de muzikanten, die zijn instrument in gereedheid bracht, werd hij wakker. Hij begaf zich naar de patio, en toen hij zag dat bijna alle dansers aanwezig waren, gaf hij een teken om de processie te vormen: voorop de dansers in twee rijen, dan de muzikanten, vervolgens de vier dragers met de baar waarop de Maagd, gevolgd door de vaandeldrager en tenslotte de leden van de vereniging die mee wilden lopen in de processie om de oefening bij te wonen. De muzikanten bliezen een opgewekte mars, maar niemand paste zijn stap aan bij het ritme van de muziek. Aangekomen op het pleintje en de dansplaats, werd het beeld met baar en al (die uitklapbare poten had) op een tafeltje geplaatst, dat als altaar versierd werd door de leden die de vazen met bloemen, de vlag en het vaandel, mee hadden gedragen. De vaandeldragers en de bestuursleden namen hun plaatsen in aan weerszijden van het altaartje, terwijl dansers en muzikanten twee aan twee naderden om hun reverentie voor het beeld te maken: geknield, een kruisteken over hoofd, borst en schouders, drie kruisjes op voorhoofd, mond en hart, en weer een groot kruisteken; daarna achterwaarts teruglopend naar hun plaatsen in de rij. Intussen duurde de vrolijke marsmuziek voort. Vervolgens werd de ‘eerste groet’ gezongen en gedanst in een vlugge vierdelige maat. (4) Twee rijen dansers, dertig in totaal, bewogen zich volkomen gelijk op het snelle ritme, bukkend en springend, en met uiterst snelle wendingen om hun eigen as, waarbij ze handig, en schijnbaar gevaarlijk, met hun houten lansen boven het hoofd zwaaiden. Aan het hoofd, tussen beide rijen, had de korporaal zijn plaats. Hij zwaaide een houten strijdbijl, die voor de ingewijden als teken gold, terwijl hij tevens danste met dezelfde pas als alle anderen. Vreemden zouden niet eens merken dat er tekens gegeven werden, laat staan die begrijpen. Beto, de ‘tovernaar’, die bij het dansen ook een strijdbijl zwaaide, tolde als een wervelwind tussen de rijen door, van voor naar achter, en weer terug, terwijl hij de tekens doorgaf en de nieuwelingen onder de dansers voor ontsporen behoedde. Toen de eerste strofe van de groet begon, bewogen slechts dertig paar benen op het ritme:

Goedenavond Moeder; dochter van de Eeuwige Vader.

In de Hemel en op aarde, aanbidden wij U; Moeder.

Tussen twee strofen in nam het geweld van de muziek van trommen en fluiten in hevigheid toe, en de dansers, als het ware opnieuw geÎlectrificeerd, deden met hun geagiteerde dansbewegingen wolken van stof opdwarrelen.

Wat een gelukkige avond, Moeder, waarop we bijeen zijn,

Om Uw lof te zingen, wonderbare Moeder.

De dansers, samen met de bestuursleden, de paranimfen van de Maagd en de overige leden van de vereniging, zongen met volle kracht om hun stem uit te laten stijgen boven het geweld van de muziek. Ze brachten dan ook een ongelofelijk volume voort met hun scherpe, schrille stemmen.

(Zegen:) Uitgeput liggen hier Uw Roodhuiden, goed van harte;

hef Uw goddelijke hand op, en geef ons uw zegen.

Aldus ging de twaalf strofen lange hymne voort, steeds met herhaling van elk van de versregels.

Daarna volgde de eerste wisseldans, op een vijfkwarts ritme, “drie bij drie” genoemd, dat veel rustiger is, en geschikt om urenlang vol te houden. De eerste wisseldans was goed en wel begonnen, toen er plotseling verwarring ontstond onder de toeschouwers. Een van de omwonenden was schreeuwend zijn huis uitgekomen. Het was de ayuya-bakker, een ‘zevende dags-adventist’. Hij schreeuwde:

“Wanneer houdt dat lawaai op? Kunnen ze dan nooit een zieke met rust laten, die wilden? Waar is dat stuk ongeluk dat die Indianen beveelt?”

De bakker, die inderdaad neurastenisch was, ging gewoonlijk al om 6 uur naar bed, omdat zijn werkdag vroeg begon. Avond aan avond lag hij zich te ergeren. Nu was de maat weer eens vol. Hij was furieus en zijn zelfbeheersing volledig kwijt. Toen hij de korporaal ontwaarde, schreeuwde hij:

“Daar is hij. Donder op met je troep, Indiaan dat je bent, en neem dat baksel mee.”

Dat laatste sloeg op het beeld. De Allulla-bakker liep dreigend op de korporaal toe. De dansers schrokken hevig, verloren hun concentratie en er ontstond grote verwarring. Heriberto, de enige die de situatie overzag, liet de muziek zwijgen en zei tot de dansers:

“Iedereen blijft staan waar hij staat.” In die stilte klonken de beledigingen van de bakker als ontploffende granaten. Dansers en leden van de verenigingen

stonden als vastgenageld aan de grond van pure verbazing met grote schrikogen te kijken. De korporaal beheerste de situatie door zijn gedecideerde optreden en voorkwam daarmee dat enkele van zijn mensen de bakker met geweld tegen hielden. Hij was ook de man die de verantwoordelijkheid had voor de cultus, en de leiding ervan. De dansers keken beschaamd naar de korporaal, niet zozeer vanwege de persoonlijke belediging, maar vooral vanwege de aanwezigheid van de Maagd, die getuige moest zijn van dit schandaal. De korporaal ontweek de woedende bakker en liep naar het altaar met het beeld. Hij bedekte het met de Chileense vlag en droeg het in zijn armen naar het huisaltaar in de patio, omringd door een lijfwacht van dansers. Daar werd het ge"installeerd om de stille hulde van de dansers te ontvangen bij wijze van eerherstel. Die waren allen diep geschokt, en het leek hen toe dat de ogen van de Maagd droevig en melancholiek stonden vanwege dat onthutsende incident. Mireya en nog enkele andere danseressen huilden in stilte om de schande die de Maagd moest ondergaan. De mannen richtten hun blikken niet op, terwijl ze hun reverentie maakten; ze voelden zich beschaamd en ontweken haar blik.

"In plaats van oefenen, is er morgen een vergadering voor alle dansers en leden," zei Heriberto met rustige stem. Toen stuurde hij zijn dansers naar huis. In stilte, alsof ze een sterfhuis verlieten, of sprekend met gedempte stem, vertrokken ze, de een na de ander.

De volgende dag was de vergadering vroeg voltallig. Don Alberto deelde de reden van deze buitengewone vergadering mee, hetgeen overigens overbodig was:

"Gisterenavondheeftzicheenschandaalvoorgedaanintegenwoordigheid van de Maagd, dat veroorzaakt werd door iemand die ons geloof in Haar niet deelt. Deze vergadering heeft als enige punt op de agenda, te bezien wat we onder deze omstandigheden kunnen doen. Ik geef u het woord, om uw mening te horen."

Stilte. Het leek een stilte v'o'or de storm van verontwaardiging; de aanloop misschien tot een fanatieke vergadering. Niemand wilde als eerste het woord vragen.

"Ik geef u het woord," herhaalde Don Alberto rustig. Weer stilte. Tenslotte was het DoÒa Minerva, de verstandige vrouw, die het woord vroeg.

"Mevrouw Minerva heeft het woord," besloot Don Alberto.

"Mijnheer de voorzitter, ik ben van mening dat mijnheer de korporaal hoort te spreken, want hij is de eerst aangewezene in deze zaak. Mijnheer de korporaal heeft de verantwoordelijkheid voor alle religieuze zaken, en dat staat in onze statuten. Dat is alles, mijnheer de voorzitter."

"Als iedereen het hiermee eens is, dan is het woord aan mijnheer de korporaal."

"Akkoord," antwoordden allen eensluidend.

"Mijnheer de korporaal, de vergadering vraagt dat u het woord voert," zo richtte de voorzitter zich tot zijn compadre Heriberto.

De korporaal had niet de gewoonte veel te spreken in de vergaderingen, maar ditmaal gebood zijn taak het. Hij wist wel dat enkelen een 'heilige wraak' zochten. Daartoe ontbrak slechts dat iemand het eerste woord in die richting sprak, om de stemming om te zetten in een onversneden religieus fanatisme. Dat wilde hij voorkomen. Hij zei:

"We hebben allemaal die treurige geschiedenis meegemaakt. Die heer was wel goed fout. Iedereen weet dat wij geen ordinaire ruzie kunnen maken in tegenwoordigheid van de Maagd. U hebt zich allemaal waardig gedragen, door niet te reageren op die heer. Daarvoor ben ik u allemaal erg dankbaar. Wat staat ons nu te doen? Ik ben van mening dat we niet moeten gaan protesteren bij de politie. Ook niet al hebben we een geldig verlof van de gemeente om op het pleintje te dansen, dat de commandant van de politie zelf heeft ondertekend, en al hebben we de schriftelijke toestemming van bijna alle buurtbewoners. We moeten alle schandaal vermijden, als we de vereniging niet in diskrediet willen brengen. Daarom wil ik niet naar de politie gaan. Ik geloof dat voor het schandaal beter eerherstel gegeven wordt door meer devotie en discipline bij het dansen; en ik geloof dat we intussen moeten dansen in de patio zonder de Maagd van haar plaats te halen. Ik wil vragen of iemand daar een bezwaar in ziet?"

De korporaal sprak rustig en met duidelijk moreel overwicht. Toen zich geen tegengestelde meningen aandienden, vervolgde hij na enige ogenblikken:

"Tenslotte, als allen het daarmee eens zijn, wil ik nu juist herhalen wat ik op een eerdere vergadering al eens heb gezegd: het zou goed zijn als we een geestelijk adviseur hadden, want ik veronderstel dat we dan op zijn steun kunnen rekenen. Ik denk, dat dergelijke schandaligheden in het bijzijn van de Maagd ons dan eerder bespaard zullen blijven. Dat is alles, mijnheer de voorzitter."

"U heeft mijnheer de korporaal gehoord. Als besluit wordt in de notulen opgenomen, dat er voorlopig in de patio gedanst wordt, totdat we een betere plaats hebben gevonden."

De discussie ging verder, of men al dan niet een geestelijk adviseur zou

zoeken. Na het incident was de weerstand tegen het idee van een "geestelijke pottenkijker" wel wat afgenomen. Verschillende leden toonden zich voor de gedachte voordeel te zoeken bij het gezag van de pastoor, maar iedereen was beducht om als vereniging de onafhankelijkheid in eigen huis te verliezen. Don Alberto besloot de discussie met de volgende samenvatting:

"Aldus komt het dan in de notulen: het bestuur zal een brief schrijven aan de pastoor, om hem uit te nodigen op de volgende vergadering. Mijnheer de korporaal zal, op verzoek van de vergadering, de brief overbrengen. Als eerherstel voor de smaad, zal Mevrouw Ester een nieuw gewaad voor de Maagd maken op kosten van de vereniging."

Mevrouw Ester wist wel dat zij de beste borduurster van de buurt was. Ze keek ernstig voor zich uit, maar ze was wel verheerlijkt met haar devote opdracht, ook al zou het haar twee maanden werk kosten. Voor het feest van La Tirana moest het gewaad gereed zijn.

Bij het verlaten van de vergadering, verrichte men de reverentie voor het beeld met meer bewustzijn en devotie dan gewoonlijk. De voorzitter en de korporaal waren gelukig met de gedachte dat zelfs de meest fanatieken tevredengesteld leken door de genomen besluiten.

6. DE DANSERS

Behalve visser en metselaar was Beto ook mijnwerker en banketbakker, en als men zijn moeder moest geloven, was hij een bijzonder goede banketbakker. Twee jaar lang had hij zich beziggehouden met het bakken van koekjes, taartjes en bruidstaarten. Dat laatste deed hij nog wel eens voor mensen uit de buurt. Daarvoor waren geen investeringen nodig, want de klanten brachten zelf de ingredienten. Het verschafte hem in menig weekend een aardige bijverdienste. Hij wist ook heel goed de verschillende ertsen te onderscheiden en op hun gehalte te schatten, omdat hij ook enkele jaren in een van de kleine mijnen had gewerkt die verspreid liggen over de kust-Cordillera van Noord-Chili. Evenwel scheen het ondanks zijn verschillende vaardigheden toch zijn lot te zijn, nergens vast werk te kunnen vinden. Het was moeilijk te zeggen wie daarvan wel de schuld had: de ondernemers die doorgaans legale arbeidscontracten trachtten te omzeilen, vanwege de wettelijke sociale verplichtingen die deze meebrachten; ofwel Beto zelf die zijn vrijheid te zeer liefhad om zich te binden aan een rigoureus arbeidsschema. Hij had altijd nog het liefst op zee gewerkt, in de haven of aan het strand. Maar aangezien de visserij hem weinig opbracht - om maar niet te spreken van de schelpvisserij aan het strand - als gevolg van het feit dat hem goed gereedschap en geld voor investeringen ontbraken, nam hij elk karwijtje aan dat goed betaalde, steeds met de zekerheid dat hij daarna weer terug kon naar de visserij. Als iemand Beto vroeg naar de economische

situatie, kon het antwoord zijn: “veel werkeloosheid in Tocopilla....”. En waarom? “Deze regering wil niet dat de stad tot welvaart komt. De regering wil de communistische Partij hier dwarszitten en de wind uit de zeilen nemen. Tocopilla heeft een communistische burgemeester en de partij heeft hier altijd de meerderheid.”

Na 9 dagen in de bouw te hebben gewerkt met zijn zwager Manolo, was hij weer zonder werk, maar gelukkig vond hij de eerste dag al ander werk in een kleine kopermijn, “San Juan” geheten, waar een verwant van zijn vader personeelschef was. “Mijn” was een wijdse benaming, waar het een schacht betrof met een totaal van 20 mijnwerkers aan personeel. Als lift fungeerde een grote emmer, die neergelaten en opgetrokken werd met behulp van een Ford tractor, die de hele dag bij het schachtgat stond te ronken. Deze lift was voor mensen en voor erts. Meer dan 20 man personeel was er ook niet te verwachten, omdat de arbeiders in dat geval wettelijk een vakbond zouden kunnen vormen en dat wilde de mijneigenaar voorkomen. In die mijn bood zich plotseling een gelegenheid aan voor Beto, omdat een van de arbeiders verongelukt was. Natuurlijk viel er geen arbeidscontract te verwachten ‘op dit ogenblik’, zei de chef, maar dat kon Beto niet zoveel schelen. Hij zou 11 escudos per dag verdienen- wel niet veel, maar voor Beto was elke escudo wel het dubbele waard met het oog op de reis naar La Tirana. Hij nam het werk graag aan, ook al was het een oude en gevaarlijke mijn. De volgende dag stond hij al met helm en lamp achterop de vrachtwagen samen met negentien andere mijnwerkers en ging hij het gevaar tegemoet, terwille van de kostbare pelgrimstocht naar La Tirana.

Tuca, de waterverkoper, had hetzelfde probleem als alle anderen: binnen twee maanden moest hij het benodigde geld voor de reis voor zichzelf, zijn vrouw en zijn zoons bijeen gebracht hebben. De jongen verkocht na schooltijd kranten. Zijn vrouw verdiende wat met klandestiene loterijtjes in de buurt, waarbij haar kippen een voor een verdwenen als wekelijkse hoofdprijs. Als Tuca ‘s morgens vertrok met zijn ezelwagen, nam hij een transistorradio mee, gewikkeld in een meelzak, die hij bij het waterventen te koop aanbood. De ‘Doder’ had het apparaat “zwart” gekocht van een matroos in de haven; de winst zou samen gedeeld worden. De moeilijkheid was steeds een koper te vinden die het geld contant had, want doorgaans hadden de klanten van Tuca nauwelijks geld om hun achterstallige waterrekening te betalen. Hoe dan ook, Tuca had deze weken steeds de radio en een doosje batterijen bij zich, en zodoende had hij in elk geval zijn ‘arbeidsvitamine’, totdat de Maagd een belangstellende wilde inspireren het apparaat te kopen. Per slot van rekening deed hij het ook voor Haar, om de reis naar het heiligdom te kunnen bekostigen.

Mireya en de andere vrouwen in het huis van Don Alberto hadden niet

zo veel te doen wanneer de mannen aan het werk waren. Haar oudere zuster Nolvia, van 24 jaar, was geestelijk gehandicapt en kon nauwelijks spreken: het was het eerste kind van DoÒa Maria, die op 12-jarige leeftijd met Don Alberto was getrouwd. De tweede zuster van Mireya werkte als dienstbode. Ze had het probleem dat ze nooit op tijd afgewerkt was om de dansoefeningen bij te wonen, maar ze wilde ook niet het risico nemen, weggestuurd te worden door haar mevrouw, juist in deze maanden van voorbereiding op de grote reis, waarin elke cent meetelde. Verder leefde in het huis de oude moeder van DoÒa Maria, die altijd wat te mopperen had over alles en tegen iedereen. Maar niemand stoorde zich daaraan, ook niet haar jongste dochter, de halfzuster van DoÒa Maria, die pas 17 jaar oud was en nog op school zat. Omdat er zoveel vrouwen in huis waren en er zo weinig werk was, werd een aanzienlijk deel van de dag doorgebracht met gesprekken op straat met buurvrouwen, waarbij ze alles vernamen wat er in de wijk gebeurde of besproken werd. Op die manier vormden zij de beste informatiebron voor Don Alberto. Dank zij zijn talrijke vrouwelijke huisgenoten was hij altijd op de hoogte van de gebeurtenissen in de buurt. Via zijn werk en zijn vrienden in de haven beschikte hij over een andere informatiebron, die hem op de hoogte hield van alles wat speciaal voor mannen van belang was: de plaatselijke politiek; de prijzen van gereedschappen, vis en leningen; de lonen; de arbeidsconflicten en de sport. Het enige terrein waarvan hij in het geheel niet op de hoogte was was de kerk. En hij had het nooit als een gemis gevoeld, tot op de dag waarop zijn compadre voorstelde samen naar de pastoor te gaan om hem uit te nodigen de vergadering van de dansvereniging bij te wonen. Niemand benijdde hem het delicate privilege, de pastoor in zijn huis te moeten ontvangen. Niettemin vond Don Alberto dit geen onoverkomelijk probleem. Maar wel had hij besloten eerst hier en daar te informeren hoe en wat voor type de pastoor was.

Cachupin was een van de zieken waarvoor de vereniging op moest komen. Cachupin was schelpvisser van beroep. ‘s Nachts viste hij ook met een carbidlamp aan het strand. Hij was groot en robuust van gestalte en hij hield van boksen, een geliefde sport in Tocopilla. Zijn vader had tijdens het schelpvissen de dood gevonden toen een onverwachte golf hem tegen de rotsen wierp. Samen met zijn moeder had Cachupin nu de zorg voor zijn vier jongere broers en zusjes. Hoewel het beroep schelpvisser niet erg in tel was onder de vissersbevolking (eerlijk gezegd werden de schelpvissers eigenlijk niet meegeteld door de echte vissers), bezat hij toch veel vrienden onder de zeevissers. In de dansvereniging gold hij ook als een sympathieke en prettige kameraad. Hij had al drie jaar vaste vriendschap met Lidia, een van de danseressen van de Piel Roja, maar nog nooit had men hem verweten dat hij de religie en de liefde door elkaar haalde, hoewel daarop nauwkeurig gelet wordt, door iedereen die het prestige van de dansvereniging bewaren wil, dan wel

wil aanvallen. Het zou hoogst ongepast zijn, tijdens de dansoefening of een cultusoefening, ook maar in het minste uitdrukking te geven aan zijn gevoelens voor Lidia. Cachupin wist heel goed zijn plaats en zijn kameraden waren dan ook nooit afgunstig op hem. Zijn huwelijk had hij steeds uitgesteld, omdat hij zijn verloofde geen acceptabele condities te bieden had. Maar al lang had hij het plan een kamertje van planken aan zijn moeders huis te bouwen en dan te trouwen. Hij was een goede zanger en hij verdiende elke zaterdag een mooie cent als zanger van een electronische band op feestavonden. Sommigen zeiden dat hij "lui" was, wegens zijn jarenlange verkering. Maar Lidia verdedigde hem en zei dat hij "rustig" was en trouw. Hij werkte met de verantwoordelijkheid van een volwassen man voor zijn familie, maar bij zijn werk leed hij veel van de kou en het water. De laatste maanden was hij doorlopend verkouden, en tenslotte bleek dat hij tuberculose had. Hij werd in het hospitaal opgenomen, omdat bij hem thuis de hele familie, 6 personen, in dezelfde kamer moesten slapen, met het duidelijke gevaar van besmetting voor de jongere kinderen. Op zondagen (de enige bezoekdag) werd hij trouw door enkele dansers bezocht, waarbij steeds zijn verloofde Lidia. Door de week had hij eigenlijk ook contact met de vereniging, omdat hij elke avond vanuit zijn bed duidelijk het ritme van de muziek hoorde en daarbij de voortgang van de oefening kon onderscheiden. Hij hoopte, of liever gezegd: hij rekende er vast op, dat hij in juli met de dansvereniging de pelgrimstocht kon meemaken. Hij voelde zich heel goed, en niemand zou zeggen dat hij ziek was.

De oudste danser was Sergio; "de Slachter" zo werd hij op de visserspier genoemd. Lang geleden had hij enige tijd in dat vak gewerkt, maar zijn eigenlijk beroep was visser. Nu was hij te oud om te werken en bracht hij zijn dagen hoofdzakelijk door op de pier, waarbij hij het niet kon laten de "jonge" vissers (en dat waren ze voor hem bijna allemaal) met goede raad en kriktiek bij te staan. Op de pier was altijd beweging en thuis verveelde hij zich. Ook hij bereidde zich weer voor op de reis. 54 jaar had hij al gedanst in het heiligdom, zonder ooit een jaar over te slaan, naar hij zelf zei; maar dat was niet te controleren (zoals men hem plagend voorhield), omdat alle andere dansers nog jaren verwijderd waren van dat record. Hij werd in ere gehouden als een "kostbare relikwie" van de vereniging, en dat was ook een deels plagende, deels eerlijk bedoelde benaming die men hem gaf. Hij had daarom als tweede bijnaam "de Relikwie". De laatste zomer had Sergio veel geleden van een griep die hem oud had gemaakt en verzwakt. Maar nu het feest weer naderde, voelde hij geen vermoeidheid meer. Sergio MOEST zich gewoon weer presenteren in La Tirana, als danser voor zijn "virgencita". Hij poetste zijn duivelsmasker op; de rode mantel, die het jaar door bewaard was in een kist, kwam weer te voorschijn; hij was verkleurd en gerafeld door het jarenlange gebruik onder de felle woestijnzon. Een parasol en een oude wekker

zonder glas of wijzers voltooiden zijn uitrusting. Al deze attributen waren door de jaren heen onveranderlijk gebleken en ze schenen aan de vergankelijkheid van de tijd te ontsnappen, evenals zijn geloof en zijn functie in de liturgie van de dansgroep. Een andere van zijn namen was "de Duivelkoning"; dit was eigenlijk een officiele titel die hij geÎrfd had van de vorige oudste duivel-danser van het feest, toen die stierf.

De oude Sergio was afgemat en wat ziek. Maar de Maagd "riep" hem weer en Sergio bereidde zich voor op de reis. "Ik ben niet van plan het loodje te leggen. We moeten het voltooien," was zijn vaste antwoord als de 'jonge' vissers op de pier hem naar zijn gezondheid vroegen.

De oudste muzikant in dienstjaren bij de dansvereniging droeg de bijnaam: "het Kuikentje": de beste fluitspeler van de stad. Zijn eigenlijke naam was onbekend. Zijn bijnaam had hij te danken aan een vergroeiing van zijn ruggegraat, die hem een hoge borst en een bult op de rug bezorgde en een paar onwaarschijnlijk lange dunne benen: een vreselijk misvormd fuguur, waarmee iedereen, ook hijzelf, lachte. Hij was nooit getrouwd en hij werkte in de kantine van zijn moeder, waar hij de drinkebroers een geducht voorbeeld gaf. Maar wanneer hij moest spelen voor de dansgroep, deed hij heldhaftig zijn best nuchter te verschijnen. Trouwens, Heriberto strafte zonder pardon dergelijke vergrijpen:: "Laat hij thuis doen wat hij wil, maar laat hij me hier niet de goede naam van de dansvereniging te grabbel komen gooien met zijn drank," was zijn stelling. Heriberto bemoeide zich nooit met privÈzaken, maar als korporaal en verantwoordelijke voor de dansliturgie sprak hij steeds duidelijke taal. Eens, in La Tirana, was het 'Kuikentje' de grenzen te buiten gegaan; toen had de korporaal hem voor de rest van het feest gesuspendeerd, een straf die pas 5 maanden later weer werd opgeheven, bij de verjaardag van de stichting van de dansvereniging.

Het 'Kuikentje' had veel drinkvrienden. Hij was een van de medeoprichters van de vereniging. Omdat hij de muzikant met de meeste dienstjaren was, was hij ook de leider van de muzikanten en had hij de verantwoording voor hun gedrag. Heriberto passeerde hem nooit in die functie, en wanneer een van de muzikanten tot de orde geroepen moest worden, waarschuwde hij altijd eerst de wanstaltige en virtuoze fluitspeler.

Lucho danste ook in de rij (5), maar alleen als zijn vlet in de haven lag, en dat was niet meer dan een vijftal dagen per maand. Hij was stuurman op de vissersvlet en met de overige bemanning leefde hij doorgaans op zee, zwervend over het water in een gebied van 1000 bij 150 kilometer tussen Taltal en Arica, altijd op zoek naar ansjovis voor de vismeelfabriek. Lucho was in de groep een van de jongeren, omdat hij pas 4 jaar danste. Eens had hij een afschuwelijk

avontuur beleefd met zijn vlet. In een stormnacht sloegen de laadmasten los. Het schip was niet meer te controleren en verloor zijn evenwicht door de woeste golven, terwijl de laadmasten met blind geweld op en neer vlogen en alles op hun weg vernielden en overboord smeten. Een jongen sloeg overboord en werd nooit meer gezien. Iedere nieuwe golf bracht het schip op de grens van kapseizen. Tot overmaat van ramp veloor het ook zijn roer. Lucho dacht dat het zijn laatste nacht was. Hij herinnerde zich nog alle details. De schreeuwen van de mannen die wanhopig om hun moeder riepen en die de hemel luidkeels om hulp baden. Toen had Lucho de gelofte gedaan voor de rest van zijn leven te dansen in La Tirana, als hij het leven bij die catastrofe zou behouden.

7. DE GEESTELIJKE ADVISEUR

De laatste weken voor de reis moest er druk gewerkt worden in de vereniging. De dansoefeningen duurden steeds langer; de vergaderingen namen toe in aantal; de acties om geld voor de vereniging in te zamelen volgden elkaar steeds sneller op en drukten zwaar op het familiebudget van de leden. De attributen van de dansers, de benodigdheden voor de cultus, zoals de draagbaar, de muziekinstrumenten, de gewaden van de Maagd, moesten opgepoetst, gerepareerd of vervangen worden. Alfredo was behalve visser ook een handige timmerman; hij vervaardigde een nieuwe opvouwbare draagbaar voor de Maagd, waarop een kleurig geschilderde kayak gemonteerd werd. Daarin zou het Beeld van de Maagd worden opgesteld, volgens de traditie in de vereniging. Heriberto, die alweer 4 weken in zijn eigen huis woonde, schilderde, zoals elk jaar, de muziekinstrumenten, de 30 houten lansen en de strijdbijlen. Zijn vrouw Gloria had zich tot taak gesteld, als blijk van dankbaarheid voor het herstel van haar gezondheid, een nieuw danskostuum voor Heriberto te maken en de onvervangbare onderdelen te herstellen. Dat was een waar restauratiewerk. Als korporaal droeg hij geen vedertooi op het hoofd, maar een soort muts, vervaardigd van de huid van een vrij zeldzame zeeotter. Ook zijn vest was van pelzen, versierd met kettinkjes, spiegeltjes en glazen pareltjes. De dansschoenen werden opnieuw geborduurd door Gloria.

Er werden 300 plastic bloemen gekocht in Arica - een vrijhandelshaven 650 km verder naar het noorden gelegen - om de draagbaar op te sieren. DoÒa Ester werkte gestaag aan de nieuwe mantel voor de Maagd.

De moeders van de dansers, of hun vrouwen, waren zonder uitzondering druk met het in orde brengen van danskostuums. Deze dienden geinspecteerd en goedgekeurd te worden door de korporaal op een van de vergaderingen. De versieringen, de kleuren en de geborduurde tekens moesten allemaal precies gelijk zijn: een geborduurde zon op de rug van de jongens en de mannen, een maan op de kap van de meisjes en de vrouwen. Kleuren werden vergeleken, de

lengte van de hoofdtooi, de franje aan broeken en kappen werden nagekeken alvorens goedgekeurd te worden. De beide duivelsmaskers, afkomstig uit Bolivia, moesten bijgewerkt worden.

Na een maand van nadenken over het pro en contra werd de bewuste brief aan de pastoor geschreven. De secretaris van de voetbalclub van DoÒa Minerva typte hem op de machine. Voorzitter en secretaris van de dansvereniging ondertekenden hem beiden, en de vergadering keurde hem na voorlezing goed, en hij werd bekrachtigd met het stempel van de vereniging. Daarna bracht Heriberto hem naar de pastoor.

En de pastoor kwam. In de patio werd hij ontvangen met een respectvol stilzwijgen. Een van de drie stoelen die in huis stonden, werd ontruimd en van stof ontdaan, en vervolgens bij de bestuurstafel geplaatst. De vergaderden bleven in stilte toezien. De stoel van de pastoor stond wel wat geisoleerd, omdat niemand vlak naast hem ging zitten; hij zat er als een vreemde bij. Wat hem het meest opviel was de zware vislucht, die hij tevergeefs trachtte te vergeten.

Onder stilte, nog steeds, richtte de voorzitter zich tot het beeld, bekruiste zich, nam het belletje (dat fungeerde als voorzittershamer) van het huisaltaar; daarna nam hij zijn plaats in aan de bestuurstafel. Met een teken van de bel vroeg hij om stilte (volkomen overbodig overigens), richtte zich op en verklaarde de vergadering voor geopend. Op dat moment ging Heriberto zitten op de bank waarvan een veel te grote ruimte open was gebleven tussen de voorzitter en de pastoor.

Allereerst werd in extra plechtige woorden aan ‘zijne eerwaarde’ de reden voor de uitnodiging nog eens uiteengezet.

“...en om deze redenen vragen we u de grote gunst onze geestelijke adviseur te zijn,” zo beeindigde de voorzitter zijn verklaring. Uit de stilte die toen viel, moest duidelijk zijn dat men hierna een antwoord van de pastoor verwachtte. Deze verklaarde ronduit, dat hij niet op de hoogte was van het functioneren van de vereniging en vroeg hem te verontschuldigen dat hij van hun tradities en devotie niets afwist. Voor het overige wilde hij met alle genoegen zijn diensten als adviseur aanbieden, voor zover mogelijk en nodig. Tegelijkertijd werd hij gekweld door een paar vlooien, en wel zo pijnlijk, dat hij zich nauwelijks op zijn eigen woorden kon concentreren. “De eerstelingen,” dacht hij ironisch.

Daarop ging de vergadering voort. De voorzitter deed de mededelingen. Het voltallige bestuur van de centrale van dansverenigingen had geprotesteerd bij de krant vanwege het ingezonden stuk dat tegen de dansers was gericht. Maar een antwoordbrief wilde de krant niet opnemen, “om erger te voorkomen,” zo

was gezegd. Verder deelde de centrale mee dat de bustarieven voor La Tirana via onderhandelingen met de gemeente en de busondernemers vastgesteld waren op 55 escudos. Overigens interesseerde dit resultaat de mensen niet bijzonder, want als de armste van alle verenigingen van Tocopilla waren ze gewend in vrachtwagens te reizen, wat tot voor kort trouwens alle verenigingen deden. Tenslotte werd het besluit genomen een extra bijdrage voor de zieken, buiten de wekelijkse contributie, te vragen; die zou ongetwijfeld de schuld van de meeste huisvrouwen weer met een puntje doen toe nemen. Bij gebrek aan "interventies" (zo heette het, wanneer iemand het woord vroeg) werd de pastoor die avond door Don Alberto en Heriberto tot aan de grens van hun wijk gebracht.

Toen de drie vertrokken waren, vonden de leden van de vereniging hun spraak terug. De 'Manke' mopperde tegen zijn buurman Alfredo: "Nou, ik weet nog steeds niet waarom we nou een pastoor nodig hebben. Ik ben goed katholiek en mijn vrouw ook; ik heb mijn kinderen en mijn boot gedoopt; daar ben ik mee tevreden, en meer vraag ik de pastoor niet."

Hij was verbitterd, en inwendig twijfelde hij aan het doopsel van zijn boot, gezien de pech van de laatste tijd. Sinds een week lag nu, behalve zijn moeder, ook zijn vrouw in het ziekenhuis. En de zwaardvis bleef onvindbaar.

Alfredo was het helemaal met hem eens:

"Ik geloof in God en in mijn Maagd, maar, ronduit gezegd, niet meer in de pastoor. Als ze me daarover beginnen, zeg ik maar 'ik heb mijn eigen geloof, en daarmee uit! Wie weet, moeten we de volgende keer bij hem te biechten. Maar dan haak ik toch af, vriend. Als ik in de fout zit, dan biecht ik het wel bij de maagd en die vraag ik vergiffenis."

Intussen dacht de 'Manke' verdrietig aan zijn laatste visreserve. Nu het ging over zonden en staffen, bekroop hem weer de twijfel en de benauwde vraag, waarom hij toch zo gestraft werd door de Maagd. Tegelijkertijd trachtte hij die schuldgevoelens te onderdrukken door zichzelf inwendig voor te houden: 'het is mijn noodlot'. Hij wilde voor zichzelf niet erkennen, dat zijn zonde voor de maagd zou kunnen bestaan in zijn ambitieuze projekten in de visserij. Intussen ging het gesprek met Alfredo voort, die zei:

"Wat zingen we dan iedere avond voor de Maagd?! Nou dat wil ik maar zeggen."

De 'Manke' herinnerde zich duidelijk die woorden van de avondhymne, die elke avond geknield voor het beeld gezongen werden:

"Geef ons, Maria, uw zegen; om vergiffenis waard te zijn."

Honderden keren had de 'Manke' de Maagd al om vergiffenis gezongen en om haar zegen. Maar waarom was er dan geen zwaardvis te bekennen? De Maagd wist toch dat hij het niet vroeg uit winstbejag of uit hoogmoed. Hij smeekte het alleen terwille van zijn moeder, en nu ook zijn vrouw, en trouwens ook om de pelgrimsreis naar haar heiligdom te kunnen betalen. Als de Maagd hem wilde straffen, akkoord; hij was bereid in te krimpen; maar hij vroeg de zwaardvis niet voor zichzelf.... De 'Manke' was ervan overtuigd dat zijn beweegredenen volkomen zuiver en legitiem waren, want "... iemands eigen moeder is het heiligst op de wereld".

De pastoor was nog maar kort in de parochie. Nauwelijks werd bekend dat hij 'geestelijk adviseur' van een 'dansclub' was, of de dames van de Katholieke Actie belaagden hem met hun goede raad. Ze zeiden: "Staat u toe dat we het u zeggen, dat volk is erg fanatiek, en het heeft geen opvoeding. Het is beter zich niet met hun zaken te bemoeien. Ze veroorzaken altijd problemen. Het zijn leeghoofden en bovendien allemaal communisten. Met dat volk valt niets te beginnen."

De pastoor wilde zich niet zo maar laten overtuigen, en de dames herhaalden spoedig hun aanval:

"Excuseer, Pater, dat wij u waarschuwen. U krijgt grote moeilijkheden met dat volk. Voor u het weet zit u verstrikt in hun ruzies. Ze hebben een slechte naam. Ze zijn erg bijgelovig. In de grond van de zaak is het een heidense cultuur. En u moet ook bedenken wat de mensen hier in Tocopilla, die wel een goede opvoeding hebben genoten, er van zullen zeggen, als ze merken dat iemand van uw stand zich met hen inlaat."

Eigenlijk beschouwden de dames het als prestigeverlies, en zo werd het algemeen beschouwd in de parochie en in de stad, zowel door katholieken als door niet-katholieken. Desondanks ging de pastoor voort met regelmatig de vergaderingen van de dansvereniging bij te wonen.

De dansoefeningen werden in de patio gehouden om geen moeilijkheden te krijgen. Maar hoe dan ook, de laatste oefeningen moesten weer wel in het openbaar worden gehouden, met name de 'afscheidsdienst' ofwel de pelgrimsvesper, die een openbare cultus vormde welke de jaarlijkse plechtige liturgische cyclus inluidde. Die dienst moest met alle luister gevierd worden. Het was een van de problemen die de vo rzitter moest zien op te lossen. Met Heriberto kwam hij overeen de politie in kennis te stellen van het gemeentelijke verlof om aan de openbare weg te dansen, en van de lijst van handtekeningen van de buurtbewoners die dat verlof mee hadden aangevraagd. "Verlof voor cultusviering, elke avond van 7 tot 10 uur, publiekelijk, op het pleintje van de Doloresstraat." Ze stelden een brief op aan de inspecteur van politie, waarin

ze om toezicht vroegen om wanordelijkheden te voorkomen. Binnen een week was de brief alle administratieve tussenstations gepasseerd en konden Don Alberto en Heriberto hem aan de politie aanbieden.

Tijdens de vergaderingen deed de pastoor niet veel meer dan luisteren. Zijn bijdrage als 'adviseur' was vrijwel nihil. Dit stemde Alberto en Heriberto juist tevreden want de kritische geesten, zoals de 'Manke', zouden een meer actieve rol ook niet geduld hebben. Toch bracht zijn aanwezigheid tijdens de vergaderingen enkele gunstige veranderingen mee. De mensen verwachten wel van elkaar dat ieder zich zou weten te gedragen in aanwezigheid van de pastoor. De vergaderingen verliepen wat sneller, omdat heel wat particuliere kleinzieligheden achterwege bleven. Er scheen meer eendracht en harmonie te bestaan, meer medewerking en minder negatieve kritiek. Het huis van Don Alberto en de vereniging zelf wonnen plotseling meer aanzien in de wijk; eveneens was de vereniging in achting gestegen bij de andere dansverenigingen van de stad.

Na de derde vergadering bracht Heriberto hem zoals steeds door de Doloresstraat terug de wijk uit, tot waar de bestrating begon.

"Wat vindt u van de vereniging, Pater?" vroeg de korporaal hem.

"Ik geloof dat het goed volk is," antwoordde de pastoor.

"De mensen hier zijn erg katholiek. Ze hebben een groot geloof in God en in de Maagd."

Dat zei Heriberto niet om een gunstige indruk te scheppen, maar uit overtuiging. Zijn gevoel voor rechtvaardigheid en zijn verantwoorde lijkheidsgevoel voor de dansers geboden hem dat te zeggen. Leugens en onwaarachtigheden verdroeg hij niet. De 'onrechtvaardigheid' die hij veelal moest verduren, bestond hierin dat grote bevolkingsgroepen van de stad hun religieuze toewijding miskenden, veroordeelden en er kwaad van spraken. Tot die mensen behoorden ook de 'Dames van de Kerk' en anderen die de zondagse mis gewoonlijk bijwoonden. Als deze mensen de devotie van zijn dansgroep bekritizeerden, dan kwam dat Heriberto voor als onversneden farizeÔsme. Toch werd hij er niet agressief onder; hij hield zijn mening gewoonlijk voor zich. "Het is duidelijk dat ze een groot geloof hebben," antwoordde de pastoor hem, welwillend, maar wat neutraal.

"Toch, Pater, heb ik nog een vraag." De ander bemerkte dat het een belangrijke vraag voor hem moest zijn.

"Ik luister," zei hij.

"Wat is de Heilige Hostie?"

De vraag verraste hem, zodat hij eerst niet wist wat hij moest antwoorden. Hij dacht aan de scherpe tongen, die zeiden "...onwetenden, leeghoofden." Ook vroeg hij zich af of het toch niet de aanloop was om een 'gunst' te vragen, geld te leen, een boodschap te doen.

"Waarom wil je dat weten?" vroeg hij, om tijd te winnen.

"Vroeger was er een zekere pater Antonio hier in de kerk die niet toestond dat we in de kerk dansten, want hij bewaarde daar de Heilige Hostie, zei hij. Maar in de tempel van La Tirana kunnen we wel dansen, zelfs dag en nacht."

De 'Manke' raakte steeds meer in de problemen, want zijn twee zieken eisten veel geld. Hij was aan het einde van zijn reserves. Met veel pijn in het hart had hij een dag of tien eerder zijn laatste reserve zeeaal gelikwideerd met een paar dynamietpatronen. De zwaardvis bleef onvindbaar. Hij had zich in de schuld moeten steken en zijn boot was met een hypotheek belast. Hij sprak de laatste week bijna met niemand meer in de haven. Hij was in een ware gewetenscrisis beland, een heel persoonlijke crisis. De lachers en de spotters op de pier deerden hem niet meer. Hij vroeg zich slechts af, waaraan hij die straf toch te danken had.

"Het noodlot," was zijn enige concrete gedachte. Thuis was hij kort van stof en ongenaakbaar voor zijn kinderen; op de vergaderingen was hij gesloten tegenover het bestuur; in de haven vergat hij zelfs zijn vrienden te groeten. Hij voorzag dat hij misschien niet naar La Tirana zou kunnen reizen. Het kon hem niet zoveel schelen, onder deze omstandigheden, maar tegelijk verbitterde het hem, dat het hem koud liet of hij al dan niet mee zou kunnen gaan naar het feest. Hij kende zichzelf niet meer terug. Hij voelde zich klein, onbetekenend en alleengelaten, hulpeloos tegenover zijn lot:

"Het noodlot".

"Tegen 'tante Marie' valt niet te vechten, als ze kwaad is. Je moet je er gewoon bij neerleggen." De zee was voor de 'Manke' altijd een groot mysterie geweest, onbegrijpelijk, gevaarlijk en vijandig; maar tegelijk ook genereus, overvloedig en begunstigster van de armen. En de Maagd was evenzeer mysterieus. En nu scheen het hem toe dat die twee samenspanden tegen hem, om een of andere duistere reden. En toch kon hij niet echt de goedheid van beiden en hun macht om te helpen in twijfel trekken. Hij geloofde in de Maagd en hij geloofde in de Zee, en daarom vertrok hij toch weer, iedere morgen, de zee op met zijn boot. Onmachtig en wanhopig in zijn nood, en bezorgd voor zijn beide zieken, groeide langzaam in hem het enig overgebleven antwoord: de gelofte.

Hij was niet hoogmoedig... Hij wilde niet werken om rijk te worden. Hij wilde alleen zwaardvis vangen om de dokter en de medicijnen te kunnen betalen. Hij besefte hoe groot de oceaan was en hoe klein zijn boot, waarop hij zo trots was geweest toen hij hem kocht. Hij was onvoorzichtig geweest. Vaak had hij vergeving gevraagd voor zijn hoogmoed. Hij wilde wel een zware gelofte doen om voor eens en voorgoed te betalen voor zijn hoogmoed. Een gelofte die duidelijk en ontegenzeglijk bewijs zou zijn van zijn eeuwige dankbaarheid, ...als de Maagd hem maar uit zijn benarde situatie wilde redden, en als de Zee hem de onmisbare zwaardvis zou geven. De vernedering, in zijn eigen ogen, was al te groot. Hij voelde de dwingende noodzaak te tonen dat hij een kerel was die wat presteren kon, een vent waar zijn familie op kon steunen. Met een zware gelofte, zo was zijn intuÔtie, kon hij zijn geknakte zelfrespect weer herstellen. Zo groeide in zijn onderbewuste een plan dat hij nog niet in al zijn dimensies duidelijk kon overzien. Het was al lang geleden dat hij duidelijk omlijnde gedachten had tegenover de Maagd. Hij had een geheime vrees, zowel voor haar als voor zichzelf. Hij dagdroomde veel wanneer hij uren en uren op zee zwierf, soms onderbroken door conrete gedachten:

"Ik zal het bewijzen, wacht maar af."

Maar daarna werd alles weer vaag en confuus. Op een ochtend, toen hij goed en wel de haven uitgevaren was met de Jongen, werden zijn gedachten plotseling kristalhelder, duidelijk en krachtig:

"Een zware belofte, verdorie; ik zal laten zien dat ik het kan. Als de Maagd mij een zwaardvis stuurt, is de boot voortaan voor haar. Punt." Dit stond nu als het ware met drukletters in zijn hoofd, en voordat hij er zich rekenschap van gaf, was het verbond met haar al gesloten.

"De vis voor mij en de boot voor de Maagd," herhaalde hij bij zichzelf. De hoop op een gunstige wending in zijn verlammend noodlot leefde weer bij hem op, en zelfverzekerd zei hij tot de Jongen:

"We gaan op de hoogte van "Caleta Buena" de zee op. We gaan op zwaardvis."

Don Alberto had het als voorzitter druk met boodschappen en formaliteiten tijdens de laatste maand van voorbereiding. Hij kon hooguit nog drie dagen per week gaan vissen.

De vrouwen in het huis van Don Alberto waren ook erg druk. De zakken die de overspanning van de patio vormden, werden naar beneden gehaald en losgetornd om met het materiaal twee tenten te maken die de uitgebreide familie in La Tirana tegen de nachtelijke woestijnkou moesten beschermen.

De ‘Doder’ bracht al veertien dagen lang elke dag een paar zakken uit de haven mee. Van dat materiaal maakten zijn vrouw en dochter een tent voor het beeld van de Maagd, waar ze zou wonen tijdens de week van het feest in La Tirana.

Heriberto was gelukkig. Zijn vrouw was goed hersteld van haar zware bevalling. Haar baby was goed gegroeid en zou ook in La Tirana gedoopt worden, samen met de kinderen van de familie van zijn compadre Alberto. Met dankbaarheid in het hart danste hij, avond aan avond. Hij had zich voorgenomen dat zijn dansgroep zich dit jaar in La Tirana met twee nieuwe wisseldansen zou presenteren, die hijzelf bedacht had. Ook was hij gelukkig met de opstelling van de pastoor. Alle dinsdagen, na de vergadering, begeleidde hij hem naar beneden, tot aan de grens van de wijk. Dat bood hem de gelegenheid verschillende vragen te stellen.

“In alle vrijmoedigheid, Pater, wat is eigenlijk de reden dat er niet in de kerk gedanst mag worden?”

Dat was niet alleen maar een persoonlijk vraag van Heriberto, maar van heel de dansgroep, en van alle dansgroepen. Er ging veel geschiedenis schuil achter die vraag: een geschiedenis van misverstanden en harde conflicten met de Kerk. Hij vroeg zich af: “Vanwaar toch de minachting van de mensen die naar de mis gaan; waarom zien die katholieken zo neer op de dansers die zich met hun gelofte aan de dienst van de Maagd wijden? Waarom worden ze uit de kerk en uit de processies geweerd? Waarom staan ze voor gesloten deuren, juist daar waar ze begrip en steun zouden mogen verwachten? In de wereld kan verschil bestaan, maar voor God en voor de Maagd zijn we allemaal gelijk. Allemaal worden we hetzelfde geboren en sterven we hetzelfde. En allemaal zijn we gedoopt.” Zo dacht hij. Heriberto ging nooit naar de kerk, want daar voelde hij zich niet thuis. Hij had er nauwelijks kleren voor, zoals die mensen die er op zondag komen, en hij voelde zich er bekeken en ondervraagd: “Wat doet die hier?” Hij wist ook niet hoe hij zich moest gedragen, gaan staan, gaan zitten, knielen..., en hij kende de liederen en de gebeden niet. De taal van de pastoor verstond hij maar half. Hij wist alleen dat er in de kerk ook een groot beeld van de Maagd van de Karmel stond, prachtig en met glazen ogen. Daarom zou hij er met zijn dansgroep heen willen, om in de processies mee te doen en te dansen voor haar, net zoals in La Tirana.

“Begrijp me wel, Pater, ik heb geen rancune, maar ik wil dat nu eenmaal weten” voegde hij er als verontschuldiging aan toe.

“Waarom mogen wij niet binnen?”

“Er wordt gezegd dat jullie de Maagd aanbidden.”

"Inderdaad, Pater, we aanbidden haar, en God ook."

"De Maagd is geen God. Er is maar een God. En God is hoger dan de Maagd."

"Vanzelfsprekend, Pater."

"Er wordt ook gezegd dat jullie weinig van het geloof afweten."

"Daar hebben ze wel gelijk in. Daarom is het nodig dat u ons onderricht."

Heriberto was ervan overtuigd, dat hij en zijn volkje minstens evenzeer katholiek waren als die anderen, en dat ze evenveel recht hadden om tot de Kerk te behoren, zonder daarvoor hun Mariacultus prijs te hoeven geven. Hij zou wensen dat zijn dansers op geen enkel punt achter bleven bij de andere katholieken.

"Er wordt ook gezegd dat sommige pelgrims alleen naar La Tirana gaan om de Maagd te beledigen met hun losbandig gedrag en hun dronkenschap.

"Dat is een leugen, Pater. U zou zelf eens moeten gaan; dan zou u zien dat er niet een danser dronken is in La Tirana.

"Zeg eens, Heriberto, wat is uiteindelijk de reden waarom de mensen naar La Tirana gaan?"

"We gaan om onze gelofte in te losssen," was het laconieke antwoord; volkomen duidelijk voor Heriberto, maar voor de ander zonder betekenis.

8. HET GELOOF

De gemoedsrust van de 'Manke' was teruggekeerd. Hij was volkomen rustig, net zoals 6 maanden te voren, en alsof hij in het geheel geen tegenslag had gehad in het seizoen. Hij had ook geen wroeging of schuldgevoel meer. Hij was weer helemaal de visser, net als vroeger: vrij en begerig naar het avontuur van de dag. Zijn verbittering was verdwenen als rook. Hij was niet meer nors tegen zijn kinderen.

Op zondag, toen hij zijn vrouw bezocht in het ziekenhuis, zei hij: "We moeten er ons maar bij neerleggen" en: "We zullen de moed maar niet laten zakken." Maar hij zei het met overtuiging in zijn stem, en toen hij vertrokken was, zei zijn vrouw tot de verpleegster: "Zo is hij; als ik die man toch niet had..." Zijn gemoedsrust was meer dan louter gelatenheid of overgave aan zijn lot; anders dan fatalisme. Het was een positieve zekerheid dat hij weer in zijn natuurlijke staat was teruggekeerd en dat hij weer deel had aan de natuurlijke levensloop der dingen. 's Morgens voer hij uit met de Jongen, zoals steeds. De dag verging zoals altijd zonder dat er een zwaardvis te signaleren viel.

Toen de zon begon te dalen, wilde hij niet naar de haven terug, maar op zee overnachten. De volgende morgen, bij zonsopgang, gebeurde het wonder. Terwijl ze nog rilden van de nachtelijke kou, zag hij - hoog op zijn uitkijkpost op de galerij - plotseling de zwarte rugvinnen van een zwaardvis opduiken. Het wonder verraste hem niet. Het scheen hem toe dat de zwaardvis daar was op afspraak. Met de zekerheid dat het dier voor hem bestemd was, bereidde hij de verrassingsaanval voor. Op voorhand voelde hij zich al overwinnaar in de strijd. Met het gevoel van beroepstrots en met een explosie van vreugde plantte hij zijn harpoen, onfeilbaar en hartstochtelijk, vlak achter de kop van het zeemonster, diep in de donkere rug. De wanhopige strijd van het dodelijk getroffen dier duurde niet langer dan een half uur, maar voor de 'Manke' was het een feest. Dat half uur durende gevecht beleefde hij zo intens en met zo'n levenslust, als nooit eerder in heel zijn vissersbestaan. Iets na de middag bereikte hij de haven met de vis dwars over zijn boot. Zijn ogen schitterden. Sergio, de veteraan, zat op de pier en zei hem: "

"Je hebt geluk gehad."

"Bij de gunst van God en de Maagd," antwoorde de 'Manke'. Na een stevig maal, thuis, voer hij weer uit, tegen de avond, met de "Zeven ZeeÎn."

Het lot was hem gunstig: in de twee weken die volgden, bracht hij 9 zwaardvissen aan wal en de derde week nog eens vier. Al die tijd scheen het hem toe alsof hij geleid werd door een mysterieuze kracht. Zijn onzichtbare gezelschap scheen hem zeer nabij, maar daardoor voelde hij zich niet in het minst geremd. Bij alles had hij geluk. Een groot deel van de vangst kon hij verkopen, buiten de visafslag om, rechtstreeks aan een groothandel. Het was verboden. Die zwarte handel - soms op het strand van Caleta Vieja, dan weer in Conchuela, of Punta Alala - leverde hem altijd nog een 20 procent boven de officiele prijs op de visafslag in de haven. Een keer verkocht hij een zwaardvis voor 180 dollar aan de kok van een Noordamerikaans schip dat in de baai voor Tocopilla voor anker was gegaan. De 'Manke' kon de laatste termijn van zijn motor aflossen en al zijn schulden betalen. Toen zijn geluk bij de vangst aanhield, begon hij over een nieuwe boot te denken. Zijn vrouw werd ontslagen uit het ziekenhuis en het zag er naar uit dat zij met hem mee naar La Tirana zou kunnen gaan, om de Maagd te bedanken voor haar genezing. Wanneer hij op volle zee was, had hij alle tijd om zijn berekeningen te maken: de prijs van een nieuwe boot, de kosten om zijn moeder in een bejaardencentrum onder te brengen; na de eerste aanbetaling zou hij ook gelijk de eerste termijn kunnen betalen. Een nieuwe boot! Ook weer van 30 voet! De reis naar La Tirana zou dit jaar veel duurder zijn, omdat de vervoerskosten van de boot erbij kwamen. Nu de vangst zo voorspoedig was, wilde hij doorwerken tot de 2e week van juli; dan zou hij zijn motor op de nieuwe boot monteren en 'de Zeven ZeeÎn' naar

Iquique slepen, en vandaar met een vrachtwagen naar La Tirana laten brengen. Het speet hem behoorlijk, dat hij op deze wijze de afscheidsplechtigheid van de vereniging in Tocopilla moest missen. De ‘Manke’ rekende er vast op, dat ‘Tante Marie’ hem haar gunst niet zou onthouden. Hij van zijn kant zou stipt al zijn plichten nakomen. Hij had altijd trouw zijn beloften ingelost, want hij was ervan overtuigd dat de Maagd eiste wat haar toekwam. “En terecht,” zei hij. “Het is stom om het risico te lopen en je gelofte niet af te betalen, want je neemt jezelf in de boot. Je krijgt de rekening toch gepresenteerd.”

De maand juli begon koud en bewolkt. Zoals elk jaar moesten Don Alberto en zijn compadre weer hun kruisweg langs de zeven scholen gaan, om aan de hoofdonderwijzers verlof te vragen voor de kinderen die met hun ouders in de vereniging naar La Tirana zouden reizen. Eigenlijk wisten ze te voren al dat het verloren tijd en moeite was. De hoofden zouden hen nauwelijks of niet te woord staan - lang wachten - morgen terugkomen - weer wachten - tenslotte een norse en onwillige hoofdonderwijzer die toch ronduit zou weigeren. Hij zou weer zeggen, dat hij met geen enkele ‘sekte’ (de eerste vernedering) rekening mocht houden, dat de ouders verantwoordelijk waren als de kinderen hun punten niet haalden en dat de absentie doorberekend zou worden op het eindrapport. Eigenlijk waren ze ook wel weer gewend zich als stootkussen te lenen, elk jaar weer. De directrice van school nummer 13 kon nooit nalaten hen ‘onverantwoordelijk’ te noemen: “Die mensen offeren het belang van hun kinderen op; het kan ze niet schelen dat ze uitgeput en ziek terugkomen. Waarom offeren ze zichzelf niet op?” Het slot van het verhaal kenden de compadres ook al:

“Nee, daarvoor kan geen verlof worden gegeven,”

“Excuses, mevrouw.” - En dan stonden ze weer op straat. Hoe dan ook, Don Alberto en zijn compadre deden hun plicht en toonden hun goede wil. En ze gedroegen zich waardig tegenover het onderwijzend personeel.

Iedereen die een baan had, moest zijn eigen problemen zien op te lossen. Zeer weinigen hadden een baas die begrip toonde. De meerderheid van de pelgrims moest een ‘smoesje’ verzinnen. Maar vrijwel iedereen betaalde die 10 dagen werkverzuim erg duur; als ze hun baan al niet verspeelden. De bazen namen met voorbedachte rade die jaarlijkse gelegenheid te baat om “lastig volk de straat op te smijten”, aldus het commentaar van Don Alberto. In zijn vereniging waren veel vissers; die hadden op dit punt minder problemen, omdat ze eigen baas waren, of omdat ze bij familieleden werkten. De enige die zijn baan moest wagen was Lucho, want hij werkte op een vlet van de vismeelfabriek. Maar Lucho had een belangrijke band met de Maagd, en koste wat kost wilde hij elk jaar naar het feest van La Tirana om haar te begroeten en

zijn plicht van dankbaarheid te doen.

CachupÌn, op de derde verdieping van het ziekenhuis, kon geen ‘weekend’ verlof krijgen om naar huis te gaan. Twee keer had hij het aangevraagd; de tweede keer zei hij:

“Ik heb een afspraak.” Maar omdat hij niet wilde uitleggen wat voor een afspraak dat wel was, begreep de dokter heel goed wat de bedoeling was. Hij deed alsof hij boos was en zei:

“Ik heb ook een afspraak: dat is jouw gezondheid. Als je in leven wilt blijven, dan moet je hier blijven. De nachten daar zijn veel te koud. Ze maken je dood! Hoe kom je erbij!”

Maar CachupÌn dacht bij zichzelf: “Toch moet ik er heen.”

Toen Lidia hem die zondag bezocht, vroeg hij haar een plaats voor hem te reserveren op de vrachtwagen.

“Krijg je verlof?” vroeg ze blij verrast.

“Misschien,” zei hij; “ik moet mee. De Maagd roept me. Zo moet het nu eenmaal. Reserveer een plaats voor me, wil je?”

“Goed,” zei Lidia bezorgd, “als je het dan wilt, zal ik een plaats voor je bespreken.”

Lidia’s zuster Anita, die al van haar twaalfde jaar danste, reserveerde drie extra plaatsen voor haar verloofde, Frank Dee en zijn ouders. Zij hadden niets met de vereniging van Madrid te maken en ze gingen mee als pelgrims voor eigen rekening. Frank was de zoon van een Litause matroos die eens in de oorlogsjaren de haven van Tocopilla aangedaan had. Hij was er verliefd geworden, afgemonsterd en getrouwd met een rasechte, warmbloedige “pampina”, een volkstiep uit de Noordchileense pampa. Zoon Frank, van kind af aan “Gringo” genoemd, die dat jaar, 1966, zijn dienstplicht bij de luchtmacht vervulde, was donkerblond en groot van gestalte net als zijn vader, en hij bezat een opmerkelijk atletisch figuur, kortom, een ideale partij voor een eenvoudige danseres als Anita. Op het laatste moment, precies een week voor het vertrek van de vereniging, zwaaide hij af en hij wilde nu als pelgrim met de familie van Anita meereizen, maar voorlopig nog niet als lid van de vereniging. Hij ging minstens evenzeer om zijn verloofde als om de Maagd van La Tirana, dat was duidelijk.

9. DE AFSCHEIDSVESPER

Al deze weken waren de dansoefeningen gestaag doorgezet. De vergaderingen eindigden laat. Tot op de laatste dag voor het vertrek dienden

zich steeds nieuwe problemen aan die om een oplossing vroegen. De activiteiten en de gespannen verwachtingen van het feest namen toe. DoÒa Ester toonde met gerechtvaardigde trots in de vergadering het kostbare gewaad dat ze voor de Maagd had vervaardigd. De korporaal keurde het en de aanwezigen toonden zich voldaan over het werk.

De eerste juli: afscheidsvesper. Tien dagen voor de aanvang van de grote reis moest het hele dansrepertorium van de vereniging nog eens worden doorgenomen als een algemene repetitie. Deze cultusdienst werd met alle luister gevierd. Elke van de elf verenigingen voltrok op dezelfde dag die viering in zijn eigen wijk. Deze afscheidsvesper diende alle hoofdonderdelen van het feest van La Tirana te omvatten: de Aankomst in het dorp, de Intocht in de Tempel, de Begroeting van het Heilige Beeld, de Nachtwake, de Dageraad, de Processie, de Afscheidsgroet, de Uittocht uit de Tempel en het Vertrek uit het dorp. Al deze hymnen moesten gezongen worden en ze werden telkens onderbroken door een van de acht wisseldansen. Elke dans afzonderlijk duurde al 40 tot 60 minuten.

Met de afscheidsvesper werd de liturgische jaarcyclus van de dansverenigingen geopend. Na de vesper werd het ritme van de trommen niet meer gehoord tot op de dag van aankomst in La Tirana.

De plaats waar de vereniging van Don Heriberto de vesper vierde, was een tamelijk enge ruimte, tegen de berg op, hoog boven de stad. De plek was versierd met meters hoge palmtakken die twee lange bogengalerijen vormen, door de toppen van de takken, paarsgewijs, samen te binden. Zo leken ze het interieur van een kerk te vormen, met zuilen en rondbogen. Het gewelf van deze kerk bestond uit honderden papieren Chileense vlaggetjes, die aan overdwars gespannen touwtjes wapperden. Het Altaar van de Maagd was rijk versierd met groene takken en kunstbloemen (echte bloemen zijn erg duur in de woestijn) en met gekleurde kerstboomverlichting die op een accu aangesloten was.

Tegen het vallen van de avond werd de Maagd op haar draagbaar onder een feestelijke mars naar deze cultusplaats gebracht. Een talrijke groep sympathisanten en nieuwsgierigen volgde de processie van dansers en andere leden. Als gewoonlijk begonnen de ceremonies met installatie en reverenties. Daarna de afzonderlijke hymnen en de wisseldansen. De dansers legden veel enthousiasme aan de dag. Vermoeidheid? Geen sprake van! De tromslagers dropen van het zweet. Urenlang, vrijwel ononderbroken, ‘werkten’ ze door. De dansers hadden het nog veel zwaarder: vijf uur lang duurden de dansen, nauwelijks onderbroken door de hymnen. Beto de tovenaar draaide en sprong alsof hij door een wervelwind werd meegenomen: van voor naar achter, en terug; hij verscheen overal, met zijn strijdbijl zwaaiend als een ‘echte’ roodhuid

van de film. Een menigte toeschouwers verdrong zich om het schouwspel gade te slaan. Iets verderop dansten kleine kinderen, spelenderwijs, op het ritme van de muziek, met een stok in de hand, bij wijze van lans. Tegen middernacht bereikte het feest zijn hoogtepunt met het zingen van de afscheidshymne. Die werd geknield gezongen. De zes tromslagers imiteerden weer een hevig onweer, terwijl een helper de bliksem suggereerde door de stekker van de kerstverlichting te bewegen. De fluiten snerpten er overheen; het einde van de wereld leek aangebroken, terwijl de dansers, diep ontroerd, zongen, met vele herhalingen:

Adios Moeder van de Karmel, Adios goddelijke Vrouwe

Wij vertrekken ontroostbaar, na zoveel vreugde.

Adios Soevereine Maagd, Adios goddelijke gelofte

Ik kan de scheiding, een jaar lang, niet verdragen vandaag.

Tussen de strofen door rolden de donderslagen en flitste de bliksem en sneden de schrille fluittonen. De dansers, tot tranen bewogen, schoven geknield achterwaarts over de scherpe stenen.

We zingen ons afscheid, aan Uw voeten, Vrouwe;

Moeder van wie lijdt en weent, en we smeken om bescherming.

Sta niet toe, machtige Vrouwe, dat een zondaar verloren gaat;

Adios Soevereine Moeder, met wat een smart moet ik vertrekken.

Mijn lippen kunnen dit afscheid niet uitspreken;

Mijn ogen kunnen dit afscheid niet uitwenen.

De meeslepende kracht van de intens droevige melodie dreef de emoties op. Onder invloed van de muziek en door de fysieke uitputting gaven de dansers hun gevoelens de vrije loop. Twee meisjes bezweken van vermoeidheid, emotie en zuurstofgebrek. De toeschouwers die belust waren op emotie en sensatie, drongen steeds verder op en de stofwolk belette de geknield liggende dansers bijna te ademen. Enkele leden, niet-dansers, die aangesteld waren om ‘eerste hulp’ te verlenen, droegen de flauwgevallen meisjes weg. Anderen stonden klaar met fris water, terwijl de afscheidshymne onherroepelijk moest doorgaan. De korporaal moest - ondanks zijn persoonlijke emotie - de ceremonie onder controle houden en tot een goed einde brengen:

Adios, wenend vertrekken wij, Adios, hemelse Karmel;

Sta toe, Moeder, dat ik eens terugkeer om Uw voeten te kussen.

Adios, adios, Moeder, wij vertrekken;

Uw indianen, die hun gelofte vervuld hebben.

Toen de hymne verklonken was, zetten de muzikanten plotseling en zonder enige overgang een vrolijke en feestelijke mars in. De dansers stonden op, droogden hun tranen. De Maagd, majestueus opgericht als een gekroonde koningin, rechtop in haar rijk versierde kayak, werd boven de hoofden van de menigte weggedragen en richtte zich onder de tonen van de triomfantelijke mars naar haar kapel in de patio van Don Alberto. Voordat ze door de deur verdween, stopten de dragers, keerden de draagbaar in achterwaartse richting en lieten de Maagd drie majesteitelijke buigingen maken naar de dansers en de menigte; daarna ging Zij achterwaarts door de deur, terwijl alle leden van de vereniging, elk met zijn cultus-attribuut, haar toezwaaiden: lansen, de vlag, muziekinstrumenten, of een witte zakdoek.

De afscheidsvesper was voorbij. Iedereen was tevreden. Volgens de voorgeschreven rite en in de juiste volgorde gaf iedere danser elk van zijn makkers een afscheidsomhelzing alsof het een lange reis gold (ook al zouden ze elkaar deze laatste dagen voor het vertrek voortdurend zien en helpen bij de voorbereidingen). De dansers waren uitgeput en blij tevens. Het was het moment om de dag af te sluiten met chocolademelk en warme sopaipillas - pannekoekjes die door een zoete saus worden gehaald. Ze waren klaargemaakt door een daartoe aangewezen ‘commissie’ van oudere vrouwen, allemaal voormalige danseressen.

10. DE PELGRIMSTOCHT

Op de 10e juli ‘s avonds, was iedereen in het huis van Don Alberto druk in de weer. Het leek veel op een verhuizing. Er stonden kisten met groenten, brood, olie, aardappelen en fruit. Er lagen kippen en eenden, smachtend en met de poten vastgebonden. Er stond een 15- liter mandfles rode wijn. De mannen bonden beddegoed en matrassen samen, die in zakken genaaid werden. De juten tenten en de tentstutten lagen gereed. Verder een tafeltje en bankjes, een vaatje drinkwater, een groot blik petroleum, brandhout, pannen, kortom: de hele huisraad werd meegenomen op reis; zonder het kistje te vergeten met een etiket “frutas del pais”, waarin rustig de jongste telg van Alberto en Maria lag te slapen.

In de huizen van de overige pelgrims trof men hetzelfde schouwspel: de grote trek was begonnen. Alle beschikbare vrachtwagens en bussen waren afgehuurd door de verschillende dansverenigingen. Hun eigenaars verdienden goed geld in die dagen. De bagage van Don Alberto werd op een vrachtwagen geladen: de zware stukken in de bak, de lichte stukken bovenop de huif. De

sarcofaag waarin het beeld van de Maagd werd bewaard, reisde samen met de mensen in het achterste deel van de vrachtwagen. Tegen drie uur in de ochtend vertrok de vrachtwagen, schokkend en krakend, door de Doloresstraat naar beneden. De reis naar La Tirana was begonnen.

Nog twee andere vrachtwagens en een bus zonder vensterglas vormden samen de karavaan van de vereniging. Op deze wijze gingen elf verenigingen uit Tocopilla op reis. Met kisten, zakken, vaten hoog opgeladen, zochten de vrachtwagens, hoestend en kreunend, hun weg tussen de bergen van de Kleine Andes, het kustgebergte, naar boven. Allen begonnen hun reis met de hoop dat deze voorspoedig zou verlopen, maar heel wat vehikels kwamen een of meermalen met 'technische storingen' te staan. Bijna drieduizend mensen uit Tocopilla, een havenstadje van nauwelijks 20.000 inwoners, vertrokken die dagen naar La Tirana. De dansverenigingen zagen hun reizigersaantal plotseling vermenigvuldigd met talrijke familieleden van leden, devoten, promessanten, neringdoenden en toeristen, die allemaal de avontuurlijke 400 km lange reis ondernamen. Velen hadden aanzienlijk oponthoud. Talloze gesprongen autobanden moesten onderweg worden gerepareerd; heel wat motoren werden gedeeltelijk gedemonteerd, alles 'in eigen beheer', omdat er in de woestijn geen servicestations waren. Maar bijna alle 3000 pelgrimsvaarders kenden elkaar en men hielp elkaar - willig, onwillig - vooruit als dat nodig was. De kinderen hadden een ongelofelijk aanpassingsvermogen, want waar de volwassenen, en vooral de ouderen, het bijna aflegden van de hitte, beschikte het jonge spul nog over alle energie. 's Nachts drong de kou door tot in de botten. De woestijn eiste zware offers. De vrachtwagens vorderden soms nauwelijks meer dan stapvoets. Aan het einde van een lange tocht, voor velen ruim 24 uur later, veranderde het woestijnbeeld en voerde de weg door de Pampa del Tamarugal, de 'Vlakte van de Johannesbroodbomen'. Voor pelgrims die alleen de woestijn kenden met zijn kale bergen, en zijn zand- en steenvlaktes, vormden die schrale bomen die hier en daar in de droge zandgrond stonden een panorama vol beloften. Inderdaad, elke groene boom die daar leefde, zonder regen en zonder bevloeiing (6), schijnen een waar wonder van leven en vruchtbaarheid. La Tirana kon niet ver meer zijn. De pelgrims werden stil. De spanning nam toe. Het was een groots moment. Daarvoor hadden ze gewerkt en gedanst, vier maanden lang. Maanden van plannen, voorbereidingen en illusies, die op dat moment hun vervulling gingen bereiken. Men speurde de horizon af naar de kleine grijze koepel van het heiligdom, die weldra moest verschijnen. Tussen de Johannesbroodbomen waren ook steeds meer voetreizigers zichtbaar, die worstelden met de hete zon en de vermoeidheid; groepen pelgrims die vanuit de omliggende salpetermijnen de tocht te voet maakten over afstanden van 70 tot 100 km. Ook kwamen ze te voet van de havenstad Iquique, bij wijze van extra versterving of belofte. Er moest onder hen ook een groepje zijn dat te

voet helemaal vanuit Tocopilla kwam, beladen met voedsel, drinkwater en een deken: bijna een week duurde voor hen de reis. Bij die jongens ging de Gelofte aan de Maagd heel goed samen met prestatiedrang en sport.

Anacleto, het broertje van Beto, had zich bovenop de huif van de vrachtwagen geinstalleerd, temidden van de lichte bagage. Plotseling ontdekten zijn scherpe ogen het koepeltje dat aan de horizon verscheen. Hij sprong op zijn knieÎn en schreeuwde enthousiast en uit alle kracht: "De tempel, daar is de tempel!"

La Tirana is een van de stervende landbouwdorpen van de streek. De woestijn die, door toedoen van de mens, zich de laatste eeuwen geleidelijkaan heeft uitgebreid, heeft ook hier haar deel geeist. In de zanderige straten heerst een doodse stilte, zwaar en verzengend, als op het kerkhof zelf. De kleine, ineengedrongen lemen huizen zijn meestal onbewoond en doen denken aan een Chileens Pomei. Aan de kale plaza ligt de veel te grote kerk, gebouwd van hout en zinken golfplaten.

Gedurende de feestdagen is er van deze melancholische stilte niets over. Een invasie van 35 tot 40 duizend pelgrims verandert het pampadorp in een kermis voor de kinderen, een jaarmarkt voor de kooplui, een trekpleister voor de toeristen en een wonderdadig genadeoord voor de dansers en de pelgrims.

Toen de kleine karavaan van Don Alberto aankwam, was het voorspel op het feest al begonnen. Een twintigtal dansverenigingen had zijn ceremoniele entree al gemaakt en op de plaza klonk de ongelofelijk kakofonie van twintig gelijktijdig spelende orkesten, elk op zijn eigen ritme en melodie, alle gedragen door een zware ondergrond van grote trommen. De zware trommen en het koperwerk dat vooral van de Gitano-dansgroepen kwam, domineerden de sfeer en waren hoorbaar tot ver in de omtrek, waar ze het eeuwig zwijgen van de pampa onwaarachtig vreemd doorboorden.

Het tentenkamp, aansluitend op de dorpskern, groeide snel; met het uur zelfs, omdat tientallen dansgroepen en honderden vrachtwagens steeds nieuwe golven van pelgrims aanvoerden. Binnen twee dagen hadden zich in het tentenkamp tenminste 20.000 mensen geÔnstalleerd. Ook in de patio's van de huizen bouwden ze hun hutten en tenten van jute. Veel eenzame pelgrims hadden geen ander onderkomen voor de nacht dan de tempel, of de stoep van de kerk, gewoon in de openlucht en gehuld in een poncho.

De 'Manke' stond de vereniging al op te wachten. En waarachtig, zijn boot hing met kettingen aan een paar oude peperbomen. Maar ook zonder dit opmerkelijke uithangbord zou het niet moeilijk geweest zijn elkaar te treffen in deze mensenzee, want alle jaren zochten de meer dan honderd dansgroepen,

alsof het trekvogels waren, dezelfde plek op om hun tenten op te slaan. Het was weer een goed georganiseerde wanorde, waarbij de betrokkenen, als het nodig was, binnen enkele minuten willekeurig wie van de 20.000 vaste pelgrims en devoten in het kamp konden lokaliseren.

Binnen een kwartier werden de bus en de drie vrachtwagens van Don Alberto afgeladen, en nog enkele minuten later verrezen de tenten al, de een na de ander, en brandden er houtvuurtjes onder de waterketels. De verzorgers namen de Maagd uit de sarcofaag, plaatsten haar op haar kayak op de baar, die een plaats kreeg onder een eigen kapeltent. De dansers wasten zich en trokken hun danskleding aan om de eerste ceremonie te voltrekken: de begroeting van het calvarie-kruis aan de ingang van het dorp. De zware verantwoording van Don Alberto en zijn compadre begon te tellen op het moment dat deze eerste processie vertrok.

Een jarenlange ervaring is nodig om een dansgroep bekwaam te loodsen door een eindeloos woud van sociale en rituele regels en het feest tot een goed einde te brengen. Het prestige van de vereniging lag feitelijk in handen van de beide leiders, en het kon onherstelbaar geschaad worden op talloze manieren van onjuist gedrag. De leiders van andere dansverenigingen zien met arendsogen toe op alle details van het gedrag

van dansers en leiders.

Don Alberto, als voorzitter en hoofd van de tentengroep van de vereniging, had de zorg voor de zieken, het voedsel, het drinkwater, de formaliteiten met de religieuze en andere autoriteiten, de betrekkingen met de naburige tentengroepen. Hij werd betrokken bij de burenruzies en de rivaliteiten die plachten te ontstaan. Al die zorgen zouden hem geen rustig uur toestaan, totdat het feest voorbij was.

De korporaal had een taak die al even druk was, en misschien nog delicater. Hij had de verantwoording voor de cultus, de uitputtende liturgie, het zeer gecompliceerde ritueel dat met uiterste precisie moest worden uitgevoerd, en zonder de rechten van ook maar een van de vele andere dansverenigingen in deze liturgie te doorkruisen, maar ook zonder zich de eer die men zijn cultusgroep verschuldigd was, te laten ontnemen.

Iedere dansgroep en elke danser had nu eenmaal nauw omschreven rechten en plichten; zijn taak en functie waren nauwkeurig omschreven en algemeen bekend.

Het eerste probleem voor Heriberto - onbetekenend in vergelijking met veel andere - was de danser Cachup'in, die net als andere jaren zijn gelofte wilde volbrengen in de dansgroep. Als korporaal had Heriberto de

gevoelens en het geweten van zijn dansers te respecteren, en tegelijk wist hij zich verantwoordelijk voor zijn gezondheid. Hij kon ook niet toestaan dat een danser het prestige van de groep afbreuk deed, of oorzaak van roddelpraat was. De korporaal wist hoe Cachup'in toch meegekomen was, zonder verlof van de dokter. Enfin, dat was zijn eigen zaak, en het was een voldongen feit. Maar het verdelen van de taken in de cultus behoorde tot zijn persoonlijk competentie als korporaal. Daarom droeg hij hem op als vaandeldrager de Maagd te begeleiden, zodat hij zijn religieuze gevoelens ontzag en toch zijn gezondheid niet verder in de waagschaal stelde.

Zo vertrok de groep met alle dansers, muzikanten, leden en begeleidende pelgrims, de Maagd begeleidend in haar eerste processie naar het calvariekruis, en van daar naar de tempel om zo zijn entree te maken op het feest. Onder de ervaren leiding van de korporaal begaf de groep zich in die woelige mensenzee, bezaaid met de talloze klippen van taboes en voorschriften, als een schip dat zee koos in bijzonder moeilijk water. Zijn vaste hand, bekend met de regels van het feest, en zijn ervaring van vele jaren, gaven vertrouwen aan de dansers, die zich gezeglijk lieten leiden. De korporaal zou ook dat jaar de goede faam die de groep genoot, weten te bewaren, en uitbreiden misschien met een nieuwe ronde, "met de hulp van God en de Maagd".

11. HET FEEST

Aan de toegangsweg van de traditionele dorpen in deze streek bevindt zich een calvarieberg: het is doorgaans een simpel houten kruis op een steenheuveltje of voetstuk, aan de kant van de weg, soms met een altaartje daaraan toegevoegd. Altijd zijn er wel reizigers geweest die van verre een steen meedroegen om hem aan de voet van dat kruis neer te leggen, als groet, alvorens het dorp te betreden. "Apacheta" heet zo'n stenen heuvel onder de inheemse Aymarabevolking, maar de Aymaras moesten hier al enkele eeuwen geleden de wijk nemen voor de opdringende mijnbouw.

De dansers van La Tirana, die bijna allen afkomstig waren uit de mijnwerkerskampen of uit de havensteden, kenden deze gewoonte niet meer. Maar wel is in La Tirana het gebruik blijven bestaan om als eerste liturgische handeling van het pelgrimsfeest dat kruis te begroeten.

De vaandeldrager van de betrekkelijk eenvoudig geklede groep van Pieles Rojas werd geflankeerd door twee waardige personen die de nationale Chileense vlag droegen. Zij openden de processie. Het beeld van de Maagd volgde hen, majestueus opgericht op haar draagbaar en versierd met een overvloed van bloemen. De baar werd gedragen op de schouders van vier stevige jongens. Daarna volgden de acht musici die weer een feestmars bliezen: drie fluitspelers, drie kleine en twee grote trommen. Dan volgden de

dansers, in hun uiterst goed verzorgde rituele kleding, ter ere van de Karmel-traditie bruin van kleur en met overvloedige versiering. Ze liepen in twee rijen, aangevoerd door hun korporaal. Ergens tussen de beide rijen liep de 'tovenaar'. Daarna volgden de directieleden, dan de overige, niet-dansende leden en de toegevoegde pelgrims, die met de vereniging meegereisd waren: kinderen, jongelui, bejaarden, moeders met babies op de arm. Allen begeleidden ze de Maagd op haar plechtige gang. De blikken waren ernstig. Ieder droeg zijn stille verwachting, zijn hoop, zijn illusie mee. Iedereen spande zich ook in om zijn speciale taak punctueel te vervullen.

Zo begaven ze zich naar de toegang van het dorp, langs de hoofdweg. De drukte van pelgrims die pas aankwamen en hun bagage meesjouwden, de straatverkopers, de waterdragers, de andere dansgroepen, heel die mensenmenigte deed stofwolken opdwarrelen die de keel schraal maakten, terwijl de brandende zon iedereen deed transpireren. De dansers letten er niet op. Het deerde hen ook niet, dat de smetteloos witte gymschoenen al vol stof zaten. Ze waren ook bestemd om op dit feest te worden versleten als onderdeel van het offer. Aangekomen bij de calvarieberg, nam ieder de hem toekomende plaats in. De Maagd groette het kruis met drie buigingen en wendde zich om tot haar dansers en devoten, als om hen uit te nodigen hetzelfde te doen. De drie vaandrigs groetten het kruis op dezelfde wijze, de vlaggen en het vaandel driemaal langzaam neigend. De dansers volgden het voorbeeld van de Maagd; ze knielden om beurten twee aan twee neer voor het kruis en bekruisten zich hoofd, mond, hart, en tenslotte helemaal. De duivel-danser naderde na de andere dansers, maar zonder zijn masker op het hoofd, want het is een 'stuk hel' dat hier niet vertoond mag worden. Hij droeg het daarom in zijn linker arm, bedekt met een slip van zijn rode mantel. De acht muzikanten, die terzijde hadden plaats genomen, bliezen nog steeds hun feestmars, en ze zetten die voort ook toen zij aan de beurt waren om, paarsgewijs en al spelend, te naderen tot het kruis waar ze dezelfde reverentie volbrachten. Tenslotte knielden en bekruisten alle overige leden zich ook, in groepjes van drie of vier.

Toen ieder zijn plaats weer had ingenomen, liet de korporaal de mars zwijgen, midden in een muzikale zin. Hij heette allen welkom en vroeg alle medewerking om een waardig feest te vieren, ter ere van de Maagd. Daarna gaf hij het woord aan de voorzitter die hen allen bedankte voor het vertrouwen dat men in zijn persoon stelde. Hij bood van harte alle diensten aan die hij als voorzitter behoorde te verlenen bij voorkomende problemen. Daarbij vroeg ook hij om aller medewerking en begrip. Toen hij uitgesproken was, stelde de processie zich weer samen, op een teken van de korporaal en onder het snelle vierdelige ritme, waarbij de dansers, al dansende en zwaaiend met hun lansen, voort gingen. Het was een vlugge en vermoeiende pas, waarbij men langzaam

vorderde en die elke vijf minuten werd onderbroken door een strofe van de eerste hymne, “de Intocht” geheten. Zo werd de weg naar de plaza afgelegd onder het zingen van een waarlijk ‘kosmische’ hymne:

Velden van het landschap, laat ons door,
Want uw trouwe promessanten trekken op ter aanbidding.
(Refrein:) Laten zich wegen opendoen, en ons doorgang verlenen,
want we komen nu op onze bestemming.
Vermoeid trekken we verder, op zoek naar Maria,
door woestijnen en over bergen, maar vol vreugde.
We komen van verre met zoveel vreugde,
op zoek naar Maria en haar hofhouding.
De stralende zon gaat ons voor;
Bij de Karmel-tempel komen wij zeker.
Die toren daar ginds, verweg,
is dat niet het heiligdom dat we zoeken?
Kijk daar is de Tempel waar we zullen binnen gaan,
en daar zullen we allen gezegend worden.
We zijn van ver gekomen, onder de last van zoveel hitte,
op zoek naar Maria, de Moeder van de Heer.
Laten we allemaal, allemaal gelijk, voortgaan
naar onze Moeder, de Moeder van de Karmel.
Van het volk van Tocopilla zijn we gekomen, Vrouwe,
in ons lichaam een schuldige ziel meedragend.
Bij Uw heilige tempel, komen wij aan
om vergiffenis af te smeken, Moeder van de Heer.
Van Tocopilla zijn we gekomen, Vrouwe,
om op Uw feest te aanbidden, Soevereine Koningin.
(Zegen:) Geef ons, vrouwe, Uw zegen,
opdat we van U vergeving krijgen(8).

Zo zochten de processie-dansers, zingend en dansend, hun weg, als het ware de lange pelgrimsweg weer herhalend in liturgische en symbolische vormen. Toen ze aan de hoofdingang van de tempel kwamen, was er een gedwongen rustpauze. Drie andere dansgroepen wachtten al op hun beurt om hun entree in de tempel te doen. Elke groep kreeg precies vijfentwintig minuten om die ceremonie te voltrekken en werd op die tijd gecontroleerd door enkele directieleden van de Dansfederatie van Iquique. Tijdens deze rustpauze van anderhalf uur deelde de voorzitter samen met een van zijn dochters onder de dansers sappige sinaasappelen uit die afkomstig waren uit de naburige oase Pica. Er werd weinig gesproken. De dansers brachten hun danstooi wat in orde, of hielpen elkaar daarmee. Tijdens heel de wachtperiode werd de formatie en de orde van de processie volgehouden. Toen het moment van de entree naderde, zocht de korporaal, samen met de voorzitter, zich een weg door de menigte pelgrims, die opeengepakt op het platform voor de tempel stonden, om hun vereniging in te schrijven in het jaarregister van de Federatie. Daar ontvingen ze een volgnummer. De korporaal, weer terug bij de groep, speldde dit nummer vast op het vaandel. Hij keek voortdurend op zijn horloge en hield een korte inspectie onder dansers en muzikanten, lettend op de kleding van de dansers en de nieuwelingen onder hen. Hij bemoedigde degenen die bij deze ceremonie in de groep zouden worden opgenomen. Allemaal waren ze wat nerveus, maar heel bijzonder de drie novicen. Dezen droegen slechts een brede bruine band over hun burgerkleding, terwijl ze hun nieuwe danskostuum zorgvuldig opgevouwen in een pakketje aan de hand meedroegen, om het aan de Maagd aan te bieden en om haar toestemming en zegen te vragen. Hun mede-dansers gaven hun nog goede raad op enkele detailpunten van de initiatie-plechtigheid en de inkleding. Met de blik op het horloge om geen moment van de toegemeten tijd te verliezen, gaf de korporaal de muzikanten het teken de mars van de vereniging in te zetten.

Bij het horen van de eerste tonen, bewogen allen zich als door een electrische stroom, automatisch, en te midden van het gedrang van de pelgrimsmassa heen marcheerden ze door de hoofdingang naar voren in de tempel. De muziek weergalmde met overweldigende kracht in de kerkruimte, zozeer, dat men op de gevoelige lichaamsdelen de trillingen van de zware trommen kon waarnemen. De groep formeerde zich voor het miraculeuze beeld, dat verlicht werd door duizenden kaarsen. Niemand bekommerde zich om de blikken van het publiek, en men bemerkte ook niet het gedrang van de pelgrims die hun beurt afwachten om het beeld persoonlijk te begroeten. Het beeld van de vereniging bevond zich op dat moment achteraan in de processie, terwijl zich de persoonlijke begroeting van dansers en leden van het heilige beeld voltrok. Dit gebeurde met de grootst mogelijke ernst en eerbied, met diepe gevoelens van ontzag en vertrouwen, van dankbaarheid en van immense

vreugde en ontroering. Iedereen voelde zich gelukkig op dit moment dat zijn lang gekoesterde illusie werkelijkheid wordt. De blikken zijn gericht op het glanzende gelaat van de geliefde Moeder. In vele ogen blonken tranen van ontroering. Onder het geweld van de muziek en de mysterieuze glimlach van de hemelse Maagd, voltrokken alle onderdelen van de ceremonie zich als het ware door een automatisme of onder hypnose.

Na de begroetingen haalde de korporaal de novicen, die achter in de rijen stonden, naar voren en leidde ze langs de trap tot aan de voeten van de Maagd. Daar nam hij het pakje danskleren over en reikte het de Maagd aan. Haar handen raakten de kledingstukken, een voor een, zodat deze 'gezegend' werden. Vervolgens plaatste de korporaal de verentooi op het hoofd van de jongens, terwijl het meisje het haarlint omgebonden kreeg, dat haar danstooi moest bekronen. Tenslotte raakten de novicen met hun handen de armen van de Maagd en van haar kind aan, met een gebaar vol heilig ontzag en vertrouwen. Met deze omarming was de initiatie en de inkleding van de nieuwe dansers voltooid. Onmiddellijk gingen ze het trapje af, om met de hulp van hun mededansers de overige gezegende kledingstukken aan te trekken. In enkele ogenblikken was heel de ceremonie voltrokken. De korporaal gaf het teken de hymne van de "Binnentocht in de Tempel" in te zetten. Het ritme ging weer over in de snelle vierdelige maat en de korporaal zette de eerste woorden in:

Laten we binnen gaan, promessanten, in deze heilige tempel,

om Maria te zien, en onze aanbidding te doen.

(Refrein:) Van dichtbij komen wij U aanschouwen;

die schoonheid die we van verre al hadden gezien.

Welk een prachtige tuinen in Uw omheining;

wat een goddelijk werkstuk, van zoveel schoonheid.

Tot Uw heilige tempel zijn wij genaderd, Vrouwe,

om vergiffenis af te smeken, beschermende Moeder.

We zijn binnengetreden in deze heilige tempel;

O heilige tempel, geef ons toegang.

We zijn dansend gekomen, zingend gekomen;

We zijn gekomen, waar onze Moeder is.

Van verre plaatsen zijn we gekomen, Vrouwe,

om Vergeving af te smeken, Moeder en beschermster.

Hier vormen gepolijste esmeralden en bloemen,

feesten (sic!) en diamanten, Haar versiering.

Hier komen de prachtigste edelstenen

hun schittering en straling Haar aanbieden.

O heilige tempel, glorievolle ruimte;

hier woont dan onze hemelse Moeder.

Heilig paleis, waar God geleefd heeft;

stoel van zuiver goud, waarop hij gezeten heeft.

(Zegen:) Geef ons, Vrouwe, Uw zegen;

zodat we van U ook vergiffenis mogen ontvangen.

De tijd stond niet toe alle strofen te zingen. De korporaal keek voortdurend op zijn horloge. Toen het moment naderde dat de volgende groep dansers aan de beurt was, werd de laatste strofe, de 'zegen', ingezet. Daarop volgden de afscheidsbegroetingen van de vaandels en van elk van de dansers en de muzikanten. Tenslotte trok men zich in processie terug uit de tempel onder de klanken van de feestmars en richtte de stoet zich naar het tentenkamp.

De plechtigheid van de 'Intocht' had, inclusief de wachttijd, vier uur geduurd. Toen de groep de tenten naderde, werd het beeld onder de kapel-tent geplaatst. De korporaal deelde, alvorens de dansers heen te sturen, mee dat er die dag niet meer gedanst zou worden. Hij drong erop aan om vroeg te gaan rusten, omdat de volgende ochtend om 6 uur de ochtendgroet in de tempel plaats moest hebben, waarna op de plaza gedanst zou worden, voordat de zon heet werd. Daarna gaf hij toestemming om zich in de tenten terug te trekken en de danskleding te verwisselen voor burgerkleding. Er ontstond een drukke activiteit: de mannen legden vuren aan en vrouwen bereidden een snelle maar overvloedige maaltijd. Om zeven uur 's avonds konden allen eten. Daarna vertrokken de jongelui voor een kijkje op de plaza om de andere dansgroepen bezig te zien, die daar hun wisseldansen uitvoerden, maar ze waren vroeg weer terug om te gaan slapen. De harde muziek van de dansen die vrijwel de hele nacht werden voortgezet, scheen niemand te hinderen, evenmin als het weinige comfort. De dansers sliepen uitstekend.

De volgende morgen om half zes wekte de korporaal met een scherp fluitsignaal zijn mensen. Het was 14 juli. Het eerste licht van de dag verscheen aan de horizon boven de oostelijke cordillera. De kou was intens en doordringend. De onmetelijke afstanden, de majestueuze natuur van bergen en woestijnen en het mens en dier vijandige klimaat waren op dit vroege uur meer

dan indrukwekkend. Enkele mensen waren vroeg op weg, diep in hun dikke poncho gedoken, op zoek naar een broodverkoper. Voor zessen waren de vuren al weer ontstoken in het kamp van de 'Pieles Rojas'. Enkele vrouwen, met ongekamd haar, die zich met een deken tegen de kou trachtten te beschermen, kookten water en maakten thee klaar, als ontbijt voor de dansers. Deze verschenen rillend en bibberend en met slaapgezichten, en wasten zich met een minimum hoeveelheid water, wegens de kou en wegens de schaarste van dit element, en ze brachten hun danskleding in orde. Staande voets dronken ze hun thee.

Vijf minuten voor zes scheurde het fluitsignaal van de korporaal voor de tweede keer door de ochtend, om zijn mensen bijeen te roepen. Alleen degenen die een functie bij de cultus hadden, verschenen; de overige leden bleven in hun tent om een vriendelijker uur af te wachten. Er werd weinig gesproken. Iedereen leed kou. De groep bood veeleer een aanblik van ellende dan van feest. De onherroepelijke discipline eiste dit offer - naast veel andere - van de dansers. En ze wisten ook wel dat dit niet de enige 'versterving' was. Ze beklaagden zich ook niet, en ze kwamen ook niet in de verleiding hun tenten weer binnen te gaan.

De processie vertrok in de gebruikelijke volgorde, maar zonder marsmuziek, en richtte zich naar de hoofdingang van de tempel, de enige waardoor de dansgroepen in- en uitgaan. De uitgestrekte plaza was grotendeels verlaten. Er rookten nog enkele ashopen van de houtvuren die tot voor enkele uren gebrand hadden, om de nacht te verlichten en te verwarmen voor de dansers. De enige beweging op dit uur was van de steeds doorgaande stroom van pelgrims die aankwamen, met hun omvanrijke bagage. Toen de groep bij de tempel aankwam, moest men weer wachten op de beurt. Een Chuncho-dansgroep met zijn hoge vedertooi was bezig de ochtendgroet te zingen. In de tempel, waar nu geen geroezemoes van mensen was, klonken hun stemmen hol. Hetinterieur bood nu een heel verschillend schouwspel: een paar honderd pelgrims lagen zij aan zij langs de wanden te slapen, elk gewikkeld in zijn deken. De temperatuur, hoewel laag, voelde toch aangenaam aan als men uit de woestijnnacht binnentrad in de kerk. Dat kwam ook door de talloze kaarsen die de hele nacht hadden gebrand voor het beeld. En voor het altaar in de hoge nis defileerde nog steeds de onophoudelijke stoet pelgrims die het beeld persoonlijk wilden begroeten. Ook stonden er als altijd de 'levende kandelaars': promessanten die hun gelofte vervulden door kaarsen in de handen op te laten branden, staande voor het beeld. Voor de ochtendgroet mocht de dansgroep over vijf minuten beschikken. Toen de Chunchos klaar waren, gaf de korporaal van de Pieles Rojas het teken aan zijn muzikanten; met enthousiasme en met elektriserende kracht klonk het ritme van de trommen, dat de kleine processie

aanmoedigde en aan de voeten van de Maagd geleidde. Dezelfde ceremonie van begroetingen ging aan de ochtendhymne vooraf. Daarna veranderde het ritme, en de dansers, geleid door hun korporaal, zetten de wel bekende woorden van de hymne in, op een melancholische melodie in mineur.

Goede morgen, Moeder, onder allen de schoonste;

Dochter van de eeuwige Vader, onze Machtige Moeder.

(Refrein:) De Pieles Rojas van Tocopilla zijn het, die U groeten,

onze geliefde Moeder, heilige Moeder van de Karmel.

De strofen werden, zoals steeds, 'a capella' gezongen, maar het refrein werd zacht begeleid door de muzikanten. Aan het einde van het refrein zwol de muziek aan tot haar gewone kracht, alle kracht, en hadden de dansers enige ogenblikken om te dansen op de snelle vierdelige maat, 'sencillo' genaamd. Vervolgens, op een voor buitenstaanders onmerkbaar teken van de korporaal, hield de muziek op en zette men de tweede strofe in:

Met een zeer goddelijk lied stellen we ons hier aanwezig,

Om U hulde te betuigen, volgaarne en met eerbied.

Deze dansers, Pieles Rojas, die U komen groeten,

komen van verre landen, om hun gelofte in te lossen.

Maagd van de Karmel, we komen om U te begroeten,

Om U te kunnen roemen, aan Uw voeten, in Uw tempel.

Op Uw bloemrijk feest komen wij nu 24 jaar,

en aan Uw voeten knielen we neer op deze plechtige dag.

Laten we Maria begroeten, als hemelse Moeder,

U, Machtige Koningin, komen we de ochtendgroet brengen.

Op deze glorierijke dag zijn we gelukkig en tevreden

bij U te zijn, o Moeder van deze zondaars.

(Zegen:) Hier staan Uw Pieles Rojas, allen goed van hart;

hef Uw goddelijke hand omhoog, en geef ons Uw zegen.

Ze zongen de hele hymne. De vijf minuten waren allang om, maar er bood zich nog geen andere dansgroep aan en de Pieles Rojas konden ongestoord hun eerbetoon voortzetten. De dans-intermezzo's tussen de strofen werden ook steeds langer. Na de 'zegen' dansten ze nog wel tien minuten voort, tot een

Kuyaka-groep verscheen in de ingang van de tempel. Onmiddellijk gaf de korporaal het teken de eerste strofe van de 'Terugtocht' te zingen, waarvan de tekst luidt:

Lieve Moeder, we zijn gelukkig

in Uw tempel te staan, o gelukkige dag.

(Refrein:) Tevreden vertrekken we, na Maria gezien te hebben;

We trekken ons terug, vol blijdschap.

O, Maagd van de Karmel, Machtige Moeder;

Voor Uw Pieles Rojas zijt ge wonderdadig.

O, Heilige Maagd, Mystieke Roos,

We vereren U, Machtige Koningin.

Van de hemel zijt gij op aarde neergedaald,

een goddelijke macht voor Uw zondaars.

De glorierijke dagen van het jaar hebben we weer gezien,

Waarop wij U huldigen met veel vreugde.

Moeder van de Karmel, Hemelse Straal, in een

goddelijke spiegel, voor Uw Pieles Rojas.

(Zegen:) We trekken ons terug uit Uw heilige tempel,

Want wij hebben Uw zegen ontvangen.

De ceremonie van de ochtendhymne eindigde met de afscheidsgroet, en de processie stelde zich weer op om te vertrekken. Dansend trokken ze zich terug naar de deur, waar de muziek abrupt ophield om de Kuyaka's de ruimte te geven - een groep danseressen uit Iquique, die gekleed waren in zwart en groen, en die de traditionele lama-herderinnen van de Andes voorstelden.

De 'Pieles Rojas' trokken zich in stilte terug, en de korporaal leidde zijn groep naar een gunstige plek op de plaza waar men ongestoord de wisseldansen kon uitvoeren. De dragers van de baar plaatsten de Maagd voor de rijen van de dansers die, zoals gewoonlijk, in de richting van de tempel, en van het oosten, stonden opgesteld. Het vaandel en de vlaggen vonden hun plaats achter het beeld en de muzikanten stelden zich op een rij op, terzijde van de dansers. De oude Sergio kon nu pas voor het eerst zijn duivelsmasker opzetten. Allen waren ze gereed voor de eerste dans.

"De 'Vier in het Midden'", zei de korporaal tot de beide gidsen, die aan het hoofd van de rijen stonden. Daarmee gaf hij aan welke van de acht dansen zij moesten inzetten. Vervolgens gaf hij met een enkele blik aan de muzikanten het teken te beginnen.

Veertig minuten duurde de dans. Daarna werden de lansen in drie rotten gezet, tussen de beide rijen, en rustten de dansers, staande op hun plaats in de rij. Na een tweede wisseldans vertrok de groep in processie naar het tentenkamp. Het was ruim acht uur. De zon was verschenen boven de bergen in het oosten en liet zijn warmte nog aangenaam voelen. De leden van de vereniging waren nu pas bezig met opstaan en met hun toilet te maken. Nadat de dansers het beeld naar zijn eigen tent hadden gebracht, gingen ze zich verkleden om te ontbijten: brood met thee. Langzamerhand ontdooiden ze; de tongen kwamen los, de grappen, de plagerijen en het vrolijke gelach. Zo begon de tweede dag van het feest.

De ochtend verliep snel, want er moest gewerkt worden: het kamp opruimen, water halen en inkopen doen voor het middageten. Vooral bij de enkele waterpunten stonden lange rijen van meer dan honderd wachtenden.

Heriberto, nu zonder zijn danskleding, was in zijn rol als huisvader gelijk aan alle andere familiehoofden in het kamp. Terwijl Gloria, zijn vrouw, de bedden opruimde en de kinderen verzorgde, spande Heriberto de tent wat bij en ging op zoek naar brandhout en water voor de keuken. Gloria kon wegens haar baby niet of nauwelijks weg van de tent, en ook de twee kleuters eisten haar voortdurend op. Toen Heriberto, na drie kwartier wachten in de rij, terugkwam met water, waren de kinderen gewassen en gekleed. De tent werd gesloten en de hele familie vertrok om een kijkje te gaan nemen op de plaza. Daar waren op dat moment een veertigtal dansgroepen gelijktijdig hun dansen aan het uitvoeren, elk met zijn eigen muziekband. Voor een vreemdeling in La Tirana kon dit overkomen als een hels lawaai en een onverdraaglijk kakofonie, die de onmogelijke wanorde accentueerde welke veroorzaakt werd door het ongelimiteerde individualisme van veertig korporaals en een blind collectivisme van evenveel kuddeachtige dansgroepen. De gezichten van al die honderden zwijgende, zwoegende dansers hadden geen uitdrukking en weerspiegelden geen gevoelens of idee"en, geen dialoog of contact; maar ze schenen afgesloten te zijn en totaal onbereikbaar, als slaapwandelaars. Met omstanders ontbrak ook vrijwel elk menselijk contact. Ongetwijfeld waren er toeristen die slechts die indruk van wanorde, primitiviteit, onwetendheid, heidendom en gebrek aan beschaving bij zich hielden. Heriberto echter kende elk van de groepen en merkte een eindeloze reeks van details, gunstige en ongunstige, op bij elke groep en elke danser. Hij wist ze te waarderen of te laken volgens de in het heiligdom geldende normen en volgens de code van

de dansers zelf. 'Misplaatst' vond hij het dat een paar 'Gitano'-danseressen grapjes maakten tijdens het dansen; dat een meisje van een andere groep haar lippen had aangezet en oogschaduw had aangebracht; dat een jonge 'Moreno'-danser tijdens de rustpauze en 'met zij danskleding aan!' stond te praten met een meisje dat blijkbaar verliefd op hem was. Hij zag dat de processie van een nieuwe dansgroep, de 'Sioux', volkomen tegen de gedragsregels in een groep 'Kuyaka's' doorkruiste door 'even over te steken' tussen de danseressen en hun beeld door. Dit feit zou later problemen en discussies kunnen veroorzaken in de vergadering van korporaals. Heriberto onthield alle details die hij opmerkte.

Op dit uur werd de zon heet. Hij kocht een ijsje voor zijn kinderen, maar hij ergerde zich eraan dat de ijsverkoper het dubbele vroeg van de normale prijs. Hij groette de leiders van veel bekende dansgroepen, die van Noord en Zuid gekomen waren, van Arica tot Copiap'o. Hij hoorde nieuws, goed en droevig nieuws. Een dansgroep die verleden jaar nog groot en schitterend was, had zich in tweeÎn gesplitst ten gevolge van interne ruzie. Een nieuwe dansgroep, 'De Spanjaarden', die voor het eerst op het feest verscheen, leek meer belang te hechten aan de indruk die hun prachtige, weelderige kostuums maakten. Aan de kerkdeur troffen ze de 'Moreno'-groep van het mijnwerkerskamp Vergara, die zijn entree maakte; de groep als geheel was de protÈgÈe van de 'Pieles Rojas' van Tocopilla, die hen in La Tirana hadden geÔntroduceerd en ten doop gehouden: een hartelijke omarming van de beide korporaals, die elkaar vroegen naar de dansers en naar de reis. De korporaal van de 'Moreno' vroeg Heriberto naar een geschikt uur om de ceremoniÎle visite af te leggen bij de 'Padrino'-groep. Ze spraken af om drie uur 's middags.

Tenslotte gingen Heriberto en zijn gezin de kerk binnen langs de zij-ingang om de Maagd te begroeten en een pakje kaarsen aan te steken. In de ingang speldde een straatverkoper een medaille van de Maagd op Heriberto's kleren, terwijl hij hem een escudo vroeg. Bij Gloria en de kinderen deed hij hetzelfde. Heriberto betaalde zonder protest vijf escudos. Zo ging hij tot de Maagd met zijn gezin; hij richtte zijn blik lang op het gelaat, terwijl hij dacht aan zijn vrouw en kinderen en aan de angstige uren en dagen die ze doorgemaakt hadden bij de geboorte van de kleinste. Heel die geschiedenis kwam hem weer voor de geest, toen hij het lieve, roze gezicht van de Maagd aanstaarde, met de grote melancholische ogen. Hij wist dat hij de rekening van zijn dankbaarheid nog moest betalen. Morgen, op de vooravond van het feest, wilde hij zijn gelofte inlossen. Zo stond hij te denken, te dromen bijna. De drukte rondom drong nauwelijks tot hem door. Het was trouwens niet duidelijk wat al die mensen daar wel deden: bidden? kijken? of gewoon zich vermaken? Enkele aten een sinaasappel of zogen aan een citroen tegen de dorst. De ochtenddiensten van de dansgroepen die hun hymne kwamen zingen en dansen,

duurde ononderbroken voort, met hun allesoverheersende muziek. Er was een man bezig die hymnen op te nemen op de band. Heriberto merkte op dat hij een sigaret in de mond had. Hij ergerde zich mateloos aan dat dubbele gebrek aan respect: voor de tempel en voor de dansgroepen. Aan een lange hengel bengelde de microfoon en zo viste hij de liederen op uit de dansgroep, die hij wegens het gedrang zelf niet kon benaderen. De vloer van de kerk was bedekt met een dikke laag stof en zand, met stukken papier, sinaasappelschillen en ander afval. Tenslotte stak Heriberto zijn kaarsen aan en groette hij de Maagd ten afscheid, zich bekruisend en zijn kinderen hetzelfde voorhoudend. Gloria, die haar baby op de arm droeg, deed hetzelfde. Ze verlieten de tempel en wandelden door een lange nauwe straat, welke gevormd werd door de kramen van verkopers die hun koopwaar schreeuwend aanprezen. Die weg kiezen, betekende voor Heriberto geld uitgeven. Ze kochten enkel platen van de Maagd, een vlaggetje, wat glittersieraden voor Gloria en batterijen voor een zaklantaarn, alles tegen veel te hoge prijzen. Vervolgens bracht Heriberto zijn vrouw en kinderen weer terug naar de tent, terwijl hijzelf de baby droeg, want hij zag dat Glora moe was. Meteen vertrok hij weer:

"Ik ben even naar mijn compadre Alberto."

Het bleek dat Don Alberto naar het slachtterrein was gegaan met zijn zoontje Anacleto. Het was gewoonte op het feest lamavlees te eten. Het vlees is smakelijk en niet duur. Het slachtterrein was even buiten het dorp gelegen aan de oostzijde. Daar kwamen de Indiaanse lamaherders van de Andes en zelfs van de Boliviaanse hoogvlakte met hun lama's, alpacas en schapen. De koper kon in de omheining, waar het vee stond, een dier uitkiezen, dat de eigenaars dan verkochten en onmiddellijk voor hem slachtten. De dieren werden zo in de hals gestoken dat ze leegbloeden; dan werden ze gevild en gevierendeeld in tegenwoordigheid van de koper en van het publiek, dat zich verdrong om het schouwspel te zien. De Indiaanse vrouwen zaten gehurkt de ingewanden van de dieren te reinigen: niets ging verloren, ook de darmen en het bloed niet. De ingewanden, de huid, de kop en de poten waren voor de herders zelf. De rest werd gevierendeeld en aan de koper meegegeven.

Enkele Aymara's, mannen en vrouwen, hadden hun taak gedaan en zaten bij een vuurtje toe te zien hoe hun warme maaltijd, sissend en knetterend, op de houtskool lag te braden. Buiten de omheining stonden een jongen van 17 en een vrouw met een paar kleine kinderen ook toe te zien en zich vrolijk te maken over de Indiaanse herders. Heriberto voelde zijn verontwaardiging groeien toen hij merkte hoe ze de herders sarden en vernederden. Ze vroegen aanhoudend en vervelend om een stuk wollen koord, een Indiaanse sjaal, of wat ze maar zagen. De herders reageerden niet, maar ze hielden aan en de jongen nam een lange rietstengel en porde ze aan, opdat ze zouden reageren. Twee

keer sprong een Indiaan op en deed of hij de jongen wilde grijpen, waarop de plagers wegrenden. Intussen huilden de beide kinderen van angst vanwege de bedreiging en de korte vluchtpoging. Wanneer ze zagen dat het gevaar geweken was, kwamen ze terug en begonnen opnieuw met hun vernederend geplaag. Daarbij vroegen ze ironisch of ze ook menseneten lustten, en of ze een mensenmaag hadden; toen een van de herders - schijnbaar naief - bevestigend antwoordde, vielen ze bijna om van het lachen, en de vrouw zei:

"O, wij dachten dat jullie een aasgierenmaag hadden."

Bij dat vernederende schouwspel voelde Heriberto zich diep verontwaardigd. Deze 'pelgrims' handelden eigenlijk precies zo, volgens hem, als de 'dames van de katholieke actie' deden met de dansers. Dat bracht hem ertoe tussenbeide te komen en de plaaggeesten, met name de vrouw, terecht te wijzen, hoewel hij er eigenlijk niets mee te maken had.

"Ik weet zelf wel wat ik te doen heb," antwoordde de vrouw.

"Ik heb er de leeftijd wel voor om jou geen verlof meer te vragen."

"Dat is anders niet te zien," hield hij aan, "luister dan tenminste naar uw kinderen; die zijn het er blijkbaar ook niet mee eens."

De jongen zei geen woord. Kwaad om de vernedering - zo schenen ze het te voelen - dropen ze af. Heriberto wachtte met Don Alberto tot de slachters hun werk gedaan hadden. Toen droegen ze elk een halve lama naar het kamp; het voedsel voor ongeveer 40 personen op de dagen 15 en 16 juli. Op de terugweg naar het tentenkamp lichtte Heriberto zijn compadre in over het bezoek van de Moreno-groep, dat om drie uur die middag plaats zou hebben.

Na het middageten verzamelde de korporaal zijn mensen en maakte het programma voor de middag bekend: kwart voor drie moest ieder klaar zijn en moest de groep geformeerd worden om de ceremoniÎle visite te ontvangen. Daarna zou de processie naar de tempel gaan voor de vespergroet, gevolgd door enkele dansen op de plaza samen met de dochtergroep: de 'Morenos' van Vergara. En tenslotte, om ongeveer 9 uur, de avondgroet in de tempel. Ook gaf hij instucties om de ruimte voor de tent van de Maagd opgeruimd en netjes te houden, zonder papier of afval, omdat daar de ontmoeting met de 'Morenos' moest plaatshebben.

Toen de processie van de Morenos het kamp bereikte, wachtten de Pieles Rojas in formatie vÛÛr de Maagd, die opgesteld stond in haar tent met heel haar overvloedige bloementooi en haar weelderige gewaad, gereed voor de audiÎntie. De korporaal van de Morenos leidde de dragers van hun beeld tussen de rijen van de padrino-groep door tot voor de tent, waar hun beeld als een

hemelse bezoekster de Maagd van de Pieles Rojas groette met drie buigingen. Vervolgens kreeg zij een plaats ter linkerzijde van de gastvrouwe, terwijl haar vaandeldragers, na de begroeting, zich aan haar zijde plaatsten. Daarna naderde geleidelijkaan de hele processie van de Morenos voor de begroeting van de gastvrouwe, waarbij ieder afzonderlijk zich geknield driemaal bekruiste. Intussen waren de beide rijen dansers van de 'Pieles Rojas' inÈÈn geschoven tot een lange, hiÎrarchisch geordende kolonne, met de korporaal aan het hoofd. Hetzelfde deden de 'Morenos'. Vervolgens naderden de beide korporaals elkaar, voor de beelden, en omarmden ze eerst elkaar, dan de eerste dansleider en sucessievelijk alle dansers van de andere groep. Binnen enkele ogenblikken hadden alle dansers van beide groepen, in navolging van hun korporaal, elkaar met een omarming begroet, met inachtname van de hiÎrarchische orde wederzijds. Intussen speelden de gezamenlijk muziekkorpsen een mars.

Na de begroetingsceremonie liet de korporaal van de 'Pieles Rojas' de muziek zwijgen, terwijl hij de collega-korporaal de gelegenheid bood te spreken. Deze, met het respect dat een petekind betaamt voor zijn 'padrino', dankte voor de receptie en wenste de padrino een gelukkig en harmonieus feest toe, en een voorspoedige terugreis en afsluiting van de pelgrimage, terwijl hij de wens uitsprak dat de Maagd hun gebeden en verlangens zou vervullen. Tenslotte bood hij het verplichte geschenk van zijn groep aan de korporaal van de 'padrino'-groep aan. Deze ontving het pakket, gewikkeld in keurig nieuw cadeaupapier met een grote strik, en zonder het te openen legde hij het aan de voeten van de Maagd van zijn vereniging neer. Vervolgens nam hij het woord om de pete-groep welkom te heten. Daarbij gaf hij hun de verzekering dat alle leden van zijn vereniging trots waren op de pete-groep, die zich steeds voorbeeldig gedragen had in het heiligdom. Tenslotte bood hij op zijn beurt ook het cadeau van zijn vereniging aan de korporaal aan, die het ook onmiddellijk doorgaf aan zijn Maagd. Het beeld van een vereniging, alsof het een persoon gold van hogere sociale stand, stijgt in prestige door de geschenken, gewaden, sieraden en het geld dat men het schenkt.

Na de geschenkenuitwisseling was het de beurt van de voorzitters om enkele woorden te spreken. De voorzitter van de 'Pieles Rojas' nam de gelegenheid waar om de pete-groep uit te nodigen op de verjaardag van de oprichting van zijn vereniging, die 5 maanden later gevierd werd. Dit kwam niet spontaan op, maar het was tevoren in voltallige vergadering in Tocopilla overeengekomen, nadat de korporaal van de pete-groep in een privegesprek daarvoor belanstelling had getoond.

Tenslotte zongen 'padrinos' en pete-groep samen de hymne van de Associatie Tocopilla:

Over bergen en langs wegen

komen dansers om te zingen

Aan de koningin die in La Tirana woont

bieden de dansers van Tocopilla hun liederen aan.

Zij is de koningin en de gezegende moeder,

tot wie heel Chili hoort te bidden.

Voor al haar trouwe kinderen

schittert haar blik helder.

De ceremoniÎle visite eindigde met het afscheid en de drievoudige reverenties tot de Maagd.

Toen de pete-groep in processie was vertrokken, gaf de korporaal het teken de processie op te stellen en naar de tempel te trekken om er de beurt voor de vesperbegroeting af te wachten. Na bijna een uur wachten om gedurende 5 minuten de kerk ter beschikking te hebben voor een sterk gecomprimeerde ceremonie, trok de groep naar de plaza om zich te voegen bij de pete-groep, die haar eerste wisseldans juist had voltooid en nu rustte. De 'Pieles Rojas'-processie trok van achter naar voren tussen de beide rijen 'Morenos' door en plaatste het beeld weer naast dat van de pete-groep. Zonder reverenties begonnen de Pieles Rojas', op een teken van hun korporaal en begeleid door de beide muziekkorpsen, hun eerste wisseldans: vijf fluiten, vier grote en acht kleine trommen lieten heel hun volume horen om de luidruchtige en ongearticuleerde kakofonie die alle andere dansgroepen samen produceerden te overstemmen. Intussen vormden de dansers van de 'Moreno' een wacht om de opdringende toeschouwers op een afstand te houden. En toen de 'padrino' zijn dans beeindigd had, was het weer de beurt aan de 'Morenos' en werden de rollen omgekeerd. Omdat de voorzitter afwezig was, deelde de secretaris sinaasappelen uit onder de rustende dansers die veel last hadden van de warmte en de dorst. De korporaal vernam dat de voorzitter was weggeroepen voor een zieke in de tent van DoÒa Minerva; het was haar oude tante die twee van haar kleinkinderen, beiden dansers, op deze reis vergezelde. De oude vrouw leed aan astma en stikte bijna in de hitte en wegens de hoogte waarop het heiligdom lag: 1.200 m. boven de zee. Het was de taak van de voorzitter de verantwoordelijkheid voor zieken te nemen, zodat hij de vrouw naar het veldhospitaal liet brengen, waar een verpleger, na lang wachten, haar een injectie gaf.

Zo ging de middag voorbij. Toen de koude avond viel, wisselden de beide dansgroepen elkaar nog steeds met hun dansen af. Om 9 uur, tenslotte,

vertrok de 'Pieles Rojas'-groep aan het slot van de laatste dans zonder verdere plichtpleging in processie naar de tempel om zijn beurt af te wachten voor de laatste begroetingsdienst van die dag. Daarna trokken ze zich terug naar het tentenkamp, waar de korporaal zijn dansers wegstuurde met de aanwijzing dat de volgende morgen de promessanten hun geloften konden inlossen en dat de groep pas om twee uur 's middags weer zou dansen.

15 Juli, de Vesperdag van het feest van Onze Lieve Vrouw van de Karmel, van La Tirana. Al voor zonsopgang vertrokken de promessanten van de 'Pieles Rojas', vergezeld door familieleden, het tentenkamp vrijwel onbewoond achterlatend, in de richting van het calvariekruis aan de ingang van het dorp. De mensen rilden en bibberden van de kou en liepen langzaam voort in kleine groepjes en vrijwel in stilte. De begeleidende familieleden hadden tenminste een fles drinkwater bij zich, om de penitenten op hun lijdensweg te verfrissen. Behalve Heriberto moesten nog negen andere dansers hun gelofte van de 'geknielde kruisweg' vervullen. Op die lijdensweg zouden ze vergezeld worden door een of twee van hun meest intieme familileden: echtgenoot, broer, zoon of moeder, die diep medelijden zouden voelen en betonen met de penitent, zonder hem te kunnen verlossen of vervangen in zijn kwelling. Ze zouden hem alleen kunnen ondersteunen en zijn pad zuiveren van steentjes. Uiteindelijk stonden de promessanten helemaal alleen voor hun geweten, voor hun geloof en hun Maagd. In enkele gevalen wist zelfs de eigen echtgenoot het motief van de gelofte van de penitent niet. In dat geval ontzag men met eerbied, respect of ook bewondering de onbereikbare diepten van hart en geweten.

De groep richtte zich, droevig en bedrukt als de 'Burgers van Calais' naar het calvariekruis, om het torment te ondergaan. Heriberto gaf het voorbeeld en ging voorop. Hij knielde met zijn jongste kind in de armen en rillend van de kou, aan de voet van het kruis, om zijn kruisweg aan te vangen, die bijna drie uren zou duren. Gloria vergezelde hem, voetje voor voetje, met de beide andere kinderen aan de hand. Heriberto wilde niet ondersteund worden, zoals bij veel anderen gebeurde. Als man wilde hij zelf helemaal instaan voor zijn gelofte en deze punctueel volbrengen. Gloria had een tak van een Johannesbroodboom bij zich waarmee ze de grotere steentjes van zijn uiterst pijnlijke weg veegde. Halverwege begon de vermoeidheid hem ernstig parten te spelen, maar vastbesloten en onwrikbaar sleepte hij zich voort. Het kleinste steentje onder zijn knieÎn veroorzaakte vlijmende pijnscheuten. Hij bloedde. De zon brandde en drukte zwaar. Stof en hitte belemmerden zijn ademhaling. Het zweet droop hem van het voorhoofd. De baby in zijn armen, nauwelijks vijf kilo zwaar, begon te wegen als lood. Zijn gedachten fixeerden zich op een enkel punt: de Maagd. Intens bewust droeg hij zijn kind in de armen. Toen hij de tempel bereikte, voelde hij zwaar de bloedslag in zijn hoofd, die hem

versuft en duizelig maakte. Hij was uitgeput. Maar tevens stond het nog even duidelijk in zijn bewustzijn gegrift als aan het begin: “de gelofte moet ingelost worden”. Het moest gebeuren. Zijn knieÎn waren twee grote wonden, maar op dit moment waren ze verdoofd en ongevoelig geworden. Op een gegeven ogenblik leek het hem dat de vermoeidheid verminderde. Zo moest hij nog drie maal om de kerk heen kruipen. Elke meter moest hij veroveren en betalen met bloed en zweet. Daarna schuifelde hij langzaam op de knieen de kerk binnen, dankbaar voor de schaduw, het beeld van de Maagd tegemoet. Daar, aan de voeten van Maria, nam Gloria de baby over en tilde hem op om hem de Maagd te laten aanraken. De gelofte was vervuld. Heriberto voelde zich gelukkig, tevreden, en er daalde een grote gemoedsrust over hem. De pijn was volkomen bijzaak, en misschien zelfs een deel van de voldoening die hij voelde. Hij strompelde terug naar zijn tent.

De andere promessanten van zijn groep, die samen met hem aan de kruisweg waren begonnen, lagen al te rusten in hun tenten. Zij hadden de weg afgelegd zonder daaraan de drie ommegangen toe te voegen, zoals Heriberto. Als goede korporaal ging hij eerst zijn dansers even opzoeken. Hij had een zachte en geoefende hand om de wonden te verzorgen. Zoals elk jaar verpleegde hij zijn dansers, hij waste de wonden aan hun knieÎn met gekookt lauw water, en knipte met een scherp schaartje de bloedige stukjes huid af die los aan de wonden hingen. Tenslotte desinfecteerde hij de wonden met jodium. Zo verzorgde hij, als laatste, ook zijn eigen wonden.

Toen hij dat werk van de ‘Barmhartige Samaritaan’ had volbracht, legde hij zich te rusten in zijn tent, zonder trek in eten, maar met veel dorst, die hij met thee leste. Die middag moest hij de dansgroep weer leiden en de jaarvergadering van alle korporaals bijwonen.

De ‘Manke’ volbracht ook zijn gelofte, die echter heel anders was. Behalve de boot die al aan een paar oude peperbomen hing, moest hij een vijfponds kaars branden, evenals zijn vrouw. Samen met haar, ieder met een reusachtige kaars in de handen, had hij een plaats gekozen vlak voor het wonderbare beeld in de tempel. Daar stonden ze urenlang als vastgekluisterd aan de plek, alsof ze twee levende kandelaars waren, ‘om haar te bedanken’, als het ware zonder duidelijk omlijnde gedachten, dromend en kijkend naar het glanzende gelaat van de Maagd en het bedrijvig bewegen van de gelovigen aan haar voeten.

Degenen die geen andere gelofte hadden te vervullen dan die van te dansen, hadden al vroeg een plaats ingenomen in de lange rij van wachtende pelgrims die om de beurt de Maagd groetten en haar kleed aanraakten als een beschroomde omhelzing of een mysterieuze communie met haar, en als om

haar zegen door die aanraking mee te nemen. De rij wachtende pelgrims

was lang, zeer lang: hij liep de hele kerk door, zo naar buiten, waar hij zich nog 400 meter voortzette als een reusachtige slang die om de tempel heen lag. Met een heilig geduld verdroegen de pelgrims de hete zon, urenlang, terwijl de rij heel langzaam en met lange tussenpozen vorderde. Ieder, zonder uitzondering, wenste vurig hoe dan ook de Maagd individueel zijn eerbetoon aan te bieden, zijn smeekbede te doen om een of andere gunst voor zichzelf of de zijnen, haar zegen en haar vergiffenis te vragen. Bijna allen hadden prenten of medailles, karmel-bruine hemden (als scapulier) of andere voorwerpen bij zich, opdat de Maagd die door haar aanraking zou zegenen. Velen hadden geldbiljetten bij zich om ze vast te spelden aan het lange gewaad als teken van dankbaarheid voor een verkregen gunst. Velen ook 'betaalden' op deze wijze de gelofte van een vriend of familielid, die door ziekte of om andere redenen verhinderd was naar het heiligdom te reizen. Niemand had aandacht voor de teksten die op grote lappen karton waren geschreven en aan de wanden van de kerk bevestigd, en die vraagtekens plaatsten bij deze offers en penitenties. Ze zeiden: "Als gij uw offer naar het altaar brengt, en gij herinnert u daar dat uw broeder iets tegen u heeft, laat dan uw offer voor het altaar en ga u eerst met uw broeder verzoenen; kom dan terug en draag uw offer op" (Matt. 5:23-24). Andere teksten zeiden: "Beter dan kaarsen opsteken, is het uw bijdrage te offeren voor de charitatieve werken van de kerk" en "De meest welgevallige gelofte is: de naaste lief te hebben en te vergeven die u beledigt" en "Door Maria tot Jezus". Deze teksten leken werkelijk nutteloze kreten in de woestijn.

Datzelfde gold voor de priester die, onder alle bedrijvigheid van pelgrims en devoten rond de Maagd, "zijn" mis stond te lezen. Ondanks enkele dames die zich rond hem concentreerden, scheen de priester volkomen vreemd in dit milieu, als de eenzame vertegenwoordiger van een andere godsdienst. Zijn traditiegetrouwe aanwezigheid bij het feest gold echter als een noodzakelijke relikwie in de tempel, of als een stomme versiering die niemand hinderde noch diende, maar die de pelgrims node zouden missen als hij op het feest ontbrak.

Op die ochtend van de geloften-voltrekking werd Raquelita, het nieuwe petekindje van DoÒa Maria en Don Alberto, gedoopt. Het doopsel voltrok zich snel. De ceremonie die tot het meest wezenlijke beperkt was, voltrok zich in de sacristie, die veel weghad van een opslagplaats. De moeder en de peetouders waren gelukkig en tevreden, en na het doopsel omarmden ze elkaar als om een duurzaam verdrag te ratificeren. Om reden van het doopsel liet Don Alberto zijn vrouw een overvloedig maal van lamavlees bereiden.

Na de ceremonie van het doopsel keerde de voorzitter naar zijn zieke terug. Met het oplopen van de temperatuur, tegen de middag, werd het de oude

vrouw weer te benauwd en kreeg ze een nieuwe aanval van astma, erger dan die van de vorige dag. Weer terug in het veldhospitaal zei de verpleger dat ze naar Iquique gebracht moest worden; zo niet, dan zou ze in La Tirana nog kunnen sterven. Na kort beraad onder de bestuursleden werd het besluit genomen haar per taxi naar de stad te brengen. De voorzitter werd belast met de missie en mevrouw Minerva ging eveneens mee. DoÒa Maria zou de zorg voor de beide kleinkinderen van de oude vrouw overnemen, die naar het ziekenhuis in Iquique werd gebracht. Ze was er ernstig aan toe en kreeg zuurstof toegediend. Toen haar toestand na enkele uren wat verbeterde, werd besloten dat DoÒa Minerva zou achterblijven in Iquique en dat Don Alberto per bus zou terugkeren naar La Tirana. Omdat de kas van de vereniging leeg was, 'leende' Don Alberto haar uit eigen zak wat geld om een pension te betalen, hoewel hij wist dat Minerva het waarschijnlijk niet kon terugbetalen. "De volgende keer kan het mij zelf ook overkomen," dacht hij. Trouwens, als voorzitter van een dansvereniging wist hij al te goed dat die eer hem altijd al dergelijke onkosten had bezorgd.

Tegen de avond bereikte hij zijn tent weer, moe en zonder middageten, terwijl het nog wel de dag van het doopsel was. In de tent bevond zich alleen DoÒa Maria, die de wacht hield en die eten voor hem had bewaard. Allen waren naar de plaza gegaan om de fantastische en boeiende nachtwake mee te maken, waarmee het dansfeest zijn hoogtepunt bereikte.

Die middag had de dansgroep, ondanks de afwezigheid van Don Alberto en onder leiding van Heriberto, zorgvuldig zijn verplichtingen vervuld. Terwijl veel pelgrims en dansgroepen nog bezig waren met hun maaltijd, wachtten de 'Pieles Rojas' al aan de kerkdeur voor de ceremonie van de middaggroet, op het rustigste uur van de dag. Na deze ceremonie zochten ze zich een dansplaats op de plaza, die ze niet meer zouden verlaten tot na het zingen van de 'dageraadshymne'. Een goede dansplaats te veroveren voor de komende avond en nacht was een belangrijk punt, wegens de ontzettende mensenmenigte die de plaza weldra zou overstromen en het grote aantal dansgroepen, dat inmiddels de tachtig al was gepasseerd. Samen met de pete-groep brachten ze de hele middag dansend door. Van drie tot zes uur in de middag moest de korporaal zijn functie delegeren aan de eerste rij-leider, omdat hij de groep moest vertegenwoordigen in de korporaalsvergadering, die traditiegetrouw op dit moment gehouden werd in de patio van de pastorie.

Bij gelegenheid van de plechtige vergadering placht het bestuur van de federatie van religieuze dansverenigingen van La Tirana te Iquique een overzicht te geven van zijn activiteiten van het afgelopen jaar en van zijn plannen voor het komende jaar. Dit relaas kon, ook traditiegetrouw, rekenen op een storm van heftige kritiek van de kant van de achtentachtig autonome korporaals. Het was een harde vergadering, geheel in de stijl van de vakbonden, waarin

velen een actieve rol speelden; een vergadering die langzaam vorderde. Men discussieerde over de wel en niet uitgevoerde besluiten van het voorgaande jaar, vooral die welke betrekking hadden op de gezamenlijke liturgie van de dansers, de 'afdaling van de Maagd', het zingen van de 'dageraadshymne', de grote processie van de 16e juli; verder over de dagorde en de aan elke groep toegemeten tijd om de entree te maken, de begroetingsceremonies en vooral de in de tempel te voltrekken afscheidsceremonie. Ook andere, meer profane punten werden op deze jaarvergadering behandeld, zoals: de onvoldoende medische hulp in het heiligdom, de drinkwatervoorziening, die zeer onvoldoende was en waarbij woekerwinsten gemaakt werden door enkelen die tot ÈÈn escudo per liter vroegen, de woekerprijzen voor de huur van een patio of een schuur en de discussie met de kooplui die met hun kramen (en met de gemeente die daarvoor vette belasting ontving) de toch schaarse ruimte op de uitgestrekte plaza betwistten met de dansverenigingen. Tot de meest bediscussieerde punten behoorde, evenals voorgaande jaren, de volgorde van de 88 verenigingen in de plechtige processie, die tevens de orde van de afscheidceremonie bepaalde. Veel verenigingen moesten zo snel mogelijk van het feest vertekken, omdat de arbeidssituatie van de dansers anders in gevaar kwam. Andere verenigingen wilden zo snel mogelijk vertrekken om enkele dagen te rusten in de oase van Pica met zijn thermale baden en zijn overvloed van fruit en bloemen. In Pica was het van belang zo vroeg mogelijk aan te komen om een goede kampeerplaats te veroveren bij de beroemde 'Resbaladero', de zone van de warme baden.

Heriberto verveelde zich bij die vergadering, omdat een paar korporaals eindeloos doordramden en veel tijd opeisten voor hun nutteloze discussies. Hij zei:

"Wat komen die druktemakers eigenlijk doen in La Tirana? Waarom zijn ze niet meteen naar Pica gegaan om vakantie te vieren? Dan hadden ze ons tenminste met rust gelaten!"

Van de op deze vergadering aanwezigen kenden velen elkaar, hetzij als vriend, hetzij als rivaal, gedurende tien, vijftien jaar of meer. Men kende de levende geschiedenis van het heiligdom en alle details van de dansverenigingen die de tempel hadden bezocht, en de sprekers herinnerden onophoudelijk aan feiten uit het verleden: akkoorden, misdragingen, afspraken met de kerk, de politie, de handel, de gemeente; gedragsregels voor duivelsdansers, nieuwe dansverenigingen, preseance, enz. Met citaten en verwijzingen naar het verleden werd doorgaans een oplossing gezocht voor de nieuwe problemen. De oudsten en best geinformeerden over mensen en feiten uit het verleden beschikten daardoor over de beste argumenten in de discussie en leken tevens meer prestige en krediet te bezitten in deze lange vergadering.

Toen de korporaal van de 'Pieles Rojas' naar zijn dansers terugkeerde, had de zon haar kracht verloren en werden de schaduwen al lang. De eerste rij-leider, die hem had vervangen, beÎindigde juist een wisseldans, zodat de korporaal de helft van zijn dansers naar de tenten kon sturen om te gaan eten. De andere helft, die later zou eten, bleef achter om de dansplaats te bewaren, zodat de pete-groep van 'Morenos' rustig en ongestoord kon dansen. Alle niet-dansers van de vereniging die beschikbaar waren, vergezelden de korporaal om grote hoeveelheden brandhout te halen voor de traditionele kampvuren, die bij de nachtwake moesten branden. De korporaal at bij de tweede ploeg.

Toen de nacht inviel, was de grote plaza, die ruim 9.000 m2 besloeg, tjokvol met dansers, pelgrims en toeristen, in totaal zo'n 19.000 personen. Het was ook bijna onmogelijk zich te verplaatsen. Afzettingen van dansers verdedigden energiek de minimale ruimten waarbinnen de zustervereniging moest dansen. De toeristen hielden zich bezig met het schieten van ontelbare flits-foto's en met het maken van geluidsopnamen van de muziek. De dansers, van hun kant, kwamen er niet in het minst door onder de indruk. Ze waren de toeristen veeleer beu en ze verleenden hun zeker geen faciliteiten voor hun opnamen.

De 'Pieles Rojas' dansten om de grote vuren, die hen licht en warmte verschaften in de koude maar blije feestnacht, in afwachting van het magische moment - en hoogtepunt - van middernacht. De dichte menigte en het oorverdovende lawaai van alle luidruchtige muziekgroepen tesamen bepaalden het karakter en de sfeer van die feestnacht, die de dansers zo boeit.

Toen middernacht naderde, knalde en floot van alle kanten het vuurwerk en werden er torens en kunstwerken van bengaals vuur ontstoken; ook tijdens het oorverdovende geknal en de fantastische verlichting van het dansfeest speelden de tientallen muziekkorpsen door, elk met zijn eigen ritme en muziek. Enkele minuten later bereidden de dansers zich, gelijktijdig, voor om de 'dageraadshymne' te zingen. Het geknal en de orkestmuziek verstomden, en in een sfeer die bijna ernstig en sereen leek, hieven alle dansgroepen gelijktijdig elk hun eigen hymne aan. Ook de korporaal van de 'Pieles Rojas' zette de hymne in, zonder begeleiding van de muziek:

"Donkere, glimlachende dageraad, kom, ontsteek uw licht,

want het is de dag van Maria, en de troost van Jezus."

(Refrein:) "Gekroond met sterren, met sterren gekroond."

Tijdens het refrein speelden de muzikanten zacht mee. Daarna zwol het orkest aan tot volle kracht en bewogen de dansers zich ritmisch enkele minuten, bij het zwakke licht van de dovende houtvuren. Op dezelfde wijze

werden alle strofen uitgevoerd en afgewisseld:

"Kom, schitterende Morgenster, met uw helderheid en luister,

laat alle sterren komen om deze dag te verlichten.

Gekroond met sterren, met sterren gekroond.

In het oosten de dageraad van de hemelse glorie,

Lieve heilige moeder, temidden van kristallen stralen.

Gekroond met sterren, met sterren gekroond.

Kom zon, kom maan, met uw machtige licht,

Verlicht onze Moeder, onze hemelse Moeder.

Gekroond met sterren, met sterren gekroond.

Laat alle sterren komen om deze dag te verlichten,

Met geluk in het hart, haar nieuwe dag toejuichend.

Gekroond met sterren, met sterren gekroond.

(Zegen:) Neergeknield liggen Uw kinderen, allen goed van harte;

Verhef uw goddelijk hand en geef ons Uw zegen;

Gekroond met sterren, met sterren gekroond."

De laatste strofe, de 'zegen', werd geknield gezongen.

Na deze ontroerende ceremonie, die ook een grote vreugde betekende, een onmiskenbaar cosmisch en religieus moment voor de dansers, liet de korporaal de laatste wisseldans uitvoeren, alvorens zich in processie van de plaza terug te trekken en enkele uren te gaan rusten. De plaza liep langzaam leeg.

De volgende ochtend, bij zonsopgang, moest de 'Aurora'-hymne worden gezongen op de plaza. Omdat de korporaal van de 'Pieles Rojas' met zijn processie, zoals gewoonlijk, vroeg uit de veren was, kon hij op het moment van zonsopgang over de kerk beschikken om daar, vlak voor het beeld van de Maagd, de hymne te zingen. Deze hymne vervangt op de feestdag zelf, 16 juli, de dagelijkse ochtendgroet. Na de gebruikelijke riten van wachten, entree en begroetingen, brachten ze hun ochtendhulde aan de Maagd:

"De dag van zestien juli breekt aan;

Over de hele wereld breekt hij stralend aan.

(Refrein:) Kom, Pieles Rojas, kom vrolijk;

Laten we allen roepen: ‘Leve Maria’.

De dageraad is verschenen, over heel de aarde

En verspreidt hemels licht, totale helderheid.

Stralende hemel, ontplooi uw mantel,

Want vandaag wordt uw Heilige gevierd.

Hierheen geleiden haar vanuit het firmament:

De sterren en de hemellichten, met glans en luister.

Zing, volgels, even gelukkig;

Loof de Moeder bij haar sacrament.

Laten we zingen, broeders, met grote vreugde;

Vol vreugde deze dag vierend.

Laat de distelvink zijn zoete melodie aanheffen

En de Moeder eren op haar nieuwe dag.

(Zegen:) Zend ons, Vrouwe, Uw zegen;

Opdat we van U mogen ontvangen onze vergeving.”

Na de reverenties, die de ceremonie besloten, werden nog verschillende wisseldansen op de plaza uitgevoerd. Op dat vroege uur kon men nog een onbezet stukje plaveisel vinden, dat veel gemakkelijker danst. Toen later de ‘Morenos’ verschenen, gaf de korporaal hun de dansplaats over en vervolgens vertrok hij met zijn dansers in processie om te gaan ontbijten. Hij liet het beeld en de vaandeldragers achter, samen met de dragers; de Maagd, in gezelschap van de ‘erewacht’, ontving aldus ook het eerbetoon van de dansende pete-groep. De korporaal gaf zijn dansers verlof in danskostuum te ontbijten, want de ceremonies gingen onmiddellijk door. Na een snel ontbijt haastte men zich naar de tempel, niet in processie, maar ieder voor zich, om de ceremonie van de ‘Afdaling van de Maagd’ bij te wonen.

In de tempel van La Tirana bevinden zich sinds mensenheugenis twee beelden van de ‘Maagd van de Karmel’. Het originele en meest vereerde beeld staat in een nis in de rechter vleugel van het gebouw: een traditioneel beeld van de Karmel, gezeten met het Jezuskind op de linker arm. De moeder strekt een zegenende rechterhand uit naar de ‘Houthakker’, het beeld van een mannenfiguur, gekleed in 18e eeuwse dracht en geknield aan de voeten van de

Maagd. Deze beeldengroep wordt nooit verplaatst. Men zegt dat het beeld van steen is, en dat het ongelofelijk zwaar is. Anderen zeggen dat het gehouwen is uit de natuurlijke rots die zich ter plaatse bevond. Dit zijn legenden die meer op vrome fantasie berusten dan op waarheid. De beelden zijn niet van steen en ook niet onverplaatsbaar.

Het andere beeld van 'Carmela' bevindt zich in een nis boven het hoofdaltaar, 12 meter hoog. Dat beeld stelt de Maagd voor in staande houding. Het is iets meer dan een meter groot. Dit beeld wordt door de leden van een speciale cultus-vereniging verzorgd en bewaakt: de erewacht van de Maagd van Tirana'. Deze erewacht is er ook mee belast elk jaar op 16 juli 's morgens het beeld uit zijn nis af te laten dalen, op te sieren met nieuwe gewaden en sieraden en in processie door de straten van La Tirana te dragen. Vervolgens, op 17 juli 's morgens, wordt het weer teruggeplaatst in zijn nis. Elk van beide beelden heeft een eigen garderobe, die veel meer dan honderd gewaden omvat: tunieken en mantels alsmede kronen en andere sieraden die door devoten en pelgrims geschonken zijn. Overigens zijn andere Mariabeelden, zoals van het heiligdom Andacollo bijv., veel 'rijker' dan dat van La Tirana.

Die ochtend, tegen het uur van de 'Afdaling van de Maagd', liep de kerk vol, zodat de mensen schouder aan schouder stonden. Enkele erewachten bevonden zich hoog in de ruime nis van het beeld en brachten daar een takel in de nok in gereedheid, die het beeld samen met voetstuk en versiering neer moest laten. Aan dat voetstuk bevestigden zij honderden veelkleurige linten, waarvan ze de andere uiteinden naar beneden wierpen, in de mensenmenigte, waar iedereen een lint kon vasthouden en de Maagd mee in kon halen. Op die wijze ontplooide zich een fascinerend schouwspel door de prachtige waaier van linten die de pelgrims moest voorkomen als een regen van genade welke neerdaalde van het beeld over de mensenmenigte. Het was onmogelijk zich in die ademloos toekijkende menigte te bewegen, terwijl het genade-beeld langzaam, zeer langzaam afdaalde, als het ware uit de hemel op de aarde, de heilige grond van La Tirana. De spanning en de nerveuze verwachting waren bijna onverdraaglijk.

Terwijl de Maagd langzaam afdaalde, rolden degenen die een lint had en bemachtigd dat langzaam op. Op het priesterkoor, waar het beeld nee kwam, werd het door andere leden van de erewacht op een grote en zware draagbaar geplaatst. De dames van de Katholieke Actie hingen de Maagd nieuwe pronkgewaden om, plaatsten een zilveren kroon op haar hoofd, gaven haar een scepter in de hand. Met oorhangers van zilver, parelsnoeren en alle sieraden die haar majesteit konden verhogen, werd zij opgesmukt. Vervolgens werd de enorme draagbaar met bloemen en fruit opgesierd.

De dansers van de 'Pieles Rojas' verlieten de tempel onmiddellijk na de 'Afdaling' om hun plaats op de plaza weer in te nemen. De korporaal liet de lansen in drie rotten plaatsen in het midden van de dansplaats en zo wachtte de groep op het moment dat de Maagd naar buiten zou komen om de hoogmis in de open lucht bij te wonen.

Voor de kerk was een podium geplaatst van 10 bij 7 meter, waarop een groot altaar met baldakijn was opgericht. Kosters en priesters bereidden de details voor, om de bisschop te ontvangen die er de plechtige hoogmis zou celebreren. De tientallen dansgroepen op het plein hadden hun wisseldansen afgesloten en wachtten geduldig. Plotseling klonk er fanfaremuziek vanuit de kerk, die de komst van de Maagd aankondigde. Groot was de spanning van de mensen op de plaza, die begerig waren haar te zien verschijnen. Tenslotte verscheen zij in de ingang van de tempel, onder een boog van bloemen en fruit, hoog opgericht op haar draagbaar, met heel de majesteit van een vorstin. Op hetzelfde moment ging er een golf van knallend vuurwerk over de plaza, en van het dak van de kerk werden manden vol bloemblaadjes uitgestort, die als een sneeuwwolk neerdaalden over de Maagd. Het enthousiasme van de menigte laaide hoog op. Er klonk massaal viva-geroep, terwijl ook alle trommen roffelden en alle ratels van de honderden 'Moreno'-dansers knetterden. De overige dansers hieven hun lansen op, hun chontas, of wat ze maar als dans-attribuut bij zich hadden. De pelgrims zwaaiden met doeken of met hoeden. Na enkele ogenblikken, terwijl dit overweldigende geluid wat wegebde, hief een groot fanfarecorps, samengesteld uit verschillende dansgroepen, het nationale volkslied aan, terwijl de Chileense vlag werd gehesen boven de hoofdingang van de kerk. De massa van de pelgrims en dansers zong met veel enthousiasme het volkslied mee, dat de Maagd, staande in de opening van de hoge kerkdeuren, als hulde in ontvangst nam.

Na een nieuwe, maar minder hevige golf van 'viva's', zette de draagbaar van de Maagd zich in beweging. Ze werd gedragen door een veertigtal stevige dragers, die haar ter rechter zijde van het altaar onder het baldakijn plaatsten. Vervolgens kwam er een kleine stoet priesters uit de kerk naar buiten, allen in liturgische gewaden, en als laatste in de stoet de bisschop zelf, gereed om te pontificeren. Ze hadden een geluidsinstallatie ter beschikking, maar ze waren desondanks moeilijk te verstaan. De misgezangen die van tijd tot tijd werden aangeheven door een voorzanger, werden nauwelijks door een twintigtal kerkse vrouwen, die vooraan stonden, meegezongen, maar bij de pelgrimsmassa waren ze onbekend, en ze werden dan ook niet overgenomen. Dansers en pelgrims stelden zich tevreden met het geduldig gadeslaan van het trage, omslachtige en onbegrijpelijke ceremoniÎel, dat zich terzijde van de Wonderdadige Maagd afspeelde, als een noodzakelijk onderdeel van het

hoogfeest. Het groepje trouwe kerkmensen aan de voet van het altaar deed wel zijn best om luidkeels de misgezangen en de rituele dialogen te beantwoorden, maar ze waren een onbeduidende, wat vreemde minderheid. Ondanks het feit dat de roomskatholieke liturgie geheel uit de toon viel op dit kleurige en luidruchtige volksfeest; ondanks het feit dat de dansers zich zichtbaar verveelden tijdens die ceremonies, die wijdlopige gebeden en die lange preek van de bisschop, via de galmende luidsprekers waar niemand naar luisterde, gold deze pontificale hoogmis voor hen toch als een belangrijk onderdeel, dat het feest meer luister bijzette. Liever nog: het was een onmisbaar deel van het feest, dat zonder de bisschop niet compleet zou zijn.

Na de mis trok het wonderdadige beeld van Maria zich weer terug in de tempel. Als afscheid klonken weer de roffels en ratels en het viva-geroep, maar niet zo enthousiast als bij haar eerste verschijnen. De perlgrims op de plaza verwijderden zich om te gaan eten. De 'Pieles Rojas'-dansers kregen weer ruimte om een wisseldans uit te voeren, aan het einde waarvan de korporaal het teken gaf de processie te vormen en naar het tentenkamp te vertrekken.

Het middagmaal voor de dansers was werkelijk een overvloedig feestmaal van lamavlees. Heriberto en zijn gezin waren te gast bij hun 'compadres' Alberto en Maria. Ze genoten de traditionele 'kala purka'-soep (9) en de lamabout, rijkelijk besproeid met rode wijn, ook al was La Tirana tijdens de feestweek door de politie tot 'alcohol-vrije' zone verklaard.

In La Tirana bestaat een geprivilegieerde dansgroep; de 'Chinos' van Iquique, die de oudste rechten hebben en beschouwd worden als de oorspronkelijke dorpsbewoners die als gastheren alle dansgroepen ontvangen, welke van heinde en verre toestromen. De 'Chinos' of 'Dienaren' die nog de kolonialemijnwerkerskleding droegen als hun danskostuum, voeren dan ook nummer een in hun vaandel, ondanks het feit dat de (overige) nummers aan de verschillende dansgroepen wordenuitgereikt in volgorde van hun aankomst en eerste entree in de tempel, en ondanks het feit dat deze 'Chinos' doorgaans pas als laatsten, aan de vooravond van de grote dag, op het feest verschijnen. Bovendien heeft deze dansgroep het voorrecht het beeld van de Wonderdadige Maagd in de plechtige processie te voeren en de dragers te leveren voor de zware baar waarmee zij de gevaarlijk opdringende mensenmassa moet trotseren. Die baar moet gedragen worden door minimaal 32 personen, maar er dient zich een veel groter aantal kandidaten aan, die elk jaar strijden om een plaats te bemachtigen onder de dragers. Het gedrang rond de baar is levensgevaarlijk, vooral voor kinderen en bejaarden, die gemakkelijk onder de voet gelopen kunnen worden als ze zich te dichtbij wagen en in de mensenstroom meegesleurd worden.

De volgorde van de plechtige processie was als gewoonlijk: allereerst

de ‘Christus van de Wonderen’, herinnering aan een Peruaanse volksdevotie ten tijde dat La Tirana nog tot Peru behoorde: de dragers van deze Christus moesten de processie openen en zich een weg banen, min of meer met geweld, door de menigte. Zij voerden het beeld mee van een lijdende Christus gekleed in een paars gewaad, die onder het gewicht van een kruis op de knieen valt. Het tweede beeld dat meegevoerd werd, op twintig meter afstand van het eerste, was dat van Sint Jozef, de tweede patroonheilige van de kerk van La Tirana, die begin 20e eeuw in de tempel werd geintroduceerd als patroon van de arbeiders, maar waaraan verder niemand speciale aandacht besteedt. Tenslotte volgde de Wonderdadige Maagd van La Tirana zelf. De dansverenigingen, in volgorde van de nummers die ze in hun vaandel droegen, vulden de processie, maar al deze verenigingen gingen de processie vooraf, waarbij de laagste nummers zich aanvankelijk het dichtst bij de draagbaar van de Maagd bevonden en waarbij alle dansers achterwaarts lopend de route volgden en om beurten hun processiehymne zongen, met de blik gericht op het beeld.

In de korporaalsvergadering, daags tevoren, was besloten dat elke dansgroep slechts twee strofen van zijn hymne zou zingen. Een node toegezegde concessie, maar noodzakelijk, als alle dansgroepen aan de beurt wilden komen tijdens de rondgang van de Maagd.

Bij het vertrek van de processie zong de eerste dansgroep achteruitlopend een strofe, en daarna de strofe van de ‘zegen’, die geknield werd gezongen; vervolgens openden zich de rijen van de dansers om de reusachtige draagbaar door te laten, terwijl de eigen draagbaar, de vaandeldragers en de muzikanten van de groep het midden van de baan vrij maakten en van terzijde de passerende Wonderbare Moeder hulde brachten met hun reverenties. Dit alles was een uiterst moeizame manoeuvre, wegens het onbeschrijflijke gedrang, waarbij iedereen uit het publiek tot de ‘Moeder van La Tirana’ wilde naderen en de baar wilde aanraken. Onbegrijpelijkerwijs lukte de beweging steeds, alsof het aan de natuurwet beantwoordde volgens welke een rivier altijd zijn weg vindt naar de zee, evengoed via een brede bedding als door een enge bergkloof.

Toen de ‘Pieles Rojas’ zich tegenover de Maagd bevonden, gaf de korporaal, belast met de levensgevaarlijke en uiterst delicate manoeuvre, het teken en zijn dansers zongen uit volle borst:

“Hoe schitterend gaat Maria, met haar diamanten stralen,

De hele wereld verlichtend, en haar pelgrimerende kinderen.

(Refrein:) Kijk, kijk, kameraden, hoe onze Moeder voortgaat

temidden van die wolken, schoon en vol bloemen.”

(Zegen:) Laten we van Maria de genade verwachten, kameraden

want zo zullen we allen door haar gezegend zijn."

Uit tijdgebrek werden alleen de eerste en de laatste strofe gezongen. De overige strofen van de processiehymne zouden ze pas kunnen zingen op de dag van het octaaf, weer thuis in Tocopilla, waarmee de jaarcyclus van hun liturgie zou worden besloten. Deze strofen luidden aldus:

Hier gaat de zuivere Maagd, kostbaarder dan een anjelier,

Die we komen bewonderen, om haar schoonheid te aanbidden.

Allen begeleiden we U op Uw schone processie;

Op een draagbaar voeren wij U door heel het dorp.

Een schone pelgrimsvrouw voeren we mee in processie,

Met de rozenkrans in de hand, die God vergeving vraagt.

Uw kroon schittert als de stralende Morgenster

Die de hele wereld verlicht als de Ware Zon.

Uw rozenkrans is stralend en verblindt onze ogen,

En het kruis van de krans kan geen zondaar weerstaan.

Van de hoge hemel zijt Gij de geurige roos.

Moeder van Uw zondaars, Schone Dageraad.

Zuivere hemelse Maagd, Koningin van hemel en aarde,

Troost van Uw devoten, waarachtige Moeder.

Met de engel van Maria vieren we Haar zuiverheid.

Vol vreugde vieren wij Haar wonderen.

Allen begeleiden wij U in Uw processie,

Want op deze wijze vervullen wij onze devotie.

Laten we Maria aanbidden, want zo zullen we bereiken

Dat Onze Lieve Vrouw en Moeder ons beschermd."

Waarna de 'zegen' wordt gezongen.

Na dit allerbelangrijkste, bijna extatische moment leidde de korporaal omzichtig en behendig de operatie van de doortocht van het genade-beeld met zijn massale gevolg van dragers en pelgrims, waarna zijn dansers onmiddellijk

aansloten bij de voortrekkende processie. Op deze wijze vormde zich de stoet van dansgroepen weer geleidelijkaan in omgekeerde volgorde achter het beeld.

Toen de drie grote processiebeelden weer terugkeerden bij de ingang van de tempel, had de plaza zich ook weer gevuld met alle dansgroepen. Alvorens de kerk weer binnen te trekken, wendden de dragers de beelden nog eens om naar de indrukwekkende, ordelijk opgestelde dansgroepen, die over de hele plaza verspreid stonden. De apotheose van de processie bereikte haar hoogtepunt. Toen de Maagd en de beide andere Christussen hun blikken voor het laatst, bij wijze van afscheid, over de plaza richtten, waar een honderdtal dansgroepen elk om hun eigen Mariabeeld geschaard stonden, steeg weer het oorverdovende tromgeroffel, het geknetter van ratels en cymbalen, en de trillers van muziekinstrumenten op als een indrukwekkend afscheid, dat de pelgrims tot diepe ontroering bracht, en zelfs tot tranen. Het geluid moest tot vele kilometers in de omringende woestijn te horen zijn. De ovatie werd onderbroken door de grote fanfare, die opnieuw het volkslied inzette, evenals die ochtend bij het verschijnen van de Maagd. Aan het slot daarvan knalde en knetterde opnieuw het vuurwerk en zwol de ovatie weer aan. Terwijl de drie processiebeelden achterwaarts, en met neigingen naar de massa van gelovigen, werden binnengedragen in de kerk, klonken nog de viva's en wapperden nog de ontelbare zakdoeken, die de pelgrims ten afscheid zwaaiden. Het enthousiasme was duidelijk gemengd met droefheid en melancholie wegens het afscheid en het harde, profane, dagelijkse leven dat wachtte. De meeste pelgrims hadden daarbij tranen in de ogen.

De korporaal rekende zijn dansers voor, dat diezelfde nacht om half een de groep aan de beurt zou zijn voor de ceremonie van het afscheid in de tempel. Om acht uur begonnen de afscheidshymnen, waarbij elke dansvereniging precies 30 minuten toegemeten kreeg. De 'Pieles Rojas', met nummer 10 in het vaandel, zouden dus om 00.30 uur present moeten zijn. Deze ceremonies gingen de hele nacht en de beide volgende dagen en nacht ononderbroken door.

Het vooruitzicht op die plechtigheid, de droevigste van heel het feest, bedrukte de dansers van de 'Pieles Rojas'. Het avondeten had niets van de feestelijke sfeer die die middag en de voorgaande dagen kenmerkte. Enkelen trokken zich onmiddellijk terug en strekten zich in hun tent uit, vermoeid en neerslachtig. Anderen maakten nog een wandeling over de plaza waar niets meer over was van de euforie van die dagen. De duisternis, niet meer verlicht door vuren, was gevallen; een enkele dansgroep danste nog, in afwachting van het fatale uur van het afscheid, dat weldra aanving.

Later in de nacht heerste er een sfeer van grenzeloze droefheid en berusting in de tempel, waar de dansgroepen elkaar opvolgden om het afscheidsritueel te vervullen. Van tijd tot tijd moest er een danser uit de rijen worden weggedragen, want de beklemming en de wanhoop veroorzaakte zenuwtoevallen en flauwtes, met name bij de vrouwen en de adolescenten onder de dansers. De muziek, met lugubere roffels van de trommen en snerpende trillers van de fluiten, klonk intens droevig en wanhopig. De rite van het afscheid van de dansers die voorgoed afscheid namen als dansers van hun groep, bracht sommigen tot aan de rand van de wanhoop, op het moment dat de korporaal hun de danskleding - een heilig en veel gekoesterde symbool van goddelijke bescherming en veiligheid - uittrok, als teken dat ze zich definitief terugtrokken van hun gelofte en van hun dansgezellen. Op dat moment voelden de meesten zich totaal en grenzeloos verlaten en wanhopig. De afscheidsceremonie in La Tirana is altijd een zwaar beladen maar ook een veel besproken ritueel. De danskleding is een sterk symbool, een stuk van de drager zelf, teken van persoonlijk toebehoren en bijzondere bescherming van de Maagd. Daarom voelen velen zich “alsof ze in een zwarte afgrond van wanhoop vallen” of “alsof hen de ziel uit het lichaam wordt gescheurd”, volgens hun eigen uitdrukking, wanneer die rite van het afscheid, het afleggen van de rituele danskleding, aan hun wordt voltrokken.

De dansers die het danskleed niet afleggen - dat is de grote meerderheid - en die het volgend jaar weer hopen te dansen, voelen een diep en droevig medelijden met de kameraad die voorgoed afscheid neemt na jarenlang de hevige emoties van dit feest samen doorleefd te hebben. Vooral de korporaal lijdt onder die ceremonie, want hij beschouwt de dansers die hij opgeleid heeft en die hij voorgegaan is in de liturgie, “alsof het zijn eigen kinderen zijn”.

De korporaal moet het verplichte ritueel evenwel met een ijzerharde discipline vervullen ook al “breekt hem het hart” wanneer hij zich van de smartelijk taak kwijt “zijn” dansers het symbool van hun illusie te moeten afnemen. Hijzelf, als korporaal, heeft de danser opgeleid, gevormd, ingewijd, raad gegeven en vergezeld, zoveel jaren lang, op alle momenten van droefheid en vreugde. “Hoe kunt u denken dat een korporaal niet gaat houden van zijn dansers, wanneer hij jarenlang samen met hen het feest van La Tirana heeft beleefd?” “Voor een korporaal is dat het allerdroevigste moment, wanneer een danser zich terugtrekt.” “Het is droevig omdat zij bijna zijn als je eigen kinderen.” “Wanneer ik een van mijn dansers de kleding moet afnemen, lijd ik evenveel als hijzelf. Ik voel mijn borst beklemd, als met een groot gewicht dat me belet te ademen, en mijn keel sluit zich. Ik stik bijna van verdriet, en dan kan ik de hymne niet inzetten.” Alle leden van de vereniging begeven zich naar deze ceremonie met de vaste wil hun taak te vervullen, die ze tegemoet gaan

als een onontkoombaar noodlot. Ze weten dat ze er doorheen moeten en ze doen heldhaftige pogingen, in die ogenblikken, om zich niet aan hun emoties over te geven, om de ceremonie ten einde toe te vervullen, en om het gevaar van een zenuwinstorting voor te blijven. Maar wanneer iemand de emoties echt te veel worden en instort, dan volgen hem onvermijdelijk ook anderen. De danser die flauwvalt voordat hij de danskleren heeft afgelegd, is niet ontslagen, en de korporaal kan hem in die toestand niet ontslaan. In dat geval dient hij het volgende jaar met de dansgroep terug te keren, totdat hij zijn kleding heeft afgelegd.

De dansers die zich niet terugtrekken zijn al evenzeer ontroerd en droevig gestemd. Ze beleven gevoelens en gedachten aan de dood, en dit is ook het thema van de afscheidshymnen. “Wie weet of we de Maagd nog terug zullen zien? Wie weet of we het volgend jaar nog leven?” vragen ze zich af. De familieleden staan de dansers bij tijdens deze laatste en zwaarste ceremonie; ze bemoedigen hen, ze geven hun water te drinken of wissen hen het voorhoofd en de hals af met natte doeken, terwijl ze liefdevol aandringen om door te zetten tot het einde. Wanneer een danser naar buiten wordt gedragen met een zenuwaanval of in een toestand van bewusteloosheid, dan gruwelen de toeristen en veel anderen van dat schouwspel, en ze keuren het af: “Wie denk je dat ze daarmee behagen?” vragen ze en ze vinden het een ongelofelijk barbarisme, dat niet meer zou moeten bestaan en niet meer zou mogen worden toegelaten “in deze tijd en op dit beschavings-niveau”.

De dansers van de ‘Pieles Rojas’ kenden heel dit drama. De korporaal kende zijn pijnlijke plicht en zijn zware verantwoordelijkheid ten opzichte van de dansers en van de Maagd deze laatste en moeilijkste ceremonie tot een goed einde te brengen.

Die nacht, op de aangegeven tijd, deed de droevige processie zijn intrede in de tempel, zoals steeds, en alle leden zonder uitzondering waren aanwezig. Mannelijke begeleiders waren aanwezig om eerste hulp te bieden. Familieleden waren voorzien van flessen koud water.

Op de marsmuziek begaven de beklemde promessanten zich naar voren, waar ze zich opstelden voor de Maagd en haar hun persoonlijk reverenties aanboden, de een na de ander. De korporaal zette de eerste afscheidshymne in, op een droevige melodie en met woorden vol melancholie:

“Kom kameraden, goed van harte;

bedroefd gaan we afscheid nemen van de Maagd van de Karmel.

(Refrein:) Kom kameraden, allemaal samen;

We gaan onze Moeder vergiffenis vragen.

Hoe droevig is het ogenblik, dat we moeten vertrekken;

Geef ons leven voor het jaar, opdat we allen terugkeren.

Kom, kom pelgrims, kom hier aanbidden,

Want na zoveel vreugde gaan we ons terug trekken.

We zijn Pieles Rojas, zonder roem of waarde,

Die het diep in hun hart voelen, dat we afscheid moeten nemen van U.

(Zegen:) Geef ons Vrouwe, Uw zegen;

Opdat we allen Uw vergiffenis mogen ontvangen."

De dansers zongen met de ogen vol tranen. De korporaal moedigde hen aan om luid te zingen, zo hard als ze konden. Maar het volume van hun gezang was lang niet meer zo sterk als bij de blijde begroetingshymnen van de vorige dagen. Toen het lied uitgeklonken was, lieten de muzikanten weer een mars horen.

Lang tevoren hadden twee dansers al te kennen gegeven dat ze de vereniging zouden verlaten. Een van hen was een meisje dat binnenkort zou trouwen en dat naar verwachting het komende jaar niet in staat zou zijn te dansen. De andere was een jongen die naar het zuiden van het land ging omdat hij daar werk gevonden had. In een ceremonie die verraste door de snelheid waarmee de korporaal te werk ging, nam hij diadeem en kap af van de danseres, die haar burgerkleding onder haar danskleren droeg. Dan maakte hij de rok van het dansuniform los. Het arme meisje huilde overvloedig en liet, helemaal passief, de ceremonie aan zich voorbij gaan. Ze snakte naar adem, maar haar moeder stond naast haar om haar te bemoedigen. Met een natte doek verfriste ze haar voorhoofd en hals. Daarna stond de korporaal in twee stappen bij de jongen en ontdeed hem, ook als bij verrassing, van zijn gewijde kleding. Onmiddellijk daarna zette hij de hymne van 'het laatste afscheid' in:

"De laatste dag is gekomen van Uw heilig feest;

Na zoveel vreugde vertrek ik, maar met welke gevoelens!

(Refrein:) Uw Pieles Rojas gaan, ze gaan allen wenend;

Geef ons leven voor een jaar, zodat we allen terugkeren.

Ach lippen, hoe dit afscheid uit te drukken!

Ach ogen, hoe te wenen om het afscheid van vandaag."

Tussen de verschillende strofen in veranderde de muziek in geroffel afgewisseld met harde slagen, om de rollende donder uit te beelden. De fluiten met hun trillers sneden als scherpe messen om het torment te accentueren. Het was een uiterst expressieve en heftige muziek die met gedruis en geraas een chaotische en apocalyptische sfeer wist op te roepen, zodat de "krachten van hemel en aarde geschokt werden" en het einde der wereld nabij leek.

Onder dit cosmische geweld lagen de dansers geknield en schuifelden ze achterwaarts, de meesten overvloedig en soms hoorbaar wenend, enkelen met een starre en verbeten uitdrukking in de neergeslagen blik. Hun familieleden bemoedigden hen om toch vol te houden en richtten hen op, wanneer hun krachten het leken te begeven. Plotseling viel een meisje bewusteloos neer; het meisje dat zojuist haar gewijde kleding had afgelegd. Ze werd door haar vader de kerk uitgedragen. De korporaal die zijn verantwoordelijkheid voor elk van de dansers wist, overzag helder de situatie, die vreemden zouden betitelen als chaotisch en panisch. Ondanks zijn eigen gevoelens en emoties wist hij de leiding te houden van de onontkoombare rite. Telkens wanneer de droevige stoet een vijftal meters achteruit geschuifeld was onder het stormachtige tussenspel, zette hij de volgende strofe in. De dansers jammerden meer dan dat ze zongen:

"Is het mogelijk dat ik ga, is het mogelijk, Moeder?

Is het mogelijk dat ik vertrek, tot over een jaar vandaag?

Sta niet toe, grote Vrouwe, dat een zondaar verloren gaat;

Het is niet mogelijk Moeder, dat hij met smart vergaat.

Adios, souvereine Maagd, Adios, heilige tempel;

Adios, volk van La Tirana; ik ga ongetroost.

Goddelijke Moeder, laat ons vergeving van schuld toekomen;

Bid voor ons zondaars, die om Uw aandacht smeken.

Als God ons leven geeft, zullen we over een jaar terugkomen;

Als we dan echter begraven zijn, zullen we in vrede rusten.

In deze kwelling ween ik mijn afscheid;

Hoe de tranen te verdragen, die dit afscheid veroorzaakt.

We gaan vertrekken, op dit uur;

Als God ons het leven geeft, zullen we over een jaar terugkeren.

Adios, moeder van de Karmel, Adios, Goddelijke Gelofte;

Ik ga ontroostbaar, na zoveel vreugde.

Adios, barmhartige Moeder, Adios, Goddelijke Gelofte;

Adios, troost in mijn droefheid, Adios, leven van mijn leven.

(Zegen:) Geknield vragen Uw Pieles Rojas Uw vergeving.

In de deur van Uw tempel, geef ons Uw zegen!"

Toen ze, geknield achterwaarts schuifelend, de tempeldeur hadden bereikt, verstomde de apocalyptische muziek. Allen stonden op en de processie werd gevormd om zich in stilte naar het calvariekruis te begeven. Het was ÈÈn uur 's nachts. De dansers kwamen wat op krachten door de koude nachtlucht en de rustige sfeer van de woestijnnacht met de

dicht bezaaide sterrenhemel. Velen weenden stil, allen waren ze nog diep onder de indruk. De korporaal huilde ook, onmerkbaar.

De stille processie bereikte het calvariekruis, waar het feest enkele dagen geleden een aanvang had genomen. De groep stelde zich op voor de laatste ceremonie.

Heriberto richtte enkele afscheidswoorden tot de groep, zoals van hem als korporaal werd verwacht. Er heerste een diepe stilte en het geluid van de plaza drong nauwelijks tot deze plek door, waar de koele en mysterieuze nacht de dansers en hun familieleden dichter tot elkaar bracht en een intieme sfeer schiep. Heriberto sprak zacht en ontroerd. Elk woord van deze ceremonie zou worden verstaan en onthouden:

"Als iemand klachten over mij heeft, kan hij het nu in alle vrijmoedigheid zeggen".

Stilte. Niemand had iets tegen de korporaal te zeggen.

"Hij kan het rustig zeggen," herhaalde hij, en weer wachtte hij. Dan vervolgde hij:

"Als God het wil en de Maagd me bijstaat, dan ga ik het komende jaar werken voor twee nieuwe grote trommen van koper en twee kleine trommen."

Een woord dat gegeven is aan de voet van het kruis, is heilig en geldt als een eed.

"En vergeef mij wat ik fout heb gedaan," zo eindigde hij zijn korte maar geladen toespraak.

Onmiddellijk begaf hij zich naar de eerste rij-leider en in stilte omarmde

hij hem, vervolgens de tweede, en vervolgens alle andere dansers en de musici, allen op volgorde van hun rang. De dansers, te beginnen bij de eersten, volgden zijn voorbeeld onder een heilig zwijgen, dat de sfeer beheerste. De niet-dansende leden deden hetzelfde.

Vervolgens namen de dragers de baar van de Maagd op en droegen haar weg onder een vrolijke mars die de ontroerde sfeer verbrak, in de richting van het tentenkamp. Onderweg zongen ze uit volle borst de hymne van de vereniging.

“Het is volbracht,” zei de korporaal met een zucht van verlichting. De voorzitter voelde zich eveneens opgelucht De terugreis was nog maar een kleinigheid.

19 juli. Terug in Tocopilla kwam Beto tot de onplezierige ontdekking dat een ander zijn werk in de mijn had gekregen. De baas was hem nog twee weken loon schuldig. Maar uit ervaring wist Beto dat het moeilijk zou zijn dat geld nog te krijgen. Hij ging weer vissen met zijn vader.

CachupÌn ging terug naar het ziekenhuis, maar de dokter was verontwaardigd en wilde hem niet meer opnemen. Een andere zieke nam zijn plaats in.

Tuca werd ook door een pijnlijke verrasing getroffen. Zijn ezel was verdwenen. Na veel navraag bleek dat een paar jongens uit de buurt het dier aan een circus hadden verkocht als voedsel voor de leeuwen, in ruil voor een paar toegangsbewijzen. Het circus was alweer vertrokken. Tuca zei bedroefd: “Nou heb ik niets meer te doen.”

Sergio nam zijn plaats op de pier weer in waar hij de vissers zag uitvaren en afmeren, en waar hij raad gaf in allerlei problemen die zich in de haven aandienden.

Alberto en zijn compadre moesten de octaaf-viering nu voorbereiden, dat is de eindceremonie waardoor de liturgische cyclus van het feest van La Tirana besloten wordt met een processie door de buurt en een feestelijk slot, voor zover de uitgeputte verenigingskas dat nog toelaat. Daarna konden ze pas rust nemen.

Anita en haar “Gringo” die elkaar definitief gevonden hadden in La Tirana, dachten alleen nog aan hun huwelijk, ook al hadden zij geen van beiden werk of kans op werk. Zij zouden bij Anita’s ouders intrekken want: “je kunt die kinderen toch niet op straat zetten”, zo vonden ze en: “als er zeven eten, dan kunnen er ook acht eten”.

12. DE CENTRALE.

De Gringo, die inmidels met Anita getrouwd was en lid van de vereniging van Madrid was geworden, werd door de vergadering voorgesteld als tweede afgevaardigde naar de Centrale van Dansverenigingen. Hij was nog altijd werkeloos, hoewel hij intussen een plaatsje als eerste invaller had veroverd onder het personeel dat in de vrieskamer van de vissershaven werkte. Meestal werd hij in de weekeinden een ochtend of een middag opgeroepen. Verder beschikte hij over veel tijd en weinig geld. Daarom had hij zich ook niet verzet tegen zijn voordracht als afgevaardige van "Madrid" bij de Centrale, en evenmin als bestuurslid van de voetbalfederatie van Tocopilla en als afgevaardigde bij de sportfederatie. Hij werd snel een geroutineerde spreker op die vergaderingen en hij deed er ook enige bestuurservaring op. Via de sportfederatie was hij goede vrienden geworden met de familie Rosales in Calama. Hun nieuwe dansvereniging, "Chuncho", had in 1968 moeilijkheden gekregen met de Associatie van Ayquina te Calama en daarom wilden ze naar La Tirana ter bedevaart gaan. Frank Dee wist het voor hen zo te regelen dat de Centrale van Tocopilla de nieuwe Chunchos als "gastvereniging" in La Tirana zou presenteren. Het volgende jaar, 1969, sloten de "Chunchos van La Tirana" zich bij de Centrale van Tocopilla aan en werd Frank hun gevolmachtigd gedelegeerde bij die Centrale, zodat hij op de vergaderingen over twee stemmen beschikte. Intussen was hij dat jaar ook tot secretaris van de "Pieles Rojas van Madrid" gekozen, een taak die hij uitstekend verrichtte. In de AssemblÈe, de maandelijkse voltallige vergadering van de Centrale, wist hij de zaken van zijn beide verenigingen uitstekend te bepleiten. In discussies was hij het die doorgaans als laatste het woord vroeg en dan in alle rust, maar steeds met doeltreffende argumenten, zijn standpunt verdedigde. Ook tegenover de discipline-raad en het dagelijks bestuur van de Centrale wist hij goed zijn woord te doen. Op de vergaderingen van zijn eigen vereniging was het zijn taak verslag uit te brengen van wat er in de Centrale en bij andere dansverenigingen te doen was geweest. In enkele jaren tijd was hij voor Don Alberto een onmisbare steun geworden en hij nam hem veel corvee-werk uit handen, als brieven schrijven, invitaties rondbrengen en formaliteiten afwikkelen. Die steun kwam bijzonder van pas, omdat zijn compadre Heriberto datzelfde jaar naar Arica verhuisd was, waar hij werk had gevonden als busschauffeur. Moeilijker was het, een goede korporaal te vinden. Beto leek de aangewezen opvolger, omdat hij de oudste en meest ervaren danser was. Maar hij miste veel vaardigheden van Heriberto, vooral diens spreekvaardigheid en geduld ontbraken hem. Ook Heriberto's pedagogische gave miste hij, maar hij deed zijn best.

Anita, de vrouw van de Gringo, die voor de tweede keer zwanger was en daarom weer niet kon dansen, had er al verschillende keren bij hem op aangedrongen, om in haar plaats te dansen, maar daar voelde hij niets voor. Gedurende de feestweek in La Tirana had hij het trouwens erg druk met de

controlediensten die de Centrale hem daar toevertrouwde bij de cultus in de tempel en tijdens de grote processie.

De Centrale groeide tussen 1966 en 1971 van elf naar achttien aangesloten verenigingen. De "Gringo" bezat een groot aandeel in die groei. Door zijn sportrelaties met de clubs van Maria-Elena, een salpetermijn in de woestijn, op 70 km afstand van Tocopilla, had hij de eerste contacten van de vier dansverenigingen van dat mijnwerkerskamp gelegd met de Centrale, waarbij ze zich een jaar later ook aansloten. Ook was het de Gringo die een nieuwe vereniging van "Morenos van La Tirana", opgericht in 1970 door de kopermijnwerkers van Chuquicamata, niet ver van Calama, als kandidaat-lid bij de Centrale van Tocopilla kon introduceren. In 1970 en 1971 waren er in Tocopilla zelf ook twee nieuwe pelgrimsverenigingen gesticht; eerst een "Gitano" en toen een "Chuncho". In 1969 werd de Gringo door de Centrale met nog vier anderen afgevaardigd naar het Eerste Congres van de Federatie van Iquique, waar hij met succes de stellingen van de Centrale verdedigde voor een betere organisatie van de massale processie in La Tirana. Vervolgens werd hij in 1971, mede dank zij deze successen, tot bestuurssecretaris van de Centrale gekozen.

Beto verging het niet zo goed. Het bleek voortdurend dat hij als korporaal de persoonlijkheid en de rijpheid van Heriberto miste. Daarom waren zijn dansers soms weerspannig, waarop Beto dan met te zware sancties reageerde en een conflict veroorzaakte. Dat was het eerste jaar twee keer voorgekomen. Het zat Beto ook behoorlijk dwars, dat de discipline-raad hem niet onvoorwaardelijk in het gelijk had gesteld. Een veel ernstiger probleem rees er voor hem in het tweede jaar van zijn korporaalschap. Hij was na twee jaar van geduld - en niet veel meer dan precies dat verlangen zonder woorden - getrouwd met Fresia, de dochter van DoÒa Luisa. Getrouwd in de kerk nog wel, want de pastoor had gezegd, dat het geen geld hoefde te kosten en dat het ook zo hoorde onder goede katholieken, zoals zij. Maar het karakter van Fresia was even agressief en haar taalgebruik even heftig en stormachtig als dat van haar moeder, terwijl Beto's probleem juist was dat hij nooit woorden vond wanneer hij ze het meest nodig had. Als hij echt in het nauw werd gedreven, kon het soms gebeuren, dat hij het gebrek aan woorden trachtte aan te vullen met een explosief gebruik van zijn vuisten. Er was nog geen maand verstreken na de bruiloft, toen Fresia getergd door twee weken van schamele visvangsten, hem voor het huis van zijn ouders, waar ze inwoonden, zat op te wachten. Beto bracht een paar kleine jurellen mee, weliswaar genoeg voor een goede maaltijd, maar weer geen geld! Fresia schold hem heftig uit met haar snerpende stem, en dat op straat:

"Ben jij nou een vent? Ik krijg hier niets anders te eten dan jurel. Ik

krijg er onderhand schubben van. Wat heb ik aan die slemielige rotvissen van jou?!"

Dat was Beto teveel. Er vlamde een hevige woede in hem op over die openlijke belediging en zijn vuisten sloegen uit. Fresia, die nooit zo'n reactie had kunnen vermoeden van zo'n stille jongen, vertrok op staande voet naar haar moeder en kwam nooit meer terug. DoÒa Luisa handelde de zaak op haar manier af met Don Alberto en zijn vrouw, die de eindeloze stortvloed van verwijten geduldig over zich heen lieten komen. Maar tenslotte waren zij met elkaar getrouwd en niet met dochter Fresia. Toen Luisa was uitgeraasd, vertrok ook zij. Later stuurde zij een brief aan de vereniging, waarin ze schreef dat zij om "persoonlijke redenen" haar lidmaatschap opschortte "in afwachting van betere tijden", en zo kwam zij op het lijstje van "passieve leden" te staan.

Beto miste zijn vrouw zo erg dat hij er ziek van werd. Overdag leek hij te slaapwandelen; in bed snakte hij naar adem; hij werd mager en leed aan nachtmerries. Wekenlang kon hij niet gaan vissen, want op zee moet je helemaal in orde zijn. Zijn ouders waren bezorgd, maar wat konden zij doen, behalve geduld met hem hebben en vriendelijk zijn. Zij protesteerden niet wanneer hij soms een week lang dagelijks dronken thuis kwam. "De tijd zal het genezen," zei Don Alberto. En op een dag zei hij tegen Beto dat het wel genoeg was geweest, en dat hij maar weer met hem moest gaan vissen.

De Gringo werkte zich steeds beter in bij de Centrale. Deze verzorgde sinds 1970 alle verlofaanvragen voor de aangesloten verenigingen: verlof om op straat te oefenen, verlof om processies in de wijk te houden en om andere publieke vieringen te voltrekken, verlof om de geldinzamelingsfeesten tot na middernacht voort te zetten, verlof om als vereniging naar La Tirana of elders te reizen. Voor de Gringo betekende het dat hij telkens weer een overzichtsplan van al die activiteiten moest opstellen, en samen met Raul Luna, de voorzitter van de Centrale, erover moest gaan onderhandelen met de burgemeester. Voor wijk-activiteiten moesten eerst de buurtbewoners tekenen voor "geen bezwaar". Voor reisverloven moesten de bussen en vrachtwagens eerst de gemeentelijke technische keuring passeren, moesten de reizigers hun inentingsbewijzen meegeven en moest een copie van het vervoerscontract bijgevoegd worden. Die "pokkenbriefjes" waren in 1969 tot ergernis van velen ingevoerd, maar het was een jaar later al niet moeilijk meer voor de Gringo om via een vriend in het ziekenhuis bijna onbeperkt voor "reservebriefjes" te zorgen. De onderhandelingen met de buseigenaren over de reiskosten waren veel moeilijker. Elk jaar was het een nieuwe strijd die gevoerd werd door Don Raul en de Gringo, zijn snelle en vindingrijke secretaris. Wanneer de burgemeester zijn toestemming dan eindelijk verleend had, moest de secretaris ermee naar het politiebureau om het verlof te laten registreren.

Bij de Centrale werden de zaken zo formeel en geroutineerd voltrokken, dat ze wel wat weghadden van een ritueel. Alle onderhandelingen begonnen met een mandaat en een opdracht van de assemblÈe en vereisten soms meerdere consulten en ruggespraak, helemaal in de stijl van de vakbonden, die in Tocopilla voor een goed deel de volkscultuur en het openbare leven bepaalden. Eveneens in vakbondstijl verliepen de voorbereidingen van de congressen van de Federatie, die inmiddels elk jaar gedurende het paasweekend in La Tirana gehouden werden. In een commissie werden de stellingen van de Centrale voorbereid en geformuleerd, in de assemblÈe werden ze vastgesteld en op het congres werden ze verdedigd door de delegatie van voorzitter, secretaris en toegevoegd gedelegeerde. Deze legden na het toernooi weer verantwoording af voor de assemblÈe.

Don Alberto moest herhaaldelijk zijn secretaris verdedigen, tijdens de vergaderingen in eigen huis. Hij moest de bezwaren opvangen, wanneer men protesteerde dat de Gringo meer voor de Centrale werkte dan voor zijn eigen vereniging. Zijn argument was dat de vereniging zich geen betere ambassadeur in de Centrale kon wensen. Tenslotte werd er toch maar besloten een tweede secretaris aan te wijzen. Het werd JosÈ Urbina, een jonge danser, handig, pienter en prettig van karakter, die in de eindexamenklas van het lyceum zat en die "Nikita" werd genoemd vanwege zijn gelijkenis met de Russische partijleider. JosÈ deed de boodschappen en de corveediensten voor de Gringo en dat ging hem goed af.

De militaire staatsgreep, die plaats had in september, 1973 liet bijzonder diepe sporen na in Tocopilla, de "Rode Haven", waar 70 jaar eerder de Chileense communistische partij was opgericht. Die marxistische traditie was blijkbaar aanleiding voor de militairen tot een extra grondige "zuivering". De burgemeester, de gouverneur en veel militante partijleden werden geÎxecuteerd. De vakbonden werden terzijde geschoven en tientallen van hun leiders en meest actieve leden werden verbannen, gevangen genomen of ontslagen uit hun werk en zo veroordeeld tot honger en ellende. De nieuwe burgemeester, een majoor van de politie, legde een vergaderverbod op aan de dansverenigingen en hun Centrale. Van september tot december was het niet onoverkomelijk, omdat er in die maanden altijd weinig activiteiten plaatsvonden. In januari gingen Don Raul en de Gringo met de pastoor van de parochie praten over een mogelijkheid om onder het vergaderverbod uit te komen en over de "garanties" die men de majoor kon bieden. De pastoor ondertekende de aanvraag mee, waarin stond dat de vergaderingen strikt pastoraal en catechetisch van aard waren. Na twee maanden aandringen, werd de aanvraag eindelijk beantwoord; wel positief, maar met strenge condities en sancties. De pastoor moest de vergaderingen voorzitten; de afzonderlijke vergaderingen moesten tevoren bij

de politie worden aangemeld met opgave van tijd, plaats en deelnemerslijst; bestuursverkiezingen mochten niet worden gehouden; er zou politietoezicht in de zaal zijn en de pastoor was verantwoordelijk als er politiek bedreven of stemming tegen de regering gekweekt zou worden. De sanctie die daarop stond was opheffing van de vereniging en liquidatie van haar eigendommen. De Centrale en de pastoor moesten deze voorwaarden accepteren; ze hadden geen andere keus.

De eerste vergadering van de Centrale viel op de dinsdag van de goede week, 9 april. De pastoor opende met een bijbellezing en een toespraakje over de "Moeder van Smarten", Maria onder het kruis, een verhaal dat de 55 aanwezige gedelegeerden onmiddellijk "actueel" verstonden en toepasten op de moeders die door de bloedige coup ÈÈn of meer kinderen hadden verloren. Door zijn woorden en zijn oprechte gevoelens van solidariteit met de slachtoffers van het bewind - en iedereen voelde zich slachtoffer - wist de pastoor "zijn" mensen een hart onder de riem te steken, hun vertrouwen te winnen en hun een gevoel van veiligheid binnen het kerkverband te geven. Na zijn toespraakje gaf de pastoor het woord aan Don Raul, die verder de vergadering leidde en de "nieuwe spelregels" uitlegde. Hij vroeg iedereen met de meeste nadruk zich daar strikt aan te houden terwille van de pastoor (hij zei het vooral voor de aanwezige politieagenten). Ook deelde hij mee dat elk van de verenigingen onder dezelfde voorwaarden, in de parochiezaaltjes en altijd onder politietoezicht, kon vergaderen. De dansoefeningen, die al lang hadden moeten beginnen, konden van toen af aan ook weer plaatsvinden, maar dan op kerkelijk terrein. Voor de komende maanden en jaren hadden de dansers en hun Centrale - verdreven uit hun eigen huis - een asiel gevonden in de parochie.

13. DE NIEUWE KORPORAALS

Toen Beto twee jaar de dansers had geleid bij het oefenen in Tocopilla en bij de bedevaart naar La Tirana, was de ontevredenheid over zijn leiding alleen maar groter geworden. De dansers vonden hem nukkig, stijfkoppig en veeleisend. Ze vonden dat Ricardo Veragua het veel beter zou doen. Ricardo, die als eerste gids danste, was een neef van Beto en de broer van Gloria. Toen deze geluiden tot Beto doordrongen, stelde hij zelf op de eerstvolgende vergadering voor zijn functie aan zijn neef toe te vertrouwen, hetgeen ook gebeurde. In 1969 leidde Ricardo de dansers, maar nu kwam de kritiek op de nieuwe korporaal van de kant van Beto's aanhangers, omdat de verandering geen verbetering bleek te zijn. Ricardo was ook geen sterke figuur en hij danste minder goed dan zijn voorganger. Beto zag zich genoodzaakt het jaar daarop toch weer de leiding op zich te nemen, hoewel hij er geen enkele ambitie toe voelde. Zoals te verwachten was, hield de kritiek op zijn onhandige leiding aan. Teleurgesteld en ontmoedigd stelde hij daarom na een jaar zijn functie

weer ter beschikking, nu "onherroepelijk". Chano Vargas, gesteund door zijn talrijke en actieve familieleden in de vereniging, nam de leiding in 1972 van hem over.

Chano was, hoewel pas drie jaar lid, een uitstekend danser: klein, vurig, ambitieus en lichtvoetig. Hij versnelde het enigszins gezapige ritme van de dansmuziek, met als resultaat dat de wisseldansen er beslist eleganter en dynamischer op werden, maar ook vermoeiender voor de dansers. Vooral voor Beto was het versnelde ritme niet langer dan tien minuten vol te houden, omdat hij als "tovenaar" toch al een vlugge, wervelende pas tussen de beide rijen door moest maken. Hij protesteerde, maar de vurige korporaal suggereerde hem dat hij minder wijn moest drinken en meer aan de oefeningen deelnemen om zijn uithoudingsvermogen op te voeren. Inderdaad, Beto dronk te veel. Een conflict bleef niet uit. Na zijn mislukte huwelijk en zijn mislukt korporaalschap, ontmoedigde deze laatste teleurstelling Beto zozeer, dat hij als danser afhaakte, na 16 jaar trouwe dienst in het heiligdom. Het was een gevoelig verlies voor de dansgroep, die het voortaan zonder "tovenaar" moest stellen.

Als tegemoetkoming aan de klachten van de overige dansers, die na een wisseldans van een half uur al doodmoe waren, beperkte Chano in La Tirana, hoewel met tegenzin, het aantal uren dat men op de plaza danste, hetgeen weer de kritiek van de andere leden opriep. Twee jaar lang trotseerde de hervormer Chano alle oppositie. Maar in 1974 gaf ook hij de leiding over de dansers op, ontmoedigd door de politieke discriminatie waarvan hij en zijn familie het slachtoffer waren geworden, maar ook door het betrekkelijk geringe resultaat van zijn drilmethode. Zijn hele familie bestond uit fervente en militante aanhangers van Allende, reden waarom hijzelf en zijn drie getrouwde broers in september 1973 "wegens politieke onbetrouwbaarheid" ontslagen waren door de salpeteronderneming Anglo-Lautaro. Hij verzocht per brief aan de voltallige vergadering van dansers, muzikanten en overige pelgrims, zijn ontslag te willen aanvaarden. In zijn brief gaf hij als reden op: "persoonlijke problemen van economische aard". Maar het was voor niemand een geheim dat hij de dansers verweet dat zij te gemakzuchtig en niet serieus genoeg waren. De eerste gids zou hem dan als korporaal op moeten volgen. Dat was Nikita, de tweede secretaris van Don Alberto.

De oude voorzitter begreep heel goed dat de problemen in de dansgroep dieper lagen: "de problemen van de moderniteit", noemde hij ze. In tegenstelling tot 25 jaar geleden, bestond de dansgroep al lang niet meer uit overwegend volwassen mannen, maar uit tieners. Chano zelf was ook niet echt gevormd in de traditie van La Tirana, zodat de andere korporaals hem terecht beschouwden als een nieuwkomer. Beto had al eerder geklaagd over "gebrek aan discipline onder de dansers en weinig respect voor de leiding". Daarom schatte

Don Alberto de kans dat zijn tweede secretaris Nikita, de nieuwe kandidaat-korporaal, onder deze omstandigheden aan de verwachtingen zou voldoen, niet zo hoog in en dat vervulde hem met zorg. De scherpzinnige, praktische DoÒa Minerva was sinds het vertrek van Heriberto zijn beste raadgeefster. Met haar besprak hij van tijd tot tijd de problemen van de onervaren korporaals en de "discipline". Mede op haar voorstel had hij de ledenvergadering destijds, in 1968 of 1969, het idee voorgelegd een disciplineraad van drie rijpere personen uit hun midden aan te wijzen "om de korporaal (dat was toen zijn eigen zoon Beto) te helpen orde en respect te handhaven onder de jonge dansers". Het zinde hem niet dat de korporaals de laatste jaren als paddestoelen verschenen en verdwenen en dat er zo lichtvaardig met de belangrijkste functie in de cultus werd geschoven. Uit die gesprekken groeide het idee, Chano een schriftelijk verzoek tot ontslag aan het bestuur te laten richten, zodat de vergaderde leden het al dan niet konden accepteren en daarna de vacature konden behandelen. Nikita, in feite de enige kandidaat, zou daarmee zijn mandaat als korporaal van het bestuur en de voltallige vergadering, inclusief dansers en muzikanten, ontvangen.

Don Alberto was altijd erg terughoudend geweest als het om duidelijke afwijkingen van de traditie ging. Nu wist hij echter geen beter beleid te voeren dan dat van de "democratisering" ter ondersteuning van het gezag van de korporaal. Als ervaren vakbondsman begreep hij ook dat een democratische aanstelling door de vergadering tevens een duidelijke beperking van de autoriteit en de autonomie van de korporaal betekende. Hij voorzag ook dat de disciplineraad, ingesteld door diezelfde ledenvergadering, onder deze omstandigheden ook gezag en controle over de jonge en onervaren korporaals van de toekomst zou gaan uitoefenen.

Toen hij het er met DoÒa Minerva en met zichzelf over eens was, dat toezicht van de kant van het bestuur en van de oudere pelgrims een betere garantie betekende, volgde de afwikkeling van de nieuwe "democratische procedure" in de vergadering probleemloos. Hij wist ook dat de mentaliteit van de niet-dansende leden al lang in die richting neigde en dat de discussie in de vergadering hoofdzakelijk gevoerd zou worden door de rijpere pelgrims. Nikita zelf, die als gevolg van de ervaringen en de moeilijkheden van zijn voorgangers erg tegen de functie opzag, voelde zich bemoedigd door de eenstemmigheid en het vertrouwen waarmee de vergadering hem aanwees als de nieuwe korporaal.

Hoewel hij zijn halve leven lang al in de vereniging van Don Alberto gedanst had, vond hij terecht dat hij met zijn 24 jaar ook niet genoeg ervaring had om zijn taak probleemloos te kunnen uitvoeren. Hij was een goede en behulpzame eerste gids, een gezellige grappenmaker en een pientere tweede

secretaris, maar zou hij ook een goede korporaal zijn? Hij vreesde het ergste: zijn afgang zou een onherstelbare schade en een blijvende schande voor de vereniging betekenen. Zijn aanvankelijke beduchtheid voor die taak veranderde weldra in een gevoel van hulpeloosheid op die leidinggevende plaats van korporaal. De disciplineraad was hem dan wel behulpzaam, maar daardoor voelde hij zich juist nog onbekwamer. Toch slaagde hij erin, ondanks die bezwaarde start, de dansers zonder grote moeilijkheden naar het heiligdom te voeren en het feest zonder grote fouten en naar verwachting te leiden.

Zijn start werd nog gemarkeerd door het feit dat in die tijd de beste fluitspeler onder zijn muzikanten wegviel. Het was de lang voorspelde ontknoping van een trieste geschiedenis van drankzucht. Het "Kuikentje", nog maar 42 jaar oud, had zich doodgedronken aan de bar die zijn moeder in de wijk hield.

Ook de stokoude Sergio stierf die winter. Met de dood van de "koningsduivel" uit de crisisjaren van voor de oorlog, werd een tijdperk in de geschiedenis van de dansers van Tocopilla afgesloten. Dat was de periode waarin de legendarische arbeiders uit de salpeterondernemingen, die destijds de woestijn bevolkten met tientallen mijnwerkerskampen, de bedevaart naar La Tirana tot een massaal pelgrimsfeest maakten en het aanzien van het heiligdom en van het feest bepaalden. Alle verenigingen van de havenstad - dat waren er inmiddels 18 - trokken in vol ornaat uit ter begrafenis, een manifestatie die veel weg had van een triomftocht en die ook een nadrukkelijke, bijna uitdagende "acte de prÈsence" voor de politie en de militaire autoriteit betekende. Alle massabetogingen waren immers verboden als ze niet door de regering werden georganiseerd.

In 1976 dacht Beto dat voor hem eindelijk de zon opging. Acht jaar na zijn mislukte huwelijkspoging - jaren van futloos zwerven en drinken - trof hij een vrouw met drie kinderen die wel wat in hem zag, en hij in haar. Zij kwam bij hem wonen en het leek een blijvende relatie te worden, waarmee behalve Beto zelf, ook zijn ouders erg gelukkig waren. Hij was ook gelukkig met de drie kinderen en weldra met een vierde, een jongetje dat zijn eigen zoon was.

Maar het sobere geluk duurde niet erg lang. Voordat het jaar om was sloeg het noodlot opnieuw toe. Op een koude stormachtige nacht in mei verdween de boot van Don Alberto met motor en netten, losgeslagen van de ankers door de wilde golfslag, meegedreven op de zeestroom en nooit meer teruggevonden. Het was een ramp voor de familie Madrid. Beto, die de dag tevoren de boot had gewassen en geankerd, trok het zich erg aan. Don Alberto legde zich er bij neer, dat hij weer met een roeibootje en een paar lijntjes langs de kust zijn dagelijkse vis moest trachten te vangen. Beto daarentegen kon zich

zijn onvoorzichtigheid niet vergeven.

"Het noodlot weet mij altijd te vinden. Ik ben tot mislukken gedoemd,'' dacht hij.

Er verliepen weer lange maanden in die sombere, melancholieke en norse stemming, waarover zijn vader zich meer zorgen maakte dan over het verlies van zijn boot. Silvia, zijn vrouw, werd soms wanhopig van zijn zwijgen. Hij kon de fut niet opbrengen om door hard werken en sparen het geld voor de aanbetaling van een nieuwe boot voor zijn vader bijeen te brengen. Hij voelde zich verplicht de fout, die hij zich niet kon vergeven, op de een of andere manier te herstellen; verplicht en machteloos tegelijk. Hij was weer geblokkeerd, zoals na de mislukking van zijn eerste huwelijk. In die toestand scheen het hem ook niet meer zo te raken dat hij dat jaar, 1976, in Tocopilla achter moest blijven, terwijl de dansers naar het heiligdom vertrokken. Tevoren dronk hij wel vaak te veel wijn, maar alleen samen met andere vissers en na goede vangsten. Sinds het fiasco met de boot werd het drinken echter een gewoonte waar hij niet meer van af zou komen.

De toeloop van nieuwe dansers, vooral tieners, was groter dan ooit, zodat de groep in die eerste twee jaren van Nikita's korporaalschap groeide van 16 tot 22 paren en in 1977 zelfs een record van 26 bereikte. De eenvoudige, joviale korporaal droeg daartoe zeker het zijne bij; maar ook de andere verenigingen floreerden, ondanks de nijpende armoede die heerste in de volkswijken van het havenstadje. Bij de "Roodhuiden" waren de economische problemen onder dansers en pelgrims af te lezen aan de danskostuums, die merendeels vaal en verkleurd waren door de woestijnzon, en tot op de naad versleten door het jarenlange gebruik. In de maand juni, wanneer de bedevaart naderde, maakte de bekende jaarlijkse epidemie van de "pelgrimskoorts" - zoals DoÒa Minerva het noemde - steeds meer slachtoffers. De meeste bedevaartgangers moesten de laatste jaren een deel van hun bezit verpanden of ver beneden de prijs verkopen: T.V.- en radiotoestellen, horloges, mixers, meubels, kleren en wat al niet, werden van deur tot deur te koop aangeboden. Nikita voerde wel een talrijke maar toch een schamele dansgroep naar La Tirana en DoÒa Minerva, lid van de disciplineraad, moest hem wel eens bemoedigen met haar gebruikelijke optimistische aforismen:

"Rijke Indianen bestaan nu eenmaal niet; dan hadden we maar een Duivelsdans moeten beginnen," of:

"De laatsten zullen de eersten zijn," of:

"De Indianen hebben niet alles naar wens," of:

"De Maagd is nog nooit in haar Mercedes Benz naar La Tirana gereden;

Zij houdt het bij haar ‘Kano 53.”

Daarmee bedoelde zij het Mariabeeld van de vereniging, dat al sinds de stichting in 1953 op haar draagbaar in de vorm van een Indiaanse kano meegevoerd werd naar het heiligdom. Die galgenhumor van Minerva wist Nikita wel te waarderen.

In 1978 moest hij tot zijn grote teleurstelling verstek laten gaan. Juist een maand voor de bedevaart werd hij na zes jaar van werkeloosheid aangenomen voor een mager baantje als vrachtwagenchauffeur bij de “Anglo”, de kwijnende salpeteronderneming. DoÒa Minerva, die steeds meer de rol van de raadsvrouw en de wijze moederfiguur was gaan vervullen, en ook Don Alberto, de bejaarde voorzitter, waren het met hem eens dat hij dat werk niet moest verspelen. Daarom voerde zijn eerste gids, Juan Herrera, dat jaar de dansers naar het feest. Zelf nam hij na hun terugkeer de oefeningen weer op zich, in het goede vertrouwen dat hij ongetwijfeld zijn eerste vakantie - in 1979 dus - wel in juli zou kunnen opnemen. Maar toen zijn eerste jaar als chauffeur bijna rond was, bleek dat er niet viel te schuiven met de vakantie. In mei moest hij hem opnemen.

“Er wordt hier niet gesjoemeld met de sociale wetten,” zei zijn chef, een bullebak en een hypocriet. “Als je er anders over denkt, is dat jouw zaak. Aan de poort staan er nog veertig anderen te wachten.”

Zodoende moest hij in 1979 weer achterblijven, toen zijn dansers ter bedevaart trokken. Maar het jaar daarop wist hij inderdaad zijn vakantie uit te stellen tot de bedevaartsmaand. Hij was er dolblij mee en zijn enthousiasme werkte aanstekelijk op alle dansers. Het werd ook een van de beste jaren. Zijn muzikanten en dansers waren beter dan ooit geoefend en strikt in de discipline. Er heerste onder de pelgrims weer helemaal die warme en gemoedelijke sfeer van vriendschap en verbroedering, van spontane samenwerking en enthousiasme, die het kenmerk behoorde te zijn van de feestweek; “Mucha alegrÌa y gran armonÌa!”: een feest van vreugde en harmonie.

14. HET EINDE VAN EEN DYNASTIE

Het pelgrimsfeest van 1979 was in veel opzichten een hoogtepunt voor de vereniging van Madrid. Voor Don Alberto persoonlijk werd de vreugde van het feest echter abrupt afgebroken, toen hij tijdens de grote processie in het heiligdom, onder de ogen van de miraculeuze Maagd, een hartaanval kreeg en per taxi naar het ziekenhuis in Iquique gebracht moest worden.

“Laat me maar hier; laat me toch bij ‘Haar’ blijven,” hijgde Don Alberto, die bereid was in het heiligdom te sterven.

Maar zonder aan dat protest gehoor te geven, brachten DoÒa Minerva en zijn vrouw hem naar Iquique. Ondanks de berooide verenigingskas kreeg zij zonder bedenken toestemming van de overige bestuursleden om alle kosten te betalen. Deze zouden later door collectes onder de leden weer aangezuiverd worden. Frank Dee, de Gringo, gaf hun uit de kas van de Centrale ook vijfduizend pesos (10) mee. Zo werd de eerste financiÎle slag opgevangen. Intussen moest Nikita aan het hoofd van de overige pelgrims het feestritueel onverlet voltooien.

De terugreis naar Tocopilla verliep in een rampenstemming, waarbij men zich in stilte afvroeg: “Waarom juist Don Alberto? En waarom juist tijdens de processie?” Beto en Anacleto, de zoons van de voorzitter, zaten er zwijgend en somber bij. Beto maakte zichzelf verwijten, omdat hij niet meer danste, ook niet na het vertrek van Chano, de “jager”. Hij vroeg zich af of zijn vader gestraft werd, vanwege hem; hij was eigenlijk toch maar een verzaker. Hij kreeg geen helderheid in zijn duistere gepeins.

Anacleto, intussen 27 jaar oud en de fortuinlijke eigenaar van een 32-voets boot met motor, was veel praktischer van aard. Hij vroeg zich af hoe hij de kosten van de verpleging kon dekken met zijn boot als enig pand.

Twee weken lag de voorzitter in Iquique in het ziekenhuis, terwijl zijn vrouw, die in de nabijheid een pensionkamer had gevonden, hem twee keer per dag even bezocht, totdat hij eindelijk per ambulance naar het ziekenhuis van Tocopilla mocht worden vervoerd, 450 kilometer ver door de woestijn. DoÒa Maria was er in haar eerste schrik het meest van allemaal van overtuigd dat het een straf betekende; de straf voor een zonde die uitgeboet moest worden. Zij vreesde dat Beto misschien de zondaar was, want hij dronk veel te veel en dat belette hem eigenlijk te dansen zoals vroeger. Ze vroeg zich ook af of Beto niet beter uit La Tirana weg had kunnen blijven. Om zomaar te gaan, als de eerste de beste tourist, dat was toch eigenlijk vragen om een straf van de Maagd. Maar ze sprak er niet over met haar zoon, want die was, als man van veertig, baas over zijn eigen leven. Ook DoÒa Maria kwam niet tot duidelijkheid, maar de noodzaak van een antwoord werd minder naarmate de zieke zich herstelde.

Na tien weken stuurde de dokter hem naar huis. Hij was zichtbaar een oude man geworden, die voortaan wat rondslofte om zijn huis, zijn tijd mijmerend doorbracht in de ochtendzon en zijn zoons af en toe goede vissersraad gaf. Ook na zijn thuiskomst uit het ziekenhuis leidde de vice-voorzitter de vergaderingen en de zaken van de vereniging.

Een week voor Kerstmis zei hij tegen zijn vrouw:

“Ik denk dat ik Kerstmis niet meer meemaak.”

Angstig protesteerde zij:

"Ben jij gek? Zo mag je niet praten. Je ziet er veel beter uit dan voordat je ziek werd."

"Ik ga het vieren in een betere stal," hield hij aan, rustig en zeker van zijn woorden.

Op dinsdag 23 december, 's morgens vroeg, bezweek hij plotseling aan een nieuwe hartaanval. Het feest van de verjaardag van de vereniging, 25 december, werd afgelast. De taarten, de koeken, de wijn en het bier en de hele feestkas werden bestemd voor de massale dodenwake gedurende die nacht, waarbij alle leden van de vereniging, delegaties van de Centrale en van elk van de 17 zustervereenigingen aanwezig waren. De begrafenis zelf was groots, met ten minste 24 vaandels van pelgrims- en sportverenigingen. Voor DoÒa Maria en de rouwende familie was het voor altijd een troostvolle herinnering:

"De vereniging heeft zich geweldig gedragen," zei ze weken later nog tegen al haar visites, en:

"Mijn baas wist dat hij opgehaald werd. De Maagd zelf had het hem gezegd. Ik zei nog zo: 'Je bent gek!', maar nee, hij was niet gek. Hij wist het net zo zeker... De Maagd betekende alles voor hem. Het kon zo moeilijk niet zijn, of hij bewaarde zijn vertrouwen in Haar. Hij bleef er altijd geduldig bij. Nooit van zijn leven heeft hij de Maagd iets verweten. Hij had gedroomd dat de Maagd hem met Kerstmis zou komen halen. Dat is toch een openbaring van de heilige Maagd? Dat moet het zijn, ja..."

Geleidelijkaan verwierf Heriberto zich een uitstekende kennis en ervaring als automonteur, omdat de busondernemer hem al die jaren meer als helper in zijn garage dan als chauffeur op zijn busjes inzette. Ook dieselmotoren hadden voor hem geen geheimen meer. In 1974-na zes jaar!- kreeg hij eindelijk zijn vaste arbeidscontract. Het was niet uit gulheid van zijn baas, maar omdat de industrievisserij zich in Arica uitbreidde en met haar goede contracten de beste onderhoudsmonteurs wegkocht. Dat jaar deed Heriberto zijn bedevaart speciaal om de Maagd te bedanken voor het vaste werk dat hij eindelijk had gekregen. Een jaar later kreeg hij zelfs een contract bij de visindustrie als onderhoudsmonteur voor de scheepsmotoren. Toen verdiende hij plotseling ruim het dubbele. Het contract voorzag ook in een goed pensioen en bevatte alle mogelijke sociale verzekeringen. Voordat hij het contract afsloot, vergewiste hij zich of hij wel jaarlijks vrij kon nemen om naar La Tirana te reizen. Dat kon hij zelf regelen. De financiÎle zorgen waren nu voorbij en de vette jaren namen een aanvang. Wel moest hij er hard voor werken, vaak ook 's nachts en in de weekeinden, want de vletten moesten als het kon 24 uur per dag in

productie zijn.

In de jaren die volgden, bouwde hij samen met zijn drie zoons een eigen huis van blijvend materiaal en hij kocht ook een autootje. Elk jaar ging hij met zijn familie ter bedevaart en brachten zij enkele gelukkige en zorgeloze dagen door in het vertrouwde heiligdom waar zij hun talrijke vrienden en familieleden uit Tocopilla ontmoetten. Zij zetten dan hun tent op in het kamp van "compadre Alberto" en Heriberto danste traditiegetrouw met zijn oudste zoon, Tito, in de "Pieles Rojas". Trouw brachten ze hun hulde aan de Maagd en met een blind vertrouwen in haar goedheid en haar macht vroegen ze haar om vergeving voor hun zonden, om zegen en om blijvende bijstand en bescherming.

De vette jaren verliepen echter niet zorgeloos. In 1976 kwam Tito, 16 jaar oud en werkeloos, zijn vader vertellen dat zijn vriendin een baby van hem verwachtte. Een grote zorg erbij dus. De enige, en vanzelfsprekende, oplossing was haar als schoondochter in het ouderlijk huis op te nemen. Van trouwen sprak niemand, omdat eerst nog moest blijken of het wel een goed huwelijk zou worden. De feiten schenen het te bevestigen, want twee jaar later verwachtte het jonge paar alweer hun derde baby.

In datzelfde jaar, 1978, openbaarde zich bij Gloria een ingewandskanker. Grote verslagenheid. Maar het vaste vertrouwen in de Maagd hield de hoop op een wonder overeind, zowel bij Gloria en Heriberto als bij hun kinderen. Eigenlijk hadden zij allemaal levenslang al gevochten om te overleven, en niet zonder succes. Nu was de crisis slechts op een ander front uitgebroken. De Maagd zou de zieke nu ook weer kunnen redden. Dank zij de verzekering die bij Heriberto's arbeidscontract was inbegrepen, kon zij een dure maar goede behandeling in de hoofdstad Santiago krijgen. Als de Maagd het wilde, zou zij weer gezond thuis komen. Behalve Tito, die al een verplichting had bij de vereniging van Alberto Madrid, besloten nu ook zijn beide broers, Tucho en Marco, te gaan dansen om de genezing van hun moeder te verkrijgen. Zij legden hun gelofte af om als duivel te dansen in de prachtigste, maar ook de duurste van alle verenigingen: de "Diablada" van Paraguez (11). Ze waren allebei werkeloos. Hoe moesten ze dat dan betalen...?, vroeg Heriberto zich af.

"Met geloof lukt het altijd!", was hun stug antwoord, toen hun vader hen wees op de financiÎle gevolgen.

Een kwestie van vertrouwen en vindingrijkheid, dus. Maar de problemen waren er niet minder om. Masker en danskleren kostten hen elk 120.000 pesos, dat is ruim 600 dollar; dan 4.000 pesos aan contributie en nog eens 11.000 als bijdrage om de reis naar La Tirana en, een heel jaar lang, de fanfare van 24 muzikanten te betalen. Ze moesten ook een strenge selectie van

de toelatingscommissie passeren die hun moreel gedrag en de ernst van hun aanvraag onderzocht. Er golden bij "Paraguez" andere regels dan bij "Madrid". Om lid te worden had je een financiele borg nodig en er moest een ouder lid van de vereniging zijn die je als kandidaat wilde voorstellen en die zich daarmee garant stelde voor je goede gedrag als danser en die er ook op aangesproken werd als je je niet goed gedroeg. Het was gedurende de eerste drie jaren je voogd. De jongens hadden al een padrino in de Diablada, die bereid was hun voogd te zijn; geen probleem dus. Heriberto zag zich echter genoodzaakt om zelf als financiÎle borg te tekenen, maar hij gaf zijn zoons duidelijk te verstaan dat zij hun eigen gelofte moesten bekostigen. Ze oefenden bijna avond aan avond, vijf maanden lang.

De behandeling van de zieke verliep voorspoedig. In april, voordat de winter in Santiago begon, kon Gloria terugkeren, om in het goede subtropische klimaat van Arica haar behandeling voort te zetten. Maar toen werd Heriberto zelf ook ziek. Hij kreeg een hartaanval. Achteraf merkte hij op dat hij al jaren lang veel de snel last van vermoeidheid had. Zo ging zijn bedevaart dat jaar niet door en werd hij op zijn beurt naar Santiago vervoerd, om er de winter door te brengen in het ziekenhuis, met rust en met periodieke onderzoeken. Ten slotte werd hij definitief invalide verklaard en ontslagen als onderhoudsmonteur. Hij kreeg er een goed pensioen, bij maar hij zou zijn gelofte als danser nooit meer kunnen inlossen. Dat droevige nieuws bereikte hem einde 1979, enkele weken voor het overlijden van zijn oude vriend en compadre, Don Alberto.

Heriberto was dan invalide, maar zijn actieve geest bedacht al gauw nieuwe bezigheden. Hij bezat zijn autootje en zijn huis. Op de markt kocht hij altijd al voordelig zijn groenten en levensmiddelen in. Dat deed hij nu ook voor de buren, die hem voor het vervoer betaalden en binnen een jaar liepen die activiteiten uit op een kompleet wijkwinkeltje, gevestigd in een kamer van zijn huis. Hij liet ook een bord schilderen waarop stond:

"DE KRACHT"

Levensmiddelen

Bij gelegenheid hielp hij ook de buren van de wijk bij het sleutelen aan hun doorgaans totaal versleten auto's. Hij had altijd wat om handen. Hij was eigen baas. Hij werd door niemand meer opgejaagd en dank zij zijn pensioen, zijn winkeltje en zijn klussen had hij ook geen geldzorgen meer. De dokter had hem gezegd, dat hij met zijn kwaal moest leren leven. Nu, dat lukte hem wonderwel.

Omdat zijn vriend Don Alberto overleden was, besloot hij lid te worden van de "Diablada" waar ook zijn zoons Tucho en Marco waren. Hij kon dan

niet meer dansen, maar hij wilde zijn belofte inlossen ,gewoon als pelgrim ten dienste van een vereniging. Bij de Pieles Rojas van Tocopilla was hij, wegens de afstand, gedwongen slechts een passief lid te zijn en bovendien waren de meeste oude bekenden van hem na al die jaren weggevallen. Voordat Tito kon overgaan naar de Diablada moest hij eerst zijn jaren als danser bij de Pieles Rojas nog uitdienen.

Korporaal Paraguez van de “Grote Diablada” was blij met een pelgrim die zo’n staat van dienst bezat. Na een jaar vertrouwde hij hem de post van eerste drager toe. Die functie hield de zorg in, niet alleen voor de draagbaar van de Maagd, maar ook voor het Mariabeeld van de vereniging, voor haar garderobe en de versiering van haar altaar. Heriberto vervulde die taak graag. Jaar na jaar deed hij zijn werk, zorgvuldig, trouw en onopvallend. Het was voor hem een grote voldoening in elke cultusdienst de Maagd waardig en groots aan haar vereerders voor te stellen. Voor hem persoonlijk was het vooral een uiting van zijn grondeloze dankbaarheid aan de Maagd voor de wonderen die hij en zijn gezin van haar mochten ontvangen.

In de vergaderingen van de Diablada verscheen hij wekelijks. Hij had er een aanzienlijke inbreng. In 1983 werd hij tot disciplineraad benoemd. Die ondankbare en moeilijke taak vervulde hij tot ieders tevredenheid, omdat hij altijd beheerst, geduldig en rustig wist te handelen en vooral omdat hij steeds optrad als de verstandige raadgever en maar zelden als de formele bestraffer van de “duivels”. In La Tirana was de Grote Diablada van Arica een alom gewaardeerde en bewonderde dansgroep, ook al kon men er van tijd tot tijd wel zure opmerkingen horen als: “...praalhanzen, die hun dure danskleren komen showen...” Al stak daar voor sommige dansers enige waarheid in, voor Heriberto gold dat zeker niet.

De korporaal - in een Diablada-groep de belangrijkste functie - vroeg Heriberto in 1984 zich kandidaat te stellen voor het voorzitterschap. Maar hij meende te moeten weigeren. Hij vond dat hij nog te kort, 5 jaar, lid van de vereniging was. Een jaar later werd hij echter met eenparigheid van stemmen tot voorzitter van de Diablada gekozen. Toen moest hij de functie accepteren. Maar zijn taak als eerste drager van de baar bleef hij trouw vervullen.

De Gringo was door zijn jarenlange ervaring een van de meest ervaren en actieve bestuursleden die de Federatie in La Tirana kon inzetten. Hij was ook elk jaar een van de kernfiguren van het congres. In de Centrale van Tocopilla was hij ook zo druk, dat hij al lang niet meer het secretarisschap in zijn eigen vereniging kon behartigen. Hij werkte nauw samen met de pater van de parochie, die catechese-cursussen gaf aan de leiders van de 18 plaatselijke verenigingen. Het bestuur van de Centrale steunde de pater, die vond dat de

leiders allemaal tenminste de sacramenten van Eerste Communie en Vormsel moesten hebben ontvangen. De gedelegeerden die “hun sacramenten hadden”, konden zich confortabel voelen op de vergaderingen waar herhaaldelijk druk werd uitgeoefend door de pater en het bestuur om de catechese bij te wonen. En dat was geen kleinigheid. Het hield voor de volwassenen een cursus van zes maanden in met wekelijkse bijeenkomsten. Voor de jeugd duurde de cursus zelfs twee jaar. De korporaals werden op de vergaderingen van de Centrale ook voortdurend aangespoord hun jonge dansers naar de jeugdcatechese te sturen. Een onaangename taak, want de jongelui waren zich bij hun korporaal niet precies komen aanmelden voor een zondagschool. Ze boden hun korporaal doorgaans dan ook lijdelijk verzet. De korporaals reageerden prompt:

“Het wordt tijd dat de pater ook de wisseldansen komt instuderen...,” en:

“Ik heb geen contract om koster te spelen voor de pater...”

Zij protesteerden herhaaldelijk bij hun eigen besturen en in de assemblÈe van de Centrale, dat het hun taak en verantwoordelijkheid niet was, en dat de disciplineraad er dan maar beter op moest toezien dat de jongelui wekelijks naar de catechese gingen.

Intussen zagen ze toch wel kans om enkele van hun dansers ervan te overtuigen dat het een goede zaak was om naar de catechese te gaan en er de dansgroep “te vertegenwoordigen”. Op die manier verzekerden zij zich immers van een goede relatie met de pater, en dat was ook wat waard.

Behalve de catechese waren er nog de retraites, speciaal voor leiders: zeer intensieve korte kursussen over de christelijke leer en leven. En de speciale gebedsgroepen, waarvoor de pater met name een beroep deed op de vrouwelijke leden van de verenigingen om drie avonden per week voor het Mariabeeld van hun vereniging een gezamelijke rozenkrans te bidden en daarbij - hoe kon het anders? - uit de bijbel voor te lezen. Twee keer per maand kwam de pater er dan zelf bij om de dienst te leiden. Bij al die kerkelijke activiteiten onder de dansverenigingen leek het soms dat de Gringo meer de secretaris van de pater was dan van de Centrale. Hij deed dat corveewerk altijd even rustig, vriendelijk, en met een sobere, volkse galgenhumor, maar veel verenigingsbesturen hadden er moeite mee. Hij werd daarover door de assemblÈe van gedelegeerden meer dan eens bekritiseerd:

“Wat zien wij in onze vereniging van de Centrale? Een secretaris die wel elke week een keer langs komt, of die de vergadering binnenvalt met zijn boodschappen. En wat houden die boodschappen in? Aanmaningen om de catechese bij te wonen, om deel te nemen aan de leiderscursussen, om de

achterstallige bijdragen aan de Centrale te voldoen, om de formaliteiten en de termijnen van de burgemeester na te komen... En dan is die secretaris nog wel lid van onze vereniging! “

De zwager en opvolger van Don Alberto, Ramon PÈrez, had het er meer dan eens moeilijk mee in zijn eigen vergaderingen. Hoewel de Gringo lid was met alle rechten en plichten eraan verbonden, verscheen hij niet vaak op de vergaderingen van ‘’Madrid”. Hij had ook bijna nooit tijd om mee te werken aan feestjes, loterijen en andere geldinzamelingen voor de vereniging. In de loop van juni 1982, met het feest in zicht, kon een confrontatie op de vergadering niet langer uitblijven. Ramon bracht hem een formele brief “aan het medelid Frank Dee”, met de dringende uitnodiging de komende vergadering bij te wonen om vragen van de leden over zijn lidmaatschap te beantwoorden.

En wat deed de Gringo? Hij verscheen er samen met de pater! De onvrede over zijn geruisloze wegglijden van de vereniging naar de Centrale en naar de parochie was zo sterk geworden, dat hij deze schokdemper wel nodig achtte. Het vragenlijstje dat op hem werd afgevuurd loog er ook niet om:

“Of hij zijn lidmaatschap van de vereniging nog op prijs stelde?”

“Of hij dan zijn achterstallige contributie vÛÛr 1 juli wilde voldoen?”

“Of hij met de vereniging naar La Tirana wilde reizen?”

“Wat hij dan wilde doen ter compensatie, omdat hij het hele jaar niet meegewerkt had aan de geldinzamelingen?”

De pater kwamt hem ter hulp met een lange, lovende rede over zijn uitstekend en onmisbare werk voor de Centrale. Dank zij de heer Frank Dee waren er de laatste tien jaren veel vorderingen gemaakt. Dank zij het algemene godsdienstonderwijs onder de dansers en de gebedsgroepen hoorde je in Tocopilla niet meer zeggen dat de dansers onwetenden waren, of cultuurloze heidenen. De vooruitgang van de laatste jaren in het heiligdom was het werk van de Centrale en de Federatie: de waterleiding in het tentenkamp en de toiletten, het elektrische licht en het plaveisel op de plaza waren mede het werk van de heer Dee. En ook het veldhospitaal, de geluidsinstallatie op de plaza en in de straten van La Tirana, het nieuwe gastenverblijf in het heiligdom waar het jaarlijks congres van de dansers plaats had, de tempel die van binnen en van buiten geschilderd was en de handel die van de plaza verdreven was... Dank zij de catechese kwamen de verenigingen van Tocopilla op het feest van La Tirana misschien met de best georganiseerde, de meest gediscipineerde, de best voorbereide dansers om aan de pontificale Hoogmis van de bisschop deel te nemen. Wanneer de heer Frank Dee voor de verenigingen de formaliteiten in orde maakte en de papieren naar de autoriteiten of de politie bracht, dan

werden ze altijd snel en zonder problemen afgewikkeld. De burgemeester was steeds bereid de heer Dee te ontvangen als hij hem over zaken van de Centrale wilde consulteren. Op het jaarlijkse Goede-Week-Congres van La Tirana wist hij ook steeds de belangen en de voorstellen van de Centrale - en dus van alle verenigingen van Tocopilla - met succes te verdedigen in de Federatie... Kortom, het kon een jubileumrede zijn, zoals de pater de lof stak over de kwaliteiten van de Gringo en over zijn staat van dienst.

Maar de pater werd ook van repliek gediend. Het was de Doder, de oude vakbondsman, al sinds de staatsgreep van 1973 werkeloos, die het woord vroeg om de gevoelens van de leden te vertolken.

"Mijnheer de Voorzitter, de pater vergeet dat wij hier altijd zelf het geld bij elkaar moeten brengen voor die congressen. De gedelegeerden reizen op onze kosten. En nu komt de pater eigenlijk ook nog zeggen, begrijp ik, dat die gedelegeerden echt geen tijd hebben om mee te werken aan onze beneficies (12). Natuurlijk hebben zij belangrijk werk te doen, maar wij hier zitten met driekwart van onze leden die werkeloos zijn en die van de PEM (13) moeten zien rond te komen. Wij zien de heer Dee hier zo goed als nooit. Hij werkt hard; daarvan zeg ik niets. Ik vraag alleen: voor wie werkt hij, mijnheer de voorzitter, voor ons of voor de Kerk? De catechese en de gebedsgroepen lopen prima. Alleen maar lof! Maar als iemand de catechese voor de pelgrims organiseert, dan werkt hij voor de parochie en dan moet de parochie hem eigenlijk ook betalen. Als dat kan, dan ben ik akkoord. En anders niet. Want wij hier kunnen dat niet op ons nemen. En verder vind ik dat alle leden,hun contributie moeten betalen. En zeker als ze een bestuursfunctie hebben, zoals de heer Dee. We kunnen geen verschil maken. Want hier heeft niemand ooit privileges gehad. Zover mij bekend is, zijn wij altijd een democratische vereniging geweest. En nog iets: als de heer Dee zo'n goede vriend is van de burgemeester en de gouverneur, dan zou hij ook eens een goed woord kunnen doen voor onze werkelozen, die de fooi van de PEM niet eens krijgen. Ik heb gezegd, mijnheer de Voorzitter.''

Tot deze laatste groep, de "werkelozen met een politiek verleden", behoorde ook de Doder zelf.

De pater begreep dat de weerstand bij deze mensen diep zat en dat hij het protest serieus moest opvatten als hij de Gringo voor de Centrale wilde behouden. Dat laatste was een zwaarwegend belang voor hem, omdat zijn pastorale plannen met de dansbeweging steunden op de loyale medewerking van "goede katholieke leiders", zoals deze secretaris. Toen hij tot besluit van het agendapunt een bevredigend antwoord aan de Doder moest geven, zei hij dat hij weliswaar geen toezeggingen kon doen, maar dat hij in de parrochievergadering

zou voorstellen dat de contributie van de heer Dee door de Kerk zou worden voldaan, als compensatie voor zijn diensten in het pastoraat.

De Gringo, zelf ook werkeloos hoewel met een PEM-uitkering, was inderdaad niet in staat zijn achterstallige contributie te betalen. Toch voelde hij meteen dat door de handrijking van de pater, even goed bedoeld als noodzakelijk, de vertrouwensband met zijn vereniging allerminst werd hersteld. Het was goed bedoeld van de pater, maar wel beschouwd toch een diplomatieke fout, die de positie van de secretaris in zijn vereniging verzwakte. Desondanks reisden de Gringo en zijn gezin dat jaar toch weer met de vereniging naar het heiligdom. Hij zette zijn tent weer als van ouds op in het kamp "van Madrid", maar eigenlijk voelde hij zich meer als een gast dan als een volwaardig lid van de vereniging.

De vereniging werd nog altijd, kortheidshalve, "Madrid" genoemd, zowel in de Centrale als in La Tirana. Don Alberto en zijn talrijke familieleden hadden er bijna 30 jaar lang hun stempel op gedrukt. Maar in de laatste jaren was hun aantal toch sterk verminderd. En bijna alle leden uit de beginjaren waren vertrokken, sommigen door verhuizen, anderen door overlijden, weer anderen leefden sinds 1973 in ballingschap, zoals de neven van Gloria die in Zweden woonden. Na Heriberto en zijn gezin waren ook de andere leden van de familie Contreras vertrokken, sommigen naar Arica, anderen naar Santiago, 1500 kilometer ver weg. Ook de Veraguas, een andere tak van de familie Madrid, waren bijna allemaal vertrokken uit Tocopilla, dat als havenstadje met een sterk communistische traditie - zo zei men algemeen - door de militaire dictatuur tot uitsterven veroordeeld was, net als de vissershavens Cobija en Gatico. Kortom, er waren nog maar weinig familieleden van Don Alberto overgebleven.

Na de dood van haar man wilde Maria een tijd rust hebben, zoals zij zei. Ze nam geen deel aan de talrijke sociale activiteiten en de vergaderingen. Ze bleef zelfs weg bij de dansoefeningen, waarvan ze altijd een trouwe bezoekster was geweest. Toen de pergrimstocht weer werd voorbereid en de nieuwe voorzitter van de vereniging haar kwam bezoeken, en vroeg of hij een plaats voor haar zou reserveren, zei ze dat ze dat jaar om financiele redenen de bedevaart naar La Tirana niet kon meemaken, dat de Maagd het haar zou vergeven. Op een voorstel van hem om het benodigde reisgeld van de vereniging te lenen - in feite,een delicaat aanbod om het te schenken - wilde DoÒa Maria evenmin ingaan, omdat ze bij de ziekte en het overlijden van haar man toch al zoveel hulp had ontvangen: dit laatste zou te veel worden. Tegen haar zoon Beto zei ze dat ze de animo miste om naar La Tirana te reizen en dat ze zich zonder haar man in de vereniging ook erg eenzaam voelde. Beto begreep dat hijzelf - sinds lange jaren passief lid - daaraan debet was.

Anacleto bereidde zich dat jaar als enige van de familie Madrid voor op de reis naar La Tirana. Overigens ging hij al ruim tien jaar niet meer als danser, maar hij volstond met een simpele jaarlijkse pelgrimshulde aan de Maagd, die bij zijn gevaarlijke werk op zee zijn grote beschermster was. Als visser en opvolger van zijn overleden vader was hij wel geslaagd. Hij verstond zijn vak uitstekend. Hij bezat een 33-voets boot met Blister motor en netten in drie maasmaten. Behalve intelligent, was hij met zijn dertig jaar een knappe verschijning, groot, sterk en altijd welgehumeurd. Hij woonde in een goedgemeubileerd, eigen huis, samen met een 15 jaar oudere vriendin die al "uit de kleine kinderen" was. Hoewel Adela lid was van de vereniging "Moreno Lira", reisde zij al jaren samen met Anacleto in de "Pieles Rojas". Hun veronderstelling dat hun plaats dat jaar zoals steeds gereserveerd was, bleek een vergissing en bij het vertrek van de karavaan vielen zij buiten de boot. Op het laatste moment konden ze nog net een plaats vinden bij de "Lira". Dat incident was aanleiding voor Anacleto om zich als lid maar over te laten schrijven naar de vereniging van zijn vriendin. Zo verliet in feite de laatste Madrid, zonder vreugde of verdriet, de rangen van de vereniging die zij met zoveel toewijding hadden opgebouwd. Beto en zijn moeder waren slechts passieve leden.

DoÒa Maria bevond zich ook het volgende jaar, 1982, niet onder de pelgrims. Ze leefde, altijd nog gekleed in vlekkerige, zwarte rouwkleren, teruggetrokken in haar vervallen hut, waar alleen DoÒa Minerva haar nog wel eens kwam opzoeken; die oude Minerva: schraal en verrimpeld, maar nog altijd met haar levendige ogen, haar rappe tong en haar scherpe stem. Van haar vernam Maria wat er omging in de vereniging. Nieuwe, onbekende mensen voerden het bestuur. Ze zochten weer een nieuwe korporaal. De verjaardag van de vereniging-de dertigste- zou nu eens aan het strand gevierd worden. Stel je voor, aan het strand!

Het was een idee van de nieuwbakken voorzitter, Ra˙l MuÒoz, om het hele tentenkamp van de vereniging aan het strand, ten zuiden van Tocopilla, op te zetten en daar met kerstmis gedurende drie dagen de dertigste verjaardag van de vereniging te vieren. Vis en schelpdieren waren er in overvloed. Dat was goedkoper. Een traditioneel verjaardagsfeest in de wijk, compleet met processie en met een "diner" voor genodigden, was immers onbetaalbaar geworden.

De meeste families besloten na het feest in ook de zomermaanden, januari en februari, het strandkamp voort te zetten. Het was gezond voor de jeugd en goedkoop voor de keuken. En het werd een lange, gezellige en onbezorgde zomervakantie.

DoÒa Maria voelde zich een vreemde in haar vereniging. Voor haar was het allemaal verleden tijd, net als haar huwelijk met Don Alberto. Omdat ze arm was, raakte ze ook steeds verder achterop met haar contributies en tenslotte, in 1984, werd ze ook niet langer als passief lid van de vereniging beschouwd.

In maart 1985 kreeg Beto heel onverwacht bezoek van twee dansers: Pato Vergara en Claudia N´Òez, die hem kwamen vragen de leiding van de dansers weer op zich te nemen. Wat was het probleem?

Na het jubileum van de vereniging nam Nikita, die naar Santiago verhuisde, afscheid als korporaal en nam Pato, zijn eerste gids, de leiding van hem over. Maar nauwelijks zes maanden later kreeg Pato, die bij een busonderneming werkte, een nieuwe route, Antofagasta - ValparaÌso, toegewezen. Sindsdien was hij nog maar zelden thuis en moest hij het oefenen volledig aan Claudia overlaten, die als eerste gids van de vrouwenrij danste. Aanvankelijk was de verwachting dat het maar tijdelijk was, maar duurde nu al anderhalf jaar en er was geen zicht op verandering. De situatie gaf steeds meer aanleiding tot ontevredenheid bij de dansers. Tenslotte had de assemblÈe hun verzocht, deze “missie” op zich te nemen.

“Wat is precies de bedoeling?” vroeg Beto.

“De vraag is of je dit seizoen de dansoefeningen wilt doen, en of je dan straks in La Tirana als korporaal ook de leiding weer op je wilt nemen,” zei Pato.

“De vereniging heeft een ervaren korporaal nodig. We hebben niemand anders. Jij kunt de boot weer vlot trekken als je wilt,” ondersteunde Claudia hem.

“Willen altijd, als het voor de vereniging is,” zei Beto met een aarzelende stem. “Wat zeg jij ervan....?” vroeg hij zijn vrouw.

“Jij moet het zelf zeggen. Het wordt jou gevraagd,” kaatste ze terug. “Mijn zegen heb je.”

Zij hoopte dat hij het zou doen en dat hij zo zijn zelfrespect weer zou hervinden. Zo begreep Beto haar antwoord ook. Hij twijfelde echter of hij het fysiek nog wel aankon en dat bracht hij ook naar voren.

“Je hebt nog bijna vijf maanden training om weer in conditie te komen,” zei Pato. “Als korporaal hoef je trouwens niet persÈ de hele tijd te dansen, dat weet je.”

“Ja, maar dat is toch wel de bedoeling. Het is maar een armoedig gezicht als de korporaal zelf het niet volhoudt.”

“Je kunt het in elk geval proberen,’’ hield Claudia aan.

De oude macho in Beto leefde op. Hij voorzag dat hij de wijnfles zou moeten laten staan. Hij zag zich weer terug in zijn oude glorie, toen hij van voor naar achter over de dansplaats wervelde en weer terug. Hij zou het wel wat kalmer aan moeten doen met zijn 40 jaar!

“Goed dan, zeg maar dat ik akkoord ga,’’ besloot hij in een opwelling van overmoed.

De oefeningen begonnen. Het kostte Beto een onvoorstelbare inspanning. Het zweet liep hem in stralen van het gezicht en zijn kleren waren druipnat. Na een kwartier had hij al een barstende hoofdpijn en na de oefening strompelde hij naar zijn bed om er op neer te vallen en te slapen, slapen tot lang na het vissersontbijt in de haven. Zo viel er niet aan te denken dat hij de dansers op het feest kon leiden. Hij hoopte dat hij zijn conditie gauw terug kreeg.

Drie zware maanden hield hij de oefeningen vol: eerst twee avonden, en later drie avonden per week. DoÒa Maria kwam ook weer kijken bij de dansoefeningen. “Heilige Maagd, God in de hemel, help mij om goed te dansen,’’ dat was elke keer zijn eenvoudige gebed bij de knieval voor het altaar aan het begin van elke oefening, een hartgrondig en vertwijfeld gebed. Maar al dronk hij al die weken ook geen druppel wijn meer, zijn conditie verbeterde nauwelijks. Na elke oefening kwam hij met een onhoudbare hoofdpijn thuis.

“Doe dan toch wat kalmer aan. Je hoeft niet te springen als een jonge bok. Dat is alleen maar goed voor je ijdelheid!” zei zijn vrouw.

“Nee! Goed of helemaal niet!”,was zijn vastbesloten antwoord.

In juni, met het feest in zicht, kreeg Beto zijn inzinking. Hij zag in dat hij niet meer zo kon dansen als hij graag gewild had. Een verlammende moedeloosheid maakte zich weer van hem meester en hij zocht zijn troost, waar anders dan in de wijn. Hij dronk en dronk, tien dagen lang, en hij liet zijn vrouw de boodschap afgeven bij de dansers dat hij ziek was. Iedereen wist wat voor een ziekte dat was. De dansers namen het hem erg kwalijk, dat hij hen op dat moment, zo vlak voor het feest, in de steek liet. Er stond ook een ferme sanctie op, met een schorsing van tenminste drie jaar. Het kwam niet eens tot een formele afwikkeling van de zaak, want de vereniging liet Beto gewoon vallen:

“Wat moeten we met zo’n korporaal,’’ vond de voorzitter. “Hij heeft zichzelf eruit gezet. Daarom hoeven wij het niet meer te doen.”

Later grapte hij met een wat wrange humor tegen Claudia, om haar wat op te monteren:

"Dat was dan het einde van de dynastie van Madrid. Nu ben jij aan de beurt,"

Claudia was teleurgesteld in haar verwachtingen. Zij zou dat jaar de dansers in La Tirana moeten leiden, zo goed en zo kwaad als het ging. Beto had zijn laatste kans verspeeld. Voor hem was de hele episode een bewijs te meer dat het noodlot hem altijd zou achtervolgen. Geblokkeerd door de nieuwe mislukking en beladen met zijn sombere schuldgevoelens, vluchtte hij weer in de drank.

Zo was het ook Claudia die twee weken later, een paar straten verwijderd van Beto's huis, de afscheidsvesper van de Pieles Rojas leidde. De muziek van de snerpende fluiten en de zware trommen, en de schelle klanken van de liederen drongen door tot in het huis en de slaapkamer van Beto, die de teksten uit het hoofd kende. Hij lag te bed om de volgende ochtend, drie uur, te gaan vissen. Hij moest, of hij het wilde of niet, met die muziek in zijn oren afscheid nemen van de Maagd van La Tirana, misschien wel voor altijd:

Adios, souvereine Maagd, Adios heilige tempel;

Adios, volk van La Tirana, ik ga ongetroost.

De woorden van die hymnen waren zout in de wonden. Ze verscherpten zijn zelfverwijt en stortten hem in een put van melancholie:

In deze kwelling ween ik mijn afscheid,

In mijn lichaam een zondige ziel torsend.

Hij wist vrijwel zeker dat hij niet meer in La Tirana zou komen, aan de voeten van de Maagd, die vanaf zijn jeugd bij alle gevaren op zee zijn hoop en toeverlaat was. Ballingschap door eigen schuld, dat was zijn droevige lot. Maar uit de verte reikte zijn geloof toch tot aan haar hemelse troon. Zijn straf zou hij zonder bezwaar dagen; zijn leven was bijna niets anders dan straf. Maar ondanks zijn schuldgevoelens, zijn eenzaamheid en zijn verbanning uit het heiligdom, kon hij zich niet voorstellen dat "la Maruja" zich voorgoed tegen hem zou keren of hem zou laten vallen.

Sta niet toe, Grote Vrouwe, dat een zondaar verloren gaat.

Het is niet mogelijk, Moeder, dat hij in smart tenonder gaat.

Het vaste geloof in Haar, la Maruja, was als de uitgestrekte zee waarop de boot van deze eenzame, nietige en nutteloze visser moest blijven varen. Dat was zijn onveranderlijke bestemming, zijn noodlot.

II. DE CHUNCHOS VAN ABDON ROSALES

Inleiding: De legenden van Ayquina.

1. Een nieuwe Chuncho in La Tirana.

2. Korporaal Abdon Rosales.

3. Het conflict in de oude Chuncho.

4. De familie Rosales.

5. Het banket voor de padrinos en het afscheid, 1968.

6. De kroniek van de Chuncho; 1968-1971.

7. Dansers en Adventisten.

8. Bij Rosales thuis.

9. Ayquina, 1972.

INLEIDING

De legende van het heiligdom van Ayquina vertelt dat er eens een herdersjongentje was die in de velden de kudde van zijn ouders weidde. Eens ontmoette hij een erg mooie vrouw met een kindje bij zich die hem groette. Hij begon te spelen met haar kindje, zodat de schapen van zijn kudde afdwaalden. Het werd laat en hij moest zich haasten om de kudde weer te verzamelen, zodat het nacht was toen hij thuis kwam. Daarom waren zijn ouders boos op hem. Maar de volgende dag gebeurde hetzelfde, en alle dagen kwam hij laat thuis. Hij zei dat de schapen steeds weer weg liepen en dat hij moe was omdat hij er steeds weer achteraan moest lopen. Zijn ouders straften hem. Maar het gebeurde steeds weer. Op een dag ging zijn vader achter hem aan het veld in om te zien wat de jongen deed en zo ontdekte hij dat zijn zoon speelde met een kind dat plotseling uit een boom te voorschijn kwam. De vader kwam naderbij om hem te straffen, maar plotseling zag hij alleen nog maar zijn zoon, want het kindje was verdwenen en hij zag het niet meer. Dat verwonderde hem bijzonder, en hij vroeg zijn zoon wat dat voor een kindje was waarmee hij speelde. De jongen antwoordde dat hij het niet wist. De man onderzocht de boom en bemerkte daar een beeld van de Heilige Maagd met haar Kind. Hij vertelde het gebeurde aan zijn buren en de mensen gingen met hem mee om de boom met het beeld te zien. Ook de mensen van het nabij gelegen dorp Turi gingen naar het veld om de boom met het beeld te zien en ze herkenden daar het Mariabeeld uit hun kerk, dat al lang geleden verdwenen was. Daarom brachten ze het op een draagbaar in processie terug naar hun kerk. Maar die nacht keerde de Maagd terug naar haar plaats in de boom. De dag daarna keerden ook de mensen van Turi terug naar de boom in het veld van Ayquina om Haar weer mee te nemen, maar opnieuw verdween de Maagd ‘s nachts uit

de kerk van Turi. En zo probeerden die van Turi tot drie keer toe Haar terug te brengen, en drie keer verdween de Maagd ‘s nachts om terug te keren naar haar plaats in het veld van Ayquina. Tenslotte legden de mensen van Turi zich erbij neer en er werd een kapel gebouwd in het veld, want daar precies wilde de Maagd wonen, en dat is nu de plaats waar de tempel en het dorp van Ayquina liggen

Men vertelt ook dat er er eens een vrouw in de kloof van Ayquina woonde. Op een keer werd ze ziek en ze stuurde haar kind erop uit om een geneeskrachtig kruid te zoeken in het veld van Turi, want daar groeide het kruid waarmee de vrouw zich een geneesmiddel wilde bereiden. Haar kind vertrok snel, want het was al laat. Maar op korte afstand van huis ontmoette het al een mooie vrouw, die hem vroeg waar hij heen ging. Het kind antwoordde, dat het naar Turi ging om een geneesmiddel voor zijn moeder te halen. Maar de vrouw haalde een kruid van onder haar mantel te voorschijn en gaf het aan het kind. Daarna verdween ze. Het kind nam het kruid aan en bracht het naar zijn moeder. Die nam het geneesmiddel in en aanstonds voelde ze zich weer gezond. Ze vroeg haar zoon wat dat voor een kruid was, dat hij voor haar had meegebracht. Toen vertelde haar kind haar van de vrouw die het hem had gegeven. Zijn moeder vertelde het aan haar buren en samen gingen ze met het kind naar de plaats waar de ontmoeting met de vrouw had plaatsgehad, want de mensen zeiden dat dat de Heilige Maagd geweest moest zijn. Het kind wees de plaats aan en zei: “Aqui-no-mas” (“Daar is het”). Daarom heet de kerk van de Maagd en het dorp die op die plaats gebouwd werden: “Ayquina”.

Het relaas dat we in de volgende bladzijden beschrijven handelt over de religieuze dansvereniging van Don Abdon Rosales. Het is een groep in de stijl van de Chunchos, oorspronkelijk een krijgszuchtig Indianenvolk afkomstig uit het Boliviaanse subtropische oerwoud, dat als karakteristiek wapen de Chonta meevoert: een boog die tevens als lans of steekwapen gebruikt kan worden. De Chunchos hebben onder alle andere dansgroepen in de heiligdommen van Noord-Chili een onmiskenbaar eigen stijl in muziek, dans en kleding bewaard.

In 1943 presenteerde Don Abdon zijn eerste Chuncho-groep in het heiligdom van Ayquina. Sindsdien zijn ruim 40 jaarlijkse pelgrimstochten voltrokken naar het beeld van de Maagd van Guadalupe van Ayquina. Een pijnlijk geval van onbegrip werd in die tijd oorzaak van een afscheiding en van de stichting van zijn tweede Chuncho-groep, die echter in het heiligdom van La Tirana werd gepresenteerd, en die tenslotte, vanaf 1970, toch ook zijn jaarlijkse pelgrimstocht naar het heiligdom van Ayquina weer voltrok.

1. EEN NIEUWE CHUNCHO IN LA TIRANA

Het was op de gedenkwaardige zaterdag 13 juli van het jaar 1968, dat de dansvereniging “Chuncho van Chuquicamata” zich voor het eerst presenteerde in het heiligdom van La Tirana.

Aan de initiatie van deze nieuwe dansgroep was een lange voorbereiding voorafgegaan binnen de talrijke familie van zijn oprichters, de Rosales. Het had hen vier lange jaren van gekoesterde verlangens en hoop, van twijfel en beraad gekost, steeds varende op het kompas van een grenzeloos vertrouwen in de Maagd. In die jaren ontstonden de ambitieuze plannen, geinspireerd door een diepe religieuze ervaring en de traditionele ethiek van een familie die de rijkdom van een eeuwenoude cultureel erfgoed koesterde, uit de schatkamers van de inheemse Andesbevolking en van de Spaanse veroveraars. De familie Rosales: Don Abdon, zijn echtgenote Julia, hun negen kinderen, hun schoonkinderen en hun talrijke kleinkinderen, verschillende van hun neven met eigen familie en andere, verre verwanten, allemaal hadden ze eensgezind en toegewijd hun beste krachten gegeven aan de “Nieuwe Chuncho”. In die jaren hadden ze voortdurend spaarzaam, met veel en grote opofferingen en met onschatbare edelmoedigheid voor hun plan geleefd. Het grote vertrouwen in de Maagd en hun religieuze ijver had hen, stap voor stap, de weg gewezen om de grote problemen te overwinnen die van tijd tot tijd de verwerkelijking van het geliefde bedevaartsprojekt definitief schenen te zullen verhinderen: een Chuncho-dansgroep voor La Tirana.

Eens, toen de problemen het enthousiasme dreigden te ontmoedigen, had Norma, de tweede dochter van Abdon en Julia, gezegd: “ De Maagd van de Rozenkrans (1) wil niet dat wij naar La Tirana gaan. Wij zijn van Ayquina; daar hebben wij onze verplichtingen.”

“Het is toch overal de zelfde Maagd,” zei haar broer Hernan, die godsdienstonderwijs had gehad op een goede katholieke school. “We moeten maar doorzetten; het enige dat we nodig hebben is geloof.”

“De maagd van Ayquina is veeleisend. Ze laat ons niet gaan; misschien zal ze ons nog straffen,” insisteerde zijn zuster, die bang werd omdat de talloze en aanhoudende moeilijkheden haar een waarschuwing van de Maagd zelf leken te zijn. Haar stelregel was: “Als een christen op het punt staat een fout te begaan, roept Zij hem tot de orde.”

Het was in feite wegens Norma en haar zuster Margarita, dat vijf jaar eerder de familie Rosales uit de Chuncho-dansgroep van Ayquina gestapt was, en niet langer pelgrimeerde naar dat heiligdom, gelegen op een afstand van 102 kilometer ten oosten van Chuquicamata, verscholen in een diepe kloof van het Andesgebergte, waar de Rio Salado, op een hoogte van ruim 3000 meter boven de zeespiegel, enige landbouw op bevloeide terrasakkers mogelijk

maakte. Sinds het tot een breuk gekomen was met de pelgrimsvereniging die ze zelf mee opgericht hadden, hadden ze er zich maar node in geschikt als particuliere pelgrims en zonder te dansen jaarlijks de Maagd te bezoeken op haar feest. Bij die gelegenheid voelde Norma haar geweten altijd bezwaard door de hernieuwde herinnering aan de feiten die tot het conflict en de breuk hadden geleid: een lange reeks bittere feiten. Hernan wist het en bemoedigde haar:

"Als we naar La Tirana gaan, dan wil dat niet zeggen dat we niet meer naar het feest van Guadalupe mogen gaan."

Hoe dan ook, in de vier jaren van voorbereiding en vorming van de nieuwe dansgroep hadden de Rosales duizend en een problemen moeten oplossen: economische, organisatorische, sociale, affectieve en ethische problemen, en hadden ze met name de weg moeten vinden om hun onderneming naar zijn bestemming te manoeuvreren, zonder personen te beledigen of organisaties in hun eer tekort te doen, zonder de vele gebruiken op dit terrein onvervuld te laten en zonder de traditie geweld aan te doen met schijnbaar onvermijdelijke, maar toch ongepaste noviteiten.

Daar stonden ze dan in de vroege morgenuren van die glorierijke dag: alle leden van de nieuwe dansgroep waren in perfecte orde opgesteld op een honderd meter afstand van het calvariekruis aan de ingang van het dorp La Tirana. De snijdende kou van de woestijnnacht werd vastgehouden door de zandige wegen en deed de kinderen rillen, maar toch waren de pelgrims allen vervuld van blijde spanning, in afwachting van de grote gebeurtenis van deze dag. De vaandeldrager en zijn twee vlaggedragers stonden aan het hoofd van de processie. De muzikanten volgden: vier fluitspelers en de bespelers van de kleine en de grote trom. Dan kwamen de dansers, opgesteld in twee rijen: vooraan de duivelsfiguren (2), daarachter de Chunchos, aangevoerd door de beide rij-leiders. Don Abdon, stichter, eigenaar en korporaal van de dansgroep, had zijn plaats tussen de twee rijleiders in. De processie werd besloten door het bestuur van de vereniging en de overige leden, want zo is de gewoonte in La Tirana: een dansgroep moet verenigingsreglementen en een formeel, democratisch gekozen bestuur hebben. De gewone pelgrimsleden stonden niet in correcte rijen opgesteld, zoals de dansers, maar in groepjes van drie of vier. Het vaandel was niet zichtbaar, maar omhangen met een laken en de twee Chileense vlaggen waren om de stokken gewikkeld. De dansers waren in burger, en elk droeg zijn danskostuum, gewikkeld in een zijden doek, in een pakje op de rug. De chonta was het enige element waaraan ze als Chunchos waren te herkennen. De chonta hadden ze nodig om hun eerste entree in het dorp te zingen en te dansen, wanneer ze "heilige grond zouden betreden".

Plotseling verbrak het ritme van marsmuziek, sterk gemarkeerd door de beide trommen, de ochtendstilte. De Chunchos hadden op dat moment gewacht, maar toch was het effect nog als van een lichte elektrische schok die door de rijen dansers ging, toen ze de eerste tonen van deze muziek opvingen, die uit het tentenkamp van de de Gaucho-dansers kwam. Deze dansgroep, afkomstig uit Tocopilla, zou de nieuwe vereniging in het heiligdom presenteren en bij de initiatieplechtigheid, "doopsel" genaamd, als "padrino-groep" optreden. Dit is een wederzijdse eer, die een blijvende relatie zou scheppen met jaarlijks terugkerende ceremoniele verplichtingen.

"Opgelet, daar komt de Padrino al," waarschuwde Don Abdon zijn volkje.

De aankondiging was overbodig. Als enige gevolg ervan nam alleen de zenuwachtige spanning toe, die zichtbaar was in de strak gespannen gelaatsuitdrukkingen. Don Abdon inspecteerde enigszins plechtig zijn cultusgroep. De strenge blik van de korporaal moest zijn nervositeit verbergen. De muziek van de Padrino-groep klonk al naderbij en plotseling verscheen de stoet tussen de tamarugo-bomen. Zodra de Gaucho-groep zichtbaar werd, gaf de korporaal van de Chunchos zijn dansers een teken met een snerpende fluit, een lang aangehouden signaal, en met zo'n kracht gegeven, dat zijn gezicht er rood van aanliep. Onmiddellijk zetten zijn muzikanten de mars van de Chunchos in en de processie zette zich in beweging in de richting van de Gauchos. Dezen, gekleed in hun danskleding van zwarte en hemelsblauwe zijde, naderden hun beschermelingen tot op een afstand van ongeveer veertig meter. Op dat moment hielden beide processies de pas in, terwijl de vaandel- en vlaggedragers, drie aan elke zijde, de dansgroep van de overzijde plechtig begroetten door gelijktijdig drie maal de vaandels en vlaggen langzaam en diep neer te buigen, tot even boven de grond. Deze begroeting herhaalde zich op een afstand van twintig meter, en nog eens toen beide dansgroepen oog in oog tegenover elkaar stonden. Toen naderden de korporaals elkaar voor een plechtige en stijlvolle omhelzing. De muzikanten van de Gauchos voegden zich bi die van de Chunchos om de muziek van de beschermelingen meer kracht en daarmee meer prestige te verlenen. Gelijktijdig openden zich de rangen van de Gauchos om een halve cirkel te vormen en dan de rijen van de Chunchos in te sluiten en zo de verdere gang van de processie te escorteren als een teken van eer en van bescherming. Op dat moment keerde ook de vaandeldrager van de Gauchos zich met zijn beide vlaggedragers - de ene met de Chileense en de andere met de Argentijnse vlag - om, teneinde de de vaandeldrager van de Chunchos, eveneens geflankeerd door twee vlaggen, vooraf te gaan en hen in een gezamelijke processie tot aan de voet van het calvariekruis te voeren. En tevens sloten de overige pelgrims van de Gauchos - het bestuur en

de familieleden van dansers en muzikanten - aan achter de pelgrims van de Chunchogroep. Alles speelde zich in enkele ogenblikken af en de bewegingen voltrokken zich met een gemak, een vanzelfsprekendheid en een perfectie alsof het een dagelijkse routine gold.

De vlaggedragers voltrokken de plechtige begroeting van het calvariekruis ook weer met drie diepe neigingen en stelden zich ter zijde op, de drie Gauchos rechts en de drie Chunchos links van het kruis, zodat er een vrij veld geschapen werd tussen de dansers en het kruis. De muzikanten namen hun plaats in naast het omhulde vaandel van de Chunchos, terwijl ze onophoudelijk hun marsmuziek lieten klinken. Don Abdon, korporaal van de Chunchos, naderde het kruis en knielde enkele momenten neer om in stilte te bidden. Hij kon zijn emoties niet verbergen. Gevoelens van dankbaarheid, maar ook de meest verschillende herinneringen, moesten op dat moment in het hoofd van die door het harde leven getekende veteraan omgaan. Tenslotte stond hij op, wat onwezenlijk en verward, en liet hij ruimte aan de beide dans-gidsen - zijn zoon Hernan en zijn neef Romualdo - om ook hun gebed te zeggen. Die knielden ook, sloegen een kruis, wachtten enige momenten met neergeslagen blik, stonden op om de voet van het calvariekruis aan te raken en keerden achtuitlopend naar hun plaats aan het hoofd van de beide rijen dansers terug. Twee aan twee volgden daarna de dansers en voltrokken dezelfde persoonlijke begroeting naar het voorbeeld van hun gidsen. Na de dansers was het de beurt van de overige leden van de vereniging om het “kruis te aanbidden”; vooraan de voorzitter en de overige bestuursleden, dan de overige leden, telkens in groepjes van drie tot vijf. Tenslotte was het de beurt van de Gauchos om de persoonlijke begroeting en aanbidding van het kruis te verrichten, geheel in dezelfde volgorde en dezelfde stijl als de nieuwelingen. De muzikanten, die altijd een dienende functie hebben behoren ook als laatsten het kruis te groeten. Nog steeds hun mars blazend, naderden zij met slepende tred en knielden neer, onhandig en stijver dan de overige pelgrims, duidelijk blijkgevend hoezeer het musiceren hen daarbij hinderde. Daarmee was de begroetingsceremonie van de gehele liturgische groep voltooid, nauwkeurig volgens voorschriften en rangorde. Die perfectie in het ritueel gold als de plechtige hulde en de nederige opdracht van heel de pelgrimscultus die nog moest volgen. Het is de hoop en de verwachting van dansers en pelgrims, dat dit nederige huldebetoon aan het begin van de liturgische cyclus, mits oprecht en van harte gebracht, ook het begin vormt van een overvloedige hemelse zegen, de oplossing van hun meest uitzichtloze noden, de vervulling van hun meest gekoesterde wensen en de vergeving van al hun zonden.

Na de kruisaanbidding begaf de voorzitter van de Gauchos, de heer Valdivia, zich naar de voet van het kruis en gaf zijn korporaal de muzikanten

het teken de marsmuziek te beeindigen, die dan ook prompt afgebroken werd. De voorzitter - evenals Don Abdon een erg emotionele man, maar bovendien, en in tegenstelling tot deze, een man van veel woorden - hield een uitvoerige toespraak, waarin hij zijn beschermelingen welkom heette op de heilige grond van La Tirana. Hij feliciteerde hen met de succesrijke vervulling van hun heilige gelofte, zich als een nieuwe Chuncho in La Tirana te presenteren, en met de voorspoedige reis naar het heiligdom. Hij bekende zich trots te voelen met zulke petekinderen en bood hen van de zijde van de Gauchos alle mogelijke hulp en medewerking aan die nodig mocht zijn. Hij eindigde met de wens dat hen deze dagen aan de voeten van de Maagd alles goed mocht gaan. Met "alles" bedoelde hij ongetwijfeld de ingewikkelde liturgie, de sociale verplichtingen, en binnen de dansvereniging zelf een probleemloze sfeer van vreugde en harmonie.

"Ik wil de Maagd bidden dat uw dansvereniging een lang leven, samen met ons, mag zijn beschoren, om gezamenlijk, jaar na jaar, dit feest hier in haar heiligdom te kunnen vieren. Want er bestaat niets ter wereld dat zo groots en zo schoon is als ons geloof in Haar." Zo eindigde zijn warme toespraak, gedragen door het enthousiasme en de emotie die hem bijna over de grens van zijn zelfcontrole meesleepte. Maar hij wist op tijd te stoppen en hij oogstte een dankbaar applaus. Na de voorzitter was het de beurt van de korporaal van de Gauchos om het woord te richten tot de nieuwe dansvereniging. Maar deze deed niet meer dan enkele standaard-zinnen van de voorzitter herhalen. De herhaling, tot op het woord nauwkeurig, was bij dergelijke gelegenheden de beste hulpbron voor deze man, die analfabeet was, maar die als dansleider erg veel ervaring bezat, en die daardoor kon wedijveren in deskundigheid met de oudste cultusleiders van La Tirana. Terecht had Don Abdon zich bij hem nauwgezet op de hoogte gesteld van alles wat de liturgische traditie van het heiligdon betrof: zowel het "doopsel" van zijn dansgroep als de gewone jaarlijkse ceremonies.

Toen de korporaal zijn wat gestamelde toespraak had beeindigd, gaf hij alle muzikanten het teken en dezen zetten de muziek van de "eerste entree" in.

Op dat uur drukte de zonnewarmte al zwaar op de formatie dansers, die er loom van werden, temeer omdat daar de breeduitgemeten toespraken nog bij kwamen. Veel toeschouwers, zowel belangstellende pelgrims als opdringerige toeristen, hadden zich verzameld om het schouwspel te zien. De handelaren, een bijna even sterk vertegenwoordigde groep op dit feest, waren de enigen die geen belangstelling toonden voor de dansers en hun ceremonies; daarvoor hadden ze het te druk met het aansjouwen van hun koopwaar en het opbouwen en inrichten van hun kramen; ze wilden klaar zijn wanneer de

grote mensenstroom arriveerde, de volgende dag, om massaal het religieuze volksfeest te vieren, of gewoon om het allemaal te zien.

Op het teken van korporaal Abdon stelde de vaandrig samen met zijn twee vlaggedragers zich weer aan het hoofd van de stoet van dansers. Ze begroetten weer met drie neigingen het kruis, maakten rechtsomkeer, marcheerden plechtig tussen de beide rijen dansers door en begonnen aan de route die leidt van de ingang van het dorp door de zanderige hoofdstraat naar de tempel. De verzamelde muzikanten, de dansers - de Chunchos tussen de rijen Gauchos in - de bestuursleden van beide groepen en de overige pelgrims: allen volgden ze de vaandeldragers, ieder op de hem toekomende, streng hierarchische plaats. Don Abdon leidde het "Eerste Intochtslied" van zijn dansers, dat het eeuwenoude pelgrimslied is van pelgrims op zoek naar het heiligdom. De dansers en devoten, zich ervan bewust dat zij op dat moment actief hun gelofte aan de Maagd inlosten, waren de hitte, het opdwarrelende stof en het verblindende zonlicht vergeten, en zongen enthousiast en met alle kracht van hun stem.

Landelijke velden, schenk ons vrije doortocht,

Landelijke velden, schenk ons vrije doortocht;

Want Uw trouwe Chunchos komen ter aanbidding,

Want Uw trouwe Chunchos komen ter aanbidding,

komen ter aanbidding.

Telkens wanneer de Chunchos een strofe zongen, zweeg de muziek en stond de hele processie stil, maar bij het zingen van het refrein - het "koor" genoemd - vielen de muzikanten en alle pelgrims hen bij, en vorderde de processie onder de vrolijke tonen van de muziek. Allen zongen ze uit volle borst, bijna schreeuwend, om uitdrukking te geven aan hun enthousiasme en hun religieuze ijver. Wanneer het refrein klonk, vorderde de processie stapvoets:

Laat de wegen open; geef ons nu de ruimte;

In dit oord ligt onze heilige bestemming.

Het ritme, aangegeven door de trommen, werd ondersteund door de dansende stap van de Chunchos, die de zoemende snaren van hun chontas bij elke beweging krachtig lieten klinken. Na elk refrein herhaalden de muzikanten hetzelfde thema met een fortissimo dat zo luid mogelijk moest klinken, terwijl de dansers hun pas veranderden in hoge, sierlijke sprongen naar rechts en naar links, daarbij met hun chontas onzichtbare pijlen op denkbeeldige vijanden en wilde dieren afschietend. Na enkele minuten van dat spiegelgevecht gaf

Don Abdon dan een teken met zijn schrille fluit, waarop de muzikanten verstomden en de hele processie weer stil stond om de tweede strofe ook weer “a capella” te zingen, waarop weer het muzikaal ondersteunde, ritmische refrein en het intermezzo van de krijgszuchtige en acrobatische sprongendans met de chontas volgden. Zo werd de lange hymne uitgezongen en -gedanst, als een sterk gedramatiseerde en geritualiseerde eindfase van de moeizame pelgrimstocht, daarbij uitdrukking gevend aan het idee dat het hoogtepunt van die transcendentale tocht naderde: het centrale heiligdom van de Maagd, dat is - in het religieuze denken - het centrum van de wereld, waar “hemel en aarde elkaar raken”.

Uitgeput, versmachtend, zoeken wij Maria,

Door woestijn en bergen, maar met grote vreugde.

Van zeer ver gekomen, maar met grote vreugde,

Zoeken wij Maria en haar hemels hofschap.

De zon met zijn stralen heeft de weg gewezen;

Zo bereiken wij de tempel van de Karmel.

Van zeer ver gekomen, verbrand door zoveel hitte,

Zoeken wij Maria, de Moeder van de Heer.

Lopend, altijd lopend, altijd verder lopend,

Op zoek naar Maria, Moeder van de Karmel.

Bij Uw heilige tempel zijn wij aangekomen,

Om vergeving smekend, Moeder van de Heer.

Uit Chuquicamata komen wij, Maria,

Op Uw feest aanbiddend, allerhoogste Vrouwe.

Geef ons Lieve Vrouwe, Uw verbeide zegen,

zodat wij door Uw hand schuldvergeving krijgen.

Toen de processie de uitgestrekte plaza voor de tempel bereikte en men het heiligdom naderde, werd het “Tweede Intochtslied” ingezet en in dezelfde stijl uitgevoerd:

Uitgeput, versmachtend, zoeken wij Maria,

Door woestijn en bergen, maar met grote vreugde.

(Refrein:) Open nu Uw poorten, open alle vensters,

Want Uw Chunchos komen Uw aanbidding vieren.
Wij zijn van ver gekomen, en van vreemde oorden,
Moeder van de Karmel, laat ons niet verkommeren.
Met eindeloos verlangen zijn we komen zoeken;
Heel de wijde wereld zijn we doorgetrokken.
Tochtgenoten, verder! verder zonder falen!
Tot bij onze Moeder, Moeder van de Karmel.
Van Chuquicamata zijn wij hier gekomen,
Ons lichaam zwaar beladen met een ziel vol zonden.
Laten we nu zingen, laten we nu dansen,
voor de goede Moeder, voor het heilig altaar.
Van de hemel zijt Gij afgedaald, Maria,
voor al deze zondaars, hemelse behoedster.
Geef ons nu verlichting, Moeder van de Heer,
dat wij mogen komen waar Uw altaar staat.
(Zegen:) Geef ons, Lieve Vrouwe, Uw verbeide zegen,
zodat wij door Uw hand schuldvergeving krijgen.

Onder het zingen en dansen van dit tweede Intochtslied trokken ze de plaza van het dorp over, de wijd openstaande tempeldeuren binnen, rechtdoor naar het altaar van de Maagd, waar ze het laatste refrein uitvoerden en daarna dansten op de overweldigend galmende muziek. Toen bevonden ze zich oog in oog met de Maagd, die beminnelijk glimlachend en met een levendige uitdrukking van tevredenheid op het gelaat op haar pelgrims neerblikte, als om de nieuwe dansgroep te danken voor zoveel offerbereidheid en geloof. Zo verstonden Don Abdon en zijn mensen die zachte blik in haar gelaatsuitdrukking.

De beide korporaals naderden tot deze “Troon van Genade”, en onder haar mild toeziend oog knoopte de Gaucho het bundeltje met de danskleren los van de rug van de Chuncho, wikkelde de zijden doek los en nam een voor een de prachtige kledingstukken eruit, ontvouwde ze en legde ze in de tengere, blanke hand, die de Maagd zegenend uitstrekt naar de pelgrims. Vervolgens bekleedde hij de nieuwe korporaal ermee. Eerst een eenvoudige broek en een wit hemd, daarna de rok van schitterend geborduurd groen fluweel, dan volgde

de schouderkap in dezelfde stof en stijl bewerkt; tenslotte plaatste hij hem de hoge vedertooi op het hoofd en hing hij hem de korporaalsfluit om de hals, symbool van zijn functie als cultusleider van de groep. Met het overhandigen van de chonta was de investituur van de korporaal voltooid.

De nieuwe dansleider knielde enkele ogenblikken neer voor de Maagd en bad met de blik strak gericht op het moederlijke gelaat met zijn onverstoorbare en mysterieuze glimlach, en op het Kindje Jezus, dat zij op haar linkerarm draagt. Een moment herinnerde Don Abdon zich dat hij zelf als kind elk jaar op 25 december wiegeliederen voor dat goddelijke kindje zong. Maar zijn gebed gold vooral diens lieve Moeder, die hij op dat gelukkige moment het grenzeloze geloof van zijn edelmoedige karakter aanbood, samen met de onwrikbare heilige eed om alle levensjaren die Zij hem zou schenken de Chunchos naar het heiligdom te voeren en haar feest te vieren. En meer nog: "Zo lang er ook maar een Rosales leeft en goede gezondheid geniet, zal hij hier komen om U op Uw feest te bezoeken," zo luidde zijn gezworen belofte aan Haar. Toen stond hij op, omhelsde eerbiedig het wonderbare beeld en bekruiste zich.

Intussen hadden zijn dansers zich in een enkele rij opgesteld en wachtten zij achter Don Abdon, die, op zijn beurt, elk van hen afzonderlijk moest inkleden. Aan zijn neef Romualdo en zijn zoon Hernan, de rijleiders, voltrok hij dezelfde ceremonie die de Gaucho even tevoren aan hemzelf had voltrokken. Daarna volgden de dansers van de rijen en tenslotte de duivelsfiguren. De beschikbare minuten voor de hele ceremonie waren geteld, want ook andere dansgroepen wilden hun entree maken. Om tijd te winnen bekleedde Don Abdon de overige dansers alleen met schouderkap en vedertooi, terwijl de beide gidsen hen hielpen met de overige kledingstukken.

Tijdens het verloop van deze ceremonie liet de versterkte muziekband een opgewekte mars door de tempel klinken, waarbij de trommen met hun dreunende slag en hun knetterende roffels wel erg sterk overheersten, overigens geheel in de stijl van het heiligdom, want "de trommen betekenen de benen van de danser". De dansers van de Gaucho vormden nog steeds in twee rijen een erewacht aan weerszijde van de nieuwe dansvereniging. De korporaal van de Gaucho assisteerde in alles Don Abdon. De Gauchos stonden niet onbewogen bij de plechtigheid, die bij hen diepgegrifte herinneringen en gevoelens opriep. Maar veel meer geemotioneerd waren de Chunchos, niet alleen de dansers, ook hun aanwezige familieleden, die hun promessanten (3) stap voor stap hadden begeleid op de lange weg naar deze vervulling. Met tranen in de ogen zagen ze hoe op dit allerbelangrijkse moment hun kind, zuster of broer zijn jarenlang gekoesterde wens vervuld zag, dat is: een danser van de Heilige Maagd te zijn, om die allerdiepste gevoelens uit te dansen waarvoor woorden hen ontbreken.

In het collectief bewustzijn van de pelgrimsbevolking is de ceremonie van het "doopsel" ook voor de dansvereniging zelf een gebeurtenis van wezensbelang, omdat precies op dit moment de groep in zekere zin eigenlijk pas geboren wordt en blijvend bestaansrecht in het heiligdom krijgt. Het is niet zonder betekenis dat men spreekt van het "doopsel van een nieuwe dansgroep", want het bestaansrecht wordt daarmee als een onmiskenbaar feit, en wel een feit dat als "van goddelijk recht" beschouwd wordt en dat geen enkele instantie, ook de Kerk of de bisschop niet, ongedaan kan maken. De nieuwe pelgrimsvereniging bestaat "ten eeuwige dage", en ook als ze door ledengebrek haar jaarlijkse pelgrimstocht niet zou kunnen maken, of zelfs jarenlang verstek zou moeten laten gaan, zou ze sluimerend blijven bestaan, totdat een van de oorspronkelijke pelgrims of diens familieleden de vereniging weer naar het heiligdom zou kunnen voeren.

Toen de laatste Chuncho ingekleed was, naderden de beide korporaals elkaar voor een lange en ontroerde omhelzing. De dansers namen elk weer de hun toekomende plaats in de rijen in, om vervolgens de ochtendhymne voor de Maagd te zingen, en dat met een onweerstaanbaar enthousiasme, een totale overgave met een ongekende kracht en vreugde als gevolg van alle opgehoopte emoties, die op deze wijze tot uitdrukking gebracht werden: de sierlijke passen van de dansers, de krachtige bewegingen van de chontas en de sprongen, zo hoog dat de promessanten de aarde achter zich schenen te willen laten om deel te krijgen aan de hemelse werkelijkheid.

Na de ochtendhymne zongen ze nog het lied "El Chunchito", een opgewekte en sterk ritmische aanbiddingshymne. Daarna werd de initiatieceremonie besloten met een gezongen afscheidsgroet, waarbij de beide dansgroepen, vier lange rijen, achterwaarts naar de uitgang schuifelden, zonder de opgeheven blik van het genadebeeld af te wenden. Het vaandel van de Chunchos was al die tijd met een laken bedekt gebleven, maar na de ceremonie moest dat symbool van de identiteit van de nieuwe dansvereniging ook gewijd en onthuld worden. Daarom richtte de processie van Gauchos en Chunchos, nu geleid door Don Abdon en allen gekleed in werkelijk schitterende, gewijde danskostuums, zich van de tempeldeur over de stoffige weg naar een van de beide aangebouwde sacristieen. Aangekomen bij de sacristiedeur, liet de korporaal de muziek zwijgen met een teken van zijn snerpende fluit, en samen met de korporaal van de Gauchos ging hij naar de deur en klopte aan.

"Wat is er?" vroeg een knorrige oude koster door een kier.

"We willen de pater spreken."

"Die heeft geen tijd. Zeg mij maar wat je..."

Maar op dat moment kwam gelukkig de pater er zelf bij. De Chuncho liet de oude koster staan en richtte zich tot hem:

"Goede morgen, pater. We zijn gekomen om het vaandel te laten dopen."

"Dat is geen doopsel. Alleen christenen worden gedoopt om kinderen van God te worden," vermaande de priester hem, moe van het vele dienstwerk van die dagen, en geirriteerd omdat "dat volk geen besef heeft van het belang van de sacramenten". "Is iedereen er?" vroeg hij vervolgens.

"Ja pater, we zijn er allemaal," antwoordde Don Abdon nederig.

"Goed dan, zeg maar tegen de mensen dat ik kom" - en hij sloot de deur. De korporaals konden gaan.

Toen de priester na een minuut of tien verscheen, gekleed in een witte albe met stool, een gebedenboek en een koperen emmertje met wijwater in de handen, hinkte de oude koster achter hem aan, een microfoon en een draagbare luidspreker meedragend.

"In de naam van de Vader, en de Zoon en de Heilige Geest. Amen," zo begon de pater, zonder een moment te verliezen.

"Kom allemaal wat dichterbij; allemaal dichterbij komen, alsjeblieft; wat dichterbij komen, graag, om het goed te kunnen horen...," drong hij aan.

De dansers dromden samen rond de hoofdpersonen van de kerkelijke ceremonie: de pater en de koster, de korporaals, de vaandrigs en de "padrinos" van het nieuwe vaandel. De muzikanten kwamen in het nauw en konden zich bijna niet meer bewegen. De streng hierarchisch geordende cultusgroep was plotseling een ordeloze, nieuwsgierig samendringende en zweterige massa van enkele honderden mensen geworden, die overgeleverd waren aan de brandende woestijnzon. De dansers die daartussen verspreid stonden, leken niet meer dan koddig geklede zonderlingen. Te oordelen naar de gelaatsuitdrukking van de toehoorders, hield de priester een veel te lange en saaie preek, waarin hij uitlegde dat mensen gedoopt worden en dat voorwerpen alleen maar gezegend worden met wijwater; dat daarom het vaandel van de dansgroep ook gezegend zou worden en niet gedoopt en dat daarbij Gods genade en bijstand zou worden afgesmeekt over dansers en pelgrims van de vereniging, opdat zij trouw en volhardend de christelijke wetten en geboden zouden onderhouden, tot Gods meerdere eer en glorie en tot hulde aan zijn heilige Moeder, de Maagd van La Tirana. Niet een enkele keer per jaar, zoals de meeste pelgrims doen, om daarna Gods geboden het hele jaar lang vergeten; want die zogenaamde promessanten komen alleen maar om te eten en te drinken en zich te vermaken

in het heiligdom en om veel geld te verspillen aan dingen waarom noch Maria, noch haar goddelijke Zoon vragen. Veel aangenamer zou het de Heer en zijn goddelijke Moeder zijn, wanneer die pelgrims in deze heilige tempel zouden komen biechten en de Heilige Communie ontvangen en vervolgens die aanzienlijke bedragen zouden offeren aan een liefdadig werk, in plaats van al dat geld te verspillen aan drank en feesten. Hij nodigde allen uit de Heer te smeken dat Hij hun pad mocht verlichten en dat de heilige Maagd van de Karmel, onze Moeder, de veilige leid-sterre zou zijn, die hen allen naar het altaar des Heren zou voeren. Amen.

De promessanten hadden met een hemels geduld de verstikkende hitte verdragen. Niemand onder hen voelde zich aangesproken door de gebruikelijke vermaningen van de priester. Men wachtte alleen geduldig op het moment van het "doopsel" van het vaandel, want daarvoor waren ze gekomen.

De priester vervolgde: "Laten we nu allen het lied zingen van de Maagd van de Karmel." Hij zong zelf door zijn rauw klinkende microfoon het lied, daarmee enkele onzekere vrouwenstemmen verpletterend, die hem trachtten te volgen:

Schone Maagd van de Karmel,

Moeder van de Zaligmaker,

Sterre die ons trouw geleidt,

tot aan des Heren troon.

De galmende en krakende solo van de priester was het kerkelijke getuigenis van een schijnbaar heel andere godsdienst, op Christus betrokken. De inhoud en de zin ervan ontgingen de dansers geheel. Ze kenden de woorden van het kerkelijke lied ook niet en de muzikanten konden de juiste toon ook niet vinden. De massazang mislukte jammerlijk en daarom gaf de priester het aan het einde van de eerste strofe maar op en ging hij over tot het gebed.

"Haal het laken maar van het vaandel weg, dan ga ik de zegen geven."

De echo herhaalde de woorden die de priester door de luidspreker galmde. In feite zou hij de afbeelding zegenen van de Maagd, die prachtig op het vaandel geborduurd was. Hij accentueerde elk woord van het vijftien eeuwen oude gebedsformulier, dat stamt uit de strijd tegen de beeldenstormers uit de eerste eeuwen van het christendom: "Heer onze God, die niet verhindert dat de beelden van Uw heiligen geschilderd of gehouwen worden, zegen en heilig deze beeltenis van de allerheiligste Maagd Maria, Moeder van Uw Zoon, onze Heer en Verlosser Jezus Christus, dat wij zegenen in Uw Naam, en verleen dat allen die voor haar beeld uw allerheiligste Naam aanroepen overvloedige

zegeningen en hemelse genaden deelachtig mogen worden, Gij, God, hemelse Vader, in eenheid met dezelfde Jezus Christus, Uw Zoon, Onze Heer, die leeft en heerst samen met de Heilige Geest door de eeuwen der eeuwen. Amen."

Vervolgens besprenkelde hij overvloedig het vaandel met wijwater, wel wetend dat alleen met veel water de ceremonie overtuigend is. De rest van het wijwater sprenkelde hij over de zwetende hoofden van dansers en pelgrims en hij beeindigde de ceremonie met een "Onze Vader..." en een "Ave Maria..."; gebeden die meegemompeld werden door verschillende vrouwen onder de omstanders. Daarna vertrok hij weer met zijn hinkende koster en verdween in de sacristie.

Onmiddellijk kwam er weer leven in de geduldig wachtende menigte. De initiatie van de dansgroep was nu compleet. Ter plaatse, voor de sacristie, omhelsde en feliciteerde men elkaar uitbundig en stralend van vreugde.

"Je moet het nieuwe vaandel besprenkelen (4), peetzoon," zei de voorzitter van de Gaucho tot Don Abdon. De padrino kende zijn verplichtingen goed en hij zag nauwlettend toe op de gebruiken die nagekomen moesten worden.

"Natuurlijk, padrino, we gaan het vaandel besprenkelen," antwoordde de korporaal.

Inderdaad, de echtgenote van de voorzitter had vanaf de vroege ochtend een mand met glazen en een paar flessen champagne, die al lang niet meer koel waren, meegedragen. De Gaucho nam de eerste fles van haar over en draaide de stop er met een harde knal van af, waarbij een groot deel van de inhoud over de rand van het eerste glas in het hete zand droop. Vervolgens doopte hij zorgvuldig het vaandel met schuimende champagne.

"Dat de Maagd je moge beschermen en begeleiden," sprak hij erbij. Vervolgens goot hij een bodempje drank in elk van de glazen en deelde ze rond onder de bestuursleden en de dansleiders van Chunchos en Gauchos, om met de kostbare drank te proosten op de zojuist geboren dansgroep en het vaandel, zonder ook maar een moment te denken aan de vermanende woorden van de zuinige priester over drank en feesten in het heiligdom. De tweede fles werd geopend en bijna druppelsgewijs verdeeld onder de dansers, die ook aan de heildronk deelnamen. De Gaucho nodigde Don Abdon met heel zijn vereniging uit die middag in zijn tentenkamp de maaltijd te gebruiken. Deze nam de invitatie met genoegen aan en nodigde op zijn beurt de Gauchos uit voor het middagmaal op de vesperdag van het feest, 15 juli.

Toen de uitnodigingen overeengekomen en de glazen weer opgehaald waren, richtten beide dansgroepen zich opnieuw in processie en onder vrolijke

marsmuziek naar de plaza.

De vaandeldragers zochten een geschikte plaats, naar de aanwijzing van korporaal Abdon. Een dertigtal dansgroepen voerden hun wisseldansen uit, elk met zijn eigen muziekband. De Gauchos, opgesteld in twee rijen, hielden de dansplaats vrij voor de Chunchos, zodat ze, ongehinderd door het opdringende publiek, hun eerste wisseldans konden uitvoeren, als bekroning van de initiatie-, tevens intredeceremonie. Don Abdon zei zijn gidsen dat ze de "Camba"(5) moesten dansen, de karakteristieke en meest favoriete dans van de Chunchos. De dans werd met enthousiasme en met glans uitgevoerd, onder de ogen van de Gauchos, die de perfecte harmonie en het samenspel van de Chunchos bewonderden: geen enkele vergissing, zelfs geen aarzeling was er te bespeuren. De Nieuwe Chuncho, zoals de groep al genoemd werd in het heiligdom, kon er trots op zijn dat ze zo goed geoefend waren en oogstte met deze eerste dans al na een kwartier de tevredenheid en de goedkeuring van verschillende andere korporaals, die met hun kritische deskundigheid kwamen kijken. Natuurlijk ontbrak onder hen ook niet het commentaar op de - bijna al te weelderige - danskleding, de volmaakte discipline van de dansers en de perfect uitgevoerde Camba-dans. De nieuwe kostuums schitterden in de zon, waardoor het groen van het fluweel nog dieper werd en de bont geborduurde figuren nog fellere kleuren leken te krijgen. Onder de elektriserende zonnestralen leken ook de geborduurde figuren - gordeldieren, slangen, draken, bloemen, pauwen en vlinders - tot leven te komen te midden van een schitterende vonkenregen van paillettes, waarmee het fluweel was bezet.

Een goed half uur duurde de wisseldans, en zonder te veranderen van melodie, ging de danspas over in een drafje en veranderde het ritme van de muziek in een opgewekte huayno (6), waarbij de Chunchos zich in hun processie-drafje achter hun vaandrig aan naar hun patio begaven, doodmoe, maar heel tevreden. De Gauchos bleven nog op de dansplaats achter om ook een wisseldans uit te voeren, waarna ook zij in processie naar hun tentenkamp vertrokken. Daar waren de vrouwen al druk bezig met het klaarmaken van het feestmaal waarop de Chunchos waren uitgenodigd.

Don Abdon trok zijn gewijde danscostuum uit en ging, vergezeld van de andere bestuursleden, naar de tent van de "Associatie van Religieuze Dansverenigingen van Tocopilla", om zijn dansgroep officieel in te schrijven in dat overkoepelend orgaan. Natuurlijk was dat al maanden tevoren besproken en overeengekomen. Vandaar begaf het gezelschap zich naar de pastorie van het dorp waar de Federatie van Dansverenigingen van La Tirana kantoor hield, om de nieuwe Chuncho ook in hun register bij te schrijven, en welgemeende felicitaties in ontvangst te nemen van dit hoogste orgaan, dat het dansfeest van het heiligdom organiseert en leidt. Het liep al tegen de middag toen het

voltallige bestuur terugkeerde in de patio waar zij hun tenten en hutten hadden opgetrokken.

De initiatie had de hele voormiddag, vanaf zonsopgang, in beslag genomen en een rustpauze was iedereen welkom.

2. KORPORAAL ABDON ROSALES

Het middagmaal dat de Gaucho zijn beschermelingen aanbood - de traditionele gebraden lama met rode wijn - was overvloedig en smakelijk klaargemaakt. De padrino-groep schonk bovendien een "kostbaar" schilderij van de Maagd in een brede, vergulde lijst en twee protserige vazen vol plastic kunstbloemen, als herinnering aan het "doopsel" van de Chunchos.

Don Abdon, zijn neef Romualdo en zijn zoons Hernan en Onofre zaten die middag wat te rusten in de lichte schaduw van een oude johannesbroodboom, die de patio enigszins moest beschermen tegen de verschrikkelijke woestijnzon. Don Abdon besprak met Onofre, de kersverse voorzitter van de Chunchos, de details van de plechtigheid van die morgen. De beide anderen, de gidsen van de dansers, luisterden zwijgend. Daarna ging het gesprek verder tussen de beide veteranen,die het hadden over de veranderingen die zich in de loop van de laatste veertig jaar in het heiligdom hadden voltrokken.

"Tegenwoordig is de hele bedevaart een luxe reis. De mensen willen zich comfortabel installeren in een bus en ze protesteren als ze niet op tijd te eten en te drinken krijgen, of als ze geen huis of bed hebben om te overnachten," zei Don Abdon. Hij wachtte even, maar toen er geen tegenspraak volgde, zette hij half peinzend zijn overweging voort: "Weet je nog, neef, van de tijd van San Donato? (7) De mensen reisden op karren van het kamp naar het heiligdom." En tot zijn zoon Hernan: "Op karren, zeg ik je. Er was plaats voor twaalf man op die karren, maar om in La Tirana te komen, reisden ze wel met twintig man op zo'n kar, want er was altijd gebrek aan vervoer. Ze werden getrokken door zes muilezels, weet je nog, neef?"

Romualdo voegde eraan toe, de jonge generatie onderwijzend: "Die karren waren van de Onderneming. Ze werden gebruikt om groente en fruit te halen voor de bedrijfswinkel. Ze reden helemaal tot Poroma en Coscaya, en in de andere kloof zelfs tot aan Sibaya (8). Dat was zo rond 1927. Maar de directie stelde de karren ieder jaar gratis ter beschikking voor het vervoer van de pelgrims naar het feest."

"Maar waren er in die tijd dan geen vrachtwagens, oom?" vroeg Hernan hem.

"Ja, die waren er wel. Maar voor woestijnreizen werden die bijna nooit

gebruikt. Er waren geen wegen, alleen karresporen die vol zandkuilen zaten. Als een vrachtwagen daarin wegzakte, moest de chauffeur soms dagenlang wachten op hulp om er weer uitgetrokken te worden. De mensen reisden in die tijd met de salpetertrein tussen de kampen en naar de haven van Iquique. Om La Tirana te bereiken, gingen veel mensen per trein naar een van de mijnwerkerskampen, en van daar te voet verder, dwars door de woestijn, met eten en drinken en hun danskleding in een poncho op de rug gebonden. Alle salpeterkampen hadden hun eigen pelgrimsvereniging, en soms zelfs twee of drie. In de buurt van Huara lagen in die tijd ook zo'n 12 of 15 salpeterkampen, maar die lui kwamen niet hier; die gingen naar het feest van San Lorenzo, in de kloof van Tarapaca. Dat was toen nog een prachtige oase met veel fruit en groenvoer en met veel bomen. Andere dansverenigingen gingen naar Pica, naar het feest van San Andres, of naar Matilla, of waar ze maar door dorpelingen op hun feest uitgenodigd werden. Maar in La Tirana zijn altijd de meeste pelgrims gekomen. Ik danste in die tijd in een Moreno-groep, met een zijden pofbroek en een stijve muts vol spiegeltjes. Je vader danste in de Moreno van San Donato; weet je nog, Dikke? Een keer per jaar, in La Tirana, zagen we elkaar."

"Dikke" was de vertrouwelijke naam waarmee hij zijn neef Abdon aansprak. Romualdo werd gaandeweg enthousiast over zijn eigen verhaal. Hij was een gezellige verteller en zijn sprankelende grapjes boeiden iedereen.

Romualdo Hervas, een gepensioneerde politieagent, was sinds zijn jeugd Chileen van nationaliteit, terwijl zijn neef, zoals hijzelf geboren in Bolivia, zijn oorspronkelijke nationaliteit had behouden. In dat buurland hadden beiden hun kinderjaren en hun eerste jaren als jonge arbeider doorgebracht. Hoewel Don Abdon al bijna een halve eeuw in Noord-Chili woonde, had hij nooit de Chileense nationaliteit willen aanvragen. Hij zei gewoonlijk, als verklaring daarvoor: "De Rosales zijn nu eenmaal van Santa Cruz." Overigens kwamen zijn ouders daar wel vandaan, maar hijzelf was geboren in Cochabamba en daar had hij ook vier jaar op school gezeten.

Als jongen van 15 jaar vertrok hij vandaar op zoek naar werk, en zo bereikte hij de salpeterstreek, waar in die tijd goed geld verdiend werd.

"...ten minste, als je wilde werken; voor luieriken is het nooit goed. Maar het was een onzeker en een gevaarlijk bestaan. Wij Bolivianen waren altijd welkom in de arbeiderskampen, maar de Chilenen alleen als er veel volk nodig was, als het echt goed ging in de salpeter. De Chilenen willen allemaal veel verdienen en weinig werken. De Bolivianen zijn harde werkers: ze nemen een hap coca en ze werken als paarden. Totdat ze helemaal op zijn, afgestompt door het werk in de mijn. In die tijd waren er meer Bolivianen dan Chilenen in de salpetermijnen. Als je werk kwam zoeken, dan vroegen ze: 'Wat ben je,

Chileen of Boliviaan?' Als je dan zei:'Chileen', dan was er gewoonlijk geen werk. Maar als je zei: 'Boliviaan', dan wel: 'Ja, vooruit maar'."

Don Abdon haalde veel oude herinneringen op. Tevreden en genoeglijk praatten de veteranen en dronken ze hun glas wijn onder de johannesbroodboom. Hernan dronk niet. Ook al was hij 23 jaar oud, de traditionele gedragsnormen verbieden nu eenmaal dat kinderen in het[bijzijn van hun ouders roken of drinken. Hij luisterde zwijgend naar de verhalen van zijn vader en zijn "oom Romualdo", die hij gedeeltijk al wel kende, maar die zich met steeds nieuwe details in zijn verbeeldingskracht aaneenregen tot een volledige film van het lange, harde en arbeidzame leven van zijn ouders. En daarvoor voelde hij veel respect. Niet alleen zijn kinderjaren had Don Abdon in zijn geboorteland doorgebracht. Op 34-jarige leeftijd was hij er teruggekeerd, zoals een ware patriot betaamt. Het was in de tijd van de Chaco-oorlog, die Bolivia van 1932 tot 1935 met Paraguay voerde. Hoewel hij volgens zijn eigen woorden bang van aard was, trok hij toch als vrijwilliger bij de cavalerie mee in die oorlog, om zijn land te verdedigen tegen de Paraguayanen. Het was een oorlog met primitieve bewapening en een slechte organisatie, maar volgens Don Abdon gevoerd met veel patriottisme en vindingrijkheid van de kant van de Bolivianen. Bij het vertellen erover bevond hij zich in zijn fantasie weer midden in de vuurlinie, om de leidingen van een veldtelefoon te leggen, die een batterij kanonnen met een observatiepost, ergens verscholen in het lommer van een grote boom, moest verbinden.

"In die oorlog werd gevochten, zeg, met inzet van alles. De Bolivianen kennen geen lafheid. Als ze echt kwaad worden, vatten ze vuur. Dan kan het ze niets meer schelen en schieten ze raak. Ze zijn veel vechtlustiger en roekelozer dan de Chileense soldaten. Ze geven zich nooit over. Ze vechten zich nog liever dood."

"Wat zeg je? Geven ze zich nooit over?" onderbrak hem zijn neef Romualdo vanuit zijn Chileens eergevoel. "Heb je me niet verteld dat ze hun krijgsgevangenen uitwisselden?"

"In de oorlog geef ik me niet over; liever vecht ik me dood," beweerde Don Abdon, daarmee zijn instemming betuigend met de door hem beschreven ethiek van de Boliviaanse soldaat. Zijn zoon Onofre, die het gesprek ook wat te strijdlustig vond, zei met een kritische ondertoon: "Gelukkig bent u niet tot dat uiterste gekomen. Proost, oom," en hij hief zijn glas op.

"Proost; voor alle veteranen van de Chaco," stemde deze mild in, als bij wijze van bemiddeling.

"In de oorlog moet je hard zijn," hield Don Abdon aggresief aan,

alsof hij recruten instrueerde. “Als een vijand zich wil overgeven, kun je geen risico nemen. Je kunt hem beter neerschieten. Ze kwamen toch met de handen omhoog en zonder geweer naar je toe, en als ze bij je waren gooiden ze met handgranaten. De gewonden net zo, en de kinderen ook. Want kinderen van zes jaar zijn zich de dingen goed bewust. Als ik zijn ouwe lui doodschiet, zoekt de jongen vroeg of laat wraak. Als het oorlog is, schiet ik ze allemaal neer, groot en klein.”

“Maar het is nu geen oorlog,” zei Hernan, die helemaal niet instemde met het militarisme van de oude man. Ik hoop dat Chili gespaard mag blijven van de Boliviaanse en Duitse vechtersbazen.”

“De Duitser is een goede soldaat, zeggen ze,” mijmerde zijn vader.

“Maar in de oorlog hebben ze veel onschuldigen doodgemaakt,” valt Onofre zijn broer bij.

“Ik geloof niet dat ze zo slecht zijn als op de film te zien is. In ieder geval heeft Hitler zijn land weer op de been geholpen. Dat is iets wat niemand anders kon. En binnen het jaar was de werkeloosheid in Duitsland over. Dat hebben we nodig in Chili: een militair die orde op zaken komt stellen.”

Zijn zoons, en ook Romualdo, antwoordden hem niet meer. Don Abdon wist wel dat zij het niet eens waren met zijn soldatenethiek. Tenslotte stapte hij van zijn geliefde thema af.

Na de Chaco-oorlog bleef Abdon nog enkele jaren in zijn vaderland, waar hij als schoenmaker werkte bij een baas die negen knechts had werken in een donkere werkplaats. Veel verdiende hij daar niet, maar hij kon zo wel een tijd bij zijn familie in Cochabamba zijn.

“Nu maakt een arbeider op zijn eentje 200 paar schoenen per dag, maar de modernisering heeft werkeloosheid gebracht.”

“200 paar slechte schoenen dan toch wel, want die je bij de Bata koopt, zijn in een paar maanden versleten,” vulde Onofre aan, uit eigen ervaring met zijn zes schoolgaande kinderen. “Iedere twee maanden hebben de kinderen nieuwe schoenen nodig, en soms halen ze niet eens twee maanden.”

Julia stak de patio over om wat pas gewassen kleding te drogen te hangen. Don Abdon zag zwijgend toe hoe ze een touw als drooglijn spande. Hij had zijn vrouw na de oorlog leren kennen, toen hij naar het salpetercentrum Huara terugkeerde. Daar in Huara danste Julia in een “llamerada”, een groep van vrouwen en meisjes, die dansen van lamaherderinnen uitvoerden tijdens de religieuze feesten. Maar wat had het hem veel gekost om zijn schoonmoeder te overtuigen. De oude vrouw was vreselijk jaloers, want “ze hield meer van haar

dochter dan van haar eigen ziel". Julia was haar enige dochter temidden van haar twaalf zoons. "Daarom," zo vertelde Don Abdon, "verwende haar moeder haar erg, en pas toen ze dertien jaar oud was, leerde zij haar het huishouden. Maar ze leerde haar niet te koken, want daarvoor had ze een Indiaanse dienstmeid." Toen Don Abdon haar eindelijk na jarenlange strategische voorbereiding en vriendschap ten huwelijk vroeg, zei zijn schoonmoeder hem: "Mijn dochter is geen geschikte vrouw voor je, want ze kan niet koken en jij kunt geen dienstmeid betalen. Je kunt beter een andere vrouw zoeken." Maar Abdon had haar geantwoord: "Wees maar niet bezorgd, mevrouw, ik kan zelf goed koken, en ik leer het haar wel." Na haar nog een half jaar met veel succes kooklessen gegeven te hebben in het huis van zijn toekomstige schoonouders, moest de vrouw eindelijk wel zwichten en gaf ze verlof om te trouwen. Hun talrijke kinderen, jaar na jaar geboren, hadden allemaal de school afgemaakt en een goede middelbare school gevolgd bij de paters en bij de zusters van Calama, en goed werk gevonden in Chuquicamata, in Potrerillos, of waar dan ook. Verschillende van hun kinderen waren inmiddels getrouwd. Abdon had met zijn spaarcenten een huis gekocht, en daarna een bus voor de stadsdienst van Calama, en daarna nog een bus voor de route tussen Calama en Chuquicamata. Zijn kleinkinderen werden geboren in even talrijke gezinnen als het zijne en dat van zijn ouders en schoonouders, "...dank zij de Maagd, die mij nooit in de steek gelaten heeft. Maar Zij heeft mij niets cadeau gedaan. Want wat ik heb, heb ik zelf allemaal moeten verdienen met mijn werk," placht hij te zeggen.

Hernan keek op zijn horloge. Don Abdon merkte het en met een bruuske beweging keek hij ook op het zijne.

"Al vier uur. Zeg tegen de mensen dat ze zich gauw moeten kleden voor de middaggroet," zei hij tegen zijn zoon.

Ze stonden allen op. Hernan verzamelde de glazen en bracht ze naar een afdakje van riet en gedroogde modder, waar de collectieve keuken van de dansvereniging ondergebracht was. Daar hingen acht geplukte kippen aan een strak gespannen touw. Er stonden ook twee schapen vastgebonden aan een tentharing, die blijkbaar op hun beurt wachtten om deel te nemen aan het feest. Hernan maakte een ronde door de patio, langs alle hutten en tenten waar dansers en muzikanten lagen te rusten, om te zeggen hoe laat het was, en dat ze zich wat moesten haasten. Er ontstond onmiddellijk een algemene bedrijvigheid in de patio, die de Chunchos samen met de vier lemen vertrekjes en het rieten keukenafdak voor veel geld hadden gehuurd voor de feestdagen. Vijf minuten later trokken de dansers al in keurige formatie op achter hun vaandrig en de muziekband, die een weg naar de plaza en de tempel baanden te midden van de kramen, de straathandelaren en het publiek van pelgrims en toeristen die de straatjes vulden. In de kerkdeur wachtten ze enkele minuten op

hun beurt om hun middagceremonie te voltrekken.

Opgetogen en met fervente toewijding zongen en dansten ze de liederencyclus die de middagbegroeting vormt: een Intredelied, een middaggroet, een Aanbiddingshymne en tenslotte een slotlied. Vervolgens trokken ze zich terug naar de plaza om zes van hun wisseldansen uit te voeren, daarbij dankbaar gebruik makend van de avondkoelte. Ze waren ermee bezig tot negen uur, die avond. Daarop begaven ze zich weer in processie naar de tempel, om er de avondbegroeting van de Maagd te verrichten, die ook weer uit een drietal hymnen bestond, afgewisseld met korte danspauzen:

U geldt onze avondgroet, Maria;

Goede avond, wees gegroet;

Wij aanbidden U, Maria,

Op de avond van uw jaarfeest.

De ceremonies van de eerste dag hadden in totaal negen uur geduurd. Het karig avondmaal bestond voor de meeste pelgrims uit een stuk brood en een bekertje thee. Na een koude woestijnnacht, doorgebracht zonder bed of matras, maar gewikkeld in een deken op de harde vloer van een van de lemen vertrekken, zou de volgende ochtend om vijf uur voor hen de eerste plechtigheid in de tempel weer beginnen.

3. HET CONFLICT IN DE OUDE CHUNCHO.

De hele ochtend van de volgende dag verliep met de verplichte ochtendbegroeting in de tempel en, daarbij aansluitend, zes wisseldansen die op de plaza werden uitgevoerd. Opnieuw oogstte de “Nieuwe Chuncho” met zijn schitterende kostuums de bewondering van het publiek. Natuurlijk merkten de Rosales dat, maar ze stelden niet veel belang in de mening van toeristen en andere buitenstaanders, die immers toch geen onderscheid zagen tussen goed en fout in dansen of in ceremonies. Des te meer belang hechtten zij aan de blijken van waardering van de kant van de andere dansgroepen en hun leiders. Vanaf de eerste dag genoten ze een zeker prestige vanwege hun discipline, hun correcte presentatie en de perfecte harmonie van hun talrijke wisseldansen, zestien in totaal. (9) Wel hadden verschillende leiders en dansers opgemerkt dat de Chunchos geen Mariabeeld meevoerden in hun processies, en dat zij hun wisseldansen voor hun vaandel en vlaggen uitvoerden. Toen een jonge danseres bezorgd aan de vaandrig vroeg of er soms een ongeluk gebeurd was met hun beeld, antwoordde hij kortaf dat ze alleen voor de Maagd van La Tirana kwamen dansen.(10)

Het middagmaal was die tweede dag sober en zonder wijn. Ook daarna,

tijdens de middagpauze, bleven Julia en haar dochters Norma en Margarita, die het hadden bereid, in de keuken bezig, Norma met de afwas en Maggy met het wassen van kinderkleren, "...want kleine kinderen geven altijd werk." De zusters hadden misschien meer dan de andere dansers reden om tevreden te zijn over het feest. Bijna vijf jaar lang hadden zij moeten wachten op de dag dat ze de gewijde danskleding mochten ontvangen en dat ze voor de Maagd konden dansen. Al zo lang stonden ze onder de verplichting van hun gelofte, die ze afgelegd hadden voor hun moeder, die destijds aan de nieren geopereerd moest worden. Julia leed vreselijk en ze was doodsbang voor de operatie. Ze had haar dochters gevraagd de Maagd voor haar te bidden. De meisjes, die tien dagen lang echt in paniek verkeerden om het leven van hun moeder, spraken met elkaar af de gelofte af te leggen samen te gaan dansen, zo lang ze ertoe in staat zouden zijn. Hun gebeden en gelofte werden verhoord, maar daarna begonnen de problemen. De familie Rosales danste al 20 jaar in de "Rose Chuncho" van Calama. Dat was evenals alle Chunchos een mannengroep, die welbeschouwd immers oude oorlogsdansen uitvoerde. Ze hadden nooit danseressen gehad, noch onder de reguliere rijdansers, noch onder de toegevoegde duivelsfiguren. Daarom wilde de korporaal van die Chunchogroep de meisjes ook niet opnemen. Maar Norma en Margarita hadden natuurlijk wel argumenten, die hun broer Hernan ook met aandrang op een vergadering uiteenzette ter ondersteuning van hun verzoek tot intrede: dat het een gelofte, een gewetenszaak dus, van de kandidaten was; dat heel de familie Rosales vanaf de stichting in 1943 al in de Rose Chuncho danste (men kan toch niet verwachten dat de familie over verschillende pelgrimsverenigingen verspreid wordt!); dat Don Abdon zelf de Chuncho opgericht had en daarbij de eerste danskostuums en het vaandel bekostigd had.

Maar geen enkel argument was voldoende voor de korporaal. Hugo, de verloofde van Maggy, die zelf ook danste bij de Rose Chuncho en een broer was van de korporaal, werd ook gemobiliseerd en hij deed al het mogelijke om zijn broer ervan te overtuigen, dat ze wel altijd een mannengroep geweest waren, maar dat in de moderne tijd steeds meer dansgroepen van mannen - morenos vooral - ook meisjes als duivelsfiguren hadden. Maar Hugo's argumenten hadden ook geen succes, want de korporaal hield vast aan zijn standpunt: de morenos konden doen wat ze wilden, maar de Chuncho was nu eenmaal een mannengroep, en die traditie kon niet verbroken worden.

"Maar ze willen alleen als 'Chinita'(11) dansen," hield Hugo aan. "Als we met twee vrouwen beginnen, komen er straks een derde en een vierde bij. Laten ze naar een vrouwengroep gaan, of naar een gemengde groep, als ze een gelofte hebben."

De korporaal was niet te bewegen. Als gevolg van zijn onwrikbaar

vasthouden aan de traditie, bevonden de meisjes zich in een waar gewetensconflict, bezorgd als ze waren om hun verplichting tegenover de Maagd na te komen.

Eerst hadden ze de inlossing van hun gelofte al een jaar uitgesteld, in de hoop dat de korporaal toch nog zou toegeven. Maar tevergeefs. Het tweede jaar, 1964, zei Don Abdon tot zijn mensen:

"Als de meisjes niet in de Chuncho kunnen dansen, dan stappen we er allemaal uit. Dan zullen we eens zien of hij wil toegeven, of niet."

"Maar we hebben toch ieder onze eigen verplichting...," antwoordde hem twijfelend zijn zoon Pedro, die van kinds af aan danste, omdat hij eens 'wonderbaarlijk' genezen was door de Maagd.

"Verplichtingen hebben we aan de Maagd, niet aan de Chuncho," zei zijn vader, de koppige vechter. "We gaan naar het heiligdom zonder te dansen, gewoon als pelgrims." Pedro, de tweede zoon van Abdon en Julia, geboren in 1938, werd ernstig ziek toen hij 11 maanden oud was. Dit, samen met zijn genezing, was een van de motieven geweest die Abdon hadden bewogen de Rose Chuncho te stichten, hetgeen hem gelukt was in 1943. Door de koppigheid van zijn vader, die zich ging ingraven en geen duimbreed meer wilde wijken tegenover de korporaal, kwam toen ook Pedro net als zijn zusters in gewetensnood, en heel de talrijke familie Rosales, die een bijzonder hechte band had, was er nauw bij betrokken. Ondanks alles konden de druk en de bedreigingen van de kant van de Rosales de korporaal niet van zijn standpunt afbrengen. Don Abdon, hoewel erg goed en genereus voor zijn dansvereniging en met een onbegrensde verering voor de Maagd van Ayquina, trok het op zijn eer. Tenslotte was zijn eigen trots er de oorzaak van dat hij zijn bedreigingen moest uitvoeren en dat hij zich - tragisch genoeg - met zijn familie moest terugtrekken uit de dansvereniging, die toch het monument van zijn geloof en zijn devotie vormde. Hij voelde dat tot in het diepst van zijn ziel, en zijn familie met hem. De familie Rosales raakte verwikkeld in een onoplosbaar conflict met de pelgrimsvereniging, dat heel hun sociale leven in de daarop volgende jaren bepaalde.

"We gaan niet meer naar dat ondankbare volk," zei de stichter.

"En het vaandel...?"

"Laat ze dat maar komen halen, als ze het lef hebben." Don Abdon bewaarde in zijn huis al twintig jaar het vaandel dat hij bij de stichting aan zijn vereniging had geschonken. Maar niemand kwam het vaandel opeisen, nadat de Rosales zich zo dramatisch hadden teruggetrokken. Dat jaar liet de korporaal op eigen kosten een nieuw vaandel maken, want "het oude was al

lang versleten...” Don Abdon bewaarde ook zijn rose danskostuum en dat van zijn kinderen als aandenken, want ze waren buiten de vereniging om niet meer te gebruiken. Ze waren voor hem overigens meer waard dan louter aandenken, want ze vormden ware relikwieen (12), die een illusie uit het verleden in stand hielden. De schouderkap en de rok van de kostuums waren, volgens de oude stijl, nog helemaal bezet met kleurige veertjes; ook de broekspijpen, van de knie naar beneden, waren ermee bezet.

In 1964 trokken de Rosales als particuliere pelgrims, zonder enige glans of glorie, naar het heiligdom van Ayquina. Bijna als blijk van zijn hooghartigheid vervoerde Don Abdon zijn familie erheen met zijn eigen autobussen, onafhankelijk van wie dan ook. Daar, in de tempel, vroegen ze onder veel tarnen aan de Maagd vergeving dat ze niet als dansers waren gekomen. Het was bovenal een droevig weerzien met de Maagd, want het isolement waarin Abdon hen allen had gebracht, was alleen bitter, maar ook smartelijk en vernederend. Voor het beeld van de Maagd zwoeren ze opnieuw hun heilige belofte nooit op haar feest te ontbreken, zolang er een Rosales zou leven. En zo voltrokken ze hun bedevaart naar de geliefde Maagd van Ayquina ook de volgende jaren, met verdriet en bitterheid

Maar de stille bedevaarten zonder te dansen, waren nooit meer dan een provisorische oplossing en een acceptabel uitstel voor Norma en Maggy: hun gewetensprobleem bleef hen drukken, en ook Pedro voelde zijn geweten jarenlang bezwaard, vooral wanneer hij zich in het heiligdom van Ayquina bevond. De gelofte was heel duidelijk: Dansen voor de Maagd, niet meer en niet minder. De hele familie Rosales leefde onder een bepaalde zorg en een druk. Ze waren ronduit bang dat de Maagd hen vroeg of laat zou straffen, of ten minste haar speciale zegen en bescherming zou terugtrekken van de familie, die men altijd zo duidelijk had genoten. Tot overmaat van ramp waren er enkele kleine accidenten, en dromen, waarin de Maagd hen leek te waarschuwen en aan te manen tot inlossen van de belofte. Daarom ontstond al spoedig nadat ze de Rose Chuncho hadden verlaten het idee - hoewel alleszins bij wijze van luchtkasteel - om ooit nog eens een nieuwe pelgrimsvereniging te stichten. De verwerkelijking was ver verwijderd, maar het werkte tenminste als geruststelling voor de stem van het geweten. De stichting van een nieuwe dansvereniging vereist niet alleen veel organisatorische en financiÎle condities; men kan eigenlijk ook niet starten met vijanden of met onwilligen in het bestuur van de Associatie van dansverenigingen. Daarom leek de weg voorgoed geblokkeerd, want onder dansers vergeet men het verleden nu eenmaal niet.

Drie, vier jaar herhaalde zich de stille bedevaart van de Rosales. In die tijd groeide echter een revolutionair plan in de familie om een “Chuncho van La Tirana” te stichten en zich aan te sluiten bij de Associatie van La Tirana

te Tocopilla, die de dansverenigingen van die havenstad overkoepelde. Dat was de dichtstbijzijnde associatie van La Tirana, 160 kilometer van Calama verwijderd. Zo zouden ze erkenning kunnen krijgen van de Federatie van La Tirana te Iquique, die dat feest controleert, en dan zouden ze niets meer te maken hebben met de Associatie van de Loa, die het feest van Ayquina bestuurt. Aanvankelijk was niemand enthousiast over die gedachte, want iedereen voelde zich juist aangetrokken tot de Maagd van Ayquina: met Haar had men tenslotte de verplichting van de gelofte aangegaan. Maar Hernan zei: "De Maagd is een en dezelfde, overal," en Don Abdon: "Dan kunnen we even goed nog ieder jaar 'Lupe' van Ayquina gaan bezoeken."

Met die bedoeling maakten de Rosales zich goede vrienden van de mensen van de Gaucho-dansers van Tocopilla; vervolgens traden ze als "medewerker" toe tot die vereniging. Dat jaar, 1967, reisden Don Abdon en Hernan ook naar La Tirana als pelgrims van de Gauchos, om het feest daar te leren kennen. Ze namen het ritueel nauwkeurig in zich op. Daar stelden ze zich goed op de hoogte van de eisen die aan een nieuwe dansvereniging werden gesteld en peilden ze ook de meningen bij het bestuur van de Associatie van Tocopilla, die niet ongunstig waren. "De associatie wil meewerken en de Gauchos willen ons helpen om een nieuwe Chuncho op te richten," zo kon Don Abdon zijn familie bij zijn terugkeer meedelen.

Enthousiast begonnen ze te overleggen, te werken en te sparen. De vervaardiging van de nieuwe danskostuums en het vaandel eiste wel de meeste zorg. Dansers waren er genoeg en het enthousiasme van de Rosales was aanstekelijk. Behalve 22 familieleden van Don Abdon schreven zich al gauw nog een twaalftal personen in, waaronder ook Hugo. Binnen een maand hadden ze voldoende geld bij elkaar gebracht om de stof te kopen: 145 meter groene popeline voor de pantalons en de hemden en 75 meter fluweel voor de schouderkappen, de rokken en de hoofdtooien. Julia en haar dochter Norma reisden per trein naar Cochabamba, om de stof er goedkoop te kopen, en als prijsbewuste handelsvrouwen slaagden ze erin er een ware handelsreis van te maken, waaraan ze een aantrekkelijk gewin overhielden. Norma, gediplomeerd naaister en atelierchef, leidde het naaiwerk. Zelf borduurde zij, geholpen door haar lievelingszuster Maggy, alle fluwelen kledingstukken. Ook borduurde ze het nieuwe vaandel, waarop de woorden kwamen: "Dansvereniging Chuncho van Onze Lieve Vrouw van La Tirana" , en daaronder in kleinere letters: "opgericht 30 april 1968". Dat was de datum van de oprichtingsvergadering, waarop ook een delegatie van Gauchos uit Tocopilla aanwezig was. De borduursters werkten een jaar lang bijna alle dagen als nonnen met veel liefde en toewijding aan de liturgische kleding voor het feest. Op deze wijze was hun gewetensnood veranderd in een sfeer van blijvende en eigenlijk onverstoorbare vreugde, in de

levendige overtuiging dat ze nu eindelijk bezig waren hun verplichting aan de Maagd in te lossen en dat ze konden rekenen op haar almachtige moederlijke bescherming. De mannen organiseerden vergaderingen en allerlei acties om geld in te zamelen. Ze lieten een stempel maken voor de nieuwe vereniging, met daarop hetzelfde inschrift als het vaandel. Ze lieten de oude liederen van de Rose Chuncho opnieuw drukken, nadat Hernan de tekst had aangepast en uitgebreid. Het was ook Hernan die vanaf de officiÎle oprichting elke maand naar Tocopilla reisde om daar de verplichte vergaderingen van de Associatie bij te wonen. Bovendien leidde hij drie avonden per week de dansoefeningen.

Heel de lange geschiedenis had tenslotte zijn bekroning gevonden in het “doopsel” van de Nieuwe Chuncho. Die voldoening, dat geluk kon niets of niemand de meisjes of hun familie meer ontnemen. Julia, 62 jaar oud en corpulent, ondervond veel last van de warmte. Ze rustte uit in de rustieke keuken en sloeg tevreden haar dochters gade, die het was- en spoelwerk beeindigden. Van tijd tot tijd gaf ze haar aanwijzingen aan haar dochters, en ze commandeerde haar nichtjes Clorinda en Elisabeth, die ze in haar huis opvoedde. Ze beval hun water te halen voor de schapen en een eindeloze reeks andere boodschappen te doen, met als beloning alleen haar knorrige opmerkingen over “die luie en slordige kinderen tegenwoordig”. Dat hoorde volgens haar bij een serieuze opvoeding, zoals ze die aan al haar kinderen had gegeven. Julia beweegt zich niet, maar gezeten op haar bankje organiseert en regelt ze met weinig woorden haar huishouden en haar talrijke familie. Celi, Quisquita en hun oudere broertje Freddy, de oomzeggers van Abdons zijde, heeft ze in haar gezin opgenomen als haar jongste kinderen, zoals ze haar schoonzuster (hun moeder) op haar stervensbed had beloofd. “Ik kon die creaturen toch niet aan hun lot overlaten,” zo rechtvaardigde zij haar belofte achteraf. Quisquita (Elisabeth) was nog maar een baby. “Wat moet een man alleen aanvangen met drie kleine kinderen, te meer nog als hij ook nog drinkt...” Zo voedde zij de wezen op uit liefde en barmhartigheid, maar met harde hand, net als haar eigen kinderen, negen in totaal, enevenals haar vijf neefjes Sanchez, kinderen van haar eigen zuster, die ze ook opgevoed had, maar die inmiddels al weer het huis uit waren; ze waren getrouwd, of zouden binnenkort trouwen.

De schapen die naast de keuken vastgebonden waren, schenen, misschien wegens hun dikke vacht, niet veel last van de hete zon te ondervinden, maar toch stonden ze plotseling en volkomen getijktijdig op en probeerden zich los te rukken, jammerlijk blatend van wege hun gebrek aan vrijheid.

“Je moet Onofre zeggen dat hij vanmiddag de schapen slacht,” zei Julia tegen haar dochters, die nog steeds niet klaar waren met hun werk. “Er moet nog een schaap gekocht worden, want aan die twee scharminkels hebben we niet genoeg om de Gauchos uit te nodigen.”

Norma vulde twee grote, zwartberookte waterketels en zette ze op het open houtvuur. Het geimproviseerde fornuis, een olievat met beneden een rooster en boven enkele betonijzers, verbruikte stapels brandhout.

Je nichten moeten voor morgen brood bakken, en niet te weinig; er mag niet tekort zijn."

"Eens zo veel als vandaag, dat moet genoeg zijn, mama," antwoordde Norma haar.

Op dat moment verscheen de echtgenote van de voorzitter van de Gauchos. Nauwelijks zag Julia haar de patio binnen komen, of ze verhief zich opmerkelijk energiek van haar bankje en ging haar

tegemoet om haar te ontvangen.

"Kom binnen Mevrouw, kom binnen; hierlangs."

"Oh, Mevrouw Julia; hoe gaat het met U?" zuchtte de gast, gebukt onder de hitte van de middag; van het zweet plakten haar grijzende haren op haar voorhoofd.

"Heel goed, Mevrouw; kom binnen, kom even uitrusten in de schaduw," zo nodigde Julia haar uit. "Hier zijn we dan; en hoe maakt U het?"

"Heel goed; zonder slecht nieuws, gelukkig, God zij dank."

"Wilt U een kop thee gebruiken? Of liever een glas vruchtensap?"

"Dan graag vruchtensap, alstublieft; oef, wat een warmte vandaag."

"Hier in het heiligdom moet je een offertje weten te brengen," moedigde Julia haar aan, "als het niets kost, is het ook niets waard."

"Ik kom eens kijken of U misschien hulp kunt gebruiken bij het klaarmaken van het middageten voor morgen," zo verklaart Mevrouw Valdivia de reden van haar bezoek.

"Wees niet bezorgd, Mevrouw, hier zijn veel handen die kunnen helpen; nee het is echt niet nodig."

"Goed dan, in elk geval als U hulp kunt gebruiken, moet U het maar zeggen; we staan klaar om U te helpen."

"Vandaag is het echt niet nodig; dank U wel."

"Hoe vindt U het feest?" vroeg de visite, azend op een gesprekje. Wel, dat kon ze krijgen, want haar corpulentie belette Julia zich lang op de plaza bij het dansen op te houden. Zij miste deze dagen ook de conversatie van haar vriendinnen, de marktvrouwen.

"Erg mooi. Al meer dan dertig jaar ben ik niet meer hier geweest op het feest. Maar ik zie dat er tegenwoordig hier veel commercie bij is gekomen..."

En tussen de beide vrouwen onspon zich een lang gesprek over het heiligdom zoals het vroeger was. Daarbij vertelde Julia haar, geinspireerd door een impuls van mededeelzaamheid, zoals haar vaker overkwam als ze echt tevreden was, heel haar eigen geschiedenis met de Maagd van Ayquina. Ze vertelde die als een diepgevoelde dankbetuiging en als een hulde aan de Maagd; als een getuigenis ook van Haar wonderdadigheid en Haar goedheid. En eigenlijk ook om te kennen te geven dat ze zich toch meer verbonden voelde met de Maagd van Ayquina dan met die van La Tirana.

"Mijn zoon Pedro werd erg ziek toen hij elf maanden oud was. En ikzelf was zes maanden in verwachting van Iris. Het vlees van zijn gezichtje werd weggevreten door de zweren, het arme kind. Ik ging naar een dokter in Chuquicamata. Daar waren in die tijd de beste dokters van het land. Maar die kon er niets aan doen. Samen met mijn moeder heb ik hem toen naar Ayquina gebracht, gekleed als chunchito. Heel zijn gezichtje zat in het verband. Zo hebben we hem meegenomen. En we hebben hem gewassen in de rivier die langs het dorp stroomt. Dat is de Rio Salada, want het water is zout. Daarna kwam er een vrouw uit het dorp die daar liep dichterbij en ze bekeek hem ook. Ze gaf ons een zalf die "Scharlakenrood" heet. De zweren droogden meteen op, en na twee weken was het kind helemaal gezond. Je kunt nog altijd zien dat er vlees aan zijn gezicht ontbreekt."

Julia riep haar zoon Pedro, om het bewijs te tonen. Pedro, inmiddels 30 jaar oud, getrouwd en vader van drie kinderen, liet zich gezeggen en behandelen als een kind en leende zich gewillig voor het getuigenis van zijn moeder. Zijn gezicht was zichtbaar getekend en ook ontbrak hem een deel van zijn linkeroor.

"Dat is in 1939 gebeurd," vervolgde Julia. "Drie jaar later werd mijn zoon Onofre ziek, de oudste, die nu voorzitter is van de vereniging. Die is het, ja. Dat was een heel mooi kindje, en al groot. Don Abdon was wanhopig. Hij werd bijna gek van angst en wanhoop. En die heeft de Maagd van Ayquina me ook genezen. Ze is erg wonderdadig en machtig, maar ze eist respect. Ik heb veel geloof in die Maagd."

Voor Julia vormde eerbied voor de Maagd en voor de ouderen een belangrijk aspect van haar ethiek en dat had ze ook haar kinderen meegegeven. Die legendarische en indrukwekkende geschiedenissen van de familie kennen ze van buiten, en de rite van het herhaalde vertellen ervan, zoals toen weer in La Tirana, bevestigt hun onwrikbaar geloof, hun hechte familieband en hun piramidale paternalistische ethiek. De moeder vervolgde haar getuigenis:

"Zijn grootmoeder is eens tegen de Maagd opstandig geweest. Ze kreeg een ongeluk, nog wel precies in Ayquina. Ze viel, en daarbij liep ze een wondje op dat ging zweren. Het werd steeds erger. 'Mamita, waarom ben je opstandig geweest tegen de Maagd? Zie je niet dat ze je straft?' zeg ik haar.'Ga haar vergiffenis voor me vragen; kom, we gaan samen,' zegt ze me, en we gingen. Dat was niet tijdens het feest, maar gewoon door het jaar, tegen de winter was het. En daar in Ayquina zei een vriendin me: 'Je moet er peniciline in poedervorm op doen.' En dat hielp. Maar voor mij was het de Maagd, die haar genezen heeft."

Mevrouw Valdivia stemde van harte in met die interpretatie van de feiten. Beide vrouwen waren overtuigd van de straffen die de Maagd uit kan delen, en vooral aan degenen die met haar spotten of haar niet respecteren.

"Ik ben zelf ook eens opstandig geweest," vervolgde Julia. "Ieder jaar kreeg ik er weer een kind bij. Ik vroeg de Maagd waarom ze mij zo strafte met zoveel kinderen. Ik zei ook tegen Abdon, dat hij niet iedere keer moest komen. Dat heb ik net zo lang gezegd tot hij niet meer kwam. Maar mijn moeder waarschuwde mij dat ik zo mijn man zou verliezen. Toen heb ik dokter Del Canto, die er toen was, gevraagd of hij niets voor me kon doen om geen kinderen meer te krijgen. Hij wou niet, want hij zei dat ik nog erg jong was. Ik was toen dertig, en ik had al zeven eigen kinderen en de vijf neven Sanchez op te voeden. Toch wou dokter Del Canto niets doen, en ik kreeg er nog twee kinderen bij. Toen vroeg ik het weer aan de dokter, want bij de geboorte van de jongste, Julita, was ik er erg aan toe geweest, want ik kreeg er een breuk bij. Toen ze geboren was, heeft de dokter er iets aan gedaan. Gelukkig, want anders had ik 18 kinderen gehad. Maar ze zijn gelukkig allemaal gezond, dank zij God en de Maagd."

Zo ging in de keuken de geritualiseerde conversatie voort tussen de beide energieke matrones, die wel volop hun deel van het harde leven uit de mijnwerkerskampen aan het begin van de eeuw hadden meegekregen en die daarbij noch aan geloof in de Maagd, noch aan waardigheid hadden ingeboet. Al die verhalen hadden ook niet nagelaten in de loop der jaren een diep spoor van eerbied en bewondering bij hun kinderen te trekken.

4. DE FAMILIE ROSALES

Toen mevrouw Valdivia afscheid nam, correct, eenvoudig en hartelijk zoals ze gekomen was, had ze een goed idee van de belangrijkste steunpunten van Julia's vaste vertrouwen in "haar Maagd". Als ze nog enkele minuten langer in de keuken was gebleven, zou ze ook weten hoe energiek zij haar huishouden wist te besturen. Nauwelijks was de visite vertrokken, of Julia maakte een inspectieronde door de zanderige patio en het huis: ze zag het

wasgoed dat te drogen hing, de kuil voor het keukenafval; ze keek naar de voorraden brandhout en drinkwater. Ze stuurde Freddy om zijn zusjes - zeven en negen jaar oud - te zoeken, die van het bezoek gebruik hadden gemaakt om te ontsnappen en te gaan spelen buiten het gezichtsveld van Julia. Norma kreeg opdracht om verse groente te gaan kopen bij de kramen.

Freddy was snel terug met zijn zusjes. Schuchter als twee bange poesjes stonden ze daar en de oudste zei gedwee: “Ja, Tante...?” Julia reageerde niet. Eerst stuurde ze Freddy weg met afgepast geld om meer brandhout te gaan kopen. Daarna richtte ze zich tot haar nichtjes:

“Wat heb ik jullie gezegd?” zo leidde ze haar afstraffing in.

“Het watervat vullen, tante...”

“En weten jullie niet wat vol is? Dan zal ik je dat zelf leren. Je gaat nu eerst de patio besproeien met al het water dat er nog in is, en dan vul je het vat opnieuw, tot de rand toe. Luie meisjes! Wat moet er van jullie terechtkomen? Denk eraan, dat er voor jullie niets te eten is totdat het vat helemaal vol is.”

“Ja, tante...”

En ze vertrokken. Zonder een woord van protest begonnen ze de uitgestrekte patio te besproeien, wetend dat gehoorzamen hun eerste plicht was. Het vat, 200 liter groot, was nog voor driekwart gevuld. Freddy sleepte vier bundels brandhout aan en stapelde het keurig op naast het fornuis in de keuken.

“Klaar, tante...” zo meldde hij zich af.

Maar Julia dacht er anders over:

“Dek nu eerst het afvalgat toe en graaf een ander. Je ziet toch dat het helemaal vol is.”

“Ja, tante....”

Freddy, 14 jaar oud, wist wel dat in het huis van de Rosales het werk de wet van elke dag was, ja, de grondwet van het bestaan, volgens de vaak gehoorde slagzinnen: “De lieve God geeft je niets cadeau in het leven en de Maagd ook niet”, en: “Je moet leren werken als je iets wilt bereiken in het leven”. Maar dat arbeidsethos had in de familie van Abdon en Julia een diepe religieuze wortel. Zij voelden hun bestaan uitgespannen tussen twee uitersten: aan de ene kant armoede, ziekte, ongeluk, “fataliteiten”, met een duidelijke, verklarende en onthullende naam: “Straf van de Hemel”; aan de andere kant de “Zegen van de Hemel”, die zichtbaar wordt in de vorm van welzijn, vooruitgang, prestige, want dat was voor hen het genereuze en heel persoonlijke antwoord van God

en de Maagd aan wie Hen trouw is.

"Fataliteiten", de "Straf", is het gevolg van opstandigheid tegen God, de Maagd en de Heiligen; van het niet vervullen van cultusverplichtingen; van het weerstreven van de duidelijke wil van God "die ons beproeft" en van achteloosheid tegenover de onmiskenbare aanwijzingen die Hij en de Maagd geven in dromen en opmerkelijke voorvallen. Vooral het niet nakomen van een gelofte, het verliezen van het geloof in God en de Maagd - in het ergste geval door over te gaan naar een andere godsdienst, "naar het Evangelie overlopen" -, of het spotten met de cultus die gelovigen voltrekken, of het ridiculiseren van de geloften of de emoties van promessanten en pelgrims.

De "Zegen van de Hemel" is het gelukkige lot van wie trouw zijn plichten tegenover God, de Maagd en de Heiligen vervult, en met name de vrijwillig aangegane cultusverplichtingen, zoals de jaarlijkse bedevaart en de geloften. Ook het punctueel nakomen van godsdienstige tradities en gebruiken, het bijdragen in de cultus met giften en op andere wijzen eraan meewerken. En natuurlijk dient men, als basis voor dit alles, "alle sacramenten te hebben": Doopsel, Eerste (en enige?) Communie, Vormsel en Kerkelijk Huwelijk. Ook moet men goedhartig en liefdadig zijn.

De Duivel en de Hel spelen ook een rol, maar slechts een bijkomstige. De Machten van het Kwaad kunnen een christenmens schade doen, maar als men met God is en onder de bescherming van de Maagd staat, vormen ze geen wezenlijk gevaar, want in dat geval "kan geen enkel kwaad standhouden", zoals steeds in de liederen gezongen wordt. De duivel en de onrustig zwervende zielen van verdoemden kunnen dan wel lastig zijn en de mensen 's nachts laten schrikken met allerlei geluiden en verschijningen, maar meer kunnen ze niet doen, zolang de Hemel zijn beschermende hand niet terugtrekt van de christen.

Dit alles neemt niet weg, dat welzijn, vooruitgang en prestige tegelijk helemaal het resultaat zijn van menselijke inspanning, van gestaag en gedisciplineerd werken en van een "ordelijk leven", dat te verstaan is als een levenswijze zonder verslaving aan of misbruik van roken, drinken, sex, dobbelen, en dergelijke. Maar toch, hard werken haalt niets uit als de Zegen van de Hemel er niet op rust. En daartoe moet men zijn religieuze verplichtingen nakomen.

Voor Abdon en Julia, maar ook voor hun getrouwde kinderen, bestaat de opvoeding van de kinderen er vooral in hen te vormen in eerbied voor God en de Maagd, maar ook voor ouders en oudere mensen, in werkzaamheid en in eerlijkheid. Kinderen dienen ijverig te zijn op school, hun huiswerk te maken en goede punten te halen; zo niet, dan heeft de onderwijzer alle reden

hen te straffen, en zelfs te slaan. Misschien ook als resultaat daarvan hadden alle kinderen van Abdon en Julia ten minste een middelbare schoolopleiding voltooid, en de meesten ook een hogere beroepsopleiding. “Studeren is altijd een goede investering,” was ook zo’n slagzin bij de Rosales. Voor de kosten van de studie werd, hoe dan ook, allereerst het benodigde geld opzij gelegd. Van hun kinderen, jongens evengoed als meisjes, eisten zij dat ze hard werkten op school en daarnaast alle huishoudelijke taken leerden, met andere woorden dat zij ook thuis nog werkten. Iedereen moest zijn kleren kunnen wassen en strijken, huishoudelijke inkopen doen, maaltijden koken, poetsen, bedden opmaken en afwassen (ook al deden de volwassen kinderen dit laatste nog slechts zelden), groente en bloemen kweken en kleinvee als kippen, eenden, konijnen, cavia’s en duiven fokken, voeren en slachten. De jongens van Rosales hadden dan ook, behalve in hun eigen beroep, veel praktische kennis en ervaring als metselaar, timmerman, elektricien, automonteur, schilder, gasfitter, enz. Gezamenlijk bespaarden ze daarom veel geld door elkaar systematisch te helpen bij het zelf bouwen van hun huizen, het onderhouden van hun gezamenlijke auto’s en bussen, of wat er maar te doen viel.

Om te bereiken dat kinderen ijverig en werkzaam worden, moet men ze straffen. De strengste straffen, met name lijfstraffen, zijn voor kinderen die betrapt worden op leugens, diefstal, luiheid, of het niet vervullen van taken waarvoor ze verantwoordelijk zijn. Strenge straf ook voor kinderen die geen respect tonen voor hun ouders of meerderen, of die hen niet gehoorzamen. Ook is het van belang dat kleine kinderen al leren zich netjes te gedragen en zich correct te presenteren.

Norma herinnerde zich maar al te goed dat ze als kinderen erg bang waren voor hun moeder, wanneer ze haar niet hadden gehoorzaamd. Dan wilden ze zich wel eens verbergen onder het ledikant van hun ouders. Daar waren ze dan even buiten het bereik van Julia, maar als het erop aan kwam, had zij enkele harde middelen om haar kinderen onder het bed vandaan te halen, zoals hen met heet water besprenkelen. Ook zag ze er niet tegen op haar kinderen te slaan. Eens had de onderwijzeres van Norma laten vragen of Julia eens wilde komen. “Als je je slecht gedragen hebt, sla ik je,” waarschuwde zij het meisje, voordat ze erheen ging. Maar de juffrouw legde haar uit dat het niet goed was haar kinderen tegen het hoofd te slaan. Sindsdien sloeg Julia haar kinderen alleen nog maar op hun achterste, maar de porties waren er zeker niet minder krachtig of zeldzamer om.

Voor het prestige van de familie was de studie van hun kinderen ook van belang. Natuurlijk werd er van hen verwacht dat ze goede resultaten en goede diploma’s mee naar huis brachten en dat ze nadien een goede baan zouden krijgen. Ricardo en Pedro hadden mijnbouwtechniek gestudeerd aan

de Universiteit van La Serena en vonden een bijzonder goede ingenieursbaan in de kopermijn van Chuquicamata, een van de modernste van het land. Onofre had mechanica gestudeerd en was chef van een garage van dezelfde mijnonderneming. Norma bezat haar diploma van atelier-chef. Hernan had zijn diploma van elektricien van de Technische Staatsuniversiteit. Margarita is onderwijzeres. En zo had ieder zijn weg gevonden, tot de jongste, Julita, toe, die nog aan de Universiteit van Antofagasta M.O.-Spaans studeerde.

Maar meer dan studie en diploma's bevordert de welvaart het prestige van een familie, zo was de mening. Rijkdom, de vrucht van het werk en van Zegen van de Hemel, is allereerst een attribuut van de familie, waarin vervolgens de afzonderlijke leden delen die in dat familieverband samenwerken. De familie van Abdon en Julia was ervan overtuigd dat hun saamhorigheid en samenwerking hun beste sociale verzekering vormde bij ziekte, ongeluk of tegenslag, en de veiligste garantie in tijden van grote investeringen als studie, aanschaf van een auto of bus, of de bouw van een huis. De familie-economie bezat steeds een prioriteit boven de individuele ondernemingen, zelfs die van hun getrouwde kinderen, en zo'n familie-economie kon slechts zulke goede resultaten oogsten omdat op de persoonlijke inspanningen, de eigen middelen, het vernuft en de vindingrijkheid van ieder afzonderlijk een onvoorwaardelijk beroep kon worden gedaan. Van de andere kant ontwikkelden Abdon en Julia al sinds hun huwelijk elk hun eigen economische activiteit op grond van een langzame en zorgvuldige investering en kapitaalopbouw. Julia had haar eigen negotie op de markt en Abdon, die een pensioen van de mijn genoot, exploiteerde twee autobussen. Elk van beiden behartigde zijn eigen zaken. Binnen deze familie-economie voerden ook hun kinderen al heel vroeg een eigen economie, omdat ze enig geld verdienden en hun eigen kleren, boeken, enz. bekostigden en trachtten te sparen. De ouders en de oudere kinderen waakten over de uitgaven van de jongeren. Ze gaven hun daarbij doorgaans goede raad en hielpen hen ook met het bekostigen van duurdere dingen. De kinderen hielpen elkaar ook onderling bij die zaken. Toen hun kinderen hun eigen gezin hadden gesticht, werd er verondersteld dat ze - in normale omstandigheden - de financiele hulp van anderen niet meer nodig hadden voor hun onderhoud. Iets anders was de buitengewone investeringen, en ook de belangrijkste "familieonderneming", dat is: de dansvereniging.

"Eer uw vader en uw moeder," is het goddelijke gebod dat de familie-ethiek van de Rosales samenvat. Groot belang werd door hen gehecht aan het respect dat jongeren voor ouderen, en kinderen voor hun ouders, grootouders, ooms en tantes dienen te hebben. Dezen hebben veel gezag en voelen zich verantwoordelijk voor kinderen en jongeren. Wanneer Julia dagenlang buitenshuis was wegens haar zakenreizen naar Santiago (1600 kilometer ver

weg), naar Bolivia of Peru, nam Norma haar functie in het huishouden en in de familierelaties - naar binnen en naar buiten - zonder enige moeite van haar over, terwijl de jongere, schoolgaande kinderen zich zonder problemen door haar lieten gezeggen en haar sancties evenzeer respecteerden als die van Julia zelf.

Deze familie-ethiek van de Rosales was het, die niet alleen de orde en de discipline in huis en de efficientie in alle ondernemingen van hun economie deed slagen, maar ook succes verleende aan een uitzonderlijke sociale en godsdienstige onderneming als het oprichten van een pelgrimsvereniging en het presenteren van een dansgroep in La Tirana voor de kritische blikken van 7000 dansers.

Die middag, tijdens het uitvoeren van de dansen op de plaza, wilde het - overigens niet zeldzame - geval dat twee jonge universiteitsstudenten Hernan aanspraken op het ogenblik dat de Chunchos tussen twee wisseldansen in stonden te rusten:

"Mogen we U iets vragen?"

Hernan, die zoals gewoonlijk erg transpireerde van de zware dansen, kon hen niet duidelijk zien door het zweet dat in zijn ogen drong.

"Waar gaat het over?" vroeg hij.

"We zijn van de Nationale Universiteit van Santiago; mogen we U een kort interview afnemen?"

Hernan verwachtte zoiets al. Hij had besloten het interview te weigeren, wetend dat ook zijn dansers het daarmee eens waren. Zijn antwoord was correct maar duidelijk:

"Daarvoor moet U bij de korporaal zijn. Daar staat hij. Vraagt U hem liever."

"Dank U," antwoordden zij.

"Geen dank, hoor." Hoe ook en van wie ook, Hernan wilde niets weten van interviews. Vriendelijk weigerde hij en dat deed zijn vader ook.

"Een moment alstublieft; we gaan nu dansen," antwoordde deze de jonge onderzoekers van de universiteit.

Dezen wachtten tot de avond, terwijl ze in de tussentijd van twee-en-een-half uur nog twee keer een poging deden, die even hoffelijk afgewimpeld werd als de eerste keer. Dat zelfde lot had hen de beide vorige dagen bij andere dansgroepen meerdere keren getroffen. Deze keer trachtten ze, vechtend tegen de moedeloosheid, hun doel te bereiken langs de weg van het geduld en het

aanhouden. Ze schenen niettemin ook deze slag te gaan verliezen. Toen de processie van de Chunchos zich na de avondgroet in de tempel naar hun kamp begaf, deden ze hun laatste poging:

"Kunnen we U nu een ogenblik spreken?" vroeg een van de studenten, met de laatste hoop die in hem was.

"Nu? Het is al laat. Kunt U morgen niet terugkomen?" antwoordde Hernan. "Ze staan thuis te wachten met het eten."

Het was geen gril van Hernan. Zijn weigering beantwoordde aan de algemene houding onder de Chunchos en onder veel andere dansgroepen van het heiligdom tegenover de opdringerige toeristen, onderzoekers en journalisten met hun foto- en filmcamera's. Ook de folkloristen en de wetenschappers lieten hen nooit met rust met hun bandrecorders en hun aantekenboekjes. Hernan verdedigde met zijn weigering eenvoudig maar vastbesloten zijn privacy en meer nog diende hij te waken tegen wat gevoeld werd als plagiaat en profanatie. De dansen waren voor hem de belangrijkste schatten van zijn godsdienst en zijn cultuur. Hij wist wel dat de studenten de weigering als koppigheid en onwil zouden opvatten, maar zijn loyaliteit aan de vereniging eiste dat hij voet bij stuk hield en informatie bleef weigeren.

Het was waar, dat hij geen tijd had en dat men op hem wachtte met het avondeten. Maar de student was haast in tranen vanwege die nieuwe weigering en vanwege het vooruitzicht dat hij zijn taak onverricht moest laten. Hernan zag het effect van zijn vasthoudende weigering en het probleem waar de jongens mee worstelden. Meer uit medelijden voegde hij eraan toe:

"Of als U wilt, kan het ook nu, maar dan moet het wel kort zijn..."

Een straaltje hoop verlichtte gelijktijdig de gezichten van de studenten.

"Het is ook niet veel wat wij zouden willen vragen," antwoordde de eerste met nieuwe moed.

"Wacht dan maar even; ik ben zo terug."

Eerst diende Hernan zijn gewijde danskostuum uit te trekken, dat uitsluitend voor gebruik tijdens de cultus is. Terwijl hij door de keuken liep, hoorde hij zijn vader met Onofre en Norma discussieren over een derde schaap dat ze zouden moeten kopen om de Gauchos goed te ontvangen. Tegen Norma zei hij:

"Bewaar mijn eten nog even, als je wilt; ik kom iets later."

Twee minuten later verscheen hij weer en hij nodigde de jeugdige

wetenschappers uit naar een rustige plek achter in de patio, waar ze in het halfdonker op een paar kisten gingen zitten. Van verre, van de plaza, bereikte hen de kakofonie van verschillende tientallen muziekbands, die gelijktijdig elk hun eigen dansgroep begeleidden. De nachtelijke woestijnhemel, koud, majestueus en vol mysterie, toonde zijn indrukwekkende sterrenpracht.

"Mag ik de eerste vraag stellen?" zo begon Hernan. "De gezangen zullen jullie het meest interesseren; er is een strofe die zegt:

De regen in de bergkloof,

Lieve Vrouw, dat zijn Uw tranen;

De sterren aan de hemelboog

Zijn de parels aan Uw mantel.

Wat vind je daarvan?"

"Prachtig," zeiden de twee met oprechte bewondering. "Een schitterend stukje poezie. Hebben jullie zelf die gezangen gemaakt?"

"Dat is het verschil. Voor ons is het niet louter 'schitterende poezie', maar gebeden die gezongen worden, zie je? Dat is het probleem. De mensen willen niet dat hun gebeden uit de vereniging meegenomen worden, wie weet waarheen en wat ermee gebeurt. Dat zijn de diepste gevoelens die de promessanten in hun hart voor de Maagd voelen. Die religieuze gevoelens moet je respecteren. Wij voelen ons bedrogen wanneer de mensen ons met bandrecorders en met andere streken onze liederen afstelen. En meer nog als ze daarna een langspeelplaat met folkloristische muziek uitgeven met daarop onze liederen. Dat is bedrog. De liederen en de dansen, dat is eigenlijk zoveel als het hart zelf van de pelgrims. Vergeef me dat ik dat zeg."

"Maar dat is niet onze bedoeling," protesteerden de twee. Hun hoop om een van de muziekboekjes van de dansers te bemachtigen, was weer tot het minimum geslonken.

"Zeg maar, wat wil je weten?"

"Alleen maar een paar eenvoudige vragen."

Op dat moment kwam Margarita naderbij met een dienblad met drie grote bekers thee erop.

"Wilt U thee? Dat is goed tegen de kou," zei ze glimlachend.

"Dank je wel, Maggy, je komt precies op tijd." En tot de studenten: "Neem maar gerust, mensen."

Ze dronken dankbaar hun thee, want de nacht was erg koud. Toen Maggy weer in het donker verdwenen was, vroeg een van de studenten, zijn handen warmend aan zijn beker:

"We willen graag weten, wie heeft de dansgroep georganiseerd?"

"We hebben allemaal bijgedragen aan de organisatie ervan."

"Maar wie heeft het danskostuum ontworpen, bijvoorbeeld?"

"Dat is het werk van een van de danseressen van de groep. We hebben het ontwerp allemaal samen bekeken en besproken, en daarna goedgekeurd."

"En wie heeft de liederen geschreven?"

"Die hadden we al heel lang, maar de korporaal heeft ze aangepast voor deze gelegenheid."

"En wie heeft de dansen uitgedacht en ingestudeerd?"

"De korporaal oefent alles in: de liederen, de muziek en de wisseldansen, want dat is juist zijn taak."

"Heeft hij ook de wisseldansen uitgedacht?"

"Ja; er zijn nieuwe wisseldansen die hij zelf uitgedacht heeft, maar er zijn ook dansen bij die iedereen al lang kent en die heel oud zijn."

"Een andere vraag: zijn er onder de dansers ook een of meerderen die op een lyceum zijn geweest?"

"Bijna allemaal zitten ze op het lyceum of hebben ze het doorlopen. De veteranen niet; die hebben nauwelijks de lagere school gehad."

Hernan wist dat deze informatie hen moest verwonderen. Hij herinnerde zich ook dat zijn oom Romualdo ('oom' zeiden de Rosales uit respect voor de neef van Don Abdon) eens had gezegd: 'In Santiago denken ze dat wij hier in het Noorden allemaal Indianen zijn met veren en zonder cultuur.' Maar hij ging gewoon door met de studenten te woord te staan, met bereidwillige hoffelijkheid en geduld. Het deed hem ook goed, de twee tevreden te kunnen stellen, na hun lange beproeving.

"Nu een wat vertrouwelijke vraag nog," zei de eerste weer. "Wat is volgens U de politieke voorkeur van uw dansers?"

"Kijk, eerlijk gezegd interesseert de politiek ons niet, en we willen ook niet dat de politiek in de vereniging komt; maar ik geloof dat verschillenden wel sympathiseren met Allende. En jullie zelf, waar staan jullie?" spiegelde hij de vraag terug. "Wij...?" De vraag verraste hen, en dat was ook de bedoeling

van Hernan, die niet wilde doorgaan op het thema van de politiek.

"Juist; wat vinden jullie van Allende?"

"Hij is allendist," antwoordde een van de twee, "en ik ben sympathisant van Frei."

Hernan merkte wel dat ze zich ervan af wilden maken, maar hij hield nog aan:

"De christendemocraten zijn katholiek, niet? Geloof jij dan ook in God?

"Ja..."

"En in de Maagd?"

"In zekere zin wel..."

Hernan zag dat ze zich ongemakkelijk voelden. Hij wilde toch nog een streep door hun gevestigde schema's halen:

"Onder de dansers zijn veel allendisten, maar ze zijn allemaal katholiek en met veel geloof in God en in de Maagd."

Hij voelde zich volkomen kapitein en stuurman bij dit interview, en dat liet hij hen wel voelen met zijn tegenvragen. Maar hij wilde niet langer de ongerieflijke situatie van de studenten uitbuiten, en het was uit hoffelijkheid dat hij hen het veld vrij gaf.

"Heb je nog meer vragen? Vragen staat vrij."

"Ja; degenen die hun politieke ideeÎn hebben, nemen die ook deel aan politieke betogingen, aan de vakbeweging, enzovoort?"

"Ja. Waarom niet?"

"Met de hele dansgroep?"

"Iedereen die dat wil, kan er zelf aan deelnemen."

"Ook met het vaandel, als vereniging dus?"

"Nee, met het vaandel niet. Het vaandel van de vereniging betekent iets anders voor ons. Godsdienst heeft niets met politiek te maken."

"Waarom niet?"

Zijn laatste bewering had iets van een stelling; het was ook een vaste uitdrukking in de argumentatie binnen de vereniging, en ook op vergaderingen van de Associaties en van de andere dansverenigingen, wanneer de gesprekken

op politiek terrein dreigden te komen. Hernan trachtte het hun uit te leggen:

"Nou, kijk; de politiek verandert. Gisteren was het Gonzalez Videla of Alessandri, vandaag Frei, morgen Allende. Het is altijd onzeker en kort van duur. De godsdienst is altijd hetzelfde. Een ander verschil is dat de politiek voor een enkele partij wordt bedreven, en dat is ook goed, want op het politieke platform moet men tenslotte zijn belangen verdedigen. Politiek is partijgebonden en houdt de mensen gescheiden. Maar de godsdienst is er voor alle mensen, want alle katholieken geloven in God en in de Maagd. Tenminste, zo zie ik het. Het spreekt ook voor zich, dat God en de godsdienst belangrijker zijn dan de politiek, maar de politiek is ook noodzakelijk. Iedereen is vrij de kandidaat te steunen die hij zelf het beste vindt. Maar in de dansvereniging moet geen partijpolitiek bedreven worden, want dat is een heel andere zaak, die daar niet thuis hoort; het is privezaak van ieder afzonderlijk." Het was al laat. De studenten waren tevreden met de gegeven informatie, hoewel ze niet al hun wensen gehonoreerd hadden gezien. Hernan begeleidde ze tot aan de ingang van de patio, waar ze zich ten afscheid verontschuldigden voor het in beslag nemen van zijn tijd , waarop Hernan hen vriendelijk zei:

"O, ik heb het graag gedaan; kom gerust terug als je nog meer vragen hebt."

Hij was moe en hongerig, maar het thema van de politiek bleef hem bij. Hij herinnerde zich een discussie die zich kort geleden nog in de vereniging had voorgedaan, naar aanleiding van de interventie van een jonge pater in de parochie bij de moord op een prostituee uit de wijk van de Rosales in Calama. De priester had samen met andere mensen na die misdaad een actie ondernomen. Het meisje was een "cholita", zoals men de Boliviaanse vrouwen placht te noemen. Nu zijn er altijd veel meisjes uit het Andesgebergte die naar de mijnwerkerscentra komen op zoek naar werk als dienstmeisje en die tenslotte in de prostitutie terechtkomen. De priester, bewogen door het sociale probleem, spande zich in om de katholieken van zijn parochie ertoe te bewegen, dat ze nu iets zouden ondernemen om via een protestdemonstratie van de gouverneur maatregelen te eisen ter bescherming van die meisjes, en waarom zouden de dansverenigingen ook niet meedoen?, zo dacht hij. Maar bij de Chunchos verzette men zich unaniem tegen publieke demonstraties met het vaandel, 'want,' zei men, 'het vaandel is gewijd.' 'En zijn de rechten en het leven van die meisjes dan niet heilig?' had de priester hen verontwaardigd toegeroepen. 'Als jullie godsdienst zich niet om de naasten bekommert, ben je geen katholiekenen zelfs geen christenen,' en hij ging heen van de vergadering. Dat klonk hard, bijna als een excommunicatie, maar de promessanten waren er niet in het minst door uit het veld geslagen. Voor hen was het glashelder, dat men zich om de naasten moest bekommeren. En inderdaad ging er geen maand

voorbij zonder dat er een daadwerkelijke bijdrage gevraagd werd aan alle leden van de vereniging: nu eens voor de begrafenis van een arme buurvrouw, dan voor een ziek familielid van een danser, dan voor deze en dan voor gene. 'Naastenliefde is christenplicht. Maar het vaandel gaat niet de straat op, als het niet voor een processie is, punt,' had Don Abdon gezegd, en allen waren het met hem eens. De Associatie van dansverenigingen van de Loa had trouwens ook zo gereageerd.

Het incident was eigenlijk onbelangrijk geweest. Het had de dansers en de promessanten in hun geloof en hun mening gestaafd, en alleen meer twijfels ten opzichte van de Kerk doen rijzen. De mensen vonden dat de vernieuwingen van de laatste tijd in de Kerk allemaal te wijten waren aan de politici en hun demagogie, en dat de paters zelf, door eraan gehoor te geven, er de schuld van waren, dat de mensen hun geloof verloren.(13) Ze hadden verontwaardigde kritiek, 'omdat ze de Heiligen uit de kerk weghalen en verbieden kaarsen voor hen op te steken; omdat het in plaats daarvan altijd de bijbel moet zijn en daarom gaat het katholieke geloof zo achteruit en lopen de mensen over naar de evangelisten.' Onofre vond: 'De paters hebben zelf de schuld,' en daarmee had de voorzitter van de vereniging wel de mening onder de dansers en in de wijk weergegeven: 'Daar heb je bijvoorbeeld de priester-arbeiders die in de mijn werken... Het is heel goed dat ze de zijde van de armen kiezen, maar ze moesten hen in de kerk ten dienste staan met dopen en met missen doen voor de overledenen; dat is hun werk. Schoenmaker, blijf bij je leest!' Hernan was het ermee eens geweest. Kortom, de godsdienst van de Chunchos was trouw aan de aloude traditie, en van de Kerk mocht verwacht worden dat ze het ook was. Overigens onderhield de vereniging heel goede relaties met de vertegenwoordigers van de Kerk, maar wel op afstand.

Toen Hernan de keuken binnen ging, hadden alle dansers al gegeten en schikten ze zich voor de nacht op de lemen vloer, zij aan zij in hun poncho's gewikkeld. Norma wachtte nog op hem om een bord dampende soep met een stuk brood voor hem op tafel te zetten.

"Hebben ze nu nog een schaap gekocht, of niet?" vroeg hij zijn zuster.

"Onofre heeft het al geslacht ook," antwoordde zij. "Het probleem is alleen dat het nog betaald moet worden, want dat was niet in de begroting voorzien."

Er zijn in een vereniging geen delicatere zaken dan geldzaken, dat wist Hernan. Het probleem voor Onofre was, dat men hem in de vergadering zou kunnen 'censureren' vanwege die niet goedgekeurde uitgave. Als een echte Rosales was het zijn trots als voorzitter steeds verantwoordelijk en

correct te handelen: correct met het geld van de vereniging en correct in het vertegenwoordigen van de vereniging naar buiten toe. Zo'n formeel en correct gedrag in de vereniging was wat zijn ouders hem het meest hadden voorgehouden.

"Hoe hebben ze het opgelost?" vroeg Hernan onder het eten van zijn kippesoep met mais.

"Mijn vader en Onofre hebben het samen betaald met hun eigen geld. Ze hebben er een extra bijdrage aan de vereniging van gemaakt." "Ze hadden ook een intekenlijst kunnen laten circuleren," meende Hernan, maar hij was het er niet mee oneens. De Rosales wilden nu eenmaal een traditie ophouden van gulle medewerkers en sponsors van de vereniging te zijn. Hun trots was daar niet vreemd aan.

"De trots van Rosales..." zeiden ze ook in de wijk, want de ambitie was de keerzijde van hun hoge moraal van onkreukbaarheid en rechtgeaardheid. Het was ook de reden waarom de korporaal van de Rose Chuncho nooit had willen toegeven en waarom verschillende leiders van de Associatie van de Loa hen 'arrogant en ambitieus volk' vonden. Daarom hadden ze geen deur willen openzetten naar de Nieuwe Chuncho en geen weg gezocht voor de nieuwe vereniging om haar toch voor het feest van Ayquina te behouden. Van de andere kant zagen die leiders ook met lede ogen dat de Nieuwe Chuncho nu als enige dansgroep ontsnapte aan de contrÙle van de Associatie van de Loa en dat de Federatie van Iquique en de Associatie van Tocopilla nu door middel van deze vereniging in het mijngebied van Chuquicamata en Calama kon penetreren. De Rosales hadden weinig vijanden, maar die bekritiseerden dan ook genadeloos hun autoritaire en paternalistische mentaliteit.'Ze denken dat ze de goddelijke voorzienigheid zelf zijn,' werd er wel gezegd. 'Praatjes van de afgunstigen,' zoals Heran zei. Weinig vijanden ook, omdat alle Rosales zonder uitzondering een breed en open sociaal leven leidden en gulhartig bijdragen gaven aan sportclubs, wijkfeesten, bedrijfsverenigingen en allerlei wijkactiviteiten, waaraan ze steeds graag meededen en waar ze aan een vrolijke, amicale sfeer bijdroegen. Daarom juist hadden ze een erg grote kring van vrienden en goede relaties, en genoten ze toch bovenal de goodwill van de wijk en van het hele mijnbouwcentrum. In hun gulle en goedlachse sociale leven wisten ze een tegenwicht te bieden aan wat de mensen 'hun trotse en ambitieuze aard' noemden.

Hernan haastte zich met zijn tweede bord: groenten met mais, terwijl Norma ook bijna klaar was met de afwas en het opruimen van de keuken. In de slaapvertrekken heerste al een diepe rust, toen Hernan zijn zuster 'Dankjewel, en welterusten!' zei, om zijn slaaphoekje op te zoeken. Norma ging, even later,

als allerlaatste naar haar slaapplaats in een van de twee vrouwenvertrekken.

5. HET BANKET VOOR DE PADRINOS EN HET AFSCHEID, 1968.

Het huis dat de Chunchos in La Tirana huurden, had vier lemen vertrekken die ‘s nachts leken op vier grote gemeenschappelijke bedden. Het hele vloeroppervlak was bedekt met slapers en langs alle wanden waren koorden gespannen waarover bundeltjes kleren hingen.

Voor zonsopgang stonden de Chunchos al, gekleed in hun schitterende danskostuums van groen fluweel en hun hoge vedertooi, te wachten op het teken van hun korporaal om zich op te stellen in processie, terwijl in de vertrekken enkele keurige stapeltjes dekens en poncho’s langs de wanden de enige aanwijzing vormden dat ze die nacht als slaapvertrek voor de dansers hadden gediend. La Tirana is geen rustoord of vakantieplaats. Het gebrek aan comfort en het ongemak veroorzaakt door het natuurlijke milieu zijn er spreekwoordelijk en horen ook bij de bedevaart. De Chunchos hadden zich de weelde kunnen permitteren een huis te huren gedurende een week, maar voor een ongekend hoge prijs, terwijl de overgrote meerderheid van de dansgroepen traditiegetrouw in tentenkampen verbleef. De inwoners van La Tirana verhuren hun huis of een deel ervan aan de meest biedende en ze maken woekerwinsten met de verkoop van drinkwater en met het toegangsgeld dat ze vragen voor het gebruik van hun primitieve toiletten. De huizen van het dorp zijn gebouwd van blokken gedroogd leem, die ‘adobbes’ heten, en van riet dat met modder wordt bestreken. De platte daken hoeven niet tegen de regen te beschermen, maar tegen de zon en de kou. Men gebruikt er doorgaans roestige golfplaten voor, die door de salpeterkampen afgedankt zijn; ook platgeklopte olievaten worden ervoor gebruikt. Overdag vallen er talrijke zonnestraaltjes speels doorheen en ‘s nachts zijn de sterren door de kieren te zien. Ramen en deuren zijn klein. De vensters hebben geen glas, maar zijn eigenlijk kleine luiken, die overdag geopend worden om het licht binnen te laten. De best gebouwde vertrekken bezitten een vloer van planken, maar doorgaans is de vloer de aardbodem zelf, eventueel verstevigd met leem. Meubels bevinden zich niet in de verhuurde vertrekken. De pelgrims voeren in hun karavanen alles mee: het noodzakelijke voor de keuken, een of twee tafels met wat banken, en soms matrassen voor bejaarden, zieken of moeders met baby’s. De rest van de inventaris wordt gevormd door kisten, planken, vaten, zakken, kortom verpakkingsmateriaal dat voor de reis dienst doet. De uren van rust zijn tot het minimum teruggebracht en de installatie van het kamp is zo provisorisch dat het in minder dan een half uur opgebouwd of afgebroken wordt. In de tentenkampen wonen wat armere dansverenigingen, die alle ingezamelde geldmiddelen moeten besteden aan de reis en het voedsel, want de eigenaars van bussen en vrachtwagens vragen

ook hoge prijzen, en de marktkooplui kunnen voor het elementaire voedsel als brood, groenten en vlees ronduit vragen wat ze maar willen, omdat het isolement van de woestijn hen een gerieflijk monopolie schenkt. Lama- en schapevlees zijn trouwens onmisbaar op dit feest. Ook al eten de meeste pelgrims thuis nooit lamavlees en zelden schapevlees, hier hoort het bij het rituele feestmaal.

Bij wijze van ontbijt dronken de dansers van de Chuncho, samengeklit rond het fornuisvuur of kleine kampvuurtjes in de patio, een grote kroes sterke, zoete thee. Voor de kinderen was er als altijd de luxe van chocolademelk, zoveel zij wilden.

Toen de processie vertrokken was in de richting van de tempel, bleven de vrouwen die de keukenbeurt hadden in de patio achter en gingen rustig zitten om te ontbijten. Daarna ruimden ze de keuken op, veegden de slaapvertrekken en gingen groenten kopen. Die dag, de vesperdag van het feest, hadden ze versterking en ze hadden hun tijd ook wel nodig omdat de Gauchos te eten gevraagd waren. Er moest daarom een dubbele hoeveelheid voedsel, en extra goed, gekookt worden. Ook het broodbakken eiste tijd. Halverwege de ochtend was het derde baksel al uit de oven, een koepeloven van 'adobbes' die in de patio was gebouwd door de eigenaar en uitstekende diensten bewees. Vervolgens moest de oven opnieuw heet gestookt worden om de schapen te braden. Het vlees, in stukken gesneden en gekruid in een papje van olie met geplette knoflook en Spaanse pepers, komijn en oregano, vulde een pan van 60 liter inhoud. Onder het keukenafdak werd gelijktijdig in een even grote pan een voedzame soep gekookt van de poten, koppen, botten en ingewanden van de schapen, samen met maiskolven, aardappels en stukken kalebas. De nichtjes Hervas brachten een goed deel van de ochtend door met het pellen van gekookte aardappelen en het schoonmaken van sla met uien, wortels en andere groene ingredienten, die bij het schapevlees opgediend moesten worden.

Op de uitgestrekte plaza voor en rondom de tempel verdedigden de talrijke dansgroepen naijverig elke meter ruimte die ze nodig hadden om hun dansen uit te voeren, maar die aanmerkelijk inkromp door het massale publiek, dat zich verdrong om het schouwspel gade te slaan. De Gauchos en de Chunchos hadden zich weer verzameld op dezelfde ruimte, zodat ze samen over een veel ruimer veld beschikten. Ze wisselden elkaar af met dansen: wanneer het de beurt van de Gauchos was, vormden de Chunchos een gesloten afzetting ter verdediging van de dansplaats. De dansers vormden daarbij een menselijke keten met hun chontas, om de "padrino"-groep tegen het opdringende publiek te beschermen; een onaangename taak, waarbij vooral de jongere dansers aan het uiteinde van de dansrijen door de toeristen weggedrukt dreigden te worden. Wanneer het hun beurt was om te dansen, vormden de Gauchos met hun zijden

doeken voor hen ook een verdedigingsgordel, om hen rustig te laten dansen. In onafzienbare massa's kwamen die dag de toeristen, zwetend en ijsjes likkend, naar het feest kijken. Tientallen bussen per uur reden af en aan tussen Iquique en La Tirana en brachten telkens nieuwe golven dagjesmensen, die het fantastische schouwspel op de plaza wilden zien en fotograferen, waar meer dan honderd dansgroepen het bonte ritueel van de vesperdag, de nachtwake, de dageraad en de processie van de volgende dag moesten voltrekken.

Toen de Chunchos zich tegen de middag terugtrokken, waren de dansers uitgeput, meer door de warmte, het opdwarrelende stof en de opdringende toeschouwers waar ze steeds mee te worstelen hadden gehad, dan door de fysieke inspanning van de lange wisseldansen, want daarop waren ze goed voorbereid. In de patio aangekomen, trokken ze hun danskleding uit, wasten zich en trokken schone kleren aan om de gasten correct en met alle eerbetoon te ontvangen. In afwachting van de komst van de Gauchos rustten ze wat uit waar maar schaduw te vinden was. Onder de eeuwenoude johannesbroodboom in de patio stond een gedekte tafel voor 14 personen - voldoende voor de bestuursleden van de beide verenigingen en hun korporaals. De overigen moesten op een tweede of derde ronde wachten. De jeugd was gewend te eten met het bord op de knieen en gezeten op een kist of balk ergens in de schaduw. De gasten lieten niet lang op zich wachten. Ze kwamen aanwandelen, de leiders voorop, en daarachter, netjes gekleed, maar wel in burger, groepjes dansers, muzikanten en alle andere leden, in totaal 92 personen.

Alsof het een gala-diner betrof, waren er sprekers halverwege en vooral aan het einde van de eerste ronde. De voorzitter van de Chuncho, Onofre, was de eerste spreker en hij bood deze maaltijd aan de padrinos aan als blijk van hun hartelijke gevoelens van erkentelijkheid, hopend dat ze elkaar nog vele jaren hier, op heilige grond, aan de voeten van de allerheiligste Maagd en Moeder Gods, zouden mogen ontmoeten in alle harmonie en tevredenheid, zoals vandaag. Hij eindigde met een toost op de padrinos, die hen in alles hadden geholpen en geleid om het doel van de pelgrimage te bereiken. Na de voorzitter was het de beurt aan Don Abdon, als korporaal, het woord te nemen. Hij deed het kort, en alleen maar om zijn geschenk aan de padrinos aan te bieden: een sieraad voor de Maagd van de Gauchos, dat bestond uit een kroon helemaal bezet met halfedelstenen, van alle soorten en kleuren die er in het gebied van Chuquicamata te vinden waren: van zwart tot wit, van geel tot rood en bruin, blauw en helder groen. De stenen waren verzameld door Ricardo, de mijningenieur van de familie, en het edelsmeedwerk was van Hernan.

Aan het eind van de maaltijd dankte de voorzitter van de Gauchos zijn beschermelingen met de eervolle woorden: "We zijn er allemaal trots op in de vereniging, dat we een Chuncho als de Uwe als peet-groep hebben getroffen:

‘Chunchos van Onze Lieve Vrouw van de Karmel van La Tirana’, want vanaf Uw eerste Intrede hebt U het respect en de bewondering gewonnen van alle dansverenigingen van dit heiligdom, en bovenal de hartelijke gevoelens van vriendschap van al mijn Gauchos. Ik ben blij dat hier te kunnen zeggen...”

Hij eindigde met een bewijs van die vriendschap aan te bieden in de vorm van een uitnodiging tot het bijwonen van de viering van de verjaardag van de Gauchos, die in augustus werd gevierd in het verenigingslokaal van de groep in Tocopilla. Een eervolle uitnodiging, ongetwijfeld, die de vriendschapsbanden tussen beide groepen bevestigde en aanhaalde, maar die ook nieuwe verplichtingen meebracht voor de Chunchos. Daarom verwachtte de Gaucho ook niet onmiddellijk een antwoord op zijn uitnodiging, wetend dat die stof voor overleg vormde voor de voltallige vergadering, de ‘assemblee’ genoemd, van de peetgroep.

Er werd door de wederzijdse bestuursleden veel gesproken en besproken tijdens het feestmaal, en toen dit beeindigd was en de tafel voor een volgende groep gedekt moest worden, werden de gesprekken voortgezet achter in de patio, in de schaduw van enkele overhangende peperbomen en gezeten op een boomstam die daar lag. Het glas wijn dat ze van tafel meegenomen hadden, werd steeds bijgevuld.

“En hoe vindt U het feest nu? De dansen, hier,...? En de pelgrims...?” vroeg de heer Valdivia zijn collega-voorzitter met onmiskenbaar zelfbewustzijn en met een trots alsof het zijn eigen feest was.

Het was het moment om de details van het feest zoals die zich dat jaar zich voordeden, te bespreken. Don Abdon en de zijnen wisten dat van hen een min of meer enthousiaste adhesie werd verwacht. Immers, de Gauchos waren op dit terrein zoveel als de gastheren en zij, de Chunchos, waren eigenlijk maar nieuwelingen in La Tirana, die zich correct dienden uit te drukken over het ontvangende heiligdom. De Gauchos hadden ook maar een grote liefde: La Tirana, zoals Don Abdon de zijne had: Ayquina. Eigenlijk voelde hij zich in La Tirana, ondanks alles, toch nog een vreemdeling, ook al waren zij met veel goede wil en hartelijkheid door de Gauchos ontvangen en geintroduceerd in dit heiligdom. Omdat hij zich ervan bewust was, hier niet minder dan in ballingschap te zijn, zij het uit eigen vrije wil en beslissing, kon hij ook het enthousiasme van de Gaucho niet volledig delen. Zijn liefde voor La Tirana, zijn ‘geloof in de Maagd’, zoals hij het uitdrukte, was wel oprecht gemeend en werd ook door de ervaring van dit onvergetelijke en diep-emotionele feest duidelijk bevestigd, maar toch was het veel minder diep in zijn sentimentele persoon geworteld dan dat van de andere Maagd, dat hem deze dagen - als een hinderlijke vergelijking - voortdurend en levendig voor de geest kwam.

Hij voelde zich als een weduwnaar op de dag van zijn tweede huwelijk, zoals hij later bekende tegenover zijn zoon Hernan. Hij kon de herinnering aan zijn 'Guadalupe van Ayquina' niet loslaten; haar beeld met de zilveren rozenkrans in de handen; haar processie; haar dorpje, hangend tegen de helling van een vruchtbare bergkloof, met daaronder die weelde van helder groene, donkeromzoomde terrassen, met een horizon vol besneeuwde bergtoppen en beneden in de kloof zijn grillig kronkelende rivier die schuimend tussen de keien een weg zoekt en leven geeft aan mensen en dieren: "dat is mijn geloof," zo bekende hij later.

Don Abdon, hoe sentimenteel ook, wist hoffelijk en volgens de goede omgangsvormen te antwoorden, zonder zijn intieme gevoelens prijs te geven:

"Er zijn ontzettend veel mensen hier op het feest, veel meer dan in Ayquina. Wie had veertig jaar geleden kunnen denken dat er zoveel dansgroepen zouden zijn?" sprak hij in gedachten verzonken en zijn nostalgie verbergend. Hij voegde eraan toe:

"Zoveel dansers komen er in Ayquina niet in honderd jaar bij elkaar.... We zijn allemaal erg tevreden over het feest en ook over de organisatie van de Federatie. Het verloopt perfect; niemand kan daar iets van zeggen," sprak hij in alle oprechtheid, en dat was ook de mening van de andere bestuursleden.

Toen de derde en laatste groep klaar was met eten, trokken de Gauchos zich terug om wat te rusten. Dat deden de dansers van de Chunchos ook, want de komende nacht zou lang worden en veel van hun uithoudingsvermogen eisen. Om vier uur dronken ze weer thee en een half uur later vertrok hun processie weer om de middaggroet te zingen in de tempel en tijdig een geschikte plaats op de plaza te bezetten, want de laatst komende dansgroepen moesten zich gewoonlijk tevreden stellen met weinig aantrekkelijke plaatsen aan de achterkant van de kerk. Ze voerden er vier wisseldansen uit, totdat, bij zonsondergang, de Gauchos in processie verschenen en hen hielpen om de dansplaats veilig te stellen tegen de opdringende toeschouwers, die meer dan ooit het dansen belemmerden. Die nacht dansten ze weer afwisselend met de 'padrinos', in afwachting van het magische uur, middernacht, waarop de komende dageraad bezongen moest worden in een speciale hymne, "Alba" genaamd. Na afloop daarvan deden ze nog een wisseldans en vervolgens trokken ze zich terug om een paar uur te gaan slapen en voor zonsopgang weer in de tempel present te zijn voor het zingen van de "Aurora", de feestelijke ochtendgroet van de belangrijkste dag: 16 juli. Daarna voltrok zich heel het drukke programma van de hoogtijdag: de hoogmis op de plaza, die betekende dat men bijna twee uur lang moest stilstaan in de brandende zon, daarna de vier uur durende processie en tenslotte de afscheidsceremonie, het laatste en meest

emotionele gedeelte van het hele feest.

Veel dansers kunnen doorgaans die slotceremonie niet meer volbrengen als gevolg van de uitputting en de emoties die ermee gepaard gaan, en ze vallen flauw in de tempel; 'van verdriet', zoals ze zeggen. Don Abdon had zijn dansers bijna gedreigd, door te zeggen dat hij niet van 'vertoningen' hield. Desondanks sloeg de collectieve ontroering al bij de eerste tonen van de afscheidshymne toe, en de meeste dansers konden hun tranen niet bedwingen, toen ze opzagen naar het gelaat van de wonderdadige Maagd, die ze enkele dagen tevoren bij de inkleding hadden omhelsd. De hemelse Moeder had samen met haar promessanten - zo was het gevoelen - de overweldigende vreugde van het feest genoten, in een persoonlijke, geestelijke gemeenschap met elk van haar kinderen. Op het moment van het afscheid scheen zij al ver weg, aan de andere kant van die gloed van honderden kaarslichten, en onbereikbaar, zonder woorden voor haar kinderen. Naarmate de lange hymne vorderde, die achterwaarts wijkend werd gezongen, verwijderde zij zich meer en meer, alsof ze zich weer terugtrok in de ontoegankelijke hemel, onbereikbaar voor 'haar gekwelde kinderen, die ze, alleen en zonder troost, in dit tranendal achterliet' (aldus het gezang); want 'dat is nu eenmaal het lot van de stervelingen' (schenen ook haar grote droevige ogen hen te zeggen): 'leven en strijden in een harde en onmenselijke wereld, oneindig ver weg van de hemel', (waar Zij zelf toe behoorde, en tenslotte de bijna wanhopig makende woorden:) 'tot over een jaar'. Langzaam en pijnlijk voltrok zich de hymne. Terwijl de Chunchos op de knieen steeds verder achteruit schoven, naar de kerkdeuren toe, snikten ze de woorden meer dan dat ze zongen:

"Wenend en met hoeveel pijn

Kom ik afscheid van U nemen;

Wij komen over een jaar terug,

Als Gij ons in leven houdt."

De twee studenten uit Santiago stonden erbij, tussen het publiek, om de dansers te observeren tijdens deze allerdroevigste ceremonie. Ze voelden zich, wonderlijk genoeg, diep ontroerd door die collectieve droefenis, die besmettelijk bleek te zijn, of men wilde of niet. Ze voelden zich verstijven en koud worden, toen ze plotseling een ogenblik recht in het betraande gezicht van Hernan keken, die in ademnood zijn hoofd oprichtte en diep zuchtte: niet te geloven dat het dezelfde man was, met zijn sterke persoonlijkheid, hoffelijk en welopgevoed, en met zijn onbetwistbare overwicht tijdens het gesprek van de vorige dag.

Buiten de tempel, in de koude avondlucht, herstelden de dansers zich

snel, terwijl de processie zich op de maat van een vrolijk huayno-ritme en in een drafpasje van de dansers naar het calvariekruis begaf, waar het feest ook begonnen was. Voor het kruis hield de stoet halt. Abdon richtte zich tot zijn mensen. Hij dankte de muzikanten, de dansers, de bestuursleden en alle leden van de vereniging voor hun medewerking. Hij vroeg wie van hen zich terug wilde trekken als lid en hij herhaalde met nadruk de vraag, om er geen twijfel over te laten bestaan dat iedereen nu vrij was om zich terug te trekken, als hij zijn gelofte aan de Maagd had volbracht. Maar niemand trok zich terug. Toen vroeg hij wie van de pelgrims de gelofte wilde afleggen het komende jaar te dansen. De vrouw van Pedro naderde.

"Voor hoeveel jaar?"

"Drie jaar," zei ze zacht. Ook twee muzikanten naderden:

"Voor hoeveel jaar?"

"Voor altijd."

"Voor altijd," herhaalde de korporaal, de gelofte bevestigend.

"Voor vijf jaar..."

De woorden waren nauwelijks te horen. De korporaal bracht de wonderen en de weldaden in herinnering, die de Maagd elk van de dansers had bewezen, en vroeg hun, bij de liefde die zij Haar toedroegen, dat ze nooit, nooit zo lang ze het leven hadden, haar godsdienst en haar cultus zouden verlaten of haar wonderen vergeten. Het leek misschien een overbodige raad, maar hij drukte daarmee wel het algemene gevoelen onder de promessanten en de pelgrims uit.

Daarna nam hij persoonlijk afscheid van iedereen, alsof hij een lange reis ondernam, waarbij hij ieder afzonderlijk de hand gaf en omhelsde. Voor hem stonden zijn kinderen, zijn kleinkinderen en alle andere familieleden en pelgrims van de vereniging, nu helemaal ingewijd in het heiligdom en met de onuitsprekelijke en diepe gemeenschappelijke ervaring vers in het geheugen van het Allerheiligste, waaraan ze geraakt hadden en dat hen voor hun gevoel meer samenbond dan door een politieke ideologie of een economisch belang mogelijk is.

Een voor een omhelsde hij zijn kinderen, die elk hun eigen geschiedenis en hun persoonlijke herinneringen aan de Maagd hadden: Onofre, de voorzitter, die zelf niet danste, maar voor wie zijn vrouw Leonidas en zijn drie kinderen het deden; Pedro, lelijk getekend door de ziekte in zijn eerste levensjaar, wiens littekens toch golden als het zichtbare spoor van een wonder van barmhartigheid en persoonlijke uitverkiezing van de Maagd, en

die danste met zijn oudste zoon; Iris, zijn oudste dochter (Abdon miste haar op dit moment, want ze was thuis gebleven in Potrerillos, omdat haar dochter ziek was, maar ze had hem geld gestuurd als bijdrage en als offer voor de Maagd en haar vader had daarvoor kaarsen gekocht voor de Maagd en daarbij gebeden voor de genezing van zijn kleindochter); Hernan, de vrolijkste en de meest toegewijde als er voor de vereniging gewerkt moest worden, die op dit moment geen woorden had; Margarita en Norma, de onafscheidelijke zusters, allebei zielsgelukkig, omdat ze eindelijk hun geloften hadden kunnen vervullen: dansen voor de Maagd, en nu ook allebei baden voor dezelfde hartewens, voor hun toekomstige echtgenoten (Maggy smeekte de Maagd voor Hugo, dat hij haar trouw zou blijven en dat zij sterk zou zijn); Hugo, ook Chuncho-danser, die bad voor Maggy, en die van harte zijn toekomstige schoonvader vergaf, die zo veeleisend en zo hard tegen hem kon zijn; Lucho, de verloofde van Norma, die als "vrijwilliger" op dit feest de kleine trom had geslagen (hij was een van de oudste dansers van een Moreno-dansgroep in Ayquina, die hij niet wilde verwisselen tegen de Chuncho, 'want zo zou hij een beetje zijn geloof verliezen'. Hij bedoelde daarmee zoiets als: 'zijn liefde ontrouw worden'. 'Men hoort te leven en te sterven in dezelfde dansgroep', aldus Lucho).

Hij kwam bij zijn afscheidsronde ook bij Ricardo, de jongste van de Rosales, die daar met zijn twijfels tussen de andere leden van de vereniging stond (een erg impulsieve jongen met sterke hartstochten, trots en vol ambities, die alleen stond met zijn probleem: zijn enige dochtertje Paola, het mooiste, liefste kindje van heel de familie Rosales, was erg ziekelijk. Was het zijn trots, of was het ongeloof? Ricardo wist het niet, maar hij had nooit een gelofte kunnen doen voor de gezondheid van zijn dochtertje, waarvan hij zo zielsveel hield: 'Ik heb het hart niet een gelofte te doen,' zei hij steeds, en daar leed hij ook onder. Wel hielp hij in alles mee als het ging om de vereniging, en hij maakte ook elk jaar de bedevaartsreis mee, maar zonder te dansen). Isabel en Julita, die nog studeerden aan de universiteit, stonden overeenkomstig hun leeftijd bijna achteraan in de rijen dansers, maar met die eenvoudige, edelmoedige en haast tedere devotie van hun jonge meisjeshart. Daarachter stond ook Freddy, die voor zijn overleden moeder bad (die hij op momenten als dit vreselijk miste) en voor zijn vader, die zich, volgens zijn gastgezin, zo slecht gedroeg. Ook stonden daar drie van de neven Sanchez. Don Abdon nam, de traditie volgend, ook van hen afscheid, formeel maar hartelijk, en keerde terug naar het hoofd van de tweede dansrij, waar hij zijn neef Romualdo omhelsde, de getaande grijsaard met een jong hart, en een van de meest enthousiaste medewerkers van de vereniging. Daarna volgden twee mannen uit Iquique, die ook in de Nieuwe Chuncho dansten, en alle anderen: Leonidas met haar kinderen en alle dansers, 32 in totaal, omhelsde hij hartelijk, met een vertrouwelijk: 'tot over een jaar...' Daarna volgden ook de muzikanten: eerst de twee pas geprofesten. Hij kwam

bij Lucho: ‘Tot over een jaar, schoonzoon,’ zei hij met een omhelzing. De arme Lucho kon niets terugzeggen, want hij voelde een golf van emoties naar boven komen, toen hij Don Abdon hem voor het eerst “schoonzoon” hoorde noemen. Een ogenblik verloor hij zijn zelfcontrole. Hij deed een paar stappen terug, in de duisternis, om zijn tranen te drogen en zijn neus te snuiten. Na de muzikanten volgden ook de leden van het bestuur en alle andere pelgrims van de Chuncho. Bij zijn afscheidsronde zei Don Abdon tegen elk van zijn dansers een persoonlijk woord, van bemoediging, of van speciale dank, of ook een vermaning, half als grap en half serieus.

Het calvariekruis stond op wacht, hoog boven die eenvoudige en intieme ceremonie, en de sterren aan de hemel (‘De sterren aan de hemelboog zijn de parels aan Uw mantel...’) flonkerden voor de pelgrims als een belofte van hemelse bescherming aan het slot van het feest.

Een half uur later waren de mannen al doende om de vrachtwagen en de imperiaal van een van de bussen te beladen met de bagage van de dansers, en voor middernacht reden de drie voertuigen al door de duisternis van de woestijn, anoniem en onherkenbaar, in een onafzienbare stoet die naar het zuiden trok. Ze hadden haast om tijdig thuis te zijn, omdat verschillenden van de pelgrims de volgende morgen weer op hun werk moesten zijn in de mijnen van Chuquicamata.

Bij het eerste ochtendgloren waren de wagens van de Chuncho bijna aan het einde van de lange, langzame klim naar de top van de ‘Monte Cristo’. Boven aangekomen werd plotseling een schitterende ochtendhemel zichtbaar, met daaronder de grillige en duistere silhouetten van het Andesgebergte. De nieuwe dag diende zich majestueus aan. De lichten van de mijnen, die al verbleekten, de bijtende ochtendkou, de lege straten met de strakke grauwe rijen barakken: het was hetzelfde schouwspel dat ze elke morgen zagen als ze naar hun werk gingen, maar deze ochtend wekte de aanblik ervan het warme gevoel van thuiskomen; dat gevoel van intimiteit en vertrouwdheid dat een reiziger doorgaans pas overvalt als hij na een maandenlange afwezigheid terugkeert.

6. DE KRONIEK VAN DE CHUNCHO; 1968-1971.

Op de eerste ledenvergadering van de Chuncho na de reis naar La Tirana deed Hernan, die penningmeester van de vereniging was, een verslag van de gemaakte kosten en legde hij de balans voor. Op grond daarvan werd besloten de uitnodiging van de Gauchos aan te nemen, die op zondag 25 augustus hun verjaardag vierden. Met het oog op de kosten van die reis naar Tocopilla nam men het besluit te werken aan een geldinzameling. Abdon zou weer een bus ter beschikking stellen, terwijl de benzine en de huur van een tweede bus uit de

verenigingskas zouden worden betaald. Het zou een reis van een dag moeten zijn, maar wel een lange en druk bezette dag. Dan moest men wel om zes uur ‘s ochtends vertrekken.

Aan het einde van de reis, die drie uur duurde, wachtte de ‘padrino’ hen op met een ontbijt: thee voor de volwassenen en chocolademelk voor de kinderen. De religieuze ceremonies, compleet met danscostuums en vaandels, met muziek en wisseldansen, begonnen onmiddellijk daarna. Ze hadden plaats op de straat voor het lokaal en de kapel van de Gauchos. Na het middagmaal, overvloedig als een volkse bruiloft, voerden ze het Mariabeeld van de Gauchos door de wijk, in een processie die werd afgesloten met dezelfde liederen en de afscheidsceremonie die in het heiligdom van La Tirana gebruikelijk waren. De laatste uren van de middag en de avond werden gewijd aan het sociale feest, waar met wijn en urenlange gemoedelijke gesprekken de gastvrijheid, de wederzijdse achting en de vriendschap gevierd werden, de band van geestelijke verwantschap tussen de beide verenigingen nauwer aangehaald, en het evenwicht in de wederkerige verhouding van invitaties en eerbetoon tussen beide bijgesteld werd. Na een even overvloedig avondmaal keerden de Chunchos terug naar huis, met de verplichting van een tegen-invitatie aan de Gauchos op hun eerste verjaardag, waarbij de ‘padrinos’ in dezelfde stijl en met dezelfde hartelijkheid zouden worden ontvangen.

De familie Rosales kon natuurlijk niet de pelgrimage naar de Maagd van Ayquina, op 8 september, missen. Onmogelijk dat feest te laten passeren. Ze reisden weer in een van de bussen van Don Abdon, niet als dansvereniging maar als particuliere pelgrims, en ze verbleven er vijf dagen. De ‘Nieuwe Chuncho’ was van La Tirana. Hoewel de Associatie van de Loa geen dwingende argumenten kon aanvoeren om de Nieuwe Chuncho te weren uit Ayquina, zou het toch als een ongehoorde arrogantie en als een provocatie worden opgevat, wanneer de familie Rosales nu de nieuwe groep naar het heiligdom zou voeren. Maar Don Abdon wenste zich allerminst op het oorlogspad te begeven. Samen met zijn familie zocht hij zoals gewoonlijk juist de weg van de diplomatie. Ze wisten hun gelegenheid af te wachten en de weg langzaam voor te bereiden. In het heiligdom van Ayquina volbrachten ze hun devotie als eenvoudige pelgrims, aan de marge van de luisterrijke ceremonies van de dansverenigingen.

Natuurlijk wisten alle korporaals van het feest van de lofwaardige presentatie van de ‘Nieuwe Chuncho’ in La Tirana. Ze begroetten Don Abdon en zijn dansgidsen Romualdo en Hernan niet ongenegen, als collega’s van La Tirana, en ze behandelden hen met alle respect als veteranen van Ayquina, met een lange staat van dienst in het heiligdom. De Rosales spraken veel met hun vrienden onder de leiders van de dansverenigingen, die hun met veel belangstelling vroegen naar het feest van La Tirana, twee maanden tevoren.

Een enkele van hen kwam al met de suggestieve vraag, waarom Abdon met zijn Chuncho niet ook in Ayquina zou dansen... Die suggestie deed, aan het einde van het feest, ook de voorzitter van de Associatie van de Loa, die begrijpelijkerwijs het prestige van 'zijn' feest en de deelname van meer dansgroepen eraan wilde bevorderen. De leiding van de Rosales vormde in elk geval wel een garantie voor het correcte en gedisciplineerde optreden van de 'Nieuwe Chuncho'.

"Twee bedevaarten, dat zou niet te betalen zijn..." zo remde Don Abdon diplomatiek af. "Misschien als we een paar jaar verder zijn..." Maar hij was erg tevreden over het succes van zijn strategie, want de deuren stonden praktisch al open en het einde van de ballingschap was in zicht gekomen.

Don Abdon had reden dat jaar zijn uitgaven goed te controleren, want hij wilde ook een nieuwe bus kopen.

Na het feest van Ayquina werd er thuis over gesproken, of het opportuun zou zijn het volgende jaar al met de dansgroep naar het heiligdom te trekken, zoals enkele leiders van de Loa hadden gesuggereerd. Zo bespraken de Rosales moeilijke, netelige kwesties als deze doorgaans al uitvoerig onder elkaar, voordat ze op de ledenvergadering ter sprake kwamen. Er hingen verschillende problemen mee samen: niet alle dansers konden twee bedevaarten per jaar bekostigen, met name degenen die niet tot de familie Rosales behoorden niet, en niet iedereen voelde zich zo aangetrokken tot de Maagd van Ayquina als de Rosales; de verplichting gold ook La Tirana en niet Ayquina, en het was niet juist mensen op hogere kosten te jagen dan ze zelf wilden, alleen omdat de Rosales - al waren ze dan in de meerderheid - graag naar Ayquina wilden gaan.

Voorlopig leek het niet verstandig het thema op de agenda van de ledenvergadering te plaatsen.

Op de ledenvergaderingen van dat voorjaar (14) werd wel veel gesproken over de voorbereiding van de volgende reis naar La Tirana, in 1969. Er werd besloten allereerst te werken voor een tweede danskostuum: het 'galakostuum', dat alleen gebruikt wordt vanaf de vesperavond van het feest tot na de processie. Dat tweede kostuum moest in dezelfde stijl zijn, van popeline en geborduurd fluweel, maar dan in het blauw. De werkverdeling van het voorgaande jaar herhaalde zich. Julia kocht het materiaal van de bijdragen van elk van de leden en Norma leidde de naaisters en de borduursters. Op de vergadering van maart 1969 kon Hernan de leden het eerste galakostuum tonen. Hij zei, inspelend op het enthousiasme van de mensen:

"Misschien gaan we met dit galacostuum nog eens naar Ayquina."

De eerste verjaardag van de vereniging, 30 april 1969, werd gevierd

met een feestelijke bijeenkomst van alle dansers en leden. Wegens de onkosten die het galakostuum meebracht, kon er niet echt een feest van gemaakt worden. Evenmin konden ze de Padrino-groep uitnodigen. Tijdens de feestvergadering las de secretaris een overzicht voor van de activiteiten van het afgelopen jaar. Daarna nodigde de voorzitter allen uit voor een cocktail en daarna een dansavond ten huize van Don Abdon, compleet met elektronisch orkest, die tot middernacht duurde.

De laatste maanden moest er hard gewerkt worden, zoals in alle dansverenigingen, om weer het nodige geld voor de bedevaartsreis en het verblijf in La Tirana bijeen te brengen. Men klaagde dat het levensonderhoud en de reis elk jaar duurder werden. Elke maand reisden Hernan en Onofre ook naar Tocopilla, om daar deel te nemen aan de vergaderingen van de Associatie. Ze vertegenwoordigden daar een van de weinige verenigingen die nooit achterstallig waren met hun contributie aan de Associatie en de Federatie van Iquique. Dat punctuele gedrag van de Chuncho droeg niet weinig bij aan hun prestige en aan de goodwill die ze op die vergaderingen genoten.

Overeenkomstig de gewoonte van alle verenigingen die bij de Federatie van La Tirana geaffilieerd waren, moesten de Chunchos dat jaar, een week voor de aanvang van de pelgrimage, thuis de afscheidsvesper vieren, hetgeen bekend stond als ‘het Vertrek van de Pelgrims.’ Deze ceremonie, onbekend bij de verenigingen van Ayquina, bestond uit een soort generale repetitie van alle hymnen en wisseldansen van de vereniging, in de juiste volgorde uitgevoerd en voltrokken bij wijze van een cultusviering voor een geimproviseerd altaar van de Maagd, maar zonder de danskostuums daarbij te gebruiken. Het ‘Vertrek van de Pelgrims’ betekent dat de vereniging ‘er niet meer is’ en dat de reis begonnen is. Het geluid van muziek en trommen, dat de laatste maanden elke avond in de volkswijken geklonken heeft, wordt dan plotseling niet meer gehoord tot op de dag van het ‘Octaaf’, dat is de eerste zondag nadat de bedevaartgangers weer thuis zijn, wanneer de thuiskomst van de pelgrims gevierd wordt. Onder geen enkele voorwaarde worden er na het rituele ‘Vertrek’ nog vergaderingen of oefeningen gehouden, maar wel gaan onder de pelgrims de prive-voorbereidingen in verhoogd tempo door.

De Chunchos verschaften zich de nodige verloven, eerst van de Associatie van de Loa, daarna van het Gemeentebestuur en tenslotte van de Gouverneur en van de politie, om het ‘Vertrek van de Pelgrims’ openbaar te kunnen vieren, zoals het ritueel van La Tirana wil.

In het heiligdom wijdden ze dat jaar hun weelderige galakostuums in op de 15e juli, bij de vesperceremonies, en weer wekten ze de bewondering van allen: dansers, pelgrims en toeristen.

Maar nog een tweede parel zou dit jaar de kroon komen sieren die de Chunchos zich met hun ambities van discipline, perfectie en excellentie langzamerhand smeedden. Dat jaar waren zij op hun beurt de 'padrino' van een nieuwe dansgroep: de 'Chunchos van Tocopilla'. Onnodig te vermelden dat zij zich inspanden om als goede 'padrinos' de geschiedenis in te gaan en dat ze de nieuwe korporaal in alles hielpen met raad en daad. Dit was werkelijk een prestatie, want in het heiligdom is een peterschap op een 'leeftijd' van slechts een jaar een uitzonderlijk bewijs van gewonnen vertrouwen en prestige.

De pelgrims keerden tevreden terug uit La Tirana. Het enthousiasme van alle leden, ook die welke niet tot de clan Rosales behoorden, was zo groot, dat op de eerste vergadering na het 'Octaaf' besloten werd dat de dansers ook naar Ayquina zouden gaan, op 8 september. Hernan had als goede penningmeester de kasreserves goed bewaakt om zo de beslissing te vergemakkelijken. Voorzichtigheidshalve stelde hij in de vergadering ook voor, dat deze reis naar Ayquina niet verplicht zou zijn voor dansers en leden, maar dat men vrij was om thuis te blijven. Binnen enkele weken had het bestuur de formaliteiten rond bij de Associaties van Tocopilla en van de Loa en bij het Bisdom van Calama, waaronder Ayquina valt. Alle leden gaven zich op, slechts met uitzondering van enkelen, die geen verlof van hun werk konden krijgen, nadat ze hun vakantietijd al hadden opgenomen voor de reis naar La Tirana. De hele familie Rosales ging mee. Zonder uitzondering hadden ze het met hun werk zo weten te regelen, dat ze de roemrijke terugkeer van de Chunchos in het heiligdom van Ayquina konden meemaken. Als een terugkeer uit de ballingschap, zo voelden Don Abdon en zijn kinderen het, en als de mooiste parel aan hun kroon.

Tegenover de Associatie van de Loa en de daar aangesloten verenigingen gedroegen ze zich erg bescheiden, zoals het de jongste groep van het heiligdom, en dus de laatste in rang, past. Correct ook en zich ervoor hoedend met hun terugkeer de gevoelens van de Rose Chuncho onnodig te kwetsen. Op de vergadering van de korporaals die traditiegetrouw gehouden wordt in aanwezigheid van de bisschop na afloop van de hoogmis van het feest, groetten Don Abdon en Don Ernesto, de korporaal van de 'Rosen', elkaar hoffelijk, terwijl Don Ernesto hem feliciteerde met zijn dansgroep. Ze maakten grappen over details van het ritueel, en ze vergaten tijdelijk de gevoelige geschiedenis die hen zes jaar lang gescheiden had gehouden en die destijds de dansgroep van Don Ernesto sterk uitgedund had. Maar zijn rangen waren allang weer aangevuld en met de nieuwe en talrijke Chunchogroep van Don Abdon werd tenslotte het feest ook nieuwe luister bijgezet.

In 1970 voltrok de Chunco hetzelfde programma van feestelijkheden. Noemenswaard was de viering van hun tweede verjaardag, door de aanwezigheid van de Gauchos, volgens de verplichting van de tegen-uitnodiging die sinds 18

maanden bestond. Die verjaardag werd gevierd in het oase-dorp Chiu-Chiu met zijn kerkje uit de 17e eeuw. De landelijke sfeer kwam de religieuze viering ten goede en gaf de viering iets van een uitstapje en een pelgrimage tevens. Zo vervulden ze ook ruimschoots hun verplichting naar de 'padrinos' toe.

In juli van dat jaar volgde de cyclus van La Tirana weer, vanaf het 'Vertrek van de Pelgrims' tot aan het 'Octaaf'. En wederom hadden ze in La Tirana de eer een nieuw gestichte dansgroep als 'padrino' te presenteren, deze keer de Morenos van het Salpeterkamp Maria-Elena.

De vereniging van de Chunchos ontplooide zich jaar na jaar. Het prestige, maar ook de verplichtingen namen toe. Beide peetgroepen nodigden hun 'padrino' uit op hun verjaardag, en allebei in de maand augustus. Maar zonder de goede betrekkingen te schaden en zonder ooit zuinig te kunnen zijn tegenover hun beschermelingen, moesten de Chunchos bij die uitnodigingen toch wel hun uitgaven bewaken, die bij die gelegenheden niet onaanzienlijk zijn. En ook de danskostuums waren aan slijtage onderhevig. De vergadering besloot dat - als Don Abdon de bussen onder de gewone voorwaarden wilde inzetten - de vereniging beide uitnodigingen zou aannemen, maar dat de dansers in burger zouden deelnemen. Er werd ook besloten, dat in de toekomst de danskostuums als regel alleen voor de cultus in de heiligdommen en in de kerken van Chuquicamata en Calama zouden worden gebruikt.

Twee maal trok de dansgroep dat jaar, na terugkeer uit La Tirana, nog uit om een publieke cultus mee te vieren: het feest van de Maagd van het Koper, een recent ingesteld feest dat op 15 augustus in de parochie van Chuquicamata gevierd werd, en natuurlijk het feest van Ayquina. Het eerste was geen feest van groot belang, maar de Chunchos wilden zich er niet aan onttrekken, want men hechtte aan goede betrekkingen met de parochie.

In het privebestaan van de familie Rosales was het jaar 1970 ook gedenkwaardig vanwege het feit dat Don Abdon een nieuwe autobus kocht, en eveneens omdat op 4 september, enkele dagen voor het feest van Ayquina, 'zijn' president, Dr. Salvador Allende, gekozen werd. Met uitzondering van Ricardo hadden alle Rosales op hem gestemd, veertien stemgerechtigden in totaal, omdat Allende beloofd had de arbeiders te verdedigen en de grote kapitalisten te bestrijden. Dat jaar verhuisde Don Abdon ook naar Calama. Op een lapje grond dat hij daar bezat, had hij in de loop van vier jaar een groot huis gebouwd voor zijn talrijke familie, al naar hij spaarcenten te besteden had. Don Abdon beklaagde zich niet. De Maagd had hem bijgestaan in al zijn ondernemingen.

Het jaar 1971 verliep volgens hetzelfde schema: de verjaardag van de vereniging, het feest van La Tirana, de Maagd van het Koper, de verjaardagen

van de peetgroepen en het feest van Ayquina. De Chuncho nam toe in jaren en de rijen dansers groeiden met het jaar.De vereniging was al vast geworteld in de traditie van de beide heiligdommen. Naar het voorbeeld van de Chuncho hadden zich in Chuquicamata en Calama ook enkele nieuwe dansgroepen gevormd die naar La Tirana trokken: eerst de “Moreno van La Tirana”, in 1970, en toen, in 1971, een nieuwigheid, in de vorm van een “Dansgroep Caribe”. Beide waren aangesloten bij de Associatie van Tocopilla, en gedrieen vormden ze daarna de “Onderafdeling Loa van de Associatie Tocopilla”, om gezamenlijk in kleine kring de plaatselijke zaken te bespreken en te behartigen. In het bestuur van de Onderafdeling hadden dat eerste jaar zitting: Onofre Rosales als voorzitter, Abdon Rosales als penningmeester en Hernan Rosales als secretaris. De directeuren waren Mario Calderon van de Morenos en Juan Rocco van de Caribe.

Er bereikten de Chunchos meer uitnodigingen, overeenkomstig hun groeiende prestige: De Alferez (15) van het feest van de Meikruisen van Chiu-Chiu nodigde hen uit met betaling van alle onkosten; de Alferez van Sint Lucas, het patroonsfeest van Toconce, volgde met zijn invitatie, zoals gebruikelijk bij de dorpsfeesten van de Andes, met betaling van alle onkosten. Het waren vererende uitnodigingen, maar het zou betekenen dat ze zich al te zeer verplichtten tot tegenuitnodigingen en dat ze precedenten zouden stellen die later ook problemen zouden veroorzaken. Men besloot deze uitnodigingen niet aan te nemen, maar de Rosales wisten de genomen beslissing over te brengen met een acceptabele uitleg en zonder de gevoelens van de Alferecen te kwetsen.

In het voorjaar van 1971 schreef de ‘Onderafdeling Loa’ een vierde dansvereniging voor La Tirana in. Het ontbrak niet aan enthousiasme en ook de dansers in de rijen van elke groep namen toe. Bij de ‘Onderafdeling’ - een creatie van de Rosales, dat was bekend - werd niet gedacht in termen van concurrentie tegenover de Associatie van de Loa. Men zocht een vreedzame samenwerking en een goede nabuurschap te vestigen. De ‘Onderafdeling’ was ook altijd bereid een helpende hand te reiken aan de Associatie, maar wel in ruil voor erkenning als een onafhanklijke en respectabele organisatie die respect verdiende.

Met de Vereniging van de Chunchos ging het elk jaar beter. Naast de zeven traditionele wisseldansen van het eerste jaar hadden ze nu negen nieuwe dansen in hun repertoire, en dat was veel voor een vereniging. Het aantal dansers, 16 per rij in het eerste jaar, was toegenomen tot 26.

“Met geloof kun je alles bereiken,” zei Don Abdon.

7. DANSERS EN ADVENTISTEN.

In het huis van Rosales ging de lente elk jaar met een aanmerkelijke verandering in de bezigheden gepaard. Dit niet wegens het klimaat of de landbouwcyclus. Daarvan was immers niets te merken in dat mijncentrum van de Atacamawoestijn. De reden van die verandering was dat vanaf de lentemaand oktober er geen vergaderingen of activiteiten van de vereniging meer plaatsvonden, noch dansoefeningen, noch geldinzamelingsacties, die erg veel tijd en energie kostten. De vereniging ging 'in reces' tot na de zomer. De kinderen en de jongelui concentreerden zich dan helemaal op hun studie, omdat het einde van het schooljaar, eind december, in zicht kwam. De neven, Julita, Isabel, de kinderen van Onofre, van Iris en van Pedro: allemaal wijdden ze zich ijverig aan hun schooltaken. Dat jaar, 1971, was vooral Isabel druk met haar eindexamen aan de universiteit. Freddy, die in de zesde klas van het lyceum zat, had het ook drukker dan andere jaren, want behalve zijn schooltaak en zijn verplichtingen als klassevertegenwoordiger werkte hij 's middags na vijven in de bouw als aankomend metselaar. Als hij dan moe thuis kwam, ontbraken er nooit huiselijke werkzaamheden, en ook op zaterdag en zondag hadden zijn oom Abdon en zijn tante Julia altijd werk voor hem. Dat bestond uit het wassen van de bussen en het vervoer van koopwaar van en naar de markt.

De vakantietijd brak aan. Freddy vroeg verlof om die door te brengen bij een neef van hem in El Salvador, een mijnwerkerscentrum dat 350 km ten zuiden van Chuquicamata ligt, om daar in de vakantiemaanden januari en februari te gaan werken en wat geld te verdienen.

"Als je wilt gaan om te werken, goed, maar pas op dat je de mensen daar niet tot last bent."

"Nee, oom; ze zeggen dat er daar veel werk te krijgen is."

Don Abdon gaf hem het reisgeld en wat zakgeld. Norma gaf hem ook wat extra's mee. Freddy, blij dat hij mocht vertrekken, reisde met zijn achttien jaar de vrijheid tegemoet, vol verlangen wat meer van de wereld te zien.

"Je schrijft toch wel als je aangekomen bent in El Salvador?" vermaande Don Abdon hem bij zijn vertrek. "Pas goed op."

"Ja, oom."

Maar in El Salvador vond hij niet zo gemakkelijk werk. Hij stelde de brief uit die hij moest schrijven over zijn werk. Hij raakte bevriend met een paar jongens die zeiden:

"Hier vind je geen werk, van je lang-zal-ie-leven niet. Ga met ons mee naar het zuiden; daar is werk op het land."

Ze hielden aan dat hij met hen mee zou gaan naar Ovalle, 500 km

verder naar het zuiden. Freddy wist dat hij een groot risico nam: reizen zonder verlof van zijn oom. Hij vroeg raad aan zijn neef, die zei:

"Het zijn goede jongens, rustig, goed opgevoed en ze hebben geen slechte gewoonten. Zie zelf maar of je met hen mee wilt gaan..."

Daarop besloot Freddy zijn vrienden, die protestant waren, te vergezellen. Ze speelden guitaar en ze leerden het hem ook. In Ovalle werden ze ontvangen in het huis van de evangelist, die hen uitnodigde mee te werken aan een evangelisatiecampagne in de dorpen, omdat ze toch werk zochten... Zo hielpen de jongens bij het organiseren van godsdienstoefeningen op het platteland. Ze brachten er mooie dagen door en ze ontmoetten er veel hartelijkheid en vriendschap in de huizen van de 'broeders', waar ze altijd gul werden ontvangen. Ze bestudeerden de bijbel en ze gingen van huis tot huis om de mensen uit te nodigen voor de diensten. Freddy voelde zich gelukkig, die weken, vanwege de oprechte vriendschap die hij genoot van zijn tochtgenoten. Wanneer hij dacht aan zijn oom en zijn familie in Chuquicamata, werd zijn onrustig geweten gekalmeerd door het Woord van de Heer: "Hij die zijn vader of moeder, zijn broer of zuster meer lief heeft dan mij, is mijner niet waardig..." Hij voelde zich gelukkig, omdat hij de "Weg des Levens" had gevonden door de studie van de bijbel. Ten slotte schreef hij naar huis.

"In El Salvador was geen werk. Daarom ben ik met twee broeders naar Ovalle gegaan. Hier werk ik met hen in de zending. Ik maak het hier heel goed."

"Kijk me die parel nou eens..." zei Don Abdon tegen zijn vrouw, "nou is hij evangelist geworden."

Beiden waren ze furieus omdat ze hun ouderlijk gezag miskend zagen en vanwege de vermeende geloofsafval:

"Dus hij heeft aan de Maagd verzaakt..." zei Julia bikkelhard. Tegen het einde van februari keerde Freddy naar huis terug, met angst in zijn hart vanwege de moeilijkheden die hem ongetwijfeld te wachten stonden. Hij ging eerst naar het huis van zijn vader, die met een andere vrouw in de "Vierde November" woonde, een nieuwe krottenwijk aan de andere kant van de stad, waar overal op de hutten vlaggen geplant waren als teken dat het een terreinbezetting door daklozen gold. Zijn vader vertelde hij alles over de reis en over zijn ontdekking van de "Ware Weg".

Zijn vader, tolerant en liberaal in godsdienstzaken, strafte hem niet voor zijn nieuwe godsdienst en zei tot de vrouw die bij hem woonde:

"Als de jongen naar de dienst van de evangelisten wil gaan, dan is dat

zijn eigen zaak."

De vrouw, die enkele maanden tevoren een heftige woordenwisseling met zijn tante Julia had gehad over de erfenis van Freddy's moeder, had een rancune tegen de Rosales. Ze stelde Don Angel, Freddy's vader, voor dat de jongen bij hen in huis zou komen, om hem aan het gezag van die 'hardvochtige' mensen te onttrekken. Het huis bestond uit een enkel kamertje, waar al vier personen verbleven, maar zo was Freddy toch onderdak.

De derde dag, toen men tot deze afspraak was gekomen, ging hij tegen het avondeten naar zijn oom Abdon, bang, maar zich vastklampend aan het Woord des Heren: "Ik zend mijn Geest over U en Hij zal U leren in wat gij zeggen moet."

"Goedenavond, oom."

"Zo, ben je daar..." zei Don Abdon, zich voorbereidend op de uitvoering van zijn ouderlijke taak. Die bestond uit stokslagen, het traditionele geneesmiddel voor ongehoorzaamheid van de kinderen. Maar hij kreeg er de gelegenheid niet toe.

"Ik ben bij mijn vader in huis, oom; ik wil bij hem blijven."

Toen Abdon van de verrassing was bekomen, zei hij:

"Zo!"

"In ieder geval hartelijk bedankt voor alles wat U voor mij gedaan heeft. Ik kom U zeker opzoeken."

"Zo!" herhaalde zijn oom, met een kilte die Freddy door het hart sneed. De stilte die volgde was zwaar geladen. Norma, die hem altijd een warm hart had toegedragen, was de eerste die wat zei:

"Hoe kom je erbij om zo maar naar het Zuiden te gaan, zonder iets te zeggen..." verweet ze hem.

Isabel zette zwijgend een kroes thee voor hem neer. Freddy dronk zijn thee zonder iets te zeggen, maar brood nam hij niet. Er werd bijna niet gesproken aan tafel, en iedereen vermeed het centrale probleem: zijn 'geloofsafval'. Julia sprak geen woord, totdat na de maaltijd de een na de ander zwijgend verdwenen was. Toen stak ze van wal, zonder inleiding:

"Je bent als een straathond hier aangekomen, zonder iets. Als je nou wilt vertrekken, dan ben je vrij, maar uit dit huis vertrek je maar een keer en je hoeft niet terug te komen."

"Ja tante, ik ga uit vrije wil. Maar ik kom U opzoeken, en mijn zusters.

Ik ben dankbaar voor alles wat U mij geleerd hebt."

Zonder te antwoorden, ging zijn tante naar haar slaapkamer, sloot de deur en ging op bed liggen, om alleen te zijn met haar verdriet en haar woede. Freddy ging ook naar zijn kamer, deed zijn boeken en zijn kleren in een koffer, en daarna nam hij afscheid van zijn oom Abdon.

"Tot ziens, oom."

"Ja," zei Abdon, gewond en diep verslagen.

De volgende zondagen kwam Freddy punctueel zijn oom en tante begroeten. Alles scheen rustig. In april stelde Hernan hem op de hoogte van de eerste vergadering van de dansvereniging.

"Deze vrijdag kan ik niet komen," antwoorde Freddy hem.

"Geloof je soms niet meer in de Maagd, nu je naar de evangelisten gaat? Wil je ook uit de vereniging stappen?" vroeg hem zijn oom; overigens met alle recht op een antwoord, want hij was tenslotte zijn korporaal en er was een zware verplichting met een definitieve sanctie daarachter.

"Nee, oom, ik ga naar La Tirana met de vereniging, zoals altijd."

"Je moet gaan, anders kun je gestraft worden, omdat je Haar verzaakt," mengde Julia zich erin.

"Maakt U zich geen zorgen, tante; ik ga mee, zoals altijd."

Hoe dan ook, Freddy zette zijn bijbelstudie voort, drie avonden per week, en hij bezocht trouw de cultus van de adventisten, de resterende drie dagen van de week. In de vergadering van de adventisten stelde hij zich voor als katholiek en als sympathisant, als leering van Christus en van de bijbel. Hij zocht voor zichzelf eigenlijk een manier om de twee godsdiensten met elkaar te verzoenen.

Hij zocht ook contact met een pater van de parochie, pater Enrique, om hem zijn twijfels voor te leggen. Hij vroeg hem of de aanbidding van de beelden nu afgoderij was, of niet.

"AANBIDDING ervan wel, maar wij katholieken VEREREN de beelden, en dat is geen afgoderij," aldus het onderscheid van de theoloog.

"En is de verering van de Maagd in overeenstemming met de bijbel?" De theologieles was weinig verhelderend. Later deed Freddy nog eens een poging. Hij erkende dat hij alle dagen de bijbel bestudeerde met de 'broeders', en dat hij daar 'vertroosting' in vond; dat hij er zich door 'bemoedigd' voelde. Tenslotte vroeg hij de pater:

"Mijn tante zegt, dat ik een straf van de Maagd riskeer. Wat denkt U daarvan, pater?"

"God straft; de Maagd straft niet," was het antwoord. Hij feliciteerde de jongen met zijn bijbelstudie - opluchting en blijde verrassing voor Freddy - , maar hij waarschuwde hem:

"De gelovige die alleen maar de bijbel accepteert en verder niets, loopt mank. De katholiek die alleen maar denkt aan de Maagd, loopt mank met zijn andere been. Onder de dansers lopen er heel wat manken rond, want ze steunen niet allereerst op Christus. Jij moet oppassen, want je mag de Maagd niet verwaarlozen. Je mag je geloof in haar niet verliezen. Ik denk dat jij een heel bijzondere roeping in je vereniging kunt vervullen."

"Ik?" vroeg Freddy. Hij begon iets te vermoeden van het evenwicht dat hij zocht tussen zijn gelofte aan de Maagd, waar de Rosales en de vereniging op aandrongen, en het 'Woord Gods', waarmee de 'broeders' aandrang op hem uitoefenden.

"Waarom kun jij de bijbel niet uitleggen aan de dansers, als ze bij elkaar komen om te oefenen...? In plaats van langs de deuren te gaan met de bijbel...?"

Op de volgende vergadering van de dansers zei Freddy tot Hernan, die zoals altijd voorzat:

"Pater Enrique zegt dat we de bijbel zouden kunnen lezen in de vergaderingen met de dansers. Als je wilt zal ik je helpen met uitleg van de bijbellezingen."

"We zullen zien. Laten we niet te hard van stapel lopen," antwoordde de vice-korporaal.

Toen Don Abdon het hoorde, barstte hij uit:

"Die paters zijn ook al evangelisten. Altijd maar de bijbel, en de heiligen halen ze weg uit de kerk. De Maagd kan hen niets schelen. Wij hebben hier geen bijbel nodig."

Zo mislukte Freddy's plan voor de evangelisatie van de dansvereniging. Hij trachtte trouw te blijven aan beide godsdiensten. Eenvoudig, vriendelijk en dienstwillig als altijd, hielp hij in alles mee bij de voorbereiding van de reis van de pelgrims naar La Tirana. Maar hij was ook trouw aan zijn bijbelstudie en aan de godsdienstoefeningen van de adventisten. Hij was steeds uiterst correct tegenover zijn oom en tante, en hij gedroeg zich keurig volgens de opvoeding die zij hem gegeven hadden. Maar Abdon en zijn vrouw konden niet vergeten dat hij hun gezag openlijk weerstaan had en ze waren geergerd door zijn

'ondankbaarheid'. Ook beschouwden ze hem steeds met enig wantrouwen vanwege de geschiedenis met de 'broeders'. Hernan zei tegen zijn vader:

"De bijbel is niet verkeerd. Voor mij is het niet van belang, wat een danser denkt of voelt, als hij maar geloof heeft in de Maagd en zijn plichten in het heiligdom en in de dansvereniging nakomt."

Op dit argument antwoordde Don Abdon niet.

Freddy ging als danser mee naar La Tirana; hij danste en zong voor de Maagd als alle jaren, en hij vervulde trouw zijn taken in de cultus. Overtuigd door die feiten, stemde Don Abdon - levend, maar blind monument van geloof in de Maagd - tot op zekere hoogte in met de stelling van zijn zoon Hernan, hoewel het beeld van de pater met de bijbel geen genade vond in zijn ogen; daarop oefende hij harde emotionele kritiek uit:

"Ze maken het katholiek geloof helemaal kapot!"

Voor Abdon, de oude korporaal, en zijn dansers bracht het nieuwe jaar, 1972, nog meer problemen, die allemaal grote zorgen veroorzaakten. Het leven werd steeds duurder. Onder het bestuur van 'hun' president, Allende, werden de auto-onderdelen schaars, evenals de handelswaar voor de zaak van Julia en de levensmiddelen voor de hele familie. De tijden waren slecht en deden zich ook zo voelen bij de andere Chunchos. Verschillende leden beklaagden zich erover dat de contributie en de inzamelingsacties te zwaar op hun familiebudget drukten. Opnieuw werden proteststemmen gehoord tegen twee pelgrimsreizen per jaar: de eerste, naar La Tirana, uit verplichting, en de tweede, naar Ayquina, uit devotie. Dat laatste was dan wel vrijblijvend, maar als de achtste september naderde, wilde niemand achterblijven. Als het voor sommigen niet betaalbaar was, moest er dan in de vereniging onderscheid gemaakt worden tussen rijk en arm...?

In de vergadering werd het probleem door Hernan verstandig en met begrip ter discussie gesteld. Men kwam uit op de beslissing dat men toch nog een keer naar Ayquina zou trekken, maar om afscheid te nemen van de Maagd van Guadalupe en dan betere tijden af te wachten. De dure tijd stond veel pelgrims gewoon niet toe een tweede reis te bekostigen. Don Abdon en zijn kinderen zagen duidelijk in dat er niets anders op zat. Ook voor henzelf, al waren ze niet onbemiddeld, was een tweede reis veel te duur. Maar ze gaven zich toch niet gewonnen. Na hun terugkeer uit La Tirana werd de reis naar Ayquina met nog meer energie dan andere jaren voorbereid, omdat het de laatste keer kon zijn. Voor het volgende jaar zagen ze somber de dreiging van een mislukking voor zich.

"We zullen wel zien," zei Abdon tegen Hernan, die steeds meer taken

als korporaal van hem overnam. Hij had die winter ook veel last van reumatiek. “Als er geloof is, lukt alles, en als het er niet is, dan niet.”

Hernan, evenals zijn vader vastbesloten te werken voor een succesvolle pelgrimstocht, moest het voorbeeld geven van zo’n geloof te bezitten en toch het onmogelijke te verrichten. Alle weken organiseerden de Rosales een loterij onder de eigen familieleden, in combinatie met de Loterij van Concepcion en met de Sport-toto, die wekelijks ook een aardig bedrag opleverde. Wie een geldprijs won, vulde daarmee natuurlijk ook zijn spaarpotje voor de reis naar Ayquina. “We zullen zien of het lukt...” en Hernan organiseerde zijn wekelijkse loterij van 1000 nummers, en hij wist ze allemaal te slijten, met aanhouden en overtuigen, met grappen en met een aanstekelijk enthousiasme.

Zo verliep de maand augustus van 1972.

8. BIJ ROSALES THUIS

De ochtend van een willekeurige vrijdag: 10 augustus 1972. De straat, de Calle Cuba in Calama, is nog donker. De intense kou die ‘s nachts van de besneeuwde Andes naar beneden komt drijven, hangt over de huizen, die er schijnbaar stijf bevroren en levenloos bij staan, en doet zich om vijf uur, tegen zonsopgang, het ergste voelen.

Een van de eerste waar het licht wordt ontstoken, is het huis van Don Abdon. Hij staat zelf het eerst op en wekt Hugo, want er is geen wekker zo schel dat zijn schoonzoon er wakker van wordt als hij vroeg op moet zoals vandaag: hij heeft dienst in de ochtendploeg:

“Hugo! Kwart over vijf!”

Hugo, die sinds 8 maanden getrouwd is met Margarita, werkt in de mijn van Chuquicamata. In de hoop een huis toegewezen te krijgen in het kamp van de Onderneming CobreChuqui - waarop hij als getrouwde arbeider in vaste dienst recht heeft - woont hij tijdelijk in bij zijn schoonouders, die hem behandelen als een van de vele kinderen van de familie.

“Opstaan, Hugo!” Maggy neemt het van haar vader over en probeert haar man bij bewustzijn te brengen

Maggy staat zelf niet vroeg op. Dat verbiedt Hugo haar, omdat ze vijf maanden in verwachting is en rust nodig heeft. Don Abdon is trouwens even bezorgd voor haar als Hugo en daarom gaat hij zelf alvast naar de keuken om het gasfornuis aan te steken en een waterketel op het vuur te zetten voor het ontbijt van zijn schoonzoon. Daarna doet hij de lamp uit en gaat weer naar bed.

Hugo verschijnt kort daarna. Uit een van de drie olievaten die in de

patio staan, schept hij water in een wasbak, nadat hij de ijslaag met een hamer heeft gebroken, en wast hij met zeep gezicht en handen. Hij scheert zich niet, want dat is erg pijnlijk op dit uur, vooral in de winter. Bovendien heeft hij haast. Hij neemt zijn ontbijt: thee en droog brood; hij schiet zijn leren jack aan dat met bont gevoerd is, trekt een dikke wollen muts over zijn oren en grijpt zijn leren handschoenen. Maggy heeft de avond tevoren zijn maaltje klaargemaakt: spaghetti, een paar schapenribben en bonensoep. Hugo neemt, zonder zich tijd te gunnen naar de inhoud te kijken, de drie aluminium etenspannetjes die op elkaar gestapeld in een draagbeugel zitten - het herkenningsteken van alle mijnwerkers in ploegendienst - en hij gaat zachtjes naar zijn slaapkamer, om zijn vrouw goedendag te zeggen met een kus. Daarna gaat hij met opgeslagen kraag de doodstille, donkere straat op. Van zijn gezicht zijn alleen de ogen zichtbaar.

Tegen zessen staat Abdon weer op om de nichtjes Celinda en Elisabeth, die nu in hun puberteit zijn, te wekken. Het is de taak van de meisjes ‘s morgens vroeg brood te halen bij de bakker en het ontbijt voor de hele familie tijdig klaar te maken. Don Abdon, nu gekleed in twee truien en met een bivakmuts op zoals de mijnwerkers dragen, wast zich nog niet. Zijn toilet maakt hij doorgaans pas later op de dag, wanneer de zon de patio verwarmt. Hij gaat naar de keuken en schenkt zich een kroes thee in van wat Hugo in de theepot heeft overgelaten. Om zes uur precies klopt Marcelo, een van de chauffeurs aan wie Abdon zijn bussen heeft toevertrouwd. Marcelo heeft altijd ochtenddienst, van zes uur ‘s morgens tot twee uur ‘s middags; daarna geeft hij de bus over aan zijn collega van de middagdienst. Abdon neemt de sleutel, die aan een spijker in de keukendeur hangt, en gaat onhoorbaar naar de voordeur.

“Goedemorgen,” bromt Marcelo met bijna gesloten mond.

“Goedemorgen.”

Abdon geeft hem de sleutel van de garage en zegt: “Zet de groene ook maar buiten. Ik wil die radiator eens nakijken.”

Na enkele minuten parkeert de chauffeur de groene bus voor de deur. Hij geeft de sleutel van de garage terug en vertrekt met de blauwe. Abdon heeft berekend dat hij geld verliest bij het prijzensysteem voor het openbaar vervoer en de werkgeversverplichtingen die de regering van ‘zijn’ president, Allende, doorvoert. Hij zou daarom zijn bussen uit de lijndiensten terug willen nemen en gebruiken voor contractreizen, maar dat mag weer niet van ‘de regering’, want juist voor openbaar vervoer heeft hij zijn bussen goedkoop kunnen importeren. Vandaar dat hij zijn bussen voortdurend ‘in reparatie’ heeft, om daarmee te ontsnappen aan de verplichte lijnritten die hem verliezen opleveren.

Hernan komt uit zijn kamer en wast zich in de patio. Hij komt de keuken binnen en zegt:

“Goedemorgen, Papa.”

“Goedemorgen. Kijk eens, Hernan, of je de accu uit de groene kunt nemen. Hij moet bijgeladen worden.”

“Goed, Papa.”

Omdat zijn nicht Celi nog niet terug is van de bakker trekt Hernan zijn dikke jekker aan en gaat de straat op om de accu te demonteren. Hij brengt hem op een kruiwagen de patio binnen en sluit hem aan op de stroom. Het blauwige licht van de ochtendschemer laat in een hoek van de patio een werkbank zien met allerlei gereedschappen, materialen en onderdelen die in een onderhoudsgarage thuishoren. Wanneer Hernan klaar is en weer naar de keuken gaat, komt ook Celinda binnen, twee kleine meelzakken met warm brood torsend. Ze rilt nog van de kou.

“Kun je niet groeten?” zegt Don Abdon streng. “Naar buiten...!”

“Ik heb al ‘goedemorgen’ gezegd,” protesteert het meisje zwakjes en zonder zelf in haar woorden te geloven. Maar haar oom duldt geen tegenspraak; hij wordt plotseling boos:

“Naar buiten! Naar buiten!” roept hij. “Hier komt niemand binnen zonder te groeten!”

Celinda gaat snel met haar beide zakken met brood naar de patio en opent opnieuw de keukendeur.

“Goedemorgen, oom,” zegt ze met een timide stemmetje.

“Goedemorgen.”

Elisabeth - Quisquita noemen ze haar - heeft de tafel al gedekt. Don Abdon, Hernan met zijn winterkkleding losgeknoopt en de beide meisjes gaan op hun plaats zitten om hun ontbijt te gebruiken: thee met dampend-vers brood en boter die smelt tijdens het smeren.

Wanneer ze, bijna zwijgend, eten, komt Lucho, de man van Norma, thuis van zijn werk in de mijn. Die week werkte hij in de nachtploeg. Hij groet degenen die aan tafel zitten, zet zijn etenspannetjes in de gootsteen en trekt langzaam zijn jekker uit. Hij drinkt een kop thee, ook bijna zwijgend, en gaat naar zijn kamer en naar bed.

Na zijn ontbijt rommelt Don Abdon wat in de patio en geeft zijn kleinvee te eten, want in de patio wonen een dertigtal duiven, zo’n vijftien

konijnen en twee dozijn eenden en kippen. Ook lopen er twee honden en een paar katten rond, maar daarmee bemoeit hij zich niet. Daarna, zonder acht te slaan op de kou, besproeit hij het tuintje dat in het centrum van de patio aangelegd is en waar hij mais, aardappelen, wortelen en uien gezaaid heeft. Voor de irrigatie gebruikt hij het vuile water uit de eendekuil, dat altijd ijsvrij is en dat toch om de twee dagen vernieuwd moet worden. Hij ledigt de cementen kuil zo goed mogelijk, ontdoet hem van de modder op de bodem en laat hem daarna weer vol lopen, een waterstroompje op gang brengend door te zuigen aan een plastic slang die in een watertank - een van de drie olievaten - hangt. De patio is niet erg groot, maar toch heeft Abdon er zijn werkplaats, zijn tuin en zijn kleinvee en hij bewaart er een grote verscheidenheid aan materialen en voorwerpen die 'nog eens van pas kunnen komen': manden, vaten, hooi voor de konijnen, bouwmaterialen, kisten en zelfs oude schoenen, die nog dienen om andere schoenen mee te repareren, en dan de drie vaten die als waterreservoir dienen, want via de waterleiding wordt er in de wijk maar enkele uren per dag water verstrekt. Voor de vrouwen is de patio de ruimte om de was te doen en te drogen.

Celia en Quisca doen de afwas, vegen de keuken uit, en dekken de tafel, want de overige huisgenoten zullen gauw verschijnen om ook te ontbijten. Hernan moet om zeven uur op zijn werk zijn. Norma en Isabel gaan vroeg naar de bedrijfswinkel en naar de markt van Chuquicamata. Norma om in de rij te gaan staan bij de slager en Isabel als verkoopster in de kraam van haar moeder. Norma, zeven maanden in verwachting, geniet een goede gezondheid, en ondanks haar situatie werkt ze gewoon door, met het tempo en de energie van altijd. Ze woont met haar man ook in bij haar ouders. Lucho is bezig met de bouw van zijn huis, waarbij hij ijverig geholpen wordt door Norma. Maar zijn beperkte spaarcenten en zijn weinige vrije tijd zijn er de oorzaak van dat zij niet erg snel vorderen. Alles wat zij kunnen uitsparen wordt bestemd voor duurzame bouwmaterialen, en van de beste kwaliteit.

Norma, die ontbijt, draagt haar nichten op de patio te vegen en te sproeien voordat zij naar school gaan en ze vraagt Elisabeth:

"Heb je je huiswerk klaar, Quisca?"

"Nog maar twee vragen."

"Laat je schrift eens zien."

Quisca gaat naar haar kamer om haar schooltas te halen. Ze legt haar schrift open bij Norma op tafel. Norma kijkt het aandachtig na en wanneer ze de onbeantwoorde vraag ontdekt, leest ze hardop:

"De belangrijkste rijkdommen van de pampa zijn... Denk na, wat halen

ze uit de mijnen?"

"Koper..."

"En wat nog meer? ...in Maria-Elena, bijvoorbeeld?"

"Salpeter."

"Salpeter en...?"

"...jodium."

"Het meisje neemt haar schrift en schrijft het antwoord op.

"En de andere vraag? Laat zien, lees maar voor," houdt Norma aan.

"Huurbouwers zijn mijnwerkers die..." leest Quisca.

"Dat kun je zelf opzoeken in het woordenboek," wimpelt Norma af.

"Zegt U het mij maar, U weet het toch ook?" vraagt het meisje.

"Zoek het zelf maar op. Wie moet er huiswerk maken, jij of ik?"

Isabel is klaar met haar ontbijt en wacht op haar zuster Norma.

"Kom nou mee, want anders is het vlees straks op," (16) zegt ze.

Vijf maanden tevoren heeft Isabel haar titel 'Staatsonderwijzer' gehaald, maar ze werkt voorlopig niet in haar beroep, om haar moeder op de markt te kunnen helpen, en de laatste dagen heeft ze het helemaal van haar overgenomen. Drie dagen geleden is Julia per vliegtuig naar Santiago vertrokken en de vorige avond laat is ze per bus teruggekeerd met vier grote koffers vol textielartikelen voor haar kraam. Die snelle reizen, drie of vier keer per maand, vermoeien haar erg, ook al doet ze het graag. Daarom is ze vanmorgen nog een uurtje in bed gebleven, en daarom vertrekt Isabel alleen naar de markt.

Even nadat Isabel en Norma vertrokken zijn, gaan ook de nichten naar school, nadat ze hun oom Abdon gegroet hebben, die op straat aan de radiator van zijn bus sleutelt om hem te demonteren.

"Dag, Oom; we gaan."

"Dag; goed oppassen, hoor."

"Ja, Oom."

Tegen negen uur staat Maggy op. Wanneer ze uit haar slaapkamer komt, is haar gezicht opgezwollen. Ze heeft hoofdpijn. Ze heeft weer een slechte nacht gehad, zoals vaak, want doordat ze in verwachting is, loopt haar

bloeddruk dikwijls plotseling op. Ze is niet gewoon zich te beklagen bij pijn of ongemak, en zoals de andere Rosales is ze niet bang voor pijn. Rustig schenkt ze zich een kop thee in en gaat zitten ontbijten.

Om deze tijd doet de zon zich weldadig voelen. Na haar ontbijt wast Maggy haar gezicht en kamt haar haren. Dan neemt ze een schaal van het aanrecht, die ze met aardappels vult. Ze gaat ze in de patio zitten schillen, op een bankje in de zon. Zo ontmoet Abdon haar, wanneer hij de patio binnenkomt met enkele onderdelen van de radiator in de hand.

"Goedemorgen, Papa."

"Goedemorgen; heb je goed geslapen?" vraagt hij bezorgd.

"Niet zo goed. Het is de bloeddruk weer," antwoordt ze.

Abdon gaat door met zijn werk. Even later gaat Maggy uit de zon zitten, want die wordt snel te warm. Terug in de keuken gaat ze aan tafel ook de groenten schoon zitten maken: kroten, wortelen, uien en mais aan de kolven. Daarna zet ze een grote pan bonen op het vuur.

Het is altijd al de gewoonte in huis geweest, levensmiddelen die niet bederven in grote voorraden te kopen. Nu, tijdens de heersende schaarste bij kruideniers en groenteverkopers, lijkt het op hamsteren, wanneer bij de Rosales een zak met 40 kilo suiker, en een andere met meel in de keuken staat. In grote hoeveelheden is er ook melkpoeder, boter, rijst, olie, spaghetti, koffie, thee, aardappels, wortelen, en andere knolgroenten te vinden in de twee grote voorraadkasten. En wat daar geen plaats vindt, wordt bewaard in de slaapkamer van Abdon en Julia. 'Ik houd er niet van met kleine beetjes te kopen,' zegt Abdon. Julia heeft er altijd op toegezien, dat haar dochters zo zuinig mogelijk koken en de voorraden goed beheren. Ze kan de keuken nu ook rustig aan hen overlaten.

Halverwege de ochtend staat tenslotte ook Julia op. Ze drinkt zwijgend haar thee. Het laat zich vermoeden dat ze haar handelsplannen in detail uitdenkt. Daarna gaat ze toch maar naar de markt om Isabel te helpen, want overdag verveelt ze zich in huis, omdat ze er niets te doen heeft.

"Ik ga maar, Negra; misschien kan ik laarsjes kopen voor de nichten," zegt ze tegen Margarita.

"Ga maar gerust, Mama," zegt deze. "Chao".

"Chao."

Maggy gaat rustig door met het bereiden van het middagmaal. Het is al na twaalven, wanneer Norma van de bedrijfswinkel terug komt met een

varkenskop en twee kilo ‘restgoed’: poten en nieren. Ze vindt haar zuster in de keuken en die vraagt haar:

“Wat heb je meegebracht?”

“Kijk maar wat ik heb... Er was alleen maar varkensvlees... Oef, ik ben er moe van.”

Norma legt de varkenskop in een schaal op tafel. Ze wikkelt het overige vlees uit het krantenpapier en ze wast er de papierresten af.

“Je hebt goed vlees meegebracht,” zegt haar zuster lovend, terwijl ze het goed bekijkt en de kwaliteit nauwkeurig inschat. “Dit pootje is voor vandaag.”

Ze brengt het naar de gootsteen om het nog eens af te spoelen, en dan doet ze het in de grote ketel met bonen, die op het vuur staat te koken.

“De vrouwen in de bedrijfswinkel hebben me niet veel moois verteld van Celi,” zegt Norma, bezorgd om wat ze gehoord heeft. Het schijnt dat ze af en toe een flauwte krijgt, als ze ‘s morgens vroeg gaat kopen. Vanmorgen was ze zo wit als een doek, en ze was bijna gevallen. Een vrouw kon haar nog net vasthouden.”

“Dat komt er nou van dat ze met een nuchtere maag gaat, zonder eerst thee te drinken,” antwoordt Maggy. “Vader zegt het haar steeds, maar ze is eigenwijs.”

De beide zusters zijn bezorgd en boos tegelijkertijd vanwege dat voorval. Maggy zet de schaal met de varkenskop in een van de twee grote koelkasten die in de keuken staan.

Om twee uur keren de twee nichten terug uit school. Dan is - als op alle dagen - het eten klaar om opgediend te worden. Maggy vult de borden voor haar vader, Norma, de nichten, en even later, wanneer Freddy op bezoek komt, ook voor hem. Terwijl ze haar bord bonen eet, vraagt Norma aan Celi:

“Ben je ziek, Celita?”

“Nee, ik ben heel goed.”

“En vanmorgen?”

“Ook.”

“Niet liegen. In de bedrijfswinkel hebben ze me verteld dat je flauwgevallen bent.”

“O, dat...! Dat was niets.”

"Je gaat niet meer de straat op zonder eerst thee te drinken; hoor je dat?" En Norma vertelt opnieuw, nu aan haar vader, wat ze gehoord heeft van de vrouwen in de bedrijfswinkel.

Na het middageten wast Quisca de vaat, veegt de keuken en maakt de WC schoon. Haar zuster Celi strijkt de was die gisteren in drie beurten de beide waslijnen in de patio heeft bezet, om in de zon te drogen. Er is altijd veel te wassen, maar er zijn gelukkig een wasautomaat en twee electrische strijkijzers beschikbaar. Maar toch brengen de twee schoolmeisjes verschillende uren per week door met de was. Norma en Maggy werken na het middagmaal in de 'living' aan het borduren van de nieuwe danskleren voor de kinderen van Onofre, die nu wel uit de groei zijn. De jongens, 17 en 18 jaar oud, zijn sinds de oprichting van de vereniging nu aan hun derde kostuum toe, maar dat zal ook wel het laatste zijn - tenzij ze door slijtage vernieuwd moeten worden -, want ze hebben nu wel hun lengte. In La Tirana, verleden maand, heeft de oudste gedanst in de kleren van een van de neven Sanchez, die niet mee op reis kon.

Om drie uur komt Hugo thuis van zijn werk, met zijn etenspannetjes. Hij wast en scheert zich voordat hij aan tafel gaat. Lucho komt ook rond die tijd uit zijn slaapkamer. Nadat hij zich gewassen heeft, zet hij zich bij Hugo aan tafel, waar ze allebei bediend worden door Quisca. Norma onderbreekt even haar borduurwerk en komt in de keuken om te zien of de mannen goed bediend zijn.

"Ik heb Martinez gesproken," zegt ze tegen haar man.

"Wat wist hij te vertellen?"

"Overmorgen kan hij ons zijn vrachtwagentje lenen."

Lucho heeft hem te leen gevraagd om cement en betonijzer in Antofagasta te gaan kopen, een havenstad op een afstand van 250 km, waar de prijzen van bouwmaterialen aanzienlijk lager zijn.

"Mooi."

"Wat zal ik met hem afspreken?" vraagt Norma, terwijl ze lief op zijn schouders leunt. Maar Lucho maakt een beweging van pijn om eronderuit te komen.

"Wat heb je?" vraagt Norma, terwijl ze geschrokken overeind gaat staan.

"Gelukkig niets bijzonders. Maar ik heb vannacht wel geluk gehad."

"Vertel me, wat is er gebeurd...?"

"Er is een kabel van de kraan gesprongen, vijf-achtste duim dik.

Die schampte me langs deze schouder. Als hij tegen mijn hoofd gekomen was... chao, Luchito! Gelukkig had ik die leren jekker aan; dat heeft veel tegengehouden."

"Ben je naar de Eerste Hulp geweest?"

"Ja, ik heb ernaar laten kijken; maar het is niets bijzonders."

Lucho trekt zijn trui omhoog om haar zijn schouder te tonen en Norma bekijkt zwijgend het schampspoor: een gezwollen blauwe plek en een lichte schram met wat gedroogd bloed.

"Je bent nooit zeker van je leven..." zegt Hugo. "Deze week zijn er twee ongelukken gebeurd in de mijn."

Ze eten in stilte verder. Ongetwijfelt herinnert Hugo zich een soortgelijke schrik die hem een paar weken eerder overkwam, toen er een stuk ijzer van een kraan naar beneden viel en naast hem neer kwam. Geen van drieen hoeft de Maagd te noemen: de interpretatie van die gelukkige afloop, beide keren, is duidelijk: Haar zichtbare bescherming.

"Zal ik thee inschenken?" vraagt Norma, want thee is hier niet alleen het begin van de dag, maar ook het slot van elke maaltijd. Nadat ze thee gedronken hebben, staan de mannen op met een 'Dank je wel!'. Hugo trekt een blauwe overall aan en gaat zijn schoonvader helpen, die nog steeds aan zijn bus sleutelt. Lucho gaat verder met een karwei in de patio dat hij gisteren begonnen is: het lassen van profielijzers voor de deurposten en de raamkozijnen van zijn huis. Norma gaat terug naar haar borduurwerk en vertelt Maggy het ongelukje van Lucho, dat fataal had kunnen zijn. Celinda gaat verder met strijken, zwijgend en zonder uitzicht nog voor het avondeten klaar te zijn.

Halverwege de namiddag komt Hernan van zijn werk terug en Quisca dient hem onmiddellijk zijn bord dampende bonen en zijn groenten op, en tenslotte zijn kop thee. Na de maaltijd gaat hij naar zijn kamer om de 1000 loten voor de 'interne loterij' van de volgende dag, zondag, af te stempelen en om de pakketjes met loten samen te stellen die elk familielid besteld heeft. De meesten van hen spelen met een bijgelovig vertrouwen elke week op dezelfde nummers, die de leeftijd of de geboortedag van een van de kleine kinderen, of het huisnummer, of anderszins een 'eigen getal' betekenen. Hernan heeft er geen moeite mee. Hij stelt dienstwillig voor elke familie het gewenste gelukspakketje samen.

Tegen theetijd komt Julia thuis. De grote keukentafel wordt alle dagen om deze tijd langzaam geheel gevuld; het is het uur waarop men elkaar treft. Julia heeft twee paar witte laarsjes gekocht voor de nichten. Ze vormen een

onderdeel van hun danskostuum, dat ze over een paar weken weer nodig zullen hebben, want in Ayquina dansen ze als duivelsfiguren bij de Chunchos: Quisca als een witte Duivel en Celi als een witte Beer. Julia is slecht gehumeurd vanwege de prijs die ze ervoor heeft moeten betalen en die volgens haar veel te hoog is. Ze neemt de laarsjes uit de doos en toont ze Maggy:

"Kijk eens wat ik gekocht heb voor die ondankbare nichten," moppert ze, indirekt, tegen de meisjes, die blij verrast en nieuwsgierig komen kijken. Dat is Julia's manier om haar kinderen iets cadeau te doen. "Vijf-en-dertig-honderd elk paar," zegt ze met nadruk.

"Toch is dat niet te veel, want ze zijn van kwaliteit," meent Norma.

Bij deze dagelijkse familiere¸nie in de keuken worden veelal de feiten van de afgelopen 24 uur besproken. Zo passeren nu het ongelukje van Lucho en de eigenwijsheid van Celi de revue. Don Abdon zit aan het hoofd van de tafel; naast hem, op de hoek, zijn vrouw Julia. Hernan, Lucho en Hugo zitten naast elkaar op een lange bank; Norma, Maggy en Isabel zitten elk op een klein bankje. Isabel en de nichten wachten nog even op de tweede ronde. Celi gaat stil door met strijken, wanneer Norma haar moeder vertelt dat ze die morgen een flauwte heeft gehad. Julia straft haar streng, omdat ze niet eerst thee drinkt voordat ze haar boodschappen doet, maar ze gaat stil door met strijken, nederig als een lammetje, hoewel iedereen weet dat ze koppig aan haar eigen gedachten en mening kan vasthouden, en vermoedt dat ze dat misschien ook nu doet. Daarna gaat het gesprek over de prijzen van en de schaarste aan artikelen in de bedrijfswinkel. Don Abdon herhaalt zijn mening van elke dag; hij is het beu dat er niet aan banden en onderdelen voor zijn bussen te komen is, tenzij tegen woekerprijzen op de zwarte markt:

"De enige die dit land op orde kan brengen, is een militair; wat Chili nodig heeft, is een militair, zeg ik; een harde hand is er hier nodig."

Don Abdon spreekt niet alleen zo vanuit zijn autoritaire karakter en zijn herinneringen aan zijn heldentijd in de Chaco-oorlog, maar vooral omdat hij zijn economische belangen verdedigt. Het is zijn vaste stelling, vanuit de verantwoordelijkheid die hij voelt als 'pater familias'. In de Bond van buseigenaars verdedigt hij zijn rechten en belangen als eigenaar en werkgever en als vreemdeling met vaste residentie in dit land. Een sterke overtuiging van de onaantastbaarheid van het prive-eigendom inspireert hem wanneer hij het familiebezit meent te moeten verdedigen. Zijn aanvankelijke enthousiasme voor president Allende en zijn politiek van nationaliseringen is vervlogen, en nu zegt hij:

"Als de regering de bussen ook gaat onteigenen, steek ik ze zelf in

brand en ga ik naar Bolivia...”

Op dat moment komt Ricardo binnen. Hij groet zijn familie met een ‘Goedemiddag’ en vraagt Hernan:

“Hoe staat het ermee? Wie wint er deze week?”

Hij is gekomen om de loten voor zijn familie af te halen.

“Wij verkopen het geluk hier duur, en je moet er contant voor betalen,” antwoordt Hernan met een grap. “Het kost je deze keer tweehonderdvijftig.”

“Ga zitten en eet mee,” zegt Maggy tegen hem en ze biedt hem haar bankje aan. Ricardo schuift bij. Intussen discussieert Don Abdon verder met zijn schoonzoons over de oorzaken van de schaarste. Wanneer Ricardo hoort dat het over politiek gaat, ontbrandt hij even in alle hevigheid. Zonder het respect voor zijn ‘oude lui’ te verliezen, zegt hij hun:

“Spreek me niet van politiek. Daar hebt U Uw president. Met de Onderneming gaat het alle dagen verder berg af. Er komen steeds meer ambtenaren om toezicht uit te oefenen; ze komen gewoon helmen te kort voor zoveel volk, en ze hebben niets te doen. Het zijn allemaal vriendjes van de regering. Nou betaalt U zelf voor de gevolgen. Kijk maar eens wat die president van U klaar maakt.”

Ricardo spuwt vuur. Julia kent zijn onstuimige karakter. Ze neemt een roman en begint erin te lezen om hem niet tegen te spreken. Iedereen weet dat Ricardo verbitterd is, vooral omdat hij in het begin van dit jaar een kind van 8 maanden verloren heeft, zijn tweede. Hij denkt dat het door onachtzaamheid of onkunde van een dokter van de Onderneming gekomen is. Volgens Ricardo zijn alle goede artsen die er voorheen in het ziekenhuis van de Onderneming waren, vertrokken en zijn er alleen nog middelmatige overgebleven, die er zijn gekomen door hun partij en alleen omdat ze socialist of communist zijn. Ricardo gaat onstuitbaar voort met het spuien van zijn verbittering:

“Nu komt me die hollewaai nog tegen de mijnwerkers vertellen, dat we de produktieslag moeten winnen.”

Hij heeft het over de minister van Arbeid, Mireya Baltra, die pas een bezoek aan de mijnen van Chuquicamata heeft afgelegd. Ricardo werkt sinds 1969 als ingenieur bij de Onderneming. Toen werd hij nog uitbetaald in dollars. Dat simpele feit betekende, behalve een fantastisch salaris (na inwisseling tegen de zwarte dollarkoers), ook een algemeen erkend bewijs van prestige in de mijnstreek. Nu verdient hij nog steeds een heel goed salaris, maar in escudos, de nationale munt, zodat hij er in feite toch gevoelig op achteruitgegaan is. Dat is een tweede motief voor zijn verbittering.

"Drink je thee op," zegt Norma, zonder op zijn woorden in te gaan. Zijn ouders en zijn broers en zusters weten wel dat die woedeaanvallen een persoonlijk probleem als achtergrond hebben, zoiets als een morele crisis, als gevolg van het verlies van zijn kind, waarover hij met niemand praten kan en waardoor hij een ware rebellie tegen God en de Maagd in zich voelt. Maar daarover wil hij met niemand spreken, en nog minder de goedbedoelde raadgeving van zijn familie horen.

Tijdelijk opgelucht door de woedeuitbarsting, gaat Ricardo zelf over op een ander thema, alsof er niets bijzonders gezegd was. Op een goedmoedige toon vraagt hij naar zijn jongste zus, die in Antofagasta studeert:

"Wanneer komt Julita thuis?"

"Morgen, zaterdag."

"Vraag haar, Mama, of ze even bij me langs wil komen; ik heb boeken voor haar gekocht."

Isabel staat van tafel op, terwijl ze 'Dank U wel' zegt. Hetzelfde doen Norma en Don Abdon. De nichten gaan op de vrijgekomen bankjes zitten om ook hun broodmaaltijd te hebben. De plaats van Abdon blijft open. Norma gaat de varkenskop verwerken. Hij wordt eerst geschoren en gewassen. Daarna wil ze de laatste haren wegbranden. Ze wrijft hem in met alcohol en vraagt haar vader:

"Papa, wilt U het gasfornuis even voor me aansteken?"

Don Abdon, die haar met beide handen bezet ziet en het brandgevaar onderkent, doet een poging het gas aan te steken, die echter mislukt. Norma zegt:

"Die achterste pit doet het niet, Papa."

"Ik kan met die spullen niet overweg," antwoordt Abdon ongeduldig.

"O, ik dacht dat U het fornuis voor me kon repareren," lacht Norma.

"Ik bemoei me niet met de keuken, en jij kruipt niet onder een bus als er gesleuteld moet worden. Iedereen moet zijn eigen werk weten," zo sluit Abdon het thema af.

Er wordt weer op de voordeur geklopt en Quisca gaat opendoen. Het is Onofre, die van zijn werk naar huis gaat en ook zijn paketje met loten en dat van zijn broer Pedro komt afhalen. Hij komt de keuken even binnen om de aanwezigen te groeten, maar hij wil geen thee drinken, die zijn moeder hem aanbiedt.

"Nee, Mama, ik ga meteen weer" en hij vraagt zijn vader: "Wat vindt U ervan, Papa, om zondag met z'n allen bij mij thuis te komen eten en "kikkermikken"(17). Ik heb een varkentje gekocht."

"Een varkentje..." herhaalt zijn vader, "dat is niet mis!"

"Ik doe er de wijn bij," moedigt Ricardo hem aan; "dat doen we, Papa."

Ze weten dat Don Abdon altijd meedoet aan die huiselijke feestjes, waarbij heel zijn familie bij elkaar komt, een hele dag lang, om te praten en te spelen, rond een goedgevulde vleespot, die overvloedig met wijn wordt besproeid. Zo worden heel wat zondagen in het jaar doorgebracht.

Ricardo en Onofre betalen hun loten, nemen afscheid en vertrekken samen naar hun huis in Chuquicamata.

"Je kunt op ons rekenen," zegt Don Abdon nog wanneer ze de deur uit gaan.

Zelf staat hij ook op om samen met Julia naar de TV-uitzending te gaan kijken, die om zes uur begint. Het is een vast onderdeel van zijn dagorde, ondanks het feit dat het elke avond vele malen wordt onderbroken door talrijke bezoekers en verplichtingen die zijn aandacht vragen. Hernan keert naar zijn kamer terug, waar hij aan zijn schrijftafel de papieren van de administratie van de vereniging ordent. Omdat hij het een saai werkje vindt, zet hij zijn bandrecorder aan om er wat muziek bij te hebben. Norma en Maggy gaan weer aan hun borduurwerk in de bijna al te ruime 'living', zo'n 50 vierkante meter groot, waar elk van beiden een elektrische naaimachine heeft staan, waar een boekenkast met een zestigtal schoolboeken staat en waar gewoonlijk de vergaderingen van de Chunchos en van de 'Onderafdeling' van de Associatie worden gehouden, inclusief de feestelijke bijeenkomsten van de dansers. Hugo gaat naar de straat, waar de groene bus nog steeds in reparatie is, om de radiateur weer te monteren, en Lucho gaat ijverig door met het lassen van zijn kozijnen. Quisca en Celi maken hun werk in de keuken af: het strijkwerk en de afwas, terwijl Isabel bij de borduursters in de 'living' wat typewerk doet.

Tegen acht uur gaat Maggy weer naar de keuken om het avondeten op te warmen:

"He, wat is het koud!" zegt ze rillend en haar blote armen wrijvend. "Ik denk dat ik maar een vest aantrek."

Ze haalt het kledingstuk uit haar kamer. Vervolgens gaat ze deeg maken om pannekoekjes in olie te bakken. Intussen zit Quisca een stripboekje van Donald Duck te lezen en Maggy vraagt haar:

"Heb je geen huiswerk meegekregen?"

"Maar een klein beetje," antwoordt Quisca.

"Nou, maak dat dan eerst af."

Zonder een woord tegen te spreken, gaat het meisje haar schrift halen en begint ze haar huiswerk te maken aan de keukentafel.

Een half uur later is het avondmaal klaar. Het bestaat uit de bonen en de groenten van die middag, aangevuld met pannekoekjes, die overgoten worden met een zoete stroop. Maggy gaat haar huisgenoten zeggen dat het eten klaar is. Ze gaat ook naar de straat om Lucho te waarschuwen.

"Moet je nog veel doen?" vraagt ze hem.

"Nee, ik kom eraan," antwoordt hij.

Ze gaat het huis weer binnen. Omdat ze toch moet wachten, gaat ze even bij haar moeder in de 'living' zitten, om te zien wat voor programma de TV heeft. Maar het verveelt haar al gauw. Ze staat op, herhaalt nog eens: "Het eten is klaar," en gaat weer naar de keuken.

De hele familie eet gezamenlijk, maar de conversatie is minder overvloedig dan bij het 'thee-drinken'.

"Wie wil er thee?" vraagt Maggy aan het einde van de maaltijd. "Er is ook api."

Deze traditionele Boliviaanse drank, voedzaam en goed tegen de kou, bereidt ze van paarse mais, die haar moeder gewoonlijk op haar Boliviaanse reizen in Oruro koopt.

Julia staat het eerst van tafel op. Terwijl de anderen aan tafel nog wat napraten, neemt zij haar thee mee naar de TV-kamer, want ze wil haar geliefde TV-feuilleton "Duistere Schaduwen", een eindeloos griezelverhaal met vampiers en spookkastelen, niet missen. Ze installeert zich lekker in haar fauteuil, met een kussen in de rug - want soms heeft ze nog last van haar nieren - en met een deken om haar benen geslagen om zich tegen de kou te beschermen. Wanneer de omroepster het begin van een nieuwe aflevering aankondigt, roept ze met een schrille stem naar de eetkeuken:

"Ze gaan met 'Barnabas Collins' beginnen!"

Maar niemand staat op, en enkele minuten later roept ze opnieuw:

"Kom nou; het is al begonnen!"

"Ga jij maar bij Mama zitten," zegt Norma tegen Isabel. Julia, die zo

van griezelverhalen houdt, is ook erg bang en ze durft tijdens die vertoning niet alleen in de kamer te zijn.

Langzaam loopt de maaltijd ten einde. Lucho maakt zich gereed om naar zijn werk te gaan. Wanneer hij klaar staat, met zijn dikke jekker aan en met zijn etenspannetjes in de hand, neemt hij afscheid van de familie en speciaal van zijn vrouw, die nog onder de indruk is van het ongeluk waaraan Lucho de vorige nacht nauwelijks ontsnapt is. Ze vraagt hem goed op zichzelf te passen, 'voor je kind', en ze kust hem.

Celia gaat weer strijken, maar er is niet veel meer te doen, en Quisca gaat weer de afwas doen en voor de laatste keer de keuken vegen. Hernan en zijn zusters houden hun moeder tenslotte gezelschap om ook de nieuwsberichten op de TV te zien. Wanneer die geeindigd zijn, gaan ze de een na de ander naar hun kamer en naar bed. Ten slotte blijven alleen Don Abdon en zijn vrouw over. Hugo gaat met zijn vrouw naar hun slaapkamer, maar hij gaat nog niet naar bed, want hij moet wachten op de chauffeur, die om kwart over elf moet komen om het die dag gebeurde geld af te dragen aan de eigenaar. Wanneer dat ritueel vervuld is, brengt Hugo hem met de bus naar huis, die hij vervolgens in de garage stalt. Wanneer hij weer thuis komt, liggen zijn schoonouders al in bed. Hij klopt op hun deur en zegt:

"Klaar."

"Goed zo," antwoordt Abdon.

"Welterusten."

"Welterusten."

9. AYQUINA, 1972.

De dagen van augustus volgden elkaar op in een versneld ritme van voorbereidingen op de reis naar het heiligdom van Ayquina. Van de familie Rosales zou niemand er hoeven te ontbreken door gebrek aan financiele middelen, maar van de andere leden - dansers zowel als andere pelgrims - hadden er verschillenden al aangekondigd dat ze waarschijnlijk niet mee zouden kunnen gaan. Op de vergadering waren de reisdagen al overeengekomen. Het vertrek zou twee dagen later dan gewoonlijk plaatshebben, op 6 september tegen de avond - om drie werkdagen te sparen -, en de thuisreis zoals steeds op 9 september. De verblijfskosten zouden er ook door verminderd worden. Ondanks deze concessies kreeg Hernan als plaatsvervanger van de korporaal op de oefenavonden behalve zijn verwanten maar twee of drie andere dansers; de anderen lieten het afweten, niet omdat ze niet graag meegingen, maar vanwege de financiele problemen. Dat drukte tijdens de oefeningen duidelijk

merkbaar het enthousiasme van de dansers, onder wie ook Isabel. Als men de dansoefeningen aanzag en de sfeer ervan inschatte, beloofden die dit jaar geen briljante presentatie van de Chunchos in het heiligdom. De groep kon slechts rekenen op welgeteld elf dansers per rij. Hernan hield zijn zuster Isabel voor dat ze niet voor het publiek wilden dansen, maar voor de Maagd. Hij zei:

"Liever met weinig getrouwen dan met veel wispelturigen." Hij trachtte zijn dansers te animeren. Ook onder de muzikanten had hij te kampen met 'deserteurs', hoewel men hen eigenlijk niet zo mocht noemen, omdat er alleen een verplichting bestond voor de reis naar La Tirana. Hij kon maar op twee van hen rekenen: zijn neef Ricardo Sanchez en zijn zwager Lucho. Daarom wist hij twee muzikanten van de 'padrinos', de Gauchos, te bewegen de tocht naar Ayquina mee te maken en hem uit dit probleem te redden.

"Overal is een oplossing voor, als je maar geloof hebt," zei hij tegen zijn dansers, toen hij het goede nieuws meedeelde dat de Gauchos hulp zouden sturen.

Die donderdag, 6 september 1972, zaten er maar 65 personen in de twee bussen van Don Abdon, en het waren bijna uitsluitend familieleden van hem. Ze voerden in de bussen alle bagage mee, deels op de imperialen die op de bussen gemonteerd waren, en deels binnen in de bussen, op de achterste zittingen. Zo spaarden ze de huur van een vrachtwagen uit. Eenmaal aan boord steeg het enthousiasme vanzelf, zoals andere jaren. De verwachting van het emotionele weerzien met het dorp waaraan ze zoveel herinneringen hadden, de huizen van leem en stro, amfitheatersgewijs tegen de berghelling gerangschikt, de tempel en de toren uit de koloniale tijd, en daarbinnen de Maagd, die hen wachtte op haar 'genadetroon'; dat vooruitzicht wekte een blije en bijna uitbundige stemming onder allen, jongelui en volwassenen, gedurende de reis die zo'n honderd kilometer ver over de onafzienbare dorre en grauwe steenvlakte van de Pre-Cordillera oostwaarts voerde. De zon, die achter hen rood naar de horizon zakte, verlichtte met oneigenlijke rood-bruine kleuren het landschap, dat ondanks zijn dodelijke verlatenheid van een majestueuze schoonheid was. Het werd bekroond door een horizon met stralend-witte sneeuwbergen die nog volop in het zonlicht schitterden. Bij de aanblik ervan herinnerde Hernan zich wat een oude Indiaan hem eens gezegd had toen hij hem weigerde een zak witte alpacawol - tamelijk zeldzaam en erg gewaardeerd - te verkopen: "Witte wol is als de sneeuw, mijnheer, opgepast: het is wel erg mooi, maar het betekent gevaar en dood."

Plotseling scheurde dit dodelijke maanlandschap als het ware uiteen, waar zich een diepe, donkergroene kloof voor hen opende, met daar beneden de Rio Salado, die leven geeft aan het eeuwenoude dorp Ayquina en aan de hele

kloof. Pelgrim of niet, men moet wel getroffen worden door dit indrukwekkende wonder van de natuur. Het is het wondervolle mysterie van de 'Pachamama', Moeder Aarde, de geheimzinnige, eerbiedwekkende, ondoorgrondelijke bron van alle leven temidden van die onafzienbare woestijn, die uit eigen overvloed het leven geeft aan de groene velden, de dieren en de mensen, waar en wanneer Zij dat wil. En zo is ook de Maagd van Ayquina, daar in haar heiligdom: de eeuwig vruchtbare, mysterieuze bron van leven en heil voor haar pelgrims. Het enthousiasme dat de volwassenen in zich wisten te contrÙleren, werd vertolkt door de opgewonden kreten van blijde verrassing van de kinderen. De afdaling begon, en enkele minuten later betraden de pelgrims de nauwe stoffige straatjes van het eeuwenoude Andesdorp.

De familie Rosales bezat haar eigen huis in het dorp, dat binnen een half uur met vereende krachten schoongeveegd en op orde gebracht was: de matrassen en de poncho's op hun plaats, de klerenbundels over koorden gehangen die als waslijnen tussen de wanden over en weer gespannen waren, de koffers keurig langs de wanden opgestapeld en een houtvuur ontstoken in het open fornuis, met twee grote ketels water erop. Men haastte zich om voordat het helemaal donker zou zijn, ook gegeten te hebben.

De Associatie van de Loa beschikte over verschillende huizen, die ze toewees aan de muzikanten van de dansverenigingen. Omdat de Chunchos maar zo weinig muzikanten meebrachten, bracht Hernan ook de jongelui onder de dansers bij hen in huis onder dak, en ter wille van de orde nam hij er ook zelf zijn intrek. De gezinnen met kleine kinderen kwamen voor het huis van Don Abdon in aanmerking. De huizen bestonden elk uit een enkel ruim vertrek, zonder vloer en zonder vensters, maar ze boden wezenlijk datgene waaraan de pelgrims behoefte hadden: beschutting en rust voor de nacht.

Na de sobere avondmaaltijd van brood met thee gingen ze in groepjes naar de tempel om de Maagd te begroeten met een stil persoonlijk gebed om verhoring of van dankbaarheid. Allen zonder uitzondering waren ze gelukkig haar na een jaar en ondanks alle moeilijkheden toch weer in goede gezondheid in haar heiligdom te ontmoeten. Ze gingen vroeg slapen, om de volgende dag tegen zonsopgang gereed te zijn voor de ceremonie van de Intocht.

Zo stonden ze op de vesperdag in alle vroegte hun beurt af te wachten voor die eerste plechtigheid. Don Abdon had de laatste jaren steeds vaker last van de hoogte - vanwege zijn leeftijd en zijn corpulentie, dacht hij - en ook deze ochtend speelde de onberekenbare bergziekte hem weer parten. Hij kon zich nauwelijks op de been houden, laat staan zijn dansers bij de plechtigheden leiden. Hij moest de leiding tot zijn spijt weer aan Hernan overlaten. Desondanks stond hij kaarsrecht in zijn galakostuum op de plaats die hem als korporaal

toekwam, aan het hoofd van de rijen tussen de beide dansleiders in. Norma en Maggy, een zwangerschap van zes en acht maanden torsend, openden de stoet in hun dracht van 'chinita', gevolgd door de twee rijen Chunchos, terwijl de duivelsfiguren de dansersgroep afsloten. De dansersgroep werd voorafgegaan door de vaandrig, geflankeerd door twee vlaggedragers, met daarachter het viertal muzikanten, terwijl het voltallige bestuur en de overige leden van de vereniging de dansers volgden en de processie afsloten.

Hernan, als leider van de plechtigheid, moest de delicate gezondheid van zijn vader en zijn zusters ontzien. Daarom leidde hij de processie, tegen de regels van het ritueel in, niet naar het westelijke calvariekruis, gelegen bovenaan de ingang van de kloof, aan de rand van de eindeloze steenvlakte. Met voorbijgaan van de groet aan het kruis, voerde Hernan zijn processie buiten het dorp om naar de weg tot aan de ingang van het dorp en wachtte daar op het moment, klokslag zes uur, dat hem door de Associatie was toegewezen voor de Intocht in de tempel. De kinderen hadden het erg koud en daarom liet hij zijn Chunchos een wisseldans uitvoeren, de tweede inbreuk op het ritueel.

Om zes uur precies zette hij de Intochtshymne in. De afzonderlijke strofen werden staande gezongen, zonder muzikale begeleiding; onder het refrein vorderden de dansers in een ritmische processiepas, de 'twee-bij-drie' genaamd, waarbij ze de chontas in een marstempo lieten klinken en door een bescheiden begeleiding van de muziek ondersteund werden.

Tijdens de intermezzo's die op het refrein volgden, vorderden de dansers op het zelfde ritme, maar met energieke en krijgshaftige sprongen en onder een fortissimo van de muziek, terwijl ze hun chontas zo krachtig mogelijk, afwisselend naar rechts en naar links, afvuurden.

EERTSE INTREDEHYMNE

Uit vreemde landen zijn wij hier gekomen,

Voorbij aan zeeÎn en rivieren,

Verder dan het sneeuwgebergte,

Veel kou en vorst trotserend.

Tochtgenoten, aan de horizon

Verschijnt een tempel en een toren;

Ongetwijfeld, wis en zeker,

Dat moet het hemels heiligdom wel zijn.

Onder duizenden tormenten

Zijn wij, doodmoe, uitgeput

En ten dode opgeschreven

In die woestenij bezweken.

Met het hart U toegewijd

Komen Chunchos U aanbidden

En, op de grond gelegen,

Smeken deze mensen om vergeving.

Schenk ons Uw genade, Moeder,

We staan hier van goede wil;

Wij gaan binnen in Uw tempel

Met Uw troost en onze vreugde.

Kom dan, kom dan, tochtgenoten,

Kom dan allemaal naar binnen

Om Maria te ontmoeten,

Onze veelaanbeden Moeder.

De tweede Intredehymne werd ingezet toen ze onder de boog doorgingen die toegang geeft tot het omsloten tempelplein, dat als een atrium voor de kerk ligt en als cultusruimte wordt gebruikt. Daar losten de beide "chinitas", ondanks hun vergevorderde staat, een bijzonder zware gelofte in: op hun knieÎn kropen ze het plein over, met van pijn vertrokken gezichten. Te zelfder tijd voerden de andere dansers de tweede Intredehymne uit, zingend, dansend, springend. Lucho en Hugo, de echtgenoten van de boetelingen, waren bijzonder geÎmotioneerd, want ze wisten dat die boetedoening de gezondheid van de baby's gold die ze nog moesten baren. Zo vorderde de processie langzaam, onder het uitvoeren van de hymne.

TWEEDE INTOCHTSHYMNE

Laten we nu verder gaan,

Broeders, met tedere gevoelens,

Want veel vreugde geeft ons

De aanblik van van Haar schoonheid.

(Refrein.) De stralende zon leidt onze passen verder;

Nu komen we spoedig bij de Tempel van Ayquina.
Schenk ons Uw vertroosting,
Geef ons Uw bescherming;
Want heel spoedig bereiken wij
Moe en uitgeput Uw troon.
Wij bewenen dit zondig leven
Langs deze moeizame wegen;
Wij zoeken verlichting
In dit droevig levenslot.
Laten wij dan allen hier gelijk,
Allemaal hier binnengaan,
Om de allerzuiverste Maagd
Onze groet te brengen.
Laat de wegen opengaan
Geef ons vrije doortocht,
Want nu naderen wij toch
Onze heilige bestemming.
Met tedere gevoelens, broeders,
Laten wij dan verder gaan.
Om Haar schoonheid te bewonderen,
Die wij allen zo beminnen.
Vanaf het ver en vreemd Guinea
Stap voor stap, en plaats voor plaats,
Hebben wij het land doorkruist
Zonder Haar te kunnen vinden.
Uitgeput bereiken wij de plaats
Waar Uw voeten staan, Maria;
In Uw Tempel van Ayquina

Gaan wij nu naar binnen, Moeder.

Ten slotte heeft het God behaagd

Met zijn onmetelijke macht,

Dat aan het einde van een vol jaar

Wij Haar weer zijn komen zien.

Hugo - uiterlijk een ruwe en steenharde mijnwerker, maar innerlijk een bonk gevoeligheid - gaf lucht aan zijn hevige emotie over de boetedoening van zijn vrouw, die hem zichbaar benauwde, in de enorme fysieke krachtuitbarstingen die hij ontwikkelde bij de acrobatische danssprongen en de ontladingen van zijn tot brekens toe gespannen chonta. Hij hijgde en zijn adem floot daarbij door zijn keel; de woeste uitdrukking op zijn gezicht was het gevolg van de inspanning om zijn gevoelens te beheersen. Lucho, meer introvert, sloeg, bescheiden en onopvallend naast de drie andere muzikanten, de trom, maar hij voelde een drukkend gewicht op zijn borst en hij smeekte met al wat in hem was de Maagd om kracht voor zijn vrouw, dat zij het zou volhouden. Zo bereikten zij de tempeldeuren, waar alle Chunchos neerknielden en zo, op de knieÎn, verder naar voren kropen, waarbij ze de hymne van de Ochtendgroet zongen. Don Abdon, als korporaal, gaf bij deze kruisweg, ondanks zijn leeftijd en zijn corpulentie, een heldhaftig voorbeeld aan zijn mensen. Die boetedoening voltrokken de Chunchos boven het verplichte ritueel uit, om aldus uitdrukking te geven aan hun verdriet over het feit dat dit de laatste keer zou zijn dat zij aan het feest van Ayquina zouden deelnemen - tenzij een bijzondere tussenkomst van de Maagd hun situatie aanzienlijk verbeterde:

HYMNE VAN DE OCHTENDGROET

Wij begroeten onze Moeder

Als de Moeder van de hemel;

Aan U, Maagd van de Rozenkrans,

Komen wij deze groet wijden.

(Refrein.) Goedemorgen, Lieve Moeder,

Zo vol majesteit en schoonheid,

Zo gekroond met alle sterren

Op Uw heilig hoogaltaar.

Hoe schoon staat Gij, Lieve Vrouw,

Tussen stralen van kristal,

Tot beschaming van de sterren,
en zonder onze erfzonde.
Spiegel voor de hele wereld,
Verrukkelijk aroma,
Uitverkoren boven de zon,
Allerschitterendste ster.
Wij loven onze moeder,
Boordevol van alle vreugde,
en wij brengen U de ochtendgroet
op deze glorievolle dag.
O, zoete, liefdevolle Moeder,
Allerkostbaarste prinses,
O, Moeder van alle deugden,
O, schoonste van alle schoonheden.
Lieve Moeder Guadalupe,
Schenk ons nu Uw milde zegen,
Opdat wij met Uw vergeving
ons groot verlangen zien vervuld.
O, zoete, liefdevolle Moeder,
Zuivere, toegewijde Maagd,
Barmhartigheid en medelijden
Voor Uw kinderen, lieve Moeder!
Uw schitterende sterrenkroon
straalt als de ochtendster,
Die de hele wereld licht geeft
als de ene ware zon.
O, een geurige, mystieke roos,
Nooit verwelkt en nooit verkommerd,

Planten wij voor de drie personen,

O, allerheiligste Maagd.(18)

(Zegen:) Hier heeft de zuivere Maagd haar woning,

Onze Moeder Guadalupe,

Die wij zijn komen aanbidden,

met de zegen van Gods Zoon.

Tijdens het zingen van deze hymne gleed de processie van boetelingen langzaam en moeizaam naar voren tot aan het altaar van het beeld van 'Guadalupe', dat hen gekleed als een prinses in het centrum van de eenvoudige lemen kerk wachtte, opgesteld te midden van een wolk van bloemen en fruit, op een eenvoudig paars tapijt van Indiaans weefwerk. De pelgrims kusten in tranen een voor een haar mantel en haar hand, en gingen daarna, nog steeds op de knieen, achterwaarts naar hun plaats in de processie. De leden van de vereniging en de muzikanten, ook al dansten ze niet en al stonden ze niet onder gelofte, namen allen deel aan deze begroetingsceremonie; ook Iris, de oudste dochter van Don Abdon, die helemaal uit Huachipato was gekomen, waar haar man werkte. Al zijn kinderen en kleinkinderen waren er, behalve Ricardo, wiens afwezigheid ze op dat moment allemaal sterk voelden.

Het ritueel werd voortgezet met een hymne, getiteld 'Begroeting van de Maagd':

Lieve Moeder Guadalupe,

Zo vol majesteit en schoonheid,

Hoogste keizerin des Hemels,

Tot U roepen alle engelen.

O, Moeder, wat een glorievolle dag,

Waarop wij allen samen hier

Uw lofzang mogen komen zingen,

Lieve Moeder van Ayquina.

Vorstin van de Rozenkrans,

Hier staan Uw 'Chunchitos' aan Uw voet,

om hun zonden te bewenen,

opdat Gij hun schuld vergeeft.

De faam van Uw wonderen zonder tal

Heeft ons hier gebracht, machtige Moeder;

Wij komen U alleen bezoeken

En Uw voet aanbiddend kussen.

(Zegen:) In overgave staan Uw kinderen

allemaal te goeder trouw,

Hef Uw goddelijke hand omhoog

en schenk Uw hemelse zegen.

Toen deze statige hymne geeindigd was, stonden allen op en men zette een sterk ritmisch lied in, bekend in het ritueel als “de Aanbidding”, maar dat onder hen altijd al “El Chuinchito” genoemd werd.

Die Allerheiligste Maagd,

Die geboren is uit de Allerhoogste,

Als Eerstgeborene en voor alles,

En die in de wereld is verschenen(19).

(Refrein.) Alle Chunchos willen dansen,

Want wij vieren dat Maria

Zuivere Maagd en Moeder is,

en geen erfzonde heeft gekend.

Hoe schoon staat Gij daar, Lieve Vrouw,

Tussen stralen van kristal.

Gij zijt de Koningin der bloemen

Van het heilig hemels hof.

Gij, Prinses vol majesteit,

Beschermend licht van alle dag,

Gij die alle sterren licht geeft,

Hoe schoon staat gij daar, Lieve Vrouw.

Sta niet toe dat ooit, Maria,

Een zondaar voor eeuwig wordt verdoemd

Als hij diepe droefheid voelend,

Aan Uw voet zijn schuld beweent.

Engelen en serafijnen

Verkondigen deze waarheid,

Dat Maria een Zuivere Maagd is,

Ontvangen zonder erfzonde.

Dans en spring nu, alle Chunchos,

Op deze glorievolle dag;

Laten wij Maria groeten,

Die de Moeder is van God.

Na deze hymne trokken de Chunchos zich terug uit de tempel, en eenmaal buiten veranderde het ritme van de muziek in een vrolijke huayno, waarop de dansers zich in processie en met een vederlicht drafpasje naar ee klein pleintje begaven, dat tegenover het huis van de muzikanten lag. Daar sprak Hernan zijn mensen toe, voordat hij de groep ontbond, om hen allen te bedanken voor hun medewerking en hun correcte Intocht, en tegelijk vroeg hij de grootst mogelijke zorgvuldigheid om van dit feest een waardig eerbetoon aan de Maagd te maken, vooral dat jaar, omdat het misschien voor het laatst was... Met een korte pauze liet Hernan merken dat de gedachte aan een mogelijk definitief afscheid van het heiligdom hem aangreep. "...Ga je nou maar verkleden," besloot hij op vertrouwelijke toon.

De kou liet zich nog goed voelen. Het was bewolkt en regenachtig. Bij tussenpozen viel er motregen, wat in deze tijd van het jaar uitzonderlijk was.

"De Maagd is droef gestemd; ze huilt," zei Julia tijdens het ontbijt, met iets als een gezagvolle toon in haar stem, om deze tekenen te interpreteren. Daarbij liet ze het aan ieder persoonlijk over de reden van die "droefheid" te gissen en zijn gedrag te onderzoeken.

Het kerkpleintje - beter gezegd de patio van de tempel - is zo klein, dat er nauwelijks drie dansgroepen gelijktijdig konden dansen van de 28 die naar het feest gekomen waren. De Associatie van de Loa had een lijst opgesteld, waarop elke groep zijn uren toegewezen kreeg om er bij toerbeurt te dansen. Toen Hernan er na zijn ontbijt ging kijken om de korporaals en de andere leiders te groeten en zijn lijstje in ontvangst te nemen, kreeg hij het verwijt te horen dat hij met zijn Chunchos die ochtend niet volgens het intochtritueel gehandeld had. Met een heel onschuldig gezicht vroeg hij:

"Waarom dan?"

"Omdat U heel goed weet, dat de Intocht bij het calvariekruis begint."

"Ah, juist. Maar ik heb een paar zieke dansers bij me die niet tot aan het kruis naar boven kunnen klimmen..."

"Als ze ziek zijn moeten ze thuisblijven."

"Neem me niet kwalijk; ik hoop dat ze gauw wat beter zijn," zei hij, en hij ging maar weer. Voor Hernan was het belangrijker dat iedereen, en vooral zijn 'zieke' dansers, deel kon nemen, dan dat de ceremonie volmaakt werd uitgevoerd. Een zeker ritualisme viel niet te ontkennen bij het bestuur van de Associatie.

Volgens het beurtenlijstje moesten de Chunchos die middag tussen een uur en half twee een wisseldans uitvoeren in de patio van de kerk. Dat deden ze bij een sombere motregen, die de fluwelen danskleren loodzwaar en zo stijf als hout maakte. Na de dans werd aan alle leden van de vereniging (eigenlijk kon men wel zeggen: aan de familie Rosales met nog vier of vijf anderen) het ontbijt geserveerd uit een reusachtige gemeenschappelijke pan. Lucho kwam later, want van jongs af aan had hij elk jaar nog gedanst in de Moreno-groep, en ook dat jaar was hij die verplichting trouw. Behalve muzikant bij de Chunchos was hij danser bij de Morenos. De Morenos hadden hun beurt om te dansen direct na de Chunchos. Onder het eten van haar maissoep zei Julia met het realisme van de handelsvrouw tegen Don Abdon:

"Ik wil een schaap kopen om mee naar huis te nemen."

De schaarste aan vlees in het mijncentrum bracht haar ertoe. Onofre, Pedro, Iris, Lucho, Hugo: allen vonden ze het een goed idee, en ieder van hen vroeg haar er ook een voor zijn gezin te kopen. Zo stapten Julia en Norma met een vrouw uit Ayquina en een paar van de kleine kinderen in een van de bussen van de familie, die Hugo bestuurde, en ze vertrokken in de richting van het dorp Turi, over een weg vol kuilen, die niet meer dan een spoor was van auto's die er eerder hadden gereden. De vrouw die in het huis naast dat van Rosales woonde, had haar familie in Turi wonen die ze wilde bezoeken, en zo kon ze Hugo ook de weg wijzen. Op vijf kilometer van het dorp gekomen, liet de vrouw Hugo stoppen.

Ze stapte uit de bus, zette haar handen aan haar mond en schreeuwde met een schrille stem over de steenvlakte:

"Aaaai..; aaaaai...; aaaai...."

Na enkele minuten verschenen vanachter een nauwelijks te bespeuren glooiing in het landschap een paar herderinnen met hun kudde. Toen ze de

bus hadden bereikt, begroette Julia hen alsof zij heel goede vriendinnen van haar waren met een omhelzing, en ze sprak hen aan in het Aymara: “Wat een prachtige schapen hebt U...”

Op de wijze van de Indiaanse herders onderhandelde zij over de koop en de prijs van de schapen. Ze kozen zes dieren uit de kudde en ze kwamen de prijs overeen. Julia betaalde en ten teken van akkoord en tevredenheid sloot ze de koop af met weer een omhelzing. Daarna merkten de vrouwen ter plaatse de schapen met een snee in het oor en kwamen ze overeen de dieren na het feest op te gaan halen.

Op die plaats groeide in overvloed een schraal maar geurig kruidje dat ‘rica-rica’ heet en dat Julia kende als een nuttig geneesmiddel.

“Dat is erg goed voor de maag; pluk er wat van,” zei ze tegen Norma. Ze namen afscheid van de herderinnen, weer met een omhelzing, nu minder formeel, en vertrokken weer naar Ayquina.

Om negen uur die avond moesten de Chunchos weer een wisseldans uitvoeren in de patio van de tempel, die niet langer dan een half uur mocht duren volgens het programma van de Associatie, en om half een die nacht moesten ze de “Dageraadshymne” in de tempel zingen, die de eigenlijke feestdag van de Maagd inluidt, 8 september. Maar er deed zich een probleem voor, omdat de muzikanten van de Gauchos niet kwamen opdagen. Hernan die zich toch al had moeten verzoenen met het geringe aantal dansers dat hij dit jaar naar Ayquina voerde, was door die ongehoorde nalatigheid bijna bitter gestemd. Maar hij liet er niets van merken. De Dageraadshymne moest hoe dan ook uitgevoerd worden, al was het ook met niet meer begeleiding dan van een grote en een kleine trom. De dansers, ondersteund door de overige leden van de vereniging, trachtten de ontbrekende muzikanten aan te vullen door alle kracht te mobiliseren die ze met hun stem konden zetten:

DAGERAADSHYMNE (20)

Verschijn, o stralende Morgenster (21)

Die onze ogen verblindt;

Alleen het Kruis dat ik te dragen heb,

Daartegen is geen enkele zonde bestand.

(Refrein.) Laat de glimlachende dageraad

Verschijnen met zijn stralend licht,

Want het is de dag van Maria

En de troost van haar Kind Jezus.

Alle sterren komen schijnen

Om helder licht te geven aan deze dag,

Die in eeuwigheid Haar kinderen

Niet ongemerkt mogen laten paseren.

Spiegel voor de hele wereld,

Verrukkelijk aroma,

Uitverkoren boven de zon,

Allerschitterendste ster.

Uw schitterende sterrenkroon

straalt als de ochtendster,

Die de hele wereld licht geeft

als de ene ware zon.

Die Allerheiligste Maagd

Die geboren is uit de Allerhoogste,

Als Eerstgeborene en voor alles,

En die in de wereld is verschenen.(19)

O, een geurige, mystieke roos,

Nooit verwelkt en nooit verkommerd,

Planten wij voor de drie personen,

O, allerheiligste Maagd.(18)

Een gezegende Vrouw zijt Gij,

Om die eeuwige gloriekroon,

Waardoor gij gesteld zijt

Als de gezegende onder alle vrouwen.

De Dageraadshymne was wel een povere vertoning, maar het was toch een troost dat men ondanks alle tegenslag aan de verplichting voldaan had. Nadat Hernan zijn dansers naar bed had gestuurd, zei hij met iets van galgenhumor tegen zijn zwager Hugo :

"De Chuncho verliest zijn veren; we zijn zeker in de rui-tijd." "Het was me een armoedig hoopje," antwoordde Hugo teleurgesteld. Om vijf uur 's morgens klopten plotseling twee bestuursleden van de Morenos, die ook aangesloten waren bij de Onderafdeling van de Associatie van Tocopilla. Ze wilden Hernan consulteren, en het was dringend, zeiden ze. Hernan stond op, na drie uurtjes slaap, en zonder zich te beklagen of te mopperen stond hij hen te woord, want dat was zijn plicht als vertegenwoordiger van de Associatie.

"Wat is er aan de hand?"

"De zaak is dat onze korporaal niet wil opstaan om de Dageraadshymne te zingen. Hij zegt dat hij ziek is, maar ze zeggen dat hij gisterenavond tot laat heeft zitten drinken. Het is nu onze tijd om te gaan zingen. Wat moeten we doen?!"

De keten van lofzangen in de tempel mag in de vespernacht onder geen voorwaarde worden onderbroken. Vandaar hun bezorgdheid.

"Kan de Eerste Gids het dan niet van hem overnemen?" vroeg Hernan.

"Dat is nog maar een jongen, die is er niet toe in staat."

"Dan moet je het nu meteen tegen de Cacique(22) zeggen, want anders gaat je vereniging in de fout."

"Bedankt voor de moeite."

"In orde; chao."

Ze gingen bezorgd weg. Om de vereniging buiten de straffen te houden moesten ze hun korporaal gaan beschuldigen van een ernstig delict. Waarschijnlijk zou de Associatie hem suspenderen voor de rest van het feest en van het hele jaar. Hernan ging nog een uur naar bed. Maar de volgende morgen om zeven uur precies ging hij met zijn dansers onder de boog door die toegang gaf tot de patio van de tempel. Het weer was veranderd, maar niet verbeterd. In plaats van regen, waaide er nu een harde en ijskoude oostenwind uit de bergen, die veel zand en stof meevoerde. Het dorp lag gehuld in een stofnevel, die op sommige momenten zo dicht was, dat de dichtstbij liggende huizen nauwelijks te zien waren. Onder die gesel moesten ze hun wisseldans uitvoeren. Na het ontbijt dat volgde, gingen de meeste dansers maar weer naar bed om zich tegen de koude wind met de zandstorm te beschermen, totdat men zich, om half elf, voor de hoogmis gereed moest maken.

Het dorp Ayquina ligt verscholen in een kleine zijkloof van de Rio Salado. De huizen staan aan weerszijde van het kerkje met zijn patio, dicht opeen in vier of vijf rijen; de straatjes zijn smalle voetpaden vol stenen die aan

de hoge kant langs de voorgevels van de huizen lopen en zich op het niveau van de daken van de lager liggende huizenrij bevinden. Helemaal beneden liggen de kerk en de patio met daarin de drie eeuwenoude peperbomen. In dit amfitheater van autochtone architectuur speelt zich het schouwspel van de hoogmis af op de kerkelijke feestdag van Maria-Geboorte, in de volksmond 'de Maagd Natividad' genaamd. De bisschop, die diezelfde ochtend was gekomen, celebreerde de mis, geassisteerd door een tweede priester. Zich met moeite beschermend tegen de zandstorm, liet hij zijn preek, versterkt door krachtige luidsprekers en gericht tot de 28 opeengepakte pelgrimsverenigingen, door de kloof schallen. De alferecen hadden het beeld van de Maagd uit de kerk gehaald en het geplaatst op een tafel naast het altaar waar de hoogmis werd opgedragen. Door de weersomstandigheden kreeg de ceremonie niet de luister van andere jaren en na de mis moest de cacique namens de bisschop door de microfoon meedelen dat de processie wegens de zandstorm niet kon doorgaan, omdat voor ongelukken met het wonderbare beeld gevreesd moest worden.

De vaste route van de processie leidt noodzakelijkerwijs oostwaarts, uit de kloof naar boven, over de hoge steenvlakte, waar die dag de zandstorm in alle hevigheid woedde, om vandaar met een halve cirkel terug te keren naar de tweede toegang tot het dorp, ten westen ervan gelegen. Een andere route is niet mogelijk.

Na de mis werd traditiegetrouw een statievergadering gehouden van de korporaals en de cacique samen met de bisschop. Daarbij drongen de eersten aan om te wachten tot half drie die middag, in de hoop dat de wind zou gaan liggen, en dan te besluiten of de processie kon doorgaan of niet. In het dorp werd door de pelgrims al gezegd: 'De Maagd is boos,' en dat was het algemene gevoelen van de mensen: een metereologische anomalie, juist op deze dag, kon geen andere verklaring hebben.

Tenslotte, veel meer vanwege de druk van de pelgrims dan vanwege het afnemen van de storm, ging de processie toch door. De draagbaar van de Maagd, waarop het beeld stevig vastgebonden en helemaal in tule gehuld was uit voorzorg tegen ongelukken of schade door de zandstorm, werd voorafgegaan door haar hemelse hof: Sint Rochus en Sint Jozef, de andere patroonheiligen van Ayquina, en Sint Jacob, de patroon van het naburige dorp Toconce, die zijn parochianen elk jaar op hun pelgrimstocht vergezelde. Elk van deze heiligen, maar vooral de Maagd, werd omgeven door een dicht opeengeklitte mensenmassa, terwijl de dansgroepen in de hun toegewezen volgorde voorafgingen.

Hernan had zijn zieken thuisgelaten, want ze zouden de klim uit de kloof naar boven niet hebben kunnen volbrengen en dan nog zou het een

misdaad geweest zijn hen bloot te stellen aan de storm die over de ‘pampa’ woedde en die de dansers bijna omverduwde.

Halverwege de route, ergens verloren in die dodelijk steenvlakte, hield de processie stil om de Maagd enkele minuten te laten rusten (en de dragers met haar) in een ‘processiekapel’, die bestond uit drie kale stenen muurtjes. Vanaf die rustplaats moest de ‘Maagd van de Kloof’ haar blik naar het oosten richten over de uitgestrekte, troosteloze pampa waarop een vloek leek te rusten, naar de besneeuwde bergen van de Andes. Een uiterst schrale, bladloze en grauwe vegetatie, op het eerste gezicht niet of nauwelijks zichtbaar, vormde de ‘weidevelden’ van de dorpelingen van Ayquina. Velen van de aanwezige dorpelingen en pelgrims verspreidden zich over de steenvlakte voor de kapel, en ondanks de gesel van de zandstorm de hen half verblindde, hielden ze zich tijdens de rustpauze bezig met het bouwen van miniatuurhuisjes van de overvloedig aanwezige stenen. Sommigen bouwden er een tuintje aan vast en plantten er miniatuur-bomen in. Anderen bouwden ook een veestallen weer anderen legden zo de ‘geestelijke fundamenten’ voor een stads-huis met vijf of zes kamers, een gang, een keuken en een patio, precies zo als ze er ooit eens een wilden bouwen ‘met de hulp van de Maagd’. Sommigen van hen hadden trouwplannen en legden hun nood op deze wijze aan de Maagd voor; anderen, al met grijzend haar en geholpen door hun kinderen, vroegen zo de zegen van de Maagd voor het huis dat ze - wie weet hoe lang al - ergens in Calama of Antofagasta stukje bij beetje bouwden van hun spaarcenten. Weer anderen, tenslotte, bouwden zo een symbolische kopie van het huis waar ze woonden om de Maagd een speciale gunst of zegen te vragen voor dat huis, voor hun zieke moeder, hun onverdraaglijke echtgenoot, hun opstandige kinderen... Zo verrezen, onder de zweepslag van de zandstorm en in minder dan een half uur tijd, honderden miniatuurhuisjes door die rituele bouwactiviteiten, alle ondernomen in intiem familieverband en als uitdrukking van de heiligste verlangens die daarbinnen leefden.

Toen de plechtige stoet zich weer in beweging zette voor zijn tweede etappe, was het de beurt van de Chunchos om hun processiehymne te zingen.

Onze Moeder is uitgetrokken

Uit haar plechtig tribunaal,

Om de wereld te verlichten

Met haar heldere stralenpracht.

(Refrein:) Allen zullen we U begeleiden

Op Uw prachtige processie.

Op een draagbaar zullen we U dragen
Langs alle wegen van het dorp.
Allen zullen we haar begeleiden
Om haar lof te zingen,
Langs alle straten en wegen
Vreugdevolle klanken strooiend.
Hoe schoon trekt Gij uit
In Uw plechtige processie,
Goede Moeder Guadalupe,
Almachtige Moeder van de hemel.
Ween dan, ogen, ween dan tranen,
Hete tranen zonder einde,
En benut de lange tijd
Die gij nutteloos verloren zijt.
Zij die U vandaag aanbidden
O, schone witte lelie,
Zijn Uw kinderen, Moeder,
Gekomen uit Chuquicamata.
Hoe schoon is deze avondstonde
Van Uw plechtige processie,
Waarbij Gij gevoerd wordt
Langs de straten van Uw dorp.
Rechtvaardig zijt Gij, Moeder,
Om de zondaars te bestraffen,
Maar Gij zijt ook machtig,
Om de zondaars te vergeven.
Voor Uw Chunchito-kinderen
Zijt gij altijd wonderdadig,

Lieve Moeder Guadalupe,

Machtige Hemelkoningin.

Tenslotte hebben we haar aanschouwd,

Onze Beschermvrouwe,

Met haar stralende schoonheid.

Zij is onze Lieve Vrouw.

Denk toch altijd, mijn ziel,

Aan het allerlaatste oordeel,

Waarbij de kinderen van Adam

Rekenschap te geven hebben.

Vertel mij eens, mijn ziel,

Wie zal dat kunnen bestaan,

Wanneer de meest rechtvaardige

Zal staan te trillen en te beven?

Elk van de aanwezige dansverenigingen moest zo zijn eigen processiehymne zingen voor de Maagd, die vol majesteit scheen voort te schrijden over de hoofden heen van de pelgrims. Toen de Chunchos hun lied gezongen hadden, weken de beide rijen dansers uiteen om de dragers van de processie-baar te laten passeren en de plaats vlak voor de Maagd vrij te maken voor de volgende dansgroep, die ook zijn hymne moest zingen. Toen de beelden, gevolgd door de dansgroepen die hun beurt al eerder hadden gehad, voorbij waren, sloten de Chunchos zich achter bij de stoet aan, om haar te volgen over de 'pampa' en de kloof weer in, totdat ze bij zonsondergang opnieuw bij de tempel aankwamen.

In de poorten van de kerk keerden de dragers om en lieten de Maagd en de andere heiligen over de patio vol pelgrims en, daarachter, de kloof met de landbouwterrassen uitkijken. De afscheidsceremonie ging zich met uitbundige geestdrift voltrekken. De vijftien leden tellende fanfare van de "Grote Duivelsdans" uit Chuquicamata speelde het Chileense volkslied, dat enthousiast werd meegezongen door de massa pelgrims. Daarbij daalde de nationale vlag langzaam uit de mast op de kerk. Aan het einde van deze 'nationale hulde' aan de Maagd werd zij achterwaarts de tempel binnengedragen. Onder luid 'hoera'-geroep wuifden de pelgrims haar ten afscheid met een werveling van witte doeken, en er klonk een langzaam opkomend maar erg indrukwekkend

geroffel van alle aanwezige trommen en het gekletter van de ratels en de cimbalen in de handen van de honderden Moreno- en Gitano-dansers. Na afloop van de processie leidde Hernan zijn dansers naar het huis van de muzikanten en daar ontbond hij de groep tot de volgende morgen vroeg zeven uur, op welk tijdstip de laatste ceremonie, het Afscheid van de Maagd, moest plaatsvinden. Die avond hield de sfeer onder de Rosales het midden tussen opluchting of tevredenheid over de religieuze verplichtingen die correct vervuld waren, en een gedrukte stemming vanwege de moeilijke en onzekere afscheidsceremonie die hen de volgdende morgen wachtte.

Die ochtend was stralend. Het ijs dat zich ‘s nachts had gevormd, verdween snel onder de warme zonnestralen.

“De boze bui is over,” zo interpreteerde Julia dit nieuwe teken van de hemel. Al het opmerkelijke dat er voorviel in het heiligdom, gold voor haar en haar familie als een feit dat mogelijk geladen was met een bovennatuurlijke betekenis of als een boodschap, zo veel als een teken of een symbool dat men moest weten te verstaan en waarnaar men zijn gedrag diende te richten, omdat het de wil van God en van de Maagd vertolkte, juist daar in het heiligdom.

Het afscheid wordt door elke pelgrimsvereniging afzonderlijk in de tempel gezongen, in de volgorde die de Associatie ervoor vaststelt. De plechtigheden moesten om zeven uur beginnen. De Chunchos hadden de tweede plaats geloot en kregen de tijd van half acht tot acht uur toegewezen. Hernan, als eerste gids en plaatsvervanger van de korporaal, had zijn dansers echter gesommeerd een half uur eerder te komen, om er zeker van te zijn dat niemand te laat zou verschijnen. Maar deze keer verscheen de ‘fabriquero’(23) van het dorp, die onder andere taken ook de sleutel van de tempel bewaart, een half uur te laat, zodat er twee groepen dansers voor de kerkdeuren stonden te kleumen van de kou. Toen de ‘fabriquero’ tenslotte verscheen, leken de kerk en de Maagd zelf hen met een aangename temperatuur te verwelkomen. Alle tijden moesten precies een half uur opschuiven. Nadat de Chunchos hun beurt hadden afgewacht, zette Hernan de eerste hymne, de ‘Ochtendgroet’, in:

Wij begroeten onze Moeder

Als de Moeder van de hemel;

Aan U, Maagd van de Rozenkrans,

Komen wij deze groet wijden.

(Refrein:) Goedemorgen, Lieve Moeder,

Zo vol majesteit en schoonheid,

Zo gekroond met alle sterren

Op Uw heilig hoogaltaar.
Hoe schoon staat Gij, Lieve Vrouw,
Tussen stralen van kristal,
Tot beschaming van de sterren,
en zonder onze erfzonde.
Spiegel voor de hele wereld,
Verrukkelijk aroma,
Uitverkoren boven de zon,
Allerschitterendste ster.
Wij loven onze moeder,
Boordevol van alle vreugde,
en wij brengen U de ochtendgroet
op deze glorievolle dag.
O, zoete, liefdevolle Moeder,
Allerkostbaarste prinses,
O, Moeder van alle deugden,
O, schoonste van alle schoonheden.
Lieve Moeder Guadalupe,
Schenk ons nu Uw milde zegen,
Opdat wij met Uw vergeving
ons groot verlangen zien vervuld.
O, zoete, liefdevolle Moeder,
Zuivere, toegewijde Maagd,
Barmhartigheid en medelijden
Voor Uw kinderen, lieve Moeder!
Uw schitterende sterrenkroon
straalt als de ochtendster,
Die de hele wereld licht geeft

als de ene ware zon.

O, een geurige, mystieke roos,

Nooit verwelkt en nooit verkommerd,

Planten wij voor de drie personen,

O, allerheiligste Maagd.(18)

(Zegen:) Hier heeft de zuivere Maagd haar woning,

Onze Moeder Guadalupe,

Die wij zijn komen aanbidden,

met de zegen van Gods Zoon.

De melodie van de hymne was opgewekt, bijna vrolijk. Veel plechtiger en zelfs zwaarmoedig klonk het volgende lied, het 'Afscheid van de Maagd Guadalupe van Ayquine':

Nu gaan wij heen, lieve Moeder;

We hebben onze gelofte vervuld.

Daarom trekken Uw Chunchos zich terug,

Moeder, met Uw hemelse zegen.

Is het mogelijk, Moeder Guadalupe,

Dat wij ons zo smartelijk terugtrekken?

Is het mogelijk, Moeder Guadalupe,

Dat Uw Chunchos voor altijd heengaan?

Daarom nemen Uw Chunchos afscheid

met hun hart zo vol verdriet.

Met welk een ontroostbaar verdriet

Gaan wij heen, Zuivere Maagd, Moeder Gods.

Vaarwel, dorp van Ayquina,

Wat een droevig uur is dit afscheid.

Maar het volgend jaar keren wij terug

Als pelgrim en met meer devotie.

(Zegen:) Wat een droevig uur, Moeder,

waarop wij heengaan met Uw zegen.

Een voor een naderden de pelgrims de Maagd, voortschuifelend op hun knieÎn, om haar een afscheidskus te geven. De beklemming en het verdriet waren van de betraande gezichten te lezen. Terug op hun plaatsen moesten ze toch de intens droevige hymne van het 'Laatste Afscheid' zingen, daarbij op de knieÎn achterwaarts schuivend, naar de kerkdeuren. Een onweerstaanbare collectieve emotie maakte zich van hen meester toen ze zich door de overmacht van het ijzeren, bijna gewelddadige ritueel voelden 'losgescheurd' van de hemelse Maagd en teruggeworpen op hun profane bestaan.

Vaarwel, Moeder Guadalupe;

Vaarwel, Koningin des Hemels.

Wenend gaan wij heen, o Moeder,

Van Uw allerheiligste tempel

(Refrein:) O Maria, o mijn Moeder,

Vaarwel Maagd van Guadalupe;

Met veel tranen gaan wij, Moeder,

ongetroost een jaar lang heen.

Als God ons het leven geeft,

Zullen wij volgend jaar terugkeren;

Maar als wij dan begraven zijn,

En in vrede zullen rusten...?

Deze lippen kunnen niet

De woorden voor dit afscheid vinden.

Deze ogen vinden niet

De tranen voor dit triest vertrek.

Zuivere, wonderbare Moeder,

Hier liggen wij, Uw creaturen,

Op onze knieen uitgestrekt

Aan Uw voeten, lieve Vrouw.

Wat een droevig uur, o Moeder,

Is het uur van ons vertrek;
Houd ons dit jaar in leven,
Om U een keer terug te zien.
De grootste smart in mijn devotie
is dat ik mijn God verlaat;
Vaarwel, machtige, souvereine Maagd;
Met welk een pijn in het hart vertrek ik.
Met een gebroken hart vertrek ik
uit Uw tempel, Guadalupe,
En ik smeek U, lieve Moeder,
Dat Gij ons op Uw weg bewaart.
Gij, mijn liefdevolle moeder,
Zijt medicijn voor ons verdriet.
Om Uw heilig scapulier
Geeft Gij ons Uw mededogen.
Vaarwel, machtige Maagd en Moeder,
Vaarwel, goddelijke Gelofte;
Na zo'n grote vreugde moet ik
Zonder troost te vinden gaan.
Hoe kan ik, goddelijke Moeder,
Hoe kan ik uit Uw tempel gaan?
Hoe kan ik vertrekken, Moeder,
En een jaar afwezig zijn?
Sta niet toe, machtige Moeder,
Dat deze zondaar zich verliest.
Het is onmogelijk, lieve Vrouw,
Dat ik met zoveel smart vertrek.
Wij moeten wel vertrekken, Moeder,

Wij vertrekken met Uw zegen.

En U draag ik als mijn gids

afgedrukt mee in mijn hart.

Wij verlaten U, mijn Moeder,

In ons hart voelen wij de pijn.

Wij smeken U met tranen, Moeder,

Schenk ons allen nu Uw zegen.

(Zegen:) Lieve Moeder Guadalupe

Schenk ons allen nu Uw zegen,

Die wij, bitter wenend, vragen

Op deze allerlaatste dag.

De enige die niet daadwerkelijk in tranen was, was Diego, een jongen van veertien jaar, de oudste zoon van Onofre, maar hij bezweek aan de emotie en verloor het bewustzijn voor het einde van de hymne. Onofre, een grote en sterke man, droeg hem in zijn armen naar buiten, waar hij door de ochtendkou weer gauw tot bewustzijn kwam. De andere dansers voltrokken de droevige ceremonie tot het einde toe, zingend en snikkend. Zelf zouden ze niet onder woorden kunnen brengen wat ze dan wel op die momenten voelden, maar hun emoties zijn ongetwijfeld sterk, onweerstaanbaar en oprecht. De ervaring van dit afscheid is diepgrijpend, extatisch en mateloos droevig. Desgevraagd, trachtte later een van de dansers zijn gevoelens onder woorden te brengen, overigens in een voor hem zinloze poging: “Het is alsof mijn hart uit mijn borst wordt gescheurd;” en een andere: “Het is alsof ik verdrink;” maar de meesten zwijgen erover, omdat ze hun gevoelens niet in woorden weten uit te drukken. Hugo zei: “Het is zo iets geweldigs, dat je wel moet terugkeren; je kunt niet anders.”

Toen de dansers zich allen weer buiten de tempel bevonden, in de patio, overschouwde Hernan zijn groep en vroeg aan zijn zusters Maggy en Norma, of ze op dat moment niet liever naar huis wilden gaan om te rusten; maar nee, ze wilden tot het einde toe, bij het calvariekruis, de ceremonie volbrengen. Met een grapje zei Hernan tot Diego, die zich een beetje beschaamd en verward weer tussen de dansers voegde:

“Daar is de delicate jongen al weer; hoe voel je je nou?”

“Goed,” antwoordde Diego zwakjes.

Op het teken van de gids speelden de muzikanten een huainito en op de maat ervan maakte de processie in een vrolijk drafje de ronde langs de "vier hoeken" van de patio, eigenlijk vier altaren, voor elk altaar halt houdend om er een van de strofen van het "Onze Vader" te zingen:

Onze Vader in de hoge hemel,

Vandaag bezingen wij Uw naam.

(Refrein:) Onze Vader, Heilige Vader,

Wij aanbidden U met eerbied.

Geef ons toegang tot Uw heilig Rijk

En doe met ons Uw heilige wil.

Geef ons, Heer, ons brood van alle dagen

en vergeef ons onze schuld.

Wij vergeven allen die ons kwaad doen

Zoals Gij ons onderwijst.

Tussen twee strofen in ging de processie telkens in een licht drafje naar de volgende statie. Toen ze weer bij de kerkdeuren terug waren, brachten de vaandrig en de vlaggedragers staande in de deuropening een laatste hulde aan de Maagd door het vaandel en de vlaggen drie maal langzaam en plechtig te laten zakken. Vervolgens ging het nog steeds in drafpas westwaarts in de richting van het calvariekruis. Don Abdon, die de klim niet aankon, bleef achter en ging, begeleid door zijn vrouw Julia, naar het huis. Boven, bij het kruis, voltrok zich het laatste deel van de afscheidsceremonie, met als achtergrond het indrukwekkende panorama van de kloof met zijn zorgvuldig aangelegde terassen en zijn weelderige begroeiing, met zijn slingerende en bruisende rivier, die naar het oosten toe schitterde in de zon.

Hernan sloeg een kruis en zijn dansers deden het hem na. Samen badden ze een "Onze Vader..." en een "Confiteor..."(24).

Daarna moest Hernan het woord nemen. Hij bedankte naar gewoonte zijn broers, zusters en alle andere familieleden en pelgrims die aanwezig waren. Het was voor het eerst dat hij bij deze plechtigheid zijn vader moest vervangen. Maar hij vond geen woorden. De zenuwen en de emotie beletten het hem. Daarom zei hij, na een stilte, alleen maar:

"Ik wil U een voor een vragen, of U het volgende jaar hier terug wilt komen om..."

Hij kon zijn zin niet afmaken vanwege de ontroering die de gedachte aan een mogelijk definitief afscheid bij hem opriep. Na een korte stilte dankte hij de aanwezigen weer en eindigde.

Onofre, als voorzitter van de Vereniging, nam het woord en herinnerde onder tranen aan de familietraditie jaarlijks naar het heiligdom terug te keren. Hij wilde zijn teleurstelling uitdrukken over dit afscheid dat definitief leek. Maar hij stond daar als een onbeholpen reus te stamelen en hij kon zijn woorden ook niet tot een goed einde brengen door de opgeroepen emotie. Pedro kwam hem te hulp in de impasse en begon met vaste stem:

"TweeÎndertig jaar geleden bracht mijn vader de eerste Chuncho hier (een zinspeling op hemzelf, toen Don Abdon hem als baby, maar gekleed in Chuncho-dracht, in zijn armen naar de tempel had gebracht om voor zijn gezondheid te bidden). Ik had een ziekte,... die ik nooit meer terug heb gekregen. Het was de Maagd die me heeft genezen... Daarom heeft mijn vader gezworen... Hij heeft gezworen dat de Chuncho hier altijd terug zou komen... altijd... zolang er een Rosales in leven was...zouden wij... zouden wij hier terugkomen...." Hij ging stil huilend terug en er volgde een lange stilte. Het getuigenis kwam, hijgend en zuchtend, met horten en stoten uit zijn mond.

Hernan richtte zich tot zijn oom Romualdo en keek hem vragend aan. Kort en beslist was zijn antwoord:

"Ja, ik kom terug."

Hij ging langs Freddy en de kinderen van Onofre:

"Ja..."

"Ja..."

"Ja..."

Stil en weloverwogen klonken de antwoorden, en ernstig als een eed. Norma, Iris, Maggy, Leonidas...?

"Ja...;" "Ja...;" "Ja...;" "Ja..."

Hugo antwoordde:

"Op mij kun je rekenen."

Hernan keek Isabel aan, de enige die wijfelend antwoordde.

"Als ik kan, kom ik..."

Alle anderen "zwoeren" het volgende jaar terug te keren als Chunchos.

Vervolgens nam Hernan Fabiana, de dochter van Onofre en Leonidas die voor het eerst wilde gaan dansen, de gelofte af, waarbij hij haar zijn eigen schouderkap omhing, de vedertooi van haar moeder opzette en de chonta van Freddy overreikte. De plechtigheid eindigde met een omhelzing ten afscheid van Hernan, de eerste gids, die in alles zijn vader moest vervangen: eerst Fabiana, daarna alle dansers in hierarchische volgorde, de muzikanten en alle overige pelgrims. Vervolgens liet hij het afscheidslied voor het dorp aanheffen.

Op de maat van de vrolijke muziek begaven de Chunchos zich weer in het bekende processiedrafje - symbolisch - op de thuisweg.

We hebben onze belofte ingelost (25);

Daarom gaan we zo snel mogelijk terug.

(Refrein:) Vaarwel, lief dorpje Ayquina,

We gaan naar huis met veel verdriet.

Vaarwel, vaarwel, we gaan gezwind

de terugweg op, weg van dit dorp.

We vertrekken uit dit schone dorp

met zijn malse mais en gierige boeren.

We hebben gedanst, we hebben gezongen,

tot we mager en verhongerd neervielen.

Onmiddellijk daarna zetten de muzikanten een mars in en de processie daalde af in de richting van het dorp dat intussen was ontwaakt. Ondanks de vrolijke tint die het laatste lied aan dit moment moest verlenen, liep elke danser in gedachten verzonken, nog steeds onder de indruk en maar langzaam bekomend van de emoties. Plotseling een algemene schrikbeweging: Isabel struikelde over een steen en smakte, zwaar en ongelukkig, met haar prachtige danskleren tegen de grond. De val was pijnlijk, maar ze stond onmiddellijk op en vervolgde haar weg in de processie, hinkend naar beneden: Isabel, de meest wijfelende bij haar belofte, want zo had iedereen haar woorden wel begrepen. Allen dachten ze hetzelfde: “De Maagd roept haar tot de orde.” Hernan ging naar haar toe en vroeg of ze zich bezeerd had.

“Nee, het is niets, hoor,” zei ze, zijn blik ontwijkend.

Thuisgekomen had Julia de thee voor het ontbijt klaar. Terwijl allen staande, of ergens in een hoek gehurkt, hun eenvoudige ontbijt aten, besprak Hernan met zijn vader het verloop van de ceremonie en de flauwte die Diego had gehad. De oude korporaal zei:

"Degenen die het sterkst lijken en hun tranen willen bedwingen, lijden het meest bij het afscheid. Die vallen het eerst af. Ze kunnen maar beter huilen en hun gevoelens uiten."

Na het ontbijt werd de bagage ingepakt en in de bussen geladen. En tegen de middag vertrokken de Chunchos uit het dorp. Eerst werden de schapen in de velden van Turi opgehaald en aan boord gebracht, drie in elke bus, tot groot plezier van de jeugd. Daarna ging de reis verder naar Calama.

Onderweg werd het plan gemaakt de volgende zondag allen samen te komen in het huis van Don Abdon om het verenigingsjaar af te sluiten met een feest, met schapebout en met kikker-mikken.

III. DE PANFLUITERS VAN DON HILARIO

Inleiding: twee legenden.

1. De panfluiters.

2. Feesten en geloof.

3. De geschiedenis van Ayca: 1900 - 1973.

4. De dansvereniging (1924 - 1962)

5. Portretten.

6. De kroniek van de vereniging (1966 - 1972).

7. Een dag bij Ayca thuis.

8. De bedevaart naar Las PeÒas.

9. Het pelgrimsfeest.

10. Het octaaf en het meikruisen-feest.

11. Het rampjaar 1973.

12. Kroniek: 1974 - 1985.

13. Het feest van 1985.

INLEIDING: TWEE LEGENDEN.

1. HILARIO.

"Langzaam, ronkend vordert het vrachtwagentje, in die tijd al getekend door de jaren, over de stoffige straat: Avenida La Paz. De kalender wijst 1936 en het rustige Arica is nog een verloren en vergeten hoek van Chili. De Avenda heet intussen Juan Noe, maar het oude vrachtwagentje hobbelt nog steeds, geplaagd door de vele jaren en de talloze stoffige tochten tussen

Chacalluta en het nu bruisende Arica. Zijn bestuurder is nog dezelfde, met dezelfde rimpels en met die levendige spleetoogjes die op twee onbepaalde lijnen in het bergland, vol kloven en voetpaden, lijken. Hilario Ayca, nog altijd aan het stuur van zijn oude relikwie, bezit het magisch vermogen om de geurige jaren van olim weer op te roepen. In de oneidige pampa, gelegen tussen het havenstadje en Chacalluta,waar wij ons alleen maar aan de rand van die eindeloze en gevaarlijke wereld durfden wagen, werden de eeuwenoude paden alleen ingeslagen door de meest vermetele chauffeurs van die tijd. Pinto, Alvarado, Perez en deze oude rot leken ons titanen, die zonder ook maar met de ogen te knipperen, zich in de waanzinnige en duizelende avonturen van de woestijnpaden van die tijd storten. Hoeveel dromen heeft Hilario Ayca langs die wegen gesponnen. Hoeveel dwaalwegen in de duizend dalen van zijn avontuurlijke jeugd zijn voorbijgetrokken aan zijn fantasie, vol oregano, vicunas gletschers, weefgetouwen en panfluiten...! Zijn getaande handen, dezelfde die aan de wind de lieflijke melodieÎn van zijn ritmische liederen ontlokten...! Hoe vaak heeft de mysterieuze roepstem van zijn legendarische voorouders, verstrooid door de Eeuwigheid, in zijn oren geklonken, rustig, verwonderd, samenvloeiend met het geknor van zijn oude brik.

De jaren verliepen langzaam. Ongemerkt verschenen de grijze haren aan zijn slapen; werden de straten van het oude Arica verleid door het zoet gerinkel van geld; vielen de oude vensters weg om plaats te maken voor kleurrijke etalages. De met keien geplaveide straten werden van koud en harteloos beton, om te dienen als bedding voor zacht wiegende moderne voertuigen. Hilario Ayca gaf niet toe aan de verleiding: hij hield zijn oude wagen en vertoonde steeds meer grijze haren, steeds meer rimpels op zijn raadselachtig gelaat. En daar gaat hij, zijn dromen aaneenrijgend; zijn voorouderlijke liederen strooiend uit zijn panfluit; de wonderlijke kunst van zijn muzikale klanken uitzaaiend voor ons allemaal. En hij zal doorgaan de bergen in te trekken, in oktober of in december, of naar waar ook maar een kruis wordt opgericht door gelovigen. Zijn langzame gang begleid door een ontembare trom, zal Hilario Ayca zijn muzikanten en zijn dansers blijven leide, het hoofd gebogen, om het alleen op te richten voor de onoverwinnelijke kracht van zijn enige taal: de panfluit." (Dagblad 'La Defensa de Arica', van 5 juni, 1973).

2. LAS PEÑAS.

" In een bergdorp van Carangas (1), waar elk jaar het feest van de Maagd van de Rozenkrans werd gevierd, was eens een arme Alferez (2) belast met het feest. Een van de dorpelingen, die rijk was en trots, liet zich smalend en minachtend uit over dat feest. Aan het slot van het feest greep de rijke de banier, ten teken dat hij zich het volgend jaar met het feest zou belasten. Om de Alferez te vernederen zei hij, dat hij het feest zou vieren zoals het

behoorde. Het volgende jaar versierde hij de kerk met zoveel bloemen en kaarsen als nog nooit te voren en er werd overvloedig ma"isbier gedronken. Maar de kerk brandde af en het beeld van de Maagd verdween. Enkele herders die te laat aankwamen voor het feest, ontmoetten op hun weg naar het dorp een onbekende vrouw. Ze vroegen haar of ze niet naar het feest ging en ze antwoordde: "Ik ga ergens anders naar toe, waar ze meer van mij houden." En plotseling veranderde zij in een witte duif die naar het westen weg vloog. Juist in die tijd leefde er een slechte gouverneur in Humagata (3).

Op een dag werd diens vrouw ziek. De gouverneur liet een medicijnman roepen om haar beter te maken, maar de vrouw stierf. De gouverneur zei tot de medicijnman dat hij een tovenaar was en hij veroordeelde hem tot de dood op de brandstapel. Erger nog, hij beval hem zelf het hout voor de brandstapel te sprokkelen. De medicijnman die een goed mens was, weende veel en ging hout sprokkelen. Zo bereikte hij wenend de rotsen tegenover Livilcar(4) en daar zag hij een witte duif aankomen, die neerstreek en tegen de rotswand rustte. Het was de duif die uit Carangas kwam. Ze trok de aandacht van de medicijnman, want ze was erg mooi. Hij wilde haar vangen en naar de gouverneur brengen om hem genade te vragen. Juist toen hij de duif wilde grijpen, verdween ze en in de rotswand was een afbeelding van de Maagd zichtbaar geworden. De medicijnman schrok hevig en liep naar de gouverneur en vertelde hem het gebeurde. De gouverneur wilde het niet geloven en zei dat hij een leugenaar was en een list verzon. Maar de medicijnman zei hem zelf te gaan kijken. Eerst wilde hij niet, maar daarna zei hij: "Als je liegt zal ik je ter plaatse levend verbranden". Ze gingen er heen, en de gouverneur overtuigde zich dat het waar was. Hij erkende dat de medicijnman geen tovenaar was en schonk hem genade. Ze begaven zich naar de pastoor van Humagata om hem in te lichten, en deze overtuigde zich ook en lichtte de paters van het Franciscusklooster te Codpa in. De paters gingen er heen en probeerden met bijtels de afbeelding van de Maagd uit de rots los te trekken om het zo mee te nemen met steen en al. Ze wilden het beeld in hun kerk plaatsen, want het was erg mooi. Maar het lukte hen niet, want de rots was erg hard. Die nacht leed de pastoor aan een verschrikkelijke hoofdpijn en hij hoorde een stem die zie: "lijd je erg? Ik lijd ook erg van de bijtelslagen die ze mij toebrengen". Toen de pastoor ontwaakte gaf hij bevel te stoppen met het werk en dat de mensen ter plaatse, in Las PeÒas, de Maagd zouden gaan aanbidden, want hij erkende dat zij wonderdadig was." (Devocinario de Las PeÒas , p. IX, Tacna, 1952).

I. DE PANFLUITERS.

Vier huizen bezit Hilario Ayca, op zijn land in Lluta en in de havenstad Arica. In ÈÈn daarvan, in Avenida Juan NoÈ, worden de oefeningen van de dansvereniging gehouden, die de naam draagt van haar stichter en beschermheer:

‘Compani’a de bailes Hilario Ayca de la Virgen de Las PeÒas Sociedad de Socorros Mutuos’ (5), zo luidt de volledige naam die prijkt op het stempel, het briefhoofd en de enveloppen van de vereniging. De dansoefeningen en de muziekrepetities die de jaarlijkse pelgrimstocht van de 8e december naar het heiligdom van Las PeÒas voorafgaan, hebben plaats in de winter- en lentemaanden: van juli tot eind november, en wel alle zondagen. Het is de rustdag op de landbouwbedrijven, waar de oudere leden van de vereniging werken. Na het middageten verzamelen zich de blazers met hun panfluiten en twee drummers met een kleine en een grote trom, en de dansers. Verschillende andere vrienden en bekenden, die in Arica zelf wonen, komen ook om de repetitie kritisch te volgen, en om te genieten van een kop chocolademelk en een pannekoekje (die tegen matige prijzen verkocht worden ten bate van de vereniging). Als laatsten komen de bestuursleden en de medewerkers, die voornamelijk de vergadering willen bijwonen welke in aansluiting op de repetitie plaats heeft

In de ruime garage van het huis, voor een altaar van de Maagd versierd met een overvloed van bloemen en lichten, bewegen zich ritmisch twee lange rijen dansers op de gestileerde en elegante pas van de ‘Morenos de paso’ (6), perfect op de maat en het ritme van de trommen en de zeer oude melodie”en uit de Andes, die een tiental panfluitspelers onder leiding van Hilario spelen met zichtbaar enthousiasme en toewijding. Twee tot drie uur duurt de repetitie van dansen en gezangen; tijdens de rustpauze die volgt, ontvangen allen een kop chocolademelk die Helena, de schoondochter van Hilario, heeft klaargemaakt “om bij te dragen” en “omdat het voor de Maagd is”. De warme, geurige pannekoekjes, gemaakt van meel en olie, die de leden als bijdrage aan de vereniging om beurten meebrengen, worden erg gewaardeerd door de dansers. De muzikanten hebben liever een goed glas wijn, dat Hilario hen gewoonlijk in de keuken schenkt. “De panfluit maakt dorstig” en “om goed te spelen moet je goed drinken” en “met alcohol klinkt het riet beter”. Maar ook zonder deze verklaringen is het bekend dat de drank deze muziek noodzakelijk moet begeleiden. Intussen beginnen dansers en andere leden de vergadering met lange discussies en toelichtingen, onder leiding van de voorzitter Canchaya en de onvervangbare penningmeester Adolfo, de oudste zoon van Hilario.

In deze vergaderingen gaan de gedachtenwisselingen en besluitvorming volgens de stijl die wel bekend is bij alle volksvergaderingen in de havensteden van Noord-Chili, en heel bijzonder bij de 150 dansverenigingen die er bestaan: een stijl die lijkt op die van de beraadslagingen in de vergaderingen van de vakvereniging in de streek. Heel anders verlopen de discussies tussen de muzikanten in de keuken. Daar kan men luchtige en vrolijke gesprekken, gelach en grappen horen in hoekig Spaans dat het Aymara accent onmiskenbaar

verraadt. De muzikanten zijn allen afkomstig van de Hoogvlakte; enkelen hebben de Boliviaanse nationaliteit, zoals ook hun leider zelf, Don Hilario. De besluiten vallen tussen de ene en de andere grap, en de meningen worden afgetast in een informele conversatie; het is Hilario die dan de haalbare akkoorden formuleert en die ze daardoor tevens vastlegt. Hilario ook, met het gezag van zijn natuurlijke leiderschap, zonder ooit autoritair te zijn, herinnert zijn mensen aan hun verplichtingen en hij kan ze tot de orde roepen met grappen en geestigheden, maar altijd zo, dat hij geen twijfel laat bestaan over zijn bedoeling en toch nooit iemand beledigt: een wijze van leiding geven die geen ander hem ooit zou kunnen nadoen.

Bij het vallen van de avond eindigt de vergadering in de garage; de dansers en andere leden gaan naar huis. De grote ronde tafel, die tot dan toe als bestuurstafel dienst deed, wordt gedekt om de muzikanten een goed maal aan te bieden: een stevige voedzame vleessoep met verse maiskolven van Hilario's akker. De vrouwen en de kinderen van zijn familie eten in de keuken. Adolfo eet ook met de mannen. Na de maaltijd blijven de meeste muzikanten nog zitten drinken en praten. Ze blijven drinken tot laat in de avond, ondanks de protesten van DoÒa Isabel, de vrouw van Don Hilario, die hen desondanks keurig en zeer welgemanierd bedient. Deze gastvrijheid is een goede gewoonte, die behoort te worden vervuld onder mannen die alle oude vrienden en verwanten en streekgenoten uit Carangas zijn; zo gaat het al tientallen jaren in het huis van Hilario, eerst op zijn boerderij in LLuta en nu in de garage van zijn huis in Arica. Nu, net als vroeger, drinken ze en praten ze over de prijzen, het werk in de landbouw, de politiek van gisteren en vandaag, het leven dat verdriet en vreugde is, geluk en noodlot; ze plagen elkaar en halen oude herinneringen op uit het verleden, die ze gegrift in hun herinnering en op hun gekerfde gezichten meedragen. In deze symposiums leert men de geschiedenis van Ayca en zijn dansvereniging kennen.

Die zondag in september 1967, vertrokken enkele van de muzikanten 'vroeg' om de laatste bus naar Azapa (7) te halen, waar ze woonden en werkten. De 'taaisten' bleven zitten: Manuel Ayca, oomzegger van Hilario; Yunga, zijn pachter die aan ÈÈn oog blind is; de Molinas, Francisco groot en sterk als een stier en Juan, zijn zoon; dan Beltr·n, de ober in de trein Arica-La Paz, ook blind aan ÈÈn oog, die zijn gebrek achter een zonnebril verbergt; Rosendo, boerenarbeider ergens in LLuta; en tenslotte Jacinto en zijn zoon, die beiden spelen, de vader veel beter dan de zoon. "Gezondheid! Zoals Ayca is er geen tweede," zegt de oude Jacinto. "Gezondheid!" antwoorden zijn tafelgenoten. "Er is zo geen tweede", herhaalt Manuel. Het gesprek gaat over indiaanse kruidendokters en wonderen, bedevaarten en heiligdommen, grote feesten en armoedige feesten, handel, reizen en smokkelgeschiedenissen. Gedurende

nachtelijke drinkgelagen als dit, waarbij de muzikanten zich vermaken, worden alle facetten van het leven van de indiaan in Carangas en Arica, in LLuta en Azapa, besproken. Zo worden de bijna 60 jaar oude vriendschapsbanden met de patroon van de dansvereniging onderhouden en aangehaald. ‘Zoals Ayca is er geen tweede’ is een gezegde waarmee de mensen van Carangas tot Arica hun waardering en respect plegen uit te drukken voor de man die voor hen zorgde als een cacique (8) in Carangas en als een consul in Arica. De uitdrukking werd voor het eerst vernomen, toen Hilario in de jaren 50 heldendaden verrichtte onder aanvoering van Paz Estensoro, waarbij hij de Aymaras van Carangas aanvoerde in hun emancipatiestrijd. In heel het departement Carangas is Don Hilario bekend.In het dorp Chijino en omgeving wonen talloze familieleden van hem: “Daar wonen meer dan duizend familieleden Ayca’s zijn er veel”. Maar ook in het departement Arica wonen tenminste 110 familieleden van Ayca. Wie weet hoeveel er nog wonen in La Paz en elders.

Oud- Chijino, de plaats waar de Ayca’s vandaan komen en waar Don Hilario ook geboren is, ligt in de Boliviaanse hoogvlakte, op een hoogte van 4100 meter boven het zeeoppervlak en op zo’n 50 kilometer - ‘ÈÈn dag lopen’ ten noorden van Curahuara Carangas. Rond 1902, vermoedelijk geboortejaar van Hilario, leefden de Aymaras van dat gebied als herders van lama’s en schapen, terwijl ze ook wat schaarse aardappelen en, op gunstige plekken, mais en guinoa (9) verbouwden. Ze leefden als volledige maar armoedige, zelfverzorgers, dit ondanks de belasting die was verschuldigd aan de mestiezen en de kerk, en ondanks de administratieve contrÙle van de burgerlijke autoriteit. Deze situatie van economische autarkie, die Hilario zich in detail herinnert van zijn jeugd, bleef bestaan tot aan de regering van Paz Estensoro, en hij haalt die herinneringen met trots op, als bewijs voor de intelligentie en vindingrijkheid van de Indiaan, “die van niemand afhankelijk hoeft te zijn; die alles alleen kan”. Ayca ziet, ondanks de dominantie van blanken en mestiezen en de marginale positie van de Indiaan in zijn ‘uitwijkgebieden’, toch het voordeel van een schijnbare onafhakelijkheid van zijn volk; ook al is het maar in arme, bergachtige, mensvijandige gebieden. Daar produceerde de Indiaan alles wat hij voor zijn bestaan nodig had. Hij had zijn magere grond en zijn kudde zorgde voor vlees, wol en leer. De wol verwerkte hij zelf tot kleding, dekens, koorden en steenslingers; het leer gebruikte hij om zijn sandalen, riemen en koorden te maken, of als hechtmiddel bij de bouw van gereedschappen en huizen. De lama gebruikte hij ook als lastdier, en als spaarpot. De kudde vormde de werkelijke rijkdom van de familie in een geldloze economie. Keukengerei, lepels, messen, alles vervaardigde de indiaan in de afgelegen streken. Zijn cultus aan de Pacha Mama (10) en de heilige plaatsen, de Heer van de ‘Araj Pacha’ (11), zijn feesten en gebruiken en zijn taal verzekerden zijn zelfbewustzijn als Aymara. Het gaf hem een duidelijke identiteit en was - voor Hilario - de trots van zijn Indiaanse

gemeenschap. Daarom waardeert hij zelf nog altijd de oude leefwijze en de gebruiken van zijn volk. Zo bijvoorbeeld de 'Ayni', de goede gewoonte van wederzijdse hulp bij het werk in de gemeenschap, zoals het bouwen van een huis, een stal, een weg, het onderhoud van een kerk of Calvaritempeltje, of van de bevloeingskanalen. "Aan de dorpsfeesten draagt ook iedereen bij; dat is gewoonte."

Bij die eindeloze drinkgesprekken verheerlijkt Hilario het verleden. Hij vertelt hoe alle familieleden hielpen bij de bouw van het huis voor een jong echtpaar en hoe ze hen het eerste jaar hielpen met zaad en met het werk op de akker, die de vader van de bruidegom hun toewees. Maar als men goed luistert, blijken het toch geen gouden of romantische tijden te zijn geweest, waarin Hilario zijn jeugd doorbracht. Die "onafhakelijkheid" was evenzeer een tijd van slavernij, waarin de Indiaan aan handen en voeten gebonden was, en teruggeworpen op zijn barse omgeving, waarin hij alleen maar moeizaam kon overleven dank zij zijn aanpassingsvermogen aan het natuurlijk milieu en zijn 'technisch vernuft' als Indiaanse boer. Hilario vertelt hoe destijds de Indiaan geen Spaans mocht leren of spreken. De landheren en de burgerlijke autoriteiten konden hen zwaar straffen voor dat vergrijp, met slaag of met opsluiting.

De Indiaan mocht niet naar school gaan. Don Hilario is dan ook analfabeet. De Indiaan mocht een blanke niet aanspreken, tenzij deze hem iets vroeg; en dan nog moest hij met afgewend gelaat tot hem spreken. Ook mocht hij niet zomaar iets van hem aannemen." Het Indiaanse dienstpersoneel kreeg iedere dag een broodje." Dat werd uitgedeeld door de rentmeester van de landheer. "Dan moest hij dat aannemen zo... gebukt, met afgewend gelaat, met de beide handen opgeheven en zonder te spreken." Don Hilario spreekt van de ondervinding uit zijn kinderjaren. Zijn familielid Jacinto, een van de panfluiters, vertelt de geschiedenis van zijn vertrek uit het dorp waar hij werd geboren, een geschiedenis die herinnert aan de Afrikaanse slavenjacht van de 17e eeuw. "Ik was 13 jaar oud. Eens zag een rijke man uit Curahuara mij en hij zei:'Wanneer gaan we naar de solfermijn om geld te verdienen?' Dat was zwaar en slecht werk. De mensen werden er ziek van en ze kregen slecht te eten. Nooit vlees. Het was Don Pedro. Hij verwachtte dat ik zou zeggen 'Ja, SeÒor ; maar ik zeg geen 'Ja, SeÒor'; ik zeg hem: 'Zeg het tegen mijn vader, Don Pedrito'; om er dan tussen uit te knijpen, zeg ik dat; maar Don Pedro had wel door dat ik niet naar de solfermijn wilde. Daarom sloeg hij me en nam hij me mee naar zijn huis. Hij bond mijn handen en mijn voeten, zo, net als een lamajong, bond hij me vast (Jacinto gaat op zijn hurken zitten en trekt zijn polsen samen op zijn borst) en hij duwt me om en hij slaat me van alle kanten met zijn knuppel. Hij trapt me met zijn laarzen. Daarom heb ik hier altijd nog

pijn (hij wijst zijn ribben aan onder zijn linker oksel) en het doet nog pijn en de 'Vecino' (12) maar wijn drinken en bij elke dronk trapte hij. Zo ging dat!!"

Zo was Jacinto, een van de oudste muzikanten van Ayca en een uitstekende panfluitspeler, naar Chili gekomen, naar een solfermijn, vlak over de grens gelegen. Jaren later liep hij daar weg om werk te gaan zoeken, niet meer in zijn geboortedorp - daar liep hij gevaar opgepakt te worden voor 'contractbreuk' - maar op een boerderij in het dal van LLuta, bij Arica. De nieuwe wetten in zijn land (sinds 1954) vormen enige garantie tegen deze misbruiken, maar ook nu nog hebben Don Hilario en zijn volkje geen enkel vertrouwen in de letter van de wetten. De Indiaan weet dat zijn vijand - als het een blanke is - altijd wel een wettelijk voorwendsel vindt om hem met bruut geweld te straffen. Niemand hoeft het geval van Candelario te vertellen, een verre verwant en een vriend van de muzikanten. Die man werd drie dagen lang aan zijn polsen opgehangen: "Hij had geen vel meer over zijn polsen, net als een ezel." Hij werd gestraft "omdat een 'vecino' hem beschuldigd had een communist te zijn, maar de arme man wist niet eens wat dat was; maar ja, de indianen hadden niet het recht om te spreken, of zich te verdedigen." Dit was 5 jaar geleden gebeurd. Zijn broer Braulio had het gehoord. "Braulio had een mitrailleur, die hij bewaard had van de tijd van Paz Estensoro; en daarmee ging hij naar het huis waar ze zijn broer Candelario opgehangen hadden en hij zei: 'Waar is mijn broer? Als jullie hem niet los laten, maak ik je allemaal dood'. Ze werden dus allemaal bang en ze lieten hem los; en toen zijn ze ook uit Bolivia gevlucht. Candelario heeft nog steeds die lelijke littekens aan zijn polsen."

Don Hilario en zijn oudste drinkebroers herinneren zich die toestand van half-slavernij bijzonder goed. Wanneer ze over het verleden spreken, beheersen ze zeker wel hun emoties, maar dergelijke herinneringen, die menigeen meedraagt, hebben hen toch diep getekend. Nog steeds beschouwen zij de blanken en de mestiezen als 'andere mensen'. Momenteel spreken Don Hilario, Jacinto en de overige muzikanten allemaal Spaans, zij het met een accent; ze kleden zich ook als blanken, ze zijn volledig opgenomen en thuis in de geldeconomie en ze sturen hun kinderen naar school. Maar ondanks deze moeizaam bevochten emancipatie, die volgens Don Hilario zijn beslag kreeg in 1955 met zijn grote president Paz Estensoro, als de 'Vader van de Indianen', zijn de Aymaras in Arica in het algemeen op hun hoede en zelfs wantrouwig. Zonder wraakzuchtig of agressief te zijn, zijn ze toch steeds uiterst voorzichtig en gereserveerd met mensen uit de stad, ook al wonen ze al vele tientallen jaren in Arica.

Later gaan de gesprekken vol oude herinneringen over het vee van de kerk, dat elke tempel van Carangas bezat en dat een arbeidsdienst voor de bevolking met zich meebracht. "Aan de Heilige Kerk is men eerbied

verschuldigd, want ze is van God," zegt Hilario mompelend voor zich uit, als hij een toon van kritiek bemerkt. Hij zegt het ondanks de harde ervaring uit zijn kinderjaren. Hij vertelt uit die tijd dat de rentmeester van de kerkfabriek zijn familie 5.000 stuks vee toewees om een jaar lang te hoeden. Elk jaar, bij gelegenheid van het patroonsfeest van de kerk, werd de kudde aan een andere familie toegewezen. "Zo moest het vee geweid worden, bij toerbeurt, elk jaar door een andere familie. Dat waren de schapen van God. Ik was acht jaar oud toen de rentmeester ons de schapen overdroeg. Iedereen moest duizend schapen voor zijn rekening nemen: Vader, Moeder, mijn oudere broer, mijn zuster en ik ook. Dat was hard werken en veel zorgen. Als er verloren gingen, was dat een zonde. En ze moesten vervangen worden uit onze eigen kudde, want ze waren van God. Nu bestaat dat niet meer. Ik had genoeg van dat werken en ik ben van huis weggelopen. Tot ik aan de andere kant van Curahuara een andere pampa bereikte. Daar was een goede vrouw die me brood gaf en die me vroeg:'Wat wil je?' 'Ik wil werken,' zeg ik haar, en ze liet mij haar vee hoeden, maar dat was maar een kleine kudde..."

Ayca rust even met zijn geschiedenis, alsof hij de details voor zichzelf opnieuw overdenkt; dan vervolgt hij: "Daar speelde ik de hele dag zampoÒa (13). Mijn mond stond er ook naar. Ik deed het met andere kinderen, of alleen. Ik liep ook op de kena en de tarka te blazen (14). De tarka is speciaal voor carnaval. De tarkaspelers hebben een pantervel op hun rug met carnaval; zo dansen ze . De tarka klinkt erg hard. In Curahuara wordt ook de stierendans gedanst.

Een jaar later zal het geweest zijn, toen een neef mij kwam opzoeken. Hij was drie jaar ouder dan ik. Hij vroeg: 'Is mijn broer soms hier geweest? Hij heeft een zwarte broek met strepen.' Zulke broeken dragen de mensen van Chijini allemaal; en de mensen van andere dorpen droegen weer andere broeken; ieder zijn eigen dracht. Hij zag me en hij zei: 'Broertje, hoe maak je het? Kom, dan trekken we ver weg, dan gaan we werken aan de andere kant van de grens.' 'Kom broer, dan gaan we,' zeg ik tegen hem," Stilte. Ayca kijkt in gedachten verdiept voor zich uit, neemt dan een dronk en vervolgt zijn relaas.

"Het was ver weg, 12 dagen lopen. Onderweg kregen we honger. We zagen een kudde zonder herders langs het pad. We grepen een jonge lama, en we slachtten hem daar, langs de weg. We reisden over een steenvlakte. Overdag verborgen we ons tussen de stenen, en 's nachts trokken we verder totdat we in Putre kwamen, en in Bel'en, en vandaar daalden we af naar het dal van LLuta. Wat had ik er spijt van! Ik heb veel geleden op die reis. Soms moest mijn broer mij op zijn rug dragen. Daar in LLuta hebben we op een boerderij gewerkt. Na een jaar had mijn broer er genoeg van. Hij wilde terug naar zijn

dorp. Ik wilde niet, want ik was bang van de reis waarvan ik zoveel geleden had. Ik bleef nog een jaar. Toen had ik er ook genoeg van. Ik nam afscheid en ik kreeg 25 pesos. Van daar heb ik gewerkt op verschillende boerderijen, verder stroomafwaarts, tot ik meerderjarig was...' Hilario vertelt aantrekkelijk. Zijn vrienden kennen zijn geschiedenis al, die weer opgehaald wordt terwille van de jonge Molina. Maar ze luisteren allemaal mee, mediterend over hun eigen herinneringen van die tijd. Ze luisteren met een zeker ontzag ook, want 'Ayca heeft veel meegemaakt in zijn leven, en hij weet veel'.

Ayca is ook een goede drinker: hij kan veel drinken zonder zijn zelfcontrÙle te verliezen, terwijl de anderen allang dronken of in slaap gevallen zijn. Zijn verhalen roepen herinneringen en melancholische dromerijen op bij de vrienden, die zich, vanuit wat ze zelf in hun kinderjaren hebben moeten doormaken, zich gemakkelijk het verdriet en de moeilijkheden van het herdersjongetje van Carangas en de boerenknecht van LLuta kunnen voorstellen.

Het is drie uur in de ochtend. De pauze's in het relaas van Hilario duren steeds langer, en de grappen en toespelingen van zijn drinkebroers volgen steeds moeizamer en slapper. Tenslotte zwijgt Hilario en enkele minuten later maakt hij een eind aan de zitting. Twee of drie muzikanten liggen zwaar te slapen op hun armen, terwijl de taaisten, zoals de oude Molina en Jacinto, alleen nog maar dronkenmansgebrabbel voortbrengen. Hilario staat op en zegt: "Het is al laat." Hij schudt de slapers wakker en wijst ze enkele biezen matten aan die op de vloer van de garage worden uitgerold. Ze trekken een poncho over zich heen en slapen onmiddellijk door. Hilario gaat naar zijn slaapkamer, maar nauwelijks twee uur later zal hij alweer opstaan om een stevige soep te eten om met zijn Ford 1934 naar LLuta te vertrekken om de koeien te melken.

2. FEESTEN EN GELOOF.

Op de boerderij is werk in overvloed: de koeien voeren, de schapen en de geiten hoeden, de zaaibedden bevloeien, hier ploegen, daar mais oogsten, weer ergens anders klaver maaien. Maar Don Hilario neemt de tijd om rustig zijn middagmaal te gebruiken. En wanneer er visite is kan er lang nagetafeld worden bij een glas wijn. Tijdens een van die lange tafelgesprekken vertelt hij van zijn eerste reis naar het heiligdom van Las PeÒas, toen al jarenlang gesloten door de Chileense overheid, die het bestuur van dit voormalig Peruaans gebied had overgenomen. Hij doet het relaas van zijn bijna 50 jaar oude herinnering als een gezellige verteller: hij heeft een schilderachtige en suggestieve stijl, zijn logica is meer emotioneel dan rationeel, en hij heeft de rechtstreekse, levendige belangstelling voor het detail die de mannen uit de Andes kenmerkt.

"Nou dan, we werkten bij Cornejo. Die zorgde voor het melkvee en hij ventte in de stad melk, vlees en zo van alles wat hij had; alle dagen. Hij zegt dat hij eens laat vertrok, misschien acht, negen uur. Bij het oversteken van de rivier blijft hij staan: daar ziet hij een witte 'LLijlla' meedrijven op de stroom. Hij bleef kijken. Plotseling kwam er een watervloed, die alles meesleurde: zijn paarden, zijn eten, zelfs zijn kleren. Hij zat zelf op een rots midden in de rivier, en het water ging aan twee kanten voorbij: naar het noorden en naar het zuiden. Hij wist niet wat hij moest doen. Hij huilde, hij riep, hij zweeg; hij had geen kleren; en hij geeft zich over aan de Maagd van Las PeÒas, hij bidt en hij huilt. Toen was het nog verboden om daar heen te gaan. Daarna bereikte hij het dorp, zo om een uur of elf. Hij bibberde van de kou. De mensen kwamen kijken. De een gaf hem een broek, de ander een hemd. Op de boerderij kwam hij terug om een uur of twaalf. Daar vertelde hij wat er was gebeurd. De andere dag vroegen we hem nog eens alles te vertellen. Toen zei hij dat hij een gelofte gedaan had aan de Maagd van Las PeÒas. Hij huilde en vroeg ons om met hem mee te gaan; dat we een dansgroep zouden vormen. Maar de baas zei:'Wat willen jullie gaan doen? Dat is verboden. Ze nemen jullie allemaal gevangen.' We oefenden elke avond. Enkelen speelden panfluit of koperen instrumenten, anderen speelden fluit. Er was iemand die veel van muziek wist, want hij speelde panfluit en trompet. Die gaf ons les alle avonden. Het was net als op een school, want er waren er ook die niet konden spelen. De baas was een goede man. We kregen van hem ezels en paarden om de reis te maken. De gelofte was om te voet te gaan. De ezels waren voor het drinkwater en de bagage. Twee ezels voor het water.

De eerste avond kwamen we aan de voet van een berg die Cuesta Blanca heet. Om 6 uur de volgende morgen waren we die berg overgetrokken. Daarna een vlakte, die we in drie uur overstaken. Daar stond een groot kruis. Bij dat kruis, aan de voet ervan, maakten we een vuur en speelden we. We maakten eten klaar en na het eten trokken we weer verder. Iets verder, het was tegen de avond, rustten we weer, en we trokken weer verder. Daar trokken we onze schoenen uit, want het is lang lopen. We trokken onze schoenen uit, omdat we gewend waren om zonder schoenen te lopen op de boerderij. 's Morgens vroeg, om 7 uur, bereikten we de kloven: omlaag, omhoog, omlaag, omhoog..... Er waren gevaarlijke stukken, waar de ezels niet verder wilden. We moesten ze duwen. Om een uur of acht die avond waren we weer boven. Daar bleven we slapen, want we konden niet meer afdalen omdat de afdaling erg gevaarlijk was. Door de losliggende stenen was de tocht erg moeilijk. Je moest springen, zo, van de ene op de andere kei. Er lagen reusachtige keien waar we overheen moesten, en de vrouwen hadden het er moeilijk mee. De volgende morgen stonden we op, ontbeten en daar vertrokken we naar beneden, omlaag, omlaag, omlaag..... totdat we aan een veldje kwamen, waar we kampeerden. De leider

van de groep zei: ‘Hier is gevaar. Wie kan gaan kijken of er Carabineros zijn?’ We riepen allemaal: ‘We gaan allemaal samen.’ Omdat we blootsvoets waren, deden we of we werk zochten.

Daar woonde een Spanjaard, zijn naam weet ik niet meer, die vroeg: ‘Wat moeten jullie? Zoeken jullie werk?’ We zeiden allemaal: ‘Ja meneer.’ Maar in de groep was er een die meer opvoeding genoten had. Hij ging naar voren en zei: ‘We komen kijken of we de Maagd kunnen bezoeken. De anderen hebben zich verborgen bij de rivier.’ De Spanjaard zei: ‘Heel goed, ik ben hier rechter. Er zijn geen carabineros, die zijn al twee jaar geleden vertrokken.’ Hij vroeg met hoeveel we waren en wij zeiden dat we met dertig waren. Meteen ging een vrouw pannekoekjes voor ons bakken. Er hingen klokken en er stond een vijgeboom. We gingen de anderen halen, die zich bij de rivier schuil hielden. Daarna gingen we muziek maken, blazen en blazen.... De leider van de groep bleef nog achter; die kwam pas de volgende morgen om een uur of acht weer bij de groep. Een vrouw zei: ‘Dat zijn erg goede muzikanten, erg goed....’ We zeiden dus ronduit: ‘We gaan de Maagd een groet brengen. We gaan de intrede doen, processie houden en zingen. ‘Toen gaf die vrouw ons ook middageten. Toen zeiden we: ‘Om zes uur morgen vroeg gaan we naar het heiligdom.’ En we kregen wijn te drinken! ‘s Morgens vroeg vertrokken we stroomopwaarts. Om negen uur kwamen we aan, spelend op onze instrumenten. Buiten ons was er niemand. We maakten de ezels vast om naar de tempel te gaan. Daar was een vrouw die Natia Rojas heette. Ze was al oud, erg oud. Ze zei: ‘Ik maak de kerkdeur open; geef maar een hamer, geef mij maar de schuld.’ Dus zij nam de hamer en ze maakte de kerkdeur los. Want die was dichtgespijkerd. Allemaal gingen we aan het poetsen: de vloer vegen, het beeld met watten afstoffen... We vochtten bijna om het beeld af te mogen stoffen. Dus we haalden het beeld uit de nis naar beneden, en we zetten het op een grote steen. En daar kwamen de andere mensen al aan met de ezels met de bagage. Ze zongen de processie. Er was iemand bij die veel huilde, de arme!

Toen we wilden eten waren er geen lepels. Om beurten moesten we eten. Er was een man die zag dat we die moeilijkheid hadden met het eten. Dus die zei: ‘Niks aan de hand. Vanmiddag krijgen jullie allemaal te eten, allemaal gratis.’ Daarna maakten we allemaal feest. We voerden de processie langs een hoge kale rotswand; zo hoog... als je gaat kijken is het net of die berg op je neervalt. We bleven er een week ongeveer, om het jaar daarna terug te komen. Toen hadden we ook een uniform: een witte broek en ‘huai-schoenen’... De eerste dag moesten we het feest doen met een zwart pak en zwarte schoenen. Het jaar daarna kwamen we weer terug, maar toen brachten we veel meer mensen mee dan de voorgaande jaren. Er kwam zelfs een Spaanse pater mee die Lorenzo heette. Die kwam naar buiten om ons het zwijgen op te leggen. En

daarmee was hij niet tevreden, maar hij deelde ook hier en daar klappen uit.

De dansleider had een goede opvoeding genoten. Toen de mis uit was, riep hij de pater terzijde en zei hem: 'Kijk pater, we moeten afspreken hoe we het feest zullen vieren, zoals u ziet!' 'Akkoord," zei de pater. Toen riepen we alle mensen bij elkaar om te zeggen hoe het feest gevierd moest worden. Er werd afgesproken dat om 11 uur 's avonds iedereen stil moest zijn. Om 5 uur 's morgens zou de muziek rondtrekken en kon er gespeeld worden zolang we maar wilden: in de kerk, in het veld, overal. Allemaal gingen we akkoord. En daar spraken we af een 'pisa-pisa' (16) te doen op de plaats waar voorheen de Carabineros woonden. Daar konden we ook eten enzo. Daar braadden vrouwen schapen, die ze gratis opdienden. Op die plaats werden de dansen uitgevoerd; er was geen publiek, maar er waren wel verschillende dansgroepen. Dat duurde twee dagen. Het jaar daarna kwamen ze uit Tacna. Die van Tacna geven we voorrang, zodat ze de eersten waren. Daarna kwamen ze ook van Arica, van Azapa, enzovoorts..., ze kwamen in kluitjes; die van Arica wisten niet dat er in rijen gedanst moest worden. Vroeger werd de Maagd driemaal in de processie meegevoerd. Tegenwoordig maar een keer. De eerste jaren kwamen er weinig mensen. In die tijd moesten de mensen de weg te voet of te paard afleggen. Tegenwoordig is het eigenlijk geen offer meer, want de mensen nemen allerlei comfort van huis mee. Dat was vroeger anders! Toen moest iedereen op zijn rug al het nodige meesjouwen....'

Daarna gaat het gesprek over de legendes van de Maagd van Las PeÒas, en daarmee toont Don Hilario zijn eenvoudig en sterk geloof. Hij zegt: "De mensen brachten zware offers. Ze gingen op de knieen over de stenen, totdat ze bloedden. Ze hadden veel geloof in de Maagd. Een keer ging een aantal mensen op duiven jagen met geweren. De andere mensen zeiden dat dat slecht was (17) maar de jagers trokken zich er niets van aan. Ze lachten erom, maar ze werden gestraft, want een van de jongens die erbij was, werd zelf later aangeschoten. Het was een boerenknecht. Hij stierf door dat ongeluk. De andere duivenjager stierf ook kort daarna. Dat was een duidelijke straf. Vroeger strafte de Maagd meer dan tegenwoordig. Men zei dat jongens die vrijden ver uit de buurt van de Maagd moesten blijven, ver van de tempel, want de Maagd straft! Die jongens mochten niet in de buurt van de kerk komen. Ook werd er gezegd dat van ieder paar dat in Las PeÒas trouwde, binnen het jaar een van beiden stierf, ofwel de man, ofwel de vrouw. Dat heb ik nooit gezien, maar niemand wil daar trouwen. Ik had een vriend, C'arcamo, die trouwde stilletjes. Ik zeg hem: 'Waarom ben je hier getrouwd? ' Hij zei: 'Waarom niet dan?' Ik zeg hem: 'Weet je dan niet dat de Maagd degenen straft die hier trouwen?' Hij zei: 'Waarom dan?' Ik zeg hem: 'Dat wordt hier verteld. Je had ergens anders moeten trouwen.' Hij zegt me: 'Dus ik moet sterven?' 'God behoede je, maar de oude mensen hebben

mij verteld dat het slecht is om hier te trouwen, ze zeggen dat je kort daarna sterft als je hier trouwt.' Als je al zo lang in het heiligdom komt en je ziet wat er allemaal gebeurt, dan is er geen twijfel dat de Maagd de zondaars straft. Je wordt beducht voor de Maagd. Daarom, wat je ook belooft, je moet het vervullen. Daarom heb ik veel ontzag voor Haar."

Talloze voorbeelden herinnert Don Hilario zich: Genaro Montenegro die zich onbeschoft gedroeg in het heiligdom en ter plaatse een ongeluk kreeg. Milicio Quispe, die in het gebergte verdwaalde en nooit meer terugkwam; hij was kwaad op de Maagd omdat Zij zijn gebed niet verhoorde. Een ander die blind werd, Edelberto Bassso, de dichter van de dansgroep van Ayca die ook de trom sloeg: hij was dronken in het heiligdom en vertrok vandaar, onbeschoft en zonder eerbiedig afscheid te nemen van de Maagd. "Met zijn dronken kop zei hij tot de Maagd: 'Ik vertrek en ik kom hier niet meer terug.' En zo vertrok hij. Hij was nauwelijks de eerste bocht van de weg om of hij viel en hij brak een poot. We moesten een draagbaar maken om hem naar huis te brengen. Ik had zelf een zoon die erg katholiek was, net als ik, maar jammer genoeg heeft de Maagd hem meegenomen (d.w.z. in de dood) voordat hij zou zondigen. Dat heb ik ook tegen mijn vrouw gezegd. Voor mij was het een erg geliefde zoon, erg katholiek. Hij danste. Ik heb het erg gevoeld, maar je moet je er bij neerleggen." De dood van Santos, zijn eerste zoon, heeft het leven van Don Hilario en zijn vrouw Isabel diep getekend, maar heeft niet zijn geloof in de Maagd geschokt, hoewel zij hem hun ontnomen had. Integendeel, het feit bevestigde zijn geloof en zijn ontzag voor Haar. De woorden van 'de lui die tegen Haar morren' schampen ook af bij Hilario: "Daar heb je bijvoorbeeld Anastasio, de oudste zoon van mijn oomzegger Donato, de enige 'canuto' (protestant) van de familie. Die lui zeggen: 'Het is een gewone vrouw, net als iedere andere.' Maar ik zeg: 'Wat?! Zij is de moeder. Daarvoor moet je respect hebben; Zij is eerbied waard!' (Hilario maakt zich gaandeweg kwaad op die 'ongelovigen'.) Het beeld is van steen, ja, wel, maar het beeld is de Moeder niet. De geest van de Maagd is erin, zo is het...."

"De Moeder...," hij bedoelt het in een absolute zin. Niet een moeder, en misschien ook niet concreet of uitsluitend de Moeder van Jezus Christus, of 'Moeder van God'.

Een stereotiep antwoord heeft Don Hilario ook op de kritiek die op hem en zijn dansers wordt uitgeoefend door de katholieke orthodoxie, die eens de catechist van de bisschop op hen afstuurde, juffrouw Paula. Zij pleitte voor een meer 'christocentrische Maria-devotie'. Maar de oude Ayca antwoordde haar: "We weten dat onze Heer God is. In het heiligdom (Las PeÒas) is Christus ook aanwezig op het Calvariekruis. Niemand doet hem daar tekort. We hebben eerbied voor Hem en we dansen evengoed voor het Calvariekruis. Maar die

feestdagen zijn voor de Moeder. Het zijn maar drie dagen, meer niet...” Voor Don Hilario is het universeel en cosmisch moederschap van zijn Maagd (want zo bedoelt hij het) niet in strijd met de enige en absolute suprematie van ‘de Heer God’. Voor Ayca is zij ‘Moeder’ in die volle en universele zin, en Moeder van het universum in een cosmische zin. Zij is het die de planten op het veld laat groeien: voeder- en voedselgewassen. Zij geeft vruchtbaarheid aan het vee en de kudde groeit en vermenigvuldigt zich. Zij beveiligt het lot en het bezit van al wie met toewijding zijn rituele plichten tegenover Haar vervult. Heel in het bijzonder laat zij ook de geneeskrachtige kruiden op het veld groeien, even weldadig als noodzakelijk voor de mensen van het gebergte, en, meer nog, zij onderwijst wonderbaarlijk en in dromen welk kruid de zieke kan genezen en waar het groeit. Als men op goede voet staat met de Maagd en trouw zijn plicht tegenover Haar nakomt, dan gaat het ook allemaal goed in zaken: “Mij heeft Zij altijd beschermd en begunstigd,” zegt Hilario. “Al mijn bezit is gegroeid op het veld; Zij is de Moeder van Alles.” Hij bedoelt zijn huizen in Arica, zijn slagerij, zijn kantine, zijn melkbedrijf, en in het algemeen ook het prestige dat hij door zijn dansvereniging geniet en door zijn zoons, die ‘een goede opvoeding genoten hebben’: Adolfo die als bankemploye’ werkt en Kenny die als ambtenaar bij Statistiek van het Ministerie van Gezondheid is.

Don Hilario is zich ervan bewust dat hij zijn geluk en zijn welvaart aan de Maagd te danken heeft, de Universele Moeder, wat - vertaald in Aymara - ‘Pacha Mama’ is. In die hoedanigheid heeft hij een absoluut en onwrikbaar geloof, van kindsbeen af, in de Maagd van Las PeÒas, daarginds in de engte van de kloof van Livilcar, waar de rivier onstuimig zijn vruchtbare water voortstuwt tussen de steile rotsen: de rots zelf en haar beeld dat een relief is, uitgehouwen in die indrukwekkende rotswand. Don Hilario herinnert zich levendig de gebeden en de tranen van de Indianen die voor die rots jammerden: “Ik wil mais hebben, Mamita, zulke grote kolven wil ik hebben. Ik wil schapen hebben, veel schapen. Geef me twee stallen vol.” Ze vroegen ook gezondheid, en dat doet Hilario zelf ook. Eens, toen zijn schoondochter hem verweet dat hij zijn gezondheid niet ontzag, antwoordde hij: “De Maagd moet op mij passen en mij gezond maken.”

Met veel respect herinnert Ayca zich ook zijn vriend Alejandro Beiz·n uit Carangas: “Hij had een grote devotie voor de Maagd van Las PeÒas. Hij bracht in de twintiger jaren vee uit Bolivia, dat hij in de salpetermijnen van Tarapaca verkocht. Hij bracht het in grote kudden, van 300 ossen tegelijk. Om het de grens over te krijgen, stuurde hij de kudde met de drijvers langs een andere weg. Zelf ging hij met een jongen en met een paar schapen en wijn naar de politiepost. Daar ging hij zitten eten en praten met de carabineros. Ze aten volop vlees; eten maar! eten maar! Hij deed alsof hij en de jongen het land in

wilden en die gunst wilden betalen met dat gulle maal. In Las PeÒas was hij weer veilig. Daar ging hij altijd langs om de Maagd te bedanken. In de tijd dat de tempel nog gesloten en verzegeld was, maakte hij een gat in het dak om binnen te klimmen. Hij gaf Haar veel geld. Duizenden pesos. Hij zei me: 'Ayca, ik heb alles, alles wat ik in het heiligdom gemaakt heb (18): huizen, vee, alles. Ik heb de Maagd vee gevraagd. Daar heb ik het. Duizenden schapen kocht hij. Zo deed hij dat. En hij kocht een akker, een mooie grote akker kocht hij op de schertsmarkt. En het jaar daarop had zij hem al het terrein gegeven dat hij haar gevraagd had, en met veel geluk bij de koop. Daarna vroeg hij andere dingen. Hij zei me: 'Ayca, de Maagd heeft me alles, alles, alles, gegeven. Nou vraag ik haar nog maar een ding: dat ze mij gezondheid geeft, want ik ben oud. Ik heb alleen nog maar gezondheid nodig.' Dat zei hij. Hij is in Tacna gestorven."

Beizan was in Hilario's ogen een groot man, in alle opzichten geslaagd in het leven, door zijn geloof in de Maagd. Hij van zijn kant, was haar altijd trouw geweest in het heiligdom. Niet alleen omdat hij veel geld aan de Maagd schonk, maar ook omdat hij iets aan het heiligdom naliet: "Hij heeft er veel gebouwd. Hij liet een betonnen pleintje op pijlers voor de kerk bouwen, boven de rivier. Hij liet 300 biezen matten maken, als bedden voor de pelgrims. Maar die zijn verloren gegeaan, want niemand zorgde ervoor. Hij kon ze zelf bij elkaar gaan zoeken, maar langzamerhand zijn ze allemaal verloren geraakt. Hij heeft ook een motor voor het licht geschonken aan het heiligdom. Hij wilde ook een kapel tegen de andere rotswand bouwen, waar de mensen hun kaarsen opsteken. (17) " De enige 'alferez' die de moeite waard was - volgens Hilario - was Beiz'an. Hij hielp de kerk schoonmaken, hij betaalde twee, drie mensen om in het heiligdom te werken, en zo meer...(18)

Het geloof van Don Hilario in de Maagd omvat nog meer: hij respecteert de priesters en de katholieke kerk - de hierarchie - want ze zijn 'door de Heer in hun ambt geplaatst' en 'zij bezitten de macht van de sacramenten en de zegeningen, die 'God hun heeft gegeven'. Hij heeft eerbied voor de katholieke tempels, want ze zijn 'het huis van God en van de heiligen'. Hij heeft ook eerbied voor het sacrament van het doopsel en voor de gekruisigde Heer; en hij vindt het voor de stervenden 'heel noodzakelijk dat ze gezalfd worden met heilige olie'. Hij identificeert zich loyaal met de katholieke kerk, maar dit belet hem niet de priesters te bekritiseren om geldzaken en om hun gebrek aan respect voor de traditionele gebruiken die in het heiligdom van Las PeÒas gehandhaafd dienen te worden. Het Lijden van Jezus Christus is voor hem een fundamenteel stuk van zijn geloof en van zijn Indiaanse ethiek rond lijden en geduld. Eens ontmoette hij de oude Don Pedro, een Italiaanse immigrant en eigenaar van een groot en vruchtbaar stuk grond in LLuta, waar Hilario in zijn jonge tijd drie jaar lang als deelbouwer had gewerkt. Twee maanden tevoren

was bij Don Pedro een been geamputeerd, hetgeen hem sterk ontmoedigd had. Don Hilario trachtte hem te bemoedigen: “Geduld, beste patroon, Onze Heer Jezus Christus heeft veel geleden en het volk lachte hem uit. Zo zat Hij daar stil, zonder woorden. Allemaal lachten ze hem uit...” Verder is het Doopsel voor kleine kinderen de absoluut onmisbare ceremonie, die een nieuwe mens pas volledig bestaan geeft en hem beschermt tegen de duivel en alle ander kwaad. Het doopsel onderscheidt de geboorte van een mens van die van een stuk vee. Het doopsel is onmisbaar. DoÒa Crescencia, die vaak op visite komt omdat ze ook in LLuta heeft gewoond, heeft vier kinderen waarvan alleen de oudste gedoopt is, omdat haar man ‘nergens in gelooft’ en ook wel omdat Crescencia nalatig is. Hilario vindt dat zoveel gebrek aan verantwoordelijkheid de kinderen ernstig benadeelt en een straf van God over hen afroept.

Op een dag komt de vrouw met een dochtertje weer op visite bij DoÒa Isabel, en Don Hilario vraagt haar, zonder bemoeizucht, maar op de toon van de goede patroon die zijn verantwoordelijkheid voor zijn beschermelingen serieus opvat: “Wanneer wordt de ‘imillia’ gedoopt?” (21) “Ik weet het niet,” antwoordt de vrouw wat verlegen. Don Hilario, als wijze oude man, zegt dat ze veel risico neemt door die nalatigheid, want ‘het kind kan (zonder doopsel) gemakkelijk ziek worden en zelfs dood gaan’.

Zo is het geloof van Don Hilario: bestand tegen elke beproeving, rotsvast als de berg van Las PeÒas zelf en diep geworteld in zijn dubbele traditie: de Aymara, en de Spaans-katholieke. Het geloof in de Maagd en in God is het fundament van zijn wereld- en levensbeschouwing. De Maagd is voor hem de bron van zijn welvaart. Zij is tevens de grond voor zijn godsdienstige en culturele identiteit sinds zijn kinderjaren in Carangas en zijn jeugd in LLuta. Zijn verplichtingen jegens Haar zijn: de trouwe vervulling van de jaarlijkse pelgrimage naar Haar heiligdom met alles wat dat inhoudt aan offers en kosten rond het onderhoud en het meevoeren van zijn dansgroep; en verder de onwrikbare toewijding aan ‘zijn’ Maagd en de verdediging van zijn geloof op alle punten. Als ‘goede patroon’ verantwoordelijk voor zijn talrijke familie en clientËle, laat het sterke voorbeeld van dat geloof, samen met de goede raad om in nood tot Haar te gaan, en Haar gunsten te beantwoorden, niet na een duidelijke invloed uit te oefenen op de instandhouding van dat geloof in zijn omgeving. Die geloofsijver, die nooit agressief of intolerant is, komt voort uit zijn ‘duidelijk aanwijsbare’ godsdienstige ervaring.

De moraal van zijn privÈ-leven, als handelaar, als echtgenoot, enz., schijnt op het eerste gezicht niets met zijn geloof in de Maagd te maken te hebben en staat ver af van zijn religieuze verplichtingen tegenover Haar. Het tegendeel is waar, het geluk in de handel, -dankzij de Maagd- valt je ten deel juist dankzij de handigheid van de listige handelaar, die volledig de gelegenheid

weet uit te buiten die hem door de onbedachtzame tegenpartij wordt geboden. Het gebrek aan eerbied in al wat betreft de Moeder en haar Heiligdom, wordt streng gestraft. Maar eveneens wordt elke kwaadaardigheid gestraft, zoals: diefstal, valse procesvoering, vervalsingen en leugenachtigheid, bedrog en afpersing van de armen. Degene die zich slecht gedraagt tegenover zijn vrienden ontloopt zijn straf evenmin; of wie gierig is, en de arme een aalmoes weigert; of wie geen gastvrijheid geeft aan reizigers of armen. Dat is voor Don Hilario allemaal 'het katholieke geloof'.

3. DE GESCHIEDENIS VAN AYCA (1900 - 1973)

De levensgeschiedenis van Don Hilario is een lange reeks van avonturen,waarbij het jonge arbeidsemigrantje uit Carangas, in zijn strijd om te overleven en zich omhoog te werken, de beweeglijkheid en vindingrijkheid van de ondernemer ontwikkelde, maar ook het opportunisme en de gematigdheid van de politicus, en de prestigegevende vrijgevigheid van de patroon tegenover een talrijke clientËle.

In 1910, acht jaar oud, kwam hij met zijn neefje van tien op een boerderij in het dal van LLuta aan, voorbij Molinos, waar ze nog zes familieleden uit Carangas aantroffen. Daar werkten ze op het veld van de Chilenen die de provincie 30 jaar te voren op Peru hadden veroverd. Ze werkten voor de kost en voor een paar pesos een jaar lang. Toen de oogst binnen was, keerden zijn familieleden terug, maar Hilario, die veel geleden had gedurende de twaalf dagen durende voetreis, wilde niet terug. Hij bleef nog een jaar en verdiende een peso per maand.

In 1912 keerde hij terug naar zijn dorp Chijino, met een zak geroosterde maÔs en gedroogde aardappelen voor onderweg en met 25 pesos op zak. Maar een jaar later reisde hij opnieuw naar Chili, om te werken op verschillende boerderijen in LLuta, zorgvuldig zijn schaarse loon opsparend. En weldra, als deelbouwer van zijn baas, proefde hij de bekoring van de inspanning, het risico en de winst van de ondernemer. Hij ging naar het stadje Arica en verkocht zijn eerste maÔsoogst voordelig. Hij ging een nieuw deelbouwerskontrakt aan, maar nu dichter bij de stad, en weer ging het hem goed. Hij groeide. Hij werd stevig en sterk. Hij was ondernemend. Hij klaarde allerlei karweitjes als electricien, timmerman en metselaar. En hij leerde de eerste auto's besturen. Hij dacht er niet meer aan om als knecht te werken en hij nam steeds grotere stukken grond aan in deelbouw. Zeventien jaar oud huurde hij een lap grond die hij helemaal voor eigen risico bebouwde. In 1920, 18 jaar oud, keerde hij terug naar Carangas om een neef, Victoriano, over te halen samen met hem in LLuta te gaan werken. Ze verstonden het werk op het veld. Hilario had intusssen goed Spaans geleerd en hij wist met de mensen om te gaan. Op

de markt verkocht hij de opbrengst van zijn land weer met goede winsten. Daarna, in de wintermaanden, werkte hij als taxichauffeur voor de eigenaar van een auto. Hij zei koelweg dat hij 'mecanicien' was, en vanaf die dag leerde hij proefondervindelijk het vak met de auto van zijn baas. Als taxichauffeur maakte hij lange reizen naar Iquique en naar de salpetermijnen, over de meest onmogelijke woestijnwegen. Zijn avontuurlijke en ondernemende aard wees hem de weg van het succes. In 1924 keerde hij weer terug naar zijn eigen dorp om meer mensen te halen: "Kom bij mij werken en je verdient geld! Waarom werk je voor vreemden?! Kom bij mij werken!". Hij kende de grond en het werk door en door en hij onderwees het vak en de handel aan zijn familieleden. Hij verstond, als goede handelaar, de mentaliteit van het volk van Arica.

In 1926 kocht hij zijn eigen auto: een grote rode wagen voor 7 passagiers, en hij gebruikte hem als taxi, waarmee hij Chileense officieren en handelaren vervoerde. Vooral de grotere smokkelhandel maakte gebruik van zijn diensten als chauffeur, en dat leverde geld op. "Ik verdiende veel geld, omdat ik niet bang was en wel gehaaid." Tegelijkertijd huurde hij een boerderij met 20 ha goede grond, om die te bewerken met 'eigen' volk. De boerderij was het eigendom van een zekere heer Espinoza, die andere boerderijen had in het dal van Azapa, en die de vader was van zijn toekomstige echtgenote: Isabel. Elk jaar reisde hij naar het heiligdom van Las PeÒas samen met zijn vrienden en verwanten, om de Maagd te bidden om haar zegen en te danken voor haar gunsten, want het ging hem goed, jaar na jaar. Hij had veel vrienden, allemaal uit Carangas en werkzaam in LLuta, waardeerden hem en verdedigden hem bij ruzies en vechtpartijen. Maar op een dag zei hij bij zichzelf: "Wat ben ik mijn tijd en mijn geld aan het verspillen... dat gaat zo niet goed." En in plaats van naar het dorp te gaan om te drinken, nodigde hij zijn vrienden uit op zijn boerderij: daar speelden ze panfluit en zongen ze, en zo ontstond in 1924 zijn dansvereniging van Las PeÒas. De boerderij van Espinoza had uitstekende grond. De alfalfa (22) groeide een meter hoog. Hij ontgon een woest stuk grond, bedekt met riet en ander onkruid. Toen hij de boerderij huurde, had hij een koe, een ezel en twee varkens. De kippen die er liepen, waren het eigendom van Espinoza. Maar Hilario wilde werken met rundvee. Hij bracht 1500 pesos bijeen en vertrok naar Arica, waar hij een vriend trof, de directeur van een bank. Hij nodigde hem uit op een goed maal met veel wijn en zo kreeg hij een forse lening van de bank, waarmee hij de eerste kalveren kocht. Enkele jaren later bezat hij 70 melkkoeien en werkten er 6 knechts op zijn melkbedrijf. Tevens had hij een aangrenzende boerderij met 35 ha. grond gehuurd. Met een eigen vrachtwagen bracht hij de melk 's morgens naar Arica. Er was 'gelukkig' nog geen levensmiddelencontrole, en alle melkboeren deden water in de melk. Hilario ook. Onverwachts begon het Ministerie van Gezondheid een controlecampagne. Bijna alle melkproducenten werden betrapt, maar Hilario

niet, want hij was gewaarschuwd door een vriend. Daarmee maakte hij goede propaganda, en de mensen in Arica zeiden 'Ayca heeft de beste melk'. Hij kocht een vetmeter om het vet gehalte van zijn melk zelf vast te stellen en toen kon hij de toegestane hoeveelheid water toevoegen, zonder gevaar voor een bekeuring. Hij ontsnapte aan verchillende processen, omdat 'het hoofd snel en pienter was.' Zo bijvoorbeeld een bevloeiingswaterproces, dat hem werd aangedaan.

"Gelukkig won ik het, want anders was het me duur komen te staan."

En een ander proces betrof de melkprijs die hij vroeg: een peso per liter, terwijl de prijs op 60 centavo was vastgesteld. De rechter sprak hem vrij omdat hij betoogde dat dat de extra kosten waren voor de 'vroege bezorging': voor 6 uur 's morgens. In 1932 huurde hij nog een grote olijvenboomgaard die in vervallen staat verkeerde. Hij bewerkte hem goed en het eerste jaar leverde hem dat 350 mud olijven op, terwijl de huurkosten 'in natura' 45 mud waren.

Toen Bolivia zich voorbereidde op de oorlog van de Chaco (1934), riep de Boliviaanse consul in Arica alle jonge Bolivianen van de streek op hun vaderland tegen de Paraguayanen te gaan verdedigen. Don Hilario, inmiddels 31 jaar oud, schreef zich ook in. Ook hij kreeg een warme soldatenponcho, bij wijze van uniform, en hij moest vertrekken naar Bolivia. Hij was niet erg enthousiast, want hij moest zijn akkers voor een onzekere toekomst ruilen. Hij ging afscheid nemen van zijn talrijke vrienden in Arica, en onder anderen, ook van de Chileense gouverneur. Die zei hem: "Waarom ga je die oorlog in? Wil je dat ze je doodschieten? Blijf hier; ik help je!" De gouverneur was een goede vriend. Hilario bleef.

Tien jaar lang bracht het melkbedrijf goed geld op, dat geinvesteerd werd in de aankoop van een groot perceel in de belangrijkste handelsstraat van Arica, dat werd verbouwd tot een restaurant met 14 tafels en een hotel met 19 kamers. Ook kocht Hilario machines voor zijn boerderij: een zaaimachine, en een maaimachine, een tractor en een tweede vrachtwagen. En in plaats van het eenvoudige huis van riet en leem begon hij de bouw van een groot huis; een waar herenhuis met 12 kamers, een galerij en twee patio's. Dat was het huwelijkscadeau voor zijn verloofde. In 1939 trouwde hij met juffrouw Isabel Espinoza, dochter van een mulat die een goede opvoeding genoten had, lid van een grote familie van oude grondeigenaars van Azapa; ze was groot, knap, en altijd bedrijvig. Zij bracht als bruidsschat een ingezaaid stuk land in, dat gelegen was in Sobraya, het eigendom van haar inmiddels overleden vader. Isabel bleef de volgende jaren het veld van Sobraya bebouwen en hield ook de zorg voor de kippen en de schapen op de boerderij in LLuta, die in 1939 ook het eigendom werd van Hilario.

Beiden werkten hard; DoÒa Isabel misschien nog meer dan Don Hilario. Deze wijdde zich vooral aan het verhandelen van zijn producten en aan het sociale leven dat er noodzakelijk mee gepaard ging. Hij onderhield steeds trouw zijn vriendschappen: zowel die met de invloedrijke mensen van Arica, als die met zijn streekgenoten uit Carangas, waarvan er een paar honderd als boerenknecht in Azapa en LLuta werkten. Hilario gold voor hen allen als consul, als advocaat, en als toevlucht in talloze gevallen van ziekte, afpersing, misbruik en justitiÎle problemen. Onophoudelijk deden deze problemen zich voor, omdat de Aymara's uit Carangas doorgaans analfabeet waren, slecht Spaans spraken, geen wettelijk documenten bezaten en geen ervaring hadden met arbeidscontracten, zodat ze een gemakkelijke prooi waren voor gewetenloze boeren. Deze dienstenverlening aan zijn landgenoten bezorgde Don Hilario een talrijke cli"ent'ele, die hij voortdurend bij moest staan met raad en daad, en die hem veel prestige gaf onder zijn volkje. Zijn faam verbreidde zich in heel het stroomgebied van de rivieren van LLuta en van Azapa en in heel Carangas. Daarom gingen de Chileense autoriteiten hem ook met respect behandelen en ontving hij uitnodigingen voor officiele gelegenheden. Don Hilario, van zijn kant, voerde steeds zijn eigen levensstijl: gastvrij; altijd bereid om een goed glas te drinken met zijn vrienden; steeds tijd voor aangename conversatie; levendig en gewiekst in de handel en altijd goed geinformeerd; een weinig verzorgd uiterlijk, met de goedige houding van een rondborstige boer, met zijn hoekige Spaans en zijn goede humeur. In zijn verschijning onderscheidde hij zich in niets van de gewone boerenarbeiders. Hij was veel buitenshuis en hij liet geleidelijkaan de administratie van de boerderij over aan zijn vrouw. Zijn kinderen groeiden op en gingen naar school: Santos, de oudste, die in 1940 geboren was; Adolfo van 1942, en tenslotte Kenny van 1943. De opvoeding van zijn kinderen was voor Hilario de reden om zijn gezin van LLuta over te brengen naar Arica, waar hij zich aanvankelijk vestigde in zijn hotel.Zelf bezocht hij dagelijks zijn boerderij en 's avonds stond hij achter de bar. DoÒa Isabel, die nu het restaurant zelf beheerde, werkte in die jaren hard en moest de zorg voor haar kinderen aan een kindermeisje overlaten.

Toch leverde het restaurant niet de verwachte opbrengst op. Het was bovendien een riskant bedrijf, omdat er veel, te veel, gedronken werd in de bar. Een keer werd Hilario geconfronteerd met een poging tot een roofoverval, die hem het leven had kunnen kosten. Daarom kocht hij een tweede huis in het centrum van Arica, waar hij een kruidenierszaak begon. DoÒa Libertad, weduwe van een onderwijzer met drie kinderen, werkte in de winkel en Santos hielp haar als knecht, en later om inkopen te doen en de administratie te voeren. Een romance tusssen Hilario en Libertad die meerdere jaren duurde, leidde nooit tot openlijke discussies met Isabel, hoewel een goed deel van de opbrengst van de boerderij besteed werd aan de opvoeding van de kinderen

van Libertad. Hilario leefde een onafhankelijk leven en hij was niet gewoon om thuis rekenschap af te leggen van zijn privÈzaken, zijn handel en zijn vriendschappen. De betrekkingen tussen de beide echtgenoten en van deze met hun kinderen, waren steeds erg gereserveerd.

In 1953 besloten ze de exploitatie van het restaurant te stoppen en het perceel te verhuren. Tevens vestigde Hilario een goed ingerichte slagerij in de Avenida Juan Noe, die Isabel zelf voerde tot 1973, terwijl ze ook weer de opvoeding van haar kinderen overnam. Zij leerden op een duur college van de Spaanse paters, en later gingen ze naar de middelbare Handelsschool. De boerderijen in lluta en in Sobraya werden beheerd door verwanten van Hilario, maar omdat Isabel er geen toezicht meer hield, en omdat de zeldzame bezoeken van Hilario weinig voorstelden, brachten ze veel minder op dan in de jaren ‘30 en ‘40.

Elke twee of drie jaar reisde Hilario naar ‘zijn’ dorp. Zo onderhield hij het contact met de mensen in Carangas. Met hen deelde hij het ideaal en de illusie van de emancipatie van de Indiaanse boer. Met zijn aanwezigheid en zijn enthousiasme stimuleerde hij de beweging onder de Aymaras van Carangas. Daarom ook schreef hij zich in als militant lid van de M.N.R.-partij van Paz Estensoro, de ‘vader van de Indianen’ genoemd. Tijdens de verkiezingscampagne was Don Hilario belast met het commando Carangas, op uitdrukkelijk verzoek van de toekomstige president. En Don Hilario voerde een zeer scuccesvolle campagne voor hem in Carangas. Talrijke anekdotes uit die tijd doen nog de ronde. Zo wordt verteld: “In Curahuara zaten ongeveer 40 mannen opgesloten in de gevangenis; velen van hen waren ‘Ayca’s’. Ze waren opgesloten op beschuldiging van communisme en onruststokerij. Hilario ging met enkele mannen naar de gevangenisdirecteur en zei: “We hebben allemaal geweren.” De directeur werd bang. Hilario zei: “Die mensen moeten vrij komen; het zijn allemaal boeren, wat weten die van communisme?!” De directeur dacht dat Hilario uit La Paz kwam, omdat hij Spaans sprak. Eerst verzette hij zich. Hilario zei: “Je krijgt 5 minuten... het zijn er nog vier...,” en tegen een van zijn mannen zei hij: “Ga een stuk ijzer halen om het slot open te breken.” De diecteur zag dat het ernst was. Hij zei: “Ik moet de regering in La Paz informeren” en Hilario: “De partij is rijk, ze heeft een goede advocaat voor mij. “Hij liet het slot openbreken en bevrijdde de gevangenen. De riepen luid: “Zoals Ayca is er geen tweede.” Daarna hoorde de directeur dat Ayca ook een Indiaan was. Hij sloeg zich voor het hoofd en zei: “Wat! Een Indiaan heeft mij die streek geleverd! Hoe is het mogelijk!...” Hilario, groot en sterk, correct gekleed met kleren uit de stad en Spaans spreken, had met zijn gewapend gevolg indruk op hem gemaakt. Bij een andere gelegenheid heroverde hij de grond van een Aymaragemeenschap die door een ‘hacendado’

bezet was. De grootgrondbezitter woonde in La Paz. Don Hilario en zijn volk haalden de administrateur uit het grote huis; hij vertelt: “De administrateur was erg streng, en hard voor de mensen. Ik zeg hem: ‘Wat wil je doen. Jij staat alleen en wij zijn met velen.’ Ik zeg tegen mijn mensen:’Vooruit breek het huis maar af: neem alle planken mee.’ Op een dag was heel het huis weg; alles, alles; planken, palen, alles werd meegenomen; niets was er meer over. Ik zeg tegen de mensen: ‘Opgepast. Nu moeten we iets doen. Jullie spitten de grond om en dan planten we de aardappels over.’ Want die waren al lang gepoot. ‘Haal de aardappelstruiken maar van de akker weg... Goed, alles klaar, dan voren ploegen en de aarde ophogen rond de planten.’ De regen kwam, en de aardappels groeiden prachtig. Een week na de afbraak kwam de eigenaar uit La Paz met zijn advocaat en zegt tegen me: ‘Wat heb je gedaan?’ Ik zeg hem: ‘Wat wil je? Waar is het huis? Hier is geen huis.

Hier staan aardappels!”

‘Zoals Ayca is er geen tweede.’ Tijdens de verkiezingscampagne van Paz Estensoro, ontwikkelde Ayca zich als een boerenarbeider met veel invloed en macht. Na de verkiezingsoverwinning bood de partij hem een boerderij aan als geschenk, maar dat weigerde Hilario aan te nemen. Hij zei: “Ik heb ginds mijn boerderij. Meer heb ik niet nodig. In dit land sterven de rijken!”

Zo keerde hij terug naar Arica, in 1956.

Het jaar daarop, bij gelegenheid van de ontmoeting van de presidenten van Chili en Bolivia in Arica, drong de Boliviaanse kolonie erop aan dat Don Hilario naar de receptie ter ere van Paz Estensoro zou gaan. Eerst wilde hij niet, maar hij liet zich overhalen. En hij had de voldoening dat ‘zijn’ president hem van verre herkende en openlijk met eerbetoon en lof toesprak. Het volgende decennium bracht jaren van problemen en langzame economische teruggang voor Hilario. Het onderhouden van twee huizen en twee families bracht veel kosten met zich mee. De opbrengst van de boerderijen was niet optimaal, omdat er onvoldoende toezicht was. In 1959 verkocht een zwager van DoÒa Isabel het hele familiebezit, voor eigen rekening, aan een kamerlid van de Liberale Partij, en daarmee ook het erfdeel dat Isabel in Sobraya exploiteerde. Don Hilario maakte een proces aanhangig, dat hij na 4 jaar verloor en dat hem handen vol geld kostte. De reden was, dat er geen eigendomspapieren van het bezit meer waren, en men veronderstelt dat de parlementarier de copie uit het archief in Santiago had laten verdwijnen. “Maar hier op aarde moet alles betaald worden,” zei Isabel. “Mijn zwager stierf door verstikking, en het kamerlid heeft een lelijke dood op straat gevonden.”

In 1963 werd Santos, de oudste en meest geliefde zoon van Don Hilario ziek. Hij was de eerste gids van de dansgroep ‘Compania de la Virgen de

Las PeÒas', en hij beheerde de kruidenierswinkel. Hij stierf in 1964 in een sanatorium te San Bernardo. Don Hilario zei tot zijn vrouw: "Huil maar niet. De Maagd heeft hem tot zich genomen, voordat hij zou zondigen; daar moeten we vrede mee hebben." DoÒa Isabel zegt: "Don Hilario heeft er veel verdriet van dat zijn zoon ver van huis is gestorven. Als hij dronken is, krijgt hij er nachtmerries van."

In 1965 werd zijn tweede zoon, Adolfo, ziek en moest hij een kuur van verschillende jaren ondergaan - in hetzelfde sanatoruim. Kenny, de derde, kreeg ook een longziekte, maar hij wilde niet naar San Bernardo vertrekken. Hij bleef thuis in Arica, waar hij in diezelfde tijd een romance had met een meisje dat een verre verwant was van Hilario en dat sinds 1964 in zijn huis woonde en werkte. Ze kregen een kindje, dat ze niet konden onderhouden. "Die Kenny is een wilde, en een bruut; hij heeft geen beschaving," zegt Hilario, maar hij voedt het dochtertje Veronica, dat op zijn eigen naam staat, op met een bijzonder grote liefde en zorg.

Adolfo trouwde in 1968 met Elena ("Met een Chileense," zeggen zijn ouders, die nooit erg gelukkig zijn geweest met hun schoondochter) en kreeg een dochtertje, Fanny.

In 1973 wilde DoÒa Isabel van de slagerij af en zij verhuurde hem aan Don Domingo. Ze voelde zich oud, en ze kon niet overweg met haar schoondochter Elena die bij haar in hetzelfde huis woonde. Ze vertrok naar de boerderij in LLuta, om Don Hilario te verzorgen die er ook weer sinds enkele jaren zijn verblijf had en dagelijks naar Arica sukkelde in zijn oude 'camioneta'. Hij was intussen de 70 gepasseerd en hij had haar aanwezigheid en haar verzorging nodig. Zonder aan pensioen te denken, had Hilario zich sinds 1966 uit alle zaken teruggetrokken - t.g.v. de slagen van het lot die hem troffen door de ziekte van zijn kinderen - en had hij zich uitsluitend aan zijn boerderij gewijd, waar 20 ha. voldoende werk boden om samen met een knecht, yunga, en een deelbouwer,Gonz·lez, van te bestaan. Daar bezat hij nog 60 schapen, 15 koeien, wat kippen en eenden. Hij zaaide mais en klaver. Met zijn camioneta Ford 1934 bracht hij drie keer per week de producten van zijn akkers naar de markt van Arica, waar hij een kraam had gehuurd, die door een verwant werd bediend. De boerderij was nog uitgerust met een oude vrachtwagen, ook uit de jaren '30, een nieuwe Ford tractor van middenklasse, enkele ploegen en eggen, een maaimachine en de resten van de oude, roestige en half geruineerde, die getuigden van een dynamisch en prestigevol verleden. Daar brachten Don Hilario en DoÒa Isabel sindsdien, in alle bedrijvigheid die hun oude dag hun nog toestaat, hun tijd door, met zaaien en oogsten, met het voeren van hun beesten. Ze leven er meer van hun herinneringen en illusies dan van de opbrengst van hun werk.

In zijn afwisselend bestaan heeft Hilario zich op veel verschillende terreinen weten te verdedigen. De politiek had voor hem, bij gelegenheid, slechts een praktisch belang. Een ideologie of partijdoctrine was van voorbijgaand nut. Het sociale leven met zijn stadsvrienden beschouwde hij als erg belangrijk, maar het gold voor hem nooit als een blijvende waarde op zich, maar veeleer als een spel met tactische bedoelingen. Zijn activiteiten in de stad: als taxichauffeur, electricien, hoteleigenaar, kruidenier, melkboer, of slager, waren ook steeds van voorbijgaand belang. De enige activiteit van blijvende waarde en van voortdurend belang voor hem was de landbouw, want 'de grond is de bron van alle rijkdom, het begin van alles', zo pleegt hij te zeggen.

Andere steunpunten in zijn leven waren: het duidelijke bewustzijn van zijn Aymara identiteit, en zijn godsdienst. Dat 'geloof in de Maagd' omvat een hele godsdienst en een wereldbeschouwing die syncretistisch en agrarisch genoemd mag worden, en die zuiver afgestemd staat op zijn oude Andes-cultuur en zijn boerenleven. Dat geloof heeft hem de energie en de morele kracht geleverd om zich overeind te houden en te ontwikkelen door de stroomversnellingen van het ontstuimige proces van veranderingen die zich voordeden in het raakvlak tussen havenstad en platteland. Zijn grote illusie was - met alle boerenrealisme - de opvoeding van zijn kinderen, niet opdat ze zo zouden worden als hijzelf, maar in de verwachting dat ze 'anders' zouden zijn; en een ander, beter, leven zouden kunnen hebben'

4. DE DANSVERENIGING (1924-1962).

De eerste pelgrimstocht van de geimproviseerde dansvereniging van Molinos naar het Heiligdom Las PeÒas - 'Bergen en Pampa's doorkruisend' volgens de tekst van de hyme - was een avontuurlijke en gewaagde reis, waarbij ernstige risico's genomen werden wegens het negeren van het decreet dat de toegang tot het heiligdom verbood. Het zegel van de Chileense gouverneur, aangebracht op een hoefijzer dat de tempeldeur sloot, werd daarbij verbroken. Voor de pelgrims was het een sterke en emotionele ervaring, versterkt nog door het enthousiasme en de steun die ze ondervonden van de plaatselijke bevolking, de bewoners van Livilcar, Husipa en Umagama. Het was bovenal de bevrediging van een religieuze nood en een verlangen om een verplichting ten opzichte van de Maagd na te komen, die met de angstwekkende watervloed weer eens haar grote macht en haar barmhartigheid had getoond aan ÈÈn van de 'compaÒeros', en tevens bij de andere vrienden het bewustzijn van hun verplichtingen jegens Haar had wakker geschud. De diepe religieuze ervaring samen met de uitbundige vreugde - twee kanten van eenzelfde belevenis die steeds samengaan in de religieuze vieringen onder de Aymaras van de Hoogvlakte - riepen het verlangen op die gemeenschappelijke ervaring van

een feest voor de Maagd 'zoals het behoort' te herhalen.

Daarmee werd het isolement en de eenzaamheid van de ballingen uit Carangas voor enkele dagen geheel doorbroken, bij het genot van overvloedig en heerlijk braadvlees, dat herinnerde aan de herdersfeesten en de patroonsfeesten van hun gemeenschap in Carangas, met alcohol en coca en met de vertrouwde melodieÎn van de panfluiters. Vooral die muziek (23) brengt de mensen, die al in de stemming gebracht zijn door de alcohol en de coca, dicht bij elkaar en doet het bewustzijn vervloeien en opgaan in collectiviteit.

Daarom herhaalde de groep deze pelgrimstocht in het daarpvolgende jaar. Opnieuw werden ze gastvrij ontvangen in de kloof van Livilcar. Het enthousiasme herhaalde zich elk jaar, wanneer het tegen december liep, met het feest van de 'Purisima". Hilario Ayca, een uitstekende panfluiter en een plezierige kameraad, jong en dynamisch, animeerde steeds de groep. Vanaf 1924 nodigde hij alle zondagen zijn vrienden uit op zijn akkertje voor zijn hut van riet en leem, om te eten en te spelen. In Livilcar werd gezegd: 'De muzikanten van Ayca zijn de beste' en er kwam een uitnodiging van de 'Alferez' (24) van San Bartolo - gewikkeld in een gecompliceerd ritueel - om te spelen op het patroonsfeest van het dorp dat op 24 augustus wordt gevierd. De Alferez' liet hen bedienen als prinsen. Daarom speelden ze veel en goed, want de mensen waren tevreden en enthousiast. Maar ze speelden ook in het dal van LLuta, op het belangrijke feest van Poconchile, Sint Jeroen, op 22 october, en op het feest van Molinos, van de Pelgrimsmaagd, dat op 9 september wordt gevierd.

Ayca vertelt: "Andres Baluarte, uit Azapa, bracht ook een dansgroep bijeen en ging naar Las PeÒas. Het waren allemaal negers, want mijn 'compadre' Andres (25) had een grote familie. Hij zegt tegen me: 'Ayca, kom naar het feest van San Miguel. We ontvangen je goed!" Zo gingen Ayca en zijn muzikanten ook naar het dal van Azapa, naar het patroonsfeest dat op 29 september wordt gevierd. En de volgende jaren luisterden ze ook het feest van de 'Mei-kruisen' op, dat overal in Azapa gevierd wordt. De faam van Ayca's muzikanten verspreidde zich, want ze speelden goed en er kwamen uitnodigen voor grote en befaamde patroonsfeesten zoals dat van San Martin, de patroon van Codpa, dat op 11 november gevierd wordt, en waarbij overvloedig de 'pintatani' vloeit, de beste van alle wijnen: zoet, sterk en gezond. In Codpa leerden ze ook pater Braulio kennen, in 1931, en "daar hebben we wat gelachen! Want die pater dronk veel wijn. Hij was even dronken als het volk. Maar de volgende dag schold hij op de jongens omdat ze teveel dronken en omdat ze de hele dag speelden en hem zijn siÎsta niet lieten slapen."

De feesten van de cordilla waren in vergelijking daarmee 'mooi, maar armoedig'. Ze reisden naar Cariquima en Belen, en naar de 'Maagd van

de geneesmiddelen' in Timanchaca, hoog in de Andes. Daar ontmoetten ze pater Braulio opnieuw, die de mis en de processie deed: "De pater had het koud. Daarom dronk hij erg veel wijn; drinken en drinken maar! Hij werd er ziek van. Hij ging dus maar naar bed. Hij zei: 'Morgen doen we de processie. Kom morgen maar terug. Ga maar, want ik ben ziek', en hij ging naar bed. Ik zeg tegen de mensen: 'Kom jongens, we doen het zelf. Want zo is het gebruik: vandaag is het de dag. 'De mensen van Timanchaca waren het daarmee eens, en we deden het zelf." Hilario nam de verantwoordelijkheid voor de processie over, tegen de wil van pater Braulio in.

Tot Ayca's dansvereniging behoorden van het begin af aan Don EzechiÎl Cayconte, Don SamuÎl Canchayca en Hugo Gomez (die om onbekende reden nooit met Don wordt aangesproken). Don Hilario zegt van hen: "Goed Volk! Goede kameraden! Allemaal mensen met een groot geloof! Ze waren altijd van de partij. Gomez was groot, sterk; hij had een goed figuur. Daarom ging iedereen ermee akkoord dat hij de 'staf' (26) zou nemen, om toch de groep te presenteren. 'Korporaal" zeggen ze tegenwoordig. Cayconte had de ratel (die de marsmaat aangeeft). Hij moest vooraan gaan. En Canchaya ook. Die geven de pas aan. Cayconte maakte de (dans-) kleren voor de mensen. Hij was kleermaker. Witte broek voor het feest; allemaal wit. Zo moest het. Helemaal wit, ook het overhemd, en met een zijden lint dwars over de borst, allemaal gelijk." Ayca vertelt het of hijzelf er buiten staat. Toch was hij de centrale man in de vereniging; hij bleef altijd op de achtergrond, maar in heel LLuta en in Azapa, in de kloven en in de Andes, overal spraken de mensen van de 'muzikanten van Ayca'.

De groep, in ceremoniele opstelling, bestond uit, allereerst, de korporaal, Hugo Gamez. Die leidde, zonder woorden maar door aanwijzingen met de staf, de twee lange rijen mannen. VÛÛr de panfluiters uit liepen dan de tromslagers: Edelberto Basso, de dichter van de groep, die de hymnen maakte en aanpaste bij elk feest, en Valerio, een familielid van Hilario. Daarachter volgde 8, 10, of 12 mannen met ratels om het ritme bij processsies en dansen te ondersteunen. De beide eersten, Cayconte en Canchaya, leidden de rijen en 'zongen hard en goed'. Hun taak was het de begroetingen van de Maagd en de Heiligen te zingen, terwijl de hele groep deze regel na regel herhaalde; verder leidden ze de bewegingen van de rijen bij de dansen, als 'gidsen'. Na de ratels volgden de panfluitspelers. Dat waren er veel: er was een dubbele groep, 24 personen, en soms nog meer. Don Hilario leidde de panfluiters. Zijn plaats was daarom: aan het hoofd van de arca's d.w.z. de rechter rij, aangezien de linker rij de 'volgers' zijn en de 'ira' - fluiten bespelen. Zijn voortdurende zorg was het daarbij dat zijn spelers tevreden waren, maar niet te veel dronken voordat hun ceremoniÎle taken waren vervuld. Onder de panfluiters van het

eerste uur was Yunga, aan ‘e’en oog blind en een grote liefhebber van de wijn, die steeds een prop coca achter de kiezen had; Jacinto en Maximo Ayca, twee oomzeggers van Hilario, en Donato, ook een familielid van hem; Dan Aranibar, de ‘linkse’ bijgenaamd, en Rossendo. “Er waren mensen uit Bolivia en uit Chili, maar de meesten waren Bolivianen. Allemaal werkten ze in de landbouw in LLuta, sommigen in Mokinos, anderen in Poconchile, anderen nog verder stroomafwaarts. De panfluiten brachten we mee uit Bolivia.”

Van jongs af aan speelde ook Don Pedro Rivera mee, de zoon van een handelaar uit Arica en een boerin uit Codpa, die de bijnaam ‘de Wandluis’ droeg. Don Hilario was bij gelegenheid van een van de eerste pelgrimsreizen naar Las PeÒas zijn doop-peter geworden, en sindsdien spraken ze elkaar aan als ‘padrino’ en ‘ahijado’, tot op heden, hoewel ‘Pedrito’ nu ook ‘Don Pedro’ is, gepensioneerd, na 35 jaar bij het spoor gewerkt te hebben.

De vereniging van Don Andres Baluarte groeide gestaag. Don Andres, eigenaar van een grote boomgaard van olijf- en fruitbomen, bezat zeer veel familieleden in Azapa, van Arica tot Sobraya en verder. De Baluartes, allen negers en mulatten, waren een oude en rijke familie in de streek, allemaal harde werkers, allemaal eigenaars van mooie, goedbewerkte akkers en boomgaarden. Maar de vereniging van Baluarte had had geen panfluiten. Alle dansers bezaten ratels en er was een trompetspeler, die helemaal alleen een fanfare blies. Daarna kwamen ersteeds meer verenigingen bij in Las PeÒas: de ‘Kanaries’, de ‘Zonenvan Codpa’, de Zonen van Livilcar’, en nog andere. “Ze kwamen ook van Tacna (27). Die laatsten gaven veel geld aan het heiligdom. De Chilenen niet, want die zijn gierig. Alle verenigingen hadden hun vaandel. Mijn kameraden zeiden: ‘Wij moeten ook een vaandel hebben; kan niet schelen; het moet maar!!”

Don Hilario droeg als leider van de vereniging veel van de kosten zelf. Hij bediende zijn mensen op de zondagen bij hem aan huis, met voedsel en drank. Maar grotere kosten kwamen er bij de pelgrimsreizen naar Las PeÒas. Daar werd overvloedig gegeten: vier of vijf schapen, en veel wijn. Hij nam die kosten vrijwillig op zich en hij deed dat ter ere van de Maagd en omdat het zo hoorde. “Een dure zaak!, maar de Maagd heeft me nooit in de steek gelaten en daarom moet je haar ook in ere houden.” De reizen naar andere patroonsfeesten, op uitnodiging van de ‘alfereces’ kostten hem niets. Maar wel moest hij elk jaar een nieuwe set panfluiten kopen. Ook de ratels waren voor zijn rekening, en de trommen, maar die gingen jarenlang mee. Het vaandel dat de kameraden wilden hebben om niet achter te blijven bij de andere verenigingen, kwam ook op kosten van Ayca, maar daarom stond ook zijn naam er met grote gouden letters in geborduurd.

In de beginjaren van de vereniging bestonden er geen formele organisatie, geen reglement en geen vaste activiteiten. Elk jaar, tegen de tijd dat het feest in Las PeÒas naderde, brachten het oude enthousiasme, de devotie en de traditie de kameraden van Ayca weer bijeen. Deze, als natuurlijke leider, organiseerde zelf de pelgrimstocht met de ervaring, de edelmoedigheid en het geloof die hem kenmerkten. Maar Don Hilario wist intussen wel zijn economische belangen te behartigen: hij stond de 'eer en de verplichting om de vereniging naar het heiligdom te brengen' zonder bezwaar af aan de 'promesanten' wanneer die zich aanboden: leden die zich tot deze taak bij gelofte hadden verplicht, voor een jaar, om de Heilige Maagd een bijzonder bewijs van geloof en devotie te geven, als dank voor ontvangen gunsten, of als bijzondere aandrang die de gelovige daarmee wilde uitoefenen op Haar, om zijn gebed verhoord te zien. Zo leidde Don EzechiÎl Cayconte de vereniging drie jaar op rij naar het heiligdom.

Maar in 1949 werd de vereniging gevormd tot een blijvende en formele organistie als 'compaÒÌa', waarbij als oprichtingssdatum werd aangenomen 8 december van dat jaar. Vanaf dat jaar werden periodieke vergaderingen gehouden. In 1950, onder druk van de sociale problemen en de stroom van hulporganisaties die Arica toen kende onder de naam van 'mutualisme' (28), reorganiseerde men de dansvereniging van Ayca tot een geregistreerde "Mutualidad". Zo kreeg de edelmoedige humanitaire hulp, die sinds 1930 talloze Boliviaanse arbeiders thuis bij Ayca ondervonden, een formeel en wettelijk erkend karakter. Bij zijn verhuizing naar Arica kreeg Don Hilario er bovendien een talrijke clientËle van stadse arbeiders bij, die ook hulp zochten in hun problemen. De oprichtingsacte van de 'Mutuali' vermeldt; "Op maandag 23 november 1950 ten huize van de heer Hilario Ayca te Arica, heeft een groep sympathisanten zich verenigd met de bedoeling een"Vereniging van Religieuze Morenos en van Wederzijds Hulpbetoon" op te richten.... Overeengekomen werd allereerst een bestuur te kiezen dat voor de periode van 1950 - 1951 de leiding zou nemen..... Eenstemmig besloten alle aanwezigen dat de vereniging de naam van het lid de heer Hilario Ayca zou dragen, wegens zijn grote humaniteit en zijn belangeloze sociale arbeid. Vanaf dit moment draagt de instelling de naam "Sociedad 'Virgen de Las PeÒas' y Socorros Mutuos 'Hilario Ayca'"29), waarvan het algemene doel is een brede sociale activiteit vanwederzijds hulpbetoon te ontplooien ten bate van alle leden...'

Don Hilario bleef de vaste en voortdurende steun voor de nieuwe vereniging, maar zonder ooit de functie van voorzitter of bestuurslid op zich te willen nemen. Hij hield niet van representatieve taken en hij wilde ook niet op de voorgrond treden. Bovendien zouden dergelijke functies hem, omdat hij analfabeet was, in moeilijkheden brengen.

De oudste ledenlijst telt 102 namen, waarvan er 52 Indiaanse achtern Condori, Sajama, enz. De beroepen van de leden kwamen al niet meer exclusief uit de landbouwsector: in meerderheid zijn het marktkooplui, chauffeurs, timmerlui, dagloners, havenarbeiders en andere beroepen uit de stedelijke arbeiderklasse. Een groot deel van de leden bezat geen vaste morele binding met het heiligdom, of een gelofte om een pelgrimstocht te maken, zodat misschien de helft of een derde deel van hen de jaarlijkse tocht naar Las PeÒas niet meemaakte.

De Maatschappij tot Wederzijds Hulpbetoon, tevens Religieuze Dansvereniging, getroosstte zich grote inspanningen om haar doelstellingen te verwerkelijken; dit onder de leiding van de heren Calvo en Villarreal, en later ook van Heriberto Basso op de post van secretaris. Er werden enveloppen en briefpapier gedrukt, systeemkaarten en een stempel van de vereniging aangeschaft. De aard van sociaal hulpbetoon dat de maatschappij zijn leden bood, bestond voornamelijk uit finaniÎle steun bij ziekte of overlijden. Om doktersconsulten, geneesmiddelen, doodskisten en begrafenisceremonies te bekostigen, werd van de leden een maandelijkse contributie gevraagd. Ook in bijzondere noodgevallen als brand, aardbeving of overstroming kwam de maatschappij te hulp voor zover mogelijk. Voor de statuten hadden die van de ‘Chileense Unie van Verenigingen tot Wederzijds Hulpbetoon’ model gestaan, een unie van 25 oktober 1891.

Vier jaar na de oprichting, op 12 juni 1954, was de vereniging van Ayca medeoprichtster van de Provinciale Federatie van Verenigingen tot Wederzijds Hulpbetoon te Arica. In de daaropvolgende jaren werd een intensieve correspondentie gevoerd met het kamerlid Bernardino Guerra, te Santiago, in verband met het wetsontwerp dat de sociale wetgeving van Chili moest regelen door een op te richten ‘Confederacion Mutualista de Chile’. In dit kader werden eerst in Arica - op plaatselijk en provinciaal niveau - en daarna in Iquique - op nationaal niveau - een reeks vergaderingen en congressen georganiseerd, waaraan steeds de afgevaardigden van de ‘Vereniging Ayca’, zoals ze kortweg werd genoemd, deelnamen.

Later verloren de afzonderlijke verenigingen tot wederzijds hulpbetoon, juist door de nieuwe Chileense wetgeving, hun bestaansreden en verdwenen dan ook geleidelijkaan. Maar de Vereniging Ayca bleef bestaan als dansvereniging van Las PeÒas, en als zodanig bleef ze toch, hoewel voor een kleiner aantal leden, dansers en muzikanten, de traditionele humanitaire hulp voortzetten, maar nu incidenteel en in gevallen waarin de wet niet voorzag.

De dansvereniging ging nu voorop bij het organiseren van het toegenomen aantal pelgrimsverenigingen van Las PeÒas in een “Associatie van

Religieuze Dansverenigingen van Onze Lieve Vrouw van Las PeÒas". Deze associatie kreeg een kerkelijk adviseur, namens de bisschop. Maar de zwakke beslissingsmacht, het gebrek aan eenheid en gezag binnen deze associatie, en het kerkelijk toezicht dat haar controleerde, waren de redenen waarom Don Hilario zich tenslotte niet meer zo sterk betrokken voelde bij de associatie die hij mede in het leven had geroepen. Wel was hij het eens met de affiliatie van zijn vereniging aan de associatie, en hij stond positief tegenover een correcte en punctuele vervulling van alle verplichtingen die er uit voortkwamen, maar hij beweerde: "Daar is niemand die de koe bij de hoorns durft te nemen."

Tot 1962 reisde de vereniging van Ayca elk jaar ononderbroken naar het feest van 8 december. Dit is volgens de ouderen de eigenlijke datum waarop het feest van Las PeÒas gevierd moet worden. Zo ook de vereniging van Baluarte, die in het heiligdom het peterschap van de kinderen van Hilario, de een na de ander, op zich nam. Over de datum van het feest vertelt Ayca het volgende: "Een jaar kwam er een grote watervloed omlaag uit de Andes, zodat de mensen bang waren, want de rivier was gevaarlijk en kon de reizigers meesleuren. Daarom gingen ze voortaan in oktober, dat noemen ze nu 'het grote feest'. Dat hebben de mensen van de 'Broederschap' van de bisschop zo bedacht. Maar de mensen van vroeger zeiden dat 8 december altijd de dag is geweest van het feest. Dat jaar steeg de rivier zo hoog, dat de mensen geÔsoleerd werden in het heiligdom, en dat er honger was. Toen is dat besluit genomen om het in oktober te vieren, maar 8 december is de eigenlijke datum."

In de loop van een halve eeuw is de samenstelling van de muziekgroep sterk veranderd. Enkelen keerden naar Bolivia terug, anderen haakten af, anderen stierven, en een minderheid trotseerde de jaren en bracht 20 of 25 jaar later hun zoons mee als panfluiters. Zo bijvoorbeeld Molina, die vanaf 1951 kok was in het beroemde casino van Arica; hij bracht zijn zoon Juan mee. Datzelfde deden Jacinto, Pedro, Valerio, Donato en Maximo Ayca (de 'chingolo's' (30) genoemd): ze brachten allemaal hun familieleden mee. Samuel Canchaya bracht zijn kinderen en later zijn kleinkinderen mee. Toen Gomez, de eerste korporaal, overleed, zette zijn zoon, die ook Hugo heette, het lidmaatschap voort, maar Cayconte werd de nieuwe korporaal. Op zijn beurt belastte Don Ezechiel Cayconte, naarmate de jaren vorderden, steeds vaker Don Pedro, Ayca's petekind, met de verantwoordelijkheid voor de groep bij de dansoefeningen, of bij de deelname aan kleinere feesten in de dorpen in het dal van LLuta. Don Hilario bracht zijn oudste zoon Santos mee, die groot, sterk en knap was, zoals hijzelf in zijn jonge tijd. Vanwege zijn krachtige en welluidende stem kreeg Santos al op 16- jarige leeftijd de plaats van 'eerste gids' in de dansgroep, om de hymnen samen met Don Pedro te leiden als voorzanger. Ook werkte hij voor zijn vader alle boodschappen en formaliteiten

voor de vereniging af. “Hij ging praten met de priesters, de bisschop en de autoriteiten, want hij had opleiding gehad”,zegt Don Hilario. Ook werd Santos op zijn beurt de vervanger van Don Pedro bij de dansoefeningen, en studeerde hij nieuwe ‘mudanzas’ (31) met de dansers in, waarmee hij het prestige van de vereniging duidelijk ondersteunde. Zijn ziekte en dood in 1963 was een harde slag voor de hele vereniging en brak iets in zijn ouders. In 1963 kon Ayca niet de moed opbrengen om naar Las PeÒas te gaan. “We hebben rouw. Dit jaar gaan we niet,” zei hij. Niemand twijfelde eraan of het was de Maagd die Santos tot zich had genomen. Het waarom is een nutteloze en onzinnige vraag, die toch gesteld wordt. Het zou een onbezonnenheid zijn, Haar een verklaring te vragen voor het verdriet dat zij over het huis van Ayca had gebracht. Ayca was nooit ‘opstandig’, integendeel, hij respecteerde haar evenzeer of nog meer dan voorheen. Nog veel minder dacht hij eraan - zoals sommigen ‘die het de Maagd betaald willen zetten’ - om Haar te straffen of zich op Haar te wreken vanwege de dood van zijn zoon, ‘de beste en meest geliefde van de drie’. “Zij neemt altijd het beste voor zichzelf,” zegt Hilario met droefheid, en dit is voor hem de enige verklaring en troost die hij vindt. In de volgende jaren bleef de vereniging ‘in reces’. Het ging slecht met de zaken van Hilario. De rechtsgedingen kostten hem veel geld; zijn andere zoons werden ziek; de boerderijen werden niet met de nodige zorg beheerd....

Toen zijn tweede zoon, Adolfo, steeds ernstiger ziek werd en ook in het sanatorium moest worden opgenomen, beloofde Don Hilario de Maagd, in zijn angst hem ook te verliezen, haar weer te gaan bezoeken met zijn vereniging, zodra de jongen weer beter was. Zo werd in 1966 de tocht weer voorbereid en volbracht, na drie jaar onderbreking.

In diezelfde jaren moest de vereniging van Baluarte een slag verwerken die misschien nog zwaarder was: want Don Andres zelf stierf. Maar zijn zoon Domingo ontving als erfenis de ‘vara’ - de staf - van zijn vader en diens verantwoordelijkheid in de vereniging, zoals zijn laatste wil was geweest. Domingo leidde de ‘Morenos’ het volgende jaar - ondanks de rouw - naar het heiligdom, en met een onmetelijk verdriet. Zo groot was zijn verdriet bij de herinneringen aan zijn vader in het ritueel van Las PeÒas, dat hij daar een zware aanval van angina kreeg op het moment van het afscheid van de Maagd, voor het vertrek.

Sinds dat jaar, 1964, bezette de vereniging van Baluarte de eerste plaats op het feest, die haar toekwam als oudste vereniging na Ayca. Dit hield ook het privilege in de Wonderbare Maagd van Las PeÒas in processie mee te mogen dragen. Hilario stelde zich - na het reces van drie jaren - tevreden met de tweede plaats. Hij stond de eer van de oudste vereniging te zijn graag af als eerbetoon aan zijn grote vriend en ‘compadre’ Don Andres, die - samen met

hem - toen al bijna 40 jaar lang de meest volledige en uitputtende eredienst had voltrokken: een dansgroep op het feest van de geliefde en gerespecteerde maagd van Livilcar te presenteren.

5. PORTRETTEN (1970)

Don Ezechiel Cayconte, een van de oudste vrienden van Don Hilario in de dansvereniging, werd uit respect door de tweede en derde generatie 'grootvadertje' genoemd. Allen beschouwden hem als een relikwie; men stond hem graag allerlei verloven en uitzonderingen toe wegens zijn vele dienstjaren in de vereniging. Hij betaalde bijvoorbeeld geen contributie zoals de overige leden, sinds 1968. Ook betaalde hij zijn reisgeld naar het heiligdom niet, noch zijn bijdragen in natura voor het feest, en hij hoefde ook geen loten of toegangskaarten te verkopen zoals alle anderen wanneer er weer 'fondsen verzameld' moesten worden om de algemene kosten van het feest te kunnen betalen. Don Ezechiel, wanordelijk en wispelturig als de wind, liep binnen, of vertrok, halverwege vergaderingen en oefeningen, al naar zijn gemoedstoestand, en hij voerde het woord op vergaderingen op het ritme van zijn emotionaliteit en zijn wat kinderlijke ijdelheid, waarmee hij toch de welwillendheid van de mensen veroverde. Het grootvadertje genoot een heel bijzonder prestige, niet alleen in de dansvereniging en in Las PeÒas, maar ook bij de tweede compagnie van de brandweer van Arica, die hij, samen met Don Hilario en enkele anderen, meer dan 50 jaar geleden opgericht had. Daarom versierde een aanzienlijke reeks medailles zijn borst op plechtige dagen en bij de parades van zijn compagnie. Daarom ook prijkten er aan de wand van het kleine kleermakersatelier, waar hij vele honderden broeken had genaaid, zes erediploma's, samen met de portretten van zijn ouders en grootouders en wel een vijftigtal foto's uit zijn jeugd. In dat atelier bewaarde hij zorgvuldig zijn herinneringen aan het verleden, en daaronder prijkten twee oude vaandels die de vereniging van Ayca jarenlang naar het heiligdom had mee genomen en daarna vervangen had.

Don Ezechiel vertelt dat hij zijn eerste reis naar het heiligdom maakte in 1924, samen met een kameraad waarmee hij werkte, te voet en met slechts vier kilo brood als proviand en met 20 pesos die hij van de bakker waar ze werkten geleend hadden. Hij had in 48 uur de weg afgelegd, maar hij was zo enthousiast, dat hij tot 1938 elk jaar zonder onderbreken ook het tweede feest, dat van oktober, bijwoonde samen met de panfluiters van Anastasio Casas. Dankzij zijn goede voorkomen en zijn machtige stem had hij ook een eervolle plaats in de rangen van die dansers, als zanger en als eerste gids van de tweede rij, en later van de eerste rij, terwijl de opengevallen plaats werd ingenomen door zijn broer. Natuurlijk gold zijn eerste liefde de vereniging van Ayca, waar hij sinds 1932 de plaats van korporaal bezette. Het daaropvolgende jaar, 1933,

ontving hij 'het kindje' (32) uit de handen van Ayca, als teken van de op zich genomen eretaak om de vereniging het daaropvolgende jaar naar het heiligdom te voeren, en daartoe de kosten van voedsel en drank voor de hele vereniging te dragen en alle organizatorische problemen te regelen:

"We vertrokken, zingend en spelend, uit Arica, allemaal op een vrachtwagen, die ons tot het dorp Azapa bracht. Vandaar was het nog een dag lopen. Degene die de groep naar het heiligdom leidde, droeg 'het kind', om het in Las PeÒas over te geven aan de volgende. Maar dat jaar had ik zo'n last van de reumatiek, dat ik de groep alleen bij de entree en het afscheid van het heiligdom kon presenteren. De rest van het feest moest ik te bed blijven. "Dat was een groot verdriet, naast de pijn die hij leed, en daarom beloofde hij ter plaatse aan de Maagd, de Vereniging nog twee jaar langer naar haar heiligdom te voeren, bij leven en goede gezondheid.

De bakker-broekenmaker getroostte zich die jaren, ondanks zijn armoede, grote geldelijk offers, gedreven door zijn blinde devotie tot de Maagd, maar ook wel een beetje vanwege zijn eigen ijdelheid. Hoe dan ook, de volgende jaren kon hij alleen als pelgrim naar het heiligdom trekken en zonder dansen, en in 1939 waren de dood van zijn vader en de onkosten van de begrafenis oorzaak van zo'n grote schuld,dat hij niet de middelen kon vinden om de bedevaart te maken. In dat jaar moest hij zich tevreden stellen met het feest van de Meikruisen, waar de Vereniging van Ayca danste voor het 'Kruis van de eeuwen', dat op de berg tegenover zijn huis stond als herinnering en bescherming, sinds een zeevloed in 1868 heel Arica weggespoeld had. Zijn vriend Ayca hielp hem veel in die tijd. Vanaf 1941 kon Don EzechiÎl de functie van korporaal weer op zich nemen, zonder onderbreken, tot aan zijn 'pensioen', zoals hij zegt; dat was de reorganisatie van de Vereniging in 1968, toen Don Pedro hem opvolgde.

Juffrouw Isabel Espinoza, sinds 1939 mevrouw Ayca, was een vrouw van het platteland, hard werkend en bijzonder praktisch. Ze had een goede schoolopleiding gehad en daarna had ze om haar opvoeding te voltooien een jaar gewerkt in het beste hotel van Arica, en daarna nog een jaar als dienstbode in het huis van de gouverneur. Daarna was ze naar de boerderij van haar vader in Soraya teruggekeerd. Vanaf 1937 was ze op zijn boerderij in LLuta, die later gehuurd, en nog later gekocht werd door Don Hilario. Zij was het die het huis altijd op orde had en die het werk van de arbeiders controleerde, zowel voor als na haar huwelijk. Ze was trots op het prestige van haar echtgenoot en van de vereniging, en ze wist de stadsmensen die Hilario naar de boerderij uitnodigde, keurig en hartelijk te ontvangen. Maar ze hield niet op te mopperen over de drinkers, de panfluiters en de Boliviaanse vrienden die hij ook voortdurend meebracht. "Ze kwamen alleen om te eten en te drinken en om zich te bedrinken,"

zegt ze. Toch was zij het die meer dan 30 jaar lang zijn vrienden bediende en de faam van zijn gastvrijheid en edelmoedigheid verleende aan het welgeziene huis van Don Hilario in LLuta, en later in Arica. In 1938 vergezelde zij hem en zijn vereniging naar het heiligdom van Las PeÒas. Maar hij was zo druk bezet met zijn mensen, dat hij haar niet de nodige aandacht kon geven, en zij van haar kant zei, dat ze niet hield van die 'drooglevers'. Zij maakte de jaarlijkse pelgrimstochten doorgaans niet meer mee. Maar daarom had ze niet minder geloof in de Maagd. In alle grote moeilijkheden zocht ze Haar hulp. Zij was het ook die wegens de ziekte van haar zuster een pelgrimstocht maakte naar de 'Maagd van de Remedies' te Timanchaca, hoog in de Andes. Hilario vertelt, dat zijn broer, Manuel Ayca, een goede kruidenkenner was en veel mensen genas. "Hij wist ook precies te zeggen of een ziekte op de dood of op het leven zou uitlopen. Toen hij de zuster van Isabel - Vecenta, zo heette ze - zag, zei hij op een onbewaakt ogenblik dat die ziekte geen geneesmiddel had. 'Maak geen kosten meer, want je gaat dood.' Ik stond erbij en zei tegen mijn broer dat hij dat niet zo moest zeggen, want ze zou er nog zieker van worden. Ik zei het in het Aymara. Manuel zei tegen Vicenta: 'Zal ik je toekomst dan voorspellen? Nou goed dan, je gaat niet zo gauw maar dood, dat was maar een grap, maar je mag die en die dingen niet meer eten.' Zo voorspelde hij haar de toekomst met cocabladeren. Maar de vrouw stierf een paar maanden later. In Lima, in het ziekenhuis is ze gestorven."

In die zorg om de gezondheid van haar zuster maakte Isabel een bedevaart naar Timanchaca. En daarna ging ze nog naar de Maagd van Copacabana, aan het Titicacameer, samen met een zuster van 'compadre' Don Andres Baluarte. In dat beroemde heiligdom smeekte ze om genezing voor haar zoon Santos. Ze pelgrimeerde ook naar de 'Heer van de Wonderen', die in Peru, in het dorp Locumba wordt vereerd. Naar Las PeÒas keerde Isabel niet terug tot aan het jaar 1966. Dat was samen met haar echtgenoot, om de Maagd te bedanken voor de genezing van hun zoon Adolfo van een ziekte die fataal had kunnen zijn. Voor het overige rechtvaardigde zij haar afwezigheid bij dat feest steeds met het argument dat zij het zo druk had en dat er toch iemand voor de boerderij moest zorgen.

Kenny, de jongste zoon van Hilario en Isabel, is groot en robuust. In zijn verschijning overheersen de Afrikaanse trekken die hij van zijn moeder geÎrfd heeft. Vandaar zijn bijnaam 'de Neger'. Hij heeft het laatste jaar van de Middelbare Handelsschool niet afgemaakt. De reden is, volgens zijn vader, dat hij er liever met zijn talloze vrienden op uittrekt: 'Altijd de belhamel van de buurt; nooit thuis.' Hij is gul en gastvrij, net als zijn vader; altijd correct gekleed, net als zijn moeder. Hij moet een bril met sterke glazen dragen, waarvoor hij zich schaamt, en die hij dan ook alleen opzet als hij thuis is en schrijfwerk doet.

Hij is bijgelovig en heeft veel vertrouwen in spiritisme en in zijn horoscoop. Hij gelooft in de Maagd, in het eindoordeel, in God en de Heiligen, maar hij noemt zich niet religieus, omdat hij zelden of nooit aan een cultus deelneemt. Eens heeft hij een gelofte afgelegd die hij zelf als een 'wanhoopdaad' beschouwt. Maar hij houdt niet van geloftes, omdat hij geen verplichtingen wil hebben. Hij neemt ook niet deel aan de activiteiten van zijn vaders dansvereniging. Als hij naar het feest van Las PeÒas gaat, dan reist hij op eigen gelegenheid, met zijn vrienden, en om een uitstapje te hebben. Achttien jaar oud liep hij een longaandoening op die hem 3 maanden in het ziekenhuis hield. Terug in huis hield hij zich niet aan zijn dieet, zijn medicijnen en zijn contrÙles. Daarom sloeg de ziekte opnieuw toe. Zijn vader gaf veel geld uit aan particuliere artsen in Tacna, Peru, waar hij weer maandenlang in het ziekenhuis opgenomen werd. Tenslotte haakte hij weer af en bleef een half jaar thuis rondlopen, waar hij zichzelf en iedereen dodelijk verveelde en zich beklaagde met de vraag: 'Waarom kan ik niet zijn zoals andere jongens, gezond en vrolijk?' Hij voelde zich in de marge van het leven gezet en was rancuneus vanwege zijn lot. De weerslag van zijn ziekte was groot en tekende geleidelijkaan zijn karakter. Sinsdien gaat hij zich van tijd tot tijd schromelijk te buiten aan alcohol, en heeft hij periodes van diepe neerslachtigheid en verveling. In die beklemming heeft hij ook aanvallen van woede en gewelddadigheid. Bij tijden is hij dan ook ongenietbaar, overgevoelig en brutaal tegen zijn ouders. Zijn vader is bang dat hij mettertijd nog gek zal worden. Zijn karakter is impulsief en wispelturig. Volgens zijn eigen woorden wil hij een gemakkelijk en onbezorgd leven, met genoeg geld achter de hand. Door zijn ziekte heeft hij er zich ook aan gewend dat zijn moeder, en later zijn schoonzuster Elena, altijd klaar staan om hem te bedienen. Als hij geld verdient, geeft hij het snel weer uit met zijn vrienden. Zijn nachtelijke uitspattingen bezorgen hem meer dan eens grote moeilijkheden. Eens raakte hij betrokken bij een ruzie, waarbij hij ernstig gewond werd door een kogel. Hij heeft een onafhankelijk karakter en hij duldt niet dat anderen hem regels voorschrijven.

Daarom heeft hij er genoeg van met zijn vader op de boerderij te werken, en daarom gaf hij op een gegeven moment ook weer zijn werk op als ambtenaar bij de statistiekafdeling van het Ministerie van Gezondheid; daarna hield hij het ook maar kort vol op een accountantsbureau. Soms sluit hij zich enkele dagen op in zijn kamer, waar hij dan boekjes leest, guitaar speelt en T.V. kijkt. Daarom beschouwen zijn ouders hem als een luierik. In de periodes dat hij op de boerderij werkt, is hij gewoonlijk samen met zijn broer Adolfo bezig. Met Adolfo kan hij het goed vinden, maar met zijn vader maakt hij voortdurend ruzie, omdat deze hem niet onafhankelijk en naar zijn inzicht op de boerderij laat werken, en ook omdat hij hem daarvoor niet betaalt met klinkende munt. Hoe dan ook, de boerderij trekt hem aan, net zoals zijn broer.

Adolfo heeft trouw en stipt de kuur voor zijn longaandoening, in het sanatorium te San Bernardo, gedaan. Dit werd aanleiding, via een reeks toevalligheden, dat hij twee jaar later, in 1967, trouwde met Elena, een meisje van het platteland met een hart van goud, geboren in een dorpje in de provincie LLanquihue in het zuiden van Chili. Toen Elena naar Arica kwam - ook om de streek te leren kennen en later ook te werken - werd ze gul ontvangen door DoÒa Isabel en gastvrij in huis opgenomen. Later, tijdens haar vriendschap en haar verkering met Adolfo, rezen er conflicten met haar schoonouders. Ze zeiden tegen Adolfo: “Dit is ander volk, ze past niet bij jou.” Adolfo die voor zijn ziekte al veel verdriet had gehad om die negatieve en autoritaire houding van zijn vader bij een eerdere verkering, was vast besloten deze keer door te zetten, hoezeer hij zijn ouders ook lief had en respecteerde. Tegen Elena zei hij: “Laten we maar trouwen. Ik weet wat ik doe. Ik ben meerderjarig”, en ze trouwden voor de burgerlijke stand. Elena kwam opnieuw, en nu definitief, te wonen in het huis van Ayca in de Avenida Juan Noe, waar DoÒa Isabel ook de slagerij hield terwijl Adolfo op de boerderij in LLuta werkte om te profiteren van de zuivere en gezonde lucht. Beide hoopten ze dat mettertijd de koelheid van de Ayca’s ten opzichte van Elena zou bijtrekken.

In datzelfde jaar, 1967, werd in hetzelfde huis ook Veronica geboren, de dochter van Kenny en Casilda, een jong meisje dat een verre verwant van Don Hilario was en dat hij in LLuta opgevoed had. Maar het schepseltje was niet welkom bij de ouders, die ook hoegenaamd niet in staat waren om het groot te brengen. Casilda had verschillende keren tevergeefs geprobeerd te aborteren. De mensen vonden dat de baby veel op haar grootvader Hilario leek, en deze liet haar dan ook inschrijven in het geboortenregister als zijn eigen dochter en die van DoÒa Isabel. Daarna wilde hij dat Elena het schepseltje zou grootbrengen, maar deze weigerde. Ze zei: “Nee; als de moeder zelf hier in huis is, dan moet ze haar kind zelf maar grootbrengen; ze is lui.” Elena zei niet tegen haar schoonouders dat de werkelijke reden van haar weigering was, dat ze zelf in verwachting was, als gevolg van haar geheimgehouden huwelijk met Adolfo. Tenslotte nam DoÒa zorg voor Veronica op zich en Adolfo nam Elena mee naar de boerderij om daar het huishouden te doen voor hem, voor Don Hilario en voor Kenny.

Het huis in LLuta was groot en er was veel en zwaar werk te doen. Maar Elena hield van dat werk en ze kende het vanaf haar jeugd. Behalve de Ayca’s waren er nog twee boerenknechten inwonend, waarvoor zij ook kookte en waste. Verder voerde ze het rundvee met maisstro, molk ze in alle vroegte de koeien, zorgde ze voor de kippen en bevloeide ze de zaaibedden en de klaverpercelen. Ze werkte hard, erg hard, om haar echtgenoot goede argumenten te geven tegenover zijn vader, en om de welwillendheid van Don

Hilario te veroveren, maar deze bleef onvermurwbaar en bleef haar beschouwen als ‘een indringster’. Op den duur kon Elena het vele werk niet volhouden, omdat ze in verwachting was en toch al geen sterk gestel had. Ze wilde niet het risico lopen haar baby te verliezen. Toen ze door zwaar werk eens een bloeding kreeg die het leven van haar baby in groot gevaar bracht, deed ze een gelofte aan de Maagd van Las PeÒas om, als alles goed zou komen, samen met haar baby jaarlijks de bedevaart te maken tot aan de eerste communie van het kindje. Een maand later, toen ze weer was hersteld, ondernam ze samen met Adolfo haar eerste bedevaart, hoewel ze in haar laatste maand verkeerde, om de Maagd te smeken voor het leven van hun kind. En Fanny werd gezond geboren. Ook na de geboorte verbeterden de relaties tussen Elena en haar schoonouders niet. Integendeel, zij schenen jaloers te zijn op Fanny, die blank was, en lieten duidelijk hun voorkeur blijken voor Veronica, die bruin was. Hilario betaalde zijn zoons niet voor het werk op de boerderij, zodat Elena geen geld had om het hoogstnodige voor haar baby te kopen. Steeds weer moest ze bij haar schoonvader bedelen, en die was ‘gierig en egoistisch’ volgens Elena. Eens, toen Fanny koorts had, wilde zij met haar naar de dokter gaan, maar Hilario zei haar, toen ze om geld vroeg: “Als dat kind ziek geboren is, sterft het toch vroeg of laat. Daar in het ziekenhuis vergiftigen ze het maar met medicijnen. Dat is nog veel erger.” En hij gaf haar geen geld voor de dokter. Elena hield het toen niet langer vol in LLuta, en tegen de wil van Adolfo vertrok ze van de boerderij. Met van een vriendin geleend geld ging ze naar de dokter, en ze bleef in het huis bij de slagerij, samen met DoÒa Isabel. Adolfo moest toen ook, erg tegen zijn zin, naar Arica terugkeren. Hij zocht en vond werk als kassier bij een handelsbank. In Arica waren Adolfo en Elena meer onafhakellijk, want ze leefden nu van een salaris. Maar DoÒa Isabel, die het huishouden leidde, wilde zich niet met Elena verzoenen en behield steeds haar koele, zelfs vijandige houding tegenover haar schoondochter, zozeer zelfs dat zij nooit aan dezelfde tafel wilde eten. Anderzijds kwamen er nooit openlijke discussies voor en bewaarde ze voor de buitenwereld zorgvuldig de schijn van een correcte verhouding.

Elena is intelligent en diep religieus van aard ze heeft een werkzaam, opgewekt karakter. Ze is een goede huishoudster en een goede kookster; ze respecteert haar echtgenoot en haar schoonouders ondanks haar bittere ervaring, want zo is zij opgevoed. Ze heeft een rijke en genuanceerde woordkeus en haar gesprekken zijn geestig en boeiend. Bovendien weet zij te zwijgen en de bittere huiselijke ervaringen in alle discretie te bewaren, uit respect voor haar nieuwe familie. Zo tracht ze zich te handhaven in de moeilijke driehoek die gevormd wordt door Adolfo, haar schoonouders en haarzelf; een situatie die een andere nog delicatere driehoek deed ontstaan en die haar moederliefde voor Fanny stelt tegenover haar huwelijksliefde voor Adolfo. Deze, van zijn kant,

wil niet breken met zijn ouders, die hij bijzonder in ere houdt, ook al lijdt hij voortdurend onder de autoritaire houding van zijn vader. Eigenlijk verwijt hij Elena dat ze meer over heeft voor Fanny dan voor haar echtgenoot, en inderdaad verdedigt ze vastbesloten haar kind in de vrieskou van dit onvriendelijke milieu. In het huwelijk van Elena en Adolfo is langzaamaan een verwijdering ontstaan door een gebrek aan communicatie; wederzijdse klachten werden niet geuit waardoor de spanningen toenamen. Elena, wat neurastenisch, heeftook haar gezondheid langzaamaan zien kwijnen, maar Adolfo, met zijn introvert karakter, lijdt evenzeer of nog meer dan zij onder deze situatie.

Adolfo vertoont zich steeds, net als zijn broers en zijn moeder en volkomen tegengesteld aan zijn vader, zeer correct gekleed en heeft keurige manieren. Hij is hartelijk en gul voor zijn vrienden en onthaalt zijn bezoek steeds vorstelijk. Daarbij volgt hij de traditie en het voorbeeld van zijn vader. Hij neemt alle tijd voor gesprekken, en wanneer er visite is, zet hij de prettige tafelgesprekken urenlang voort. Zijn ziekte was ook voor hem een zware slag. Het leidde niet alleen tot zijn gelofte die hem voor drie jaar aan het heiligdom van Las PeÒas bond, maar ook tot een trouwe vervulling van zijn op zich genomen religieuze verplichting en zijn totale beschikbaarheid ten dienste van de Vereniging van zijn vader ter vervanging van zijn overleden broer Santos. Zijn leefwijze, altijd al rustig en gematigd, kreeg door het dieet bijna het karakter van een op de klok afgesteld ritueel met een evenwichtige en onveranderlijke tijdsindeling; een ritueel dat hij trouw volgde, zowel tijdens zijn werk op de boerderij, als daarna als bankemploYÈ. Hij let goed op zijn gezondheid, zonder zich ooit te beklagen of erover te spreken; hij drinkt geen alcohol, rookt niet, gaat vroeg naar bed, rust veel, heeft een rustig sexleven, kleed zich warm en voorkomt verkoudheden.

Twee karaktertrekken van hem treden bijzonder op de voorgrond: Adolfo is hooghartig en introvert. Zonder ooit arrogant of vernederend te zijn, heeft hij een duidelijk bewustzijn van zijn eigen waardigheid. Toch bracht zijn trots hem er eens toe tegen Elena te zeggen, nadat hij haar in een uitzonderlijke aanval van woede eens gevoelig afgestraft had: “Ik heb de aard niet om ooit spijt te hebben van mijn daden. Wat ik gedaan heb is goed gedaan.” Van de andere kant is hij doorgaans erg bedachtzaam, overweegt hij goed de besluiten die genomen moeten worden. Hij is gereserveerd en correct tegenover zijn vrienden, collega’s en familieleden, zorgvuldig en langzaam bij handelen en spreken. Hij toont zijn genegenheid nauwelijks of niet en houdt zijn emoties en persoonlijke problemen als ‘privezaak’ voor zich, zodat Elena kan klagen dat hij niet mededeelzaam is. Hij controleert zijn toch wel heftige emoties bijzonder goed, hoewel de spanning zo hoog kan oplopen dat, bij wijze van uitzondering, een ontlading verwoestende gevolgen kan hebben, zoals op de

dag dat Elena eenzijdig besloot met Fanny de boerderij te verlaten en in Arica te gaan wonen. Zij beschrijft zijn woedeuitbarsting aldus: “Hij werd zo kwaad, zo vreselijk kwaad, alsof hij helemaal gek geworden was: alles wat hem onder de handen kwam brak hij, verscheurde hij, smeet hij kapot, alles, alles; met een schaar verknipte hij mijn kleren, de lakens, de handdoeken, alle linnengoed; alles; mijn documenten, persoonsbewijs, werkelijk alles. Ik had werkelijk niets meer, behalve wat ik aan had. Misschien wilde hij me eten te zoeken. Hij wil een stuk vlees bakken, maar de gascylinder blijkt leeg te zijn. Dan probeert hij het houtskoolfornuis met petroleum aan te steken, maar het lukt hem niet. Tenslotte eet hij het vlees rauw op. beletten te vertrekken naar het zuiden, naar mijn familie. Zo kon ik trouwens niet op reis. Hij weet bovendien dat ik ook geen stap terug doe, als ik eenmaal vastbesloten ben. Ik ben niet meer teruggegaan naar LLuta. Tegenwoordig, als ik merk dat hij een kwade dag heeft, bedien ik hem gewoon zonder een woord te zeggen, en als hij niet wil eten, neem ik zijn bord weer mee terug naar de keuken. Dat is zijn zaak. Maar ik bewaar mijn spullen achter slot, of ik verberg ze, want ik ben bang dat hij die woedeaanval nog eens kan krijgen. Ik kom in iedergeval wel altijd mijn verplichtingen na,” zo vertelt ze het meest heftige conflict van haar huwelijk.

Adolfo identificeert zich sterk met zijn vader, voor wie hij een groot restpect en zelfs verering heeft, hoewel hij zich soms ook schaamt voor diens al te boerse gedrag. Hij voelt mee met de problemen van de Boliviaanse gastarbeiders die in de landbouwstreek achter Arica werken, maar hij voelt zich volkomen Chileen. In politiek opzicht is hij, net als de andere familieleden van Don Hilario, rechts georiÎnteerd, maar hij heeft zich nooit met enige partij verbonden. De waarde van de akkers en de grond is voor Adolfo en voor Don Hilario onvergelijkelijk veel belangrijker dan welke partijideologische waarde dan ook. Adolfo wenst misschien niets liever dan later de boerderij in LLuta over te nemen en met eigen handen te werken op het veld.

6. DE KRONIEK VAN DE VERENIGING (1966 - 1972)

Het feest van 1966 was bijzonder schokkend en emotioneel voor de Vereniging van Ayca, die na een onderbreking van twee jaar weer haar opwachting maakte in Las PeÒas. Het was een feest van blijheid en dankbaarheid voor Adolfo, die weer hersteld was van zijn ziekte en die samen met zijn ouders, ook zielsgelukkig en dankbaar, kwam om gezamelijk de gelofte in te lossen.

DoÒa Isabel, altijd zo sober en correct bij feesten, loste haar gelofte in met respect en waardigheid, en bijna met een instelling van strenge contemplatie en meditatie. Toen ze, na bijna dertig jaar, opnieuw tegenover de Heilige Maagd stond, vond ze alles zo veranderd, dat het haar een ander heiligdom leek. Een

nieuwe tempel van beton, waarvan de bouw in 1956 begonnen was. Drie rijen huizen, opnieuw gebouwd van modder en riet, na de laatste watervloed die de kloof overspoeld had. En wie had zich in 1928 in kunnen denken dat er nu een groot stenen huis van twee verdiepingen zou staan, dat de Broederschap van de Bisschop daar had gebouwd! Enkele handelaars waren bezig dat voorbeeld na te volgen: ze bezaten al ruime eetzalen voor de pelgrims, van betonblokken opgetrokken en half afgebouwd: ze maakten ongelofelijke winsten met hun dure maaltijden. Als zakenvrouw begreep Isabel ook wel dat de prijzen hoger moesten liggen dan in Arica, omdat alles met ezels aangevoerd moest worden, maar ze overzag onmiddellijk het misbruik dat gemaakt werd van de nood, en de grote winsten die dat opleverde. En zoveel mensen...! Er waren zoveel pelgrims dat men in de rij moest staan om de Maagd te groeten. Ze kreeg het bijna benauwd in de stoffige en overvolle straatjes. Eigenlijk was ze niet erg enthousiast over het feest, vanwege de mensen; mensen die schijnbaar voor een uitstapje kwamen en die niet veel eerbied betoonden, zelfs niet in de tempel. Hoe dan ook, met diepe dankbaarheid in het hart ging ze de Maagd begroeten, samen met haar echtgenoot en haar zoon.

Voor Don Hilario was het feest ook niet zoals vroeger. Die dagen voelde hij opnieuw de afwezigheid van zijn zoon Santos. Op elk moment van het feest en bij alle plechtigheden moest hij aan hem denken, ook al sprak niemand zijn naam uit. Het scheen hem toe dat de dansgroep zonder zijn zoon zijn glans had verloren. Zijn sonore stem was weg, die stem die klonk als een klok:

"Adios Maagd van Las PeÒas

Ik ga met uw zegen..."

's Nachts droomde Don Hilario weer van hem, tot drie keer toe. Het leek hem toe dat op deze wijze zijn zoon te kennen wilde geven dat hij toch onzichtbaar op het feest aanwezig was; voor Don Hilario was het een troost dat hij hem in de droom had gezien en gehoord. De dansgroep was dat jaar kleiner dan ooit tevoren: nauwelijks 14 dansers in elke rij. Verschillende oude muzikanten waren teruggegaan naar hun vaderland, Bolivia. Er waren geen nieuwe bijgekomen, en de jongere muzikanten speelden niet zoals vroeger. De 'dorstigsten', Yanga, Molina en Basso, waren echte alcoholisten geworden en dronken veel op het feest. Het kostte Don Hilario veel moeite hen onder contrÙle te houden. Het drietal gedroeg zich zo slecht, dat de korporaal hen de laatste dag moest schorsen, zodat de processie zonder hen gespeeld moest worden. Basso werd kwaad toen men zijn trom aan Aranibar toevertrouwde, maar Don Hilario besliste dat 'de linkse' de trom maar moest overnemen, en zo gebeurde het. Om al die redenen toonden de muzikanten niet hetzelfde enthousiasme als vroeger. Hilario zei gelaten: "De mensen hebben geen geloof

meer ...”

Op het moment van de afscheidshymne, stond Edelberto Basso ter zijde. Ondanks zijn jarenlange trouwe dienst in de Vereniging vertoonde hij op dat moment het droevige beeld van aftakeling en verval door de drank. Zijn blauwe danskostuum zat vol vlekken van stof, modder en vocht. Volkomen dronken en mopperend om de straf van zijn schorsing zei hij, bij het afscheid van de Maagd, hardop in de tempel: “Ik ga en ik kom niet meer teurg...” DoÒa Isabel kreeg rillingen toen ze het hoorde: van zoveel onbeschaamdheid spraken ook de dansers van andere verenigingen schande, en de kritiek sloeg terug op de Vereniging van Ayca: “Een troep dronkenlui...,” zeiden ze. Hilario zei slechts: “Hij is gek; het is een bruut. Hij kan zijn fatsoen tegenover de Maagd niet bewaren, niet eens in haar eigen huis.”

De straf liet niet op zich wachten. Basso had nauwelijks 300 meter afgelegd op de terugweg, toen hij bij het oversteken van de rivier een verkeerde stap zette, zwaar viel en een been brak. De muzikanten moesten hem op een geÔmproviseerde draagbaar de lange weg mee terugnemen, tot aan de plaats waar de auto’s konden komen. Zo eindigde Basso, de dichter van de Vereniging, als een gevoelige blaam voor de groep van Ayca. Basso keerde nooit meer terug in Las PeÒas. Na de pelgrimsreis leverden verschillende leden, onder wie de familie Canchaya, harde kritiek op de muzikanten. Ze zeiden openlijk, dat ze met die drinkers niet langer in dezelfde vereniging wilden zijn, en dat het beter was danseressen in de vereniging op te nemen, want met dames in de groep bestond er altijd meer respect. Mevrouw Nieves Canchaya roerde haar mond het meest. Ze wilde de dansgroep reorganiseren. Het leek dat ze haar plan al helemaal uitgestippeld had: het moest een ‘sociÎteit’ zijn met een gekozen bestuur, waar de assemblee het laatste woord had, en een gemengde dansgroep. Ze verzekerde dat er voldoende dames waren die wilden dansen, om te beginnen haar drie dochters...

Don Hilario bemoeide zich niet met dat gepraat. Hij voltrok, eenvoudigweg, de slotceremonie een week later in Arica, waarbij hij zoals vroeger alle leden van de vereniging op een feestmaaltijd uitnodigde en waarmee de jaarcyclus van het Mariafeest werd afgesloten ‘naar traditie en gewoonte’. De mensen vertrokken toch tevreden gesteld en zouden elkaar pas negen maanden later weer op de volgende vergadering treffen.

Het volgende jaar, 1967, ging het de vereniging van Ayca niet voorspoediger. Het bleek duidelijk, dat ze voor de jongere generatie niet meer dezelfde aantrekkingskracht bezat. Misschien ook omdat er in de streek van Azapa en LLuta steeds minder panfluiters overbleven. Ook wogen de kosten van het feest en het onderhoud van de dansers door de teruglopende

inkomsten van Don Hilario steeds zwaarder. Om die reden vooral steunde DoÒa Isabel het voorstel van mevrouw Canchaya, die nog steeds aandrong op een reorganisatie. Ze hoopte dat alle kosten, wanneer de 'sociÎteit' eenmaal gevestigd was, met de contributies van de leden zelf betaald konden worden en dat er zo ook een eind zou komen aan het drankmisbruik onder de muzikanten. In het heiligdom zelf zette mevrouw Canchaya haar campagne met meer kracht voort. Ze zocht de steun van alle vrouwen en van allen die om welke reden ook wat te mopperen hadden. Don Hilario zei toen: "Straks in Arica praten we; daar kan iedereen zeggen wat hij wil; dan zullen we zien wat we doen..." In de winter van 1968 kwam de vereniging weer bijeen om het nieuwe jaar van oefenen en voorbereiding op het feest in te zetten. Op die vergadering spande DoÒa Nieves Canchaya zich bijzonder in om de mensen te overtuigen van de noodzaak de vereniging te reorganiseren. Haar argumenten waren dat niemand van de dansverenigingen van Las PeÒas nog met panfluiten kwam; allemaal hadden ze een fanfare om de dansers te begeleiden; de panfluiten waren gewoon uit de tijd, en je schaamde je als je het commentaar van de mensen hoorde. Don Hilario luisterde maar, zonder te spreken. Maar zijn vele familieleden, en vooral zijn zoon Adolfo, voelden verzet in zich vanwege die harde woorden die de oude baas moesten kwetsen, na zo veel jaar lang de kosten van de hele vereniging en de organisatie ervan zelf gedragen te hebben, en dat met zoveel toewijding en liefde. Adolfo vroeg aan Dona Nieves: "Weet U wat het kost een fanfare te huren?" Daarvan had ze geen idee. "Dit jaar heeft Baluarte van Azapa 800.000 pesos betaald, alleen voor de muzikanten." Maar ondanks dat ontzaglijke bedrag gaf DoÒa Nieves zich niet gewonnen, maar ze veranderde van tactiek. Ze zei: "In onze vereniging kosten de muzikanten ook veel geld, want Don Hilario moet voor hen het eten, de wijn en de reis betalen. Dat is veel voor ÈÈn persoon. Als we een 'sociÎteit' zijn, helpen we allemaal mee met contributie om de muzikanten te betalen. Het is beter een betaalde band te hebben, en niet drie dagen lang wijn te schenken daar ginds in het heiligdom." En ze drong aan: "We hebben nieuwe leden en dansers nodig. Als er niet genoeg mannen zijn, moeten we ook meisjes aannemen als danseres. Zo wordt het weer een mooie grote groep. En we moeten ook een echt leuk danskostuum hebben. Niet om te pronken, dat niet! Maar we weten allemaal dat het danskostuum de aandacht van de mensen trekt, en dat trekt ook nieuwe leden aan..."

De vergadering werd moe van de argumenten van DoÒa Nieves, die maar door bleef gaan. De ouderen - Ayca, Cayconte, Canchaya zelf - luisterden in stilte en betreurden de ondergang van 'hun' dansvereniging, die naderbij kwam. De meerderheid van de dames ondersteunde het idee van een 'gemengde sociÎteit', maar meer dan een onder hen verdedigde, zij het uit medelijden, de status quo. Don Pedro - altijd geneigd vernieuwingen en vooral de opinie

van de sterkste partij bij te vallen om daarna met de eer van de overwinning te strijken - hield een lange toespraak ter ondersteuning van DoÒa Nieves, waarbij hij meer geÔnspireerd werd door zijn gebruikelijke optimisme, dan door eigen of originele ideeÎn. Met zijn schreeuwerige stem riep hij tenslotte dramatisch uit: "...Daarom vind ik, als een van de oudste dansers, die zoveel heeft gezien in de afgelopen jaren, hoe de andere dansverenigingen, de een na de ander, opkwamen en groot werden, en hoe mijn padrino, hier aanwezig, altijd gestreden heeft, daarginds in het heiligdom en hier in de stad, om deze vereniging te laten bloeien,...Ik ben 34 keer met hem naar het heiligdom geweest en daarom wil ik op dit moment de wens uitspreken dat het voorstel van mevrouw Canchaya hier in aanmerking wordt genomen. Dat deze vereniging vernieuwd wordt; dat er jong bloed in komt; dat ze groot wordt, en modern, en dynamisch. Ter ere van mijn padrino, Don Hilario, zeg ik het, en ik smeek het de vergadering: laten we een motie van vertrouwen geven aan het plan van DoÒa Nieves, die zich zo opgeofferd heeft voor onze vereniging. Laat haar een nieuw danskostuum ontwerpen om de groep te vernieuwen. Ik heb gezegd."

De mensen stemden toe, om de lange discussie maar af te sluiten en naar huis te kunnen gaan. Don Hilario, hoofd van zijn talrijke familie en van zijn vereniging, voelde zich niet beledigd, noch bedreigd in zijn positie. Hij genoot voldoende achting en zelfs verering om niet met zijn muzikanten in de marge gezet te worden. Het kon hem niet veel schelen of het een vereniging of een sociÎteit zou worden; en ook niet of er een gekozen bestuur zou zijn of niet, en contributies of niet, en zelfs niet of het een gemengde groep zou worden of dat er alleen mannen zouden dansen. Maar de panfluiters moesten wel blijven; zo niet in de rijen van de dansers, dan in elk geval als muziekband van de groep.

Twee weken later was er een nieuwe vergadering. DoÒa Nieves had zich wel geroerd. Ze verscheen met verschillende leden die anders nooit op vergaderingen kwamen. Ze had hen gemobiliseerd door hen ervan te overtuigen dat de groep vernieuwd moest worden en dat er ook danseressen moesten worden toegelaten. Stil, maar geladen als een hogedrukkraan ging ze zitten om het begin van de vergadering af te wachten, met een groot pakket op schoot, dat een verrassing moest bevatten. Don Pedro, haar welbespraakte bondgenoot bij de kruistocht, leidde de vergadering weer en gaf haar de gelegenheid, na een lang, lovende inleiding waarbij hij de nieuwsgierigheid van de aanwezigen prikkelde door te zinspelen op het nieuwe danskostuum dat mevrouw Canchaya wel bedacht had voor de danseressen.

Tot op dat moment had mevrouw Nieves onbeweeglijk stil gezeten, maar toen haalde ze diep adem en er kwam beweging in haar: "Daar in Tacna heb ik een Moreno-groep gezien met een erg mooi kostuum; helemaal in de

nationale kleuren. Daarom, omdat wij in Chili zijn, dacht ik dat het ook blauw-rood-wit kon zijn. Het hemd moet wit zijn; dan een blauwe kap, een witte ster op de rug en rode broek; alles van dubbele satijn. Voor de danseressen een lange rok, ook rood. Ik heb dit meegebracht om een idee te geven...” Ze naderde de voorzitterstafel met het pakket, opende de doos en toonde een pop die ze met het eerder bechreven danskostuum had aangekleed. De mensen waren gecharmeerd van en enthousiast over het schitterende werkstuk van de spreekster en ze lieten zich onmiddellijk overtuigen: het was een prachtig kostuum. Don Pedro feliciteerde haar theatraal en vroeg de aanwezigen om een applaus voor mevrouw Canchaya. Don Pedro, die ook bestuursvoorzitter van een coˆperatie was, wist wel hoe hij een vergadering toe moest spreken.

Het kostuum in de nationale kleuren moest het dus worden, en daarmee was feitelijk ook het besluit gevallen er een gemengde dansgroep van te maken. Alle dansers en danseressen zouden een ratel hanteren. De muzikanten zouden niet meer in de groep meedansen, maar als een band zich terzijde opstellen. Don Hilario vermaakte zich intussen. Het enthousiasme van de mensen beviel hem. Zijn enige commentaar na afloop van de vergadering was: “Nou willen ze het weer zo...hi,hi...” Eigenlijk veranderde er voor hem en zijn panfluiters niets. Ze zouden gewoon doorgaan met hun oefeningen, hun gezellige samenkomsten en hun reizen naar het heiligdom. Hilario zou ze even gastvrij ontvangen als altijd en alles wat te maken had met dansoefeningen, vergaderingen en formaliteiten rond de organisatie aan anderen overlaten. Don Samuel Canchaya werd de nieuwe voorzitter van de ‘SociÎteit’, Adolfo Ayca werd penningmeester en de dochter van de voorzitter werd zijn secretaresse. Adolfo zou ook de ‘SociÎteit’ naar buiten toe vertegenwoordigen, met name in de Associatie van dansverenigingen en bij het bisdom. Hij nam het ook op zich de formaliteiten na te lopen die eigenlijk het werk van de secretaresse waren, omdat zij lange dagen moest maken op haar werk. Zo deed Adolfo eigenlijk weer het werk van zijn overleden broer Santos, met uitzondering van het dansen en zingen, want dat stond zijn gezondheid hem niet toe. De verschillende dansen instuderen, de hymnen en de overige ceremonie”en oefenen, was het werk van Don Ezechiel Cayconte, de korporaal, bijgestaan door Don Pedro, de eerste gids en de oudste danser.

Er boden zich veel nieuwe dansers aan, jongens zowel als meisjes, mannen en vrouwen, en er werd geoefend met rijen van 18 dansers. DoÒa Nieves, die haar inspanning met succes beloond zag, werkte dat jaar hard en ze inde zelf de contributie, die ze op zaterdagen bij de leden aan huis ging ophalen. De panfluiters waren daarvan uitgezonderd en ze waren ook niet verplicht mee te werken aan de lotenverkoop en andere activiteiten van de ‘SociÎteit’ om geld in te zamelen dat nodig was om het satijn voor de danskostuums te kopen.

Twee danseressen die konden naaien, maakten de danskleding. Anderen die goed konden borduren, maakten de sjerpen van witte zijde die bij het kostuum hoorden en borduurden die met bonte bloemmotieven, met glitterstenen en met de tekst in gouddraad: "Viva Maria".

In het heiligdom werd de vernieuwing van de groep van Ayca door de andere dansgroepen met instemming begroet. De korporaals en de besturen die er hun jaarlijkse vergadering hielden met pater Braulio, om de diensten en de begroetingsbeurten in de tempel te programmeren, gaven welwillend commentaar op de "relikwieÎn" (daarmee bedoelden ze de panfluiters), die ze als een prestigieuze versiering van het feest waardeerde; hoewel ze streng optraden tegen alcoholgebruik in het heiligdom, maakten ze voor deze muzikanten een uitzondering, "omdat de panfluiten anders niet goed klinken". Ze behandelden Don Hilario me het aanzien dat hij steeds had genoten, en dat met de jaren alleen maar oegenomen was. Bij die jaarvergadering in het heiligdom gold als een stuk nog levende geschiedenis en als de verpersoonlijking van de eerbiedwaardige tradities die iedereen beweerde te willen handaven. Hilario van zijn kant luchtte wel zijn kritiek, weerbarstig als steeds tegenover de vernieuwingen die toch werden ingevoerd en de 'luxe' die in het heiligdom zijn intrede deed, en vasthoudend aan zijn weinig vleiende oordeel over het handelen van de Broederschap van Las PeÒas, die voor allerlei afwijkingen van de tradities verantwoordelijk was.

In gesprekken met andere korporaals zei hij: "Wat doet de Broederschap eigenlijk? Vroeger gaven ze tenminste een schaap en een kruik wijn aan elke dansgroep. Nou zijn ze die hartelijkheid al lang vergeten. Niet eens het water geven ze kado. Ze houden niet van de dansers; ze willen het liefst dat ze ver uit de buurt blijven. Maar de dansers maken het feest. De Broederschap wil alleen maar de begroeting toestaan, en dan moeten we gauw naar huis gaan. Ze willen geen dansen; niet eens buiten, op straat. Want dat houdt het verkeer tegen, volgens hen. Maar de dansers maken het feest en de Broedersschap doet er niets aan. Ze nemen alleen het geld mee naar huis. De pastoor zegt er niets van, want die krijgt ook zijn deel van de Broederschap. We moesten afrekening vragen. Wat doen ze met het geld van het Heiligdom? Hoeveel voor dit, en hoeveel voor dat. Het zou beter zijn als de dansverenigingen het geld van de Maagd beheerden."

"Maar wat denkt u, Vader; dat laten ze nooit los, " antwoordt hem zijn zoon Adolfo.

"Dat moet met de priesters afgesproken worden," houdt Don Hilario koppig vol.

"Dat denk ik niet. De geestelijken zijn voor de Broederschap en tegen

de dansers."

"Met mij willen ze niet praten, want ze zeggen 'met die ouwe Ayca is niets te beginnen', ze zijn bang om met mij te praten."

"Dat weet u tenminste goed," zegt Adolfo lachend.

De leden van de vereniging, vooral de ouders en familieleden van de nieuwe dansers die voor het eerst mee deden, gaven zich rekenschap dat ze lid waren van een arme vereniging. De verzamelde fondsen waren niet eens genoeg om voor de leden het vervoer naar het heiligdom te betalen, laat staan om de maaltijden te bekostigen, alhoewel Don Hilario zoals steeds op kwam voor de kosten van de panfluiters. De oudere leden dachten terug an vroegere tijden, toen de vereniging in zijn geheel de reis maakte op kosten van Don Hilario, en de bronnen die hij ervoor wist te vinden. Allemaal hadden ze destijds een goed onderkomen en een volle pot in het heiligdom. DoÒa Nieves verdedigde toch het nieuwe systeem, door te zeggen dat dit eerste jaar de kosten zo hoog waren geweest wegens de investeringen in het danskostuum, en dat het 't volgende jaar wel beter zou gaan. Voor de muzikanten was er niets veranderd, want Ayca zorgde voor hen, en zoals steeds had hij een goed huis en biezen matten als bed voor hen bewaard in het heiligdom; het huis van mevrouw Santos, een tante van Isabel. Behalve hun verplichtingen om de dansers te begeleiden bij hun optreden, deden ze hun eigen traditionele dansen, uit louter liefhebberij; een rondedans uit Carangas, of een slingerdans op een sukkeldrafje. De slotplechtigheid, op de Octaafviering in Arica, eindigde zoals steeds met een gemeenschappelijke maaltijd in de garage van Ayca's huis. Maar de leden moesten deze keer zelf hun "toegangskaart" betalen, zoals ook bij de andere moderne dansverenigingen gebruikelijk was.

In december van het volgende jaar, 1969, trok de groep met langere rijen dansers dan ooit naar het heiligdom, maar het aantal kinderen dat meedanste was sterk toegenomen, zodat de volwassenen met minder enthousiasme dansten. Don Pedro zelf, die eerst zo trots was op het prachtige danskostuum, ontbrak steeds vaker aan de dansoefeningen. Woorden om zijn afwezigheid te billijken ontbraken hem nooit: Hij moest een delegatie uit Codpa ontvangen, formaliteiten voor zijn dorpsgenoten (uit Codpa) afhandelen, of een vergadering van de coˆperatie van het Spoor houden. Elke week moest hij de vergadering van zijn partij, de Communistische Partij, meemaken, die de campagne voor de presidentsverkiezingen voorbereidden.

De leden van de vereniging, vooral de ouders van de jongste dansertjes, ontworstelden zich steeds verder aan de betutteling van DoÒa Nieves en namen met meerderheid van stemmen besluiten over geldinzamelingen die eigenlijk tegen haar zin waren. Ze besloten ook een groot deel van het ingezamelde

geld te besteden aan een tweede danskostuum; een eenvoudig kostuum dat op de eerste en tweede dag van het feest gedragen zou worden, om zo het galakostuum te sparen voor de eigenlijke hoogtijdag van het feest. Het bestond uit een marineblauw kostuum met wit overhemd en witte zijden sjerp voor de heren en een sober lang blauw kleed voor de dames, ook met zijden sjerp. DoÒa Nieves had tenslotte wel toegestemd, maar haar dynamiek en enthousiasme voor de vereniging was aanzienlijk afgenomen. Ook bleef ze eraan herinneren, dat door dit tweede kostuum de pelgrims weer helemaal hun eigen kosten in het heiligdom zouden moeten betalen.

Het volgende jaar, 1970, traden weer meer leden toe. Tijdens de vergaderingen werd dat jaar lang, en soms heftig, gediscussiÎerd. Enkele leden die vredelievend van aard waren, beklaagden zich en luchtten hun teleurstelling: "Het lijkt meer op een vakbond of een politieke partij; iedereen trekt naar zich toe; er is geen eenheid te zien." In dat jaar schreef ook een zekere mevrouw Diaz zich in als lid, samen met haar familie. Ze was bijzonder actief in allerlei politieke verenigingen en vergaderingen, en ze bracht haar polemische stijl mee naar de dansvereniging. Dit, samen met haar dominerende karakter en haar vaak kijvende en vulgaire taal, ontketende meer dan eens een storm van heftige discussies. Dat was voor enkele leden aanleiding hun lidmaatschap op te zeggen. Ze bekritiseerde ook ongenadig doÒa Nieves en haar familie 'omdat ze altijd voorop wilden staan en zich overal mee bemoeiden'. Dat ging zo ver, dat ook DoÒa Nieves haar voornemen te kennen gaf uit de vereniging te stappen. De overige leden moesten veel moeite doen om haar tot andere gedachten te brengen, met het argument, dat de vereniging haar niet kon missen. Tenslotte bleef ze lid, maar een verzoening met haar rivale kwam nooit meer tot stand. Deze, die de zuster van de burgemeesteres van Aric was, besteedde veel meer tijd aan haar 'politiekewerk', of - zoals de buren het noemden - 'activisme' in de moederclubs, de buurtvereniging en later ook in de distributiecentra van de wijk. Don Pedro zweeg gewoonlijk, of verdedigde zelfs zijn politieke partijgenote, want beide waren ze van de Communistische Partij.

Ook mevrouw Flores, die in 1971 tot eerste directeur van het bestuur werd gekozen, trad dat jaar nogal op de voorgrond. Zij was de schoonmoeder van Hugo Gomez junior en de tweede echtgenote van Marcelino Cohaila, een van de oudste leden van de vereniging. Zij had een marktkraam waar ze textiel verkocht en waarvoor ze doorlopend naar Tacna, La Paz en Santiago reisde. Diep godsdienstig van aard, wijdde ze zich met hart en ziel aan haar verantwoordelijkheden in de vereniging, in een geest van dienstbetoon en beschikbaarheid en steeds het goede begrip en de h armonie bevorderend. Ze kon goed zwijgen, en wanneer ze sprak, deed ze het langzaam en bedachtzaam. Haar speciale opdracht was toe te zien op het goede gedrag van de dansers

bij het oefenen en in het heiligdom. Ze stond de voorzitter Canchaya trouw terzijde, ook al moest ze als dank daarvoor menigmaal de scherpe kritiek van diens echtgenote verduren, en die van mevrouw Diaz. Mevrouw Flores hield veel godsdienstige gebruiken uit haar land, Bolivia, trouw in ere. Zo bezat zij, als mascotte voor haar handeltje, een opgezet gordeldier en een Ekeko, de mythologische geluksgoden van de Andes, die de voorraadkamer van haar huis steeds gevuld moesten houden en waaraan zij van tijd tot tijd een offertje bracht. Ook vereerde zij het 'Rondtrekkend Jezuskindje', een beeldje dat van huis tot huis trok. Tegen Kerstmis was ze gewoon een kribbe op te stellen met zo'n 1500 versieringen, merendeels miniatuur gebruiksvoorwerpen, meubeltjes, huisjes, autootjes, diertjes, popjes, bloemen, lichtjes, enz. enz.; zoveel, dat die kribbe een hele kamer van haar huis vulde.

De vergaderingen van de gereorganizeerde vereniging werden steeds talrijker en steeds langer, alsof de mensen leden aan een praatkoorts. Eerst rees de vraag of er al dan niet begonnen moest worden met fondswerving; dan of het moest gebeuren door een dansavond te geven; vervolgens wanneer wel de beste datum ervoor was; dan kwam de plaats ter sprake: moest het in de garage van Ayca gebeuren, of in het lokaa van de vakbond der taxichauffeurs of dat van de wijkraad; daarna kwam weer de vraag op welk orkest uitgenodigd moest worden; wat de prijzen moesten zijn; de wijze van bijdragen; enz.enz. Als dan zo'n avond had plaats gehad, werd er weer eindeloos nagepraat, geÎvalueerd en kritiek geuit over de gemaakte fouten, de geringe medewerking van de leden, de personen die hun taken niet hadden vervuld, of hun entreekaarten niet hadden verkocht, waartoe ze zich (onder druk) verplicht hadden. De penningmeester werd rekenschap gevraagd tot op de laatste cent. Maar Adolfo was gelukkig zeer punctueel met het geld van de vereniging. Als kassier van de Arbeidsbank viel het hem ook niet moeilijk zijn boeken bij te houden. De meest slepende problemen die op de vergaderingen geventileerd werden, betroffen zaken als het niet betalen van de contributie door sommige leden, terwijl ze toch hetzelfde voordeel van het lidmaatschap genoten als de trouwe betalers. Dit soort klachten nam toe naar mate de datum van de pelgrimstocht naderde. Sommigen vonden dat de wanbetalers niet mee mochten; anderen pleitten voor het tegendeel, omdat de wanbetaler in kwestie b.v. een van de oudste leden van de vereniging was, of zoveel kleine kinderen had. Vooral mevrouw Diaz, de zuster van de Burgemeester, was praatziek en ze uitte de scherpste kritiek van allemaal.

Deze eeuwige discussies op de zondagse vergaderingen, van juli tot december, waren de reden dat allen zonder uitzondering zich beklaagden over het gebrek aan eenheid en ze veroorzaakten eveneens een doorlopend veranderende ledenlijst, omdat er evenveel leden afhaakten als toetraden.

De oudste familie in de vereniging doorstonden deze kwellingen geduldig en bleven trouw aan hun jarenlange traditie, hun liefde voor de Maagd en voor de vereniging: de Canchya's, de Ayca's, de Cohaila's, de Caycontes, de Quispes, de Gomez en de Rivera's. De turbulente vergaderingen deerden ook de muzikanten in het geheel niet, die trouw als altijd naar de dansoefeningen kwamen om zich daarna - wanneer de vergadering begon- met Hilario terug te trekken, te eten, te praten en wijn te drinken. Hun aantal verminderde ook niet; nam eerder toe doordat jonge familieleden van de oude muzikanten meekwamen. Ze zeiden: "Met Ayca gaan we altijd goed." Van tijd tot tijd werd Don Hilario met zijn panfluitersorkest uitgenodigd, en dat deed de oude herinnering en de traditie voortleven. Beltran, de bediende aan de restauratiewagen van de trein Arica-La Paz, bracht elk jaar een nieuw stel rieten muziek instrumenten mee volgens opdracht van Hilario. Ook bracht hij steeds de bekende Boliviaanse suikeralcohol mee: 'pusitunka', die nodig is bij het traditionele ritueel. Beltran deed boodschappen voor alle andere muzikanten in La Paz. Enkele muzikanten, als Maximo en Rosendo, maakten ook van tijd tot tijd hun smokkelreisje naar Bolivia, maar ze deden het te voet, langs de stille bergpaden. Dan namen ze draagbare radio's, bandrecorders, T.V. apparaten, en optische apparaten mee, die in die tijd goede winsten opleverden via de zwarte markt. Het werk als boerenknecht in LLuta of Azapa was minder interessant, omdat de Chileense munt in die jaren veel minder waard was dan de Boliviaanse. Ze klaagden over 'slechte tijden', en als vanouds kwamen ze herhaaldelijk om steun of hulp; bij de 'oude leeuw', Hilario Ayca. Zo bijvoorbeeld Jacinto.

Jacinto werkte al 16 jaar als deelbouwer op de boerderij van een zekere Maldonado, in het dal van Azapa. In de lente van 1971 sloeg het ministerie van landbouw met zijn hervgormingsplan toe en dreigde de boerderij te onteigenen, omdat de eigenaar hem zelf niet bewerkte, zodat Jacinto,als Boliviaan, met werkloosheid bedreigd werd. De leden van de boerenbond haalde Jacinto ertoe over toch maar te zaaien. "Wij verdedigen je wel tegen het ministerie," zeiden ze. Ze gebruikten hem als hefboom in hun politieke verzet tegen de regering. Een ambtenaar van het ministerie stelde Jacinto ook gerust, dat het zo'n vaart nog niet zou lopen: "Zaai het land maar in," zei hij; en dat strookte met de regeringspolitiek om de landbouwproductie te stimuleren. Jacinto, met vrouw en kinderen, werkte maandenlang hard. Ze zaaiden bonen en tomaten, eerst in zaaibedden; daarna het uitplanten, het opbinden, het wieden en het bevloeien. Het land beloofde een goede oogst. In mei 1972, tegen de tijd van de oogst, werd plotseling het decreet van onmiddellijke onteigening gepubliceerd. Jacinto zag zijn investering en zijn werk van een jaar bedreigd. De boerenbond zei dat ze niets kon doen. Het ministerie bood hem 60.000 escudos als schadeloosstelling, hetgeen gelijk stond met 20% van de waarde van de oogst. Hij zocht raad en hulp bij Hilario: "Ik heb tomaten gezaaid en nu willen ze alles afnemen. Ze zijn

opgebonden, prachtig! Zulke tomaten! En geen wormpje te zien!" Jacinto was zo van streek, dat hij erbij zat te huilen. Ayca nam hem in zijn oude camioneta mee naar het veld om de oogst te bekijken, en hij zei: "Wat! 60.000 escudos is niets. Dat moeten er 200.000 zijn. Waar is je vrouw?"

"Vertrokken naar Bolivia, met de kinderen. Ze was bang dat het fout zou lopen, hier; ze zoekt daarginds werk."

Samen gingen ze naar de Boliviaanse consul, maar die zei: "Ik kan er niets aan doen. Als het gaat over een huis wel; maar als het gaat over land niets."

Hilario zei tegen Jacinto: "Tegen het ministerie is niemand opgewassen. Dat heeft in Santiago een erg machtige wet. Daarom moet je vrienden met hen worden. We gaan praten met de advocaat via het ministerie. Maar je moet zelf praten, zonder bang te zijn. Je moet niet veel zeggen. Je moet alleen zeggen: 'Ik ben Boliviaan, ik heb mijn huis in Bolivia verkocht en ik ben hier de grond komen bewerken voor de Chilenen. Ik werk al 20 jaar op het land. Ik heb niet de bedoeling om dat land te kopen. Ik wil alleen mijn oogst hebben. Ik heb met mijn familie het hele jaar gewerkt. U moet eens komen kijken hoe goed mijn tomaten erbij staan: een gedekte tafel, klaar om te eten! Ik wil de grond niet, ik wil alleen de oogst hebben. Ik weet niet wat er van ons, Bolivianen, moet worden!' Zo moet je praten. Je moet niet je mond houden, zoals de anderen, die bang zijn. Je moet vastbesloten praten. Je moet je niet laten overbluffen."

Weer stapten ze in de camioneta, Ford 1934, om naar de advocaat te gaan. Ayca groette hem op zijn joviale, wat boerse manier; hij was een en al glimlach toen hij zei: "Je bent al zo lang niet meer op mijn boerderij geweest om schapebout te eten. Zondag moet je komen, want we hebben het Kruis ingehaald. (33) De muzikanten spelen zo! Het wordt een goed feest." Hij tutoyeerde de advocaat met een wat genante familiariteit, zoals hij altijd deed, maar die rustieke, gastvrije uitnodiging kon niet verkeerd vallen.

"Dit is mijn neef Jacinto. Hij speelt ook panfluit, maar hij heeft een probleem met zijn tomaten." En tot Jacinto: "Nou jij; vertel je verhaal."

Jacinto begon, bemoedigd door de aanwezigheid van Hilario: "Ik ben Boliviaan..."

De advocaat ging mee naar Azapa om de tomaten te bekijken en zorgde ervoor dat het onteigeningsdecreet gewijzigd werd met een schadeloosstelling sbedrag van 210.000 escudos.

De vereniging was gemodernizeerd; de leden en de atmosfeer waren geheel veranderd, maar de club van panfluiters was hetzelfde gebleven:

dezelfde sfeer van kameraadschap; dezelfde geest van de Andes, van mest en lama's van feest en aclcohol; dezelfde geborgenheid in een vreemde, onveilige wereld voor de Boliviaanse Aymara. De nieuwe dansers en de leden van de vereniging hadden nauwelijks contact met de muzikanten. De nieuwe vereniging volgde helemaal de democratische lijn van de overige dansverenigingen van Las PeÒas. Ze vormde niet zo'n homogene, constante groep als de muzikanten; ze bestond veeleer uit een toevallige verzameling mensen met hetzelfde geloof in de Maagd en met eenzelfde prive-devotie en persoonlijke verplichting jegens Haar. Het gemeenschappelijk belang bij de bedevaart en de gelofte om te dansen bracht hen samen in de vereniging, die voortdurend het toneel was van heftige discussies, stemmingen en acclamaties. De verandering in de vereniging van Ayca was niet alleen een kwestie van een ander danskostuum en van het toelaten van danseressen, maar van een proces van algehele verandering van het religieus-culturele gedragspatroon, dat zich heeft voltrokken in Arica's volksheiligdom, met zijn 20.000 gelovigen die, om hulp in nood en angst, er jaarlijks hun toevlucht zoeken.

7. EEN DAG BIJ AYCA THUIS

Vrijdag 1 december 1972. Isabel is, zoals steeds, opgestaan bij zonsopgang om de keuken en de woonruimte annex garage te vegen; daarna volgt de patio, althans dat deel ervan dat door haar familie wordt gebruikt. Er staat al een grote waterketel op het vuur, voor het ontbijt. Een uur eerder was Chito al opgestaan om brood te gaan kopen. Chito, een vrijgezel van ongeveer 40 jaar oud, is Peruaan en woont in Tacna, precies aan de andere kant van de grens, maar hij woont sinds lang een deel van het jaar in het huis van Ayca. Hij is er welkom; hij helpt bij het huishoudelijk werk. Thuis, bij zijn moeder, wordt het hem soms te veel, omdat de oude vrouw hem als een kind behandelt en hem met altijd nieuwe klussen en boodschappen opscheept. Bij Ayca is Chito zoveel als huisknecht, soms in Arica, soms op de boerderij in LLuta, waar hem nooit werk ontbreekt. Dit jaar was hij begin november naar Arica gekomen om, zoals alle jaren, met de familie mee op bedevaart te gaan naar het heiligdom. Eind januari of februari zal hij wel weer naar Tacna vertrekken. Chito is wat naÔef, maar erg dienstwillig en trouw als een hond. Hij steekt altijd een hand toe waar zijn hulp welkom is. Het is al na zevenen, wanneer hij thuiskomt met een tas vol vers brood.

Isabel werkt zwijgend verder. Zorgvuldig maakt ze de grote ronde eettafel schoon met een natte doek, want er valt altijd stof en zand uit de rieten dakbedekking. Daarna brengt ze Chito's ontbijt: thee, brood, boter en olijven. De transistorradio die op tafel staat, geeft het plaatselijke nieuws van gisteren, tussen een eindeloze reeks reclameboodschappen door. Dan volgen de politieke commentaren. Isabel zet zich even later ook aan tafel met een

kroes thee, en samen met Chito ontbijt ze vrijwel onder stilzwijgen. Behalve het krakende geluid van de radio is alleen het gepiep van een groepje kuikens te horen, die in de keuken en in de garage annex woonruimte naar kruimels en vliegen pikken.

In het aangrenzende vertrek staat Adolfo op en kleedt zich aan. Hij besteedt veel tijd aan zijn toilet en de kraan loopt wel 5 minuten. Wanneer hij met een "goede morgen" aan tafel verschijnt, staat Chito onmiddellijk van zijn stoel op om voor hem thee te halen uit de keuken, en twee broodjes uit de tas die aan een spijker in de muur hangt. Hij zet het Adolfo voor en vervolgt zelf zijn ontbijt.

"Wordt er vlees gebracht, mama?" vraagt Adolfo, na enige tijd de stilte verbrekend.

"Ze zijn er zo. Ze brengen vandaag vier kwarten," antwoord zijn moeder. Langzaam en zwijgend zetten ze hun ontbijt voort. Chito is het eerst klaar. Hij staat op en zegt: "'t Bekome u! Met uw verlof!" Hij neemt zijn kroes en zijn bordje mee naar de keuken. Dan haalt hij de bezem in de patio en gaat de stoep voor 't huis vegen. Een paar minuten later opent hij wijd de dubbele garagedeur om Don Hilario binnen te laten, die met zijn vrachtwagentje uit LLuta is gekomen. Het vehikel rijdt binnen onder hevig geraas en geknal, terwijl de motor wolken stoom en rook spuit door de kieren van de motorkap. De lange jaren van intensief gebruik op het land en de slechte wegen van dertig, veertig jaar geleden hebben de oorspronkelijke kleur, lichtblauw, bijna volkomen doen verdwijnen. Een groot deel van de carrosserie is trouwens geleidelijkaan vervangen door planken en triplex, bij wijze van provisorische reparaties, die uiteindelijk toch definitief bleken te zijn. De spatborden zitten met ijzerdraad vast en de voorruit is een stukje vensterglas dat de chauffeur slechts gedeeltelijk, en de mee-rijder in 't geheel niet beschermt tegen de wind.

Wanneer Donilario een stroomdraadje los trekt en het contact verbleekt, valt de motor stil en is alleen nog het gesis van het kokende water te horen, dat uit de radiator opborrelt. Met moeite en pijn vanwege zijn corpulentie en zijn reumatiek, stapt de chauffeur uit het hoge vehikel en zoekt een blik om het onder de druipende radiator te plaatsen. In alle vroegte was hij van de boerderij vertrokken, zoals alle dagen, om drie zakken verse maÔskolven op de markt af te leveren, bij de kraam die een vriend voor hem beheert. De enige vracht bestaat nu nog uit twee lege olievaten van 200 liter elk, waarin hij drinkwater uit Arica naar zijn boerderij vervoert. Als zijn vehikel verzorgd is, nadert Don Hilario de eethoek in de garage, groet, gaat zitten en laat zich ontbijt brengen.

Quique, het oudste jongetje van Paulina en Marcelino - verwanten van

Hilario die de houten kamertjes aan de patio bewonen - heeft het vrachtwagentje horen binnen rijden. Geheel onverwacht vliegt de deur van de patio open en Quique, met zijn snerpende stem op volle kracht, rent binnen en wil een autorace imiteren: "Brrr...brrr...brrrrr..." Hij rent in veel bochten door de garage, dan door de slaapkamer van Adolfo en zijn gezin, en wekt Fanny met een harde klap op haar gezicht. Zonder de reactie van het meisje af te wachten, zet hij zijn race voort door de garage naar de patio terug: "Brrr...brrr..." Fanny huilt en schreeuwt van pijn en schrik. Haar lip bloedt een beetje. Helena staat op om haar te sussen. Ze wast haar, kleedt haar aan en kamt zorgvuldig haar lange zwarte haren. Adolfo bemoeit zich er niet mee. Hij zegt alleen tegen zijn vader:

"Dat ventje wordt brutaal." En hij gaat rustig verder met zijn ontbijt. Hilario antwoordt niet. Blazend en slurpend drinkt hij zijn thee. Wanneer Isabel uit de keuken komt zegt haar echtgenoot:

"Ik moet weer gaan; de Blonde staat op springen."

"Is het zover?" antwoordt zijn vrouw, doorlopend naar de slagerij.

De "Blonde" is een van de koeien. Chito, die intussen de stoep geveegd heeft, vult nu de olievaten met water. Daarna doet hij de afwas in de keuken en dan vertrekt hij naar de markt om inkopen te doen voor het middageten, volgens de intructies van DoÒa Isabel. Helena komt met Fanny uit de slaapkamer, groet en zegt haar dochtertje hetzelfde te doen. Het kind doet het met tegenzin, want het is nog huilerig na de klap die Quique haar heeft gegeven. Elena gaat naar de keuken en schenkt thee in voor Fanny en voor haarzelf. Een paar minuten later komt Fanny uit de keuken en vraagt aan haar grootvader:

"Papa Hilario, mag ik mee naar LLuta?"

"Ik ga naar Azapa, je kunt niet mee," antwoordt hij. Het kind, vier jaar oud, kijkt even voor zich uit en zegt dan:"Waarom liegt u mij iets voor, papa Hilario?"

"Ik lieg je niet voor."

"Waarom zijn de vaten dan vol water?"

"Je hebt me gevangen," zegt Hilario, lachend om die pientere vraag, "goed, je mag mee."

Uit de keuken roept Helena: "Fanny, kom je thee opdrinken." Adolfo zegt tegen zijn vader:

"Hoeveel vlees wilt u hebben om mee te nemen naar het heiligdom?"

"Dertig kilo is genoeg. Ik wil ook twaalf kippen hebben."

"Ze zijn zo hier met het vlees."

Zijn zoon gaat zijn slaapkamer weer binnen om zijn haar nog wat te kammen en zijn nagels te verzorgen. Dan gaat hij naar zijn werk, keurig gekleed met stropdas en kolbertje, ondanks de warmte die al in de straten hangt. Voordat hij de garagedeur achter zich dichttrekt, groet hij zijn vader, de enige die op dat moment aan tafel zit en zijn ontbijt beÎindigt. Even later komt Isabel weer binnen vanuit de slagerij en het valt haar op dat haar man zo moeizaam van zijn stoel opstaat.

"Wat heb je?" vraagt ze.

"De benen,... en hier ..." antwoordt Hilario, wijzend naar zijn schouders. De reumatiek bezorgt hem de laatste dagen veel last, maar hij pleegt er geen aandacht aan te schenken.

"Je hebt weer met natte kleren gelopen,he? Je moet tegen Yunga zeggen dat hij de maisvelden moet bevloeien. Dat is geen werk voor jou."

"Die man is lui. Hij bevloeit met twee druppels. Die man deugt niet voor het werk."

"Zoek dan een ander om je te helpen met de boerderij. Je hebt veel te veel geduld met die dronkelap. Vandaag heeft hij hier pijn, morgen daar; en overmorgen moet hij zijn roes uitslapen; dan moet hij weg voor boodschappen; en wanneer werkt hij...? Die man maakt misbruik van jou, en jij vindt het maar allemaal goed." DoÒa Isabel praat of ze alleen is. Ze verwacht ook geen antwoord van Don Hilario. Deze zwijgt, want het zijn zijn zaken; uit! Op dat moment wordt er op de garagedeur geklopt. Isabel opent en groet hoffelijk de visite:

"O, Molino, hoe maak je het, kom binnen....!"

Ze laat hem binnen en ziet dan dat de vrachtwagen met vlees aan komt rijden. Ze verontschuldigt zich en ze haast zich om de deur van de slagerij te openen en de vleeshandelaar te woord te staan. Molino gaat zitten op een bank die tegen de muur staat, om te praten met zijn vriend Ayca. Even later komt Helena langs de eethoek. Ze ziet Molino, groet hem en biedt hem een ontbijt aan.

"Graag," antwoordt Molino, die met die bedoeling gekomen schijnt te zijn. Hij is gisteren, donderdag, al naar Arica gekomen, ruim voor het weekend, om zijn maandelijkse inkopen te doen en zijn wekelijkse alcoholkuur. Vandaag gaat hij terug naar zijn boerderijtje, maar het is nog vroeg en het rustpunt is voor hem altijd het huis van Hilario. Deze neemt steeds de tijd om te praten over de prijzen en andere thema's die van belang zijn voor de boeren

van LLuta en Azapa.

De deur van de tussenkamer gaat open en Donato verschijnt. Hij heeft er de nacht doorgebracht, slapend op een biezen mat en toegedekt met een poncho. De sporen van de dronkenschap zijn nog duidelijk zichtbaar in zijn waterige ogen en een wond aan zijn hoofd, veroorzaakt door een val. Gisteren is hij ook naar Arica gekomen om inkopen te doen, want zijn vrouw, Rosa, was ziek. In Arica ontmoette hij Molino, een sterke drinker, en hij weerstond de uitnodiging van zijn oude vriend niet, hoewel hij slecht tegen wijn is bestand. Donato groet Ayca en Molino en gaat zitten op een van de twaalf stoelen die tegen de muur staan. Hij zegt niets en kijkt naar de vloer. De beide anderen praten verder over de smokkelaars die coca uit Bolivia halen; coca uit de bergen, die dikkere bladeren heeft en die gemakkelijker te krijgen is. Helena komt binnen en ziet dat Donato opgestaan is.

"Goeie morgen, Donato; Hoe voel je je?"

Deze, zonder de vraag te beantwoorden, vraagt: "Waar heb ik mijn spullen neergelegd?"

"Welke spullen? Je bent zo gekomen, zonder spullen."

"De tas met boodschappen," zegt Donato met lege ogen en met een rauwe, vermoeide stem. "Schoenen voor Lute en een broek voor mij..."

"Dan ben je die onderweg verloren... Wil je thee?"

"Goed." En Helena gaat naar de keuken om hem een ontbijt op te dienen.

"Wat zal je vrouw zeggen? Ze wacht met een stuk touw op je, om je op te hangen," mengt Hilario zich er tussen. "Jij kunt niet drinken."

Donato is een plichtsgetrouwe vader en echtgenoot. Hij weet dat hij geen alcohol kan verdragen. Nu zegt hij, spijtig en teneergeslagen:

"Ik heb slecht gedaan. Rosa werkt hard, ik werk hard, en nou ga ik het geld weggooien. Stom! Ik moet mijn spullen gaan zoeken." Molino herinnert zich dat hij hem heeft gezien met zijn boodsschappen, maar hij heeft er geen idee van, waar ze kunnen zijn gebleven. Ayca vraagt:

"Wie waren er nog meer bij?"

Helena brengt het ontbijt voor Donato en voor Veronica en Rosita. De meisjes zijn zojuist opgestaan. Rosita, het drie jaar oude dochtertje van Donato, is met hem meegekomen; ze is vaak bij Ayca in huis. Even later komt Quique weer uit de patio binnen en gaat bij zijn vriendinnetjes aan tafel zitten wachten tot hij ook een onbijt geserveerd krijgt. Helena zegt hem:

“En jij? Heb je thuis geen thee gehad?”

“Nee,” maar iedereen weet dat hij al met zijn moeder heeft ontbeten.

“Ik ben boos op jou,” moppert Helena tegen hem. “Je hebt Fanny geslagen. Je hebt niets te maken in de slaapkamer.” Dan haalt ze ook thee voor hem.

Even later komt Isabel binnen, nu gekleed om uit te gaan.

“Goede morgen, Donato; heb je goed geslapen?”

De man geeft een formeel, maar onverstaanbaar antwoord tussen zijn tanden door.

“Veronica, maak voort; we gaan.”

“Ja, mama.”

DoÒa Isabel is opgeroepen door de onderwijzeres. Daarom heeft ze zich verkleed; een keurige zwarte rok tot ver over de knieen, een witte bloes van fijne stof met veel kantwerk, zwarte schoenen met hoge hakken. Ze gaat naar de keuken om Helena aanwijzingen te geven voor het middagmaal, en voor de slagerij:

“De knecht komt zo meteen. Zeg hem dat hij moet beginnen met uitbenen. Laat hem op het bord schrijven dat de slagerij vanmiddag om vier uur open gaat.”

“Ja, mevrouw. Ik schrijf het zelf wel even op. Wat is er met de thermosfles gebeurd?” vraagt ze.

“Och, die muzikanten hebben hem verleden zondag laten vallen. Waarom moet dat volk ook in de keuken wijn drinken? Natuurlijk weet niemand wie het gedaan heeft. Zo zijn ze. Niemand heeft het gezien” - en weer uit de keuken komend - “Nou Veronica, ben je nou klaar?”

“Jaaaa,” schreeuwt het meisje, ongeduldig.

“Kom mee; groet je vader.”

“Dag papa,” en ze vertrekken.

Veronica is nogal eens brutaal tegen haar grootouders, die haar opvoeden, maar ze wordt daarvoor niet gestraft. Helena is het niet eens met zoveel laksheid tegenover het verwende kind, want ‘die streken gaan over op mijn kind’.

Donato, die onrustig is vanwege de verloren boodschappen, vertrekt ook voor een speurtocht langs de bars die ze gisteren hebben aangedaan. Molino

gaat met hem mee, om de bus te nemen die hem naar Azapa zal brengen. De kinderen spelen met hun poppen. Rosita heeft een nieuwe pop, Fanny giet er water overheen, de eerste begint vreselijk te huilen, de tweede is zo verrast en geschrokken van het effect, dat ze zich verbergt tussen de stapels kisten en flessen die in de patio staan, maar Quique gaat haar achterna en straft haar door haar met een fles op het hoofd te slaan. Helena komt uit de keuken gesneld, ten einde raad; draagt haar huilende dochtertje naar binnen en scheldt op Quique: "Wat heb je toch, lelijk jong; ga naar je huis." Paulina, de moeder van Quique, verschijnt in de deur van haar woning die op de patio uitkomt en slaat het schouwspel gade. Ze werpt een boze blik naar Helena en roept haar zoontje, dat bescherming zoekt tegen de rokken van zijn moeder, wel wetend dat die hem beschermt tegen Helena, die hen nooit vriendelijk gezind is geweest. De vrouwen spreken zo weinig mogelijk tegen elkaar, en komen nooit openlijk in conflict. Nu ook: zonder een woord te wisselen trekt elk van beiden zich terug in haar eigen huis. Helena verzorgt de pijnlijke plek op het hoofd van Fanny door een natte doek erop te leggen en troost haar, met de woorden: "Ga je spullen bij elkaar zoeken, want je grootvader gaat naar LLuta."

Rosita, die nog steeds huilt, zwijgt pas wanneer Helena haar droge kleertjes van Fanny's pop leent. Daarna kan ze weer verder gaan met haar werk in de keuken, waar ze met een minimaal comfort dagelijks uitstekende maaltijden bereidt voor soms 14 of meer personen. Haar eigen familie omvat slechts 6 volwassenen, Chito en Kenny meegerekend, en drie of vier kinderen, maar er zijn alle dagen wel gasten aan tafel.

Gasfornuis en koelkast zijn de noodzakelijkste keukenmeubels, maar bovendien is er een erg nuttige electrische mixer. De keukeninrichting bevat, behalve een aanrecht met stromend water, een tafel en een bergmeubel voor keukengerei, een houtskoolfornuis, voor de dagen dat er geen gas in cylinders te krijgen is. Het drinkwater wordt in de hele wijk alle dagen van tien tot vijftien uur afgesloten. Dat betekent dat er steeds een olievat van 200 liter inhoud en twee wijnkruiken van 15 liter elk met drinkwater bijgevuld moeten worden: de reservevoorraad. Overigens ziet de keuken van Ayca er uit als de rest van het huis: een geruÔneerde, steeds verder afbrokkelende cementen vloer, muren die vele jaren geleden eens groen geschilderd zijn en die nu met een laag vet en roet bedekt zijn; er is geen andere ventilatie in de keuken dan de ruw-houten deur naar de gang. Het daglicht komt binnen door een klein dakvenstertje. Een tiental kippen scharrelt de hele dag door de keuken en de woonruimte/garage, op zoek naar voedsel. De katten van de hele wijk, aangetrokken door de bloed- en vleeslucht van de slagerij, zijn ook alle dagen in het huis te zien. De woonruimte/garage is het centrale en ruimste verblijf van het huis, met afmetingen van ongeveer 24 bijmeter. Het is het toneel van

de familiemaaltijden, de ontvangst van talloze visites en de vergaderingen van de dansvereniging. Op dit centrale verblijf komen alle andere vertrekken uit: de slagerij en de opslagruimte daarachter, dan de slaapkamers van Hilario en Isabel, van Veronica en van Kenny. Aan de andere zijde komen erop uit: de slaapkamer van Adolfo en zijn gezin, een voorraadkamer, die ook tot de woning van Adolfo behoort, de keuken en een grote douche-ruimte, tevens toilet. Aan de korte zijde, achterin de centrale ruimte, grenst een slaapvertrek voor visites, en voert een donkere gang naar de patio, waar de woning van Marcelino, Paulina en hun twee kleine kinderen zich bevindt; zij zijn verwanten van Hilario, Bolivianen zoals hijzelf, en ze beschikken over twee houten vertrekjes en een

keuken. In de patio is nog een kippenhok te vinden; in een hoek worden grote hoeveelheden oude materialen en flessen bewaard; een deel is overdekt met een rieten zonnewering en dient voor allerlei huishoudelijk werk zoals wassen, en er worden ook grote ketels voedsel gekookt op een open vuur, voor feestdagen en dergelijke. Het overige deel van de patio wordt gedeeltelijk beschaduwd door twee bijgebouwen; het is bestemd als speelruimte voor de kinderen, en er hangt alle dagen was te drogen van de drie huishoudens.

Don Hilario heeft het huis in gedeelten gebouwd. Hij heeft allerlei bouwmaterialen verwerkt: een deel is opgetrokken uit riet, bestreken met modder en nadien ruw gestukadoord; een ander deel is van cementblokken en een deel is van hout en hardboard. Het dak boven de woonruimte/garage bestaat uit zonnewering van riet en biezen matten. Deze zonnewering bevindt zich eeen halve meter boven het vaste dak van de aangrenzende vertrekken, zodat de wind vrij binnen kan blazen.

Halverwege de ochtend komt Chito thuis van de markt, beladen met fruit en groenten. Hij vertrekt onmiddellijk weer voor andere boodschappen. Hij doet al inkopen voor de feestdagen in het heiligdom en zijn hulp is voor Helena erg welkom. Even later klopt mevrouw Berta op de garagedeur. Elk jaar bij het naderen van het feest, nemen haar visites sterk toe, tot tweemaal per dag. Ze komt zich dan beklagen over haar kwaaltjes, maar vooral om de vriendschapsbanden aan te halen, in de hoop dat Don Hilario haar gratis mee ter bedevaart zal nemen; dat wil zeggen op zijn kosten.

“Ach, lieve Helena, hoe maak je het?” Ze geeft haar een kus en gaat wankelend, als op het punt in te storten, naar een bank tegen de muur, om uitgeput neer te zijgen.

“Oef, wat een waaaaarmte! ....Ik moest om vijf uur vanmorgen al opstaan om naar de markt te gaan. En zonder ontbijt! Ai.... en die hoofdpijn die maar niet over gaat! Onverdraaglijk ...!”

"Waarom bent u toch zo vroeg opgestaan, mevouw Berta?" vraagt Helena geduldig glimlachend. Ze kent de "zieke" en daarom maakt ze zich niet zo bezorgd om haar kwaal. Ze brengt haar een glas water op een schoteltje. Berta drinkt er een slokje van en geeft haar het glas terug met een zucht van verlichting, de ogen ten hemel geslagen: "Dank je wel, kind," en ze begint meteen de medische geschiedenis van een vriendin te vertellen, die ze op de markt ontmoet heeft. Maar Helena verontschuldigt zich, omdat ze het middageten klaar moet maken. Ze bereidt haar een onbijt in de keuken, en daarna vraagt ze haar om groenten schoon te maken en aardappelen te schillen.

Even later komt Isabel thuis van het onderhoud met de onderwijzeres van Veronica. Ze gaat rechtdoor naar haar kamer om zich te verkleden en ze brengt de rest van de ochtend door in de slagerij, waar ze bedreven en vlug het rundvlees uitbeent, voordat de verkoop begint. Met niemand spreekt ze over het onderhoud, en niemand in huis vraagt er ook naar; het is de gebruikelijke reserve, die de familie Ayca bewaart in de onderlinge relaties. Om half twaalf komt Kenny eindelijk uit bed. Zonder te groeten steekt hij het woonverblijf over om zich in de patio te gaan wassen. Daarna kleedt hij zich, onberispelijk. Hoewel zijn vacantie al enkele dagen afgelopen is, gaat hij toch niet naar zijn werk, want daags te voren heeft de tandarts hem een kies getrokken en Kenny, die met veel tegenzin werkt op de statistiekafdeling van het ziekenhuis, heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om enkele dagen ziekteverlof te krijgen. Hij wil, hoe dan ook, een andere baan zoeken. Maar met de hem eigen indolentie en besluiteloosheid weet hij niet of hij nu op een accountantsbureau zal gaan werken, of bij zijn vader op de boerderij, want die heeft hard hulp nodig. Hij verstaat het werk op de boerderij, en hij houdt ervan. Enkele seizoenen heeft hij er gewerkt, hard gewerkt zelfs, maar na hooguit zes weken begint de verveling, de ongedurigheid, hem parten te spelen, en vooral ook het feit, dat zijn vader hem nauwelijks betaalt; hij geeft hem slechts wat zakgeld, maar lang niet genoeg voor kleding en om uit te gaan met zijn vrienden. De laatste weken is hij weer "geestelijk verlamd", zoals hij zegt, door de twijfel over zijn toekomst. Zo brengt hij de ochtenden door in bed en de middagen vergaan in melancholieke stemming, een rondje lopen, een beetje spelen op zijn gitaar ... De meeste nachten brengt hij grotendeels met zijn vrienden in een of andere bar door, pratend, drinkend, om dan dronken thuis te komen. De besluiteloosheid en de verveling ontnemen hem alle energie en vervullen hem met zelfbeklag. Op een moment van ongewone openhartigheid bekende hij: "Ik voel me als een vliegtuig dat steeds meer hoogte verliest; ik weet niet hoe ik weer mijn vlucht kan hernemen." Zijn vader verwijt hem dat hij hier is en nutteloos: "Ga werken in 'de Punt': het onkruid zal de mais nog verstikken." Dat deel van het terrein, dat vlak bij de monding van het bevloeiingskanaal

ligt, hebben Kenny en Adolfo enkele jaren ontgonnen, ten koste van zware inspanning. Zijn moeder reageert heel anders; ze verzorgt en bedient hem trouw, zonder verwijten, ook al krijgt ze daarvoor nooit een woord van dank of erkentelijkheid van hem terug. Kenny kan zelfs vreselijk kwaad op haar worden, en op ieder ander, om een kleinigheid.

Chito brengt Kenny thee uit de keuken. Na zijn zwijgend genomen ontbijt gaat hij de straat op, zonder te groeten. Het loopt tegen de middag. Helena neemt de tafel af met een vochtige doek en dekt voor het middageten: zeven borden met lepel, mes en vork, en een broodschaal, bedekt met een wit servet in het midden. Dan gaat ze weer naar het fornuis.

Op dat moment komt Donato terug, tevreden en opgelucht, want hij heeft de verloren boodschappen teruggevonden. Hij gaat op een bank tegen de muur zitten wachten tot het middageten wordt opgediend. Chito gaat naast hem zitten en onderhoudt zich met hem. Even later komt er nog een gast: Sebastiaan, een broodmager negermannetje van ruim zeventig jaar oud. Chito laat hem binnen. Hij gaat ook zwijgend op een bank zitten. Helena die hem even later ziet zitten, groet hem:

"Sebastiaan! Hoe maak jij het? Dat is lang geleden, dat we jou hier op visite hebben gehad!"

Sebastiaan is een eenzaam boertje uit LLuta, zonder familie. Zijn oude kleren, die hij zelf talloze keren heeft hersteld, geven hem het aanzien van een bedelaar. Hij is schichtig en zijn geestesvermogen is niet erg groot. Als laatste lid van zijn familie bewoont hij een vervallen boerenhut, maar zonder het bijbehorende lapje grond te bewerken. Hij houdt zich bezig met matten vlechten en biezen. En dat doet hij uitstekend. Hij maakt ook tassen, sterk en mooi, die hij voor een belachelijk lage prijs verkoopt, zodat hij erg armelijk leeft en ondervoed is. Zijn lap grond is ook onder de wet van de Landbouwhervorming gevallen en toegewezen aan een actieve boerenzoon. Maar het idee van onteigening past niet in het hoofd van het negertje, en zo houdt zijn gelukkige illusie stand; de illusie dat hij grondeigenaar is. Deze morgen is hij in alle vroegte uit LLuta vertrokken naar de stad, om zijn manden en tassen te verkopen en om met de opbrengst garen, zout en knoflook en een liter olie te kopen. Hij is een van de vele cl"ienten van Ayca, die nooit tevergeefs bij hem aankloppen. Het negertje antwoord niet op de uitbunige groet van Helena. Hij blijft op zijn bankje zitten wachten, als een gedresseerde hond, tot het middageten wordt opgediend, zeker wetend dat dat snel zal gebeuren.

Dan komt Adolfo thuis van zijn werk. Dat is het teken om het eten op te dienen. Chito helpt Helena de cazuelasoep op te scheppen uit een grote pot. Ze zet acht grote boerenborden vol soep op tafel en nodigt de mensen uit

plaats te nemen. Berta, Sebastiaan, Donato en zijn dochtertje. Tot Chito zegt ze: “Ga mevrouw Isabel waarschuwen; en eet jij zelf ook mee!” Adolfo wast zijn handen en kamt zich voordat hij aan tafel gaat. Op dat moment komt ook Veronica uit school en groet correct: “Goede middag.” Ze gaat op de plaats zitten die voor haar moeder is bestemd, die nog in de slagerij bezig is.

“Dat is jouw bord niet,” zegt Helena; en dan: “Nou goed, eet maar op dan, want anders heeft je moeder straks koud eten. “Zelf gaat ze terug naar de keuken.

Adolfo leidt de conversatie. Hij vraagt Donato hoe hij erin geslaagd is zijn spulletjes terug te vinden. Hij vraagt Berta naar haar gezondheid. In alles gedraagt hij zich als familiehoofd, in afwezigheid van zijn vader. Hij schenkt cocacola als hij merkt dat Donato dorst heeft, en hij vraagt of men een tweede bord cazuelasoep wenst. chito brengt de lege borden naar de keuken en helpt Helena het tweede gerecht te serveren: kip met rijst en zoete aardappelen. Hij brengt ook een grote schaal dampende maÔskolven binnen, mals en vers gekookt. Helena moppert in het voorbijgaan op de meisjes: “Maak een beetje voort, Vero;” en tot haar dochtertje: “Eet je bord leeg en ga netjes zitten, als een senorita.” Adolfo schenkt geen aandacht aan de kinderen. Tegen het einde van de maaltijd komt mevrouw Isabel uit de slagerij. Chito staat onmiddellijk op van zijn stoel en biedt haar die aan, terwijl hij zijn eigen bord mee naar de keuken neemt om daar verder te eten. Hij brengt eerst een bord soep voor Isabel. Even later komt Kenny thuis, gevolgd door zijn vader. Wanneer de tafelgenoten hun bord leeg gegeten hebben, staan ze op van tafel met de woorden: “Dank u wel; moge het u bekomen; gracias; provecho.” Ze trekken zich terug op de banken om hun plaats aan de later gekomenen te geven. Helena veegt de tafel weer schoon en bedient de nieuwe groep: Isabel, Kenny en Hilario; terwijl Adolfo blijft zitten en een kop thee drinkt. Hilario heeft haast. Hij zegt: “De Blonde (koe) is er slecht aan toe. Ik moet een veearts halen. Het kalf is dood en ze kan er niet vanaf.”

Niemand gaat erop in. Adolfo vraagt zijn vader of hij voldoende rijpe maÔs heeft staan op het veld om mee te nemen naar het Heiligdom van Las PenÒas.

“Hoeveel heb je nodig?” vraagt Hilario.

“Twintig dozijn kolven moeten er zijn.”

Het gesprek gaat verder over het experiment van de coˆperatieve landbouwonderneming “Valle Hermos”, waarvan het terrein grenst aan dat van Hilario in LLuta. Hilario ziet niet veel heil in de nieuwe zaaimethode voor maÔs die men daar toepast:

"Een fiasco wordt het: met zulke kleine kolfjes, want de wind moet er doorheen kunnen waaien; anders komen er wormen in en het gaat broeien tussen de halmen."

Kenny gaat tegen hem in: "Het is goed om de methode te verbeteren, want de grond moet meer produceren. Als de lui nooit experimenteren, komt er ook nooit iets beters."

"Als het er niet doorheen kan waaien, komt de worm erin," persisteert zijn vader.

"Daar is vergif voor," houdt Kenny koppig vol.

"En dan willen ze nog wel twee oogsten per jaar eraf halen, hi, hi," vervolgt Hilario, "en zulke kleine halmen, van de miserabele dood!"

"U bent uit de tijd en u sterft maar met uw oude manieren van werken," antwoordt Kenny agressief.

Zijn vader antwoordt hem, ironisch en zonder zich op te winden: "Wat weet jij. Je hebt nooit gewerkt, en je wilt mij leren hoe ik moet werken."

Zijn vrouw Isabel komt tussenbeide: "Zo is 't genoeg. Waarom gaat niet een van jullie tweeÎn in de patio eten, onder de vijgenboom."

Kenny staat boos op en gaat naar zijn kamer, zonder zijn bord verder leeg te eten. Don Hilario eet snel verder en gaat een veearts zoeken. "Kom mee," zegt hij tegen de oude Sebastiaan, en hij geeft hem een lift naar LLuta. Weldra vertrekken ook de andere gasten: Berta, Donato en zijn dochtertje Rosa. Helena vertelt Adolfo in het kort van het incidentje in de patio tussen Quique en Fanny. Adolfo luistert attent, maar zwijgt. Dan staat hij op van tafel om een schoon overhemd aan te trekken en weer naar zijn werk te gaan. Chito doet de afwas en Helena gebruikt als laatste haar middagmaal in de keuken. Veronica vertrekt naar school en Dona Isabel zet haar werk in de slagerij voort. Tegen twee uur neemt Helena haar dochtertje Fanny mee naar haar kamer om samen een siÎsta te doen. Kenny brengt de middag ook door in zijn slaapkamer en Chito heeft de portiersbeurt.

Om vijf uur komt Adolfo thuis, vroeger dan gewoonlijk neemt een douche en drinkt thee, samen met zijn broer en zijn moeder, met Veronica en Fanny. Daarna gaat hij naar zijn slaapkamer om een paar brieven te schrijven voor de Vereniging, zoals in de laatste vergadering was afgesproken. Een uur later begint het T.V.-programma. Het toestel staat in de kamer van Kenny. Iedereen die vrij is, gaat kijken: Chito op de rand van het bed; Helena, die een truitje voor Fanny breit, een waar kunstwerkje; Kenny liggend op zijn bed; en de meisjes die hun commentaar leveren op de beelden en de teksten van

de T.V.-reclame hardop mee zeggen, omdat ze die al lang van buiten kennen. Quique, die alweer vrede heeft gesloten met zijn vriendinnetjes, stormt binnen en roept: “Kijk eens, Fanny...!” en hij toont haar twee zwarte katjes die hij elk in een hand bij de staart vasthoudt.

“Laat los, jongen,” vermaant Helena hem.

Hij laat de katjes los, die weg rennen, en hij gaat ook naar de T.V. zitten kijken. Het verveelt hem al gauw en hij begint te spelen op het bed, totdat Kenny hem kwaad wegstuurt naar zijn huis. Wanneer Isabel klaar is met haar werk, komt ze, vermoeid, erbij zitten om ook naar de T.V. te kijken. Nog even later staat Helena op om het avondeten voor de T.V.-kijkers te halen: ze brengt de borden twee aan twee binnen, want niemand wil het programma missen: een eindeloze Mexicaanse serie, dan het nieuws en tenslotte een oorlogsfilm. Op het etensuur verschijnt ook Adolfo bij zijn familie. Na het eten knapt Kenny zich op om uit te gaan.

Het is al tien uur ‘s avonds, wanneer Don Hilario onverwacht voor de derde keer uit LLuta terug komt. Hij brengt het slechte nieuws, dat de koe niet meer te redden was, dat er een veearts van het Ministerie van Landbouw bij moest komen om verlof te geven voor een noodslachting, en toen weer een andere veearts van de vleeskeuringsdienst, om het vlees te kunnen verkopen. Don Hilario vertelt zijn verhaal emotieloos, met een wat humoristische ondertoon, over de “dwaze bureaucratie”.

Wanneer de slaap de kleine kinderen overmant, is dat het teken voor de volwassenen om zich naar hun slaapkamers terug te trekken. Om drie uur ‘s morgens klopt Kenny op de garagepoort. Helena moet opstaan en open doen. De jongen komt dronken binnen en waggelt naar de keuken om iets te Daarna vertrekt hij weer, de straat op, om de volgende morgen pas thuis te komen.

8. DE BEDEVAART

Die dag, zaterdag, was bestemd voor de laatste voorbereidingen voor de reis naar het Heiligdom. Adolfo en Elena waren er het drukst mee. Adolfo, die een verlof van 10 dagen van zijn werk had gekregen, verzorgde de grote bagage: zakken met aardappelen en maÔs; mandflessen met wijn en olie; een blik varkensvet; kisten vol met groente, fruit en andere levensmiddelen. Het vlees en de geslachte kippen werden in meelzakken genaaid en dan in dikke juten zakken gedaan; drie meelzakken werden terzijde gelegd om brood in mee te nemen. Helena, geholpen door Chito, was de hele ochtend druk met voedsel inkopen voor de vereniging. Op het middaguur moest Adolfo de bussen betalen, en - altijd zijn er op het laatste moment onvoorziene karweitjes - een timmerman zoeken, die het kruis van het vaandel kon repareren. Don

Pedro, die al drie maanden eerder beloofd had dit te doen, liet zich die ochtend verontschuldigen, want zijn politieke activiteiten lieten hem geen tijd. DoÒa Isabel hielp alleen met raad. Ze moest bij haar slagerij blijven en zou de reis niet mee maken. Kenny bracht de dag door in zijn slaapkamer.

Zondagmiddag om vier uur waren de dansers opgeroepen voor de laatste oefening, de generale repetitie. Allen moesten ze komen, met het volledige galakostuum, om vast te stellen dat er geen enkel onderdeel ontbrak. De korporaal, Don Pedro, die dat jaar zelden de dansoefeningen had geleid, kwam die dag ruim voor vieren. Geleidelijkaan verschenen ook de muzikanten en de dansers. De laatsten verkleedden zich in de slaapkamers van Ayca's huis. Er hing een sfeer van verwachting en nerveuze opgewektheid.

De tafel werd in de achterkamer van de slagerij gezet tijdens de oefening. Helena had een huisaltaar voor het Mariabeeld opgericht, helemaal achter in de garage: een tafeltje vol natuurlijke en plastic bloemen, electrische lichtjes van een kerstversiering en twee kaarsen die een gipsen confectiebeeldje versierden. De leden van de vereniging, die geleidelijkaan arriveerden,naderden eerst dit huisaltaar om de Maagd te begroeten; pas daarna groetten zij de familie Ayca en dan de andere leden. Alle banken en stoelen die in huis waren, stonden nu opgesteld langs de muren. Ze waren bestemd voor de leden die niet dansten of musiceerden. De muzikanten - de "drooglevers", zoals de dansers zeiden - onderhielden zich in de keuken met hun leider, Don Hilario, drinkend en pratend. Daar was ook Don Pedro.

Het was inmiddels half vijf, toen deze uit de keuken kwam, de fluit en de staf (symbolen van zijn gezag en functie) van het huisaltaar nam en de dansers opriep om zich te formeren. De twaalf muzikanten stelden zich langzaam, erg langzaam op in twee rijen, terzijde van het altaar, en de dansers namen hun plaats in, tegenover de Maagd, in twee lange rijen, die doorliepen tot op het trottoir. De korporaal beval hen twee perfecte rijen te vormen om hen aan een lange en gedetailleerde inspectie te onderwerpen, waarbij niet alleen de danskleding maar ook de persoonlijke presentatie bekeken werd; de "dames" zonder make-up en met keurig verzorgd haar; de "heren" keurig geschoren en geknipt; allen met gepoetste schoenen. Aan iedereen voegde de korporaal een of enkele opmerkingen toe, al was het maar een herinnering aan de allereerste eis: een keurig gedisciplineerd gedrag. Zijn rauwe stem bracht afwisselend vaderlijke vermaningen en luidruchtige lofprijzingen voort. Verschillende jongens verwees hij naar de kapper, voordat ze op bedevaart gingen. toen de inspectie beÎindigd was, hield hij een lange lovende toespraak, waarin hij vermaande tot stiptheid, eenvoud en discipline, en veel andere zaken, geÔnspireerd als hij was door de wijn die hij zelf al gedronken had met de muzikanten in de keuken. Maar toen hij, geheel onverwacht, besliste dat

de dansoefening op het plein tegenover het huis van Ayca zou plaatsvinden, sputterden allen tegen: eerst enkele bestuursleden, toen ook de dansers. “Maar zie je dan niet dat hier te weinig plaats is?” rechtvaardigde de korporaal zich. “Maar hier staat het altaar van de Maagd en we hebben nog nooit op het plein geoefend!” “Er is geen vergunning voor van de politie,” voegde Adolfo nog toe.

Iedereen wist dat Don Pedro met ‘zijn’ dansgroep wilde pralen voor enkele politieke vrienden die die middag zouden komen kijken naar de oefening.

De dans leiden in galakostuum en voor zoveel mogelijk publiek, dat was wat hij wilde. Er ontspon zich een discussie tussen Don Pedro en de voorzitster, waarin de laatste zei dat er het hele jaar door genoeg plaats was geweest voor de oefeningen, en dat buiten ook de kostuums eerder vuil zouden worden van stof en de wind. De korporaal, teleurgesteld door de hardnekkige oppositie tegen een glansrijk schouwspel zoals hij zich had voorgesteld, zei: “Ik alleen beveel de dansers. Als ze niet willen luisteren, leg ik de staf neer.”

Dat was zijn laatste argument en dat verloor hij ook, want de voorzitster antwoordde droogjes: “U, als korporaal, weet beter dan wie ook dat dat nu niet meer kan.” Hierop liep Don Pedro pathetisch naar het altaar, plaatste zijn staf voor de Maagd en ging terzijde staan, zonder een woord te zeggen. Het conflict werd als bijzonder onaangenaam gevoeld, maar unaniem gaf men de voorzitster gelijk. De eerste gids, die ook de wekelijkse oefeningen had geleid in afwezigheid van de korporaal, kreeg van de voorzitster de opdracht om nu ook de oefening te leiden, maar zonder staf. Don Pedro bleef met wrok in zijn blik toezien, maar weldra vond hij voor zichzelf een taak tussen de dubbele deur, waar hij - op tamelijk autoritaire wijze - de toeschouwers op een afstand hield om ruimte te scheppen voor de dansers.

De repetitie van de gezangen verliep uitstekend, zonder aarzelingen, gelijk, uit volle borst en in perfecte harmonie met de muzikanten. De rituÎle gebaren die de tekst begeleidden, voltrokken zich in een plechtige en gewijde, bijna majestueuze sfeer, alsof het een liturgisch ballet was. Na de liederencyclus voltooid te hebben, liet de eerste gids de gedanste begroetingen uitvoeren, waarbij de rijen dansers zich geleidelijkaan formeren in de vorm van een kruis en van de ‘mantel van de Maagd’. Tenslotte werden de dansen uitgevoerd, de een na de ander. De ritmische bewegingen van de dansers, perfect op de maat van hun ratels en van de panfluiten van de muzikanten, waren subtiel, elegant en verfijnd. Dit is ook het kenmerk van de dansgroepen van Las PeÒas, die onder de categorie “Morenos de paso” vallen. Het geoefend oog van een ervaren choreograaf zou echter onmiddellijk ontdekken dat deze dansen, hoe

sterk gestileerd ook, toch wezenlijk mannendansen zijn en dat de deelname van danseressen, die nu een van beide rijen bezetten, een niet onbelangrijke choreografie ingreep betekenen.

Door tijdgebrek werden niet alle dansen van het repertoir uitgevoerd, maar slechts de zes meest gebruikelijke. Om negen uur ‘s avonds werd de generale repetitie besloten met de avondgroet van de pelgrims voor het altaar. Daarna werd de garagepoort gesloten; de dansers verkleedden zich weer en de garage werd snel tot vergaderruimte omgevormd: de eettafel werd weer op z’n plaats gezet, voor het altaar, om als bestuurstafel te fungeren, de banken en stoelen kwamen daar tegenover te staan in 5 rijen en de vergadering, geleid door de voorzitster, kon beginnen. Achter haar troonde het beeld van de Maagd op haar altaar, als de ware voorzitster van deze religieuze bijeenkomst. Ondanks het godsdienstige karakter van dit soort vergaderingen discussiÎerde men soms met sterke en harde woorden. Deze avond kreeg juffrouw Paula, de catechiste die door de bisschop was gestuurd, als eerste het woord. Ze werd ontvangen met alle respect en ze kreeg als eregast een stoel aan de bestuurstafel. Ze begon haar routinepraatje net als bij de andere dansverenigingen: “Ik wil allereerst een heel vriendelijke groet van Monseigneur aan u allen overbrengen, want hij heeft bijzondere belangstelling voor deze dansvereniging. Ik wil u ook oprecht gelukwensen, en met name uw bestuur, met deze heel bijzondere en gedisciplineerde vereniging. Het is waar dat de mensen soms de dansverenigingen aanvallen en bekritiseren; ze zeggen dat ze half heidens zijn, en dat hun bedevaarten eenvoudigweg toeristische uitstapjes zijn met eetpartijen en dronkenschap. Dat geloof ik niet. Maar zeker is wel dat veel dansers in Las PeÒas een gebrekkige religieuze vorming hebben. De kinderen moeten nog op hun eerste Heilige Communie worden voorbereid. Maar ik stel er ook veel belang in speciaal met de volwassenen onder u te spreken. De beloften die u inlost zijn zwaar en pijnlijk. Maar laten we ons afvragen: vraagt de Heer ons werkelijk deze dingen? Ik geloof dat het eerste wat ons te doen staat in het Heiligdom is: te biechten en de Heilige Communie te ontvangen, want zo zegt de Heilige Schrift: ‘Hij die mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, blijft in mij en ik in hem. Hij heeft het eeuwige leven’ Daarom nodigt Monseigneur U uit voor een korte cursus voor godsdienstig onderricht in het buitengoed ‘Emmaus’. Het is een prachtig landhuis op de boerderij van het bisdom, in de vallei van Azapa...”

Zodra zij haar toespraak had beÎindigd - vanuit een heel ander godsdienstig milieu, een zeer verschillende cultuurwereld - nam Don Pedro de gelegenheid te baat om zich te herstellen van zijn afgang eerder die dag en vroeg het woord. Hij stak een vlammende welkomstspeech af tot juffrouw Paula en verheerlijkte daarbij de excellente hoedanigheden en het prestige van

de vereniging, die de oudste en de meest authentieke van het Heiligdom was, volgens hem. Aan het einde van zijn toespraak riep hij uit: “Ik als korporaal van deze bescheiden vereniging heb de eer u uit te nodigen tot alle vergaderingen die u bij kunt wonen, want het is een eer voor ons. En ik wil u ook uitnodigen de bedevaart met ons mee te maken en ons te vergezellen tot aan de voeten van onze Allerheiligste moeder, de Maagd van Las PeÒas.”

Door zijn formidabele toespraak plaatste Don Pedro zich weer in het centrum van de vergadering, nadat hij zich gevaarlijk had uitgeschakeld door de staf neer te leggen. Tevens nam hij zo weer alle twijfel weg bij de dansers dat hij zichzelf als korporaal van de groep beschouwde. Na dit schouwspel van hoffelijkheid en diplomatie vertrok de catechiste weer en de voorzitster stelde de agendapunten van de vergadering aan de orde: achterstallige contributies, bijdragen in levensmiddelen, de afdracht van de lotenverkoop voor de Associatie van Dansverenigingen, de situatie van de heer Cayconte, erelid. De hele vergadering stemde ermee in dat ‘el abnelito’, het grootvadertje, zoals hij vriendelijk en respectvol werd genoemd, geheel op kosten van de vereniging zou reizen. Daarna vroeg Hugo Gomez, de oudste van de dansers, bij de rondvraag het woord. Hij was even autoritair van aard als de korporaal en bovendien altijd snel op zijn tenen getrapt. Hij lanceerde een frontale aanval op Don Pedro. “Mevrouw de voorzitster met welk recht heeft mijnheer de korporaal van de dansers kunnen eisen dat ze vandaag in galakostuum zouden dansen? Terwijl hij zelf in burger is verschenen?” Helena ondersteunde zijn woorden, hoewel met gedempte stem: “De wet is voor allen gelijk.” Maar Adolfo zei haar, ook gedempt: “Houd je mond.” Hij wilde niet dat er meer brandstof op het vuur gegooid zou worden. Zo dacht ook de voorzitster erover. Ze wilde het probleem toedekken: “Dat punt zullen we later met de heer korporaal persoonlijk bespreken.”

Don Pedro had het laatste jaar ongetwijfeld veel van zijn prestige in de vereniging verloren als gevolg van zijn voortdurende afwezigheid en zijn pretentieuze houding.

In de keuken zetten de muzikanten hun drinkgelag voort. Plotseling rinkelt er een glas dat aan stukken valt. Molino, die al dronken is, wil vechten, maar Don Hilario eist van hem dat hij zich hier ordelijk gedraagt en dat doet hij dan ook maar.

Als laatste punt werd het uur van vertrek van de bussen vastgesteld. Tenslotten, half elf al, verlieten de dansers en andere leden de vergadering, na eerst een persoonlijke groet voor het altaar van de Maagd te hebben gebracht en vervolgens de familie Ayca goedendag te hebben gezegd. Ook de muzikanten gingen naar huis, met uitzondering van Cayconte en Yunga, de deelbouwer

van Don Hilario. Yunga was dronken en zonder te eten ging hij slapen op een biezen mat in de ruimte achter de slagerswinkel, slechts bedekt met een poncho als deken. Cayconte bleef eten en nodigde daarna Don Hilario uit naar zijn huis. “Ik weet niet welke heilige jullie op dit uur nog moeten vieren,” protesteerde Isabel, maar ze wist wel dat protest nutteloos was. Toen om twee uur ‘s nachts Don Hilario nog niet verscheen, gingen Kenny en Chito hem zoeken. Ze waren bezorgd, omdat ‘s nachts de rovers vrij rondlopen en een groot gevaar zijn voor een eenzame dronken man op straat. De dageraad brak aan toen ze gedrieÎn thuis terugkeerden. Het was een van de zeldzame keren dat Don Hilario echt dronken thuiskwam.

Twee dagen later, dinsdag vijf december, kwamen de pelgrims van de vereniging van Ayca weer samen in het vergaderlokaal, ieder met zijn persoonlijke bagage, zoveel als ieder zelf kan dragen op de lange voettocht naar het heiligdom. Het liep tegen middernacht toen de bussen vertrokken in de richting van de vallei van Azapa. Anderhalf uur later bereikten ze het eindstation, waar de weg voor voertuigen ophoudt en het voetpad naar Livilcar begint. Een vijftiental kramen waren er opgericht om voedsel en warme drank te verkopen aan de pelgrims, die in groten getale langs moesten komen. De pelgrims van Ayca kochten alleen het hoogstnodige of een kop koffie, want de prijzen waren schandalig hoog. Enkelen namen onmiddellijk hun bagage op de rug en vertrokken. Adolfo en Chito gingen de ezeldrijver uit Codpa halen, een vriend van Hilario, die met zijn vijftien ezels ergens in de kloof moest staan te wachten. Ze troffen hem slapend aan, maar de man stond onmiddellijk op en dreef de ezels naar de weg om ze te beladen met de grote bagage. Het was drie uur in de morgen toen Helena, Adolfo en Chito, die Fanny op zijn rug droeg, de voettocht aanvingen. Ze waren de laatsten die het smalle ongelijke pad insloegen dat door het ravijn stroomopwaarts voert. Omdat het een heldermaannacht was, waren de indrukwekkende contouren van de rotspartijen te zien. Het geluid van het snel stromende water met talloze kleine watervallen en voorttuimelende keien, klonk veel harder door de nacht, en de donkere rotsmassa’s die maar een klein deel van de sterrenhemel lieten zien, leken bedreigend en beangstigend groot. Het verhaal van Lucho Vazquez wordt volkomen begrijpelijk: hij was door de Alfereces tegen een loontje in het heiligdom als bewaker aangesteld, maar hij werd gek van de eenzaamheid en de dreiging die uitging van die overweldigende natuur en de meer dan honderd meter hoge rotswanden boven hem uit. ‘s Nachts werd hij voortdurend gekweld door nachtmerries. Hij meende kindergeschrei te horen in het ruisende en klotsende water van de rivier, of de pelgrimsliederen van grote menigten bedevaartgangers, of galopperende troepen muildieren. Lucho was geboren in de streek, maar hij wilde niet in de kloof blijven uit pure angst. Hij zei: “De plaats is gevaarlijk; niemand kan hier blijven buiten het feest.” De

oude mensen in het algemeen zeggen: “Iedereen is bang om door het jaar heen hier te verblijven, want er zwerven dwaalgeesten en verdoemde zielen die geen rust vinden. Plotseling hoor je dan nachtelijke geluiden, alsof er mensen zijn; ze gaan de kerk binnen. En de Maagd snikt en huilt en klaagt luid. Je hoort ook de liederen van de dansers, maar je ziet niemand....”

Het voetpad voert langs Umagama, dat in voorbije tijden een dorpje van herders en landbouwers was; nu staan er alleen nog ruines Verderop, langs Ausipar, een ander betoverd en vervallen dorp; de ruÔne van de kerk van Sint Jacob herinnert aan de legende van de pastoor Valle; Adolfo vertelde onder het gaan de geschiedenis:

“De mensen van Ausipar waren slecht, en ze luisterden niet naar hun pastoor. Men zegt dat eens, in de Goede Week, de pastoor in gebed was en op dat moment was het volk van Ausipar een feest aan het vieren. Ze waren allemaal dronken; ze kwamen naar de pastorie om de pastoor met geweld mee te voeren en hem op hun feest dronken te voeren. De pastoor verzette zich, want zoals ik zeg, hij was in retraite en het was Goede Week. Maar ze dwongen hem en sleepten hem mee, onder schoppen en vuistslagen. Daarna nam de pastoor het Allerheiligste uit de Kerk, deed drie omgangen rond de kerk en sprak een vloek uit. Hij zei: ‘Dit dorp zal vervloekt zijn, want ze hebben geen respect gehad voor een zoon van God. Er zal geen steen op de andere blijven.’ En zo gebeurde het ook. Die pastoor bewaarde ook de schatten en het geld van de mensen van het dorp, als een bank. Maar hij verborg de schatten en hij vertrok van hier om nooit meer terug te keren. En niemand weet nu waar de schatten verborgen zijn. Toen hij vertrokken was, brandde de kerk af, en de mensen vertrokken, de een na de ander, of ze stierven aan de gele koorts en aan de pest. Het enige huis dat nu wordt bewoond, is dat aan de ingang van het dorp staat: Dat was de pastorie; maar nu is het een herberg.”

Dergelijke angstwekkende legenden bezorgden Helena rillingen. Ze zei tegen Adolfo:

“He, wat een akelige verhalen. Houd je mond maar liever. Straks krijgt Fanny er nog angstdromen van.”

Ze vervolgden hun reis in stilte over het nauwe voetpad. Chito en Adolfo droegen om beurten Fanny op de schouders. Ze vorderden langzaam langs de eindeloze bochten, kronkels en bulten van het pad, steeds in oostelijke richting. Ver voorbij Ausipar werden ze het eerste ochtendgloren aan de horizon gewaar. Dat licht was als een magneet en als een bemoediging. Terwijl ze voort gingen in de duisternis en de stilte die hen omhulden, voelden de pelgrims, net als andere jaren, iets als een koorts in zich opkomen, een hevig en onweerstaanbaar verlangen om snel, steeds sneller voort te gaan, en om

het heiligdom weer te zien, de tempel van Las PeÒas, en in het heiligdom het lieve, troostvolle gelaat van de Maagd: haar grote, milde ogen; haar fijn besneden blanke handen. Die koorts, die elke pelgrim in zich voelt bij het naderen van het heiligdom, deed hen de pas versnellen,tot ze op een drafje liepen, en met sprongen over kuilen en stenen tegen zonsopgang de laatste bocht van de kloof bereikten. En daar ontwaarden ze, vaag zichtbaar in het wazige tegenlicht van de vroege ochtend, diep ontroerd de kleine tempel die tegen de wand van de majestueuze rots geleund staat, en daarvoor de huisjes bedekt met strodaken. Zonder te rusten vervolgden ze hun weg, in totale stilte, ieder met zijn eigen gevoelens en emoties, zijn herinneringen, zijn zorgen en zijn nood. Aangekomen in het dorp richtten ze zich allereerst naar de tem- pel om de Maagd te begroeten, waar ze lange minuten roerloos geknield bleven liggen, het lieve Beeld met alle geloof en vertrouwen van hun ziel aanstarend. De kerk was bijna leeg. Een glazen ruit scheidde de pelgrims van het wonderdadige beeld, en verhinderde hun haar klederen te kussen. Helena huilde in stilte lang en onmerkbaar. Adolfo kon nauwelijks zijn tranen weerhouden. Chito wachtte geduldig tot zijn reisgenoten opstonden. Tenslotte namen ze hun bagage op en gingen naar het huis.

Mevrouw Santos, een tante van Isabel, bezat een huis in het dorp van Las PeÒas, dat de dansvereniging van Ayca alle jaren kon gebruiken, evenals een ander huis, dat de associatie van dansverenigingen hen toewees. Het huis moest eerst schoongeveegd worden, voordat men water voor thee kon koken en een ontbijt klaar maken. De grote bagage was al gearriveerd en bijna alle dansers van Ayca zaten uit te rusten tegen de muur van het huis. Alleen Don Hilario en drie van zijn oude kameraden ontbraken nog. Tenslotte kwamen ze, uitgeput door de lange voettocht, tegen 11 uur aan.

De dag ging voorbij met de nodige voorbereidingen op de viering. Heel het dorp moest schoongemaakt worden: de huizen, de straatjes, de tempel, alles. Het gebeurde in ploegen die door het bestuur van de associatie uit alle dansverenigingen waren samengesteld. Nauwelijks was de nacht gevallen, of de meeste pelgrims trokken zich terug, ieder op zijn biezen mat, om te slapen, want de volgende dag, de Vesperdag, zouden de ceremonies al vroeg beginnen.

9. HET FEEST

De verplichte ceremonies die de dansverenigingen in het heiligdom moeten voltrekken, beginnen daags voor de eigenlijke feestdag, de “Vesperdag”, om vijf uur ‘s morgens met de “aankomst”. De dansverenigingen zijn op dat moment al 24 uur of langer aanwezig in het heiligdom en de pelgrims, beladen met hun bagage en bedekt met het stof van de lange voettocht, hebben

al individueel hun eerste entree in de tempel gemaakt om de ‘patrones’ te begroeten. Maar het collectieve ritueel omvat een officiÎle “aankomst” van de cultusgroep, waarbij de korporaal zijn dansers binnenleidt in het dorp, en vervolgens in de tempel, om daar de Maagd het eerste huldebetoon van de pelgrimage te brengen.

De associatie heeft een gedetailleerd programma uitgewerkt, van minuut tot minuut, voor elk van de verplichte ceremonies en voor elk van de aanwezige dansverenigingen, met inachtneming van de principes van absoluut gelijke rechten, en van voorrang voor de oudste groepen. Een ander uitgangspunt is, dat de uren van de mis en de Vesperdienst, die de priesters voltrekken, moeten worden gerespecteerd. De vereniging van Ayca, die wegens enkele jaren van onderbroken activiteit haar “eerstgeboorterecht” heeft verloren en sindsdien de tweede in rangorde is, moest de “Aankomst ceremonie” om half zes ‘s morgens voltrekken. Alle dansers en pelgrims van Ayca, zonder een uitzondering, stonden ruim tevoren op dat moment te wachten, aan de ingang van het dorp waar zich een klein platform voor een calvariekruis bevindt. De hele groep was al geformeerd als voor een processie: De vaandeldrager met twee begeleidsters opende de stoet; dan volgden de muzikanten in deze orde: grote trom, kleine trom, en twee rijen van zes panfluiters; vervolgens de beide rijen dansers met hun ratels, links de vrouwen, rechts de mannen, de korporaal tussen de beide “eerste gidsen” in; tenslotte de overige pelgrims van de groep, met het bestuur, en de ouders van de jongste dansers. Niemand van de groep draagt de speciale kleding voor de cultus, maar men is ‘in burger’. Wel zijn de schoenen keurig gepoetst en heeft men een schoon overhemd of (de dames) schone bloes aan. Ten teken van zijn hoedanigheid van pelgrim heeft ieder een opgerolde deken over de schouder, die over borst en rug schuin naar beneden is vastgemaakt op de heup: de mannen over de linker schouder naar de rechter heup, en de vrouwen over de rechter schouder naar de linker heup, want symmetrie is een grondregel van de lange voettocht, die nu een ritueel hoogtepunt bereikt, zijn: het vaandel dat in een hoes is gewikkeld, de staf van de korporaal, die nog in krantenpapier is verpakt, de ratels van de dansers en de panfluiten, die nog in krantenpapier zijn gewikkeld en waarvan een minimaal deel is vrijgemaakt om geluid te produceren.

Precies om half zes kwam een kleine processie uit de tempel hen bij het calvariekruis ontvangen: vier mannen van andere dansgroepen, die in opdracht van de Associatie deze functie vervulden, brachten op een draagbaar een tweede Mariabeeld (niet het ‘wonderbare’, maar een afbeelding daarvan, met de titel ‘de Maagd van de berg Karmel’), dat de pelgrims kwam verwelkomen. De ceremoni”ele begroeting bestaat uit drie buigingen van het vaandel, waar tegenover drie buigingen van de Maagd op de draagbaar staan. Dat de

verwelkoming geschiedt door een vertegenwoordigster van de ‘Authentieke Maagd’ is niet zozeer om meer majesteit te schenken aan de wonderbare Maagd, maar omdat deze laatste bestaat uit een hoog relief, uitgehouwen in de rotswand, is een ‘persoonlijke verwelkoming’ niet mogelijk. De korporaal neemt geen enkel initiatief en geeft geen enkele aanwijzing voor de ceremonie; dat doet de eerste gids van de mannenrij. Na de buigingen geeft deze drie signalen met zijn ratel - op de wijze van: ‘geef acht’, ‘voorwaarts’, ‘mars’ - waarop de dansers de hymne van de “Aankomst” zingen:

“Uit verre landen komen wij, Vrouwe,

Wij zoeken Maria, de Maagd van Las PeÒas.”

Wanneer de eerste strofe geÎindigd is, knallen er talloze voetzoekers, die als een ratelende en langzaam wegebbende donder terug kaatsen van de bergwanden. De muzikanten zetten een mars in en de processie zet zich in beweging door het centrale straatje naar de tempel. De Maagd wordt achterwaarts teruggedragen aan het hoofd van de stoet. De dansers, die op de maat van hun ratels tien tot vijftien meter voortgaan in de processiepas (de ‘pas in tweeÎn’), staan stil op het teken van de eerste gids om de tweede strofe te zingen. Daarna knallen weer de voetzoekers en klinkt weer de marsmuziek van de panfluiters. Op deze wijze worden alle strofen van de hymne van de “Aankomst” uitgevoerd:

“Overdag en ‘s nachts hebt gij ons geleid,

over bergen en door pampa’s, Moeder van Las PeÒas.

Uit de verte, Moeder, zien we uw heiligdom.

Met Uw goddelijke macht bereiken wij Uw tempel, Vrouwe.

De woestijn houdt ons niet tegen, het geloof leidt ons,

om U hier te ontmoeten, Maagd van Las PeÒas.

Koningin Maria, gij hebt ons Uw tempel gelaten,

om ons allen zo te ontvangen, gelukkig en tevreden.

We zijn gelukkig, Lieve Moeder;

Moeder, die verloren stervelingen weer voorlicht.

Tot Uw voeten naderen wij met ons verdriet;

we zijn zonder enige bescherming, zoals gij ziet.

Gij zijt de troon van bloeiende lelies waardig;

Wij zijn gelukkig, dat we hier mogen zijn.

(Zegen:) Hier zijn wij, geknield aan Uw voeten.

Schenk ons, Vrouwe, Uw zegen."

De rituele tocht duurt in totaal dertig minuten en bereikt dan de deur van de tempel: nauwelijks honderd meter in totaal. Daar op het kleine tempelpleintje formeert zich de dansgroep. De 'Maagd van de Berg Karmel' laat hen achter bij de deur, om de volgende dansgroep op te gaan halen bij het calvariekruis. De groep van Ayca maakt zijn entree in de Tempel onder het zingen van de daarvoor bestemde hymne, en onder dezelfde muzikale intermezzo's voortschrijdend. Er worden alleen geen voetzoekers afgestoken. Het uiterst plechtige en langzame ritme van de a capella gezongen strofen steekt sterk af tegen de marsmuziek van het panfluitorkest, dat ondersteund wordt door de trommen en de ratels. De hymne schept een meditatieve, zelfs contemplatieve sfeer en de marsmuziek brengt een sfeer van feest en vreugde; beide interpreteren (en roepen op) gevoelens van troost en geluk, en voldoening, en het gelukkige bewustzijn dat het doel van de pelgrimage is bereikt. Zo voltrekt zich de hymne van de "Binnentocht".

"Treedt binnen, mijn tochtgenoten, in deze heilige tempel.

Moeder van Las PeÒas, we zijn vol verlangen om U te zien.

Luister dan naar mijn smeken, luister naar mijn droef gebed.

Bij leven en bij dood, bescherm ons, machtige Vrouwe.

Aanhoor, Moeder, onze gebeden; luister vol erbarmen.

Laat Uw mildheid ons ontvangen onder Uw machtige bescherming.

Goddelijk heilig Altaar, waar onze Moeder zetelt,

Gekroond door de engelen van het hemelse hof."

Wanneer deze hymne gezongen is, volgt de ochtendgroet. De muzikanten spelen een derde mars, die vrij lang wordt voortgezet, waardoor aan dansers en andere leden de gelegenheid wordt gegeven om twee aan twee te naderen tot de schrijn tegen de rotswand om persoonlijk de Wonderdadige Maagd te groeten. De glasruit is verwijderd door de Alfereces, en de Maagd ontvangt hier haar pelgrims, gekleed in een prachtig groen gewaad, wat de kleur is van de overvloedige, groene vegetatie van de kloof en de kleur van het leven dat elk jaar opnieuw in de lente ontspruit (want lente is het hier nu), dank zij de zegen van de moeder van deze streek. Zij is de regelrechte opvolgster van de Pacha Mama, de Moeder Aarde van de Aymara-Indianen. De dansers knielen, zien haar aan met devotie en diep ontzag, herhalen hun smeekbeden,

om dan kruipend te naderen en dan een gebaar van een gestileerde omhelzing te maken. Ze kussen de zoom van haar kleed en kruipen dan achteruit naar hun plaats in de dansrijen. De muzikanten naderen als laatsten, nog steeds hun mars blazend, om dezelfde reverenties te voltrekken, zonder de muziek te onderbreken.

Wanneer de individuele begroetingen zijn ge"eindigd, geeft de eerste gids het teken de mars te stoppen en laat hij de ochtendhymne inzetten. De hymne heeft ook een plechtig en zeer langzaam ritme, en wordt weer afgewisseld, tussen elk van de strofen, met een nieuwe mars van de panfluiters. Maar nu bewegen de dansers zich niet meer met de 'pas in twee', maar in een driedelige pas, daarbij afwisselend naar rechts en naar links draaiend, weer zorgvuldig de spiegelsymmetrie tussen de beide rijen bewarend, en het marsritme ondersteunend met korte stoten van hun ratels. Zo zingen en dansen ze afwisselend de vier strofen van deze hymne:

"Goede morgen, Moeder, Dochter van de Eeuwige Vader.

Laten we de Maagd van Las PeÒas groeten, Broeders.

Gegroet, dageraad, helder licht van de dag;

In deze heilige steenwand zijt Gij opgebloeid, Moeder.

De sterren, machtige Vrouwe, zijn de juwelen van Uw mantel

Het ochtendgloren is Uw glimlach, en de regen zijn Uw tranen.

(Zegen:) O milde, goedertieren, genadevolle Moeder Maria,

Moeder van Las PeÒas, geef ons Uw zegen."

Tenslotte moest de slothymne nog gezongen worden. Deze hymne heeft een dubbele choreografische inleiding, die zich voltrekt onder de tonen van een vijfde mars, de "mars van de retraite". (34)

Eerst voltrekt zich zoiets als een ceremoniÎle inspectie van de dansgroep door de korporaal, en vervolgens wordt er een collectieve hulde of reverentie gebracht aan de Maagd. Beide plechtigheden voltrekken zich gehe korporaal alleen gedanst, tussen de rijen der dansers door, waarbij hij zich successievelijk tegenover elk van de dansers stelt. Met een tweedelige pas beweegt hij zich achterwaarts tussen de rijen door tot bij het laatste danspaar, waar zijn pas overgaat in een driedelige pas op de maat van de marsmuziek. In die pas beweegt hij zich vervolgens langs een zig-zaglijn naar voren, daarbij elk van de dansers in het gelaat ziend. Het is een solodans die gevoel voor elegantie en precisie eist. Wanneer hij weer aan het hoofdeinde van de groep is gekomen, knielt hij neer voor de Maagd en biedt haar zijn commando-staf' aan, door deze

met beide handen boven zijn hoofd te heffen. Hiermee eindigt de 'inspectie en presentatie van de groep' en vervolgens begint de collectieve reverentie, die geheel in de tweedelige pas wordt gedanst, op de maat van de marsmuziek. Te beginnen bij de korporaal en de beide eerste gidsen bewegen dansers zich paarsgewijs naar voren, maken een correcte, gestileerde kniebeweging voor de Maagd, bewegen zich achterwaarts dansend tussen de rijen door, en sluiten zich achter weer aan, elk bij zijn eigen rij. Tegen het moment dat de eersten weer hun uitgangspositie naderen, transformeren de beide parallelrijen zich plotseling tot een kruisfiguur, aan het hoofdeinde waarvan de korporaal zich weer bevindt. Op dat moment laat de eerste gids de marsmuziek zwijgen. De dansers maken gezamenlijk drie kniebuigingen onder een loodzware stilte, die alleen verscheurd wordt door de signalen welke de gids geeft met zijn knetterende ratel. Vervolgens staan allen op en vormt zich weer de dubbele rij dansers, om de slothymne aan te heffen. Tussen elk van de strofen bewegen zij zich dansend enkele passen achterwaarts, op de muziek van de panfluiters, maar de hymne wordt, zoals alle liederen, a capella gezongen en zonder andere choreografie dan de gestileerde gebaren die de tekst onderstrepen. Het zijn in feite slechts drie perfect gesynchroniseerde armbewegingen: naar voren, in de richting van de Maagd; naar achter, in de richting van de wereld en de stervelingen; en naar boven, in de richting van Gods hemelse troon. De laatste strofe, de 'zegen', wordt geknield gezongen, maar op dat moment bevinden de achterwaarts dansende rijen zich al weer buiten, op het kerkpleintje, terwijl de korporaal en de beide eerste gidsen in de deuropening knielen:

"Maagd van Las PeÒas, we trekken ons nu terug;

Wij hebben nu Uw zegen verkregen.

De zon zonder verduistering, de Maan zonder vlek.

Geleid ons dan, Vrouwe, want dit is onze levenstocht.

Ik wil al Uw grootheden bezingen,

Want gij bezit er zoveel, Maagd van Las PeÒas.

(Zegen:) Schenk ons, Vrouwe, Uw zegen,

Zodat we van God vergiffenis krijgen.

De hele ceremonie van de "Aankomst" speelt zich af in een perfecte synchronizering met de beschikbare tijd en eindigt precies na 90 minuten. Het is een waar liturgisch ballet, dat vroomheid en godsvrucht uitstraalt. De ceremonie wordt gekarakterizeerd door een klassieke soberheid, een eenvoudig een sereen ritueel dat zich voltrekt met eeen discrete elegantie en een strenge precisie tevens.

Wanneer de "aankomst"-ceremonie is voltrokken, keert de groep in processie naar het calvariekruis terug en trekt vandaar naar het huis, waarbij een rondgang door het dorpje wordt gemaakt onder de tonen van een laatste vrolijke mars, en in de tweevoudige processie-danspas.

Toen de groep opnieuw het huis bereikt had, deelde de eerste gids zijn mensen het uur van de volgende presentatie mee en maakte hij enige opmerkingen over minder goed verlopen details in de ceremonie van die ochtend. Vervolgens ontbond hij de groep. De muzikanten speelden gewoontegetrouw twee huaynos, die het ritme van een drafje hebben. Daarbij behoren de muzikanten dan in een cirkel om de tromslagers heen hun drafje te sjokken; een zeer oude en over de hele Andes verspreide dans. Er wordt uitbundige vreugde, virtuositeit en kracht of uithoudingsvermogen mee gedemonstreerd. Na dit tafereeltje, even eenvoudig als spontaan van sfeer, moesten de panfluiten 'gedoopt' worden. Het was een nieuw stel instrumenten, dat met pisco, een soort jenever van druiven, moest worden gedoopt om echt gewijd te zijn, en om een betere klank te geven, zo is het geloof. Vervolgens worden enkele druppels van de drank op de grond geplengd, ter ere van Moeder Aarde, en de rest wordt onder een 'prosit' gedronken. "Zo klinken panfluiten beter," volgens Don Hilario, "want het riet zet uit." Maar ook de muzikanten drinken hun stevige borrel, voor en tijdens hun optreden, onder de bewering dat ze zo beter spelen, dat anders de vermoeidheid hun parten speelt, dat ze zo een sterkere adem hebben, dat zonder alcohol te drinken een panfluiter hoofdpijn krijgt van het spelen.

Toen de muzikanten nog met het 'doopsel' druk waren, hadden de dansers hun ontbijt al genomen. Ze vertrokken om tussen het publiek de 'aankomst' van de andere dansgroepen bij te wonen; ze volgden kritisch en geboeid het schouwspel. Die van Azapa, van Codpa, van Livilcar en de vereniging 'Juan 83' hadden wel het meeste prestige. Dan volgen 'De blauwe prinsen' en tenslotte 'De kanaries', 'Het sacrament', 'De chauffeurs' van de neger Rufo, en helemaal op de meest onaanzienlijke plaats een tweede vereniging 'Kanaries'', die zich van de eerste afgescheiden had. Het prestige hangt af van een correcte presentatie, discipline, een groot aantal dansers, de muzikale kwaliteit van de band, het aantal jaren dat de vereniging naar het heiligdom reist, de persoonlijkheid en de toewijding van haar bestuursleden en de invloed die ze weten uit te oefenen op kerkelijke en wereldlijke autoriteiten.

Na het middageten begonnen de 'begroetingen' in de kerk, waarvoor elke vereniging over 30 minuten beschikt. De groep van Ayca, die als tweede in rang van ouderdom gold, na die van Azapa, vertrok - ditmaal gekleed in het 'eenvoudige' danskostuum - in processie vanaf het huis van de vereniging. Het bestond voor de mannen, muzikanten zowel als dansers, uit een driedelig marineblauw kostuum, terwijl de danseressen een lange lichtblauwe jurk

droegen die tot aan de enkels reikte. Allen droegen een brede sjerp van witte zijde over de borst, die met kleurige bloemmotieven geborduurd was en de woorden "Viva Maria" vertoonde. De danseressen, aan de linkerkant, droegen de sjerp over de rechterschouder; de dansers, rechts, over de linkerschouder. Men droeg glimmend gepoetste zwarte schoenen, witte sokken of kousen, de mannen een ruitoverhemd met zwarte stropdas.

De ceremonie van de begroeting neemt een aanvang bij de kerkingang, waar de 'intrede hymne' wordt gezongen, met dezelfde riten en bijzonderheden als de eerste intrede. Vervolgens zingt men voor de heilige rotswand de hymne van de middaggroet. Daarna volgen weer de 'inspectie en presentatie van de groep' en de 'collectieve reverentie' in kruisvorm. Tenslotte de hymne van de terugtocht, die achterwaarts dansend wordt gezongen. Van de kerk trok de processie van Ayca's dansers naar het pleintje voor het calvariekruis om de vijf wisseldansen uit te voeren, een programma dat nog eens twee en een half uur in beslag nam. Terug in het schuurtje, voor het verblijf van de vereniging, ontbond de gids de processie, maar opnieuw voerden de muzikanten hun huayno's uit, op een sukkeldrafje in een grote kring om de trommelslagers heen. Daarna trokken ze zich terug om een goed glas 'Pintatani' te drinken, de sterke zoete boerenwijn uit Codpa.

Om 18 uur begonnen de avondbegroetingen van de aanwezige dansgroepen, die eveneens bestaan uit de drievoudige ceremonie van Intrede', 'begroetingshymne' en tenslotte weer de 'Inspectie, presentatie en reverentie', die afgesloten wordt met de hymne van de terugtocht. Alle dansgroepen, in volgorde van ouderdom, volbrachten weer ditzelfde progamma, elk binnen de 30 minuten precies die ervoor waren toegestaan.

In de loop van de Vesperdag, 7 december, was een ononderbroken karavaan van particuliere pelgrims over het smalle voetpad door de kloof in het heiligdom aangekomen. De pelgrims, verlangend de wonderbare Maagd te begroeten, vormden een lange rij, die als een reuzenslang vanuit de kerkdeur door het hele dorp kronkelde, tot aan het calvariekruis reikte en vandaar door een parallelstraatje terugliep tot aan de kerk.

Om 20.00 uur moesten de begroetingscermoniÎn van de dansverenigingen worden onderbroken voor de mis en de vesperdienst van pater Braulio, die door luidsprekers over het hele dorp en de kloof de diensten liet uitbazuinen. De pater, die de leiding had in het heiligdom namens de bisschop, eiste dat de 'prive-cultus' van de dansers tijdens zijn diensten opgeschort werden. In de hele kloof diende de muziek van de dans te zwijgen en moesten de wisseldansen gestaakt worden om allen de gelegenheid te geven de mis te volgen via de luidsprekers. De dansverenigingen voelden deze restrictie als

een gedwongen concessie aan de kerk; het argument was dat de pater ook de gelegenheid moest hebben om zijn aandeel in het feest op waardige wijze te voltrekken en om de particuliere pelgrims, die geen lid van een dansvereniging waren, de gelegenheid te geven de mis te horen. Maar in het algemeen voelen de dansers en het merendeel van de overige pelgrims zich niet geÔnspireerd door de officiÎle katholieke liturgie van de mis. Zij beperken zich tot hun eigen ceremoniÎn en pauzeren simpelweg en noodgedwongen wanneer de stem van de pater door de machtige luidsprekers klinkt.

Die avond riep pater Braulio de bestuursleden van de associatie van dansers (waarin elke vereniging een afgevaardigde heeft) bijeen voor een korte vergadering na de versperdienst. Toen de pater hun meedeelde dat het punt van bespreking een eenvoudige herziening van het programmarooster voor de feestdagen betrof, daalde de stemming gevoelig. Het bleek dat er de volgende dag drie missen in plaats van twee zouden zijn. Twee, zo was het altijd geweest, en nu opeeens drie!! Deze eenzijdige beslissing van 'de kerk' veroorzaakte een lange discussie, want het betekende een reductie van de tijd die beschikbaar was voor de eigen cultus van de dansverenigingen, en die tijd was al lang tevoren zorgvuldig verdeeld tussen de deelnemende groepen. Tenslotte werd de vergadering het toch eens. Hoewel er elk jaar conflicten rijzen over de reglementen die pater Braulio en de Alferecen in het heiligdom dicteren, is het toch ook waar dat de dansers de pater waarderen en zijn aanwezigheid in het heiligdom opeisen, om een plechtige voltrekking van de officiele diensten te garanderen, te weten: de hoogmis, de processie van de hoogtijdag, en de doopsels van de kinderen, die in grote aantallen voltrokken worden. Zo hadden Adolfo en Elena hun dochter Fanny in Las PeÒas laten dopen, zelf waren ze al vijf keer peetouders geweest in het heilidom; twee dansers van Ayca, Hugo en Maria, zouden er dit jaar hun kinderen laten dopen. Twee korporaals van dansgroepen waren petekinderen van de oude Ayca. E'en van hen is Don Domingo Baluarte, die de vereniging van Azapa leidt; hij heeft op zijn beurt achttien petekinderen in Las PeÒas, en Adolfo Ayca is een van zijn 'compadres'. Een doopsel, toegediend in Las PeÒas, wordt beschouwd als een garantie van bijzondere bescherming van de Maagd, voor het leven.

Ook al wordt het recht en de hogere bevoegdheid van de kerk en haar liturgie in Las PeÒas door de dansers niet betwist, toch brengen zij vaak het argument naar voren, o.a. bij kleine conflicten over de dagorde en de reglementen in het heiligdom, want "de dansers, per slot van rekening, maken het feest; als de dansers niet komen is er geen feest." Het hemelsbrede verschil tussen beide liturgieÎn, beide theologieÎn, beide cultuurwerelden die in Las PeÒas op elkaar stoten, valt sterk in het oog.

Acht december, feestdag van de Onbevlekte ontvangenis van Maria, is

de belangrijkste dag voor de pelgrims, en de cermonies gaan de hele dag door. Om vijf uur in de morgen maken alle muziekgroepen een muzikale rondgang door het dorp, om de pelgrims feestelijk te wekken. Ze kunnen zich nauwelijks een weg banen door de straatjes die helemaal bezet zijn door slapende mensen; bij gebrek aan onderkomen slaapt men, gehuld in een poncho of deken, in de open lucht.

Op dat vroege uur wordt ook de 'Maagd van de Rotswand' met een galagewaad omhangen door de dames van de Alferecengroep. Ze krijgt een kroon van goud en zilver op, een echt parelsnoer om en een zilveren rozenkrans in de hand. Een ongelofelijke hoeveelheid verse bloemen worden door de pelgrims aan haar voeten gelegd of in grote vazen in haar omgeving gezet.

Met het eerste daglicht, om zes uur, beginnen ook de ochtenbegroetingen van de dansers, die zich voltrekken als boven beschreven. Twee maal moesten deze begroetingen worden onderbroken, om wille van de missen die plaats vonden om acht uur en om tien uur. Na de eerste mis moest de Chileense vlag op het kerkpleintje worden gehesen, met een kleine ceremonie en onder het zingen van het volkslied. Sinds dit gebied bijna een eeuw geleden door Chili op Peru veroverd werd, mocht er geen twijfel meer bestaan over de nationaliteit van de Maagd van Las PeÒas en van haar heiligdom.

Don Hilario kreeg die ochtend ook een kort beleefdheidsbezoek van zijn petekind, Don Domingo, korporaal van de dansers van Azapa en voorzitter van de Associatie van dansers van Las PeÒas. Don Hilario serveerde hem een uitstekend glas Pintatani en zijn petekind zei hem:

"Peetvader, ik breng u een uitnodiging over."

"Een uitnodiging..." herhaalde Don Hilario bedachtzaam.

"Ik kom u uitnodigen, peetvader, om bij ons het feest van de Meikruisen te komen vieren. Als uw mensen kunnen komen, breng dan ook de muzikanten mee."

"De Meikruisen..." herhaalde Don Hilario, zonder zich uit te spreken over de invitatie. Zijn petekind begreep het als een voorlopige afspraak. Van zijn kant gold de uitnodiging als een teken van respect en als een eerbewijs aan het adres van zijn peetvader. De visite was kort, omdat beiden een druk programma van religieuze ceremonies moesten leiden, en tevens een uitgebreid net van sociale relaties rond het heiligdom moesten onderhouden, juist in deze dagen.

Don Domingo Baluarte genoot veel respect vanwege zijn correcte verschijning, zijn gematigd een gezagvol optreden, zijn persoonlijke beschaving

en zijn prettige conversatie. Hij was een knappe mulat, intelligent, genereus, humanitair, een 'goede patroon' voor zijn landarbeiders; een attente en bezorgde echtgenoot, ordelijk en punctueel bij afspraken en verplichtingen, betrouwbaar en eerlijk in zaken en discreet bij het uitoefenen van zijn bestuursfuncties in de Dansvereniging en in zijn vriendschappen. Zijn ongeluk was dat zijn vrouw geen kinderen kon krijgen, een gemis dat door zijn talloze peetkinderen niet goedgemaakt kon worden. Ondanks het aanzienlijk prestige van zijn persoon en van zijn familie, voelde hij zijn negroÔde trekken als een stigma dat hij trachtte te compenseren met een onberispelijk persoonlijk voorkomen.

Op het middaguur hadden alle dansgroepen hun ochtendgroet gebracht en trokken ze weer gezamenlijk op naar de tempel voor de Hoogmis, die pater Braulio speciaal voor de dansers opdroeg. Deze waren nu gekleed in hun gala danskostuum. Na de vernieuwing van 1968 had de dansgroep van Ayca toch nog weer enkele details in het eerder beschreven galakostuum aangebracht. De mannen waren nu gekleed in witte pantalon en overhemd, zonder stropdas, en om hun schouders een lichtblauwe cape waarop een vijfpuntige witte ster geborduurd was. De danseresssen droegen een lange rode jurk tot op de enkels met eenzelfde blauwe cape om de schouders. De overige details waren voor allen gelijk: witte handschoenen, sokken en gymnastiekschoenen, en een geel lint om het voorhoofd om het haar bijeen te houden. De witte zijden sjerp die allen droegen, was dezelfde als bij het 'eenvoudige' kostuum. De muzikanten droegen ook witte pantalons, en tot aan het middaguur droegen ze daarbij hun marineblauwe jas, maar vanaf de Hoogmis presenteerden zij zich ook in een wit overhemd.

Gedurende de Hoogmis was de kerk overvol dansers, die een uur lang onbeweeglijk moesten blijven staan en daarbij een onverdraaglijke hitte moesten doorstaan. Het was een verlichting, toen dit onmisbare onderdeel van het feest voorbij was en men kon gaan eten en rusten.

Dit gold echter niet voor de groep van Azapa, die als eerste aansluitend aan de Hoogmis de middagbegroeting moest voltrekken. Ze werden gevolgd door die van Ayca. Don Pedro leidde zijn groep onmiddellijk na deze ceremonie naar het calvariepleintje, zoals de vorige dag, om weer de vijf wisseldansen uit te voeren. Ditmaal moest hieraan een zesde dans worden toegevoegd: de "dans van de druiventrappers". Daarin wordt de wijnoogst in zijn verschillende fasen uitgebeeld. De niet dansende leden van de vereniging schenken daarbij wijn aan de dansers (limonade aan de minderjarigen). Het toneel verandert geleidelijkaan in een (gespeelde) dronkenmansscËne, waarbij de dansers, eerst gezeten, dan languit liggend, de effecten van de goede wijn in alle realisme uitbeelden. Na de laatste strofe van het 'druiventrapperslied' dat gezongen wordt, wordt nog uitgebeeld hoe de oogsters weer aan het werk gaan

en energiek de druiven treden:

"Trappen, trappen, comapanero, blij en opgewekt;

We maken heerlijke wijn uit de wijngaard van Maria.

Op deze gelukkige dag beginnen we het werk;

Laten we toegewijd werken in de wijngaard van Maria.

Vul maar, vul maar al die manden, met prachtige druiven;

Want God heeft toestemming verleend, en onze machtige Moeder ook.

Laten we deze druiven plukken uit de prachtige wijngaard;

Laten we niet twijfelen aan deze wijn voor onze machtige Moeder.

Laten we dit glas drinken, op de gezondheid van Maria;

Want God heeft toestemming gegeven, dat deze dag zou aanbreken.

Vul maar, vul maar al die horens, allemaal, negers;

Want we zijn al wat dronken, en we kunnen niet meer trappen.

Schenk maar, schenk maar, nog een glaasje, om leeg te drinken;

Want we zijn toch al dronken, en we kunnen niet meer blijven staan.

Schenk maar, schenk maar, nog een glaasje, om op te kunnen staan;

Laten ze een huayno spelen, dan kunnen we dansen."

Toen de groep van Ayca tenslotte naar huis vertrok, waren ze vanaf het begin van de Hoogmis vijf en een half uur lang ononderbroken bezig geweest met de cultusvieringen. Het was tegen zessen dat de dansers een feestmaal, het 'middagmaal', geserveerd kregen, met overvloedige en goede wijn uit Codpa. Dit feestmaal was evenzeer een onderdeel van de vieringen, en het bewustzijn dat men zich op 'heilige grond' bevond en in tegenwoordigheid van de Maagd, gaf sfeer en 'respect' aan de maaltijd zonder de feeststemming te drukken. Eensgezindheid hoort er te heersen onder de dansers en in alle sociale en gezinsrelaties. De tegenspraak hiermee ontmoet men evenwel voortdurend; tenslotte zijn de stervelingen allen zondaars, ook de pelgrims. Zo bijvoorbeeld wat de vrouw van de 'Linkse Aranibar' de tromslager van de band van Ayca, overkwam: haar kinderen dreinden en huilden om eten, omdat ze moe en hongerig waren; dat verveelde haar zozeer dat ze uitriep: "Neem mij niet kwalijk, Maagd Maria, dat verdraag ik niet langer," en ze gaf een

van de huilende kinderen klappen op zijn achterste. Het kind zette het op een schreeuwen en de tromslager riep zijn vrouw tot de orde: “Hoe kun je dat toch doen: bedenk toch waar we zijn.”

Een andere tegenspraak tot de normen die een punt van bezorgdheid was voor Don Hilario, gold zijn muzikanten, die sterk geneigd waren de maat te buiten te gaan bij het drinken, zodat ze nog nauwelijks in staat waren zich bij de ceremonies te presenteren.

Tijd voor natafelen of om te rusten was er niet, want een uur later moest de processie beginnen, dat was het triomfantelijke hoogtepunt van het feest. Gewoontegetrouw mocht de vereniging van Azapa, als oudste, het Mariabeeld van de tempel op een draagbaar meedragen, en als eerste de processiehymne zingen. Daarna was het de beurt aan Ayca’s groep om te zingen. De hymne was nauwelijks te horen temidden van de luidruchtige menigte van gelovigen en bij het schetteren van de machtige luidsprekers die vanaf de tempel door de kloof galmden en daarbij monsterlijk een vrouwenstem vervormden, die ergens in de kerk stond voor te bidden en te zingen. Het was de stem van de catechiste, juffrouw Paula. Heel dat luidruchtige spektakel mocht niet verhinderen dat de dansers een van de balangrijkste onderdelen van hun cultus uitvoerden: het zingen van de processie-hymne. Op dat hoogst belangrijke moment van genade verkrijgt men de zegen van de Hemelse Maagd, die - afgedaald uit haar hemelse tempel - haar majestueuze rondgang door het land van de stervelingen maakt, om de levenskrachten van de natuur te wekken, om leven, genade en vergeving, gunsten en wonderen te schenken aan haar pelgrimerende kinderen.

“Moeder van Las PeÒas, Gij zijt van Uw troon afgedaald.

Gij hebt de hele aarde verlicht, en ook uw pelgrimkinderen.

Zing dan, zing dan, compaÒeros, onze moeder is verschenen.

Bij leven en bij sterven, sta ons bij, machtige Vrouwe.

Wij allen begeleiden U bij Uw prachtige processie:

Wij dragen U op Uw draagbaar door heel het dorp.

Lieve moeder van Las PeÒas, zie ons aan met mededogen;

Gij zijt de wonderbare moeder van de pelgrims.

Onze Lieve Vrouw is verschenen, met Haar diamanten stralen;

In de hemel en op Aarde aanbidden wij U vurig.”

Wat een grootse en stijlvolle ceremonie diende te zijn, werd alle jaren

een schijnbaar ordeloos spektakel, wegens de onweerhoudbare geestdrift van de dichtopeengepakte menigte en de herrie van de luidsprekers. Maar al ging de grootse liturgie van de dansers ook aan stukken, en al ging het gala danskostuum ook aan flarden, ook al luisterde verder niemand naar hun hymne, Zij, de allerheiligste Maagd, ziet en aan- vaardt de eerbetuiging die muzikanten, dansers en overige pelgrims van de vereniging Haar met mateloos geloof en totale overgave aanbieden. Na het zingen van de 'zegen', stonden ze hun plaats voor de voortschrijdende baar af aan de groep van Codpa, terwijl ze de dragers van het Beeld tussen hun rijen door lieten gaan en achter aansloten in de processie.

De knallers en voetzoekers werden in grote hoeveelheden, met dozen tegelijk afgestoken en weergalmden met indrukwekkend gerommel door de kloof. Vooral op het moment dat de processie de kerk weer bereikte, was het een oorverdovend geknal en geknetter.

Onmiddellijk nadat de processie beÎindigd was, werd er een begin gemaakt met de 'Avondgroeten' van elk van de dansgroepen. Weer beschikt men over dertig minuten precies per groep. Daarna sloten Helena en Adolfo de drukke dag af door een laatste devotioneel gebruik te voltrekken, zoals honderden anderen: ze staken, springend van steen op steen, de rivier over om de steile rotswand aan de overkant te bereiken, waar ze een pakje kaarsen namens henzelf ontstaken, en een tweede pakje namens een bevriende familie die hun die dienst had gevraagd omdat ze zelf de tocht niet konden maken wegens ziekte.

Duizenden kaarsen stonden er te branden en te walmen op de stenen en tegen de rotspartijen. Ze verlichtten de rotswand tot 20 meter hoog. Hogerop verdween de rots in de donkere nacht. Het was niet moeilijk om een flesje te vullen met water dat daar op verschillende plaatsen uit de rotsen sijpelt. De gelovigen beschouwen dit water als erg heilzaam en als een soort wijwater, een geneesmiddel tevens, waardoor de Maagd van Las PeÒas haar wonderkracht uitoefent voor haar gelovigen. Sommigen maken er echt geneesmiddelen van, maar Adolfo gebruikte het elk jaar om zijn huis mee te besprenkelen, en om het bij de hand te hebben bij gevaren of ziekte.

Op datzelfde moment zat de catechiste Paula aan haar avondmaal in een pelgrimsrestaurantje dat ÈÈn van de Alferecen exploiteerde. Ze rustte voldaan uit van haar volbrachte taak, en zo voelden zich ook de overige daar aanwezige Alferencen: tevreden en voldaan. Het 'Corps van Alferecen van Las PeÒas' is een selecte groep van dertig welgestelde zakenlui en andere middenstanders uit de stad, die in nauwe samenwerking met de kerkelijke overheid het heiligdom en het pelgrimsfeest beheren en besturen, tegen betaling

van een fikse contributie als ‘persoonlijke bijdrage’ of ‘offerande’. Het corps bewaart en beheert ook de aan de Maagd gebrachte offergaven met de bouw en het onderhoud van alle ‘werken’ in het heiligdom, die zij en de bisschop nodig achten voor de goede gang van zaken bij het feest. Zij woonden, bijna voltallig, de Hoogmis bij, maar het was duidelijk te zien dat zij het niet eens waren met de enthousiaste uitdrukkingen van de volksdevotie en de cultus van de dansers. Gedurende haar avondmaal discussieerde de catechiste met de eigenaar van het restaurant en enkele andere Alferecen over de volksgodsdienstigheid. Juffrouw Paula erkende:

“Het valt mij moeilijk bezig te zijn met mensen van een lager kultureel peil.”

De restauranthouder zei haar: “Je bent hier nu voor het eerst. Heb je opgemerkt hoe de mensen hun geloften inlossen? Zo zag ik vanmorgen een mannetje dat een steen droeg, zo groot, zeg. Hij kwam kruipend op zijn knieÎn van het calvariekruis tot aan de kerk. Je wordt er akelig van, echt... en een ander kroop zijn kruisweg als een dier, zich voortbewegend met borst en buik over de grond.”

En juffrouw Paula: “Afschuwelijk! Maar hoe kun je ze aan het verstand brengen dat de Heilige Maagd ons die offers niet vraagt?”

Een andere Alferez doet een suggestie: “Ik geloof dat we allereerst de uren dat er gedanst mag worden verder moeten beperken. Die rauwe muziek, dag en nacht, is verschrikkelijk om aan te horen. Ik geloof dat we veel zouden winnen, als we hier een sfeer van gebed en geloof konden scheppen.”

“Ik ben het met u eens,” antwoordde hem de catechiste; de vrijgekomen tijd zou nuttig besteed kunnen worden met godsdientonderricht. We hebben hier een goede geluidsinstallatie. U houdt het niet voor mogelijk, hoe onwetend dat volk is op het punt van de godsdienst en de sacramenten.”

Verder ging het gesprek over het nut van de geluidsinstallatie, die de Alferecen voor het heiligdom hadden gekocht (in een van hun eigen winkels), en over het vele dat ze tot stand hadden gebracht in en rond de kerk en de pastorie van het heiligdom.

Het feest bereikte zijn slotfase. De dansers moesten hun laatste en tevens moeilijkste ceremonie nog voltrekken, het afscheid van de Maagd. Na de ‘Avondbegroeting’ viel er een sombere, zwaarmoedige stemming als een donkere schaduw over hen, omdat de meest trieste van alle plechtigheden nu moest worden verricht. De galakostuums waren al opgeborgen. Om middernacht richtte de stoet van dansers van Ayca zich weer naar de tempel, allen weer gekleed als reizigers, zoals tijdens de aankomstceremonie. Enkele

niet-dansende leden droegen een fles water om de dansers die het meest van de ontroering leden bij te staan. De stemming was gedrukt, terwijl ze hun beurt afwachtten aan de ingang van de kerk, en de groep van Azappa de beproeving van het afscheid onderging. Hun muziek, met een langzamer ritme nog dan die van Ayca, klonk hen in de oren als kreten en geween met een mateloze droefheid, en vervulde hen met beklemming en met vage angst om de kwelling waaraan de prestige volkdansers van Azapa ten prooi waren. (Don Domingo voerde meer dan 50 dansers aan, allen mannen.) Tien of twaalf van hen bezweken aan de emotie en werden buiten bewustzijn de kerk uitgedragen. Velen huilden openlijk hun verdriet uit bij het zingen van de afscheidshymne. Degenen die zich met al hun wilsinspanning wisten te controleren, leden misschien het meest. Dit was het geval bij de korporaal, die onverbiddelijk zijn functie als leider en verantwoordelijke van de ceremonie moest vervullen. Maar op dat moment dat de ceremonie voltooid was, viel Don Domingo ten prooi aan een hevige zenuwaanval, met krampachtige spierreacties over het hele lichaam, die hem de adem afsneden. Die aanval wierp hem ter aarde en maakte grote indruk op de dansers van Ayca, die hem kenden als op en top een heer. Maar zonder zich om hem te kunnen bekommeren, moest de groep van Ayca toen aantreden; zelfs Adolfo kon zijn 'compadre' niet helpen op dat moment.

Het eerste deel, de hymne van de 'Binnentrede', voltrok zich op de bekende wijze. Vervolgens naderde de korporaal onder begeleiding van het panfluitorkest de schrijn van de Maagd en knielde lange ogenblikken neer ten afscheid. Hij omhelsde haar, terwijl de beide eerste gidsen zijn plaats voor de schrijn innamen. Vervolgens naderden de dansers twee aan twee, om afscheid te nemen.

Veel dansers beleven die intense en gevoelige momenten tot in het diepst van hun ziel. Die diepgevoelde, bijna hallucinerende ervaring zich oog in oog te bevinden met de hemelse Maagd, geeft hun ook het gevoel dat ze momenten van grote luciditeit en genade beleven, ver van de materiÎle werkelijkheid die hen omgeeft; deze werkelijkheid wijkt uit het bewustzijn, vervaagt en dringt nog nauwelijks tot hen door. Die luciditeit schept ook een helder bewustzijn van het moeizame mensenbestaan en een onmetelijk heimwee naar Volheid en Geluk die zintuiglijk aanwezig worden gevoeld, maar toch onbereikbaar, in de persoon van de Maagd. Ze voelen zich tot op zekere hoogte meegesleept in een soort extase. Maar juist tijdens het afscheid ondergaan ze dan ook de verscheurende verwijdering van dat geluk en als het ware een terugval in een hopeloze ballingschap zonder zin en zonder ontsnapping; een ervaring die in de mystieke literatuur soms wordt aangeduid als de 'mystieke dood' en die gepaard gaat met de extase. Het lijkt erop, dat de verschijnselen die met de ceremonie van het 'Afscheid' gepaard gaan vanuit dit perspectief moeten

worden geÔnterpreteerd.

Alle deelnemers aan de ceremonie zijn diep geÎmotioneerd, maar toch lijkt het dat de kinderen en de panfluiters uit de Andes er het best tegen bestand zijn. De dansers schijnen de harde klappen te krijgen, omdat zij het afscheidsritueel op dramatische wijze moeten voltrekken. De lichtdansende leden van de vereniging wonen het ceremoniÎle drama bij en staan gereed om de protagonisten te helpen en te verlichten. Door deze hulpdiensten verflauwt hun geestelijke concentratie en ontsnappen zij aan de ergste gevolgen ervan.

Na de individuele afscheidsgroeten aan de Maagd - eerst de dansers, dan de dansende leden, tenslotte de muzikanten - namen allen hun plaats weer in om de 'Afscheidshymne' te zingen. De korporaal en zijn dansers knielden neer, en evenzo deden de drie vaandeldragers en het merendeel van de overige leden van de Vereniging. Alleen de muzikanten en de mannen belast met de Eerste Hulp Verlening, bleven staan. De gids hief de hymne aan en drong erbij de dansers op aan dat ze zo hard mogelijk zouden zingen. De melodie is langzaam en droevig en de woorden van de hymne verscherpen de pijn van het afscheid:

"Adios, Adios mijn Moeder, Adios Moeder van Las PeÒas;
Als Gij ons het leven behoudt, zullen wij het volgende jaar
terugkomen.
Bij het zingen van mijn afscheid wringt mijn hart.
Mijn wonderbare Moeder, geef ons Uw zegen.
Ik voel een pijn in mijn hart bij het zingen van mijn afscheid;
Na zoveel vreugde nemen wij schreiend afscheid.
Adios, Moeder van Las PeÒas, Adios schitterende Morgenster.
Als Gij ons leven en gezondheid geeft, tot volgend jaar.
Wenend nemen wij afscheid van deze heilige tempel
En van Uw pelgrims, die allen schreien.
Als ik in zonden moet leven na U te hebben aanbeden en gezien,
Laat mij dan sterven, Maagd, want mijn dood zal terecht zijn.
Als Gij ziet dat ik op het slechte pad geraak,
Neem deze arme zondaar dan mee in Uw glorie, Maria.
Diep bedroefd neem ik afscheid van U, zonder de troost U nog te

zien,

Mijn Wonderbare Moeder, tot volgend jaar.

Mijn Moeder van Las PeÒas, vandaag vertrekken Uw pelgrims,

Met gebroken hart, na zoveel vreugde.

U, Moeder, hebben we gezocht; in deze tempel hebben we U gevonden;

Tot U, Moeder, roepen we, allen neergeknield voor Uw voeten.

Wenend nemen we afscheid, na U aanbeden en gezien te hebben.

Verhef Uw goddelijke hand en geef ons Uw zegen."

Tussen de strofen door herhaalden de muzikanten dezelfde melodie, terwijl de pelgrims moeizaam op hun knieÎn achterwaarts schuifelden. De pijn aan de knieÎn was nog het minste, de gevoelens van beklemming wogen zwaarder; zozeer, dat een goed deel van de dansers, mannen zowel als vrouwen, de een na de ander bezweek en flauwviel, als het ware aangestoken door een snelwerkende besmetting. Enkelen vielen wanhopig schreeuwend neer, anderen verkrampt of wild schoppend en slaand, en snakkend naar adem, anderen weer zacht wegglijdend als in een rustige slaap. Degenen die met de verzorging belast waren, kwamen handen te kort om de slachtoffers op te vangen en naar buiten te dragen, zodat dansers van andere verenigingen te hulp schoten. Don Pedro, de korporaal, hield het tot het laatst toe vol, maar toen hij de kerkdeur bereikte, liep hij wanhopig hijgend weg, alsof hij een astma-aanval had. Hij liet de dansers waar ze waren en rende naar het huis. De gids leidde het restant van de dansers in processie en onder begeleiding van een vrolijke marsmuziek naar het huis. Van de vierenveertig dansers liepen er nog maar zes mannen en acht vrouwen in die processie mee. De stemming was er een van verslagenheid en consternatie, als na een fataal ongeluk.

Toen de groep bij het huis aangekomen was, kwam Don Pedro enigzins hersteld, naar buiten om zijn mensen te bedanken, zoals het ceremonieel dat vereiste. In een korte toespraak, soms onderbroken door zijn snikken, erkende hij zijn fouten en beloofde hij door te gaan met de leiding van de dansgroep:

"...met de hulp van onze Allerheiligste moeder, zal ik mijn plicht en mijn verantwoordelijkheid blijven vervullen in deze vereniging...., want een groot man heeft mij deze staf overgedragen en daarom moet ik deze verantwoording op mij nemen. Degenen die deze staf dragen, worden daartoe niet van de ene dag op de andere gemaakt..., maar na jaren van ervaring. Ik dank u allen oneindig..."

Hij eindigde in snikken en de voorzitster nam het woord om de impasse te overbruggen en de processie te ontbinden: "...want het is al laat." Zij weende ook, maar haar rustige realiteitszin deed haar de juiste woorden kiezen en de situatie oplossen.

Degenen die bezweken waren in de kerk, herstelden zich langzamerhand. Hun verwanten begeleidden hen met vriendelijke en troostende woorden. In het huis met de vier collectieve slaapvertrekken werd weinig gesproken; het leek een sterfhuis na een begrafenis. Om vier uur in de ochtend was de rust en de normaliteit weergekeerd en konden ook de bestuursleden gaan rusten.

10. HET OCTAAF EN HET MEIKRUISEN-FEEST.

Na enkele uren rust moesten de pelgrims al uit de veren om de terugreis voor te bereiden. Heel vroeg in de ochtend maakten ze hun bagage gereed en belaadden ze de ezels van de ezeldrijver uit Codpa. Ze gebruikten een sober ontbijt van oudbakken brood en thee en toen vertrokken ze in kleine groepjes, ieder beladen met zijn persoonlijke bagage, weer naar de tempel, voor een laatste groet aan de Maagd. Het heiligdom leek hun ontluisterd en leeg. Van het feest was er alleen nog stof, zand en verwelkte bloemen over. De flesruit voor de schrijn scheidde de Maagd weer van de pelgrims.

In dat laatste, intieme en devote gebed drukte iedereen nog eens zijn zorgen en noden uit, smeekte om gezondheid voor zichzelf en zijn familie, vroeg bescherming en zegen voor het komende jaar. Meer dan tijdens de absorberende ceremonies formuleerden de dansers hun gebeden in concrete woorden bij deze laatste ontmoeting met de Maagd.

Van de tempel vertrokken zij regelrecht de kloof in, stroomafwaarts, zonder nog stil te staan in de straatjes van het dorp. Tegen de middag bereikten zij, de een na de ander, de bushalte en verzamelden ze zich op de plaats waar de ezeldrijver de grote bagage had afgeladen in afwachting van de bussen die hen terug moesten brengen naar Arica.

Daar moest de laatste fase van de liturgische cyclus nog voltrokken worden, die bestaat uit de viering van het Octaaf. Deze viering wordt door de pelgrims van Las PeÒas "De Afdaling van het Altaar" genoemd. Adolfo beschrijft in een brief de ceremonies:

Arica, 7 jan. 1973

Beste Vriend,

Zoals je weet, hadden we "De Afdaling van het Altaar" op 16 december jl. vastgesteld. Het is gelukkig allemaal goed en voorspoedig verlopen. Alle pelgrims hebben zich gedragen zoals het hun plicht was. Juffrouw Paula was

er ook, namens Meneer de Bisschop, en mijn ‘compadres’ Don Domingo Baluarte en zijn echtgenote waren er namens de Associatie. Wat betreft de liturgische acte, werd door de dansers en de muzikanten om 20.00 uur precies de “Aankomstgroet” gebracht, gevolgd door de tweede hymne, de “Intredegroet”, dan de “Avondhymne en dan de “Slothymne”. Daarna werd de processie gevormd, die van ons vergaderlokaal vertrok naar Plaza Arauco, daartegenover; daarbij werd de processiehymne gezongen. Daar, midden op de Plaza, naast de fontein met de reuzenschelp, hebben de dansers al hun dansen uitgevoerd, inclusief de “Doeken” (35). Toen dat gebeurd was, vertrok de processie weer naar het lokaal om de “Afscheidshymne” te zingen en de activiteiten op te schorten tot het volgende jaar. Zo hebben we de liturgische acte beÎindigd, om vervolgens met een cocktail en een diner voor genodigden en voor alle leden van de vereniging voort te gaan, waarbij onze bestuursleden het woord voerden, en mijn compadre Domingo namens de Associatie de vereniging dankte. Ook werd een herdenkingstoespraak gehouden ter herinnering aan onze overleden voorzitter, Don Samuel Canchaya, waarbij zijn grote gaven als christen en als een van de stichters van de Associatie werden genoemd. Zijn woorden waren echt ontroerend. Dankzij God en de Heilige maagd verliep heel het programma volgens plan. Wat betreft het beeld dat we in de processie meedroegen, dat is voor die gelegenheid helemaal met nieuwe gewaden omhangen. De gewaden hebben ongeveer 2.500 escudo’s gekost (36) en zijn grotendeels bekostigd door de familie Cohayla. De Maagd zag er prachtig uit, en we waren er allemaal gelukkig mee en tevreden.

Zoals U weet, heeft onze vereniging een uitnodiging ontvangen om zich te presenteren bij de ‘Afdaling van het Altaar’ van de ‘Blauwe Prinsen van Las PeÒas’, die gisteren plaatshad, de zesde van deze maand.

Welnu, op 21 december konden we hun onze deelname bevestigen, zodat we gisteren eraan hebben deelgenomen. We kwamen er om 20.00 uur aan, volgens het programma, zongen de ‘Intrede’, waarna we namens onze vereniging een geschenk op hun altaar deponeerden. Daarna zongen we de avondgroet en de slothymne, die we om 21.00 uur afsloten. Daarna was het de beurt aan de ‘Blauwe Prinsen’, die om 22.00 uur klaar waren. Terwijl die vereniging zijn ceremonies voltrok gingen wij naar het huis van mevrouw Rosa, die de stichteres is van de ‘Prinsen’, en zongen we kerstliederen en Huaynos voor de kribbe die ze in huis heeft; daarna deden we hetzelfde in het huis van onze korporaal, Don Pedro Rivera, en vandaar vertrokken we naar het lokaal van de ‘Blauwe Prinsen’ voor de cocktail, waar we heel gul werden onthaald, en waaraan we goede herinneringen hebben overgehouden en de belofte hen het volgend jaar uit te nodigen op onze ‘Afdeling van het Altaar’.

Tot op heden hebben de volgende verenigingen hun ‘Afdaling’ gevierd:

de onze en die van Livilcar, op 16 december; de ‘Zonen van Codpa’ twee dagen voor nieuwjaar; de ‘Blauwe Prinsen’ en de ‘Zonen van Azapa’ op 6 januari; de ‘Kanaries’ doen het op 13 januari; zij hadden het ook op 6 januari willen doen, maar hun muzikanten spelen ook voor de ‘Zonen van Azapa’, zodat de ‘Kanaries’ hun ‘Afdaling’ liever een week uitstelden. De vereniging van ‘Johanes 23’ doet het op 3 februari. Dan zijn er nog de verenigingen van het ‘Heilig Sacrament’ en die van de ‘Chauffeurs van Sint Christofoor’, maar ik ben er niet zeker van of zij het al gevierd hebben of niet.... Met een broederlijke groet neem ik afscheid,

Adolfo.

Diezelfde dag, 13 januari, kwam er een vloedgolf door de Rio San Jose naar beneden en overstroomde de laag gelegen wijken van de stad. De vloed, veroorzaakt door stortregens in de Andes, bedreigde ook de boerderij van Don Hilario met droogte, omdat de rivier van LLuta, even onstuimig als de San Jose, de monding van het bevloeiingskanaal had verwoest. Met grote bezorgdheid vroegen de pelgrims zich af, hoe het heiligdom van Las PeÒas erbij zou liggen. Een paar jongens van de Vereniging van Livilcar maakten de tocht erheen, op sommige momenten zelfs met levensgevaar. De laatste kilometers van de autoweg en de eindhalte waren weggespoeld door de rivier en de voetpaden door de kloof bestonden niet meer. De akkers waren bedekt met een laag modder en steen. De bedding van de rivier had zich verplaatst. En het heiligdom... was omgevormd tot een triest schouwspel van verwoesting en desolaatheid. De jongens huilden bij de aanblik van de ruÔnes van de tempel. Ze konden niets ondernemen, dan terugkeren en de catastrofe melden.

Twee dagen later meldde de krant van Arica dat het water grote schade had aangericht in het heiligdom. Het kerkpleintje was ondergraven door het water; de eerste rij huizen en restaurantjes was verwoest. De rivier was door de kerk heen gestroomd en had de deuren meegesleurd en alle meubilair dat er was; het had een hoogte van een meter boven de kerkvloer, en het had een dikke laag modder achtergelaten. Een modderstroom had ook de rest van het heiligdom overdekt.

Don Hilario herinnerde zich de ramp van 1952, toen de rivier de tempel bijna helemaal had verwoest. Die werd nadien helemaal opnieuw gebouwd. Hoewel Ayca de ramp diep voelde, was hij toch van mening dat de Maagd al die weelde niet wenst. “Zij wil het eenvoudig hebben. Zoveel luxebouw in het heiligdom is verkeerd.” Hij beschouwde de ramp als een straf en als de wilsuitdrukking van de Maagd.

Met de ‘Afdaling van het Altaar’ werd het liturgische en sociale jaar van de Vereniging afgesloten. Maar er restten nog verschillende uitnodigingen

om andere feesten bij te wonen. De ‘Mei-kruisen’, het dankfeest voor de oogst in de valleien, was zo’n feest dat nooit op de kalender van Ayca’s activiteiten ontbrak. Don Hilario had zijn eigen kruis op de berg tegenover zijn land, zoals alle belangrijke boeren van de vallei. Maar sinds de dood van zijn zoon Santos had hij het kruis niet meer naar zijn boerderij overgebracht voor de jaarlijkse versiering en cultus. Maar wel nam hij deel als te voren aan de Meikruisen-feesten die de andere boeren vierden. Dit jaar had hij die verpichting o.a. met de familie Baluarte van Azapa, aangegaan in het heiligdom. Hoewel het feest zijn eigenlijke datum heeft op 3 mei, viert elke boer het in de eerste helft van mei op een datum die hem het meest geschikt uitkomt. De cyclus omvat een week van ceremonies als men het volledig wil vieren. De Baluartes vierden het dat jaar van 5 tot 12 mei, van zondag tot zondag.

Tegenover zijn akkers, op ongeveer 600 meter afstand, ligt een heuvel van wit zand, waar niet een, maar drie kruisen staan: twee grote en een kleine op een soort altaar of pedestal van cement, dat bestaat uit drie treden. Deze kruisen behoren onvervreemdbaar tot de familie en de akkers van Baluarte, en verzekeren de vruchtbaarheid en de goede oogst van het veld en het leven en de gezondheid van de mensen. Nalatigheid in de cultus van de kruisen zou de welvaart en de opbrengst van de velden in gevaar brengen en zou ziekte en zelfs dood in de familie tot gevolg kunnen hebben. De twee grote kruisen hebben een lengte van ongeveer 1.60 meter. De oudste familieleden van Baluarte kunnen zich niet anders herinneren dan dat ze er altijd hebben gestaan. Het kleine kruis, 85 centimeter hoog, behoorde toe aan het stuk land dat de overleden vader van Don Domingo had gekocht.

Naderhand, toen die grond weer verkocht werd aan een koper uit de stad die er geen prijs op stelde, had de oude Don AndrËs het kruis overgebracht en tussen zijn beide meikruisen ingeplant, om ontering te voorkomen.

Don Domingo, die de verantwoordelijkheid voor het Meikruisenfeest van zijn uitgebreide familie op zich had genomen, was pas 35 jaar oud, maar hij genoot prestige en had veel sociale contacten die zijn familie ten goede kwamen. Vandaar dat hij deze vererende en kostbare verantwoordelijkheid toegespeeld had gekregen, zonder eigenlijk tot de generatie van ‘ouderen’ te behoren, zoals zijn vele ooms. In heel de vallei en in Arica beschouwde men Don Domingo als de vertegenwoordiger van de Baluarte-clan, de belangrijkste en talrijkste van alle boerenfamilies van de Vallei van Azapa. Een goed deel van zijn representativiteit dankte hij aan zijn religieuze functies als: korporaal van de dansvereniging ‘Zonen van Azapa’, die bijna een familiegroep vormde en waarvan het overgrote deel van de 62 dansers familieleden waren; ‘fabriquero’ van de kerk van San Miguel van Azapa, waarvan hij de sleutels en de materiÎle verantwoordelijkheid bezat en tevens koster was; en tenslotte dan

verantwoordelijke voor het jaarlijkse Meikruisenfeest van de familie-clan. De eerste functie had hij geÎrfd van zijn vader, Don Andres, de 'compadre' van Don Hilario (37). De tweede was hem toegevallen door benoeming van de bisschop en op voordracht van pater Braulio. De derde fuctie, de verantwoordelijke van de kruisen-cultus, had hij geÎrfd van zijn tante, die hem op haar beurt van haar grootmoeder had geÎrfd. Een concrete verplichting die aan deze laatste functie vastzat, was dat hij jaarlijks de nieuwe 'mantels' moest bekostigen, die de kruisen versierden op hun feest, en het witte lijnwaad dat de ereboog versiert, die toegang geeft tot de kruisen op de heuvel.

Het ereteken dat bij deze functie behoorde, was een groengeschilderd houten kruisje van 40 cm grootte, dat hij in zijn huis als erfstuk bewaarde, om het te zijner tijd door te geven aan zijn opvolger. Dit kruisje ontving ook de eerbewijzen en de cultus die de meikruisen gedurende de feestweek ten deel vielen. Samen met zijn jongere broer deelde hij de erfenis van zijn vader: ÈÈn van de beste boerderijen van de vallei, die vooral olijven en bananen, tomaten en bonen produceerde. Als goede boeren wisten de Baluartes steeds de technische nieuwigheden als kunstmest en insecticiden te gebruiken als aanvulling op hun traditionele ervaringskennis, zoals de oude irrigatietechnieken in zigzagsleuven. Don Domingo werkte gewoonlijk met vier arbeiders, en tijdens de olijfoogst met 12 tot 16 seizoenarbeiders, allen van de Boliviaanse hoogvlakte afkomstig, waar de arbeidersreserve van alle kustvalleien van Noord-Chili zich bevindt. De echtgenote van Don Domingo cultiveerde rozen en anjers, die op de markt van Arica verkocht werden.

Op zondag 5 mei begon de feestweek met de ceremonie van de 'Afdaling van de kruisen' met een processie van de heuvel naar het zaaltje op het terrein van Don Domingo, waar alle sociale en religieuze gebeurtenissen gevierd werden. De middag ging voorbij met een gezellige familiere¸nie rond de kruisen. Een groot aantal familieleden was ervoor bijeengekomen uit heel de vallei en uit Arica. Het zaaltje was ongeveer 18 bij 16 meter groot en had enkele aangebouwde zijvertrekjes en een grote keuken. In de zaal was een altaar tegen de achterwand opgericht en rijkelijk versierd. Er lagen witte tafellakens over het altaar en er stonden acht vazen vol bloemen en fruit van het land van Don Domingo. Verder nog een groot aantal nieuwe kaarsen en verschillende heiligenbeeldjes en -platen. Het altaar had op tafelhoogte nog drie treden, zodat het geheel deed denken aan het voetstuk van de kruisen op de heuvel. Boven deze altaartafel was een lichtblauwe doek gespannen waaraan zon, maan en sterren van zilverpapier waren bevestigd. De toegang tot het altaar was een boog of poort van ongeveer 2.50 m hoogte, die versierd was met wilgen- en olijftakken, en op het hoogste punt hing een prachtige tros bananen, die tenminste 35 kilo woog. Drie wanden van de zaal, de zijwanden

en de wand achter het altaar, waren tot aan het plafond toe versierd met grote staande takken van wilgen, olijven en palmen. Het bood de aanblik van een volledige tentoonstelling van de overvloed en de varieiteiten van de vegetatie en de produkten van het land, en wel in een kosmische en religieuze context. Aan het altaar ontbraken nog de kruisen. Tegen het vallen van de avond beklommen de mannen de heuvel en gingen zitten aan de voet van de kruisen voor een korte wake, waarbij ze praten en rookten (om de overledenen te herdenken?) tot de zon ondergegaan was. Toen stonden de drie oudste ooms van Don Domingo op om de kruisen uit hun voetstuk te nemen en ze, aan het hoofd van een eenvoudige processie, naar beneden te brengen naar de feestzaal. Daar werden de kruisen, die enkele dagen tevoren nog heldergroen geschilderd waren - de kleur van de vegetatie en van het leven - elk bekleed met een prachtige nieuwe mantel van zijde en kant. De uiteinden van deze vier meter lange doeken waren rijkelijk geborduurd en in het midden was een 'Ecce Homo' geschilderd, een Christuskop gekroond met doornen.Deze 'mantels' werden om de dwarsbalk van de kruisen gehangen, zo dat de Christuskop op de kruising duidelijk zichtbaar was; op de uiteinden van de dwarsbalken werden de 'mantels' vastgemaakt met een rode roos, die herinnerde aan de spijkergaten in de handen van de gekruisigde Christus.

Toen de kruisen zo versierd waren, werden ze op het altaar geplaatst, in dezelfde orde als ze op de heuvel innamen. Toen werden ook de kaarsen aangestoken. De aanwezigen, ongeveer vijfendertig leden van de Baluarte-familie, zetten zich voor het altaar voor de wake, de vrouwen het dichtst bij de kruisen, de mannen wat achteraf tussen de overvloedige groene takken. De gezellige gesprekken en de grappen gingen voort in afwachting van het avondmaal. Een uur later werd er in drie ploegen een overvloedige maaltijd van gebraden vlees en overvloedig wijn geserveerd in een van de zijvertrekken. Na ÈÈn uur 's nachts begonnen de mensen te vertrekken. Er waren voldoende auto's om allen comfortabel thuis te brengen, want de familie Baluarte was grotendeels goedbemiddeld. Toen de laatsten waren vertrokken, doofde Don Domingo de kaarsen, op twee na, die op een veilige plaats de wake moesten voortzetten tot in de ochtend. Toen sloot hij de zaal af.

De wake duurde de hele week. Overdag brandden er steeds twee kaarsen en waren er doorgaans een paar personen om de wacht voort te zetten, al pratend of al kaartend. 's Avonds vermeerderde hun aantal tot tien of vijftien personen, die enkele uren kwamen waken bij de kruisen, tot middernacht. De kaarsen bleven dag en nacht branden.

De volgende zondag was de belangrijkste dag; toen kwam niet alleen de familie, maar ook een groot aantal genodigden samen, waaronder ook Don Hilario Ayca en zijn muzikanten. Tegen de middag arriveerde pater Braulio

om de mis op te dragen in het lokaal voor een zestigtal personen die zich er op dat moment bevonden. Het middagmaal was eenvoudig en bestond uit produkten van het land. De middag verstreek onder gezellige en geanimeerde gesprekken, waarbij ruim wijn werd geserveerd. De muzikanten speelden af en toe een huayno op hun panfluiten, totdat, bij het vallen van de avond de belangrijkste ceremonies aanbraken. De belangrijkste officiant, die de ceremonies van die avond moest leiden, was de zanger (38) Don Santos, een zwager van Don Hilario en een eerbiedwaardige oude mulat uit de vallei, arm, maar gerespecteerd om zijn religieuze functie. Op het schemeruur richtte Don Santos zich naar het altaar, plechtig onder de ereboog doorschrijdend en plaatste zich voor de kruisen. De waardigheid van zijn zeventig jaren en de religieuze wijding die zijn persoonlijkheid uitstraalden, maakten hem bij uitstek geschikt om de cultus te leiden. Alle aanwezigen gingen staan en de panfluitspelers stelden zich op terzijde van het altaar. De zanger zette met zijn schorre, versleten stem de 'Intredezang' in en de muzikanten herhaalden de melodie van de solozang tussen elk van de strofen:

"Bij het binnengaan van deze tempel breekt mijn hart,

wanneer ik deze schoonheid aanschouw, Heer van mijn hart.

Hoe schoon staat daar het kruis tussen heldere stralen,

die de hele wereld verlichten als het ware hemelse kruis.

Zijn kroon schittert als een heldere morgenster,

het verlicht de hele wereld, als de Ware Zon."

Toen de Intredezang was geÎindigd, speelden de panfluiters een mars, waarbij de eerbiedwaardige oude man stil op zijn plaats voor de kruisen bleef staan. Daarna zong hij een lange 'begroeting van het Kruis', alleen, en uit het geheugen:

"God groete U, en zegene U, gezegend en bewonderenswaardig kruis;

Boom van de Verlossing en Glorie van de Vegetatie.

God groete U, nobele tronk, groot lichtbaken dat voor alle ballingen

in de glorierijke burcht de overwinning hebt behaald.

Gezegend en Edel, noemen U de moedige christenen,

want Gij hebt de vijand verslagen, hem geruÔneerd en verbrijzeld.

In U heeft onze hoop zijn gelukkig doel gevestigd

en Uw devoten hopen door U het eeuwige leven te genieten.

Aanhoor de kinderen van Eva, die tot U zuchten en wenen,
die bij het verlaten van deze ballingschap, Uw gunst nodig hebben.
Uw bescherming smeken wij af, terwille van Uw overgrote Liefde,
En op Uw heilig Rijk hebben wij, gelovigen, onze hoop gevestigd.
En Gij staat als krijgsbannier met Uw macht,
midden in deze zware schuld tijdens die fatale doorgang van de dood.
Wees onze toevlucht, gezegend kruis, waarvan wij alles verhopen.
Verlos ons met Uw erbarmen, van dat hoogmoedige monster.
Door U mogen wij de vrucht van die heilige moederschoot zien.
Door zijn mensheid zijt Gij onze heilige bannier geworden.
Ik bid U dus, stralende, nobele, triomferende kapitein,
dat Gij ons voortdurend beschermt tegen die listige slang.
Sta toe dat we waardig worden bevonden de beloften
van Christus in het hemelse vaderland deelachtig te worden.
Daarom zijt Gij verheven, boven christelijke kronen
boven de hoge bergtoppen van de christelijke monarchieÎn.
De drie goddelijke personen mogen ons zegenen,
en de koningen des hemels moge voor ons vergeving verkrijgen.
Keizerin, gekroond door de hand van God zelf,
hoogste glorie van de Engel, hoogste vreugde van de mens."

Na een nieuw muzikaal intermezzo van de panfluiters, hief de zwarte zanger met vibrerende stem de 'Eerste Passie' aan; nog steeds stond hij onbeweeglijk en plechtig voor de kruisen:

"Welk een glorie heeft de zachtmoedige Heer U gegeven!
En wat heeft de Verlosser geleden toen hij onder U ter aarde viel!
Beangstigt het U, dat onze Verlosser, lijdend,
Zijn bloed met doodszweet vergiet.
Ontroert het U, dat Hij door vreselijke kaakslagen,
die Hij om U ontving, teraarde werd geworpen."

De juiste betekenis van de woorden is niet altijd meer duidelijk, ook niet voor de zanger zelf, maar des te welsprekender was zijn houding van diepe eerbied en devotie waarmee hij de oude Spaanse hymnen zong. Na de 'Eerste Passie', naderden de oudsten van de familie Baluarte en namen de kruisen op om ze in plechtige processie de heuvel op te voeren. Achter de kruisen volgde Don Santos, en na hem de panfluiters van Ayca en tenslotte de overigen: familieleden en gasten. Een paar jongens liepen vooruit om een lange rij fakkeltjes aan te steken die de route van de processie markeerden: een lichtend spoor. Gedurende de processie speelden de muzikanten een mars, die werd gevolgd door een meer volkse hymne, die vreugde uitdrukte en de kruisprocessie tot een triomftocht maakte. Zo werd de calvarietop bereikt, van waar de kruisen de velden konden overzien en bewaken:

"Gezegend zij het heilig Altaar Sacrament,

en eveneens de onbevlekte ontvangen Maagd."

Deze eerste strofe, gezongen door Don Santos en herhaald door alle aanwezigen onder begeleiding van de muziek, werd na alle volgende coupletten herhaald in koor, bij wijze van refrein:

"Hierlangs is Maria gegaan met het kruis dat haar uitputte.

En allen die haar zagen zeiden 'Ave Maria'.

Kom aan het venster en je ziet wat je nog nooit gezien hebt,

je zult Magadalena zien bidden aan de voeten van Christus.

In de hemel is een schip, gereed om uit te varen

Sint Jan is de matroos en Jezus Christus de kapitein.

Wanneer je het kruis voorbij gaat, moet je je hoed afnemen,

Want dit goddelijke lam heeft er aan gehangen.

Met drie spijkers (=vingers) bekruis ik mij en omhels ik het kruis,

Voor het geval ik sterf, dan in Jezus' heilige naam."

De oude zanger raakte geheel buiten adem, omdat hij al zingend de heuvel moest beklimmen. Daarom zei hij na deze strofen tot zijn zwager Hilari Laat de muzikanten maar spelen." De muzikanten lieten een vrolijke huayno horen, die ze herhaalden totdat ze de ereboog voor het voetstuk van de ruisen bereikten. De ereboog was inmiddels ook versierd met een nieuwe witte doek, 14 meter lang. De jongens staken vervolgens een honderttal lampionnen van gekleurd papier aan, die tegen de helling, vlak voor deze ereboog, de contouren

van een groot kruis, 15 meter breed en 30 meter lang, tekenden en die gezamenlijk een helder licht gaven op de calvarieberg. De oude familiehoofden, die de zware kruisen de heuvel opgedragen hadden, waren erg vermoeid toen ze de drie kruisen in hun voetstukken plantten, die elk de vorm hadden, van een liggende halve maan. Daarna begoten zij de kruisen aan de voet overvloedig met wijn: het vruchtbare bloed van de stervende Christus symboliserend, dat vruchtbaarheid en leven moet geven. Vervolgens dronken zij zelf van de wijn en gaven ervan aan alle aanwezigen. Velen van hen naderden met hun glas tot de kruisen en goten er ook enkele druppels wijn over uit. Na deze plengoffers zong Don Santos de lof der kruisen:

"Ik dank U grote Heer ik dank U grote macht,

omdat Gij zonder acht te slaan op onze schulden,

ons laat ontwaken voor een nieuwe dag.

Gezegend zij het heilig Altaarsacrament.

En evenzeer de onbevlekt ontvangen Maagd.

Ook vraag ik U, Heer, om Uw oneindige macht,

Dat Gij omwille van Uw lijden en dood,

Ons veilig de avond laat bereiken.

Uit de stam groeide een tak, uit de tak een bloem,

Uit de bloem werd Maria geboren, en uit Maria de Schepper.

De Schepper maakte de wereld, en uit de wereld kwam de zondaar.

De zondaar werd vernederd aan de voeten van de Heer.

Mijn Heer Jezus christus, die aan dit hout hangt,

Sta niet toe dat het verlangen van de duivel in vervulling gaat.

Moeder van de Ontvangenis, onvergelijkelijk schoon,

Sta niet toe, Moeder, dat ik sterf zonder vergiffenis.

De kralen van Uw rozenkrans zijn artillerie-kogels,

en heel de hel beeft als ik 'Ave Maria' zeg.

De duivel is terneergeslagen en moedeloos,

Want hij kan Maria haar rozenkrans niet ontnemen.

Al brandt de laffe duivel ook in de hel,

door de rozenkrans te bidden van de Moeder van Las PeÒas.

Mijn Heer Jezus Christus, geef mij een straal van Uw licht,

Om U te kunnen loven, en te zeggen ‘Amen, Jezus’.

‘Amen, Jezus en Maria, Jezus, Maria, Jozef’

Eerder sterven dan zondigen, voor altijd, Amen.”

Met dit lied eindigde de heilige dienst van de oude zanger. De muzikanten zetten een vrolijke huayno in en vertrokken bergafwaarts op een sukkeldrafje, dat is het ritme van die muziek, langs het lichtende spoor van de fakkeltjes in de richting van het lokaal. Daar genoten de gasten nog een dronk wijn; er werd muziek gemaakt en gedanst; huayno’s en rondedansen, met de simpele vreugde en het enthousiasme van altijd, totdat de dames in de keuken kwamen waarschuwen dat het avondmaal gereed was. Don Domingo, als verantwoordelijke voor het feest en gastheer, nodigde de tafelgenoten voor de eerste tourbeurt uit plaats te nemen: de oudsten van de familie Baluarte, de zanger, de muzikanten van Don Hilario en nog enkele eregasten.

De nacht werd doorgebracht met dansen, muziek en veel wijn, hoewel toch niet overdadig. Zo werd de traditie, die Don Andres Baluarte door had gegeven en nagelaten, weer een jaar vervuld. De volgende dag begon de olijvenoogst, volgens diezelfde traditie.

11. HET RAMPJAAR 1973.

Het jaar 1973 werd een rampjaar, niet alleen wegens de overstroming van de Rio San JosÈ die het heiligdom van Las PeÒas gedeeltelijk verwoestte, maar ook vanwege de politieke spanningen en de bloedige militaire coup die erop volgde. De groeiende onrust, de toenemende schaarste en ontevredenheid, de agitatie in de straten, de steeds dreigender taal van de politici, brachten spanningen die naar een catastrofale ontknoping moesten leiden. Ayca, als een oude ervaren zeeman aan wal, was er zich terdege van bewust en voorzag de naderende catastrofe.

Toen de meifeesten, her en der in het dal van Azapa, achter de rug waren, begon de olijvenoogst. Dat betekende voor de meeste panfluiters van Ayca weer lange werkdagen, “van zon tot zon”. De eigenaars van de boomgaarden voerden een verbeten strijd tegen de regering van president Allende, waarbij alle vormen van markt-drainage, boycot en sabotage werden gebruikt. De kranten meldden dagelijks bomaanslagen en terreuracties, die steeds weer aan de radikaal-linkse MIR werden toegeschreven, ook al was het maar al te goed bekend dat commando’s van de rechtse oppositie en knokploegen van de patroons minstens even actief waren. Schaarste, vervoersproblemen

en stakingen namen hand over hand toe. De straten van Arica waren bijna dagelijks het toneel van betogingen, protesten en rellen, zowel voor als tegen de regering.

Don Pedro en Mevrouw DÌaz waren alle avonden druk met vergaderingen in de coˆperatie en in de partij, waar de toestand werd besproken en steunacties ten gunste van de regering werden georganizeerd. Beltran, die op de internationale treinen naar La Paz werkte, werd doorlopend geconfronteerd met angstige Bolivianen die wilden repatrieren en die met zijn hulp hun schaarse bezittingen, gepropt in enkele koffers, langs de douane heen hoopten te loodsen.Vaak hielp Beltran vaak zijn landgenoten in die nood. Maar er waren ook tal van handelaren die illegaal de goedkope gesubsidieerde levensmiddelen in grote hoeveelheden naar La Paz exporteerden, en die aldus gezamenlijk de schaarste in Arica veroorzaakten. Wie weet hoever de arme Beltran ging met “een oogje te sluiten”, en of hij wel bestand was tegen de steekpenningen die hem daarvoor aangeboden werden.

De slagerij was voor Isabel een bron van zorgen en ergernis. Aan de ene kant voerde zij de dagelijkse strijd met de vleeshandelaren en de bureaucratie om vlees toegewezen te krijgen. Aan de andere kant moest ze de beledingingen van de klanten slikken die dagelijks in lange rijen voor de slagerij stonden te wachten. Hilario kwam nauwelijks nog een keer per week van zijn boerderij naar de stad. Dan bracht hij een vrachtje vlees en groenten mee in zijn fordje, om zijn familie en zijn vele vrienden die onder de schaarste te lijden hadden, ruimschoots te voorzien. Enkele uren later reed hij dan weer heen om zich terug te trekken op zijn stille, afgelegen boerderij, waar hij zijn eigen potje kookte, net zoals toen hij begon in Lluta, zestig jaar eerder. Voor buitenstaanders scheen de tijd daar misschien stil te staan, maar voor de oude Ayca kwam de dag uren te kort voor het vele werk dat eigenlijk gebeuren moest. Hij voelde er zich thuis met de zorg voor de dieren en de gewassen, zijn strijd tegen de insekten en het onkruid, zijn verbond met het ziltige water, de scherpe zon en de woestijnwind die hem hielpen de plagen te bestrijden en de prachtige maÔs te kweken. Kenny klaagde dat met die oude methoden de boerderij nooit rendabel zou worden. Soms hielp hij zijn vader enkele dagen, dan weer vertrok hij kniezend naar de stad om de weinige zuurverdiende pesos te verdrinken.

Ondanks de moeilijke tijden en de schaarste werkten intussen veel dansers aan het herstel van het heiligdom. Lucho CaÒipa, korporaal van de vereniging Morenos van Livilcar, had daarbij het voortouw genomen. In januari, enkele dagen na de ramp al, was hij met de eerste verontruste dansers de schade gaan opnemen. Zijn familie, die stamde van de caciques van Livilcar, bezat nog altijd grond, vee en huizen in de kloof. De herders hadden het vee tijdig in veiligheid gebracht, maar er waren grote stukken

terrasakkers, bevloeiingskanalen en wilde begroeiing in de kloof weggevaagd door het natuurgeweld. Huizen en stallen hadden geen schade geleden, want die waren opgetrokken uit traditionele materialen en met de oude Indiaanse kennis en technieken. Heel anders was het gesteld met de tempel, de huizen en restaurantjes van het heiligdom. Omdat ze op het engste punt van de kloof en veel te dicht bij de rivier waren gebouwd, had het water tenminste de helft ervan weggevaagd en het kerkpleintje geheel ondergraven.

Lucho mobiliseerde samen met Adolfo de andere korporaals in de Associatie en men kwam een bijdrage in geld en in arbeidskrachten overeen van elk van de aangesloten verenigingen. Daarna wendden ze zich ook tot de tweede Associatie van Las PeÒas, die van het octoberfeest, waar ze een evenredige bijdrage kregen toegezegd van het bestuur en van de korporaals. Toen kwamen de Alferecen aan de beurt. Lucho en Adolfo waren het ook die met een aanbevelingsbrief van de bisschop bij elk van deze beschermheren van het heiligdom - voornamelijk goedgesitueerde zakenlui - aanklopten om bijdragen in de vorm van bouwmaterialen, voedsel en vervoer. En zie: dezelfde zakenlui die steen en been klaagden over Allende en de schaarste, toverden uit hun schijnbaar lege winkels en opslagplaatsen alles te voorschijn wat maar schaars was, zodat de dansers aan de wederopbouw van het heiligdom konden blijven doorwerken.

In juli brak een algemene vervoersstaking uit in het hele land. De Associatie van La Tirana in Arica had de grootste moeilijkheden om vervoer te vinden voor haar verenigingen die op 16 juli hun pelgrimsfeest in de Atacama-woestijn moesten vieren. Ze riepen, gesteund door de beide Associaties van Las PeÒas, de tussenkomst van de bisschop in om een “godsvrede” te vragen aan de stakende vervoersondernemingen. Maar tevergeefs, want de Kerk wilde zich er niet mee bemoeien. Het was voor Don Hilario en veel dansers weer een bewijs dat de bisschop en de priesters hun geloof in de Maagd alleen maar met woorden beleden en nooit echt betrokken waren bij het heiligdom en de cultus van de pelgrims. Het was voor hen een bittere constatering, dat de Kerk er zich niet mee bemoeide, maar het verraste hen niet. Intussen hadden de leiders van die associatie slapeloze nachten, en overdag liepen ze tientallen kilometers om toch vervoer te vinden voor hun verenigingen. Hoe dan ook, het feest van La Tirana ging door.

In augustus nam de terreur van de angst en de geruchten alleen nog in hevigheid toe, maar de dansers bleven werken aan de wederopbouw van het heiligdom van Las PeÒas, terwijl de korporaals van het oktoberfeest twee tot drie avonden per week de dansen en liederen met de jongeren instudeerden. Politieke discussies die de gemoederen van de mensen niet alleen in vakbonden en coˆperaties, maar ook op straat, op het werk, op scholen, en in

clubs verhitten, werden onder al deze omstandigheden geheel in de traditie van de pelgrimsverenigingen buiten de deur gehouden. Wanneer Don Pedro of Mevrouw DÌaz bij hun persoonlijke gesprekken tijdens de vergaderavonden bij Don Hilario aan huis ook maar dreigden af te dwalen, werden zij er meteen aan herinnerd, dat "deze plaats gerespecteerd diende te worden". Terwijl veel clubs en zelfs families uiteengescheurd werden door de hoog oplaaiende politieke hartstochten, verbraken ideologische tegenstellingen wonderlijk genoeg nooit de eensgezindheid in de dansverenigingen.

De historische elfde september brak aan. De militaire coup van Pinochet sloeg hard toe, ook onder de leiders van de pelgrimsverenigingen en de dansers. Mevrouw DÌaz en haar man werden diezelfde dag gevangengenomen. Hun kinderen kwamen radeloos van angst het verhaal vertellen. Adolfo kon niet meer doen dan hen in zijn huis opnemen, totdat na een paar dagen een oom kwam opdagen die hen meenam. Later hoorde Elena dat ze uit Arica vertrokken waren. Van het echtpaar werd nooit meer wat vernomen. Don Pedro werd na enkele dagen ook gevangengenomen, eindeloos verhoord, bedreigd, en tenslotte voor enkele jaren verbannen naar Baquedano, een eenzaam station in de woestijn van Atacama, gelegen op 850 km afstand van Arica. Zijn vrouw vertrok met haar negen kinderen naar het dorpje Codpa, waar haar ouders woonden.

Beltran werd gevangengenomen en hard geslagen. Toen hij na een maand vrijkwam, werd hij diezelfde dag overreden en stierf, nog voordat hij zijn familie had gezien. Volgens de krant was hij dronken, maar dat geloofde Don Hilario niet, en niemand van de panfluiters. Zij hielden het erop, dat het een vorm van executie was die het bewind even veelvuldig toepaste als die andere manier: "neergeschoten bij een vluchtpoging". Groot was de verslagenheid van de dansers en hun stille, machteloze woede tijdens de dodewake die plaatsvond in de garage van Ayca, de plek waar hij meer dan dertig jaar lang de dansers had begeleid tijdens de oefeningen. De gedachten van Hilario zelf - die niet zonder gevaar zijn huis voor de uitvaart beschikbaar had gesteld - waren alleen maar te raden. Hij zat er stil en droevig bij, maar niet verslagen. Iedereen wist dat hij voor zijn panfluiters nog altijd ter beschikking was. De oude Ayca was niet verrast door,of bang geworden onder de coup en de bloedige onderdrukking die erop volgde. Hij was geslepen als een woestijnvos: lang tevoren bedacht op het gevaar dat hij, geleerd door de ervaring, wist in te schatten om het te trotseren dan te ontwijken.

Elena bracht slapeloze nachten door uit angst dat er wat vreselijks kon gebeuren. En die bedreiging werd werkelijkheid, toen er op een ochtend in oktober, terwijl ze alleen met Fanny thuis was, plotseling soldaten met de geweerkolven op de deur beukten, en binnendrongen om huiszoeking te doen.

Ze was verlamd van schrik. Ze bleef bij de deur op de grond zitten, terwijl Fanny verschrikkelijk huilde. De soldaten snauwden haar af, braken een kast open, sneden de bedden kapot, haalden alles overhoop, maakten gaten in de vloeren, zochten in de patio naar sporen van ondergrondse schuilplaatsen, naar verborgen wapens, dynamiet en boeken. Toen ze vertrokken waren, kreeg Elena pas een echte zenuwinzinking, met nachtmerries, huilbuien en vervolgingsangst, die ze pas na maanden teboven kwam. Toen Adolfo 's middags thuiskwam, kon hij alleen tranen drogen en de ravage opruimen. Hij zei dat het alleen maar de bedoeling was geweest haar te intimideren, en dat ze wel wisten dat er in hun huis niets te verbergen was.

Bij de overige dansverenigingen van Arica sloeg de militaire terreur nog harder toe. De leiders van de Associatie verdwenen of werden bedreigd met arrestatie als ze verenigingsativiteiten zouden ondernemen. Ook veel leiders van de verenigingen raakten in gevangenschap of werden ermee bedreigd.

Het oktoberfeest van Las PeÒas werd verboden en de weg erheen afgesloten. Wat de korporaals ook als argument aanvoerden bij de militaire overheid: dat de dansverenigingen nooit aan politiek gedaan hadden, noch aan stakingen of betogingen, en dat ze zuiver en alleen religieuze verenigingen waren, het mocht niet baten. Gesprekken met de geestelijke adviseur die de bisschop voor hen had aangesteld, en die hun loyaliteit met de dansers nu konden bewijzen, waren vruchteloos. Tweemaal vroegen de korporaals een audiÎntie aan bij de bisschop zelf, waar ze zijn tussenkomst vroegen op twee punten: toegang tot Las PeÒas en clementie voor de gevangengenomen leiders. Maar de bisschop zei dat hij niets kon doen, dat ze maar stil moesten afwachten en toch vooral voorzichtig zijn.

"De Kerk wil er zich niet mee bemoeien," zei Don Hilario. Voor hem was het weer een bewijs dat de bisschop en de clerus "geen geloof in de Maagd" hadden, dat zij "de dansers aan hun lot overlieten" en dat "de Kerk dubbel spel speelde" door te wijken voor de militairen.

Tenslotte, maar pas op het allerlaatste moment, kregen de korporaals verlof van de Generaal om op het plein voor de kerk van het Heilig Kruis te dansen van 12 tot 15 uur, want vanaf 16 uur gold de avondklok en moest iedereen weer in huis zijn. Ze zouden echter persoonlijk aansprakelijk worden gesteld voor de minste ordeverstoring of "onvaderlandslievende uitingen" tijdens het feest. Het was moedig van de korporaals dat ze ondanks de bedreigingen en onder het grootste persoonlijk risico, de verantwoording voor het feest dorsten te nemen.

De bisschop verscheen niet. Er waren maar 7 verenigingen - veel minder dan de helft - die op dat moment nog in staat bleken voldoende dansers bijeen

te brengen voor de viering. Het was dan ook het meest armoedige en schamele feest sinds mensenheugenis. De atmosfeer was zwaar geladen met emoties vanwege de slachtoffers van de terreur, de afwezige dansers en de algemene ervaring van ballingschap. De dansers voelden zich immers verdreven uit hun heiligdom, ontzet uit hun meest persoonlijke morele en godsdienstige rechten en geweerd van hun laatste troost in het bestaan.

Adolfo, met Elena en Fanny, en veel dansers van het decemberfeest gingen kijken. Het was een troost in hun berooidheid en een bemoediging in hun hulpeloosheid en machteloosheid. Ze voelden zich bijna beschaamd voor de Maagd - een beeld uit de Kruiskerk - vanwege de schamelheid van het feest. Elena, die in tegenstelling tot Adolfo spontaan het algemeen gevoelen van de dansers dorst uit te drukken, zei:

"Dit is het grootste onrecht dat ze een christen kunnen aandoen."

Het kommentaar dat twee korporaals na afloop onder elkaar hadden, was:

"Het feest is toch gevierd, dank zij God en de Maagd, ook zonder de bisschop," terwijl de ander antwoordde: "De Maagd zal het ons vergeven".

In november moest de vereniging van Ayca, evenals alle andere die het decemberfeest in Las PeÒas vieren, hoe dan ook beginnen met de oefeningen. Maar het algemene politieverbod op samenscholingen stond die oefeningen en de vergaderingen niet toe. De gezamenlijke korporaals moesten weer een audiÎntie bij de bevelvoerende generaal aanvragen om hun probleem uiteen te zetten. Ze legden uit dat ze rooms- katholieke godsdienstoefeningen wilden houden, met gezangen en dansen ter ere van de Maagd van Las PeÒas. De generaal zei dat dan de bisschop daarvoor verlof diende te vragen en dat die zogenaamde godsdienstoefeningen alleen in aanwezigheid van een priester en binnenshuis konden plaatsvinden. De regels waren duidelijk: voor elke oefening moest verlof gevraagd worden aan de politie en ze moesten onder politietoezicht gehouden worden.

De bisschop was bereid zich het lot van de dansers aan te trekken. Hij vroeg het verlof aan met een volledige lijst van de betrokken dansverenigingen, elk met hun ledenlijst en de namen en adressen van hun leiders, en met een volledige opgave van plaats, dag en uur van alle oefeningen. Van toen af aan kwamen er ook priesters en nonnen bij de vergaderingen. Ze lazen uit de bijbel voor en spraken over de Heilige Mis en de noodzakelijke voorbereiding tot het Sacrament van de Eerste Heilige Communie. Hoewel die toespraakjes de korporaals kostbare oefentijd kostte, waren zij toch graag bereid aan die wens van de bisschop gehoor te geven. Ze vonden zelf ook dat godsdienstonderwijs

noodzakelijk was voor de jonge dansers. De aanwezigheid van een priester of non deed de oefeningen ook met meer ontzag en discipline verlopen.

De onzekerheid over de noodzakelijke reisvergunning naar het heiligdom bleef bestaan tot enkele dagen voor het vertrek. Tenslotte kwam ook die toestemming af, na een ware onderhandelingsslag met talloze verzoeken en formaliteiten. De toestemming gold weer onder dezelfde voorwaarden: de geregistreerde korporaals en bestuursleden werden persoonlijk aansprakelijk gesteld voor elke ordeverstoring onderweg of in het heiligdom.

Door de coup waren de dansers niet in staat geweest de wederopbouw van de tempel te voltooien. Daarom vertrokken de kwartiermakers onmiddellijk om het heiligdom gereed te maken voor de liturgische vieringen.

Er waren overigens veel bestuursleden weggevallen, maar de politie, die de agenda van elke vergadering moest goedkeuren, had geen enkele vereniging verlof gegeven nieuwe bestuursleden te kiezen. Bij Ayca waren alleen de penningmeester en de secretaris - Adolfo en Elena - nog over. Mevrouw Flores, de voorzitster, die Boliviaanse was, bevond zich sinds de coup in La Paz. De korporaal, Don Pedro, was verbannen, en zijn taak werd overgenomen door de eerste gids, Ivan, de zoon van de overleden Canchaya, die zelf ook voortdurend moest worden bijgestaan door Elena en enkele oudere leden. Over bereidwilligheid en eensgezindheid had Canchaya junior niet te klagen. Alle verenigingen hadden te kampen met personeelsproblemen en het verging hen op soortgelijke wijze. Men moest improviseren, zich behelpen, veel voor lief nemen, zich niet laten ontmoedigen door de schier onoverkomelijke problemen, een “groot geloof in de Maagd” bezitten. Maar ook dan nog waren niet alle verenigingen in staat de moeilijkheden te overwinnen op zo korte termijn. De meeste van de tien groepen die traditioneel het decemberfeest vierden, hadden grote verliezen geleden. Behalve het feit dat er veel leiders waren verdwenen, kregen veel dansers geen verlof van hun baas om te reizen. Wanneer men zonder verlof wegbleef, werd dat als desertie aangerekend en streng gestraft. Alle scholen en bedrijven waren uitgekamd op communisten en socialisten, die op last van de militaire regering waren “verwijderd”. De gezinnen van tal van dansers waren door deze maatregels getroffen en konden met geen mogelijkheid de pelgrimsreis en de danskleding bekostigen. Tenslotte waren er slechts 8 van de 10 verenigingen in staat een reisvergunning aan te vragen. De dansers van de overige die onder gelofte stonden, mochten als zij dat konden bekostigen, samen met een van de andere dansgroepen reizen en met het eigen dansuniform in hun rijen dansen.

In de vereniging van Ayca werden de mogelijkheden om te reizen ook lang gewogen en besproken. De oude Ayca zei meer dan eens en zonder zich

met argumenten in de discussies te mengen: "We moeten gewoon gaan." Zijn koppigheid wekte vertrouwen, ook al waren er maar 14 van de 40 dansers over en in staat te reizen en al was zijn orkest van panfluiters gehalveerd. Iets als de natuurdrang bij trekvogels, een drang die alleen maar sterker werd bij het naderen van het feest, bewoog de dansers om bijna tegen alle redelijkheid in de pelgrimsreis te ondernemen. Ze besloten, ondanks alle financiÎle problemen, dreigementen en risico's, hun gewetensplicht te volgen.

Het is moeilijk te zeggen hoeveel offers en inspanningen de dansers zich dat jaar moesten getroosten om hun doel te bereiken, en hoe groot de beklemming was toen de dag van het vertrek naderbij kwam, en veel meer nog, toen het einddoel van de lange voettocht in zicht kwam. Er speelden zich zeer emotionele taferelen af bij het eerste weerzien van het heiligdom, en vooral bij de ontmoeting met de zacht glimlachende, wonderdadige Maagd van Las PeÒas; bij de ontmoeting ook met andere pelgrims, gezamenlijk aan Haar voeten. De sporen van de ravage der overstroming waren nog alom zichtbaar. De herinnering aan de slachtoffers van de coup, die in alle verenigingen te betreuren vielen, werd smartelijk ervaren door hun gevoelige afwezigheid op de posten die zij jarenlang hadden bekleed. Het kon de dansers niet onbewogen laten toen zij met uitgedunde rangen voor het moederlijke beeld van de Maagd hun liederen moesten zingen: "Moe en afgemat komen wij aan voor Uw beeld, na duizend *tormenten* doorstaan, na rotsen en bergen doorbroken te hebben..."

De bisschop verscheen ook weer op het feest en bracht de dansers een "boodschap van nationale verzoening en verbroedering". In zijn feestpreek zei hij dat de broederlijke liefde onder het hele Chileense volk het schoonste geschenk aan de Maagd was, dat het niet alleen zijn persoonlijk verzoek was aan de pelgrims, maar dat de Moeder-Maagd zelf ook haar kinderen smeekte om elkaar te vergeven. De dansers luisterden, zoals steeds, geduldig, gelaten, verstrooid, zonder enig teken van protest, maar sommigen werden in verwarring gebracht door die boodschap, zoals Lucho CaÒipa, de korporaal van Livilcar, die na alle ellende die hij had doorstaan, zich afvroeg of die boodschap niet aan het verkeerde adres werd bezorgd. Er werd niet over de preek gesproken, omdat politieke discussies in het heiligdom taboe waren. Het was maar een kort intermezzo en de dansers vonden hun troost - deze keer meer dan ooit - niet in de Heilige Mis en de preek van de bisschop, maar in de hevige emoties die ze gezamenlijk beleefden en uitdrukten in hun eigen liederen, hun dansen en hun ceremonies. Het geloof van de dansers, hun gewetens-vastheid en hun onderlinge verbondenheid werden door de preek van de bisschop niet in het minst aan het wankelen gebracht, noch gestimuleerd.

De pelgrimstocht van 1973 was voor de dansers een groot verdriet

geweest omdat ze allen geconfronteerd werden met de desastreuze verwoesting die het water had aangericht en omdat het ondanks alle offers een armzalig feest was, om de sterk uitgedunde rijen dansers vanwege de politieke repressie en om de afwezigheid van de meeste dansgroepen, onder andere die van Don Domingo Baluarte. Onder zoveel tegenslag en obstakels voor de pelgrimstocht, was Don Hilario toch vastbesloten gebleven om zijn plicht tegenover zijn Maagd te volbrengen: "Het moet maar gebeuren. De Maagd wil geen luxe. Ze wil offers. Als je maar geloof hebt..."

Zoals hij in tijden van voorspoed zich nooit te buiten ging, zo verdroeg hij, steunend op dat onwankelbare geloof in 'zijn' Maagd van Las PeÒas, de slagen van het lot in moeilijke tijden als deze. Don Hilario vervolgde zijn leven, onverstoorbaar, en onwrikbaar, als de oude johannesbroodbomen op zijn land.

KRONIEK: 1974 - 1986

Het rampjaar had de rangen van Ayca - evenals van de andere verenigingen van Las PeÒas - weliswaar uitgedund, maar ook het geloof in de Maagd versterkt. In het jaar 1974 meldden zich veel nieuwe leden om te dansen of gewoon als pelgrim, ondanks het strenge politietoezicht dat gehandhaafd bleef. Ook mevrouw Flores keerde terug uit La Paz. Er waren in Arica niet voldoende priesters te vinden om alle vergaderingen bij te wonen. Daarom moesten de jonge dansers die hun Eerste Heilige Communie nog niet gedaan hadden, het hele jaar door elke week in hun parochiekerk bijeen komen waar ze op het sacrament werden voorbereid. Aan het einde van het jaar, op 8 december, reikte de bisschop zelf hun de Communie uit tijdens de Hoogmis in het heiligdom. Maar ook daarna ging de wekelijkse catechese nog een jaar lang door, nu als voorbereiding op het sacrament van het Vormsel. Tevens werd een nieuwe groep jonge dansers voor de Eerste Heilige Communie ingeschreven, want de nieuwe leden bleven toestromen. Opgroeiende kinderen die toetraden tot de vereniging, wisten tevoren dat ze naar de catechese moesten. Mevrouw Flores contrÙleerde hen erop, hoewel dat eigenlijk de taak van de korporaal was. Maar de jonge Canchaya, had die wel een indrukwekkend figuur, had miste de leeftijd en de persoonlijkheid om een goed geestelijk leiderschap over de dansers uit te kunnen oefenen.

Aan volwassenen werd deze catechese niet opgelegd, maar zij werden enkele malen per jaar uitgenodigd voor een studiedag in het landhuis van het bisdom, in Azapa, waar ze de bijbel te lezen kregen en uitleg ervan ontvingen. Voor die studiedagen was weinig animo, maar de korporaals en het bestuur van de associatie zagen zich gedwongen - ter wille van een goede relatie met de bisschop - er bij de aangesloten verenigingen op te blijven aandringen

mensen naar de studiedagen te sturen. De vrouwen waren wel bereid, maar konden doorgaans niet uit hun huishouden weg. Veel mannen hadden hun werk en hun sociale verplichtingen als uitvlucht achter de hand. Het stemde mevrouw Flores bitter, dat haar eigen schoonzoon Hugo, nors en nukkig als altijd, ronduit weigerde te gaan. Hij was na Don Pedro de oudste danser en hij zou een voorbeeld voor de jongeren moeten zijn, vond zijn schoonmoeder. Ten slotte gaven Adolfo en de voorzitster zich op, waarmee het gezicht van de vereniging werd gered.

Adolfo kon niet beweren dat hij geen tijd had, want hij was sinds het feest van 1973 werkeloos. Na de coup werden de salarissen kunstmatig verlaagd door devaluaties en werd de arbeidsdruk op de bank steeds verder opgevoerd, met dagelijks 2 tot 4 onbetaalde overuren. Adolfo voelde dat zijn zwakke gezondheid dat niet verdroeg en hij bedacht dat hij er beter aan deed zijn vader op de boerderij in Lluta te gaan helpen, want Don Hilario werd oud en kon nog nauwelijks werken. Daarom nam Adolfo ontslag, tot ontsteltenis van zijn vrouw Elena, die het hele verhaal pas achteraf, en niet eens van Adolfo zelf maar van een vriendin, te weten kwam.

“Hoe heb je zo iets toch kunnen doen? Je kunt toch bedenken dat je met zoveel werkeloosheid en met jouw zwakke gezondheid niet meer aan het werk komt!” verweet zij hem.

“Dat is mijn zaak,” antwoordde hij haar bruusk.

Maar op de boerderij bleek dat samenwerking met Kenny niet meer mogelijk was. Hij duldde de aanwezigheid van zijn broer, die hij als een indringer zag, eenvoudig niet. Op een dag in februari dreigde hij hem zelfs, blind van woede, aan een vlijmscherpe rietstengel te rijgen, waarbij de oude knecht Yungas er tot zijn bescherming tussen moest springen.

Toen Don Hilario het vernam, was zijn lakonieke en verdrietige commentaar:

“Die neger is gek!”

DoÒa Isabel zei: “Maak elkaar maar dood, dan heb ik rust!”

Zijn ouders waren bang voor Kenny. Adolfo begreep dat hij naar Arica terug moest keren en dat hij daar beter zijn tijd kon afwachten tot de erfenis verdeeld zou worden.

Don Hilario werd in deze tijd snel oud. Zijn jicht hinderde hem steeds meer en hij had steeds meer last van kortademigheid. Het was ook een slag voor hem, toen bij een verkeerscontrole zijn rijbewijs werd ingetrokken omdat zijn gezichtsvermogen te veel verzwakt was. Vanaf die tijd reed hij alleen nog

binnen de grenzen van zijn bedrijf. Hij kwam vrijwel niet meer in Arica, tot op de dag dat hij een hartaanval kreeg. De dokter had hem al jaren tevoren gewaarschuwd voor een dreigende hartaanval, maar koppig als hij was, wilde hij zich niet houden aan zijn dieet en zijn medicijnen. Twee maanden bleef hij voor zijn herstel in Arica, waar hij een lastige en eigenwijze patiÎnt was voor Isabel die hem verzorgde op een wijze die niet onderdeed voor een beroepskracht. Daarna ging hij, tegen het advies van de dokter in, terug naar zijn boerderij, waar hij wat rondliep en vooral urenlang op de veranda in de schaduw zat te dromen.

In de winter van 1974 stierf zijn oude makker Ezechiel Cayconte. Hij werd voor de dodenwake opgebaard in de brandweerkazerne. Adolfo haalde zijn vader in een taxi op om de uitvaart bij te wonen.

"De volgende keer ben ik aan de beurt," zei de oude, kreupele Ayca. Na de uitvaart drong Isabel er bij herhaling bij hem op aan dat hij eens voor controle naar de dokter zou gaan. Hij liet zich overhalen om van het gezeur af te zijn, maar ook omdat hij zich niet goed voelde. De dokter zei dat zijn hart het niet lang meer zou volhouden en dat hij beslist niet naar Lluta kon terug keren, omdat daar geen medische zorg bereikbaar was. Weer bleef Hilario een paar weken, mopperend en ongezeglijk, in Arica, waar hij de meeste uren van de dag in bed doorbracht om 's nachts vaak op te staan tot zorg en tot last van zijn huisgenoten. Tenslotte was hij niet meer tegen te houden, en Isabel ging samen met hem per taxi terug naar Lluta. Daar kreeg hij een week later een nieuwe hartaanval, zodat hij zijn bed niet meer kon verlaten. Per ambulance werd hij naar het hospitaal gebracht en na een kort onderzoek doorgestuurd naar zijn eigen huis, waar zijn levenskracht snel verminderde. Op bezoek was hij meer gesteld. Op de laatste zondagen kwamen er enkelen van zijn oude Boliviaanse vrienden, de panfluiters uit Azapa en Lluta. Maar het waren afscheidsvisites. Er werd niet veel gesproken.

"Zo is het leven. Zo komt de dood," zei Ayca.

"Zo is het nu eenmaal. Zo hoort het nu eenmaal," beaamde de oude Yungas, zoals steeds half dronken.

Hij wachtte op de dood, die stap voor stap naderde, en hij was gereed om te vertrekken.

Hij werd opgebaard in de garage van zijn huis. Daar hielden de dansers en de panfluiters de nachtwake, in aanwezigheid van het Mariabeeld met de kerstverlichting, en keurig bediend door de familie van Isabel, de weduwe, die zelf, correct en attent, waardig en rustig, alle rouwbetuigingen ontving en beantwoordde. De uitvaart van Hilario Ayca was even sober als zijn leven, even

eenvoudig en diepzinnig als het oude Aymara-ritueel, even indrukwekkend als de kleine geschiedenis die ermee werd afgesloten. Dat was de geschiedenis van een Aymara-boer, uit Moeder Aarde geboren en weer aan haar toevertrouwd, terwijl dronken panfluiters afscheid namen met hun eeuwenoude Indiaanse melodieÎn.

Kenny bleef op de boerderij met de oude knecht Yungas. Isabel installeerde zich in het voormalige hotel van Don Hilario, waar ze kamers verhuurde. De slagerij verkocht zij aan de manke Domingo, een pientere, vriendelijke en behulpzame knaap die jarenlang de klanten had bediend. Adolfo bleef met zijn gezin in het oude huis, waar hij als opvolger van zijn vader het patronaatschap van de vereniging overnam.

Eigenlijk veranderde er in de pelgrimsvereniging niet veel met de dood van Don Hilario, of het moest zijn dat zijn opvolger Afolfo eigenlijk niet veel contact met de panfluiters had. Hij kon hun instrumenten niet bespelen. Hij kon ook geen wijn met hen drinken, want ook dat vereist nogal wat oefening. Hij was nooit vertrouwelijk geweest met de kameraden van zijn vader; dat zou trouwens ook onbehoorlijk geweest zijn. Kortom, hij kon voor de panfluiters niet meer zijn dan een correcte gastheer. Uit respect voor zijn overleden vader hield hij dat dan ook jarenlang vol, hoewel met groeiende reserve wegens de overlast en de kosten die deze gastvrijheid voor hem meebrachten. De oefeningen, de vergaderingen, de loterijen en de inzamelingen voor de pelgrimstocht werden allemaal op dezelfde wijze en door dezelfde mensen voortgezet.

Al deze jaren bloeide de vereniging niet echt. Er was geen ervaren korporaal beschikbaar. Het was voor iedereen duidelijk dat Ivan Canchaya voor die taak niet berekend was. In 1975 accepteerde de ledenvergadering zijn voorstel om van plaats en functie te ruilen met zijn vriend Mario Vargas, die als eerste gids danste. Maar ook die bleek ongeschikt. Het jaar daarop werd Antonio MarÌn als korporaal voorgesteld. Zijn kandidatuur werd gesteund door zijn talrijke familieleden binnen de vereniging: drie danseressen en zes gewone leden. Hij had ook een indrukwekkend postuur voor zijn 18 jaar, maar zo'n jonge korporaal moest wel de nodige ervaring missen. Drie jaar hield hij het vol, maar in 1978 verklaarde hij in de vergadering dat zijn gezondheid - in feite zijn toenemende corpulentie - hem belette het komende jaar te dansen. Sergio Vargas, 17 jaar oud, nam de korporaalsstaf van hem over. Sergio was een aardige jongen met veel vrienden, maar hij legde niet de nodige verantwoordelijkheid en discipline aan de dag om zijn dansers echt goed te oefenen, en ook hij werd na een jaar vervangen, tot zijn eigen opluchting. De hoop was nu gevestigd op Don Pedro, die in 1980 uit zijn politieke ballingschap in Baquedano was teruggekeerd. Don Pedro nam de opdracht aan, zoals hij zei "uit respect voor Don Hilario", zijn overleden padrino. Maar

hij vervulde zijn taak niet met overtuiging. Enigszins als een uitgebluste oude man, zonder ambities, was hij uit zijn ballingschap teruggekeerd. Hij verbleef doorgaans in Codpa, waar hij wat rondscharrelde tussen zijn schrale akkertjes, en hiuj vond dat de "jongere generatie" het eigenlijk moest overnemen. Na de dood van Don Hilario en het wegvallen van vrijwel alle oude panfluiters voelde hij zich niet meer zo thuis in de vereniging. Deze leek voor hem in niets meer op de gemoedelijke "compaÒÌa" van zijn jeugd, of op de prestigieuze "sociedad" van zijn gloriedagen, die door de militaire coup plotseling waren afgebroken. In 1981 nam Andres Vilca, 30 jaar oud, het van hem over, maar Andres liet het oefenen vrijwel geheel voor rekening van zijn eerste gids, omdat hij het zo druk had met zijn tomatenkwekerij in Azapa. Dze situatie was ook onbevredigend en in de vergadering werd op hem gemopperd vanwege zijn veelvuldige afwezigheid. Ignacio Soto - eerste gids - was degene die voor hem het werk moest doen en die ook wel voldoende ambitie bezat om er iets goeds van te maken. Hij was ook spontaan bereid de staf van Andres over te nemen, toen hem dat werd gevraagd door de vergadering, maar "nacho", zoals hij werd genoemd, bleek veeleisend en wat heetgebakerd bovendien zodat na een jaar de dansers hem zonder verdriet zagen vertrekken. Nacho voelde zich teleurgesteld en miskend, trok zich terug als korporaal en het jaar daarop verliet hij ook de vereniging. Hij vond dat hij al erg lang - 18 jaar - gedanst had en dat nu anderen aan de beurt waren.

Vanaf 1984 leidde Sergio Lopez - op dat moment 22 jaar oud - de dansgroep. Hij was ijverig, dienstvaardig en altijd goedgehumeurd. Zijn aanvankelijke onervarenheid werd gelukkigerwijze aangevuld door zijn bescheidenheid en zijn bereidheid om te leren. Na twaalf jaar sukkelen met bijna jaarlijks wisselende en meestal jonge, onervaren korporaals, leek er een betere tijd aan te breken. In zijn tweede jaar, 1985, leidde Sergio zijn dansgroep zelfs tot grote tevredenheid van de dansers en de vereniging. Hij voelde zich gestimuleerd in zijn moeilijke functie door het vertrouwen dat de dansers en de panfluiters in hem stelden.

Overigens waren sinds 1973 - de periode van het militaire bewind - niet alleen de onervaren korporaals debet aan de voortdurende sfeer van onzekerheid en malaise in de vereniging. Aan de top wordtelde men al die jaren met hetzelfde probleem van de talloze wisselingen van goedwillende, maar weinig bekwame bestuursleden. Toen mevrouw Luisa Flores begin 1973 uit veiligheidsoverwegingen voor enige tijd naar Bolivia vertrok, man haar echtgenoot Marcelino Cohaila het voorzitterschap van haar over. Hij was Chileen en hij bleef achter met hun dochter om niet het risico te lopen hun huisje te verbeuren, de vrucht van jarenlang hard werken en sparen. Maar de trouwe en dienstwillige Marcelino bezat ondanks al zijn goede wil niet de aard

noch de vaardigheden die voor deze taak vereist waren. De tegenstelling met zijn actieve, taalvaardige en tactische vrouw was te groot. Toen Luisa medio 1974 onverwacht terugkeerde, was er juist een nieuwe voorzitter gekozen. Het was mevrouw Alicia Canchaya, de weduwe van een van de oude vrienden van Don Hilario. DoÒa Luisa was teleurgesteld, niet alleen omdat zij nu slechts als gewoon lid in de vereniging meetelde, maar vooral omdat zij veel zwakke plekken en fouten in het verenigingsleven bespeurde, waarbij zij zich niet kon neerleggen. Zij woonde de vergaderingen niet meer regelmatig bij en in haar teleurstelling zocht zij troost in de bijbel van haar dochter, die - in de crisis van haar huwelijk met de nukkige Hugo - een adventistenkerkje bezocht. Mevrouw Luisa vond daarin blijkbaar de troost die zij zocht en liet zich een jaar later ook in die kerk dopen, tot groot verdriet en schaamte van Marcelino en tot verbijstering van heel de vereniging van Aica. Marcelino bleef de vereniging echter trouw.

Mevrouw Alicia was een ijverige en toegewijde voorzitster, maar zij had weinig idee van leidinggeven. Bij gebrek aan andere kandidaten werd zij in 1975 toch herkozen.Het werd er niet beter op,zodat het jaar daarna mevrouw Zulema Pizarro zich liet overhalen het voorzitterschap op zich te nemen. Zij bleek echter nog minder bekwaam en zij sukkelde bovendien voortdurend met haar gezondheid,zodat mevrouw Isabel Espinoza, de weduwe van Don Hilario, zich in 1977 tot voorzitter liet kiezen om een crisis van stuurloosheid in de vereniging te voorkomen,doch overigens meer uit piÎteit dan uit ambitie. Maar vergaderingen leiden kon ook zij beslist niet.Dat wist zij heel goed. Daarom stelde zij bij de minste aanleiding de geplande vergaderingen uit. Maar zij vervulde naar vermogen de plicht die zij op zich genomen had en volbracht haar taak door de bedevaart dat jaar naar het heiligdom te leiden.Ruben Aguirre nam in 1978 de leiding van haar over. Al was hij een zwakke figuur,toch wist hij door zijn goedhartige, eerlijke houding, zijn hulpvaardigheid en zijn innige devotie tot de heilige Maagd, de leden te inspireren tot offers en inschikkelijkheid ten bate van het grote doel: de jaarlijkse pelgrimstocht.Hij trachtte iedereen tot vriend te houden en hij leed eronder wanneer hem dat niet lukte. Daarom haakte hij ook af, na twee jaar de last van het voorzitterschap te hebben gedragen. In 1980 nam Juan Carlos Aran de toorts van hem over: een enthousiaste man, die echter niet veel medewerking kreeg van de vergadering. Toch hield hij het nog twee jaar vol.

Bij de bestuurswisseling van 1982 kwam er een ernstig probleem bij dat Juan Carlos zozeer ontmoedigde, dat hij zich niet meer verkiesbaar wilde stellen. Adolfo Ayca, die al die jaren trouwe diensten als penningmeester had verleend, besloot zich terug te trekken. Hij bevond zich op dat moment, na negen jaar van werkloosheid,ontmoediging en toenemende eenzaamheid,op

een dieptepunt in een persoonlijke crisis.Zijn huwelijk met Elena was al ten minste zes jaar volkomen dood, ondanks de onverwachte en ongewenste geboorte van een zoontje, Freddy, in 1977. Elena was de enige die sinds 1973 met werkjes als wasvrouw of ziekenoppas eenallerkarigst inkomen verdiende voor het gezin. Vaak was zij de wanhoop nabij geweest en had zij Adolfo verbitterd verweten dat hij lui was, en een profiteur, die aan tafel het laatste brood van zijn kinderen wilde eten. Maar Adolfo hield zich halsstarrig aan zijn rol van de autoritaire huisvader die vindt dat hij aan niemand verantwoording schuldig is voor zijn doen en laten. Hij zocht ook nooit een opening, een gesprek, een overleg. In feite was hij onmachtig om zich uit te spreken. Hij had een slaapkamertje voor zichzelf ingericht, waar hij zijn boeken bewaarde en waar hij schreef en vooral veel las. Hij sliep al jaren niet meer bij Elena. Hij zocht zijn troost in de godsdienst. In 1978 had hij zich laten overhalen om mee te doen aan een intensieve driedaagse retraite die de godsdienstige adviseur organizeerde voor leiders van pelgrimsverenigingen, op het landgoed van de bisschop in Azapa. Sindsdien las hij dagelijks in de bijbel, die hij in de daarop volgende jaren steeds letterlijker verstond en radicaler volgde. Hij dronk ook geen alcohol meer. Maar Elena, ook diep gelovig doch veel praktischer, kon zelfs op het punt van de bijbel geen enkel contact meer met hem krijgen.

“Dat begrijp ik toch niet. Daar ben jij te dom voor,: was zijn antwoord, wannneer zij hem ooit met een bijbeltekst op zijn onchristelijke gedrag als huisvader wilde bewijzen.

Adolfo raakte steeds verder in het isolement. Met zijn broer Kenny verbeterde echter de relatie. Kenny, de woesteling, was in 1976 getemd door de Jehovagetuigen, toen hij maandenlang kreupelde met een pijnlijke kwaal aan een ruggewervel. Zijn dochtertjes, van drie verschillende moeders, werden alle opgevoed door mevrouw Isabel. Kenny was deenige met wie Adolfo na zijn zware retraite en “bekering” geregeld sprak. Ze voerden soms urenlangdurende gesprekken over de bijbel. Zijn contacten met de dansvereniging van zijn vader zaliger verschraalden van jaar tot jaar. Hij ergerde zich steeds aan de drinkende panfluiters, aan de kwebbelende vrouwen,die op de vergaderingen het grootste woord hadden, het altijd beter wisten en nooit tevreden waren, en aan de dansers die geen discipline konden opbrengen bij de oefeningen.

Bij de bestuursverkiezing van 1982 was voor Adolfo de maat blijkbaar vol. Hij maakte en keurige maar koele brief gereed, waarmee hij aan de vergadering meedeelde dat hij zijn lidmaatschap van de vereniging opzegde. Hij schreef dat het was “om persoonlijke redenen en onherroepelijk”. De brief kwam voor iedereen als een volkomen verrassing. Elena was verbijsterd. Isabel beschouwde het als een fatale misstap. Als weduwe van de stichter besloot zij toen opnieuw het voorzitterschap op zich te nemen, om de vereniging nogmaals

te redden uit een bestuurscrisis.

Maar Adolfo maakte het nog erger. Een jaar later, toen de oefeningen voor het seizoen va 1984 moesten beginnen, stuurde hij een tweede, minstens even verrassende brief aan het bestuur - dat was nu in feite niet aan zijn eigen moeder- en vergaderingen beschikbaar kon stellen, “gezien de moeilijke situatie.” Wat die moeilijke situatie met zich mocht zijn, verbijsterde alom. Dit gebrek aan piÎteit tegenover zijn vader werd door Isabel en door alle betrokkenen gevoeld als een schande voor de familie en voor de vereniging. Maar allen die hem kenden, wisten dat er niet meer viel te onderhandelen. Elena schaamde zich dodelijk op de vergadering waarin de onvoorziene brief werd voorgelezen. Maar terwille van haar kinderen en steunen op haar geloof in de Heilige Maagd, ging zij ook door dit donkere dal van vernedering en bezocht zij trouw als altijd de vergaderingen, die van toen af aan in de patio van oud-voorzitter Ruben Aguirre plaatsvonden.

Adolfo deed in 1984 de bedevaart naar Las Pelas geheel op eigen gelegenheid en in het heiligdom ontweek hij elk contact met zijn familie en met de vereniging, terwijl Isabel - meer en meer geplaagd door de kwalen van haar oude dag en belemmerd door de zorg voor haar drie kleidochters - zich als voorzitster uitsloofde om de bedevaart van de vereniging in goede banen te leiden. Intusen voelde Adolfo zich dat jaar in het heiligdom eenzamer dan ooit en zijn isolement was meer dan pijnlijk. Hij was geheel teruggeworpen op zichzelf, maar zijn trots belette hem ook maar een stap terug te doen. De geestelijke troost van de Maagd, waarnaar hij wanhopig verlangde, bleef hem ook te onthouden. De bedevaart was voor hem een grote teleurstelling en hij nam het vaste besluit het voorlopig zijn laatste reis naar het heiligdom zou zijn.

Op een enkel punt bestond geen reden tot bezorgheid: aan dansers was al die jaren geen gebrek geweest. Ze stroomden ruimschoots toe. Maar het waren doorgaans adolescenten en de meesten van hen bleven slechts voor de minimale periode van drie jaar lid om zich vervolgens terug te trekken of over te gaan naar een andere vereniging, zoals bijvoorbeeld Pedro Miguel, de zoon van Don Pedro Rivera. Na drie jaar jaar haakte hij af en ging hij dansen in de vereniging van de “Morenos van Livilcar”, waar zijn vriendin, Teresa CaÒipa, vaandrig was en waar hij meer sympathie en steun ondervond voor zijn politieke werk.

HET FEEST VAN 1985

1 december 1985. Hoewel in Arica de zomer nog niet echt begonnen was, waren de dagen al drukkend warm. Het leven in de straten lag tot vijf uur ‘s middags volkomen stil. Maar vanaf dat uur troffen de dansers elkaar, avond

aan avond. De levendige, bijna vrolijke drukte van de laatste voorbereidingen, de tintelende verwachting, de toenemende spanning van de naderende pelgrimstocht, deden zich krachtig en meeslepend voelen. Het enthousiasme verspreidde zich weer als een epidemie en wekte bij menige twijfelaar, die door zijn persoonlijke problemen ontmoedigd was, het onweerstaanbare instinkt van de jaarlijkse trek, ook al leek het dwaas en onvergeeflijk zich nog verder in de schulden te steken, nog meer risico's te nemen, zijn gezondheid, zijn werksituatie of zijn examenkansen er nog verder door in gevaar te brengen. De familie van de voorzitter, Ruben Aguirre, was die dagen onafgebroken in de weer om samen met Elena de inkopen voor de gemeenschappelijke pot te doen en allerlei boodschappen te ontvangen en door te geven. Don Ruben zelf was de uiteindelijke verantwoordelijke voor de organisatie en de regiseur van het hele theater. Eenvoudig maar moedig kweet hij zich van die verantwoordelijke taak, die hij eigenlijk niet goed aankon. Bescheiden, nederig zelfs, vroeg hij excuus als hij in zijn onhandigheid weer eens iets niet goed had gedaan.

De meeste dansers waren al lang gewend aan de ongemakken van de nieuwe vergader- en oefenruimte in de patio van de familie Aguirre. De oudere leden van de vereniging hadden de verhuizing echter ervaren als een ontheemding en ze bleven de nieuwe vergaderruimte ervaren als een vreemd en tijdelijk onderkomen. Voor hen gold de garage van Don Hilario als een soort ouderlijk huis, vol herinneringen en kleine alledaagse details, die de sfeer van een thuis hadden geschapen en die samen de vereniging hadden gemaakt tot die traditievaste, hechte en onvervangbare pelgrimsfamilie waarin zij geworteld waren.

Elena was een van degenen die het gemis pijnlijk voelden. Zij droeg het mee als een schrijnend verdriet en als een onderdeel van de grote desillusie waarmee zij verder moest leven. Ondanks dat voortdurend verdriet hielp ze mevrouw Aguirre ijverig en plichtsgetrouw bij de inkopen. Omdat ze het al meer dan tien jaar gedaan had, wist ze nauwkeurig wat er voor de gemeenschappelijke pot nodig was, en hoeveel precies van alles. Het was niet bij haar opgekomen, zich terug te trekken uit de vereniging. Ondanks alles was zij niet moedeloos. De zorg voor haar kinderen eiste haar trouwens op en liet haar geen plaats voor zelfbeklag of melancholie. Integendeel, nu de steun van Adolfo weggevallen was, leek het haar een plicht van loyaliteit jegens de vereniging te zijn, haar man zo veel mogelijk te vervangen. Ze zei dat ze het voor haar kinderen deed. Fanny, zestien jaar oud, danste op een belangrijke en eervolle plaats in de rij als tweede gids. Ze danste vrijwel perfect en bij de ingewikkelde ceremonies en dansbewegingen ondervonden de andere danseressen veel steun van haar. Ze had een innige devotie tot de Maagd van Las PeÒas opgevat en de pelgrimage was voor haar telkens weer het hoogtepunt van het jaar. Behalve Fanny, danste

dat jaar ook haar broertje Freddy. Hij was nauwelijks zes jaar oud, maar erg groot voor zijn leeftijd. Als kleuter had hij de danspassen spelenderwijs geleerd en hij was niet te weerhouden. Na twee jaar lang zeuren mocht hij dan voor het eerst meedansen, achteraan in de mannenrij. Ondanks de financiÎle problemen die het voor Elena meebracht, had zij erin toegestemd, dat hij als danser mee ter bedevaart ging. Zij moest er zich voor in de schuld steken, iets wat ze nooit eerder gedaan had. Ze vond de moed een bevriende familie geld te leen te vragen. Dit, en ook de extra uitgaven op zichzelf, golden voor haar als een kostbaar offer voor de Maagd, als een nederig eerbetoon en een daad van geloofsovergave. Uiteindelijk was de pelgrimage voor haar ook de enige troost in haar uitzichtloze bestaan van de laatste jaren.

Iedere pelgrim had het druk met zijn eigen zorgen en zijn speciale taken. Alleen de muzikanten wachtten zorgeloos de dag van het vertrek af. Het orkest van panfluiters, zestien in totaal, had zich in de laatste jaren bijna geheel vernieuwd en verjongd. Alleen Manuel Ayca en Remigio Mamani waren nog over van de oude garde - zo werd de tweede generatie panfluiters genoemd - en deze beiden leidden nu de derde generatie, welke traditiegetrouw bijna uitsluitend bestond uit jonge Boliviaanse gastarbeiders die werkzaam waren in de tuinbouw in het dal van Azapa of van Lluta. Binnen de vereniging waren de panfluiters al die jaren de traditie het meest trouw gebleven. Nog altijd droegen zij hun zelfde marineblauwe kostuum met wit overhemd en zwarte das, hun geborduurde sjerp en op de hoogtijdag, bij wijze van galakostuum, de witte pantalon met dito overhemd. Vaste tradities waren waren: de bezetting in vier kwartetten en de opstelling in de processies, de melodieÎn die ze speelden, de geheel eigen ceremonies de marge van de liturgie en van de dansrituelen die ze in stand hielden en zelfs de onvermijdelijke traditie van wijndrinken die zij waarachtig ook als een onmisbaar onderdeel van het feest beschouwden. Ondanks alle “moderniseringen”, zoals de democratische bestuurskeuze, de individuele contributies, de persoonlijke bekostiging van danskleding en reisgeld, de verplichte catechesatie en wat al niet, hadden zij toch hun voorrechten en hun eigen invulling van de bedevaart weten te behouden. Zij betaalden geen reisgeld, ze aten gratis mee uit de gemeenschappelijke pot (die uit de contributiegelden van de overige pelgrims werd betaald), ze woonden geen van allen de godsdienstige vorming bij die de kerkelijke adviseur verzorgde, ze hadden ook gratis hun eigen onderkomen in het heiligdom en ze kregen er van de vereniging zelfs tien liter wijn per dag, terwijl door de associatie en alle aangesloten verenigingen de strijd tegen het alcoholgebruik toch onverminderd werd voortgezet.

Toen de naaister Freddy’s nieuwe danskostuum kwam aanpassen, was hij niet meer te houden van opwinding. Dolblij liep hij ermee naar zijn vader

die in zijn kamertje zat te lezen.

"Je moeder heeft zeker veel geld", zei Adolfo koel. "Ik weet nog niet eens of ik dit jaar de reis wel kan betalen".

Die schampere woorden zetten onmiddellijk een rem op Freddy's uitgelaten vreugde. De precaire huiseconomie en de gescheiden beurzen van zijn ouders hadden hem al heel jong geleerd hoe hij diende te laveren tussen zijn ouders. Hij ging terug naar zijn moeder met de bezorgde vraag of zij nog wel geld had voor de reis.

"Ja, als jij maar goed luistert naar de korporaal en zorgt dat je keurig danst".

"En papa..."?

"Dat moet je hem zelf maar vragen".

Later op die dag vroeg hij, bedacht op een mogelijke nieuwe douche:

"Papa, ga je ook mee naar het feest"?

"Dat weet ik nog niet", was het ontwijkende antwoord.

Adolfo, hooghartig en eenzaam, had al maanden geleden, misschien zelfs een jaar, bij zichzelf besloten niet meer naar het heiligdom te gaan.

Bij de voorbereiding voor de reis was ook weer duidelijk zichtbaar dat het vooral de vrouwen waren die de vereniging overeind hielden met hun standvastige devotie en hun plichtsgevoel, hun spaarzaamheid en hun nijvere acties om geld in te zamelen voor de bedevaart. Zij waren het ook die voortdurend de oplossingen moesten vinden, wanneer op het laatste moment veel jongelui en mannen, ontmoedigd door de problemen, verstek lieten gaan. Zo'n onmisbare vrouw was Isabel, de weduwe van Don Hilario. Al was ze ook niet in staat een vergadering te leiden, ze was bij de laatste voorbereidingen elke avond aanwezig, als in een crisiscentrum, om met haar jarenlange praktische ervaring van boerin en zakenvrouw rustig en zelfverzekerd de juiste aanwijzingen te geven, overal waar iets de mist in dreigde te gaan. Zo'n nijvere bij was ook mevrouw Rosa. Gedurende 1984 en 1985 had zij gestaag gewerkt aan een nieuw vaandel van groen fluweel, helemaal geborduurd met gouddraad en met een afbeelding van de Maagd in appliquÈ waarin een pruikje van echt mensenhaar verwerkt was. Ze had het helemaal zelf bekostigd en vervaardigd. Dit juweel, zorgvuldig verpakt, voerde zij zelf mee naar het heiligdom, waar het op de vesperavond van het feest voor het altaar van de Maagd zou worden "gedoopt".

De vertrekdatum was dat jaar een moeizaam punt van discussie geweest

in de vergaderingen van november. Traditioneel was het moment van vertrek op de avond van 5 december, dat jaar dus op donderdagavond. Het probleem was altijd, hoe de arbeiders verlof moesten krijgen van hun baas. Dat jaar was er geen wrikken aan. De werkgevers schenen met elkaar afgesproken te hebben, alle verlof te weigeren met het argument, dat de pelgrims best op tijd in Las PeÒas konden zijn als ze vrijdagavond vertrokken. Het feest was immers pas op zondag 8 december.

Alle verenigingen van de Associatie hadden te kampen met hetzelfde probleem. Bij "Ayca" waren het 6 dansers die met deze moeilijkheid kampten. Samen vormden zij een aanzienlijk deel van de mannenrij, zodat hun afwezigheid de dansgroep volkomen uit zijn evenwicht zou brengen. Ze waren gewoon onmisbaar.

"Als we vrijdag niet werken, kost ons dat een half maandloon," zo luidde het argument dat zij tijdens de vergaderingen aanvoerden om te pleiten voor uitstel van het vertrek tot die vrijdagavond.

Het was duidelijk, dat niemand dit kon betalen. Inderdaad, door ÈÈn dag zonder verlof weg blijven van het werk, zou de arbeidsmaand "onvolledig" worden, zodat over de resterende dagen slechts het basis-dagloon uitbetaald zou worden, terwijl ook de sociale lasten van die maand voor rekening van de werknemer zouden komen.

Enkele verenigingen hadden het probleem opgelost door een extra bus in te zetten voor degenen die pas op vrijdagavond konden vertrekken. Daarbij zouden de zes dansers van "Ayca" zich kunnen aansluiten. Toen deze oplossing in de vergadering ter sprake werd gebracht, rezen er ook bezwaren tegen, die mevrouw Rosa onder woorden bracht:

" We zijn een pelgrimsvereniging. We reizen altijd samen en we komen samen terug. Zo heeft Don Hilario het ook altijd gedaan. Ik vind dat het zo moet blijven. Als het niet anders kan, dan moeten we maar met z'n allen een dag later vertrekken. Dat is mijn mening,"

Op dat argument vonden de partijen elkaar. Een magere troost daarbij was dat het ook een dag op de gemeenschappelijke pot zou besparen.

Don Ruben - in zijn goedgelovigheid - had voor een betrekkelijk goedkoop tarief twee bussen gehuurd voor de vrijdagavond, zodat men op de vesperdag 's morgens in het heiligdom zou arriveren. Maar goedkoop is soms duurkoop. De buseigenaar kwam op het afgesproken tijdstip met twee oudjes voorrijden, die nog wel dienst deden voor het stadsvervoer, maar die de keuring voor de buitendienst waarschijnlijk niet zouden doorstaan. Daarom had hij geen politiemachtiging voor de extra rit aangevraagd, erop vertrouwend

dat hij die nacht in de karavaan van ongeveer 150 pelgrimsbussen niet zou worden gecontroleerd. Maar dat gebeurde wel. De bussen werden om twee uur ‘s nachts aangehouden en er hielp geen smeken aan. De “promessanten” mochten niet verder. In de nachtelijke eenzaamheid van de woestijn wachtte men geduldig en met goedmoedige galgenhumor, op een oplossing. Geen bittere opmerkingen aan het adres van de chauffeur noch van Don Ruben, die toch verantwoordelijk gesteld moesten worden voor deze zaken. Men kon ook moeilijk boos worden op de even bescheiden en goedwillige als onhandige voorzitter die zich altijd en eindeloos uitsloofde voor de vereniging. Ook toen erkende hij nederig zijn onachtzaamheid. De pelgrims wachtten geduldig en kleumerig in de nachtelijke kou tot de eerste lege bussen terug zouden keren. Dat gebeurde gelukkig al na twee uur. Er was snel een prijs bedongen en vervolgens werd de grote bagage binnen tien minuten overgeladen op de imperiaal van de nieuwe bussen.

Bij het eerste morgenlicht bereikten de bussen de eindhalte, waar de bagage op ezels werd overgeladen, om verder te trekken door de kloof, langs smalle, soms levensgevaarlijke voetpaden. Maar alle vertraging konden de dansers pas tegen de middag hun entree maken in het heiligdom, Maar de vreugde van het weerzien met de Maagd was er niet minder om. Integendeel, dergelijke moeilijkheden en tegenslagen leken de voldoening van het bereikte doel wel te versterken. De traditionele rituele bewoordingen van de intrede-hymne vertolkten deze gevoelens:

“Onder duizend tormenten

“zijn we afgemat voortgetogen.

“In de eindeloze woestijn

“zijn we versmacht.

“Dagen en nachten lang

“hebben we naar U gezocht,

“over bergen, door bossen en woestijnen,

“totdat we U gevonden hebben, MarÌa.

Het weerzien, oog in oog met de mysterievolle Maagd in de rots, vormde voor de pelgrims een onvergelijkelijke emotie. Maar ook de jaarlijkse ontmoeting met vrienden en ‘compadres’, met pelgrims en dansers van andere verenigingen was een grote vreugde, terwijl de gewaarwording van hun onvoorziene afwezigheid, wegens ziekte of hoe dan ook, als een verdrietig gemis werd gevoeld. Zo bleek dat Don Domingo, de oud-korporaal van “Azapa”, dat jaar verstek moest laten gaan. Hij had in de voorgaande jaren

de jonge en onervaren korporaals van "Ayca" altijd vaderlijk gegidst en onderwezen. Een teleurstelling voor de dansers van "Ayca". Een nog groter een verdriet voor Elena en haar kinderen was de afwezigheid van Adolfo. Maar een vreugdevolle verrassing was het weerzien met Don Pedro Rivera, die met heel zijn gezin uit Codpa was gekomen. Hun aanwezigheid bracht een enorme stroom herinneringen en emoties mee. Zijn zoon Pedro Miguel danste nu bij "Livilcar". Hij was - net als vroeger zijn vader - een uitstekende danser en bovendien had hij van hem die warme, onschokbare devotie tot de Maagd van Las PeÒas geerfd en tevens zijn oprechte sociale bewogenheid. Miguelito, zo noemden zijn vrienden hem, was een gevoelige jongen die veel geleden had van de ballingschap van zijn vader. Vanaf 1982 was hij, nog maar een scholier van 17 jaar oud, militant lid geworden van een politieke partij van de oppositie. Het was dezelfde partij waarin zijn vriendin Teresa CaÒipa en heel haar talrijke familie actief waren. In de loop van 1985 was hij zelfs riskant politiek werk gaan doen, maar steeds met een eenvoud en een vastberadenheid die zijn moeder erg beangstigde. De CaÒipas, erfgenamen van de caciquen van Livilcar met hun eeuwenoude traditie van verzet en politieke actie, hielpen en stimuleerden hem daarbij. Maar zijn moed en vastberadenheid putte hij uit zijn gelovig vertrouwen in de Maagd en uit de dagelijkse ervaring van discriminatie waaronder zijn eigen vader (vanwege politieke verleden), en daarmee heel zijn familie gebukt gingen.

Sinds de ballingschap woonden zij in uiterst behoeftige omstandigheden in het bergdorpje Codpa, 110 km van Arica gelegen. De schale akkers leverden niet genoeg op om voor alle kinderen, acht in totaal, het schoolgeld te betalen. Don Pedro beheerde er tevens - vrijwel 'ad honorem' - het gemeentelijk gastenverblijf, waar aan doorreizende medici en technici in overheidsdienst en ambtenaren op locatie huisvesting en pension werd verstrekt. Ook verbleven er in het geisoleerde Codpa enkele politieke ballingen uit het zuiden van het land, 4000 km ver weg van hun huis en hun familie, die Don Pedro beschouwde als zijn kameraden en lotgenoten en die hij vaak uit eigen schaarse middelen te eten gaf. Zijn vriendschap met die ballingen werd verstaan als een stille verzetshouding en was voor de burgemeester van Codpa, een luitenant van de politie, reden om hem na een jaar te ontslaan als beheerder van het gastenverblijf. Dat was voor zijn zoon Miguel een nieuw bewijs van discriminatie en een reden voor verbeten verzet. Overigens vond hij daarvoor minder begrip bij "Ayca" dan bij "Livilcar". Vandaar ook, na drie jaar dansen, zijn overgang tot laatstgenoemde vereniging. Miguelito leek alle hoedanigheden te bezitten om een bekwame en geÔnspireerde leider in zijn vereniging te worden.

De vereniging van "Ayca" bezat drie woningen in Las PeÒas. De bevoorrechte panfluiters kregen weer hun eigen woning toegewezen terwijl

de overige leden verdeeld werden over de beide andere huizen. De keuken werd weer in een van de patio's ingericht. Door die gelukkige erfenis van Don Hilario ontkwam men aan de jaarlijks terugkerende huurproblemen, die vrijwel alle andere verenigingen in het heiligdom kwelden. Het corps van alferecen had het die keer nog erger gemaakt. In de loop van dat jaar hadden ze met enige financiÎle steun van de beide Associaties van dansverenigingen van Las PeÒas vijftien ruime twee-kamer-woningen met toiletten en douches gebouwd, om de dansers te herbergen. Ze lagen vlak bij de politie-verblijven en ze waren in dezelfde nette stijl opgetrokken en even vlekkeloos geschilderd. Ze waren eigenlijk veel te keurig voor het pelgrimsoord. Maar de bouwkosten waren veel hoger uitgekomen dan geraamd. "Met voorbedachte rade," zo vertelden boze tongen onder de dansers, "want de alferecen zelf hebben de bouwmaterialen allemaal uit eigen winkel geleverd." Kortom, de alferecen die de huizen beheerden, vroegen nu voor drie dagen een huur van 2000 pesos per huis, hetgeen aanleiding was tot verontwaardigde protesten van vrijwel alle verenigingen. Tenslotte bleven er een achttal huizen onbezet die aan toeristen verhuurd werden.

De "vooruitgang" die de nijvere alferecen gebracht hadden, was trouwens overal in het heiligdom zichtbaar. Jaar na jaar werkten zij nieuwe plannen uit. In 1982 hadden ze een waterleidingnet met 300 kranen laten aanleggen, en in 1983 een electriciteitsnet. In 1984 hadden zij een stalen brug van 12 meter breedte over de rivier laten leggen en 35 kubieke meter beton was verwerkt in plaveisel en beveiligingswerken tegen het water. In 1985 werden de gewraakte woningen voor de dansers gebouwd. In het plan voor 1986 stond een klokketoren van vier verdiepingen... De dansverenigingen bleven verzet aantekenen tegen al die "weelde" en tegen de onontkoombare geldelijke bijdragen die zij zelf daaraan moesten leveren via hun associaties welke sterk onder de druk van de kerkelijke assessoren stonden. Het bestuur van de associaties, zo vonden de dansers van "Ayca" en vele anderen, was veel te meegaand en liet zich gemakkelijk inpakken. Dat bestuur had zich in 1985 nog eens verplicht om het geld voor een nieuwe bisschopsstaf bijeen te brengen; een prachtige staf, waarin het kruis van Christus centraal stond met daaronder een duif - de duif uit de oorsprongslegende van het heiligdom, die Maria voorstelt -, en dat alles weer op voorstel van de alferecen en ten laste van de aangesloten verenigingen, die vaak toch al niet wisten hoe ze de kosten van de pelgrimsreis moesten betalen.

Meer nog dan al deze oude discussiepunten, hield het cultusreglement van de Kerk de dansers in het heiligdom bezig. Heel langzaamaan werd, jaar na jaar, de katholieke eredienst "rond Woord en Sacrament" uitgebreid. In keurig gedrukte folders met een foto op de voorkant was de orde van dienst te lezen.

Vooral op de eigenlijke feestdag, 8 december, bleef er bijna geen tijd meer over voor de dansers. Drie plechtige, bijna eindeloze eucharistievieringen en nog twee andere diensten, (die alle door middel van de machtige geluidsinstallatie van de alferecen door de hele bergkloof werden uitgestort) en ten slotte de processie, zorgden ervoor dat de cultus van de afzonderlijke dansgroepen op die dag praktisch opgeschort werd tot laat in de avond, het uur van het dramatische afscheid. De sterke inkrimping van de voor elke groep beschikbare tijd was ook wel het gevolg van de nieuwe pelgrimsverenigingen, die zich de laatste jaren weer aangediend hadden. Dat waren er inmiddels al zeventien. De laatsten waren de Kollaguas. Ze bestonden nauwelijks een jaar en waren voor het eerst in het heiligdom aanwezig, maar ze trokken werkelijk aller aandacht vanwege nieuwe, bijzonder elegante en lichtvoetige danspas, hun aantrekkelijke muziek en hun weelderige kostuums van Boliviaans borduurwerk.

"Professioneel!" zo luidde de eenstemmige waardering van de oude korporaals.

En dat was het inderdaad, want de nieuwe korporaal - overigens een zeer trouwe gelovige van de Maagd - was een deskundige folklorist, die in Arica lessen gaf en die er meerdere folkloristische muziek- en dansgroepen leidde. Intussen mopperden de korporaals ook dat ze in tien jaar tijd voor een simpele ochtendbegroeting in de tempel van veertig minuten per groep op twintig waren teruggezet:

"Het lijkt onderhand wel op La Tirana," klaagden ze; "daar krijgen ze ieder maar vijf minuten."

De dansers van "Ayca", voortdurend geleid door mevrouw Rosa, die zelf het nieuwe vaandel droeg, ondersteund door de onveranderlijke panfluiters, vergezeld door alle leden en aangevoerd door Sergio, hun toegewijde korporaal, voltrokken, twee dagen en twee nachten lang, punt voor punt, hun omvangrijke en gedetailleerde feestritueel. Elke presentatie van de groep eiste van de jonge korporaal een uiterste inspanning en een totale aandacht om erop toe te zien dat iedereen zijn aandeel in de ceremonies correct en gedisciplineerd volbracht. Elke begroeting in de tempel, iedere wisseldans op de plaza betekende voor de dansers en vooral voor de korporaal een ceremonie die de grootste zorgvuldigheid, aandacht en toewijding eiste. Sergio was voortdurend gespannen, nerveus, maar nooit onvriendelijk tegen zijn mensen, ook al eisten de panfluiters met hun drank-privilege veel van zijn zenuwen. Door zijn geringe leeftijd had hij weinig invloed op hun gedrag. Twee keer ontsnapte hij ter nauwernood aan het gevaar dat zijn muzikanten het zouden laten afweten. Daarbij stond het zweet hem in de handen. Maar de dranklustige panfluiters wisten blijkbaar hoever zij konden gaan, en elke keer brachten zij

hun taak weer tot een goed einde.

DoÒa Isabel had nauwelijks tijd voor de ceremonies. Praktisch als altijd leidde zij de keuken en was zij voortdurend alert op de taken die Don Ruben als voorzitter moest behartigen. Op die manier was zij het, meer nog dan de voorzitter, die de hele pelgrimage veilig binnen de grenzen van de geijkte gewoonten en gebruiken hield.

Kenny was dan wel altijd een vreemde in het heiligdom gebleven, en zijn broer Adolfo mocht dan uitgevallen zijn, tot verdriet van zijn moeder en teleurstelling van de hele vereniging, maar Elena met haar beide kinderen zette de geloofstraditie van de familie Ayca voort. Zij putte uit de bedevaart de ongelofelijke kracht om haar kruis in lijdzaamheid verder te dragen. Zij dacht er niet aan ter wille van haar kinderen te verzaken aan haar plicht of aan haar devotie ter wille van haar kinderen.

Fanny, intussen een jonge vrouw, vervulde, ondanks haar levensgrote verdriet over de onmin tussen haar ouders en de ontoegankelijkheid van haar vader, haar belofte aan de Maagd. In alle eenvoud en overgave en met een groot besef van plicht en verantwoordelijkheid danste zij voor de Maagd. Het was voor haar de enige manier om haar verdriet, haar depressies en haar gevoelen van beklemming te verlichten. In haar dansen drukte zij al haar vertrouwen, haar toewijding en haar liefde tot de Maagd lichamelijk uit. Zij voelde zich daardoor als het ware vernieuwd, sereen, probleemloos en kreegmeer zelfvertrouwen. Zij dacht dat het een voelbare genade van Maria was.

Freddy leefde twee dagen in een roes van opwinding. Hij was grenzeloos gelukkig dat hij met zijn nieuwe kleren op de plaza en in de tempel voor de Maagd mocht dansen. Voor hem bestonden er geen problemen en aan zijn vader, die thuis was gebleven, dacht hij niet meer.

De grote onzichtbaar aanwezige van de familie was Don Hilario zelf, die van de andere zijde van het graf de traditie bewaakte. Alles in de kloof van Las PeÒas - de tempel, de ceremonies en de Maagd, de muziek van de panfluiten, de dansen van de morenos, de pelgrims, de rotsen en het water van de rivier, de oude huizen van modder en riet - alles herinnerde aan hem. “Don Hilario zei altijd...; deed het zo...; vond dat...; wilde...” Hij was een van die legendarische korporaals, die het feest van Las PeÒas, en in het bijzonder zijn panfluiters en zijn dansers bleef inspireren, al meer dan tien jaar na zijn dood en ongetwijfeld nog veel langer. Het leek erop dat de profetie die ooit in de “Defensa van Arica” was neergeschreven, vervuld werd: “Hij zal doorgaan de bergen in te trekken, in oktober of in december, of waar ook maar een kruis wordt opgericht door gelovigen. Met zijn langzame tred, begeleid door een ontembare trom, zal Hilario Ayca zijn muzikanten en zijn dansers blijven

leiden, het hoofd gebogen, om het alleen op te richten voor de onoverwinnelijke kracht van zijn enige taal: de panfluit."

ANNEX: MUZIEKKUNDIGE BESCHRIJVING VAN DE AYMARA-PANFLUIT

De panfluit is in de Andes een groepsinstrument, dat alleen in orkest-verband wordt bespeeld. Het is op de gemeenschapsfeesten van de Hooglandindianen het meest gehoorde en meest geliefde instrument. De panfluit van de Andes komt voor in verschillende vormen en het blaasorkest kent verschillende samenstellingen, die regionaal verschillen.

De meest gebruikelijke panfluit, in de Aymara-taal *siku* , *ayarachi* of *arachi,* en in het Spaans *zampoÒa* genaamd, is vervaardigd van een riet, *chuli* geheten (*arundo donax*) , dat voorkomt in de subtropische wouden van de oostflank van de Andes. Hoewel de panfluit in alle werelddelen voorkomt, is die van de Andes in ÈÈn opzicht geheel uniek. Hier bestaat hij steeds uit twee elkaar aanvullende instrumenten die ook door twee afzonderlijke *sikuri* of blazers moeten worden bespeeld. Men spreekt wel van de "bipolaire panfluit". Het eerste, of leidende instrument is de *ira* en het tweede dat het eerste volgt heet *arqa* (*arquiri* betekent: begeleider, leerling, volger). Alleen gezamenlijk kunnen *ira* en *arqa* een volledige toonladder voortbrengen. Rietpijpen van verschillende lengte worden tot een aflopende reeks samengebonden, zodat een rieten mondorgeltje wordt gevormd, waarbij het geluid ontstaat door over de rand van het riet te blazen. De *ira* bestaat uit een reeks van 6 of 7 rietpijpen, de *arca* uit een reeks van 7 of 8.

Er bestaan in het Aymara-gebied panfluiten van ÈÈn rij en van twee rijen rieten. In het laatste, meest voorkomende geval is de tweede rij rieten van de halve lengte, zodat ze een octaaf hoger klinken. Er zijn er ook van twee rijen rieten waarbij de tweede rij wel even lang is als de eerste, maar uit open rieten bestaat, terwijl die van de eerste rij van onderen gesloten zijn door de natuurlijke knoop in het riet. Daardoor wordt hetzelfde effect op de toonhoogte bereikt. De groep van Ayca bespeelt de meest voorkomende instrumenten: dubbele, beneden gesloten rietrijen, waarbij de tweede rij de halve lengte van de eerste heeft. Deze instrumenten zijn het sterkst en gaan daarom langer mee.

Het tonensysteem lijkt beperkt en ingewikkeld. Het beantwoordt aan het onderstaande schema:

Ira: G - Bes - D - F - As - C - Es - (G)

Arca: As - C - Es - G - As - D - (F)

Dit betekent dat men bij de *ira* de kwinten om het anderste riet vindt

(bv. 1e - 3e - 5e - 7e), terwijl de bijbehorende kwarten een octaaf hoger bij de *arca* te vinden zijn:

G - Bes - D - F // As - C - Es - G

Aldus kan alleen door het samenspel van twee *sicuris* een volledige natuurlijke toonladder opgebouwd worden, terwijl het eenvoudigste paar *sicus* een bereik van twee volledige octaven heeft. In geval van een dubbele rij rieten per instrument (hetgeen gebruikelijk is) beschikt men theoretisch nagenoeg over drie octaven.

Het minimale panfluit-orkest van de Andes bestaat uit ten minste drie paar *sicus,* die telkens elkaars dubbele formaat hebben. De benamingen zijn regionaal sterk verschillend. Het centrale instrumentenpaar wordt in Noord-Chili *pistones* genoemd (elders: *partido, malta, chuli, lama, contra, contramalta, cantante, tropa,* etc.) en heeft een bereik van F_3 tot D_5, en in geval van dubbele rietrijen zelfs van F_3 tot D_6. Het grootste instrumentenpaar,*sanja* geheten (elders: *basto, bastÛn, hacha, solfa, barretÛn,* of *tayka irpa*), ligt een octaaf lager (van F_2 tot D_4 of - bij dubbele rietrijen - tot D_5), terwijl het instrumentenpaar van het halve formaat, *requinto* geheten (elders: *agudo, chili, sulfa, chana,* etc.), eenzelfde bereik heeft, doch een octaaf hoger (van F_4 tot D_6 of D_7) dan de *pistÛn*.

Deze drie paren instrumenten: *sanja, pistÛn* en *requinto,* zijn minimaal vereist voor het panfluit-orkest. Overigens wordt voor een orkest steeds een bezetting in dubbele paren *sicuris* (in totaal 12 personen, dus) als de minimale sterkte beschouwd. Het orkest wordt voltooid door trommen ter ondersteuning van het ritme, die weliswaar bespeeld kunnen worden door dezelfde *sicuris,* maar die in tegenstelling tot vroeger tijden tegenwoordig doorgaans aan afzonderlijke tambours worden toevertrouwd.

Dit basis-orkest wordt soms uitgebreid met een paar nog kleinere *sicus, "suli"* genaamd, die een kwint hoger bereiken dan de *requinto.* In dat geval bestaat het orkest uit vier dubbele paren *sicuris,* 16 personen in het geheel.

Wanneer de panfluiters in formatie opgesteld zijn - dat is lopend of dansend in een dubbele rij - treft men het volgende schema (looprichting van links naar rechts):

Arca: **(o o) o o o o o o (o o)**

Ira: **(o o) o o o o o o (o o)**

(*suli*) *requinto pistÛn sanja* (trommen)

De tambours gaan de *sanja*-spelers vooraf. Behalve de parallel-opstelling van *ira* rechts en *arca* links, treft men ook een zig-zag opstelling

aan, waarbij de *arca* en de *ira* van elk tweede paar omgewisseld zijn (de *arca* rechts en de *ira* links).

Er komen tal van varianten en uitbreidingen voor op deze klassieke samenstelling van het *sicu-sicu*-orkest, en er bestaat in feite een veel grotere variatie van instrumenten. Zo zijn er panfluit-orkesten, als in Rosaspata en Conima aan het Titicaca-meer, met acht verschillende *sicu*-paren (39). De opstelling van de verschillende *sicuris* is echter steeds dezelfde: na de trommen volgen de panfluiters in twee rijen, waarbij degenen die de grotere instrumenten bespelen voorgaan.

NOTEN

INLEIDING:

(1) Ook moet gezegd worden dat meer zelfstandige theologen en pastores die zich wat meer intensief hebben bezig gehouden met deze uitdrukkingen van volkskatholicisme, hoewel voor eigen rekening, herhaaldelijk de authenticiteit, de kracht en de eigen culturele identiteit ervan benadrukken.

(2) Aldus het dagblad: “La prensa de Tocopilla” van 18 juni 1969; vgl. ook: “La Estrella de Iquique” van 23 juni 1970; Ercilla” van 19 november 1969, enz.

(3) Aldus het dagblad: “La Prensa de Tocopilla” van 16 april 1967; vgl. de dagbladen: “El Mercurio de Antofagasta” van 25 juni 1968, “El Tarapac·” van 24 juni 1970.

(4) Aldus “El Mercurio” (Santiago), 4 april 1969.

(5) Aldus “El Mercurio” (Santiago), 15 juli 1967.

(6) Aldus “El Mercurio de Antofagasta” (2 mei 1969) en “La Estrella de Iquique” (1 juni 1970).

(7) Aldus “La Prensa de Tocopilla” van 18 juni 1969; vgl. ook “El Mercurio de Antofagasta” van 2 mei 1969.

(8) “Ercilla” nr. 1796, van 19 november 1969.

(9) Cf. J. van Kessel, 1980, pp.63-111.

(10) Decreet nr. 478 van 27 september 1902.

(11) Cf. J. van Kessel en H. Tennekes: Priesters en pelgrims: veranderende machtsconstellatie rond bedevaarten in Noord Chili; in: Antropologische Verkenningen Jg.3 nr.1 pp.137-157.

(12) Chinos: in deze context vaak ten onrechte verstaan als “Chinezen”, betekent in de Aymarataal eigenlijk “dienaren”; Morenos, letterlijk “Bruinen”, stelden oorspronkelijk een groep negers of negerslaven voor die, in dienst van de Spanjaarden, de belangen van hun meesters in Indianengebied bewaakten en daarom in het Andesgebied een gehate en geridiculiseerde “kaste” vormden; Chunchos, oorspronkelijk een krijgszuchtige Indianenstam uit Centraal-Bolivia; Cuyacas stellen lama-herderinnen voor.

I. DE DANSERS VAN DON ALBERTO:

1. Piel Roja: Roodhuid.

2. ‘Compadre’ is de wijze waarop de vader en de peetvader van een kind elkaar aanspreken. ‘Comadre’ is het vrouwelijk equivalent.

3. Bernardo O’Higgins (1779-1842) is de chileense “Vader des Vaderlands’

4. El sencillo is een ritme in 4/8 maat; het is erg vermoeiend voor de dansers. Er wordt alleen op gedanst tussen de strofen van de hymnen en telkens gedurende slechts enkele minuten.

5. Behalve ‘dansers in de rij’ bestaan er ‘figurines’. Dit zijn dansers die individueel om de rijen heen dansen of (soms) tussen beide rijen door, en die een duivel, een dier, enz. voorstellen.

6. Deze bomen - peperbomen en johannesbroodbomen - bestaan van de mist en van de vochtige ondergrond, die door de aangrenzende Andes-toppen via onderaardse rivieren in stand worden gehouden.

7. Dit hoofdstuk beschrijft, behalve de feiten en gebeurtenissen rond een concrete viering (16-17 juli, 1970) van de dansers van Don Alberto, ook de min of meer tijdloze liturgie van de dansgroepen van La Tirana. De eenmalige of anecdotische paragrafen zijn herkenbaar door het gebruik van de eigennamen (Heriberto, bv.), terwijl in de beschrijving van het algemeen geldend ritueel geen eigennamen maar functies, zoals ‘de korporaal’, worden gebezigd.

8. Elke hymne eindigt met een strofe waarin geknield wordt gevraagd om zegen en vergiffenis.

9. ‘Kala purka’, letterlijk: ‘gloeiende steen’, is het Aymara-woord waaraan deze soep zijn naam ontleent: een soep van maÔs, groenten en lamavleesresten, die van binnenuit wordt gekookt door er een gloeiende steen in te laten vallen.

10. 5000 pesos: in dat jaar gold dit een bedrag van ongeveer f. 250,-

11. Diablada: duivels-dansgroep.

12. Beneficie: de globale benaming voor allerlei inzamelingsacties van geld en

andere bijdragen ten bate van de vereniging.

13. PEM: een minimale werkeloosheidsuitkering van ong. 60 gulden per maand, waarbij men door de gemeente te werk wordt gesteld bij de stadsreiniging, de plantsoenendienst, etc.

II. DE CHUNCHOS VAN ABDON ROSALES:

(1) De volledige titel van het beeld dat vereerd wordt in het heiligdom van Ayquina is: La Virgen del Rosario de Guadalupe (de Maagd van de Rozenkrans van Guadalupe). Vandaar dat de populaire aanspreking varieert: la Rosario, of: Guadalupe, of kortweg: Lupe.

(2) Duivelsfiguren, "figurines" genaamd, zijn zowel prachtig uitgedoste en gemaskerde mannelijke duivels, als de vrouwelijke "Supayas", met kokette hoepelrokken en een Boliviaans bolhoedje; en verder verschillende figuren van wilde dieren als de Condor en Beer.

(3) Promessanten worden diegenen onder de pelgrims genoemd, die onder een gelofte staan, welke ze aan de Maagd hebben gedaan en die zij door de pelgrimage komen inlossen.

(4) Challar (besprenkelen) is een woord uit de Aymara-taal afkomstig: Ch'alltaÒa, dit betekent: een heildronk uitbrengen. Daarbij wordt een zegewens gesproken, een beetje drank op de grond geplengd en in de richting van de vereerde bergen of "sterke plaatsen" gesprenkeld, als hulde aan Pachamama (Moeder Aarde) en de Beschermgeesten, in de hoop dat ze bescherming en vruchtbaarheid schenken en waken over mensen, vee, akkers en allerlei gebruiksvoorwerpen. Challar betekent heden onder de mestiezenbevolking van Noord-Chili eenvoudig: in gebruik nemen van iets (een huis, auto, of zoals hier, een vaandel) door middel van een besprenkeling met alcoholische drank.

(5) De naam van deze dans is afkomstig van een mestiezenvolkje, Camba geheten, dat bestaat uit afstammelingen van Spaanse veroveraars en Indianen uit het tropische gebied ten noorden van Santa Cruz, Bolivia. D.B. Heath berekende in 1958 dat er ongeveer 80.000 Cambas in dat uitgestrekte gebied wonen en van primitieve landbouw leven (cf. Dwight B. Heath, Drinking patterns of the Bolivian Camba; in Quart. of Study Alcoh. 19, p.491-508 (1958)).

(6) Een populaire volksmuziek van de Boliviaanse hoogvlakte.

(7) Van het mijnwerkerskamp San Donato zegt de Diccionario Jeogr·fico de Chile van Luis Riso PatrÛn (1924): "San Donato (Salpetermijn), begon zijn productie op 1 januari 1889, en heeft een capaciteit van 2650 ton per maand. Het kamp ligt op 1024 m. hoogte en, per spoor, op een afstand van 89 km ten

oosten van de haven van Iquique." De mijn was tot 1930 in bedrijf.

(8) Het betreft Indiaanse landbouwoasen gelegen in de bergkloven van Tarapac·, op 80 tot 100 km afstand van San Donato.

(9) Voor de choreografie van deze wisseldansen of "mudanzas", zie: J. van Kessel, Danzas y estructuras sociales de los Andes; Cusco, 1981; pp.158-201.

(10) De laatste decennia voeren de pelgrimsverenigingen van La Tirana het Mariabeeld, dat zij in een kleine kapel in hun lokaal vereren, mee op hun bedevaart naar het heiligdom, en vergezelt dat beeld, meegedragen op een draagbaar, de groep daar bij alle processies en ceremonies. "Hun Maagd" geldt voor hen als het prototype van de pelgrim. Zij gaat hen, letterlijk en figuurlijk, in alles voor tijdens de bedevaart en in het heiligdom en begroet zelf als eerste het wonderdadige beeld van het heiligdom. In andere soortgelijke heiligdommen in Noord Chili, zoals Las PeÒas, is dit gebruik onbekend, terwijl in Ayquina slechts een enkele pelgrimsgroep, die van Toconce, hun patroonheilige Santiago (Sint Jacob), meevoert.

(11) "Chinita Supay" is oorspronkelijk een vrouwelijke duivelsfiguur onder de dansers, vertolkt door mannen. Het is een Indiaanse godheid, in de dansgroepen van de Boliviaanse Hoogvlakte voorgesteld met een masker met horens, grote blauwe ogen met lange blonde wimpers en een sensuele mond, en gekleed in wijde felgekleurde rokken, een korte stijve schoudermantel, een witte bloes, laarzen en het hoofd bedekt met een bolhoedje, zoals de Boliviaanse "cholas" dat dragen.

(12) "Relikwie" is in dit geval het originele woordgebruuik van de dansers, waar het gaat om geheiligde cultusvoorwerpen, die men met eerbied bewaart en behandelt en die men niet mag vernietigen.

(13) In deze tijd (1968-1970) was binnen de Katholieke Kerk van Chili de polarisatie op politiek terrein al duidelijk doorgedrongen, en daarmee tevens de godsdienstige polarisatie in de volkswijken waar dansers uit het "volkskatholicisme" tegenover "postconciliaire" katholieken stonden en anderzijds tegenover aanhangers van protestantse secten, die sterk toenamen.

(14) De lente begint in Noord-Chili, zoals op het hele zuidelijk halfrond, in september.

(15) Alferez is een traditionele functie binnen de dorpsgemeenschap van de Andessamenleving. Hij is de verantwoordelijke voor de viering van een religieus dorpsfeest, meestal een van de patroonheiligen van de parochie. Hij heeft deze functie maar een jaar en hij moet een groot deel van het feest zelf bekostigen, zoals: de muziek, de versiering van het heiligenbeeld met kaarsen

en bloemen, de drank en de gemeenschapsmaaltijd voor het hele dorp en alle gasten.

(16) In deze tijd (1972-1973) behoorden in Chili de lange rijen wachtenden voor slagerijen en bakkers tot het gewone straatbeeld, als gevolg van de (kunstmatige) schaarste onder het socialistisch regiem met zijn gesubsidieerde voedselprijzen voor de consument.

(17) 'Tirar al sapo', hier vertaald met "kikkermikken", is een populair gezelschapsspel, en een sport, die in Chili veel in openbare gelegenheden wordt beoefend en waarbij van een bepaalde afstand met een metalen schijf op een doel gemikt wordt, dat bestaat uit een bronzen kikker.

(18) Aldus de letterlijke vertaling van een strofe die in het Spaans ook onbegrijpelijk is, als gevolg van het onbegrepen doorgeven van een vers dat blijkbaar afkomstig is uit de Spaans-christelijke mystiek en in zijn oorspronkelijke vorm de relatie tussen de Drie-eenheid en Maria (de "mystieke roos") aangaf.

(19) Dit vers is een voorbeeld van een hymne die oorspronkelijk "Christus, de Zoon Gods" bezong en door de dansers simpelweg op Maria is toegepast, hetgeen theologisch onaanvaardbaar is voor orthodoxe christenen en daardoor een bron vormt van discussies tussen enerzijds de dansers en anderzijds meer kerkelijke katholieken en leden van protestantse secten van Noord-Chili.

(20) Deze hymne is een voorbeeld van de wijze waarop de pelgrimsliederen worden 'aangepast'. Hij bestaat dan ook goeddeels uit elders gevonden strofen.

(21) De woorden van deze eerste strofe zijn onsamenhangend geworden door een foutieve overlevering.

(22) Cacique, oorspronkelijk het hoofd van een Indianengemeenschap in het Andesgebied, is bij de liturgie van de dansers van Ayquina het hoofd - of de 'primus inter pares' - van de korporaals, met als functie de voor allen gemeenschappelijke ceremonies in laatste instantie te dirigeren.

(23) De 'fabriquero', een traditionele dorpsfunctie die in het Andesgebied in stand is gebleven, is belast met het onderhoud en de administratie van de kerkelijke gebouwen.

(24) Dit gebed is een schuldbelijdenis en een smeekbede om vergeving van zonden.

(25) Dit afscheidslied is wat er van de Indiaanse "cacharpaya" is overgegaan in het liturgische ritueel van het heiligdom: het afscheid van de gasten bij het patroonsfeest zoals het in Indiaanse dorpen nog wordt gevierd. De hier volgende

tekst is een door Hernan uitgezuiverde vorm van een lang en burlesk lied van 32 strofen, waarin de dansers, de gasten van een dorpsfeest, uiting konden geven aan hun ongenoegen of hun kritiek konden spuien, en dat door improvisaties steeds langer kon worden om over te gaan in grofheden. Nog slechts enkele dansverenigingen houden vast aan dit onderdeel van het ceremonieel. De meeste hebben het afgeschaft, omdat men het niet meer "waardig" genoeg vond in de context van het steeds meer gestileerde bedevaartsritueel van de grote heiligdommen.

III. DE PANFLUITERS VAN DON HILARIO:

(1) Carangas, een provincie van de Boliviaanse Andes, die grenst aan Noord-Chili, tevens geboortestreek van Hilario Ayca.

(2) Alferez is de naam waarmee men de jaarlijks wisselende verantwoordelijke van de patroonfeesten in de Andes aanduidt.

(3) Husmagama is een nu verlaten dorp in de kloof van Livilcar, op 8 km van het heiligdom Las PeÒas, gelegen in dezelfde kloof.

(4) Livilcar is een van de dwarsdalen, een diepe kloof, aan de westflank van de Andes, waardoor het drink- en bevloeiingswater voor Azapa en Arica wordt aangevoerd.

(5) Vertaald: 'Dansvereniging Hilario Ayca van de Maagd van Las PeÒas, maatschappij tot wederzijds hulpbetoon'.

(6) 'Morenos de paso', als tegenstelling tot 'Morenos de salto', dansen zonder sprongen, met een rustige, elegante danspas.

(7) Azapa, het landbouwdal in het achterland van Arica, dat aansluit op de kloof van livilcar.

(8) Cacique, leider van een locale indiaanse gemeenschap.

(9) Quinoa, een eiwitrijk graan uit de Andes, enigszins gelijkend op gierst.

(10) Pacha Mama: Moeder Aarde.

(11) Araj Pacha: 'wereld van boven'; hemel.

(12) 'Vecino': 'Buurman'; dit is de titel van de (blanke) notabelen van de dorpen op de hoogvlakte.

(13) ZampoÒa: panfluit.

(14) Kena: rietfluit; Tarka: blokfluit.

(15) LLijlla: Aymara voor draagdoek, waarin vrouwen hun bagage, of hun baby op de rug meedragen.

(16) ‘Pisa-pisa’, een drinkerslied van de wijnoogst, die daarbij dansend wordt uitgebeeld.

(17) Een taboe dat op het heiligdom rust wegens de legende van de herkomst van de Maagd; zie de ‘inleiding’.

(18) Het is een gebruik aan het slot van de patroonsfeesten der Aymaradorpen een soort schijnmarkt, bij wijze van improvisatie en spel, op te voeren, waarbij de deelnemers aan het feest, schijnbaar bij wijze van grap, en met allerlei miniatuurvoorwerpen, spelen wat ze het komend jaar denken te ondernemen of willen bereiken: het kopen van een huis, vee, een akker, een vrachtwagen, de bouw van een stal, een bevloeiingskanaal; zaken, een huwelijk, een rechtsgeding, enz. Heel het leven van het dorp speelt zich daar af in de vorm van spel en tevens van een concreet gespeeld’ gebed’ om het te verkrijgen. Dit gebruik - hoewel rudimentair - bestaat nog steeds, maar in Las PeÒas is het veranderd in de gewoonte om metalen plaatjes met afbeeldinge van vee, huis, auto, of (ziek) lichaamsdeel, aan de ‘heilige rotswand’ op te hangen voor de Maagd.

(19) Na de brand van 1958, waarbij de kerk verloren ging, kwam er een verbod om nog kaarsen te branden in de nieuwe kerk, zodat de gewoonte ontstond om de talloze kaarsen tegen de kale rotswand aan de andere oever te branden.

(20) Don Hilario zinspeelt op de aloude tegenstelling en rivaliteit die bestaat tussen de dansverenigingen die het Heiligdom bezoeken, en het corps van ‘alfereces’, een broederschap van invloedrijke mensen uit de stad Arica, vooral rijke zakenmensen. Deze broederschap is in 1950 door de bisschop ingesteld om de goederen en inkomsten van het heiligdom te beheren en om de orde in de tempel te bewaken op de feestdagen.

(21) Imillia is het Aymara-woord voor ‘meisje’.

(22) Alfalfa: een klaverachtig voedergewas.

(23) De Aymara panfluit, enig in zijn soort, wordt steeds paarsgewijs bespeeld: de tonen van een zelfde melodie worden daarbij afwisselend door elk van beide spelers geproduceerd, hetgeen leidt tot een wervelende ervaring met iets als een vervloeiÔng van het individuele bewustzijn van de spelers van het orkest.

(24) ‘Alferez’ is de naam voor de persoon die namens de gemeenschap is belast met de viering van het patroonsfeest, voor een jaar, hetgeen gepaard gaat met grote kosten, en aanzienlijk prestige oplevert in de gemeenschap.

(25) Andres Baluarte was een Mulat, die veel land en een grote familie in het dal Azapa had; hij stierf bejaard in 1960.

(26) De ‘staf’, of ‘vara’ is in Las PeÒas een 60-cm lang stokje, dat beslagen is

met zilveren of koperen ringen en versieringen en met kleurige linten. Het is het aloude symbool van het gezag, onder de Andesbevolking.

(27) Tacna, stad in Zuid-Peru op 52 km ten noorden van Arica. Gedurende de koloniale periode en tot 1929 vormde Tacna, gelegen in een oase, de residentiestad van voor de burgers van de havenstad Arica.

(28) Het mutualisme is een voorloper van de sociale verzekeringen die later door de Chileense regering bij wet georganiseerd en overgenomen werden.

(29) "Maatschappij 'Maagd van Las PeÒas' tot Wederzijds Hulpbetoon 'Hilario Ayca'".

(30) chingolo: een vogeltje dat iets van een muis wegheeft.

(31) mudanza: een van de klassieke dansen van de Andes

(32) een beeld van het kind Jezus uit een kerstgroep.

(33) Het Mei-kruisenfeest, wordt in LLuta en Azapa gevierd op de boerderijen; (zie hoofdstuk 10).

(34) Alle marsen die het panfluitenorkest speelt, zijn ritueel vastgelegd en worden al vanaf de eerste jaren van het bestaan van de vereniging onveranderlijk gespeeld, elk op de bovenaangegeven momenten.

(35) De "Doeken" is de naam van een van de wisseldansen.

(36) Eo 2.500,- was in dat jaar gelijk aan $ 185.-

(37) Behalve de korporaal van zijn eigen vereniging, was Don Domingo ook voorzitter van de Associatie van pelgrimsverenigingen van Las PeÒas.

(38) Zanger: Cantor, was tijdens de koloniale periode en lang nadien de belangrijkste kerkelijke functie voor leken in de plattelandsparochies. Hij leidde de diensten in afwezigheid van de priester.

(39) Zie voor de varianten onder de Aymaras de beschrijving van A. Valencia ChacÛn: El Siku Bipolar Altipl·nico, vol.1, pp.47-62. Lima, 1983.

BIBLIOGRAFIE

Van Kessel, J., en H. Tennekes

1984 Priesters en pelgrims: veranderende machtsconstellatie rond bedevaarten in Noord Chili; in: Anthropologische Verkenningen Jg.3 nr.1 pp.137-157

Van Kessel, J.

1983 La Iglesia y la Religiosidad Popular en el Norte de Chile; in: Cuadernos CIREN, pp.32-46.

1982 Los Santuarios Andinos como Dispensatorio de Salud; in: Cuadernos CIREN, nr.6, pp.29-65.

1981 Danzas y Estructuras Sociales de los Andes; Cusco, IPA.

1980 Danseurs dans le DÈsert; une Etude de Dynamique Sociale; Den Haag-Parijs-New York, Mouton.

1976-77 El Desierto canta a Maria, 2 dln., Santiago de Chile, Ed. Mundo.

1976 El Largo Camino; in: TeologÌa y Vida, nr.17, pp.269-282.

1975 Supervivencias Prehisp·nicas en un Verso Religioso Popular del Norte de Chile; in: Norte Grande, nr.3-4. pp.427-436.

1974 Los Conjuntos de Bailes Relogiosos del Norte Grande. Analisis del Censo practicado en 1973; in: Norte Grande, nr.2.pp.211-216.

1973 Los Cantuarios de La Tirana, Ayquina y Las PeÒas; in: Rev. de la U.Tecnica del Estado, Nrs.11-12, pp.197-215.

1972 Ideologia Religiosa de los Bailarines de La Tirana; in: Rev. de la U. Tecnica del Estado, nr.10, pp.83-95.